

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

МАТЕРІАЛИ
звітної наукової вебконференції
викладачів, докторантів, аспірантів
університету за 2019 рік
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

6–8 квітня 2020 року

м. Івано-Франківськ
2020

УДК 378.4(477.86)ПНУ(082)
М34

*Рекомендовано до видання вченою радою
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
протокол № 5 від «26» травня 2020 р.*

Редакційна рада: Цепенда І.Є. – голова, ректор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор політичних наук, професор; Якубів В.М. – проректор з наукової роботи, доктор економічних наук, професор; Благун І.С. – доктор економічних наук, професор; Васильєва В.А. – доктор юридичних наук, професор; Великочий В.С. – доктор історичних наук, професор; Гасюк І.М. – доктор фізико-математичних наук, професор; Голод Р.Б. – доктор філологічних наук, професор; Гоян І.М. – доктор філософських наук, професор; Грицан А.В. – кандидат історичних наук, професор; Кондур О.С. – доктор педагогічних наук, доцент; Кугутяк М.В. – доктор історичних наук, професор; Нагорняк М.М. – доктор політичних наук, професор; Пилипів В.М. – доктор фізико-математичних наук, професор; Плекан Ю.В. – кандидат історичних наук, доцент; Случик В.М. – кандидат біологічних наук, доцент; Яців Я.М. – кандидат педагогічних наук, доцент; Яцків Н.Я. – кандидат філологічних наук, професор.

Адреса редакційної ради:
76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Тел. (0342) 59-60-51

М34 **Матеріали** звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 6–8 квітня 2020 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2020. 507 с.

Видання містить результати наукових досліджень із проблем математики, фізики, хімії, біології, екології, лісівництва, агрохімії, економіки, історії, філософії, політології, релігієзнавства, культурології, соціології, психології, філології, педагогіки, мистецтвознавства, туризму, фізичного виховання і спорту.

Дослідження виконані в наукових лабораторіях та на кафедрах університету.

УДК 378.4(477.86)ПНУ(082)

Факультет природничих наук

ЛІСІВНИЧО-ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БУКОВИХ ЛІСІВ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ

Вітер Р.М.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри лісознавства

Формация бука лісового – одна з найдавніших і найпоширеніших формацій середньоевропейських широколистяних лісів, яка представлена у сучасному біоценотичному покриві Західного Лісостепу унікальними рослинними угрупованнями. Особливою цінністю як в теоретичному, так і в практичному аспекті відзначаються маргінальні популяції бука лісового на східній межі ареалу виду – на території Розтоцько-Опільського лісогосподарського району. У своєму еволюційному розвитку букові ліси регіону пройшли тривалі і складні етапи, мають рефугіально-автохтонне походження та виконують ряд важливих екологічних і господарсько-сировинних функцій [1–3]. Оптимізація методів ведення лісового господарства та раціональне використання букових лісів повинні базуватись на детальному вивченні їх сучасної лісівничо-типологічної структури.

Об'єктом досліджень були лісостани ДП «Рогатинське лісове господарство», розташовані на території Західноукраїнського лісостепоного округу.

Загальна площа лісового фонду становить 14,946 тис. га, у т. ч. вкритих лісовою рослинністю земель – 14,154 тис. га (94,7%).

Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель за переважаючими породами засвідчує домінування деревостанів бука лісового – 6129,7 га (43,3%). Значну площу займають деревостани дуба звичайного – 4196,1 га (29,6%), дуба північного – 1439,8 га (10,2%) та граба звичайного – 1100,8 га (7,8%).

Встановлено, що букові лісостани приурочені до чотирьох типів лісорослинних умов ($C_{2,3}$, $D_{2,3}$). Місцезростання бука в основному представлені типовими еутрофними бучинами – 9752,9 га (96,0%). Лише 4,0% зайнято відносно багатими трофотопами. На вологі гігротопи припадає 2269,9 га (22,4%), а переважають свіжі – 7889,4 га (77,6%), (табл. 1).

Таблиця 1

Типологічна структура букових лісів ДП «Рогатинське ЛГ»

№ з/п	Найменування типу лісу	Індекс типу лісу	Площа	
			га	%
1	Свіжа грабова суббучина	C_2 -гБк	12,4	0,12
2	Волога грабова суббучина	C_3 -гБк	1,7	0,02
3	Свіжа дубово-грабова суббучина	C_2 -д-гБк	297,0	2,92
4	Волога дубово-грабова суббучина	C_3 -д-гБк	95,3	0,94
5	Свіжа дубово-грабова бучина	D_2 -д-гБк	7580,0	74,61
6	Волога дубово-грабова бучина	D_3 -д-гБк	2172,9	21,39
Всього			10159,3	100,0

Типологічний спектр налічує шість типів лісу, а домінує свіжа дубово-грабова бучина (74,6%). Виділено дві субформації: грабово-букову і дубово-грабово-букову. На плакорах сформувалися в основному грабово-букові ліси, а на схилах Опільських височин – дубово-грабово-букові ліси. При цьому домінуючою є дубово-грабово-букова субформація (99,8%).

Виявлено суттєвий дисбаланс структури лісового покриву за типами лісу та переважаючими породами. Внаслідок нераціональної господарської діяльності та природних сукцесійних процесів лісовий покрив ДП «Рогатинське ЛГ» зазнав трансформаційних змін, внаслідок чого площа букових деревостанів майже в 1,7 рази менша від площі букових типів лісу. На значній площі (4029,6 га) поширені похідні дубняки (з дуба північного), грабняки, березняки та інші типи похідних деревостанів. Для відтворення корінних деревостанів необхідний комплекс лісокультурних та лісогосподарських заходів (рубки догляду, реконструктивні рубки).

Вікова структура букових лісів нерівномірна і характеризується надмірним переважанням за площею середньовікових деревостанів – 3202,8 га (52,3%). Площа молодняків становить 1177,2 га (19,2%). Натомість частка пристигаючих і стиглих деревостанів є недостатньою для раціонального ведення лісового господарства – відповідно 15,4 і 13,1%.

Важливим для розуміння об'єкту досліджень є розподіл вкритих лісовою рослинністю земель за класами бонітету та повнотами. Найбільшу площу займають букові деревостани високих класів бонітету (I і вище) – 5731,3 га (93,5%), у т. ч. I класу бонітету – 4572,8 га (74,6%). На деревостани середніх класів бонітету (II, III) припадає лише 398,4 га (6,5%). Розподіл за групами повнот демонструє переважання середньоповнотних деревостанів – 3769,8 га (61,5%). Значною є площа високоповнотних насаджень – 1612,1 га (26,3%), а найменше низькоповнотних – 747,8 га (12,2%).

У цілому лісорослинні умови сприятливі для росту високопродуктивних букових деревостанів, як основи лісосировинної бази в районі досліджень.

1. Вітер Р. М. Динаміка природного поновлення у букових лісах Західного Лісостепу. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів»* (24 листопада 2017 року). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2017. С. 38–39. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/67/1/МАТЕМАТИЧНІ%20МОДЕЛІ%20НАДЗЕМНОЇ%20ФІТОМАСИ%20ДЕРЕВ%20БУКА%20ЛІСОВОГО.pdf>.

2. Вітер Р. М. Поширення, типологічна структура і природне поновлення букових лісів Опілля. *Міжвідомчий науково-технічний збірник «Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість»*. Львів : НЛТУ України, 2006. № 32. С. 54–58. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Lisove-gospodarstvo-l-p-d-promyslovist/2006_32/32_LG_z.pdf.

3. Генсірук С. А., Нижник М. С., Копій Л. І. Ліси Західного регіону України. Львів : Атлас, 1998. 408 с. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/view/9957>.

ЗНАЧЕННЯ ПРОЛАКТИНУ В РЕГУЛЯЦІЇ РЕПРОДУКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

Глодан О.Я.,
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри анатомії і фізіології людини та тварин

Репродуктивна система жінки – чітко організована система зі взаємопов'язаними структурними та функціональними елементами, підпорядкованими різним рівням регуляції. Весь каскад процесів, необхідних для дозрівання фолікула, овуляції, запліднення, функціонування жовтого тіла, підготовки ендометрія до імплантації, а також успішного продовження вагітності залежить від злагодженого функціонування складної нейроендокринної системи. Одним з факторів, що обумовлюють безплідність жінки, є гормональний дисбаланс, дослідження якого представляє велике значення [1–3]. У зв'язку з цим, визначення гормону пролактину є важливим в регуляції репродуктивної функції.

Мета дослідження: аналіз літератури для з'ясування сучасного значення пролактину в регуляції репродуктивної функції.

У результаті проведеного аналізу нами встановлено, що баланс пролактину в організмі дуже важливий для жінок. Пролактин – це унікальний гормон, що володіє різними біологічними ефектами. Основним місцем синтезу пролактину є гіпофіз – один з найважливіших органів регуляції функції ендокринних залоз, розташований в головному мозку [3]. В організмі жінки пролактин здійснює різноманітні біологічні функції, надаючи величезний вплив на стан репродуктивної системи, процеси імплантації та розвиток вагітності, а також відіграє виняткову роль в післяпологовій лактації [1; 4]. Основна функція пролактину під час вагітності – це стимуляція розвитку секреторного апарату молочної залози спільно з естрогеном, прогестероном і кортизолом.

Результати наукових досліджень свідчать, що пролактин необхідний для повноцінного дозрівання яєчникових фолікулів і ооцитів, нормальної функції жовтого тіла, для підтримки рівноваги між рецепторами естрогенів і лютеїнізуючого гормону [2; 3; 4]. Секреція пролактину знаходиться під складним нейроендокринним контролем, в якому беруть участь різні за своєю природою фактори: нейромедіатори, біологічно активні нейропептиди, гормони периферичних ендокринних залоз, однак провідна роль належить дофаміну.

Синдром гіперпролактинемії – це збільшення цифр пролактину у лабораторних показниках у жінок, які не знаходяться у стані вагітності та / або лактації. У нормі референтні значення цього гормону знаходяться у межах 4,79–23,3 нг/мл з урахуванням фази менструального циклу. Серед причин порушення менструального циклу підвищення пролактину є найбільш частою причиною. Часто це пов'язано з шаленим ритмом сучасного життя, який впливає не тільки на психоемоційний стан, а й на рівень та продукцію гормонів. Наприклад, компенсаторне підвищення пролактину сприяє підвищенню адаптації до емоційних навантажень та регуляції біологічних ритмів (сон–неспання), впливає на процес формування довгострокової пам'яті [3]. Але стан хронічного

стресу змінює компенсаторну функцію пролактину на патологічну – підвищення продукції пролактину разом з кортикотропінрелізінг-гормоном інгібує синтез та продукцію ГнРГ (а саме – дофаміну). Кортизол провокує підвищення андрогенів та депресію рівня ЛГ та ФСГ, що надалі викликає зменшення синтезу естрадіола та прогестерону, зменшується чутливість тканини яєчників до ГнРГ. Пролактин – як секундна стрілка годинника, миттєво реагує на стрес та запускає цілий механізм впливу на репродуктивну систему.

Гіперпролактинемія у жінок є найбільш поширеною причиною безпліддя. Гіперпролактинемія – це пристосувальна реакція організму на хронічний стрес, причиною якого можуть бути різні патологічні процеси в репродуктивній та ендокринній системі, що призводять до різних метаболічних і гормональних порушень [4; 5]. Гіперпролактинемія також може розвинути на тлі захворювань щитовидної залози, печінкової і ниркової недостатності, у відповідь на запальний процес будь-яких органів і тканин [4; 5]. Гіперпролактинемія в 10 разів частіше зустрічається у жінок у віці 24–40 років [1; 3]. У вигляді вторинної аменореї (40–80%) [1; 4].

Проаналізувавши сучасні літературні дані можна зробити висновок, що пролактин має величезний вплив на організм репродуктивної системи жінки, процеси імплантації та розвиток вагітності, а також відіграє виняткову роль в післяпологовій лактації. Надлишкова секреція пролактину є причиною порушень менструальної і генеративної функції більш ніж у 50–75% випадків. Гіперпролактинемія є надзвичайно поширеною проблемою сьогодення та значно погіршує фертильність жінок і потребує ранньої діагностики.

1. Гаджизаде Г. Г. Пролактин и его роль в реализации репродуктивного потенциала женщины. *Світ медицини та біології*. 2016. № 4 (58). С. 133–136.

2. Гюльмамедова Ч. В. Уровень маркеров репродукции у женщин с бесплодием (по данным гормонального скрининга). *Українська медична стоматологічна академія*. 2018. Т. 17. Вип. 1 (57). С. 77–83.

3. Овсянникова Т. В., Серов В. Н., Прилепская В. Н. Пролактин и репродуктивная функция женщин. *Гинекологическая эндокринология* / ред. Т. В. Овсянникова. 2-е изд. Москва : МЕДпресс-информ, 2006. С. 50–70.

4. Gaffarova I. I., Buchneva N. V. Giperprolaktinemiya. Diagnostika i lechenie. *Nauka i Mir*. 2016. Т. 2. № 5 (33). S. 47–48.

5. Lyichkova A. E., Puzikov A. M. Prolaktin i serotonin. *Vestnik Rossiyskoy akademii meditsinskih nauk*. 2014. № 1–2. S. 38–45.

ТАКСАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТИПІВ ДЕРЕВОСТАНІВ ВОЛОГОЇ ЯЛИЦЕВОЇ БУЧИНИ

Глуханюк В.І.,
аспірант кафедри лісознавства

Глобальні зміни клімату в регіоні Українських Карпат за останні роки зумовили суттєву зміну лісорослинних умов, що у свою чергу привело до зміни життєздатності деревних порід у гірських лісах. Через те, що деревні породи тепер характеризуються іншою інтенсивністю росту та здатністю до природного відновлення, ніж кілька десятиліть тому, в лісах регіону відмічено нову динаміку породного складу, повноти, бонітету та запасів деревини різних порід. Прикладом цього є масове всихання ялини і наступна її заміна в гірських лісах іншими породами. Висотна зональність Українських Карпат перерозподіляє кліматичні зміни, які ідентифікуються за типами лісу, тобто зміни лісорослинних умов в рамках різних типів лісу неоднакові, так само, як і динаміка їх структури. А аналіз лісівничо-таксаційних показників лісів за типами лісу є основою для призначення оптимальних лісівничих заходів [1–4]. Тому, для успішного формування стійких та продуктивних лісів, які забезпечать фінансову стабільність лісового господарства, необхідно зробити аналіз структури деревостану та її динаміки.

Метою досліджень було вивчити таксаційні показники основних типів деревостанів в умовах вологої ялицевої бучини та їх поширення в Українських Карпатах. Об'єктом досліджень була база даних лісовпорядкування державних лісогосподарських підприємств, в яку занесено всі таксаційні показники лісів.

За даними лісовпорядкування (станом на 2020 рік) площа лісів Українських Карпат в умовах вологої ялицевої бучини складає майже 36,8 тис. га, а запас деревини – 10,48 млн м³. Найбільші площі цього типу лісу зосереджені у Державних підприємствах «Дрогобицьке ЛГ» (16,8%), «Воловецьке ЛГ» (15,2%), «Хотинське ЛГ» (12,1%), «Самбірське ЛГ» (10,6) і «Болехівське ЛГ» (9,4%). За областями поширення лісів вологої ялицевої бучини нерівномірне, на Львівську припадає майже 40 відсотків їх площі, тоді як в інших областях регіону їх значно менше (Закарпатська – 22, Чернівецька – 21 та Івано-Франківська – 16%).

Найбільш поширена головна порода в цьому типі лісу – бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.) з часткою 55%, також достатньо добре представлені дуб звичайний (*Quercus robur* L.) – 19,5%, ялиця біла (*Abies alba* Mill.) – 13,6% та ялина європейська (*Picea abies* (L.) H. Karst.) – 4,4%. На рівні 1–2 відсотків представлені: дуб червоний (*Quercus rubra* L.) – 1,6%, явір (*Acer pseudoplatanus* L.) – 1,1%, граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) – 1,0%, сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.) – 0,8%, вільха чорна (*Alnus glutinosa* (L.) Gaerth.) – 0,8%. Інші 25 головних порід займають тільки окремі лісові ділянки в цьому типі лісу і відмітимо наявність серед них дуже різнопланових порід: чагарники (аронія чорноплідна), плодові (яблуня лісова, черешня, горіхи грецький і маньчжурський), технічні (бархат амурський), швидкоростучі (модрина європейська, псевдотсуга Мензиса, тополі біла, канадська, пірамідальна і чорна).

Значним є також різноманіття категорій лісів, які виділені в умовах вологої ялицевої бучини, їх нараховується 25, але перевага експлуатаційних лісів значна (62%). Багато лісових ділянок цього типу лісу ще віднесено до заказників (6,3%), лісогосподарської (6,1%) і лісопаркової (5,7%) частин лісів зелених зон, господарської зони регіональних ландшафтних парків (3,0%), зони регульованої рекреації національних природних парків (2,4%) і лісів уздовж навколо водойм (2,1%).

Розподіл за групами віку лісів в умовах вологої ялицевої бучини дуже нерівномірний: на молодняки припадає лише 17%, на середньовікові – аж 50%, а на пристигаючі стиглі та перестійні – 33%. Це означає, що нормальний розподіл порушений (надлишок (17%) середньовікових лісів сформувався за рахунок нестачі молодняків) і потрібно застосовувати відповідні лісівничі заходи.

Продуктивність лісів в умовах вологої ялицевої бучини є переважно високою: частка деревостанів високих бонітетів (клас I^a та вище) перевищує 38%, найбільше нормальних бонітетів (класи I та II) – 60%, тоді як низьких (класи V і нижче) – лише 0,1%. Це вказує на правильний вибір головних порід.

У лісах цього типу представлені майже всі (13 з 14 можливих) господарські частини і знову домінування експлуатаційних лісів велике – в горах їх нараховується 47%, а на рівнині – 20%. Також значною є частка лісів природоохоронного призначення з обмеженим режимом користування в горах (7,0%), рекреаційно-оздоровчих лісів з обмеженим режимом користування в горах (6,4%), лісів природоохоронного призначення з обмеженим режимом користування на рівнині (4,9%) та лісів природоохоронного призначення з особливим режимом користування в горах (4,5%). На загальну рубку головного користування дозволені на 90% площі цих лісів. Відмітимо, що за способами рубок головного користування однозначно домінують поступові рубки (73,6%).

Рубки догляду в лісах вологої ялицевої бучини намічені на ревізійний період на площі 5,7 тисяч гектарів і серед них суттєво переважають прохідні рубки і за площею (35%) і, особливо, за запасом деревини (67%).

Проведені дослідження дозволили зробити такі висновки: деревостани в умовах вологої ялицевої бучини дуже різноманітні за таксаційними показниками; основні їх лісівничі проблеми – значна площа похідних (33%) і чистих (45%) деревостанів; вирішення потребує і диспропорція розподілу лісів за групами віку.

1. Trumbore, S., Brando, P., Hartmann, H. Forest health and global change. Science, 2015. Vol. 349. Issue 6250. P. 814–818.

2. Шпарик Ю. С. Стале управління лісами (на прикладі Українських Карпат). Івано-Франківськ : Територія друку, 2016. 286 с.

3. Шпарик Ю. С. Сучасні проблеми збереження гірських лісів Українських Карпат. *Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат*. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. С. 520–525.

4. Шпарик Ю. С. Система планування лісівничих заходів за групами типів лісу та категоріями лісів (за господарськими комплексами) в регіоні Українських Карпат. *Лісова типологія : наукові, виробничі, навчальні аспекти розвитку : матеріали читань з нагоди дня народження Б. Ф. Остапенка*. Харків : ХНАУ, 2014. С. 127–130.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВТРАТ ЛУЧНО-СТЕПОВИХ ОСЕЛИЩ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

Довганюк І.Я.,
аспірант кафедри біології та екології

Національний природний парк «Кременецькі гори» є об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення [1]. Парк розташований на території Кременецького та Шумського районів Тернопільської області і входить до складу Волино-Подільської височини. У природному рослинному покриві досліджуваної території переважають ліси (понад 90%). Лучно-степові ділянки Парку займають мінімальні площі на відкритих горбах та скелястих відслоненнях, тому пріоритетними завданнями є охорона унікальних степових екосистем. Відтворення цих ділянок є одним із завдань, спрямованих на збереження різноманіття степової та петрофітної флори, структури ценозів остепнених територій, а також оселищ рідкісних степових рослин [3].

Відповідно до ландшафтного районування територію Парку відносять до Кременецького горбогірного лісового району. М'який клімат з достатньою кількістю опадів (близько 700 мм), сприятливим температурним режимом сприяв формуванню багатого ґрунтового покриву. Природний рослинний покрив Кременецьких гір утворений переважно хвойно-широколистяними та широколистяними лісами, а також чагарниковими заростями. Флора судинних рослин налічує 791 вид, з яких 52 види Червоної книги України [1; 2]. Ділянки степової і наскельно-степової рослинності є місцем зростання низки волино-подільських ендеміків, реліктових та рідкісних видів [3].

Ентомофауна є невіддільною складовою усіх природних екосистем. Станом на 2019 рік, згідно з літературними даними та на основі власних спостережень, зафіксовано 296 видів, з 11 рядів та 71 родини. На разі найкраще досліджені родини Coleoptera (150 видів) та Lepidoptera (77 видів). Частина зібраного матеріалу перебуває в ентомологічній колекції Парку та потребує подальшого визначення. На території Парку є 18 видів комах, що перебувають під охороною, зокрема Червоної книги України – 14 видів [1].

Втрата лучно-степових оселищ на території Парку зумовлена їх залісненням у 60–70-х роках ХХ ст. У зв'язку з цим відбулось вимирання значної частини біологічних видів. А ті ділянки, які залишились до нинішнього дня оточені лісовими масивами та сільськогосподарськими полями, що є нездоланою перешкодою як для розповсюдження діаспор рослин, так і для міграції тварин не здатних до польоту. При незначних площах локалітетів спостерігається низка негативних явищ: інбридинг, скорочення або припинення потоку генів, посилення дрейфу генів, втрата ефективного розміру популяцій, скорочення генетичної та екологічної варіативності у популяціях. Це веде до зниження чисельності та життєздатності популяцій і перетворення їх у т. з. «малу популяцію».

Методологічні аспекти роботи полягають у польових дослідженнях, їх камеральній обробці та статистичному аналізі. Польові дослідження охоплюють підходи до відбору дослідних ділянок та вивчення угруповань ґрунтово-підстилкових твердокрилих в умовах лучних степів, заліснених лучних степів. Контрольними ділянками є дубово-грабові ліси, які є типовими аборигенними біотопами на Кременеччині. Важливою складовою польових досліджень є перелік і способи вимірювання екологічних змінних, методи (використання ґрунтових пасток Барбера [4]) і періодичність забору й транспортування проб.

Камеральна обробка дослідних матеріалів полягає у первинному препаруванні та зберіганні проб, сортуванні й підготовці зібраних зразків для вивчення, ідентифікації видової приналежності твердокрилих їх монтування для створення контрольної колекції і їх подальшого зберігання.

До статистичних методів аналізу отриманих результатів належить підготовка первинних матриць емпіричних досліджень з використанням менеджерів електронних таблиць; застосування багатofакторних методів кластерування, дискримінації та канонічного групування й класифікації даних емпіричних досліджень; побудова регресійних моделей та підходи до статистичного прогнозування і моделювання процесів ресторації угруповань ґрунтово-підстилкових твердокрилих.

Заліснення лучно-степових оселищ спричинило значні втрати видового різноманіття в межах Кременецьких гір. З метою встановлення закономірностей трансформації угруповань ґрунтово-підстилкових твердокрилих, зумовлених втратою лучних степів на території Парку та розроблення програми їх відновлення нами планується використовувати польові, камеральні та статистичні методи дослідження.

1. Літопис природи національного природного парку «Кременецькі гори». Кременець : ТВО «ПАПРУС-К», 2019. № 8. 342 с.

2. Національний природний парк «Кременецькі гори»: сучасний стан та перспективи збереження, відтворення, використання природничих комплексів та історико-культурних традицій : моногр. / М. О. Штогрин, О. М. Байрак, Л. П. Царик, В. А. Онищенко та ін.; за ред. М. О. Штогрин, О. М. Байрак. Київ : ТВО «ВТО Типографія від А до Я», 2017. 292 с.

3. Особливості степових екосистем національного природного парку «Кременецькі гори», їх збереження та відтворення / М. О. Штогрин, Л. Л. Онук, А. О. Штогун, І. В. Бобрик. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Біологія*. 2019. № 1 (75). С. 94–99.

4. Фасулати К. К. Полевое изучение наземных беспозвоночных : учебное пособие для университетов. Изд. 2-е. Москва : Высш. шк., 1971. 424 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЯКУЛЯТУ У ЧОЛОВІКІВ РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПАТОЛОГІЇ

Івасюк І.Й.,

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри анатомії і фізіології людини та тварин

Патологічні процеси, а саме запальні процеси досить часто зустрічаються у чоловіків репродуктивного віку. Одним з таких запальних процесів є орхоепідидиміт. Чоловіки, які перенесли орхоепідидиміт часто звертаються у медичні заклади з приводу безплідності, що складає від 5–12%. Це пов'язано з високою чутливістю паренхіми яєчок до впливу різноманітних факторів та значною їх уразливістю.

Урогенітальний запальний процес у чоловіків активного репродуктивного віку широко розповсюджений в наш час і вкрай негативно впливає на властивості сперми, а саме на концентрацію сім'яної рідини, рухливість та морфологічну будову сперматозоїдів.

Мета роботи. Встановити характер зміни еякуляту в умовах патологічних процесів, зокрема орхоепідидиміту у чоловіків репродуктивного віку.

Матеріалом і методом дослідження послужив еякулят неплідних чоловіків 22–35 років, забраний в урологічній клініці Обласної клінічної лікарні з діагностичною метою. Забір матеріалу проводили за загальноприйнятими правилами.

Комісією з питань біомедичної етики ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» порушень морально-етичних норм при проведенні дослідження не виявлено (Протокол № 3 від 12.03.2019р.).

Результати дослідження. Дослідження показали, що навіть в умовах норми в еякуляті чоловіків репродуктивного віку міститься до 85% ненормальних форм сперматозоїдів.

Інфекційні процеси, які викликають запалення вкрай негативно впливають на якість сперми. У результаті спостерігається олігозооспермія або азооспермія.

У 20% чоловіків, які перенесли орхоепідидиміт, сперматозоїди в еякуляті були відсутні. У решти чоловіків виявляється значні патологічні зміни, які піддають сумніву репродуктивну здатність чоловіка. Привертає до себе увагу порушення не лише кількісних показників еякуляту, але й якісних дефектів.

Помітно знижується об'єм еякуляту до $2,57 \pm 0,24$ мл, проти $3,54 \pm 0,23$ мл в контролі, час його розрідження до $17,44 \pm 0,91$ хв, проти $25,06 \pm 1,8$ хв в контролі та в'язкість $3,84 \pm 0,38$ мм, проти $4,43 \pm 0,17$ мм в контролі. Концентрація сперматозоїдів в 1 млн/1 мл знижується до $21,16 \pm 3,70$ млн/1 мл в порівнянні з контролем $108,03 \pm 8,03$ млн/1 мл, що говорить про непридатність еякуляту для запліднення in vivo. У такому еякуляті на 67% відповідно стає менше живих і на 73% менше активно рухливих форм сперматозоїдів.

На 72% збільшується вміст патологічних форм з порушенням будови, які впливають на швидкість і характер руху, можливість контакту із яйцеклітиною

та заплідненням. Найбільша кількість патологічних форм до 90% припадає на комбіновану патологію, з яких до 45% зустрічаються з аномаліями головки, до 75% припадає на патологію шийки і 79% на патологію хвостика сперматозоїда, що свідчить про порушення останніх стадій розвитку сперматид та порушення рухливості сперматозоїдів.

Видимими ознаками морфологічних порушень були також деформація шийки і хвостика, вкорочення хвостика, деформація або зменшення головки сперматозоїда. Прослідковується збільшення вмісту незрілих клітин сперматогенезу приблизно в 3 рази.

Висновок. Інфекційно-запальні патологічні процеси статеві системи чоловіків активного репродуктивного віку мають негативний вплив на сперматогенез та функціональну здатність зрілих сперматозоїдів. Призводять до виникнення незворотних структурних порушень. Важкість процесу залежить від тривалості захворювання.

1. Божедомов В. А. Епідеміологія і причини автоімунного чоловічого непліддя. *Урологія*. 2005. № 1. С. 35–44.

2. Гаврилюк А. М., Чопяк В. В., Наконечний А. В. Імунозалежні причини чоловічого непліддя. *Здоров'я України*. 2010. № 4/2. С. 6–14.

3. Гадимов С. И., Иремашвили В. В., Тхагапсоева Р. А. Мужское бесплодие : современное состояние проблемы. *Фарматека*. 2009. № 9. С. 12–17.

4. Грицуляк Б.В., Спаська А. М., Грицуляк В. Б. Орхоепідидиміт : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2008. 156 с.

5. Клінічна анатомія яєчка : монографія / Б. В. Грицуляк, А. М. Спаська, В. Б. Грицуляк, І. Й. Івасюк, О. В. Халло. Івано-Франківськ, 2012. 144 с.

6. Лісова Т. А. Вплив блокади сем'явиносних протокна сперматогенез. *Журнал Гродненского державного медичного університету*. 2016. № 1. С. 36–38.

ВПЛИВ ВИРОЩУВАННЯ БОБОВО-ЗЛАКОВИХ ТРАВСУМІШОК НА ЗМІНУ ПОКАЗНИКІВ РОДЮЧОСТІ ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТОГО ҐРУНТУ ЗА РІЗНОГО УДОБРЕННЯ

Карбівська У.М.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри агрохімії і ґрунтознавства

Багаторічним травам належить провідна роль у виробництві екологічно безпечної продукції рослинництва, високобілкових кормів та відновлення родючості ґрунтів [2]. Завдяки міцній дернині та нагромадженню кореневої маси лучні травостої позитивно впливають на родючість ґрунту, а саме поліпшують його структуру, збагачують поживними речовинами, захищають від ерозії.

Вирощування багаторічних бобових трав сприяє істотному зростанню вмісту гумусу, що зумовлене значним накопиченням органічної речовини коре-

невою системою та надземним опаданням листків і стебел. У різних ґрунтово-кліматичних умовах перед розорюванням під бобово-злаковими травостоями акумулюється від 10 до 19 т/га сухої кореневої маси, яка збагачена азотом в кількості 40–60 т/га гною. Нагромадження азоту кореневою системою бобових може досягати 250 кг/га [3].

Експериментальні дослідження проводили впродовж 2015–2018 рр. на дослідному полі кафедри агрохімії і ґрунтознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Об'єктом досліджень були бобово-злакові травосумішки. Дослідження виконували за методикою Інституту кормів НААН [1]. У досліді вивчали взаємодію двох факторів: А – види трав; В – удобрення. Погодні умови протягом років досліджень в основному були сприятливими для росту і формування врожаю трав.

Незалежно від джерела надходження азоту (симбіотичного азоту багаторічних бобових трав чи мінерального), у наших дослідженнях, спостерігалось суттєве збільшення лужногідролізного азоту у шарі ґрунту 0–20 см на 9,1–12,0 мг/кг сухого ґрунту. Дещо більшими ці показники були під бобово-злаковими травостоями де краще утримувались в травостої бобові компоненти, зокрема лядвенець рогатий та козлятник східний.

У 2018 році у порівнянні з 2015 роком спостерігалось (на 1,0–1,3 мг/кг) збільшення вмісту рухомого фосфору на варіантах з внесенням мінеральних добрив в дозі $P_{60}K_{60}$. Це свідчить про те, що фосфор повністю не засвоюється рослинами і частина його накопичується у ґрунті в запас. Тим часом у варіантах без добрив на всіх травостоях відбувалось зменшення вмісту у ґрунті P_2O_5 .

Під впливом добрив і складу травостою змінювався й вміст у ґрунті обмінного калію. За чотири роки на всіх травостоях та варіантах удобрення, у тому числі і з внесенням калію відбулось його зменшення.

Баланс азоту на всіх бобово-злакових травостоях незалежно від фону удобрення був позитивним і коливався у межах від 7 до 34 кг/га. Найменшим показник балансу був на люцерно-злаковому травостої, що обумовлено найменшим нагромадженням ним симбіотичного азоту.

Незалежно від фону добрив на бобово-злакових травостоях надходження азоту було в основному за рахунок симбіотичного азоту з часткою 74–84%. Решта припадала на інші джерела надходження азоту куди входять азот діяльності асоціативних ґрунтових мікроорганізмів, атмосферних опадів тощо.

Аналіз балансу азоту в системі «рослина – добриво» за чотири роки вирощування різних видів багаторічних трав на різних безазотних фонах удобрення показав, що в усіх варіантах він був позитивним з показниками 22–48 кг/га. Поміж багаторічних бобових трав найбільша прибавка балансу азоту була у конюшини лучної, а найменша – у люцерни посівної.

Баланс P_2O_5 та K_2O в системі «рослина – добриво» за вирощування бобово-злакових травостоїв на різних фонах удобрення показав, що баланс фосфору на варіантах удобрення був позитивним з показниками 22–65 кг/га, що обумовлено надто малими параметрами винесення фосфору з урожаєм (13–38 кг/га). Найбільша прибавка балансу фосфору була у варіантах з внесенням P_{90} . Від'єм-

ним баланс фосфору на всіх травостоях був на контролі без внесення добрив з показниками (-13) – (-35) кг/га.

На відміну від фосфору по калію баланс на всіх травостоях був від'ємним з показниками (-31) – (-205) кг/га, що обумовлено надто великими параметрами виносу його з урожаєм (85–223 кг/га). Найбільшим дефіцит калію був на варіанті без внесення добрив, а найменшим – на варіантах де у складі добрив було присутнє внесення K_{90} . Найбільшим від був у лядвенце-злакових травостоях де злаковий компонент представлено стоколосом прибережним, кострицею східною, пирієм середнім, а найменшим – у злаковому травостої, який складався з костриці червоної, стоколосу безостого, пажитниці багаторічної з внесенням $P_{60}K_{60}$.

Отже, вирощування багаторічних бобово-злакових травостоїв на дерново-підзолистих ґрунтах зумовлює підвищення їх родючості, зокрема зростання показників азоту і фосфору.

1. Бабич А. О. Методика проведення дослідів з кормовиробництва та годівлі тварин. Київ, 1994. 80 с.

2. Багаторічні трави як фактор стабільного розвитку землеробства України / Г. П. Квітко, І. С. Поліщук, В. А. Мазур, І. Г. Протопіш, О. В. Корнійчук, Н. Я. Гетман, Г. І. Демидає. *Землеробство*. 2013. Вип. 85. С. 63–71.

3. Ткачук О. П. Вплив бобових багаторічних трав на агроекологічний стан ґрунту. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 127–130.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ КОРОТКОРОТАЦІЙНІ СІВОЗМІНИ В УМОВАХ ПРИКАРПАТТЯ

Климчук М.М.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри агрохімії і ґрунтознавства

З диктатом ринку на таку продукцію рослинництва як зерно та олійні культури втратили, або ж просто не беруться виробниками до уваги основні закони землеробства – повернення елементів живлення в ґрунт, головний елемент землеробства науково обґрунтовані сівозміни та друга складова – тваринництво [4].

Сівозміни довгої ротації до десяти полів виправдали себе і вони були необхідні у великих господарствах. Становлення вільного аграрного ринку в умовах різних форм власності господарювання з обмеженими земельними ресурсами сприяли переходу до впровадження сівозмін з короткою ротацією до п'яти полів. Впровадження таких сівозмін має забезпечити науково обґрунтований набір і співвідношення в них польових культур, баланс поживних речовин, фітосанітарний стан ґрунту і високу продуктивність рослин [5].

У землеробстві Прикарпаття відбувається поглиблена спеціалізація і концентрація виробництва зерна колосових культур, кукурудзи, ріпаку озимого та навіть культури степової зони – соняшнику. Якщо в структурі посівних площ

області в 1991 році зернові займали 45%, технічні 10%, картопля 0,6% і кормові 45% то в 2019 році відповідно 58,7%, 24,3%, 7,25, і 9,85. Тобто, істотно в 2,4 рази зросли площі посіву ріпаку озимого, картоплі більше як в 10 разів і навпаки площі кормових культур зменшилися майже в чотири рази. У сіво-змінах з ротацією 8–10 років у структурі сівозмін обов'язково були багаторічні бобові трави. З переходом до коротко ротаційних сівозмін скорочено долю кормових культур, а бобові кормові майже зовсім виключені. Це пояснюється зменшенням поголів'я тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Якщо в 1991 році на 100 га сільськогосподарських угідь було 110 голів худоби, то в 2019 році всього 15, у тому числі корів відповідно 15 і 2. Скоротилося внесення гною ВРХ, основного джерела утворення гумусу. Нині його внесення на гектар сівозмінної площі складає 1–2 тони, або в 5–6 разів менше ніж було раніше.

Виходячи з цього, важливого значення і актуальності набули питання вивчення та наукового обґрунтування оптимальної структури посівних площ спеціалізованих сівозмін з озимим ріпаком, відтворення родючості ґрунту, економічної ефективності використання землі, як основного засобу сільськогосподарського виробництва [2; 3; 5].

У довготривалих дослідженнях одержано результати вивчення насичення сівозмін ріпаком озимим на насіння та зерновими культурами.

Ґрунти дослідного поля – дерново опідзолені поверхнево оглеєні. Орний шар ґрунту містить гумусу 2,6–2,8%, лужногідролізованого азоту (за Корнфілдом) – 10,1–16,0%, рухомого фосфору (за Кірсановим) – 3,6–5,0%, обмінного калію (за Кірсановим) – 8,1–12,0 мг на 100 г ґрунту, рН сольової витяжки – 5,1%. У дослідях застосовували агротехніку вирощування сільськогосподарських культур прийняту для умов Прикарпаття. Вивчали сівозміни з насиченням ріпаком озимим від 16,7 до 50,0%.

Одержані результати свідчать, що сходи, ріст та розвиток ріпаку озимого, а також пшениці озимої, ячменю ярого були практично однаковими протягом вегетаційного періоду при насиченні від 16,7 до 50,0% ріпаком на фоні внесення однакової кількості добрив. Збільшення насичення сівозміни ріпаком не вплинуло негативно на стійкість рослин до перезимівлі і вона становила 85–95%. Весною після відновлення вегетації посівів на 1 м² налічувалося 65–70 рослин ріпаку, що забезпечило формування запланованого урожаю.

Вміст легкодоступного азоту в орному шарі ґрунту на всіх варіантах дослідів був близьким за величиною – 14,7 мг на 100 г ґрунту і тільки при збільшенні насичення ріпаком до 50% відмічено інтенсивніше на 12,5% використання калію до контролю (6,7%).

У короткоротаційних спеціалізованих зерно-ріпакових сіво-змінах значним джерелом нагромадження органічних речовин для синтезу гумусу в ґрунті стають кореневі рештки та побічна продукція – солома зернових культур і ріпаку. Тому загальний винос поживних речовин із ґрунту можна значно поповнити за рахунок заорювання соломи (побічної продукції) ріпаку, співвідношення якої до урожаю насіння складає 1 : 3. За результатами наших досліджень в одній тонні соломи ріпаку озимого міститься в середньому 10 кг азоту, 5 фосфору та 15 кг калію. Отже при внесенні під ріпак N₁₂₀P₉₀K₉₀ винос урожаю на-

сіння буде становити $N_{180}P_{126}K_{126}$, а повернеться в ґрунт з побічною продукцією $N_{160}P_{140}K_{210}$.

Проведено оцінку посівів ріпаку озимого на ураженість хворобами та пошкодження найбільш поширеними шкідниками. Не виявлено суттєвої залежності ними від насичення сівозміни. Ступінь ураження рослин ріпака фомозом, сірою гниллю, циліндроспорозом не істотно збільшувалася і була практично однаковою. Так, ураження бактеріозом було на всіх варіантах 15–19%, фомозом 37–25%, перноспорозом в межах 13%, циліндроспорозом 10–15%.

В умовах насичення сівозміни ріпаком не спостерігалось погіршення якості урожаю насіння. Вміст олії в насінні ріпаку озимого на контрольному варіанті (одне поле в сівозміні) становило 41,6%. Близьким за вмістом вона була на інших варіантах – 42,4%.

Отже, високе насичення сівозмін ріпаком озимим дає можливість вирощувати його в спеціалізованих зерно-ріпакових сівозмінах з короткою ротацією в господарствах колективної, орендної і фермерської форми власності.

1. Лихочвор В. В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур. Київ : ЦНЛ, 2004. С. 400.

2. Неміш Д. В. Технології вирощування сільськогосподарських культур в умовах Прикарпаття. Київ : Управління сільського господарства Івано-Франківської області, 2005. С. 125.

3. Ковальчук Г. М. Ріпак озимий – цінна олійна і кормова культура. Київ : Урожай, 1987. С. 111.

4. Щербakov В., Фесенко І., Неруцький С. Перспективи виробництва ріпаку в Україні. *Пропозиція*. 1999. № 11. С. 28.

5. Jan Vasak, Andrei Fabry a kol. System vyroby repky. Prehledna technologie. Praha, 1997.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Кузишин О.В.,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри хімії середовища та хімічної освіти;

Базюк Л.В.,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри хімії середовища та хімічної освіти;

Буждиган Х.В.,

аспірантка кафедри хімії середовища та хімічної освіти

На сучасну пору дуже актуальним завданням модернізації навчального процесу є використання нових освітніх трендів. Урок хімії для сучасного учня повинен поєднувати грамотний виклад теоретичного навчального матеріалу, вміло проведений хімічний експеримент та візуалізацію навчального матеріалу

з використанням сучасних інформаційних технологій. Оскільки найсучаснішими трендами освіти є технології доповненої та віртуальної реальності, то навіками їх застосування повинен володіти сучасний вчитель хімії. Особливо актуальним це питання стало сьогодні, в умовах дистанційного навчання [1; 2].

Зараз вчителі природничих наук зустрілися з проблемою, коли проведення експерименту в режимі реального часу стало неможливим. Для забезпечення експериментальної частини шкільного курсу хімії доцільно використовувати технологію доповненої реальності (augmented reality, AR) [1; 2].

Розроблено мобільний додаток «LiCo» для відтворення відеоматеріалів практичних робіт відповідно до чинних програм з хімії для закладів загальної середньої освіти, які можна використати вчителю хімії та учням 7–11-х класів для проведення практичних робіт з хімії в умовах дистанційного навчання. Даний додаток можна завантажити з Play Market за покликанням <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.lucs.LiCo>.

Для максимальної візуалізації експериментального навчального матеріалу з хімії було поєднано два методи реалізації доповненої реальності. Перший – використання зображень у 3D форматі, що дозволило «оживити» 2D зображення підручників, перетворивши їх в 3D, з можливістю анімації; другий – відтворення розроблених відеоматеріалів на мобільних пристроях шляхом їх «прив'язування» до індивідуальних маркерів для кожної практичної роботи [3; 4].

Для «маркерів» були обрані рисунки фрагментів практичної роботи чи лабораторного дослідження, створені на основі платформи «Vuforia», які програмно реалізовані, як об'єкти доповненої реальності, за допомогою багатоплатформового інструменту для розробки дво- та тривимірних додатків «Unity 3D» [3; 4]. При наведенні камери мобільного телефону із завантаженим мобільним додатком на «маркер» на екрані телефона з'являється відеоурок з практичною роботою.

Розроблені відеоматеріали демонструють виконання практичних робіт з хімії, передбачених програмою, у хімічній лабораторії. Це дає можливість учню віртуально у домашніх умовах ознайомитися з приладами та реактивами, які необхідні для виконання роботи, її змістом, порядком виконання дослідів та відповідними правилами техніки безпеки. Відеоознайомлення учнів з практичною роботою має переваги над звичайним перечитуванням підручника, оскільки активізує пізнавальну діяльність, дає можливість теоретично освоїти певні правила використання хімічного посуду та основні прийоми роботи з ним, стимулює до творчості. Доцільним буде використання такого мобільного додатку учням з особливими потребами, які не мають можливості відвідувати заняття з хімії у школі та виконувати практичні роботи.

Для вивчення ефективності використання мобільного навчання на уроках хімії використана порівняльна модель виконання практичних робіт. Учні були об'єднані у дві групи, які паралельно виконували практичні роботи: одна група – за допомогою мобільного додатка «LiCo», інша – спостерігаючи за демонстрацією хімічних дослідів учителем. Під час виконання наступної практичної роботи групи учні мінялися місцями. Аналіз результатів показав, що використання

технології доповненої реальності на практичних роботах сприяє засвоєнню знань та відтворенню навчальних досягнень учнів. Кращих результатів досягли учні, які для виконання практичної роботи використовували мобільний додаток «LiCo», про що свідчить зростання якісного показника навчальних досягнень на 20%. Недоліком виконання роботи за допомогою мобільних додатків є те, що учень не може відчутися запаху, почути звук, наприклад, шипіння під час виділення газу, набувати практичних навичок користування лабораторним посудом, приладами та реактивами.

1. Midak L., Kuzyshyn O., Baziuk L. Specifics of visualization of study material with augmented reality while studying natural sciences. *Open educational e-environment of modern University, special edition*. 2019. P. 192–201.

2. Шабелюк О. В. Використання технології доповненої реальності в дистанційному освітньому процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Фізико-математичні науки*. 2014. Вип. 2. С. 215–218.

3. Розробка мобільного додатку для відтворення відеоматеріалів практичних робіт з хімії у середній школі / Л. Я. Мідак, Ю. Д. Пахомов, В. М. Луцишин, І. В. Кравець. *Тези доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання : досвід, тенденції, перспективи»* (8–9 листопада 2018 р.). Тернопіль, 2018. С. 118–121.

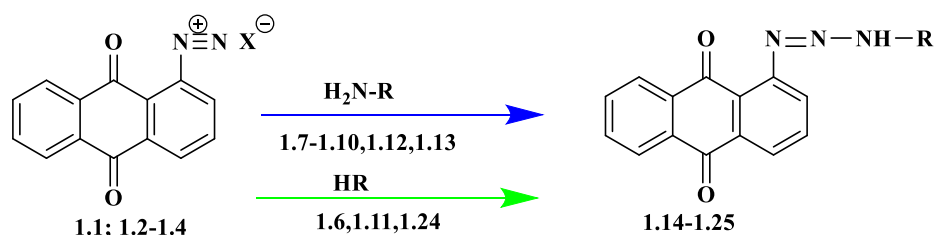
4. Мідак Л. Я., Пахомов Ю. Д., Луцишин В. М. Технології мобільного навчання на практичних заняттях з хімії в загальноосвітній школі. *Тези доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання : досвід, тенденції, перспективи»* (9–10 листопада 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 211–214.

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ТРИАЗЕНІВ АНТРАХІНОНОВОГО РЯДУ

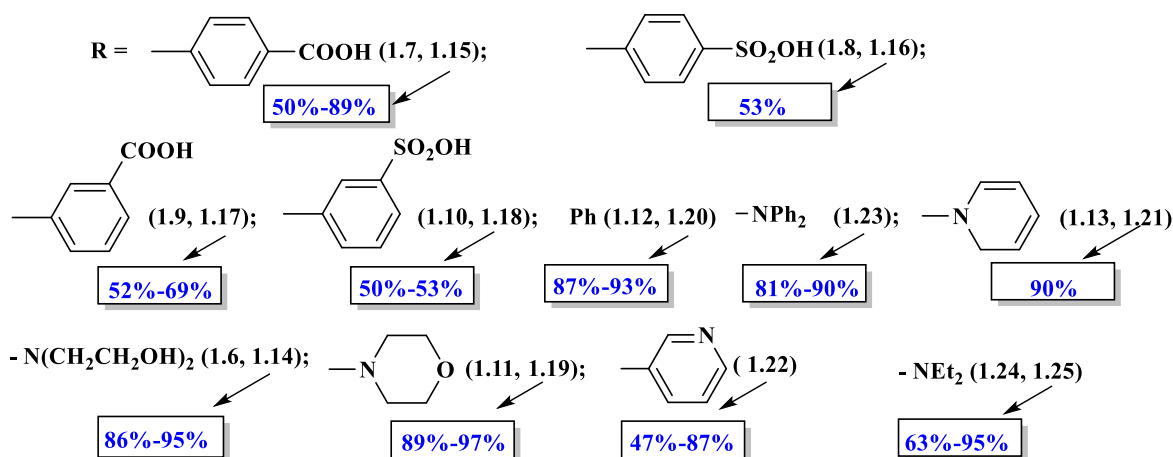
Сабадах О.П.,
кандидат хімічних наук,
фахівець комп'ютерного класу

Триазени антрахінонового ряду викликають, з однієї сторони, значний інтерес як потенційні біологічно активні сполуки, а з іншої – як реакційноздатні напівпродукти для подальших синтезів. З метою одержання триазенів, що містять антрахіноновий фрагмент, досліджено реакцію N-азосполучення солей 1-(9,10-діоксо-9,10-дигідро-1-антраценіл)діазонію 1.1, 1.2, 1.3 з аліфатичними, ароматичними і гетероциклічними амінами [1].

Досліджено вплив середовища [2] на перебіг реакції N-азосполучення. Реакцію проводили як у водних розчинах у присутності кислот та основ, так і у середовищі органічного розчинника – диметилформаміді у присутності K₂CO₃.

X = Cl⁻ (1.1); ⁻OSO₂OH (1.2); BF₄⁻ (1.3); CuCl₄²⁻ (1.4).

Для забезпечення повноти перетворення солі діазонію використовували надлишок аміну (1,4 моль/моль солі діазонію), а реакцію азосполучення проводили при температурі 20–40°C. N-Азосполучення у слабкокислому водному середовищі проводили додаванням водного розчину сульфату антрахіноїлдіазонію 1.2 до водного розчину відповідного аміну. Реакція практично завершувалася протягом 1 год. Слід зазначити, що при використанні свіжосинтезованої солі діазонію 1.2 одержано кращі результати.

Встановлено, що середовище [3], у якому проводять азосполучення, суттєво впливає на склад продуктів реакції. У слабкокислому середовищі утворюється суміш декількох продуктів, основним з яких є 1-гідрокси-9,10-антрахінон 1.5. При проведенні реакції у слабколужному середовищі позитивні результати були одержані при використанні як аміну *para*-аміно- 1.7, так і *meta*-амінобензойних 1.9 кислотам. З сульфаніловою 1.8 та метаніловою 1.10 кислотами спостерігали утворення суміші продуктів, у якій, крім цільового триазену, було виявлено 1-гідрокси-9,10-антрахінон 1.5 та продукти невизначеного складу.

Використання як середовища для проведення реакції апротонного розчинника диметилформаміду, у якому всі реагенти добре розчинні, дозволяє збільшити швидкість реакції. У цьому випадку реакцію проводили, додаючи розчин антрахінондіазоній борфториду 1.3 у диметилформаміді до розчину аміну у цьому ж розчиннику та каталітичну кількість калій карбонату. Для всіх амінів у серед продуктів реакції, окрім бажаного триазену, у серед продуктів реакції (ТШХ) було виявлено вихідний α -аміно- (1.1) та 1-гідрокси-9,10-антрахінони (1.5), а також невелику кількість сполук невідомого складу, які надзвичайно важко було очистити і ідентифікувати. Зовсім інші результати спостерігалися у випадку використання сульфату 9,10- антрахінондіазонію 1.2. при його

реакції з піперидином 1.12, морфоліном 1.11 та діетаноламіном 1.6 одержано чисті продукти реакції з високими виходами [4].

Будова одержаних сполук підтверджена даними елементного аналізу та методом ^1H ЯМР спектроскопії. У спектрах сполук 1.15–1.18, 1.20 присутні сигнали з хімічним зсувом 7.15–7.66 м (5H, C₆H₅), які відповідають протонам ароматичного фрагменту та сигнали 8.10–8.25 м (2H_{5,8}), 7.91–8.00 м (2H_{6,7}), які характерні для 1-заміщеного антрахінону-9,10. Також у спектрі присутній сигнал з хімссувом 13,47 с (1H, NH). У спектрах ^1H ЯМР сполук 1.14 та 1.19 присутній аналогічний до попереднього спектру набір сигналів, що вказує на наявність антрахінонового фрагменту. Наявність у спектрі сполуки 1.14 сигналів в області 3.77–3.97 м.ч. (т, 2H, NCH₂), 3.20 (т, 2H, OCH₂) і 4.84 (с, 1H, CH₂OH) вказує на присутність у молекулі фрагменту діетаноламіну. У спектрі ^1H ЯМР сполуки 1.19 також наявні піки з хімссувами при 3.842 м.ч. (2H, NCH₂) і 3.832 (2H, OCH₂), що відповідають фрагменту морфоліну.

1. Синтез триазеновых производных 9, 10-антрахинона / О. П. Сабадах, Е. Р. Лучкевич, Т. М. Тарас, В. П. Новиков. *Журнал органической химии*. 2015. Т. 51. № 2. С. 287–288.

2. Патент 59328 Україна, МПК 2011.01 C07C 245/00 Спосіб отримання триазенів ряду 9, 10-антрахінону / О. П. Сабадах, М. Г. Мокляк, Є. Р. Лучкевич, Т. М. Тарас, В. М. Луцишин, І. В. Олянюк / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. № 59328; заявл. 28.10.2010.; опубл. 10.05.2011; Бюл. № 9.

3. Сабадах О. П., Лучкевич Є. Р., Тарас Т. М. Підбір умов синтезу триазенів антрахінонового ряду / *Вісник національн. ун-ту «Львівська політехніка»*. Львів : Вид-во Львів. держ. ун-ту «Вища школа», 2014. № 787. С. 249–253.

4. Амінокислотні похідні 9, 10-антрахінону. Їх синтез та дослідження / О. П. Сабадах, Л. Д. Болібрух, Т. М. Тарас. *Вісник національн. ун-ту «Львівська політехніка»*. Львів : Вид-во Львів. держ. ун-ту «Вища школа», 2007. № 590. С. 88–91.

ЛІТОЛОГО-СТРАТИГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА «БОРИСЛАВСЬКОГО ПІСКОВИКА»

Сав'юк М.І.,
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та природознавства

Менілітова світа олігоцену виділена Е. Глоккером [1] як «менілітові сланці» в 1843 році. Вона, як відмічає В.В. Глушко та ін., представляє собою унікальне явище у Карпатах [2]. За даними авторів швидкість нагромадження осадов в її тильній частині Скибової зони Карпат досягала 43см за 1000 років, що в 20 разів перевищує швидкість нагромадження палеоцен-еоценових осадов. Вміст великої кількості (до 30%) органічної речовини є свідченням швидкого

захоронення осадів. Олігоценний період осадко нагромадження знаменується і збільшенням інтенсивності вулканічної діяльності, внаслідок якої на території Скибової і Бориславсько-Покутської зон утворилися значні товщі туфітового горизонту в верхньоменілітовій підсвіті і верхньороговикового горизонту верхнього палеогену.

Менілітова світа поділяється на нижньо-, середньо- і верхньоменілітову підсвіти. У нижньоменілітовій підсвіті виділяють ряд горизонтів: підроговиковий (бориславський пісковик), роговиковий, аргілітовий, клівські пісковики, другі зелено-сірі аргіліти і піщано-аргілітовий.

«Бориславський пісковик» в межах північно-західної частини Передкарпатського прогину має зональне розповсюдження і представлений масивними середньо- і дрібнозернистими кварцевими пісковиками. Товщина складає 0–34 м. Оскільки, до підроговикового і «бориславського» пісковиків, що залягають у підосвіті нижньоменілітової підсвіті олігоцену, приурочені основні запаси нафти на Новосхідницькому і Бориславському родовищах, це викликає безсумнівний практичний інтерес вивчення закономірностей їх поширення.

Як випливає із побудованої карти ефективних товщин цей горизонт має локальне поширення, простягається в хрест карпатському простягання у вигляді вузької смуги, частина якої в районі Південно-Іваниківської складки відгалужується від основної зони в північному напрямку, простягаючись в межі Нагуєвичсько-Ясеницької складки другого ярусу структур. Ширина смуги підвищених ефективних товщин коливається від 3 до 9 км, а протяжність її більше як 50 км. Ефективна товщина цього горизонту змінюється від 0 до 34 м (св. 3 – Новосхідниця). Такий локальний розвиток «бориславського» пісковика і характер розповсюдження піщаного тіла свідчить про можливе їх утворення в дельтових умовах, в одному із рукавів, де були сприятливі умови для відкладання і сортування принесеного матеріалу зі сторони платформи.

Аналізуючи карти поширення ефективних товщин і літофацій нижньоменілітової підсвіті і пов'язуючи їх з матеріалами палеотектонічної будови покрівлі бистрицьких відкладів до початку поляницьких утворень, варто відмітити, що ділянкам розвитку збільшених ефективних товщин піщаних порід зазвичай відповідають і максимальні товщини нижньоменілітової підсвіті. Це особливо чітко підтверджується на прикладі смуги підвищених товщин, яка простягається через Бориславське і Новосхідницьке родовища. Так, до складок Бориславського піднасуву і Новосхідницької приурочені як максимальні товщини пісковиків, так і максимальні товщини менілітової світи по відношенню до оточуючої території, тобто склепіння древніх піднять не співпадають із зонами збільшення ефективних товщин пісковиків. Це свідчить, що такі піщані тіла могли утворюватися в авандельтових умовах і являються в даному випадку відгалуженнями основного русла, що знаходилося в межах Долинського нафтопромислового району.

1. Glocker E. Über die Menilitformation in Mahren. Dtsch. Naturforsch. Versamml. Bericht., 1843. 139 s.

2. Глушко В. В., Максимов А. В., Рейфман Л. М. Об особенностях олигоценового этапа развития Карпат. *Советская геология*. 1980. № 12. С. 89–100.

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ОХОПЛЕНИХ КОНФЛІКТАМИ ПІВОСТРОВІВ

Сливка Р.Р.,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та природознавства

Минуле багатьох півостровів характеризується актами колонізації, окупації, звільнення, переміщення населення, позбавлення власності, мілітаризації / демілітаризації. Ці процеси у багатьох випадках супроводжувались конфліктами. Україна перебуває в стані територіально-політичного конфлікту (ТПК) з Росією, яка незаконно анексувала Крим у 2014 році. Політична географія і її складова – географія конфліктів – володіють належним теоретико-методологічним інструментарієм для дослідження феномену вразливості півострівних територій до проявів ТПК.

Об'єкт дослідження – півострови, з приводу утримання і поширення влади на яких відбуваються територіально-політичні конфлікти. Предмет дослідження – вразливість півостровів до прояву територіально-політичних конфліктів. Завдання дослідження: 1) ідентифікувати прояви вразливості півостровів до проявів ТПК; 2) запропонувати типологію півостровів з точки зору їх географічного положення і міжнародно-правового статусу.

Перелік конфліктів складено за відкритими базами даних: «World Factbook», «Conflict Barometer», «Correlate of War Project», SIPRI, PRIO та ін.

У контексті України про вразливість її кордонів України писав С. Рудницькій у праці «Українська справа зі становища політичної географії» (1923 р.). Проблема конфігурації державної території, її ролі у геополітичних процесах, зокрема на прикладі Кримського півострова, досліджена у працях географів М. Багрова, М. Дністрянського, Ф. Попова, Р. Сливки, Б. Яценка та ін. Виокремлюємо працю В. Рей, О. Грози «Балкани», де автори розвивають концепцію «in-betweeness». Поняття описує геополітичний стан регіону, за якого зовнішні гравці мають більший вплив на конфліктні процеси, ніж внутрішні чинники. Вивчення окремих ділянок території держави в якості потенційних театрів воєнних конфліктів є одним із завдань військової географії, що представлено у дослідженні Дж. Коллінза на прикладі особливостей морського узбережжя та півостровів. Півострови Євразії є частиною «євразійського узбіччя», зоною зіткнення інтересів континентальних і морських держав за Н. Спайкменом. За З. Бжезинським, прагнення Росією здобути широкий вихід до Чорного моря посилює стратегічну цінність Криму. Проблематика, пов'язана із окупацією РФ українського Криму досліджується у монографіях Національного інституту стратегічних досліджень за редакцією В. Горбуліна, Е. Лібанової, О. Задорожного та ін.

На основі аналізу наукової літератури і особистих досліджень встановлено, що утримання влади над півостровами пояснюється: 1) наявністю етнічно і культурно близького населення; 2) володіння півостровами надає переваги у потенційних можливостях експлуатації їх надр, створює сприятливі умови для розширення 200-мильної економічної зони на морі і зони континентального шельфу (Бакассі, Крим); 3) у геостратегії і географії воєн параметри морського узбережжя мають суттєве значення для організації захисту власної державної території та проектування військової потужності на суміжні держави, акваторії, міжнародні води, протоки шляхом розбудови військових баз (база РФ в Севастополі, Гібралтар, Сеута, Гуантанамо та ін.).

Існує низка ризиків для безпеки держав, що пов'язані із володінням півостровами. По-перше, найбільші півострови світу складені мозаїкою історико-географічних і політико-географічних регіонів. У різні історичні періоди вони могли бути політично об'єднані у межах єдиної держави, а в інші – розмежовані політичними кордонами (Балканський, Апенінський півострови). По-друге, відносна географічна ізольованість півостровів обумовлює недостатню комунікаційну зв'язаність із столицями, прояви регіональної самосвідомості і регіоналізму, а їх населення не завжди поділяє із рештою країни *raison d'être* («сенси існування держави»). По-третє, завдяки видовженій формі вони характеризуються і можуть мати декілька історичних ядр державності, що сприяє проявам деволюції (Бретань у Франції, Північна Італія), сепаратизму (Сомаліленд у Сомалі, Каталонія в Іспанії), іредентизму (Крим, Бакассі, Малакка) і збройного конфлікту (Корея, Сомалі).

Пропонуємо наступну типологію півостровів з точки зору їх географічного положення і міжнародно-правового статусу станом на 2018 рік: 1) охоплені конфліктами півострівні регіони, що розподілені декількома державами; 2) охоплені комплексом конфліктів держави із основним масивом суші на півострові (п-в Індостан – Індія (22 конфлікти, середньої інтенсивності 2,3 бали), п-в Мала Азія – Туреччина (3 конфлікти середньої інтенсивності 3 бали); 3) окуповані, анексовані та інкорпоровані півострівні субнаціональні регіони (АР Крим окупована і анексована РФ; Індонезія – провінція Західне Папуа); 4) спірні прикордонні півострівні території (Гібралтар – спір Велика Британії та Іспанії; п-в Бакассі – спір Нігерії і Камеруну; п-в Пеньон-де-Велес-де-ла-Гомера – спір Марокко і Іспанії; Рас-Думейра – спір Еритреї і Джибуті; п-в Превлака – спір Чорногорії і Хорватії; п-в Клек – спір Хорватії та Боснії і Герцеговини); 5) півострівні території із договірним міжнародно-правовим режимом (Антарктичний п-в – заморожений спір Аргентини, Великої Британії, Чилі; Синайський півострів – територія Єгипту, політико-територіальний статус якої регулюється ізраїльсько-єгипетським договором від 1979 і передбачає поділ на чотири зони воєнної присутності Єгипту та Ізраїлю).

Існують позитивні приклади деокупації і відновлення суверенного контролю над півостровами, як у випадку Синайського п-ва чи п-ва Бакассі. Цей досвід може бути застосований в Україні за умови появи сприятливих геополітичних умов. Прийнятним сценарієм є виведення російських адміністративних і

силових структур із півострова, виплата репарацій та переселення громадян РФ, які оселились там незаконно у час анексії.

ПРОГНОЗУВАННЯ ВСИХАННЯ ЯЛИННИКІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Шпарик Ю.С.,
доктор сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри лісознавства

Масове всихання ялинових (*Picea abies* (L.) Н. Karst.) лісів Карпат за останні 15–20 років розповсюдилося практично на всі країни, лісорослинні райони і типи лісу, а за поширенням всиханням охоплено вже більше половини площ таких лісів. В Українських Карпатах це явище набуло характеру природної катастрофи після 2005 року і основним його наслідком є зміна породного складу, а часто – і головної породи в лісах – місце ялини європейської через природне відновлення займає переважно бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.), хоча в дубових типах лісу це може бути граб звичайний (*Carpinus betulus* L.), липа дрібнолиста (*Tilia cordata* Mill.) чи клени, а в ялицевих – ялиця біла (*Abies alba* Mill.). І хоча загрози втрати лісового фонду немає, але більшість підприємств лісового господарства залишаються без ялинової деревини, яка традиційно була основним джерелом їх прибутків, бо вартість ялинової деревини значно вища за букову [1–4]. Тому, для сталого управління лісами необхідно знати запаси ялинової деревини на перспективу для прийняття рішень щодо вибору нових порід та пошуку ринків збуту для не ялинової деревини.

Метою досліджень було ідентифікувати основні лісівничі показники, які визначають інтенсивність всихання ялини (критерії прогнозування) та розробити прогноз всихання ялинників Українських Карпат. Об'єктами досліджень були більше 20-ти постійних пробних площ в ялинових лісах різних типів лісу, опис яких представлений в попередніх публікаціях.

За даними останнього лісовпорядкування (станом на 2010 рік) площа ялинових лісів Українських Карпат складала майже 520 тис. га, а запас деревини – 171 млн м³. Найбільші їх площі зосереджені у Державних підприємствах «Осмолодське ЛГ» (44 тис. га), «Вигодське ЛГ» (42 тис. га) і «Путильське ЛГ» (38 тис. га), а серед установ ПЗФ – в Карпатському національному природному парку (27 тис. га) і в Національному природному парку «Синевир» (19 тис. га). Відмітимо, що в останні 5 років має місце чітка тенденція до зменшення площі всихання ялинників – якщо в 2010 році Держлісагентство декларувало 92 тис. га., в 2017 – 36, то в 2018 – вже тільки 26 тис. га.

Інтенсивність всихання ялинників визначалася на дослідних об'єктах у відсотках зменшення запасу деревини і аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок, що інтенсивність всихання визначається типом лісу, групою віку (віком), повнотою деревостану і часткою ялини в породному складі. Для розра-

хунку прогнозних значень змін ялинових лісів використано функцію екстраполяції встановлених тенденцій всихання (змін структури лісів) за типами лісу за умови, що кліматичні показники останніх років будуть мати сталі тенденції. Для екстраполяції інтенсивності всихання ялиників на типи лісу, які не представлені на дослідних об'єктах, використано наступні закономірності: у вологих типах лісу інтенсивність всихання менша, ніж у сухих; на родючих ґрунтах інтенсивність всихання менша, ніж на кам'янистих чи мілких ґрунтах; у змішаних деревостанах інтенсивність всихання менша, ніж у чистих (однопородних); у багаторусних деревостанах інтенсивність всихання менша, ніж в одnorусних; у не смерекових типах лісу інтенсивність всихання більша, ніж у смерекових, а в типах лісу за межами ареалу ялини – інтенсивність всихання ще вища [5–6].

Прогноз всихання ялиників Українських Карпат був зроблений для 32 типів лісу за запасом деревини і за площею ялинових лісів і його результати свідчать, що наслідки всихання будуть суттєво відрізнятися за типами лісу. Так, у смерекових типах лісу (їх є 10) втрати ялинової деревини в найближчі 20 років складуть 48–95% (середні – 80%) залежно від критеріїв прогнозування окремих типів лісу, а втрати площі ялинових лісів – від 3 до 46 відсотків за середнього значення 28%. Такий значний розмах коливань пояснюється високою мінливістю лісорослинних умов в смерекових типах лісу регіону – від вологого кедрово-смерекового бору до сиріє ялицевої смеречини. Для букових типів лісу втрати ялинової деревини коливатимуться від 77 до 97% і середні втрати – 92%, а для ялицевих – відповідно 71–89% та 80%. Для букових типів лісу (їх – 9) втрати площі ялинових лісів коливатимуться від 55 до 73 відсотків і середні втрати – 69%, а для ялицевих (їх – 3) – відповідно 55–59% та 57%. Зроблено висновок, що вже в найближчі 20 років запаси ялинової деревини державних підприємств лісового господарства в регіоні зменшаться на 78% – з 145,6 до 32,1 млн м³, а площа ялиників на 23% – з 425,6 до 328,9 тис. гектарів.

Іншим висновком є те, що оскільки втрати окремих підприємств будуть залежати від типів лісу, груп віку, повноти та частки ялини в породному складі ялинових лісів, то лісівничими заходами, які спрямовані на формування корінних деревостанів, можна суттєво зменшити інтенсивність всихання ялини.

1. Janda P., Svoboda M., Bače R., Čada V., Lynn J. & Peck E. Three hundred years of spatio-temporal development in a primary mountain Norway spruce stand in the Bohemian Forest, central Europe. *Forest Ecology and Management*. 2014. № 330. P. 304–311.

2. FAO. Global forest resources assessment 2015. How are the world's forests changing? *Second edition*. Rome : FAO, 2016. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4793e.pdf>.

3. Шпарик Ю. С. Сучасні проблеми збереження гірських лісів Українських Карпат. *Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат*. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. С. 520–525.

4. Mauer O., Palátová E. Decline of Norway spruce in the Krkonoše Mts. *Journal of Forest Science*. 2010. № 56. P. 361–372.

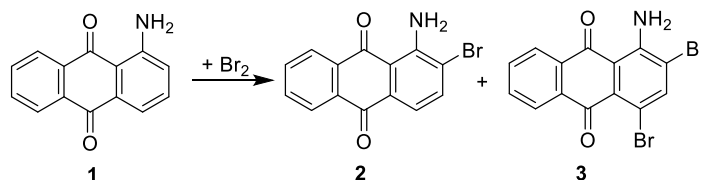
5. Mehlhorn H., Francis B. J., Wellburn A. L. Prediction of the probability of forest decline damage to Norway spruce using three simple site independent diagnostic parameters. *New Phytology*. 1988. Issue 110. P. 525–534.

6. Шпарик Ю. С. Емпіричні підходи до прогнозування площі та запасу ялинових (*Picea abies* (L.) Karst.) лісів Українських Карпат. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 3. С. 18–22.

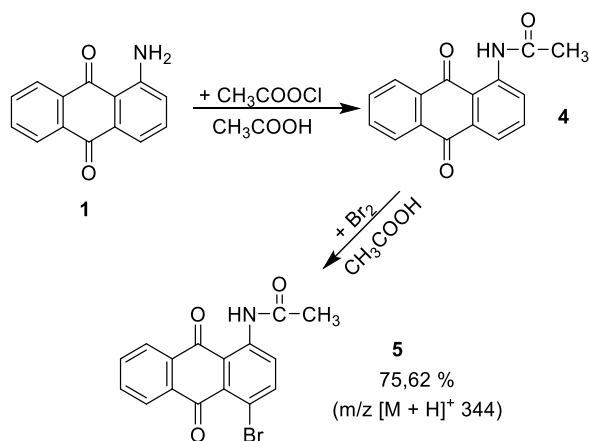
СИНТЕЗ 4-ЗАМІЩЕНИХ ПОХІДНИХ 9,10-АНТРАХІНОНУ

Шупенюк В.І.,
провідний інженер кафедри
хімії середовища та хімічної освіти

З метою введення біогенного аміну в 4-положення до аміногрупи 9,10-антрахінону, було використано доступний 1-аміно-9,10-антрахінон, який після бромовання, може використовуватись для введення різних функціональних груп.

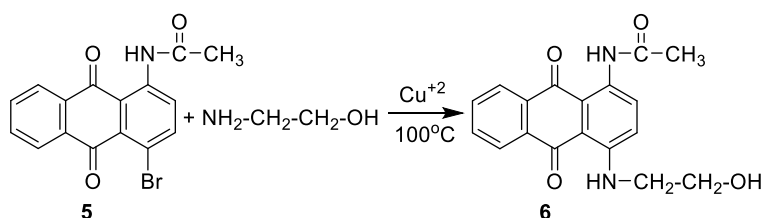

У всіх випадках бромовання проходило в *орто*-(2), або в *орто*- і *пара*-положення (3) до аміногрупи антрахінону, що є недоцільним в нашому випадку. Ефективним рішенням виявилось ацилювання аміногрупи. Його проводили в оцтовій кислоті ацетилхлоридом з кількісним виходом цільового продукту 4 (m/z $[\text{M} + \text{H}]^+$ 288.2).

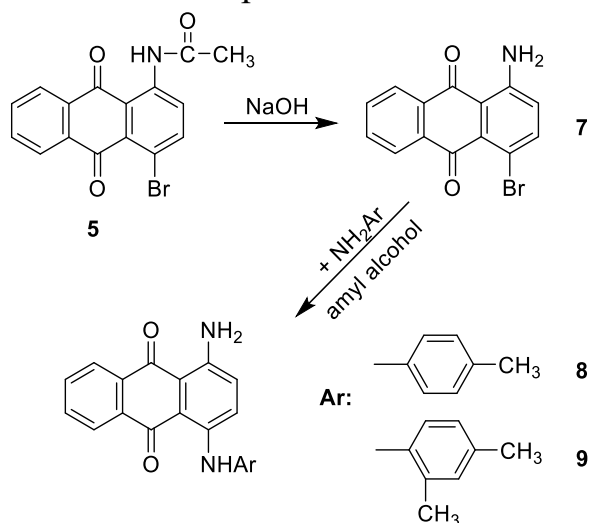
Бромовання 1-N-ацетиламіноантрахінону (4) проводили в оцтовій кислоті [1–2]. Для більш раціонального використання броду ми використовували окислювальне бромовання, додаванням до реакційної маси після введення всієї розрахункової кількості броду натрій гіпохлориту з активним хлором не менше 80 г/л, який отримували безпосередньо перед реакцією *in vitro*.

Вихід цільового продукту 5 був невисокий, проте на хромато-мас-спектрі не було знайдено побічних продуктів бромовання 2-, та 2,4-дибромантрахінонів, а тільки вихідний 1-N-ацетиламіноантрахінон (4).

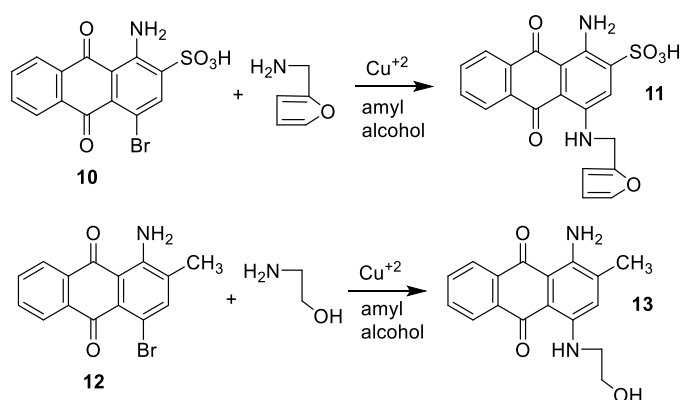

Нуклеофільне заміщення бром у 1-N-ацетиламіно-4-бромантрахіноні (5) проводили у присутності каталізатора – солі купруму (II). Реакційну масу витримували при перемішуванні декілька годин, підтримуючи слабо-лужне середовище. Вихід потрібного N-ацетиламіно-4-[(2-гідроксіетил)аміно]антрахінон **6** склав 30,4% (m/z $[M + Na]^+$ 346).

Аміно групу відновили і провели заміщення бром ароматичними амінами в органічному розчиннику – аміловому спирті, який відганяли з реакційної суміші перегонкою з водяною парою.

Вихід цільових продуктів **8–9** склав 70–80%, структуру підтверджено даними ^1H та ^{13}C ЯМР-спектрами. Метильний фрагмент присутній в ^{13}C ЯМР спектрі хімзсув при 39.57–39.59 м.ч.

За методикою [3], було проведено нуклеофільне заміщення бром у бромаміновій кислоті **10** та її 2-метильному похідному **12**. У випадку фурфуриламину за високих температур відбувалась його полімеризація, а за кімнатної температури реакція проходила дуже довго із невисоким виходом 60–65%. В ^1H ЯМР спектрі сполуки **11** наявний мультиплет протонів фурфуриламіну хімзсув при 7.81 м.ч. і 3H-протону антрахінону при 7.55 м.ч. У ^{13}C ЯМР спектрі присутні фрагменти метиленової групи з хімзсувом при 39.08, також сигнали карбонів

двох карбонільних груп при 181.43 і 186.69 м.ч. У сполуки **13** в ^1H ЯМР спектрі наяві хімссуви етильної групи при 3.5 і 3.67 м.ч.

1. Ghaieni H., Sharifi M., Fattollahy M. A new method for the preparation of 1-amino-2,4-dibromoanthra-9,10-quinone. *Dyes and Pigments*. 2006. Issue 71. P. 73–76. Doi:10.1016/j.dyepig.2005.06.005.

2. Patil V. V., Gayakwad E. M., Patel K. P., Shankarling G. S. Efficient, facile metal free protocols for the bromination of commercially important deactivated aminoanthracene-9,10-diones. *Tetrahedron Letters*. 2017. Issue 58. P. 2608–2613. doi.org/ 10.1016/j.tetlet.2017.05.078

3. Шупенюк В. І., Тарас Т. М., Болібрух Л. Д. Нуклеофільне заміщення бромом в бромаміновій кислоті. *Вісник національного ун-ту «Львівська політехніка»*. 2016. № 841. С. 264–270.

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Березовська-Чміль О.Б.,
кандидат політичних наук,
викладач кафедри політичних інститутів та процесів

На сучасному етапі поняття «національна безпека» є досить поширеним у науковому дискурсі. Також воно стало невід’ємним атрибутом більшості військово-політичних та зовнішньополітичних концепцій, міжнародних угод і декларацій, аналітичних та прогностичних розробок довгострокового глобального плану. Наукова проблематика національної безпеки вже перетворилась у самостійну академічну галузь в межах загальнотеоретичних, міждисциплінарних та стратегічних досліджень. Проте досі відсутнє чітке загальновизнане тлумачення поняття «національна безпека», незважаючи на його широке використання.

Значний внесок у дослідження проблеми національної безпеки здійснили такі науковці, як О. Арєф’єва, О. Барановський, М. Березін, І. Бичко, І. Бланк, Є. Гансова, О. Гаращук, М. Гуленков, О. Давидюк, В. Демент’єв, Л. Донець, Г. Задорожний, Т. Іванота, І. Ільїн, Г. Козаченко, М. Лукашевич, Н. Мезенцева, А. Мельник, В. Мунтіян, В. Михайлов, М. Михальченко, П. Недолішній, Н. Новак, В. Олуйко, В. Пазенюк, С. Покропивний, М. Попов, Я. Радченко, М. Рєверчук, В. Рибалко, Г. Ситник, В. Скуратівський, М. Тумар, А. Чернявський, В. Шахов, О. Шевцов, Т. Шира та інші.

Можемо погодитись із українською дослідницею О. Гаращук, що визначає національну безпеку як систему, в якій безперервно взаємодіють інтереси особи, суспільства, держави й загрози цим інтересам. До основних її елементів фахівці відносять політичну, економічну, соціальну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, гуманітарну та воєнну безпеку. Загрозами національній безпеці виступають такі дії, що ускладнюють або ж унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення національної безпеки країни [2, с. 30].

Виходячи із правового визначення національної безпеки України, головними її об’єктами є громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів. Їх місце й роль – динамічні, і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, рівнем загроз [3].

Основними принципами забезпечення національної безпеки України є: пріоритет прав людини; верховенство права; пріоритет мирних засобів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту національних інтересів реаль-

ним та потенційним загрозам; демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки; додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їхня взаємна відповідальність; чітке розмежування повноважень органів державної влади [4].

Якщо національну безпеку розглядати як такий стан функціонування суспільства, за якого у повному обсязі забезпечуються територіальна цілісність, конституційний лад, суверенітет і прогресивний розвиток, реалізуються права і свободи громадян, то реальна загроза одній зі складових безпеки в період соціального напруження характеризує цю стадію розвитку як суспільно небезпечну. Звідси, будь-яка з форм соціального протесту (страйк, економічна блокада, маніфестація з елементами відкритої непокори і протидії правоохоронним органам), нехтування правилами її проведення набуває характеру суспільно небезпечного стану розвитку.

На наш погляд, пріоритетним напрямом діяльності держави із забезпечення національної безпеки є попередження та мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз. Необачливе, непрогнозоване, ризиковане та безвідповідальне ставлення до зовнішніх та внутрішніх загроз країні, відсутність своєчасних дій щодо попередження їх прояву обумовлюють нестабільний та небезпечний стан зі значними негативними наслідками та втратами людського, економічного, воєнного, інноваційного, науково-технічного, інформаційного та інших потенціалів держави. У будь-якій сфері безпеки все світове співтовариство працює на упередження виконання та мінімізацію ризиків, небезпек, викликів різного спрямування. Україні необхідно цей шлях прокладати та укріпляти, оскільки нестабільність у державі призводить до погіршення морально-психологічного стану суспільства, вимагає подолання загроз життю та здоров'ю людини, обумовлює незадоволеність суспільними відносинами та сенсом власного життя.

Окрім того, державна політика із забезпечення національної безпеки повинна бути спрямована на реалізацію соціальних інтересів громадян України, оскільки людський капітал – це найцінніший стратегічний ресурс існування і розвитку держави, а максимальне врахування соціальних інтересів громадян повинно стати критерієм оцінки в системі державного управління.

Політичні процеси в Україні впродовж останніх років свідчать, що зниження життєвого рівня та загострення економічної кризи зумовлюють посилення протестних настроїв населення, що у свою чергу може призвести до масових акцій, збройних протистоянь та сепаратистських проявів в регіонах. Внаслідок невирішеності питань власності, недосконалості податкової політики, значної корупційності системи державного управління послаблюється мотивація до трудової активності, що у свою чергу приводить до психологічного невдоволення, маргіналізації населення, поширення соціальних хвороб, кримінальних злочинів та посилення напруги. Якщо не враховувати окреслені чинники, то вони можуть становити загрозу національній безпеці, оскільки призводять до соціально-політичної нестабільності, зниження територіальної мобільності населення, професійної деградації та втрати кваліфікації внаслідок тривалого перебування в стані безробіття та сфері неформальної зайнятості, відтоку закордон висококваліфікованого кадрового потенціалу.

1. Закон України про основи національної безпеки України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Гаращук О. Соціальна складова національної безпеки та сталого розвитку в умовах глобалізації. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. № 1. С. 28–34.
3. Концепція національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. № 397. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10.
4. Куценко В. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів, 2011. 656 с.

ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Біль В.С.,
аспірант кафедри політології

Завдяки реформі децентралізації територіальні громади області отримали нові податкові надходження, а система бюджетного вирівнювання створила кращу мотивацію для органів місцевого самоврядування у стимулюванні місцевого та регіонального розвитку. Бюджетна децентралізація, яка привела до суттєвого перерозподілу бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування є, без сумніву, потужним підтримуючим фактором економічного розвитку, проте – недостатнім. На перший план виходить завдання економічного зростання, збільшення валового регіонального продукту, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Саме це може дати досить швидке та стабільне зростання якості життя людини.

Виклики. Проведений аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку області дозволив виділити низку викликів, основними з яких є: низька ефективність виробництва, в основі якої лежить технічна застарілість та високий рівень зношеності основних засобів та недосконалі технології. Це зумовлює низьку продуктивність праці та не конкурентоспроможність на світовому та вітчизняному ринках багатьох видів продукції.

Відсталість його структури, зокрема, домінування (за кількістю підприємств та чисельністю зайнятих) сировинноємких галузей, а також незначна, у тому числі через не дуже високий науково-технічний потенціал області, частка інноваційноємких виробництв [1].

Недостатній розвиток перспективних (враховуючи існуючий в області потенціал та світові тенденції) невиробничих видів економічної діяльності: курортно-рекреаційного господарства, фінансової сфери, ринкової інфраструктури та інших.

Значний техногенний пресинг на природне середовище, результатом чого є складна екологічна ситуація в багатьох районах області, яка в умовах інтенсивного розвитку видобувних галузей промисловості буде стрімко погіршуватись.

Наявність значних площ непродуктивних та високорозчленованих угідь, що негативно впливає на можливість ведення високорентабельного сільського господарства.

Недостатнє використання переваг наявного потенціалу розвитку та транспортно-географічного положення території Івано-Франківської області [2].

Ризики. Поглиблення спеціалізації області на виробництві товарів з низькою доданою вартістю може призвести до зниження рівня інвестування в інноваційні процеси та дослідницьку діяльність підприємств.

Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон) створюють ризик для поглиблення невідповідності між пропозицією і потребами регіонального ринку праці, зокрема, в частині браку кадрів робітничих професій, відтік інтелектуальних ресурсів за межі області може призвести до браку трудових ресурсів.

Диспропорції в розвитку територій формують ризики погіршення якості життя населення, посилення трудової міграції до територій з вищою економічною активністю.

Регіон має слаборозвинуте, дрібнотоварне агровиробництво, окремі види агропродукції не відповідають стандартам ЄС. В умовах економічного зближення з ЄС існує ризик занепаду ряду сільськогосподарських виробництв через низьку конкурентоспроможність з європейськими виробниками.

Невирішеність проблеми поводження з відходами та екологічних проблем можуть бути загострені через інтенсивне природокористування та негативно відобразитись на туристично-рекреаційному комплексі регіону.

Виникнення надзвичайних ситуацій природного (паводки, зсуви, селі, ерозії) та техногенного характеру є значним потенційним ризиком, враховуючи недостатній рівень протипаводкового захисту окремих територій [3].

Отже, становлення перспективної моделі господарства Івано-Франківської області мало б бути спрямованим на:

1. Ефективне використання існуючого природно-ресурсного потенціалу території області передбачає такі напрями:

- технічна модернізація матеріально-технічної бази та впровадження сучасних та безпечних технологічних процесів у гірничо-хімічній, нафтогазовій та деревообробній промисловості, що повинно забезпечити високопродуктивну роботу галузей і, як результат, сталий соціально-економічний розвиток регіону;
- відновлення на новій технічній базі центрів з видобування та обробки родовищ хімічної сировини, будівельних матеріалів, сільськогосподарської лісогосподарської продукції тощо.

2. Покращення екологічної ситуації у регіоні, зокрема шляхом будівництва станцій та заводів з переробки твердих побутових відходів у найбільших господарських центрах та вузлах Івано-Франківської області, впровадження на виробництві екофільних технологій тощо.

3. Максимальне використання сприятливого транспортно-географічного положення Івано-Франківської області та високої транзитивності її території. Зокрема, воно передбачає використання переваг близького розміщення Івано-Франківщини до західного кордону України, центральних областей держави з

метою об'єднання економічних та інвестиційних ресурсів та міжрегіональної співпраці при розробці масштабних інноваційних проектів або вирішенні спільних соціально-економічних та екологічних проблем.

4. Зменшення територіальних диспропорцій у рівні соціально-економічного розвитку адміністративних районів області шляхом:

– розбудови соціальної інфраструктури у сільській місцевості, особливо в периферійних гірських зонах регіону та комунальної інфраструктури у невеликих міських поселеннях;

– формування локальних ядер соціально-економічного зростання, які консолідують територію та генерують імпульси розвитку.

1. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. В. Романова та ін. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 115 с.

2. Крайник О. П. Децентралізація управління фінансовими ресурсами регіону. *Ефективність державного управління* : зб. наук. праць. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 21. С. 373–378.

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Геник М.А.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних інститутів та процесів

Дослідження миру – галузь автономних міждисциплінарних досліджень передумов формування міцного миру. Інституційно оформилася після II світової війни. Спочатку дослідження миру розвивалося у рамках кількох дисциплін: полемології, іренології, розв'язання конфліктів і вивчення миру. Полемологія (гр. *πόλεμος* або *polemos* – війна) етимологічно є наукою про війну, хоча її представники визначають її як науку про мир та шляхи і засоби побудови мирного світового суспільства. Іренологія (гр. *εἰρήνη*, *eirene* – мир) – наука про умови і способи формування світового миру, яка виросла з теологічних концепцій обґрунтування миру між християнськими конфесіями. Однак термін не прижився, і частіше застосовувався вираз «вивчення миру» (англ. *peace research*, нім. *Friedens- und Konfliktforschung*). Основна методологічна дискусія між полемологами і представниками *peace research* стосувалася вихідної точки дослідження: від миру до конфлікту чи навпаки. Лозунгом методології вивчення миру стало «*Si tu veux la paix connais la paix*» («Хочеш миру, пізнай мир»). Зміна семантичного поля поняття «мир» вплинула на заміну назви вивчення миру (*peace research*) на дослідження миру (осягнення миру, *peace studies*). Дослідження миру поєднувало дослідження конфліктів (*conflict studies*), дослідження розвитку (*development studies*), філософсько-етичні роздуми, історичний

контекст та теорію міжнародних відносин. Тематика дослідження миру поширилася на екологічну проблематику, економічно-культурний конфлікт Півночі і Півдня. Р. Зайдельман висловився про дослідження миру як про «дисципліну на стадії немовляти». На думку С. Рудніка, «дослідження миру можна окреслити як науку, яка займається причинами війн і сучасними міжнародними конфліктами, які не можуть досліджуватися «традиційними» суспільними науками внаслідок їх спеціалізації, політичних обмежень чи недостатнього рівня організації досліджень, – і яка використовує методи, розвинені іншими суспільними науками».

Е. Кшиштофік вважала, що дослідження миру, як окрема галузь науки, має на меті дослідження науковими методами умов мирного співіснування в світі, можливості їх створення і утримання. Предмет його дослідження досить широкий: напрямки цивілізаційного розвитку, глобальне стратегічне суперництво, гонка озброєнь і роззброєння, міжнародна і загальна безпека, світова соціально-економічна політика, світові рухи, які діють для захисту і збереження миру, насильство у міжнародних відносинах, суспільні проблеми, захист прав людини і т. п. Теоретично-методологічну базу Дослідження миру становили політологія, теорія міжнародних відносин, соціологія, економіка, соціальна психологія, історія і міжнародне право.

Згідно з Й. Кондзелею, загальна структура дослідження миру містила три складові: 1. Емпірична теорія; 2. Нормативна теорія; 3. Теорія діяльності або праксеологія миру.

Дослідження миру, згідно з висновками С. Рудніка, методологічно поділяється на три основні напрямки: 1. Філософсько-моральний (онтологічно-нормативний) напрямок базується на філософських положеннях, етиці і оцінює явища і процеси через призму моралі (насамперед, християнської). Намагається опрацювати модель мирного суспільства у глобальному масштабі та опрацювати концепцію позитивного миру. 2. Емпірично-аналітичний напрямок прагне опрацювати загальну теорію миру з опорою на емпіричні дослідження, звільнені від метафізики і ціннісних характеристик. Використовуються методи – аналогічні до природничих наук, тобто підтвердження чи заперечення гіпотези шляхом експерименту і створення на цій підставі узагальнюючої теорії. На практиці це виявляється у зборі фактів, роздроблення досліджуваного предмета на фрагменти, припускаючи, що вивчення окремих частин дасть повний образ дійсності. Велика увага приділялася статистичним і соціометричним технікам, теорії ігор. 3. Суспільно-критичний напрямок базується на марксизмі, пов'язаний з лівими рухами на Заході і пропонує не покращення існуючої суспільно-політичної структури, але її докорінну зміну.

Ю. Боргош виділив 11 предметів дослідження миру: 1. Джерела індивідуального і структурного насильства; 2. Причини суспільної несправедливості як найглибшого мотиву всіх війн; 3. Економічні, політичні, науково-технічні і психологічні джерела гонки озброєнь; 4. Вплив груп інтересів на форсування озброєнь та супутніх військових доктрин; 5. Сучасні і перспективні наслідки гонки озброєнь для вичерпання природньої сировини та стримування суспільного прогресу; 6. Можливості і шляхи переходу від виробництва воєнної про-

дукції до мирної та переміщення людей з першої до другої (конверсія); 7. Організація та імплементація нового економічного ладу; 8. Засоби побудови довіри між різними суспільними системами; 9. Еволюція існуючих систем у напрямку побудованого на згоді світового організму; 10. Суть і форми виховання для миру; 11. Загальне бачення світу без війн, зброї і армії.

Й. Кондзеля і К. Язьвінський періодизували дослідження миру на 3 етапи: 1. 1945–1955 рр. – ця стадія характеризувалася аналізом фашизму, тоталітарного соціалізму, націоналізму і шовінізму; 2. 1955–1968 рр. – на цьому етапі дослідження миру виділилося в окрему дисципліну, досліджувалися наслідки можливого ядерного конфлікту, вивчався політичний феномен «холодної війни»; 3. 1968–1980/1990 рр. – на цій стадії розпочалося дослідження проблем розвитку, суспільно-економічної відсталості, конфлікту Північ-Південь.

Х. Кубяк виділив 5 основних фаз дослідження миру: 1 фаза (до I світової війни). На цьому етапі мир оцінювався, згідно з Т. Гоббсом, як відсутність війни і основна увага приділялася дослідженню війни. 2 фаза (міжвоєнний період). Період спроб гарантування миру за допомогою глобальної міжнародної організації в руслі політичного ідеалізму В.Вільсона. 3 фаза (від початку II світової війни – до середини 1960-х років). Ця стадія характеризувалася домінуванням школи політичного реалізму Ганса Дж. Моргентау (Hans J. Morgenthau) та пошуками «рівноваги сил». 4 фаза (від середини 1960-х – до Осені Народів 1989 р.). Еволюція дефініції миру, поява концепції позитивного миру. 5 фаза (1990-ті роки). Переорієнтація уваги на дослідження психологічних аспектів миру.

Л. Крісберг виділив 4 етапи розвитку дослідження миру: 1. 1914–1945 рр. – поява в США в період Великої Депресії академічного зацікавлення проблемами розв'язання конфліктів. 2. 1946–1969 рр. – заснування численних інституцій з дослідження миру. 3. 1970–1985 рр. – розробка концепції позитивного миру, включення до програми досліджень конфліктів тренінгів з посередництва і переговорів. 4. 1986–2005 рр. – останній етап дослідження миру характеризувався поглибленням знань стосовно причин, ескалації та переговорного процесу.

У перші повоєнні роки появляються численні інституції та осередки, що займалися дослідженням проблем миру, спостерігається швидка інституціоналізація процесу дослідження миру.

У 1963 р. для координації досліджень проблем миру на з'їзді в Кларенсі за участю представників Пагуошського руху, ЮНЕСКО та вчених з 14 країн засновано Конференцію для дослідження міжнародного миру і безпеки (Conferences on Research on International Peace and Security). 3.12.1964 р. на конференції у Лондоні вона була перейменована у Міжнародну асоціацію дослідження миру (International Peace Research Association – IPRA). Міжнародна асоціація дослідження миру із штаб-квартирою у Вашингтоні об'єднувала 11 наукових товариств, 56 дослідних інститутів, і 370 приватних осіб з 55 країн. Під впливом американських дослідницьких центрів дослідження миру перетворилося у самостійну галузь досліджень із виразно окресленими предметами, категоріями і методами.

Активізація досліджень в цій галузі проявилася у заснуванні кількох журналів, присвячених проблемам миру, динаміці озброєнь і роззброєння: «Journal

of Conflict Resolution» (ред. К. Боулдінг, Анн Арбор, 1957), «Journal of Peace Research» (Осло, 1964), «Year book of World Armaments and Disarmament» (SIPRI, 1968), кварталник «Etudes Polemologiques» (Париж, ред. Г. Бутуль). Канадський інститут дослідження миру видає з 1964 р. «Peace Research Abstracts Journal» та з 1967 р. «Peace Research Reviews», однак своїх досліджень не проводить. Товариство підтримки досліджень майбутнього і миру з 1965 р. видає кварталник «Information Zukunfts- und Friedensforschung».

Цілі дослідження миру Ю. Боргош поділив на 3 категорії: 1. Короткотривалі – роз'яснення небезпеки джерел і потенційних наслідків гонки озброєнь та зброї масового знищення для світового миру; 2. Середньотривалі – вказування на способи гальмування гонки озброєнь, гамування існуючих вогнищ війн і конфліктів в економічній, науково-технічній, дослідницькій і психологічній площині; 3. Довготривалі – наукові вказівки щодо об'єктивних і суб'єктивних умов усунення війн та встановлення позитивного миру, тобто вільного від структурного насильства.

Мета діяльності дослідницьких центрів залежала від сприйняття миру, тобто його трактування як стану відсутності війни, чи коли стан без війни вважався лише умовою побудови справжнього миру. У традиційній чи американській школі дослідження миру переважало розуміння миру як ліквідації зброї масового знищення, обмеження і скорочення озброєнь, демократизація політичних систем. Критичний напрямок розвивався під впливом скандинавської групи, мав слабкий вплив на реальну політику. Однак його представники запропонували нові, ширші визначення конфлікту, насильства і миру, займалися вивченням суспільних конфліктів. Основними нововведеннями критичного напрямку були дослідження асиметричних конфліктів, структурного насильства та протиріч на лінії Північ-Південь.

На початку ХХІ ст. дослідженням миру як серйозною академічною дисципліною займається понад 300 дослідницьких осередків, коледжів та університетів.

ВПЛИВ БРЕКЗІТА НА ЕКОНОМІКУ ЄС

Дерещук Т.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин

23 червня 2016 р. у Великій Британії пройшов референдум щодо членства останньої у Європейському Союзі, більш відомий, як Брекзїт. Британці проголосували проти продовження участі їхньої країни у ЄС. Це стало початком виходу Великої Британії з даної європейської організації, після майже 50 років членства у ній.

Велика Британія, ще від самого початку створення ЄС, майже весь час була у постійній конфронтації з ним. Інтеграційна політика ЄС заважала Лондону вести власну, самостійну політику, та позбавляла їх, на думку англічан, багатовікової ідентичності.

Щодо актуальності даної теми, то вона дозволяє нам дослідити всі переваги та недоліки інтеграційної політики ЄС, оскільки вихід Великобританії з союзу є наслідком економічних і соціально-політичних негараздів, назрілих в інтеграційному об'єднанні за останні десятиліття.

Питання Брекзита та його вплив на економіку ЄС зараз активно досліджується як світовими, так і вітчизняними науковцями-міжнародниками та політиками. Зокрема, можна виділити праці таких дослідників: А. Хіса, Д. Робертса, М. Лоуренса, Е.В. Ананьєвої, О.В. Буторіної, Е.Г. Морозової, А.С. Фаліної, І.В. Яков'юка, І.В. Співака, Є.В. Попко, Т.І. Неприцької та ін.

Брекзит потягне за собою чималу низку політичних, економічних та соціальних наслідків як для самої Великобританії, так і для Євросоюзу в цілому. І хоча Брюссель стверджує, що вихід Сполученого Королівства позитивно вплине на ЄС, оскільки відсутність Лондону лиш зміцнить ЄС та сприятиме більш консолідованій та єдиній позиції союзу на міжнародній арені (Лондон часто виступав проти рішень, які мали сприяти поглибленню інтеграції), все ж існує думка, що вплив Брекзиту може мати і негативні наслідки. Членство Великобританії в ЄС, як одного з трьох лідерів союзу (Німеччина, Франція та Великобританія) урівноважувало політику прийняття рішень в організації. Тепер можуть з'явитись французько-німецькі протиріччя, що, у свою чергу, загрожують діяльності основних інститутів Євросоюзу.

Серед головних можливих змін, які чекають на економіку ЄС після Брекзиту, можна виокремити наступні: 1) вихід Великобританії зменшить бюджет ЄС на кілька мільярдів євро; 2) відбудеться частковий відтік кваліфікованих працівників, які знайшли роботу в країнах Європи; 3) перетворення британського ринку з внутрішнього на закордонний призведе до падіння продажу товарів (експорту) та послуг з країн ЄС; 4) у сфері фінансів Великобританія завжди виступала за міцну та здорову банківську систему, на відміну від Франції та Німеччини, де допускається більш м'який підхід до оцінки банківських ризиків, що, в цілому, може негативно відбитися на міцності європейської фінансової системи; 5) Брекзит може спричинити до подальшого посилення міграційної кризи в Європі, оскільки Велика Британія більше не прийматиме незаконних мігрантів і весь їх наплив припаде на країни ЄС; 6) і, одним з найголовніших наслідків Брекзиту, є поширення євроскептицизму та невдоволення політикою інтеграції ЄС. З точки зору іміджу – це важкий удар по самій ідеї інтеграції.

Отже, економіка ЄС після Брекзиту, однозначно, зміниться і лише час покаже, якими будуть ці зміни. На них, головним чином, впливатимуть політичні чинники, а саме – ступінь політичної інтеграції ЄС, вплив ключових партнерів ЄС на євроінтеграційні процеси тощо.

Брекзит став своєрідним сигналом для ЄС, оскільки вперше за час існування європейської інтеграції одна з країн-учасниць прийняла рішення вийти зі складу Союзу. Це, свого роду, заклик до змін для керівництва об'єднаної Європи, чий ідеали інтеграції знаходять все менше підтримки серед країн-учасниць. Лише масштабні реформи у всіх сферах діяльності ЄС, які вже давно назріли, врятовують союз від занепаду та розпаду.

1. Яковюк І. В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 25–29.
2. Морозова Е. Г., Фалина А. С. Брекзит как новая реальность Европы: мнения и оценки экспертов. *Власть*, 2017. Т. 25. № 4. С. 160–170.
3. Коваль О. Brexit запущено! Чи сумуватиме ЄС за Британією? *Дзеркало тижня*. 2016. № 12. С. 7.
4. Співак І. В. Brexit: поточна ситуація та очікування. *Міжнародні економічні відносини і світове господарство*. 2016. № 9. С. 141–145.
5. Неприцька Т. І. Вплив виходу Великої Британії з ЄС на інтеграційні процеси в Європі. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015–2016 рр.* 2016. С. 35–37.
6. Brexit's (minimal) impact on the EU budget, Politico Europe, 23 November 2017.

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ: МІЖ ЕЛЕКТРОННОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ І «ЦИФРОВОЮ ДИКТАТУРОЮ»

Доцяк І.І.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології

Сучасний розвиток людства відбувається в умовах глобалізації та інформатизації. Глобалізація «стискає» простір та час, прискорюючи політичні та соціокультурні зміни, цифрові технології відіграють визначальну роль в системі суспільного розвитку. Такі процеси з особливим характером проявляються в українських політичних трансформаціях. Україна здійснює демократичні перетворення в нових цивілізаційних умовах. Відкрита агресія з боку Російської Федерації ще більше посилює складність суспільних перетворень та ризики глобалізаційних викликів. Широке використання інформаційно-комп'ютерних технологій може або прискорити поступ України на шляху демократичних трансформацій або посилити авторитарні чи навіть тоталітарні тенденції. Однією із центральних передвиборчих обіцянок В. Зеленського стала діджиталізація політичної влади в Україні. У сучасний період відбувається активне запровадження «Держави у смартфоні», де проявляються обидві визначені тенденції. В умовах гібридної війни Україна стоїть перед дилемою: «електронна демократія» чи «цифрова диктатура».

У грудні 2019 року уряд презентував мобільний додаток «Дія» як елемент «Держави у смартфоні». Визначальна мета цієї реформи – об'єднати всі державні послуги в одному сервісі. Заради неї у вересні 2019 року було створено Міністерство цифрової трансформації України. Всі послуги мають бути присутніми на одному порталі у так званому «єдиному вікні». Це місце, де громадяни можуть отримати державні послуги, які почергово відцифровуються і додаються. За 5 років планується запровадити принцип: якщо послуги немає

он-лайн, то її немає оф-лайн. Передбачається, що на кожному документі буде QR-код. Підхід «people to people» дає можливість перевірити на справжність будь-який документ просто навіявши камеру телефону на нього. По суті закладається інформаційно-комунікативна модель, що дає можливість реалізувати переваги е-демократії: істотне зниження витрат на здійснення демократичних процедур, зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії з громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень; залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі; залучення соціальних груп з обмеженими можливостями, яким складно забезпечувати свої громадянські права використовуючи «традиційні» форми демократичної участі; відсутність особистого контакту громадян із чиновниками, а отже істотне зменшення корупційних ризиків; покращення зворотного зв'язку влади з громадянами; збільшення прозорості та підзвітності перед громадянами державних службовців та інституцій.

Українська модель «Держави у смартфоні», як інформаційної платформи для нової політичної практики притаманної е-демократії, породжує також і цілу низку викликів: слабка система захисту (КСЗІ) викликає проблему гарантування кібер-безпеки; відсутність законодавства та нормативно-правового регулювання створення, реалізації та функціонування «Дії»; немає чітких гарантій захисту персональних даних; обмеженість доступу окремих територій та громадян до мережі Інтернет (доступ має лише 60–70% населення України); відсутність сучасних смартфонів у значної кількості тих громадян, які найбільше потребують доступу до державних послуг (пенсіонери, люди з особливими потребами, особи, які проживають на тимчасово окупованих територіях; низький рівень комп'ютерної грамотності у значної частки населення; неготовність державного апарату до нових вимог та завдань. Проте зарубіжний досвід свідчить про прояви використання інформаційно-комп'ютерних технологій для здійснення тотального контролю держави над громадянами – «цифровою диктатурою». Яскравий приклад – КНР: система розпізнавання облич «Орлине око»; ідентифікація кожної людини за віком, расою та статтю з її автомобілем, родичами, друзями та навіть з людьми, яких вона зустрічає; система рейтингів (чим менше балів – тим менше можливостей); жорсткі правила поведінки в Інтернеті та заборона на користування окремими сервісами (GitHub, «Вікіпедія») В Індії реалізована найбільша у світі система повної ідентифікації людини (UIDAI) для зберігання всіх персональних даних, що може бути використано для обмеження прав і свобод громадян. Тому діджиталізація в Україні формує серйозні загрози: проект «Дія» є способом збору персональних даних українців, тому виникають корупційні ризики торгівлі персональними даними та використання їх в корисливих економічних чи політичних інтересах окремих осіб або структур; недостатній рівень захисту персональних даних громадян, політиків, комерційних структур та державних установ створюватиме загрози розвитку кіберзлочинності. Можуть бути створені умови щодо порушення основоположних прав та свобод людини та громадянина: від шантажу персональними даними, втручання в приватне життя людини до повного її «стирання», удосконалення

корупційних схем за рахунок оцифрування, що пов'язано із проблемами ідентифікації особи у віртуальному світі; розвиток популізму через використання механізмів е-лоббізму, е-петицій, е-кампаній, е-маніпулювання, на глобальному рівні – імперіалізм, колоніалізм, за рахунок різкої диференціації держав у розвитку технологій.

Запровадження української моделі «Держави у смартфоні» створює можливості для цифрової трансформації політичної системи, формує технологічну платформу та запроваджує соціальні практики притаманні е-демократії. Це дає можливість прискорити процеси політичних трансформацій, підвищити легітимність інститутів державної влади. Загальними викликами для цих процесів стають проблеми цифрової грамотності та інформаційної спроможності значної частки суспільства та державних інституцій. Потребує підвищення рівень політичної активності громадян щодо ухвалення та реалізації управлінських рішень. Врахування міжнародного досвіду повинно забезпечити створення правової основи та дієвого суспільного контролю з метою запобігання проявам «цифрової диктатури» для обмеження визначальних прав і свобод громадян.

Першочергове завдання держави – створити умови цифрового розвитку суспільства з метою прискорення демократичних перетворень, утвердження європейського та євроатлантичного вибору України.

«НАЙ ВСЬО ДОБРО В ВАШІЙ ХАТІ СІДАЄ»: ХРАМОВЕ СВЯТО У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

Дрогобицька О.Я.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри етнології та археології

Храмове свято (інакше – празник, храм) займало важливе місце у повсякденному житті галицьких селян кінцях XIX – 30-х рр. XX ст. Якщо у сільській місцевості традиція відзначення празників зберігалася завжди і не занепадала навіть у кризові 90-ті рр. XX ст., то на сучасному етапі маємо можливість спостерігати відновлення інтересу до таких святкувань у містах.

Храмове свято можна умовно поділити, як на власне храмовий празник, так і на престольний. Перший відзначався з нагоди будівництва та освячення храму як щорічне релігійно-громадське свято, приурочене канонізованим святам (Іванові Богослову, св. Михайлові та ін.) чи євангельським подіям (Вознесіння Ісуса Христа, Різдва Богородиці, Успіння Богородиці, Покрови, Введення в храм Пресвятої Богородиці). Другий – відповідав усім канонам храмового свята, проте при наявності додаткового бічного вівтаря у церкві – приділу. Парафія відзначала як храмовий, так і престольний празники. Так, останній належав тим парафіям, де були два – три, а то й більше престолів, тобто скільки церква мала вівтарів, стільки відзначали і престольних свят [6, с. 54].

Храмове свято в народній свідомості прирівнювалося за своєю значущістю до Різдва Христового та Великодня. Основним призначенням його було не лише вшанування святого (релігійної події), а й звернення до нього по допомогу в господарських справах [6, с. 55]. На думку дослідників календарної обрядовості В. Борисенко, Н. Стішової, коріння цих свят сягає ще дохристиянської доби, а в своїй основі храмові обрядодії є давніми поминальними трапезами [1, с. 179–180; 6, с. 50].

Про популярність цих святкувань свідчать і народні приказки: «Де храм, то я і там», «На празник і пси збігаються». У деяких населених пунктах донедавна побутував звичай називати дитину на честь того святого, постать якого вшановували під час празнику.

Звичайно, що будь-яке храмове свято не обходилося без прийняття і частування гостей. Мешканці села готувалися до празнику як до громадського огляду статків та гостинності [2, с. 142–143]. Приготування зазвичай розпочиналися ще за кілька тижнів до самого свята. Господині чистили чи білили хати всередині і ззовні, наводили лад в оселях і на обійстю. Навіть худобу чистили і за можливості мили, бо «мовляв прийдуть гості зі свого села і з чужих сіл, отже, щоби не обмовляли опісля» [5, с. 48].

Священик О. Пристай так описував храм у рідному с. Трускавець Дрогобицького повіту: «На кожний празник наповнювалася парохіяльна церква по береги своїм і чужостороннім народом, а навіть поза церквою і кругом неї стояла велика громада людей. Деякі з них клячіли попід самими стінами церкви, та зі зложеними побожно руками шептали свої молитви, інші стояли і молилися, а ще інші оподалік байдужо гуторили собі про господарські справи, або навіть порозсідалися на мураві та покурювали свої люльки-«запіканки». Ще довго до «Благословенія Господнє на Вас», як народ, немов пчоли з улія, висипався з церкви, та на майдан. Кругом церкви гомін, метушня, крик, ніби на ярмарку» [5, с. 48–49].

Цікавими були традиції святкової гостинності під час таких празників. На Гуцульщині у відповідь на прохання господаря сідати за стіл, гості відповідали: «...Най всьо добро в вашій хаті сідає». Найбільш поважних гостей садили за стіл на покуті – найсвятішому і найпочеснішому місці в хаті, яке знаходилося по діагоналі від печі. Перед початком застілля усі присутні вставали і промовляли молитви за усіх покійних із родини власників оселі [4, с. 48–49].

Цікавий пласт для дослідження сучасних етнографів становлять так звані храмові пісні, які виконувалися з нагоди свята під час гостини. Великою популярністю також користувалася творчість мандрівних лірників.

Під час храмових свят активно велася торгівля різним крамом, особливо релігійною атрибутикою (хрестиками, іконами, малими «образками») та молитовниками. Празники були доброю нагодою для знайомства молоді і вирішення матримоніальних інтересів.

Патріотично налаштоване духовенство часто використовувало празники, а отже зосередження навколо храму великої кількості людей, для пропаганди національної ідеї. На Покутті відомим проповідником був о. Іван Пісецький із

с. Корнів Городенківського повіту, якого за вміння виголошувати національно-патріотичні проповіді називали «златоустим» [3, с. 473].

Отже, храмове свято було і досі залишається доволі своєрідним явищем у сфері традиційно-побутової культури українців. Зважаючи на важливість події, їй передували ретельні приготування як на рівні конкретної сільської громади, так і на рівні її індивідуальних представників.

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ : Унісерв, 2000. 190 с.

2. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті рр. XX ст.). Київ : Наукова думка, 1993. 200 с.

3. Городенщина : Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. 858 с.

4. Ломацький М. «Верховино, світку ти наш» : Нариси з Гуцульщини. Нью-Йорк : Українське видавництво «Говерля», 1960. С. 43–58.

5. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: Спомини з минулого й сучасного : Репринтне видання. Дрогобич : Коло, 2010. Т. 1. 252 с.

6. Стішова Н. Українські календарні свята осіннього циклу : монографія. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2017. 240 с.

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (на прикладі Івано-Франківської області)

Климончук В.Й.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології

Сучасний політичний процес в Україні викликає значний інтерес в наукових колах як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Важливим атрибутом і каталізатором демократії є інститут демократичних виборів. Водночас електоральна практика доводить, що власне регіональні особливості виборів є однією із суттєвих перешкод на шляху до реалізації демократичного транзиту.

Регіональні особливості політичних виборів визначаються такими важливими факторами як історією, етномовними характеристиками, ціннісними орієнтаціями, регіональною ідентичністю. Вплив цих факторів на електоральний процес також потребує детального вивчення та пояснення.

Постановка проблеми. Політичний аналіз виборчих процесів, пов'язаних з демократизацією українського суспільства, виявляє низку проблем регіонального характеру, осмислення яких обумовлює своєчасність аксіологічного дискурсу в політології.

Актуальність даної теми. Аналіз вітчизняного електорального досвіду дає можливість зробити однозначний висновок щодо специфіки організації і проведення виборів в окремих регіонах України. Відтак потребують суттєвого доповнення політичні знання про регіональні відмінності в електоральній пове-

дінці громадян, їхні ціннісні орієнтири, специфічні ознаки суспільно-політичного розвитку регіону в цілому.

Мета статті полягає в дослідженні і виявленні регіональних закономірностей і особливостей виборчих процесів в Україні. Регіональна особливість організації і проведення виборчих кампаній, мотивація вибору електорату, ціннісні орієнтири, аналізується на прикладі Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибори є ефективним інструментом виявлення просторової політичної структури суспільства, її відображення в електоральній поведінці громадян.

Проблема регіональної диференціації електоральної поведінки виборців України порушується не тільки в науковій літературі, але й в контексті політичної риторики. Особливо це стосується тези «регіоналізації» чи «розколу» України за віссю «схід–захід», яка часто експлуатується політиками в спекулятивному і маніпулятивному аспектах [1, с. 130].

У контексті висвітлення даної проблеми, на нашу думку певної уваги потребують питання щодо визначення факторів регіональної диференціації електоральної поведінки, ціннісного підходу, виокремлення основних етапів електоральної історії України в контексті прояву регіональних особливостей на прикладі Івано-Франківської області.

Узагальнюючим варіантом районування України може бути використаний поділ на чотири субрегіони «з різною історичною традицією, різними типами політичної культури і специфічною електоральною свідомістю», що представлені в праці вчених ЛНУ ім. Франка. Це такі регіони: Західний, Центральний, Східний, Південний [4, с. 168].

Електоральна історія незалежної України налічує сім президентських (1991, 1994, 1999, 2004, 2010, 2014, 2019 рр.) та вісім парламентських (1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012, 2014, 2019 рр.) загальнонаціональних виборів, упродовж яких з різною чіткістю проявилися регіональні особливості електоральної поведінки.

Перші президентські вибори 1991 року виявили диференціацію електоральних переваг українців за регіональною ознакою стосовно учасників другого туру – провладного кандидата Л. Кравчука та представника опозиції В. Чорновола, останній здобув електоральну більшість тільки у трьох областях Західної України Львівській – 75,9%, Тернопільській – 57,4% та Івано-Франківській – 67,1% [2, с. 1].

Аналізуючи виборчу участь та електоральні вподобання виборців Івано-Франківщини можна стверджувати, що і надалі буде характерно, про виразну підтримку національно-патріотичних та демократичних сил.

Для електоральних вподобань виборців Прикарпаття, як й інших областей Західної України були важливими етнокультурні (мова, традиції, історична спадщина), політичні (ідеологія) спрямування та особливості.

Президентські вибори 2004 року зафіксували класичний регіональний поділ електоральної карти України: владний кандидат В. Янукович переміг на сході й півдні країни, а опозиціонер В. Ющенко здобув більшість у західних і центральних областях.

Президентські вибори 2010 року відбувались в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, руйнації «ідеалів та цінностей Майдану», зростання недовіри до політиків, що безумовно впливало на розгортання виборчої кампанії як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях.

За результатами проведення II туру на Івано-Франківщині, перемогу здобула Ю. Тимошенко. Виборці Івано-Франківщини в черговий раз продемонстрували підтримку національно-демократичних сил, хоча складність їхнього вибору полягала у розколі табору «помаранчевих».

Президентські вибори 2014 року проходили після важливих подій в сучасній новітній історії України. Після Революції Гідності в умовах російської агресії перемогу на виборах здобув П. Порошенко.

Електоральні вподобання на Івано-Франківщині також були тотожні з загальноукраїнськими. На Прикарпатті П. Порошенка підтримали 65,14% виборців [3, с. 371].

На останніх президентських виборах з результатом 54,58% у другому турі переміг Володимир Зеленський, Петро Порошенко отримав 42,46% голосів в Івано-Франківській області. У першому турі на Івано-Франківщині перемогу здобула Юлія Тимошенко з результатом 22,51%, випередивши на 1,21% Петра Порошенка та на 6,44% Володимира Зеленського. [5].

Також відбулися зміни у електоральних вподобаннях під час парламентської кампанії. Вони також були тотожними із загальноукраїнськими і надана перевага представникам політичної сили «Слуга народу», як в одномандатних так і в мажоритарних округах.

Підводячи підсумок можемо стверджувати, що регіональні особливості під час виборчих кампаній зберігаються і мають особливі відмінності ідеологічного, ціннісного, історичного характеру. Однак можуть бути тотожними з загальноукраїнськими, якщо вони стосуються неефективних дій влади, суспільним запитам, здійснення реформ, миру в країні, нової якості життя.

1. Ключкович А. Регіональний вимір електоральної поведінки громадян України. *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття* : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. 552 с.

2. Офіційні результати виборів Президента України 1 грудня 1991 р. *Урядовий кур'єр*. 1991. 14 грудня. № 38–39. С. 1.

3. Остапець Ю. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів : монографія. Ужгород : Ліра, 2016. 412 с.

4. Романюк А. С. Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі. Львів : ЦПД, 2010. 168 с.

5. Вибори Президента України 2019: ЦБК порахувала голоси. URL: www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp313pt001f01=720html.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Кобець Ю.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів

Прогнозування, як, утім, і профілактика та попередження – це ті види керівних впливів, що є доцільними на ранніх етапах виникнення соціальних суперечностей. Чим раніше виявлено проблемну ситуацію соціальної взаємодії, тим менше зусиль необхідно докласти для її ефективного розв'язання. Функція вчасного виявлення соціальних суперечностей, а також обґрунтованого припущення їх виникнення й розвитку на ґрунті конфліктних ситуацій, забезпечується прогнозуванням.

Як свідчить практика, багато зовнішніх стимулів виникнення конфліктів можна передбачати й ліквідовувати. Ці стимули пов'язано з циклічністю життєдіяльності виробничої системи, її природним розвитком і реформуванням. Аналізуючи стимули, можна прогнозувати ймовірність виникнення політичного конфлікту, а отже, розробляти шляхи запобігання його виникненню.

Прогнозування як чинник формування ефективної державної політики досліджено в працях таких відомих науковців, як: І. Бестужев-Лада, С. Телешун, О. Ахременко, М. Білинська, С. Вировий, А. Баронін, І. Рейтерович, К. Бліщук, В. Геєць, О. Титаренко, А. Крупник, С. Лукін, В. Мамонова, Є. Матвійшин, Ю. Молодожен, Г. Тагірова та інші.

Прогнозування конфліктів – це обґрунтоване припущення щодо можливості їх виникнення й розвитку. Воно ґрунтується на дослідженнях конфліктів і на практичній діяльності з діагностики соціальних суперечностей, які назрівають. Для підвищення точності прогнозів виникнення конфліктів і їх розвитку, необхідно:

- розробити описові моделі конфліктів, що припускає визначення їхньої сутності, класифікаційних ознак; опис структури, функцій, еволюції, динаміки;
- сформувати пояснювальні моделі для виявлення причин і рушійних сил конфліктів.

Прогнозування ґрунтується на аналізі структурних компонентів конфлікту, до яких належать: проблема (наявність, складність, можливість розв'язання); конфліктна ситуація, тобто стан можливого конфлікту, стосунки між сторонами, напрями розвитку (збільшення чи зменшення кількості суперечностей); сигнали, частота їх виникнення та ймовірність стимулювання ними виникнення конфлікту; інциденти (частота, регулярність, характеристика прояву реакції учасників); склад потенційних учасників, їхні особистісні особливості, готовність до конфліктних дій, ціннісні орієнтації та мотиви поведінки.

Конфлікти в політичній сфері – звичайне явище, оскільки вони віддзеркалюють боротьбу політичних сил за утримання або завоювання влади та відтворюються у різних формах: від мирних демонстрацій та маніфестацій до громадянських чи повномасштабних воєн. Політичні конфлікти поділяються на

два підтипи: конфлікт масових некерованих емоцій та конфлікт між політичними інститутами.

Для політичних конфліктів масових некерованих емоцій характерне приховування від пересічних учасників справжніх причин виникнення конфлікту, непередбачуваність подій і перебігу боротьби, тому конфлікти можуть трансформуватися в ексцеси аж до погромів, бунтів великого масштабу. Крім того, масам притаманна несподівана зміна настроїв та ставлення до політичного лідера та еліт. Конфлікт політичних інститутів відображає суперечність різних владних інститутів, його можна вирішити інституціональним способом створення нових, модернізацією або ліквідацією старих конфліктних установ.

Найсуттєвіша характеристика політичного конфлікту полягає в тому, що задіяні в ньому суб'єкти протистоять чи протидіють один одному з однієї причини – отримання чи поділу влади. Прогнозування виникнення конституційного конфлікту є ефективним, якщо дає змогу вжити щодо них відповідних превентивних заходів. Тому важливим тут є своєчасне виявлення сигналів конфлікту, тобто чинників, які можуть слугувати причиною конфлікту або інцидентом. З якого конфліктна ситуація переросте в конфлікт, або небажані з точки зору впливу на загальні конституційні відносини наміри суб'єктів конфліктної взаємодії тощо. З огляду на сказане можна зробити висновок, що прогнозування має базуватись на наукових дослідженнях конституційних конфліктів, а також на політичній та державно-правовій практичній діяльності.

Проте, додаткового дослідження, систематизації та узагальнення потребують механізми посилення впливу прогнозування на ефективність діяльності органів влади. В останні десятиліття політична система України перебуває в стані перманентної трансформації, що опосередковано вказує на внутрішню незбалансованість і суперечливість процесів, що відбуваються в суспільстві. За таких умов особливо зростає потреба підвищення ролі прогнозування як складової аналітичної діяльності органів державної влади, адже від здатності державного апарату на підставі отриманої інформації формувати стратегічні завдання та приймати необхідні суспільству управлінські рішення залежить не лише ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а й майбутнє України.

1. Бодун Т. І. Конституційний конфлікт: технології попередження та врегулювання. *Державне управління : теорія та практика*. 2009. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Bodun.pdf.

2. Шубін С. П. Політичний маркетинговий аналіз сутності сучасного соціально-політичного конфлікту в державі. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 1. С. 115–122.

УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ (кінець XIX – перша половина XX ст.)

Кобута С.Й.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії

На рубежі XIX–XX століть чільне місце в українському суспільному житті Галичини посіли вітчизняні адвокати. Окрім професійної діяльності вони брали активну участь у громадсько-політичних й культурницьких процесах, стали політичними лідерами народу. Австрійське законодавство ставило доволі високі вимоги до претендентів на адвокатську професію: університетська освіта, ступінь доктора права, обов'язкова юридична практика (судова і адвокатська), адвокатські іспити, моральна доброчесність. Досягти адвокатського звання й можливості вести самостійну юридичну справу могли здебільшого наполегливі і працелюбні здобувачі, котрі розраховували на власні сили та знання. Носії вільної професії, вони, на відміну від інших правників – суддів, нотаріусів, прокурорів, не були обтяжені обов'язками лояльності перед австрійською адміністрацією. Їх матеріальний добробут прямо пов'язувався із ефективністю професійної діяльності, забезпечував від залежності з боку державних органів влади.

Соціальне походження багатьох обумовлювало тісний зв'язок із народом, а матеріальна незалежність дозволяла активну участь у політичній боротьбі, що нерідко мала опозиційний характер. Як відзначав сучасник: «всі вони були вихованцями народовецьких громад. У їхніх амбітних стремліннях помітне ще свіже, винесене з тих громад, рішення служити рідному народові». Адвокати ставали суспільними лідерами, не в останню чергу, саме завдяки прикметам, притаманним їх професійним якостям: бійцівському характеру, красномовству, знанням і вмінню застосовувати норми законодавства на свою користь. Їх національні почуття додавали їм шарму та авторитету, оскільки вони виступали не просто захисниками в суді прав своїх клієнтів-співвітчизників, але й оборонцями національних прав перед владою.

Саме адвокати були засновниками і лідерами українських галицьких партій, з початку XX ст., чимало їх стали депутатами австрійського парламенту, Галицького крайового сейму. Правники К. Левицький, Є. Олесницький, Т. Окуневський, К. Трильовський, В. Охримович, І. Макух, М. Лагодинський, Л. Бачинський, А. Кос, З. Скварко, Є. Петрушевич, М. Ганкевич та ін. долучилися до організації економічних товариств, організаційно й матеріально підтримували діяльність НТШ ім. Т. Шевченка, товариства «Просвіта», інших культурних формувань українців, були лідерами громадського життя на повітовому рівні.

Завдяки правникам український політичний рух набув вагомого впливу у роки Першої світової війни, вони очолили формування його політичних і військових структур: Головної української ради, Загальної української ради, Бойової управи та Легіону січових стрільців. Серед командного складу УСС виділялися правники Т. Рожанковський, Д. Вітовський, О. Будзиновський, С. Шухевич, О. Левицький, В. Старосольський, М. Николайчук, П. Дідушко, В. Дідушко, Ф. Коковський та ін.

Створення й становлення ЗУНР теж у значній мірі визначалися енергією і зусиллями української політичної еліти, вагому частку якої складали діючі і майбутні правники: Два голови уряду ЗУНР – К. Левицький і С. Голубович, дві третини членів урядів ЗУНР, 25 державних повітових комісарів із 45 призначених у листопаді 1918 р. були адвокатами. Вони також зайняли чільні посади у складі парламенту ЗУНР – Української національної ради, очолили її президент Є. Петрушевич та віце-президент Л. Бачинський. Завдяки правникам була сформована цілісна державна політика у різних сферах життя республіки, 22 січня 1919 р. шляхом злуки ЗУНР та УНР реалізовані соборницькі ідеї українців. Сотні молодих правників пройшли через лави УГА, брали участь у захисті українських держав від зовнішніх ворогів.

У міжвоєнний період вітчизняні адвокати продовжили свою громадсько-політичну і культурницьку діяльність в умовах зростаючого тиску на українців з боку польської держави. Вони виступали захисниками українських патріотів у політичних судових процесах, захищали їх від правового свавілля з боку влади, у політичний спосіб обороняли права української мови, надавали правову та організаційну підтримку кооперативним і економічним товариствам, діяльності українських шкіл і гімназій. Активна частина адвокатського стану (понад 250 і із 480 осіб) були у числі авторитетних лідерів суспільної думки на повітовому рівні. Незважаючи на різницю у власних політичних уподобаннях, вони солідарно захищали національні права українців.

З початком Другої світової війни ситуація в галицьких землях кардинально змінилася. Встановлення сталінського тоталітарного режиму і репресії проти національної інтелігенції призвели до ліквідації цієї соціально-професійної групи. Майже сто українських адвокатів у свавільний, позазаконний спосіб були репресовані комуністичною владою. Багатьом, щоб не стати жертвами комуністів, довелося втікати на підконтрольні німцями території. Тим, хто залишився, довелося змінити сферу діяльності. Мізерна частина колишніх адвокатів змогла продовжити юридичну роботу, що в умовах радянської судової системи мала гіпертрофований характер «правозахисту». Про участь у громадському житті мови бути не могло.

За німецької окупації частина правників повернулася в Галичину, змогла працювати за фахом, але ці умови були далекими від вільних. Громадська діяльність обмежувалася гуманітарними питаннями. Та у порівнянні із більшовицьким режимом за нацистської влади від репресій загинуло близько десятка галицьких правників. З поверненням у 1944 р. комуністичних порядків переважаюча більшість правників знову виїхала на захід. Цим вони рятували життя собі і своїм родинам і разом з цим отримали можливість продовжити правничу та громадську діяльність серед українців у вільному світі. Та мізерна кількість діячів, хто залишився в Галичині, теж потрапили під нову хвилю арештів та перевірок. Одиниці з них змогли займатися юридичною діяльністю. Але правозахисна робота, як самостійна і незалежна юридична функція, у радянській державі була фікцією, тож адвокати радянського зразка залишалися «гвинтиками» комуністичної репресивної системи, повністю залежними від політичної й адміністративної влади.

СВІТОВИЙ НАФТОВИЙ РИНОК В ПЕРЕДУМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2020 РОКУ

Когут-Ференс О.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Взаємозалежність економічної та енергетичної систем, як і кореляційний зв'язок між ними, є очевидними. Динаміка зміни ключових ресурсів світу є колосально швидкою: нафта та природний газ, які ще у 1950–60 рр. були альтернативними джерелами по відношенню до чорного вугілля, станом на 2020 р. поступово послаблюють свої позиції у зв'язку з активним використанням відновлювальних джерел енергетики.

Неспроможності постійної чіткої та злагодженої роботи країн-членів ОПЕК для втримання стабільно високих цін на нафту є зрозумілою [1].

Світовий ринок нафти – це олігополія з розмитими межами та лідерами, які діють у короткостроковому періоді (ОПЕК, Росія) [2]. Сукупність взаємопов'язаних політичних, економічних, соціальних факторів на світовій арені не дали змоги в першому кварталі 2020 року ключовим гравцям нафтового ринку втримати ціни на нафту навіть у короткостроковому періоді. До ключових чинників падіння цін на нафту до історично низького порогу слід віднести:

- Світову економічну рецесію, яка зумовлена, зокрема, і поширенням пандемії COVID – 19.
- Боротьбу за ринки збуту між країнами-експортерами нафти.
- Дисбаланс між світовим видобутком та обсягами споживання (надлишок на 15%) [3].
- Наявність значного дефіциту бюджету нафтових країн [4], що змушує їх продовжувати знижувати ціни на нафту, намагаючись наповнити держбюджет за рахунок об'ємів поставок.
- Дорогоговартісне зберігання вже добытої нафти.
- Неефективність на практиці досягнутих домовленостей в рамках переговорів ОПЕК +.

Всі ці вище перелічені фактори свідчать про можливість довгострокового періоду низьких цін на нафту та формування конкурентного ринку вичерпних ресурсів. З одного боку, це дає змогу світовій економіці отримати дешеві енергоресурси, з іншого – пригальмувати розвиток альтернативної енергетики та частково витіснити її з ринку, дуже гостро це стосується сланцевого газу, який в тогочасних умовах стає не конкурентоздатним.

1. Когут О. І. Аналіз скоординованості та узгодженої політики країн-членів ОПЕК. *Економічний простір*. 2013. № 74. С. 33–42.

2. Когут О. Аналіз ступеня монополізації світового ринку нафти. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2013. № 2 (122). С. 34–38.

3. Офіційний сайт Міжнародної енергетичної агенції. URL: <https://www.iea.org/publications>.

4. Офіційний сайт світового банку. URL: <http://www.worldbank.org>.

1941 РІК В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Марущенко О.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історіографії і джерелознавства

75-річчя завершення німецько-радянської війни 1941–1945 рр. спонукає українських науковців уважно проаналізувати нинішній стан вітчизняної історіографії цієї багатоаспектної проблеми і, зокрема, об'єктивно з'ясувати причини невдач і поразок Червоної армії у найскладніший, початковий період цієї війни влітку-восени 1941 р. До них тривалий час традиційно відносилися помилки в оцінці можливого часу нападу німців на СРСР, його начебто раптовість і неочікуваність, перевага агресора у силах, досягнута його багаторічною підготовкою до війни, використання воєнно-економічного потенціалу чи не всієї Європи, концентрація Німеччиною та її союзниками колосальних збройних сил і найновішої техніки та озброєнь вздовж радянського кордону, бойовий досвід німецьких військ, одержаний під час війни на Заході тощо.

За останні чверть століття вітчизняні історики, працюючи в якісно нових умовах радикального перегляду збанкрутілих концептуально-методологічних і теоретичних засад радянської доби, архівної революції 1990-х – 2000-х рр., інтернаціоналізації української історичної науки, суттєво поглибили своє розуміння і бачення головних проблем початкового етапу німецько-радянської війни.

До замовчуваних в радянській історіографії й активно обговорюваних нині причин військових поразок і невдач Червоної армії насамперед слід віднести політичні прорахунки і стратегічні помилки керівництва СРСР на чолі з Й. Сталіним. Вони пов'язані з офіційною радянською військово-політичною доктриною, яка виключала ведення широкомасштабних і тривалих бойових дій на радянських теренах і передбачала, що в разі агресії проти СРСР ним у відповідь буде завдано нищівного удару, і ворог буде розгромлений на його території.

До чинників, що зумовили для радянських збройних сил трагічний перебіг початкового етапу війни та їх фактичну тогочасну поразку у зіткненнях з військами Вермахту українські науковці відносять і зосередження основних зусиль радянського військово-політичного керівництва на розробці лише одного, наступального варіанту дій своєї армії і повне ігнорування альтернативного, оборонного варіанту, про підготовку і розробку якого навіть не йшлося. За визнанням відомого вітчизняного фахівця з проблем військової історії України М. Ковалю, у довоєнний час стратегічна оборона не передбачалася ні воєнною доктриною, ні планами радянського командування. Сучасні провідні дослідники проблеми О. Лисенко і В. Грицюк стверджують, що питання стратегічної оборони не розглядалося навіть теоретично, а зміст оборонних дій не відпрацьовувався на жодному з навчань, проведених перед війною. Відповідно бойові дії на власній території не розглядалися навіть як один із можливих сценаріїв розвитку подій. Ворог мав бути розгромлений на чужій території і «малою кров'ю». Вітчизняні історики припускають, що маючи власні міркування щодо

майбутньої ролі СРСР у світовій війні і сподіваючись на виснаження західно-європейських держав, Й. Сталін готувався до тріумфального походу Червоної армії – «визволительки» в Європу з метою її радянізації та на «допомогу» поневоленим нацистами народам.

Українські історики звертають велику увагу на такий дразливий аспект розглядуваної теми, як неефективне управління радянськими військами у самий відповідальний, початковий період війни через нестачу досвідчених військових фахівців, чимало з яких загинуло під час репресій 1930-х рр. Вони констатують, що керівні кадри Червоної армії не наважувалися брати на себе відповідальність і діяти самостійно в разі необхідності, ілюструючи ці висновки численними фактами «котлів» і оточень радянських військ німцями, що було одним із найпоказовіших прикладів неефективного керівництва Червоною армією і чималою мірою сприяло дезорганізованості, хаосу і розгубленості, а також масовому дезертирству військовослужбовців, яке стало справжнім бичем і лихом для радянських збройних сил.

Ще однією донедавна абсолютно замовчуваною причиною трагічного перебігу початкового періоду німецько-радянської війни нині вважається незадовільний морально-політичний і психологічний стан значної частини військових і цивільного населення регіонів на теренах яких розгорталися військові дії. Він зумовлювався вадами радянського тоталітарного режиму, державним терором довоєнного періоду, що не припинявся і впродовж всієї війни, розколотістю українського суспільства і кризою лояльності його значної частини до радянської влади, викликаних всією передвоєнною внутрішньою і зовнішньою політикою більшовицького режиму. На боєздатності армії і флоту негативно позначилася й дезорієнтація їхнього особового складу у визначенні реального противника внаслідок проведення більшовицькими лідерами напередодні Другої світової війни політики «умиротворення» Німеччини й укладання 23 серпня 1939 р. радянсько-німецького договору про ненапад (пакту Молотова–Рібентропа), який брутально поділив Центрально-Східну Європу на сфери впливу двох диктаторських режимів.

Як стверджує відомий український військовий історик В. Грицюк, найбільш серйозним і важким уроком перших днів війни стало запізнення радянської сторони із приведенням своїх військ у повну бойову готовність. На його думку, неготовність військ прикордонних округів до відбиття ударів противника виявилася найважливішою причиною, що визначила не вигідний для радянської сторони розвиток подій на початку війни з Німеччиною.

Таким чином, у сучасній українській історіографії продовжується плідна розробка гострих і актуальних проблем історії німецько-радянської війни 1941–1945 рр., її воєнно-стратегічного і геополітичного аспектів. Звільнені від політико-ідеологічного контролю і цензури, вітчизняні історики прагнуть об'єктивно досліджувати усі таємниці і обставини виникнення цієї велетенської трагедії, що принесла українському народові неймовірні страждання і горе. Поза сумнівом, їхнє вивчення залишатиметься пріоритетним завданням вітчизняних істориків і відповідатиме очікуванням і запитам українського суспільства.

1. Військове будівництво в Україні у XX ст.: історичний нарис, події, портрети. Київ : Видавн. Дім «ІнЮре», 2001. 448 с.
2. Грицюк В. М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2010. 150 с.
3. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
4. Лисенко О., Грицюк В. До і після 22 червня 1941-го... *Віче*. 2016. № 11–12. С. 52–56.
5. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 590 с.
6. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Книга перша. Київ : Наукова думка, 2001. 733 с.
7. Україна в полум'ї війни. 1941–1945. Київ : Україна, 2005. 560 с.
8. Україна у Великій війні 1939–1945. Київ : Емма, 2014. 264 с.

ВИБОРЧА СИСТЕМА СЛОВАЧЧИНИ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Марчук В.В.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних інститутів та процесів

Система виборів органів місцевого самоврядування є універсальним демократичним способом реорганізації системи місцевої влади, селектором регіональної політичної еліти. Вона покликана вирішити проблему обрання представників певної територіальної одиниці, через яких можуть вирішуватися основні питання місцевого життя. Муніципальні вибори Словаччини, як й інші вибори в країні, здійснюються на основі загального рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Активне і пасивне виборче право належить громадянам, які постійно проживають на території відповідного муніципалітету, які досягли віку 18 років. Віковий ценз для пасивного виборчого права на виборах мера встановлений на рівні 25 років.

Для обрання депутатів муніципальних рад територія муніципалітету являє собою єдиний багатомандатний виборчий округ, а для обрання мера – єдиний одномандатний виборчий округ. У муніципалітетах, де проживають національні меншини та представники етнічних груп, ці верстви населення повинні бути представлені в муніципальній раді пропорційно чисельності національних меншин та етнічних груп, що проживають на території відповідного муніципалітету [1].

На муніципальних виборах застосовується мажоритарна виборча система, яка передбачає, що обраними вважаються ті кандидати, які дістали найбільшу кількість дійсних преференційних голосів виборців у відповідному виборчому

окрузі. У разі якщо кілька кандидатів від однієї політичної партії чи коаліції в одному і тому ж виборчому окрузі набрали однакову кількість голосів виборців, обраним вважатиметься той кандидат, який у списку даної партії стоїть вище інших кандидатів [2].

Перші в історії Словаччини вибори до органів крайового самоврядування відбулися у 2001 р. Це було зумовлено новою територіальною організацією країни, яка передбачала поділ Словаччини на 8 країв [3, с. 24]. Порядок організації виборчого процесу дублює процедуру проведення муніципальних виборів. Активне і пасивне виборче право належить громадянам, які постійно проживають на території відповідного муніципалітету, які досягли віку 18 років. Віковий ценз для пасивного виборчого права на крайових виборах становить 25 років. Враховуючи проведені децентралізаційні реформи, внаслідок яких на місця було передано значну кількість повноважень, явка на муніципальні вибори складає у середньому 52,6% (найвища становила 63,8% у 1990 р., найнижча – 47,65% у 2006 р.) [4]. Для порівняння: явка на останні президентські вибори в Словаччині у 2014 р. становила 43,4% (у першому турі) та 50,48% (у другому турі), а на парламентських виборах 2012 р. волевиявилось 59,11% виборців [5].

Отже, усі вибори, які відбулися у Словаччині на сьогодні регламентувалися аналізованим законодавством. У 2013 р. релевантні політичні партії країни ініціювали розгляд проекту Виборчого кодексу, який узгоджував виборчі процедури по усіх видах виборів. Адже до цього існувала правова колізія щодо термінологічної неузгодженості, яка зустрічалася при аналізі виборчого законодавства, різнилися генеральні правила проведення виборчої кампанії та її фінансування. Виборчий кодекс 180 / 2014 був прийнятий разом із новим Законом про передвиборну кампанію 29 травня 2014 р. і в силу вступає лише у другому півріччі 2015 р.

На нашу думку важливо, що новий Кодекс істотно не змінив існуючих виборчих систем, а лише уніфікував процесуальні аспекти виборів. Найбільша новинка полягає у створенні постійної комісії для спостереження за виборами, політичними партіями і фінансовим супроводом кампаній. Закон не вводить альтернативні методи голосування (через Інтернет або у посольствах), який би звільнив велику кількість словацьких громадян, що проживають або подорожують за кордоном повертатися, щоб проголосувати. Голосування шляхом використання поштового зв'язку було дозволено тільки на парламентських виборах та референдумах.

Аналізуючи ефективність виборчої системи Словаччини, експерти варто відмітити, що прийняті зміни спрямовані на консолідацію виборчих правил. Загалом, на муніципальних виборах 2014 р. громадяни віддали перевагу партії Смер (Smer-SD), а також незалежним кандидатам. Рівень членства у політичних партіях залишається низьким, а сильні позиції незалежних кандидатів у поєднанні з триваючим розколом правих партій, свідчать про триваючу фрагментації партійної системи.

Таким чином, явка на місцеві вибори становить усереднені показники між виборами президента та парламенту.

Таким чином, виборча система Словакиї у поєднанні з діючою децентралізаційною реформою в цілому забезпечує високий ступінь демократичності місцевого самоврядування.

1. Zákon Slovenskej národnej rady č. 346 / 1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí / Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. URL: <http://www.minv.sk/?volby-oso&subor=28297>.

2. Cunningham B. Slovakia. Nations in Transit – 2015. *Democracy on the Defensive in Europe and Eurasia*. 2015. P. 603–624.

3. Система державного управління Республіки Словаччина: досвід для України. Київ : НАДУ, 2011. 52 с.

4. Voľby do orgánov samosprávy obcí na Slovensku. London : Palgrave Macmillan, 2016. 384 p.

5. Elections in Slovakia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Slovakia.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ КРАЇН БАЛТІЇ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Масик Ю.Р.,
аспірантка кафедри політології

Литва, Латвія та Естонія найбільш послідовно рухалися шляхом незалежності. Балтійські держави у 2004 році вже стали повноправними членами НАТО та Європейського Союзу. У цих країнах за основу суспільно-політичного устрою взято західноєвропейську модель із розвиненим парламентаризмом і особливим наголосом на тому, що носієм державності є нація.

Першою прийшла до незалежності Литва у 1990 році. На референдумі 25 жовтня 1992 року була прийнята Конституція Литовської Республіки, відповідно до якої, Литва є демократичною республікою. Литовська держава створюється народом. Державна влада здійснюється Сеймом, який налічує 141 представника з народу, президентом республіки, урядом та судом. Вибори до Сейму здійснюються шляхом таємного голосування. Президент республіки є керівником держави та виконує поставлені на нього обов'язки згідно Конституції. Литовський уряд складається із прем'єр-міністра і міністрів. Конституційний суд приймає рішення про відповідність законів та інших актів Сейму до Конституції. Він складається з 9 суддів, які призначаються Сеймом терміном на 9 років і тільки на один термін повноважень. Право на самоврядування гарантується державним територіально-адміністративним одиницям, передбаченим законом, і здійснюється через відповідні Ради самоврядування. На сьогоднішній день Литовська Республіка має всі атрибути незалежної держави: Конституцію, Конституційний суд, національну валюту. Держава є членом Ради Європи, НАТО, членом Європейського союзу і ООН. Владні структури Литви займаються двома центральними завданнями, які, зрештою, є спільними для балтій-

ських країн, – забезпечення національної незалежності й виживання економіки. Конституція Литви забезпечує основи для нормального функціонування всіх гілок влади – парламентської, президентської, урядової і судової, що обумовлює політичну громадянську стабільність у Литві.

Латвія 4 травня 1990 року прийняла Декларацію про відновлення незалежності Латвійської Республіки, яку країна отримала 1918 року, Конституція 1922 р., яка визнала країну як незалежну демократичну республіку. На відмінну від Литовської Республіки Сейм Латвії нараховує 100 членів і обирається терміном на три роки загальним, рівним, прямим, таємним і пропорційним голосуванням. Кабінет міністрів складається з Президента Міністрів і запрошених ним міністрів. Право законодавства належить Сейму. Судді затверджуються Сеймом і незмінні. У Латвії існують суди присяжних. Встановлювати правосуддя можуть лише ті органи, яким це право надане законом, і лише в порядку, передбаченому законом. Латвія у своїй зовнішньополітичній сфері, так само як інші балтійські країни, ввійшла у 2004 році до НАТО і Європейського Союзу.

Естонія, проголосила незалежність у 1990 році, так само як інші країни Балтії. Конституція Естонської Республіки була прийнята 28 червня 1992 року. Ця країна є самостійною і незалежною демократичною державою, де народ є носієм державної влади. Діяльність Державних Зборів, президента республіки, уряду республіки та судів здійснюється за принципом розподілу і збалансування влад. Законодавча влада належить Державним Зборам у складі 101 депутата. У ході вільних виборів на основі пропорційності обираються Члени Державних Зборів. Саме Члени Державних Зборів обирають президента республіки. Виконавча державна влада належить уряду республіки, до складу якого входять прем'єр-міністр і міністри. Уряд республіки займається зовнішньою і внутрішньою політикою держави, організовує виконання законів, скеровує і координує діяльність урядових установ, постанов Державних Зборів і актів президента республіки, а також виконує інші обов'язки, які на нього покладають закон і Конституція. Правосуддя здійснюється тільки судом. У систему судочинства входять: повітові, міські та адміністративні суди; окружні суди і Державний суд. Одиницями місцевого самоврядування є міста та волості. Рада є представницькими зборами місцевого самоврядування, яка обирається терміном на три роки на вільних виборах загальним, прямим, рівним і таємним голосуванням.

Варто відзначити значний загальний прогрес країн Балтії у напрямі демократизації. Всі органи влади і громадянського суспільства неухильно дотримуються універсальних демократичних принципів і норм. Виборчі системи у пострадянських країнах Балтії можна охарактеризувати швидким переходом до змішаної системи (Литва), або до пропорційної (Латвія, Естонія), де дотримуються всі міжнародні виборчі стандарти. Латвія, Литва та Естонія у порівнянні з іншими країнами колишнього Радянського Союзу швидше інтегрувалася у світові, в тому числі, і європейські структури. У 1995 р. Литва, а згодом за нею Латвія і Естонія змогли досягти вищого рівня демократизації не тільки у системі владних відносин, але й у інших сферах суспільного розвитку.

1. Курочкин А. В., Курочкина А. В. Опыт муниципального реформирования в государствах Балтийской Европы. Политические исследования. 2004.
2. Макаров А. М. Трансформація парламентаризму в Україні і державах Центральної і Східної Європи. *Україна в сучасному геополітичному просторі : теоретичний та прикладний аспекти* : колект. монографія / за ред. Ф. М. Рудича. Київ : МАУП, 2002. С. 198–215.
3. Рудич Ф. М. Порівняльна політологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2006. 148 с.
4. Шпакович О. Роль європейських інституцій у розвитку європейського права. *Право України*. 2011. № 5. С. 142–147.
5. Юрійчук Е. Вибірчі процеси в постсоціалістичних державах : шляхи демократизації. *Вісник центральної виборчої комісії України*. 2006. № 4 (6).

ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Матвієнків С.М.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів.

Свобода преси є однією з найважливіших гарантій інформаційної безпеки, оскільки вона забезпечує доступ громадян до повної, всебічної та достовірної інформації; захищає громадську та індивідуальну свідомість від впливу пропаганди та інших форм маніпулювання; стимулює накопичення, оновлення і передачу інформації всередині соціальної системи. Свобода слова є однією з найважливіших громадянських свобод, оскільки така свобода гарантує «право людини або спільноти людей вільно висловлювати свої ідеї або думки (усно, письмово, за допомогою засобів масової інформації) без небезпеки помсти, цензури, санкцій з можливістю формувати порядок денний на наративному і смисловому рівні» [1]. Свобода слова – це одна з ключових цінностей, на яких ґрунтуються сучасні демократії. Особливо актуальним є вивчення стану свободи слова в сучасній Україні, що перебуває під впливом гібридної агресії з боку Росії, яка полягає не тільки у незаконній окупації Криму і військовій агресії у Донецькій і Луганській областях, але й у безпрецедентній антиукраїнській кампанії пропаганди і дезінформації. Адже свобода слова є важливою умовою повноцінного існування національного інформаційного простору і забезпечення інформаційних прав громадян і суспільства в цілому [2, с. 128].

Проблема свободи слова завжди викликала і сьогодні викликає інтерес багатьох дослідників. Роботі засобів масової інформації та свободі слова на сучасному етапі присвячено ряд дисертаційних досліджень: Н. Коноваленко, Л. Городенко, Т. Печончик. Політичні аспекти діяльності ЗМІ в сучасній Україні досліджували І. Ненов, О. Заславська. Про свободу слова, цензуру та роботу засобів масової інформації видані монографії: «Законодавство про засоби масової інформації. Український та зарубіжний досвід», колективна монографія «Суспільне Мовлення: незалежність, свобода слова і програмна різноманітність»,

монографія Ю. Бондар «Свобода слова: книга і політика». Важливими є розвідки таких науковців, як: Т. Романенко, А. Блага, О. Мартиненко, Б. Мойса, Р. Шутов, В. Іванов, І. Головка, О. Бухтатий, В. Рященко, О. Малюта, Ю. Бондар та ін. На дану тематику постійно проходять науково-практичні конференції, круглі столи та публікуються матеріали, присвячені даній проблемі [3, с. 275–278].

Опитування журналістів, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва влітку 2019 року на замовлення Центру прав людини «ZMINA» за підтримки Freedom House в Україні показало, що вони високо оцінюють стан свободи слова в сучасній Україні. Середній показник становить 7,6 бала за 10 бальною системою. Водночас значна частина опитаних у своїй діяльності стикались з порушеннями права на свободу слова та інформації: відмовою посадових осіб у наданні журналістам або громадськості суспільно важливої інформації – траплялась у 78% опитаних; майже 43% стикались з цензуруванням готових матеріалів, а 38% – із замовленням завідомо неправдивої інформації з метою зведення наклепу. Також 13% опитаних представників ЗМІ повідомили про спроби кримінального переслідування себе чи колег. Найбільші загрози свободі слова та роботі журналістів, на думку опитаних, такі: цензура з боку власників ЗМІ (70%) (адже залежність від політичних впливів й інтересів власників загострює питання і власне об'єктивності, виваженості й доступності інформації), низький рівень кваліфікації журналістів (53%), а також фізичні загрози чи загроза життю, пов'язані із журналістською діяльністю (41%). При цьому цензури з боку органів влади журналісти остерігаються менше, ніж самоцензури: 16% і 39% відповідно. Війна збільшила випадки самоцензури з боку журналістів. З цим твердженням погодились 65% опитаних [4].

Дії влади та неурядового сектора щодо захисту інформаційного простору держави: 1) створення у 2015 році Міністерства інформаційної політики України; 2) прийняття у 2016 р. Доктрини інформаційної безпеки України; 3) у 2016 р. підписання указу «Про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів і свободи слова»; 4) для подолання мови ворожнечі в медіа у 2015 р. створена ГО Незалежна медійна рада [5, с. 32]; 5) щорічні круглі столи, присвячені проблемам інформаційної політики та свободи слова, які проводяться з ініціативи медійних громадських організацій; 6) розвиток Суспільного мовлення.

Таким чином, свобода слова – це не тільки невід'ємне право людини і вища соціальна цінність, а й розуміння того, що активна і свідома участь у громадсько-політичному житті можлива тільки там і тоді, коли право громадянина на вільне висловлювання своїх думок і переконань гарантовані законом, а влада ефективно сприяє й культивує реалізацію цієї свободи. Важливими інструментами захисту свободи слова в умовах активної пропаганди і дезінформації можна розглядати: контроль держави за медійною сферою; саморегуляцію ЗМІ (різні медійні проекти); формальні чи неформальні інституції, які допомагатимуть захищати свободу слова; інституалізацію освітніх та просвітних проектів у суспільстві за допомогою громадських організацій та журналістів; розвиток Суспільного мовлення та цифрових медіа; удосконалення законодавства щодо регулювання діяльності Інтернету.

1. Свобода слова. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Свобода_слова.
2. Бондар Ю. Свобода слова як чинник інформаційної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 102 (1). С. 127–130.
3. Романенко Т. Свобода слова в медійному просторі сучасної України. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 275–278.
4. Свобода слова та виклики для роботи журналістів в умовах збройного конфлікту в Україні. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/svoboda-slova-ta-vikliki-dlya-roboti-zhurnalistiv-v-umovakh-zbroynogo-konfliktu-v-ukraini>.
5. Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, Б. С. Мойса, Р. В. Шутов; за заг. ред. О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. 85 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Мельничук В.І.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів

На сучасному етапі державотворення в Україні ефективність децентралізації, як вагомого чинника модернізації системи державного управління, реформи місцевого самоврядування, інституціоналізації суспільно-владних відносин підтверджується не тільки вітчизняним досвідом, але й практикою багатьох країн світу, насамперед членів Європейського Союзу.

Децентралізація влади не є самоціллю, а інституційною передумовою становлення демократичного та ефективного публічного адміністрування, формуванню нових суспільно-владних відносин, заснованих на принципах належного врядування та місцевої демократії. З огляду на це доцільно розглянути децентралізацію влади не як окреме явище, а як невід'ємну складову трансформації державних інститутів в органи публічної влади та формуванню партнерських відносин з суспільством. Останнім часом в Україні досягнення цього факту набуває все більшого поширення разом з усвідомленням того, що публічне врядування починається в громадах, селах і містах, а місцеве самоврядування забезпечує основу належного врядування, який ознаменував перехід до переважно децентралізованих інститутів (мереж), в яких держава, бізнес і громадянське суспільство співпрацюють в процесі здійснення власних повноважень.

Недосконалість системи місцевого управління проявляється уже з основ побудови структури і визначення рівнів управління. Зміна, зокрема, інституцій публічного управління приводить автоматично до зміни моделі і механізмів. Це об'єктивний системоутворювальний процес, і він може проходити як екстенсивно, так й інтенсивно. Останнє визначається політичною волею, а саме прийняттям відповідних законодавчих та нормативно-правових актів. Тому можна стверджувати, що в Україні розпочався саме інтенсивний процес перетворення моделі місцевого управління, який базується на упровадженні передових досягнень науки, оскільки поштовхом до зміни моделі, а відповідно, й інституційних

основ управління на територіальному рівні стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та реалізація процесу децентралізації. Саме це закладає підвалини інституціональних змін на місцевому рівні, оскільки різні адміністративно-територіальні одиниці матимуть різні владні інституції, а відповідно, моделі й механізми управління та взаємодії органів влади.

Лише зміна підходів чи до обсягу функцій органів місцевого самоврядування, чи в цілому до зміни моделі управління може поліпшити стан виконавчого забезпечення власних рішень. У самоврядного виконавчого органу влади крім зобов'язання виконувати рішення є повноваження щодо підготовки його проекту, а значить, є можливості певним чином впливати на прийняття рішення депутатами ради. Оскільки виконавчим органом для обласних і районних рад є орган державної виконавчої влади, то таким чином порушуються принципи самоврядності. Отже, самоврядні інституції, що існують на сьогодні, через об'єктивні обставини неспроможні реалізовувати належною мірою надані їм повноваження, а значить – надавати управлінські послуги.

Однак не всі підходи у здійсненні інституційних змін у системі місцевого самоврядування є виваженими зі значної кількості причин. Найперше – поінформованість населення про процеси децентралізації. Вона є низькою і однобічною. Зовсім відсутнє пояснення необхідності інституційних змін на територіальному рівні, а саме – чому замість райдержадміністрацій будуть створені виконкоми районних рад. Для пересічного громадянина ці зміни в розумінні природи реалізації функцій управління пов'язано лише зі зміною назви. Справжня сутність децентралізації як наближення управлінських послуг до населення залишається поза увагою інформаційних роз'яснень.

Реалізація такого підходу вимагає включення мотиваційного механізму у здійснення реформ, який, на жаль, не було враховано при визначенні меж новоутворених територіальних громад «згори». Крім того, у цьому процесі слід враховувати так званий опір змінам, за якого мотивація до змін є надзвичайно низькою навіть при виражених перевагах результатів у процесі здійснення трансформацій. А особливо цей опір стає великим з боку тих груп населення, для яких зміни мають очевидний негативний наслідок.

Виходячи з того, що інституціоналізація є упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією влади, дисципліною, правилами поведінки, виникає необхідність встановлення правил, відповідно до яких будуть формуватися нові – за обсягом повноважень і реальною здатністю їх виконувати – інституції місцевого самоврядування. І в першу чергу це стосується не стільки представницьких органів влади, скільки виконавчих.

Інституціоналізація, свого роду є процесом «викристалізовування» змін, результатом яких є створення нових інституцій та формування якісних суспільно-владних відносин. Принципово ці інституції не можуть бути новими, проте їхні повноваження, структура, спосіб функціонування мають відбивати ті зміни, що відбуваються в органах місцевого самоврядування, територіальних громадах.

Відсутність належної взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства призводить до того, що система державного управління в Україні досі не навчилася рухатися за інтересами громадян і продовжує вважати себе єдиним джерелом вироблення рішень. Задля подолання негативних суперечностей у державно-владних відносинах України потрібно зробити певні кроки удосконалення самої системи державного управління, а саме: забезпечити загальний консенсус у суспільстві щодо загальнолюдських цінностей та пріоритетів державної політики, яка має спрямовуватися передусім на досягнення добробуту населення, забезпечувати права людини, а також, здійснення принципу поділу влади, створення системи противаг та побудови реального місцевого самоврядування.

1. Козаков В. М. Про деякі суперечності державно-владних відносин в Україні. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2011. № 1.

2. Завейворота Т. В. Децентралізація влади як спосіб імплементації принципів належного врядування (good governance). *Державне будівництво*. 2016. № 1.

3. Фоміцька Н. В. Інституціоналізація у процесі децентралізації. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 4 (55).

ПОЛІТИКА В СОЦІАЛЬНІЙ ДОКТРИНІ КАТОЛИЦИЗМУ

Міщук А.І.,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри історії України;

Міщук М.Б.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів

Проблеми морального функціонування влади займають чільне місце у цілому комплексі економічних, соціально-політичних, духовних перетворень в суспільстві. У цьому контексті, актуальною постає проблема трактування політики в соціальній доктрині католицизму.

Її сутність знаходимо в Папи Івана Павла II: «Соціальна доктрина Церкви – це не «третій шлях» між ліберальним капіталізмом і марксистським колективізмом, ані альтернатива іншим, не таким радикально протилежним розв'язанням: вона становить незалежну категорію. Також вона не являє собою ідеологію, а докладне формулювання результатів глибоких роздумів, здійснених у світлі віри й церковної традиції, над складною дійсністю людського існування в суспільстві і в міжнародному контексті» [2, с. 13].

Традиційне трактування соціального вчення церкви бере свій початок від енцикліки Папи Лева XIII «*Rerum Novarum*» («Нові речі» від 15 травня 1891 р. Б.), в якій Понтифік детально розглядає питання суспільної влади – світської спільноти, яка покликана «вирішувати проблеми економічного, соціального, полі-

тичного і культурного характеру, зумовлені прагненням до універсального суспільного блага» [2, с. 73]. Головна функція політиків, особливо тих, хто перебуває при владі – забезпечення добробуту для громадян, який походить «від добрих моральних звичаїв, від добрих основ родинного життя, пошани релігії і справедливості, ... та інших подібних справ, які чим більше розвиваються, тим щасливішими стають народи» [4]. Власне народ, є основним суб'єктом влади, тим, хто, так чи інакше, може впливати на політику, «висловлювати свої політичні переконання та відстоювати їх так, як велить спільне благо» [2, с. 239].

Саме тому, католицизм різко виступає проти використання людини, як засобу реалізації економічних, соціальних чи політичних планів, нав'язаних будь-якою політичною системою. Найделікатніше завдання влади, згідно соціального вчення католицизму, полягає у здатності правильно узгодити між собою окремі блага груп і людей, враховуючи інтереси не лише більшості, а й, виходячи зі справжнього блага всіх членів спільноти, включаючи тих, хто становить меншість.

Третя соціальна енцикліка Івана Павла II «*Centesimus Annus*» (від 01 травня 1993 р.Б.) нагадує про головні положення соціального вчення Церкви, аналізує суспільну ситуацію після падіння комунізму в Центральній та Східній Європі, а також піднімає питання співвідношення приватних благ і суспільних. Папа знову заявляє про своє засудження всіх форм тоталітаризму, утилітаризму та фундаменталізму, адже «влада повинна керуватись моральним законом.

Святіший отець високо оцінює засади та принципи демократичного суспільства: «Церква цінує демократичний устрій настільки, наскільки він забезпечує громадянам право політичного вибору, гарантує їм можливість контролювати правителів. ... Справжня демократія можлива лише у правовій державі і на основі правильного розуміння сутності людської особи...» [4].

Демократія без цінностей дуже швидко перетворюється у відкритий або ледь прихований тоталітаризм. Для того, щоб не допустити цього, вагомими у житті держави є дотримання принципів представництва («демократичність уряду визначається, перш за все тим, що народ передає йому владу і функції, які він здійснює від імені народу і на благо народу»), розподілу влади («... у згоді з людською природою перебуває такий устрій держави, за якого вона складатиметься із трьох чинів урядовців, що відповідали б трьом основним функціям державної влади»), відповідальності та підзвітності державних органів влади, контроль з боку суспільства, але із застереженням про те, що такий контроль «не позбавляє свободи, що її мусять мати народні обранці, щоб виконувати свої повноваження відповідно до поставлених цілей» [2, с. 127, 250–254; 10]. Що ж до взаємовідносин церкви і держави, то Іван Павло II визнає їх автономію у відповідних сферах діяльності. Водночас, на його глибоке переконання, не викликає сумніву те, що обидві вони слугують благу одного і того ж суб'єкта – людини. На благо людей і людських спільнот спрямовано стуктурований діалог між Церквою і державною владою, що проявляється в укладанні взаємних угод.

Енцикліка Папи Бенедикта XVI «*Caritas in Veritate*» («Любов у правді» від 29 червня 2009 р. Б.) присвячена соціально-економічним та політико-куль-

турним проблемам, а суспільство, що прямує до глобалізації має базуватися на справедливості. Держава повинна діяти згідно принципу субсидіарності.

«Lumen Fidei» («Світло віри») – перша Енцикліка Папи Франциска, (29 червня 2013 р.). За твердженням Святійшого Отця, «справжня віра... вчить нас шукати справедливі форми правління, визнавати, що влада походить від Бога для служіння спільному добру» [1]. А для того, щоб захистити людину від ідеологічних маніпуляцій влади, крайньою межею послуху державі повинен бути послух людини Богові.

У передмові Папи Франциска до книги його попередника Папи Бенедикта XVI «Визволити свободу. Віра і політика в третьому тисячолітті», Його Святість чітко визначає основи політичної діяльності в центрі якої перебуватиме сім'я, солідарність і рівність [3].

Загалом, у соціальному вченні Церкви, політика мусить гарантувати впорядковане і чесне громадське життя. Вона не повинна узурпувати вільну діяльність окремих осіб і груп, а дисциплінувати і спрямовувати їхню свободу на реалізацію спільного блага, поважаючи і захищаючи незалежність індивідуальних і соціальних суб'єктів; має здійснюватись у межах моралі і в інтересах динамічного спільного блага. Політики мають бути наділені такими чеснотами: терпіння, скромність, поміркованість, милосердя і прагнення сопричастя, здатність керуватись у своїй праці спільним благом, а не престижем чи пошуком особистих переваг.

1. Енцикліка Папи Франциска СВІТЛО ВІРИ (LUMEN FIDEI). URL: <http://credo.pro/2013/07/86757>.

2. Компедіум соціальної доктрини церкви. Київ : КАЙРОС, 2008. 546 с.

3. Передмова Папи Франциска до книги Венедикта XVI про віру і політику. URL: http://uk.radiovaticana.va/news/2018/05/12/передмова_папи_до_книги_венедикта_xvi_про_віру_і_політику/1374106.

4. Centesimus Annus. URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html.

5. Rerum Novarum «Нові речі» – Енцикліка Папи Лева XIII. URL: http://dc.lviv.ua/nauka_cerkvy/dokumenty/2391-rerum-novarum-nov-rech-enciklka-papi-leva-h.html.

КОНВЕРГЕНТНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Новосельський І.Ф.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів

У статті досліджується явище конвергентних медіа як процесу інтеграції традиційних та нових засобів масової інформації та комунікації у єдиний медійний ресурс у контексті політичної комунікації. Проводиться аналіз трансформації медіа-простору та еволюційних технологічних змін як площини політико-комунікативних та соціокультурних практик.

Метою дослідження є уточнення та системний підхід до поняття «конвергентні медіа» як наукової категорії та суб'єкту політичної комунікації.

З моменту масового поширення Інтернету в Україні почали відбуватися зміни в структурі вибудованих взаємозв'язків влади і суспільства. Розвиток процесуальних й інституціональних складових взаємодії держави і мережевого суспільства характеризується нелінійними і суперечливими тенденціями: двовекторність використання нових цифрових практик політичними акторами (співпраця-конкуренція), складність та неоднозначність ефектів впливу даних практик в політичному процесі (коструктивний або деструктивний ефект).

Використання нових конвергентних медіа громадянськими активістами та суспільством загалом дало поштовх до усвідомлення ролі мережі Інтернету політичними та державними акторами. Влада також використовує нові способи комунікації для адвокації актуальної державної політики, неоднозначних політичних рішень та як спосіб утримання політичної влади. За останні роки конвергентні медіа все більше впливають на суспільні відносини та державну (offline) політику. Це проявляється у трансформації та модернізації політичної комунікації, появою нових політичних акторів в інтернет-просторі, які мають свої політичні цілі та ставлять під сумнів суб'єктність монополії держави. Відповідно закладають фундамент для перегляду взаємозв'язків влади і суспільства.

Для наукового осмислення сучасних масмедіа актуальним питанням є невизначеність термінології. Ще у 1988 році Каролін Марвін відзначав, що терміни «старі» (old) і нові (new) медіа є відносними. Відштовхуючись від цього твердження Ендрю Чадвік підкреслив необхідність оновлення (renewed) термінології для аналізу сучасних засобів масової інформації і комунікації [1].

Власне в своїх дослідженнях він схиляється до терміну «гібридні медіа» (hybrid media) та «гібридна медіасистема» (hybrid media system) [2] Проте на нашу думку термін «конвергентні медіа» є більш всеохоплюючим та доцільнішим для наукового осмислення феномену.

Зі зміною типів комунікацій зростає роль горизонтальних зв'язків, відбувається збільшення типів контенту, способів його поєднання та інтеграції, аж до злиття та інтеграції різних видів медіа, як традиційних, так і нових. Таке поєднання медіа описується через поняття конвергентності (від латин. convergo, convergens, convergentis – сходжусь, наближаюсь, той, що сходиться, сходиться до одного центру, конвергується) як процесу злиття засобів традиційних і нових засобів масової інформації та комунікації в єдиний інформаційний ресурс [4]. Мова йде про поєднання різного контенту та типу мовлення, аудіовізуального, усного, тексту, анімаційного, ігрового, мемів, мобільного тощо, при умові можливості поширення такого контенту, як у реальному часі так із наданням запису. Дані процеси відбуваються в основному завдяки процесам діджиталізації (англ. digitalisation) – перетворення інформації у цифровий формат.

Неоднозначність термінів «медіаконвергенція», «конвергенція ЗМІ», «конвергентні медіа», «мультимедійна журналістика» на думку М. Кастельса, пов'язана з тим, що «медіареволюція відбувається на наших очах і злиття раніше роз'єднаних преси, радіо, телебачення йде різними шляхами» [5, с. 157–164]. У свою чергу американський дослідник Г. Дженкінс розглядає конвергенцію

медіа у соціокомунікативному та культурологічному аспектах, надаючи їй змісту як певної площини, де мають точки перетину старі й нові засоби комунікації і відбувається зіткнення низових і корпоративних медіа, де результати взаємодії виробника та споживача медіа важко передбачити [3].

Проте, констатованим залишається факт того, що незважаючи на різне інтерпретування термінів і понять у дослідженні феномену сучасних масмедіа, більшість вчених підкреслює нелінійний розвиток і швидкі зміни типів політичної комунікації.

Конвергентні процеси у сучасному медіапросторі відзначилася тим, що зазнає суттєвої трансформації природа влади – її джерелом на рівні з монополією на використання сили та адмінресурсів стають знання та інформація. Відповідно, невід’ємним інструментарієм реалізації політичних технологій стають засоби та канали розповсюдження інформації, техніки мультимедійного впливу та форми онлайн-комунікації.

Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасна політична комунікація знаходиться в стані модернізації та трансформації. З’являються нові політико-комунікативні практики взаємодії політичних акторів, а також влади і суспільства. Як влада, так і суспільство використовує дані практики задля досягнення власних політичних інтересів. Потоків мовлення конвергентних медіа у публічній сфері створює відчуття зворотнього зв’язку, який підсилює можливість взаємодії у процесі політичної комунікації. Подальші наукові дослідження конвергентних медіа мають посприяти детальнішому вивченню питання впливу політичної комунікації онлайн на офлайн-політику.

1. Chadwick A., Dennis J., and Amy P. Smith Politics in the Age of Hybrid Media: Power, Systems, and Media Logics. 2016. URL: https://static1.squarespace.com/static/5b9633deda02bc25fc06dba7/t/5b9a62bfb8a045cb6ca3989a/1536844482854/Chadwick_Dennis_Smith_-_Politics_in_Age_of_Hybrid_Media_in_Bruns_et_al_Routledge%2BCompanion_to_Social_Media_and_Politics.pdf.

2. Chadwick A. The Hybrid Media System: Politics and Power. Oxford University Press, 2013. 256 p.

3. Jenkins H. Convergence Culture. Where Old and New Media Collide. New York : NYU PRESS, 2006. 368 p.

4. Zelenkauskaitė A., Herring S. Television-mediated conversation: Coherence in Italian iTV SMS chat. *Proceedings of the Forty-First Hawai’i International Conference on System Sciences (HICSS-41)*. Los Alamitos, CA : IEEE Press, 2008. URL: <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/hicss08.pdf>.

5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культур. Москва : Изд-во ГУ – ВШЭ, 2000. 608 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИСИДЕНТА ОПАНАСА ЗАЛИВАХИ В УВ'ЯЗНЕННІ

Паска Б.В.,
кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України і методики викладання історії

Опанас Іванович Заливаха (1925–2007) – видатний український художник, шістдесятник, учасник українського руху спротиву радянському режиму у 1960–70-х рр. Уродженець Харківщини, він з 1961 р. проживав у м. Станіслав (з 1962 р. – Івано-Франківськ). Із 1962 р. налагодив контакти з діячами шістдесятницького середовища А. Горською, І. Дзюбою, І. Світличним, В. Чорноволом, Є. Сверстюком, Б. Горинем та ін. Активно поширював у Івано-Франківську привезену із Києва та Львова самвидавну і тамвидавну літературу, критикував політику радянської влади в національному питанні.

Діяльність О. Заливахи в руслі руху спротиву радянському режиму не залишилася поза увагою КДБ УРСР. У жовтні 1964 р. він був підданий профілактиці через «поширення серед оточення націоналістичної літератури та ідейно шкідливих документів». У квітні наступного року художника було вдруге профілаковано «за участі трудового колективу». Зрештою, 28 серпня 1965 р. працівники КДБ в ході т. зв. «першої хвилі арештів українських дисидентів» затримали О. Заливаху у м. Івано-Франківськ. Під час обшуку на його квартирі вилучено дві фотоплівки із бюлетенями Закордонного представництва Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР), а в помешканнях його найближчого оточення – інші тамвидавні та самвидавні документи. Художника було піддано арешту та висунуто звинувачення в «антирадянській агітації та пропаганді» за ч. І ст. 62 КК УРСР.

Слідство у справі О. Заливахи, яким керував співробітник Івано-Франківського управління КДБ П. Баранов, тривало до лютого 1966 р. Під час допитів художник, перебуваючи під психологічним і моральним тиском, змушений був визнати, що «... своїми діями він наніс шкоду Радянській державі... намагався посіяти зневіру в радянський державний і суспільний устрій». У березні 1965 р. у Івано-Франківську відбувся закритий судовий процес над О. Заливахою, під час якого художник «визнав свою провину» по всіх епізодах обвинувачення (стосувалися переважно поширення «антирадянської» літератури). Крім того, судячи з тексту вироку, покази проти підсудного дали свідки В. Турецький, О. Коровай, Г. Недашківська, І. Драгомирова, М. Кухтяк, І. Затишний, Б. Шляхтич. Зрештою, О. Заливаху було засуджено до позбавлення волі у виправних колоніях суворого режиму строком на 5 років. Розглянувши касаційну скаргу художника 21 квітня 1966 р., Верховний Суд УРСР підстав для пом'якшення вироку не знайшов.

Протягом травня – липня 1966 р. відбулося етапування О. Заливахи до Мордовських виправно-трудова колоній (ВТК). Зі Львова і до самої Мордовії художника перевозили в одному вагоні з іншим засудженим дисидентом – істориком В. Морозом. Термін свого покарання О. Заливаха відбував у колонії

№ 11 (385-II) у с. Явас Мордовської АРСР, яка відносилася до Дубравної ВТК. Тут він працював вантажником та кочегаром. Перебування у складних умовах ув'язнення не зламало художника, який продовжив дисидентську діяльність. За доповідною запискою КДБ від 28 грудня 1966 р., незважаючи на здійснювану спецслужбами роботу щодо «ідеологічного перевиховання» засуджених, О. Заливаха не змінив своїх «антирадянських» переконань.

Вже на початку 1967 р. художник зблизився з іншими представниками української інтелігенції, репресованими в ході «першої хвилі арештів» – М. Масютком, М. та Б. Горинями, В. Морозом, Я. Гевричем, М. Озерним. Також він зав'язав знайомства з колишніми учасниками ОУН і УПА, ув'язненими в радянських колоніях. Особливо значний вплив на погляди та світогляд О. Заливахи справила зустріч із довголітнім українським політв'язнем Михайлом Сорокою. У своїх пізніших спогадах художник із великим пієтетом називав М. Сороку «лицарем української ідеї». Досить близькими були відносини художника з дисидентами І. Гелем та С. Караванським; разом вони налагодили канали передачі виготовлених у колонії заяв, статей і матеріалів на волю.

Незважаючи на заборону малювати, О. Заливаха у колонії виготовив екслібри з елементами української національної символіки для багатьох товаришів по нещастю. Неодноразово популяризував серед інших заарештованих імена і твори І. Дзюби, І. Світличного, Л. Костенко. У березні 1967 р. брав активну участь у відзначенні в'язнями-українцями 11-ї колонії Дня Т. Шевченка. Зокрема, він виконав портрет Кобзаря та відкрив урочисте дійство промовою. Згодом виконаний О. Заливахою портрет Т. Шевченка, а також його екслібри через посередництво Б. Гориня було нелегальним шляхом вивезено з колонії. Також у табірних умовах художник зумів виконати портрети Б. Гориня та латвійського політв'язня поета Кнутса Скуєнікса.

П'ятого квітня 1967 р. О. Заливаха написав заяву на адресу Голови Верховного Суду УРСР. Невдовзі журналіст В. Чорновіл включив заяву художника до своєї самвидавної збірки «Лихо з розуму (портрети 20-ти злочинців)». У своїй заяві О. Заливаха, опираючись на Декларацію прав людини 1948 р. та Конституцію СРСР, вказував на незаконність свого засудження. Арешти 1965 р. він порівнював зі сталінськими репресіями проти української нації 1930–50-х рр., вказував на фабрикування своєї справи працівниками КДБ та закритість судового процесу як ознаки порушення принципів правосуддя. Художник відкрито виступав проти засилля в СРСР російського «великодержавного шовінізму», утисків української мови та культури. Особливу увагу привертав до складного становища мільйонів українців у Радянському Союзі поза межами УРСР, «... які не мають там українських шкіл, серед них не проводиться ніякого українського культурно-освітнього життя». Виступав проти засилля співробітників КДБ, яких називав «кримінальними державними злочинцями». Вимагав перегляду своєї справи з дотримання принципів законності та порушення судових справ проти «шовіністів». На основі тексту заяви О. Заливахи можна зробити певні висновки про засади його політичних поглядів. Художник визнавав радянську владу в Україні легітимною, намагався зав'язати із нею діалог на ґрунті необхідності дотримання діючої Конституції та підписаної СРСР

Декларації прав людини. Закликав до трансформації національної політики в УРСР в плані розширення національних прав українців. Діяльність політв'язня цілком вписувалась у націоналізаційну парадигму українського національного руху (етап шістдесятницького правозахисту).

Під кінець періоду ув'язнення, у 1970 р. О. Заливаха зблизився із засудженими членами підпільної організації Український національний фронт (УНФ) Я. Лесівим та Г. Прокоповичем. Вони разом намагалися протистояти заходам «виховного характеру» зі сторони КДБ у мордовських колоніях. У травні 1970 р. за клопотанням КДБ при РМ УРСР було достроково звільнено 6 українських політв'язнів, які відкрито відмовилися від свого «націоналістичного минулого». Для збереження стійкості решти ув'язнених українців О. Заливаха, Я. Лесів та Г. Прокопович поширювали інформацію про те, що звільнено тільки тих засуджених, які співпрацювали з КДБ. Зрештою, наприкінці серпня 1970 р. після закінчення терміну ув'язнення О. Заливаха було звільнено. На початку 1970-х рр. художнику вдалося відновити контакти із середовищем українського шістдесятницького правозахисту та продовжити дисидентську діяльність.

Отже, арешт та судова розправа над О. Заливахою не змогли зупинити його дисидентську діяльність та не змінили опозиційних щодо офіційної політики радянського режиму переконань. Основними методами антирежимної діяльності політв'язня у мордовських колоніях були участь в українських культурних заходах, створення екслібрисів із національною символікою, налагодження каналу передачі документів і матеріалів із колонії на волю, написання заяви протесту на адресу Голови Верховного Суду УРСР тощо. Знайомство та тісні взаємини з В. Морозом, М. Сорокою, І. Гелем, С. Караванським, Я. Лесівим значно зміцнили та укріпили погляди О. Заливахи щодо необхідності подальшої боротьби за відродження української національної свідомості та культури. Хоча в порівнянні з В. Морозом, М. Масютком, М. Горинем, І. Гелем діяльність О. Заливахи в умовах ув'язнення була дещо менш інтенсивною, саме в мордовських колоніях художник остаточно утвердився як дієвий учасник українського шістдесятницького правозахисту.

1. Бондарук Л. Михайло Сорока. Дрогобич : Відродження, 2001. С. 73–74.

2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 944, 946, 950, 951, 952, 961.

3. Гель І. Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття / ред. та упор. І. В. Єзерська ; Центр досліджень визвольного руху. Львів : Часопис, 2013. С. 240, 248.

4. Паска Б. Валентин Мороз: прапор українського дисидентства. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. С. 78.

5. Чорновіл В. Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців»). Львів : Меморіал, 1991. С. 303–307.

НОВІТНІ МАСМЕДІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Присяжнюк Т.І.,
аспірантка кафедри політичних інститутів процесів

Новітній процес трансформації таких понять і явищ, як інформація, інформаційні маніпуляції громадською думкою, інформаційна безпека є істотним викликом сучасного світу, що потребує детального системного аналізу та осмислення.

Інформаційне маніпулювання із застосуванням різноманітних технологій інформаційно-психологічного впливу, зокрема за допомогою нових медіа, стало масовим явищем у світі. Це стосується насамперед механізмів реалізації політичного впливу та досягнення політичних завдань.

Під терміном «нові медіа» розуміють: цифрові медіа, інтерактивні медіа, комп'ютерно опосередкована комунікація, інтернет-медіа, мережеві медіа та ін. Усі ці явища і терміни, що їх означають, базуються на технологічних аспектах діяльності нових учасників масової комунікації.

Варто відзначити, що медіатизація політики як процес поглиблення взаємозалежності політики та медіа є фундаментальною тенденцією сучасності. Відтак, трансформація практик політичного маніпулювання є закономірним результатом посилення взаємозалежності медіа та політики. Це у свою чергу зумовлює поглиблення процесів інтеграції маніпулятивних практик в систему комунікативних взаємодій між владою та суспільством. Саме тому існує загроза медіатизації політики, зведення її до рівня масмедійного шоу. Нові засоби, інструменти та підходи висвітлення політичної діяльності суб'єктами політичного процесу дедалі більше визначають формат реального політичного життя. Відбувається поєднання, а то й цілеспрямована підміна, віртуального та реального у політичному просторі.

Для більш повного розуміння сутності маніпулятивного впливу політичних технологій в інформаційному просторі та його особливостей слід визначитися зі змістом терміну «маніпуляція». Оксфордський тлумачний словник англійської мови трактує маніпуляцію як «акт впливу на людей або керування ними зі спритністю, особливо зі зневажливим підтекстом, як приховане керування чи обробка».

О. Бойко стверджує, що «суть маніпулювання як специфічної форми політичного впливу полягає в штучному створенні додаткових різноспрямованих важелів ефективної дії в процесі боротьби за владу, а зміст – у прихованому коригуванні масової свідомості; у впровадженні в масову свідомість штучних стимулів (мотивацій) дії; у спрямуванні суспільних настроїв і громадської активності в потрібному для маніпулятора напрямку» [1]

Безперечно, особливого значення маніпуляція набуває з удосконаленням інформаційних технологій, які суттєво розширюють спектр застосування маніпулятивних стратегій і тактик. Стрімке поширення комп'ютерних технологій та масмедіа призвело до виникнення феномену «кліпової», «комп'ютерної свідо-

мості», яка поглиблює небажання більшості сучасних людей вдумуватися в процеси, які відбуваються, осмислювати реальність, що і приводить до її краху. При цьому політичні еліти, володіючи владою, намагаються ефективно впливати на свідомість суспільства і роблять все можливе для того, щоб мати контроль над засобами масової інформації, які забезпечують доступ до різного роду інформації і практично замінили реальний світ політичних подій світом інформації, що постійно змінюється. Таким чином можна здійснювати вплив на суспільну свідомість і отримати важливий політичний ресурс для реалізації своїх інтересів.

Серед негативних політичних наслідків розширення інформаційної сфери, слід назвати:

- зміну системи представництва громадянських інтересів відповідно до медійного формату;
- перетворення політики у медіапроцес;
- віртуалізацію політичного простору та створення «реальної віртуальності»;
- створення політичної та медійної «гіперреальності».

Однак, не можна ігнорувати й те, що новітні інформаційні технології надають можливість оперативного доступу до інформації про діяльність державно-владних структур. Взаємодія влади і суспільства базується на механізмах зв'язку з громадськістю та надання інформаційних послуг населенню, а також на механізмі публічного вираження суспільної думки.

Отже, сучасні інформаційно-комунікаційні технології, в т. ч. електронні медіа (від традиційного телебачення і радіо, до Інтернет-сайтів, направлених на широку аудиторію), відкривають принципово нові можливості для вільного поширення інформації, масового інформаційного обміну і комунікацій.

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання : навч. посіб. Київ : Академ-видав, 2010. 432 с.

2. Городенко Л. М. Нові медіа : журналістика чи комунікація? *Current issues of mass communication*. 2013. Issue 14. С. 65–69. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2013_14_15.

3. Костельнюк М. М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2018_21_5_17.

4. Яковлев Д. В. Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2009. 30 с.

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Родіна О.Г.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Незаконна анексія Криму та російська агресія на сході Донбасу актуалізували дослідження співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). Саме у 2014 році Верховна Рада України прийняла рішення про відмову України від позаблокового статусу, який виявився неефективним у контексті забезпечення держави від зовнішньої агресії та тиску. У 2017 році було ухвалено закон, згідно якого членство держави в Альянсі визнано стратегічним пріоритетом національної зовнішньої і безпекової політики. На сьогодні розвиток та подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства України з НАТО є пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності.

Слід нагадати, що співробітництво України з НАТО розпочалося з набуттям державної незалежності України. Історично, першим важливим кроком став вступ у 1991 році до Ради північноатлантичного співробітництва, наступним – підписання Рамкового документу «Партнерство заради миру» у 1994 році. Подальшого розвитку відносини набули внаслідок підписання у 1997 році Хартії про особливе партнерство, на основі якої було започатковано Комісію Україна – НАТО, що мала опікуватися розвитком співпраці. У 1997 році в Україні було відкрито Центр інформації та документації НАТО та дипломатичну місію при НАТО. Всі ці кроки були спрямовані на подальшу співпрацю. Протягом 1998–2013 років взаємодія України та НАТО не припинялася. У 2014 році з огляду на те, що незалежність і територіальна цілісність країни опинилися під загрозою, Україна посиляється на положення Декларації про доповнення до Хартії про особливе партнерство від 2009 року і просить скликати засідання Комісії Україна – НАТО (КУН). У своїй заяві Північноатлантична рада стверджує, що вважає референдум, який відбувся в Автономній Республіці Крим, незаконним і нелегітимним, і закликає Росію сприяти зменшенню напруженості, зокрема, припинити будь-які військові заходи проти України. Протягом шести років гібридної війни співробітництво України з НАТО продовжується, Україна отримує потужну політичну і практичну підтримку. Члени Альянсу підкреслюють підтримку суверенітету та територіальної цілісності країни у межах міжнародно визнаних кордонів, а також її право вільно вирішувати власне майбутнє та зовнішньополітичний курс без жодного зовнішнього втручання.

Проте все частіше в суспільстві виникає питання щодо членства України в НАТО. Ми чуємо, що двері організації залишаються відкритими для нас, але є побоювання, що НАТО залишить Україну сірою зоною між Росією та Європою. І на це питання є відповідь. На саміті у Брюсселі лідери країн Альянсу підтвердили рішення Бухарестського саміту 2008 року про те, що Україна має бути членом НАТО, проте ми повинні пам'ятати, що тільки ефективні реформи є запорукою нашого членства в Альянсі.

Україна підтвердила трансформацію до стандартів НАТО і фокусуванні на цьому зусиль. Україна прагне поглибити співпрацю з НАТО для зміцнення обороноздатності, посилити стійкість країни до сучасних загроз та підвищити взаємодію зі структурами Альянсу. Уряд схвалив річну національну програму Україна–НАТО (РНП) на 2020 рік нової якості, яка повинна вирішувати проблеми у визначених ділянках реформ, і спрямовані, насамперед, на безпеку та добробут людини. Ця дорожня карта євроатлантичних реформ гарантовано веде нашу країну до високих стандартів НАТО. РНП є ключовим інструментом інтеграції України до НАТО і дорожньою картою реформ задля втілення стандартів і принципів Альянсу. Також було наголошено, що РНП-2020 розроблялася одночасно з державним бюджетом на 2020 рік, тому всі заходи підкріплені фінансово. Вперше передбачено створення системи незалежного зовнішнього моніторингу виконання РНП [2].

І з останніх позитивних новин є те, що у квітні Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг наголосив на поглибленні партнерства з Україною, включаючи проведення навчань у стратегічному регіоні Чорного моря та спільну роботу з протидії гібридним загрозам.

Отже, можна стверджувати, що співпраця України з НАТО розширюється, заходи з подальшого поглиблення партнерства Альянсу з Україною погоджено. Досягнення членства в НАТО є запорукою безпеки та миру в Україні, а для міжнародних інвесторів НАТО – це показник стабільності, а отже, більшої інвестиційної привабливості, що особливо актуально для України.

1. Україна – НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/news/>.

2. Уряд схвалив Річну національну програму Україна–НАТО нової якості. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-richnu-nacionalnu-programu-ukrayina-nato-novoyi-yakosti>.

ПОЛЬСЬКІ СТУДЕНТИ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА НА ПОЧАТКУ 1860-х рр.

Сеньків (Соф'як) Н.В.,
аспірантка кафедри історії України
і методики викладання історії

Протягом XIX ст. студентство на підросійській Україні проявило себе найбільш активною частиною тогочасного суспільства. Київський Імператорський університет Св. Володимира, заснований в 1834 р., був одним з найпрестижніших навчальних закладів у Російській імперії. Найбільший контингент серед студентства становили поляки. Так, у 1834–1838 рр. частка польських студентів була навіть більшою, ніж після Січневого польського повстання 1863 р., переважаючи серед випускників Київського університету [6, с. 88]. Для прикладу, в 1859 р. з 903 студентів університету 444 були поляками за походженням (49,2%). Наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст. університет пере-

творився в один з найбільших центрів польського конспіративного національно-визвольного руху [5, с. 136].

У Київському університеті з приходом до влади царя-реформатора Олександра II в кінці 1850-х рр. почалося формування студентського самоврядування, було створено гуртки та гміни, поділені, як правило, за етнічною ознакою чи місцем народження. Польський національний рух поширився в Київському університеті. Значна частина студентів-поляків брали участь у демонстраціях з 1861 р. в пам'ять про Листопадове повстання 1830–1831 рр. Вони ходили до університету в національних костюмах, у т. ч. на лекції, що викликало негативну реакцію в місцевої російської влади. У «Воспоминаниях о Польском востании в Украине в 1863 году», написаних 1885 р., Б. Познанський зауважив, що «въ концѣ 1862 г. уже все польское (студентство. – Н. С.) у насъ было охвачено патріотическимъ энтузіазмомъ и всецѣло отдалось дѣлу пропаганды и ажіотажа» [4, с. 437].

На початку 1860-х рр. у Київському університеті сформувалося декілька груп студентів. Серед них були й такі, хто займав нейтральну або пасивну позицію в суспільному житті. Найбільш активними були польські студенти, які поширювали ідеї збройної боротьби за відновлення незалежності Польщі. До їх числа, зокрема, належали А. Юр'євич, М. Дубецький, В. Милович, В. Геншель та ін. Вони взяли активну участь у Січневому польському повстанні. Улітку 1862 р., напередодні повстання, був створений «Провінційний комітет на Русі», до складу якого увійшов колишній студент університету І. Коперницький та вільний слухач цього ж навчального закладу А. Юр'євич. У кінці 1862 р. до Комітету приєдналися також Л. Сирочинський і Б. Жуковський [3, с. 74]. Частина студентів-поляків їздили по селах і зачитували селянам «Золоту грамоту», видану 31 березня (12 квітня) 1863 р., у якій йшлося про права і вольності для селянського люду.

Ще одну групу студентів університету становили «хлопомани», як частина руху громадівців-українофілів, яку очолював «поляк за походженням та русин за мисленням» В. Антонович. До цієї групи входили Т. Рильський, П. Чубинський, Б. Познанський, П. Житецький, К. Михальчук та ін. Як правило, вони були поляками за етнічною належністю або походили з спольщених шляхетських українських родин. Своїм обов'язком «хлопомани» вважали поширення освіти серед простолюду, вивчення українських звичаїв і традицій, відкидали шляхетські традиції. По суті, напередодні Січневого повстання вони усвідомили себе частиною українського народу, розірвали з польським суспільством і намагалися зблизитися з простолюдом на Правобережній Україні. В. Антонович пояснив свою позицію в статті «Моя сповідь» на сторінках першого українського журналу «Основа» в 1862 р., був звинувачений київським генерал-губернатором І. Васильчиковим в антиурядовій агітації серед місцевого населення.

Водночас в університеті навчалися т. зв. «русини польської нації» («Gente Ruthenus, natione Polonus») – молодь польського походження, що вбачала в польському визвольному русі можливість скинути ярмо іншим поневоленим народам, у т. ч. русинам-українцям. Так, на юридичному факультеті навчався

Павлин Свенціцький, що взяв безпосередню участь у Січневому повстанні. Після поразки повстання він був змушений емігрувати до Галичини, де продовжив свою громадську діяльність, працював перекладачем, актором, редактором і поетом, підтримував український народовський рух. Леон Сирочинський, також представник «русинів польської нації», як і П. Свенціцький, після поразки повстання емігрував до австрійської Галичини, де друкувався в українській пресі, зокрема в народовському журналі «Мета».

З придушенням Січневого повстання 1863–1864 рр. російський царизм почав переслідування учасників і прихильників збройного виступу. Репресії проводилися в Київському університеті. Так, Міністерство народної освіти в 1864 р. визначило відсоткову квоту серед студентів польського походження – не більше 20% від загальної кількості осіб, що навчалися в університеті [1, с. 50; 2, с. 132]. Попри урядові репресії, університет продовжував залишатися центром національно-культурного життя як поляків, так і українців, бо студенти брали активну участь відповідно в польському та українському національних рухах.

1. Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). Москва : Индрик, 1999. 272 с.

2. Максимов О. В. Судова реформа на Правобережжі 1864 р.: фахова дискримінація поляків в умовах «кадрового голоду». *Intermarum : історія, політика, культура*. 2014. № 1. С. 124–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2014_1_13.

3. Марахов Г. Киевский университет в революционно-демократическом движении. Київ : Вища школа, 1984. С. 117.

4. Познанский Б. Воспоминания о Польском востании в Украине в 1863 году. *Киевская старина*. 1885. Т. XIII. С. 436–465.

5. Ступак Ф. Я. Сторінки життя та діяльності В. Антоновича. *Грані*. 2014. № 9. С. 135–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_9_26.

6. Kowalski J., Radwan L., Kolesnikova E. Lekarze polskiego pochodzenia na Ukrainie (XVIII–XX w.). URL: <https://docplayer.pl/26443296-Lekarze-polskiego-pochodzenia-na-ukrainie-xviii-xx-w.html>.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Сталінська О.В.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин

В умовах розвитку цифрової економіки зростає турбулентність ринкової кон'юнктури та питання забезпечення та підтримання належного рівня економічної безпеки підприємства набувають особливого значення. Відсутність ефективної нормативно-правової бази щодо захисту суб'єктів господарювання

від корупції, криміналізації владно-управлінських структур, рейдерства, недобросовісної конкуренції та інших дестабілізуючих чинників змушує підприємства висувати на перше місце питання забезпечення своєї економічної безпеки.

Компанії сьогодні працюють в умовах, за яких трансформація бізнес-процесів та моделей управління підприємством стає питанням не лише підвищення конкурентоспроможності, а й виживання загалом. Тому українські підприємства повинні трансформувати існуючі системи економічної безпеки у відповідності до мінливих умов.

У сучасних реаліях цифрові технології охопили усі аспекти діяльності організації, у той самий час вони водночас є, і засобом її захисту і загрозою для організації – використовуються для скоєння економічних злочинів та шахрайства. Через це, можна стверджувати, що існує ефект замкненого кола: рік за роком технології стають дедалі прогресивнішими, що, у свою чергу, створює простір для збільшення випадків шахрайських дій.

Згідно дослідження PwC Україна, до п'ятірки найбільш поширених видів економічних злочинів та шахрайства на підприємствах України входять: хабарництво та корупція (78% респондентів); незаконне привласнення майна (46% респондентів), шахрайство у сфері закупівель (33%), шахрайство у сфері управління персоналом (33%) та кіберзлочини (31%) [1].

Для будь-якого підприємства вжиття заходів щодо обмеження ймовірності і впливу корупції, що може виникати в процесі її діяльності, є ключовим елементом ефективної системи управління ризиками. Це також неодмінна умова виходу на західні ринки і встановлення довгострокових партнерських відносин з компаніями з США, Великої Британії, Німеччини та інших країн, які активізували дотримання правил боротьби з корупцією. Сьогодні комплаєнс став ключовим бізнес-імперативом на сучасному світовому ринку [3].

У 2018 році значно збільшилися випадки шахрайства в українських організаціях, скоєних співробітниками (з 28% у 2016 році до 56% у 2018 році), з поміж яких частка шахрайства скоєного вищим керівництвом також суттєво зросла (з 27% у 2016 році до 55% у 2018 році) [1]. Зважаючи на результати дослідження, організаціям в Україні варто посилити управління ризиками щодо взаємодії з третіми сторонами (корпоративна розвідка, перевірка доброчесності контрагентів), як основний захід із запобігання випадкам шахрайства [1].

Обсяги ділової активності в Інтернеті зростають з кожним днем. Як споживачі, так і організації дедалі сильніше залежать від ІТ. За даними дослідження кіберзлочини один із найпоширеніших видів економічних злочинів: від них постраждали 31% організацій в Україні [1]. У світі 49% опитаних керівників стверджують, що можливість стати жертвою кібератаки – це питання часу, а не вірогідності. В Україні 39% керівників також виділяють ризик порушення кібербезпеки як пріоритетний [4].

Кібератаки вражають все на своєму шляху: неважливо, чи це приватна компанія, чи державна установа, чи розташована вона в Україні, чи в іншій частині світу. Організації в Україні з побоюванням ставляться до кіберзлочинів: 16% українських респондентів не лише очікують кібератаки на їхні організації у наступні два роки, а й переконані, що кібератаки будуть найбільш значними

для їхніх організацій з точки зору фінансових збитків або інших наслідків. Та попри це, більшість організацій в Україні не лише недостатньо підготовлені до кібератак, а й не розуміють до кінця ризику, на які наражаються.

Технології, без жодних сумнівів, мають критичне значення у боротьбі з шахрайством, але лише як компонент комплексного рішення. Це тому, що шахрайство є результатом складного поєднання умов та мотивації людей. І організаціям слід приділяти більшу увагу та зосередити зусилля, спрямовані на боротьбу з шахрайством, для мінімізації саме можливостей для скоєння шахрайських дій. Перш за все, слід зосередити зусилля на середовищі, яке впливає на їхню поведінку, а саме: корпоративній культурі на підприємстві. Проведення опитувань, створення фокус-груп та поглиблені інтерв'ю із працівниками можуть використовуватись як засоби для оцінки сильних та слабких сторін корпоративної культури всієї організації. Безперервне навчання та розвиток компетенцій є, також, дуже важливими. Коли працівники чітко розуміють, що саме є неприйнятним і чому, – їм буде значно складніше виправдати для себе шахрайські дії.

На сучасному етапі розвитку економіки України значної уваги здобуває питання забезпечення та підтримання належного рівня економічної безпеки підприємства. Виявлення та попередження економічних злочинів чи шахрайства – це, поза всіляким сумнівом, комплексне та складне для організації завдання, яке передбачає пошук збалансованого комплексу заходів, які включають технології та людські ресурси, і побудовані на чіткому розумінні стимулів до шахрайських дій та обставин за яких ці дії вчинені. Організаціям вкрай важливо відійти від переконання, що технології є єдиним рішенням або що, до певних меж, шахрайство можна вважати просто частиною операційних витрат організації. Натомість, лише створення корпоративної культури чесності та відкритості в організації за принципом «згори вниз», дозволить побудувати та просувати прозору підзвітність – а це, у свою чергу, дозволить вивести шахрайство з тіні.

З огляду на це стають зрозумілими масштаби необхідної трансформації системи економічної безпеки підприємств, наскільки радикальними повинні бути зміни і чи варто ставитися до них як до інвестицій, що забезпечать повернення вкладених коштів.

1. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій. Виведення шахрайства з тіні. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html>.

2. Дослідження Transparency International «Індекс сприйняття корупції – 2018». URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjniattya-koruptsiyi-2018>.

3. Окунів О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс. Посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf>.

4. Глобальне дослідження KPMG «Виклики, що зростають. Global 2018 CEO Outlook». URL: <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/ua/pdf/2018/07/CEO-Outlook-2018-ua-v2.pdf>.

ПЕРІОДИКА ВОЄННОГО ЧАСУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА СХІДНОГАЛИЦЬКОГО СОЦІУМУ В 1941–1944 рр.

Стефанюк Г.В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історіографії і джерелознавства.

Питання окупації Східної Галичини військами нацистської Німеччини, становлення нацистського окупаційного режиму та відповідна реакція українського суспільства були в центрі уваги українських періодичних видань, що виходили у роки Другої світової війни. Тільки нещодавно, після проголошення незалежності України, періодика стала доступним джерелом для опрацювання науковцями. До того часу вона зберігалася у спецфондах наукових бібліотек та архівах і була забороненою для опрацювання. Сьогодні публікації друкованих органів, що виходили на території Галичини в період німецької окупації, є одним із джерел до вивчення соціально-правового становища східногалицького соціуму в 1941–1944 рр.

Завдяки науковим розвідкам Н. Антонюк [1], К. Курилишина [3], В. Офіцинського [4] та інших дослідників українська періодика воєнного часу перестала бути для вітчизняної історіографії невідомою. Різні за характером і спрямуванням газети – суспільно-громадські, мистецькі, освітянські, господарські – вміщували різноманітну і досить повну інформацію з місць, детально висвітлювали соціально-економічне і культурно-освітнє життя в Галичині. Серед них найбільший інтерес для нас становлять масові щоденні газети «Краківські вісті», «Львівські вісті», «Українське слово», «Станіславівське слово», «Українська дійсність», «Український голос», «Воля Покуття», «Стрийські вісті», «Рогатинське слово», «Калуський голос», «Чортківська думка» та інші. Офіційна влада використовувала пресові друки для нормативно-організаційного інформування населення стосовно різних сфер життєдіяльності тогочасного східногалицького суспільства.

З приводу створення галицького дистрикту генерал-губернатор Г. Франк видав «Прокламацію до населення Галичини», в якій вказувались нові правові реалії. В ній проголошувалися право приватної власності, свобода культурного розвитку і релігійних справ. Як прокоментував газетний оглядач, «замість безбожництва буде допущена свобода віри, національно-культурне життя не переслідуватиметься й отримає підтримку зі сторони німецького державного правління» [6].

Не залишилася поза увагою громадськості промова губернатора Франка з приводу зрівняння правових відносин у дистрикті Галичина з Генеральним Губернаторством, яке стосувалося торгівлі, промислів, сільського господарства, власності. При цьому робився наголос на тому, що подальший позитивний розвиток можливий лише при лояльній співпраці населення з німецькою владою у повному обсязі. Зі свого боку, німецька адміністрація мала намір прихильно ставитися до населення, однак з такою самою рішучістю, «з якою ми

беремо в опіку лояльне населення цього терену, будемо поборювати всяку спробу спротиву проти введеного Великонімеччиною правопорядку», – застеріг губернатор [5]

Вивчаючи соціальне життя населення Галичини в період німецької окупації на основі аналізу повідомлень періодичних видань 1941–1944 рр., слід відмітити помітну роль в ньому відділу суспільної опіки, створеному при Українському Центральному Комітеті (УЦК). Його діяльність – це опіка над сиротами, вдовами, інвалідами, допомога переселенцям, полоненим, виїжджаючим на роботу у Німеччину та їхнім сім'ям, організація дитячих садків, гуртожитків, дешевих кухонь, охорона народного здоров'я (медична допомога, санітарна опіка, санаторії, бази відпочинку), проведення антиалкогольної кампанії, матеріальна допомога потребуючим, надання правничих порад населенню тощо [2].

Слід зазначити, що згадані вище періодичні видання були легальними, тому виходили досить тривалий час і досить вичерпно відтворювали панораму українського життя у краї. Беззаперечне право на легальне існування мали лише ті часописи, які виходили в рамках підконтрольних німецькій адміністрації видавництвах. Суворі цензура не пропускала матеріали, у яких містився хоч найменший натяк на критику існуючого стану речей, чи таких, що, на думку німецьких цензорів, могли сприяти активізації національного руху.

Зрозуміло, що з огляду на німецьку цензуру, періодика не завжди могла претендувати на об'єктивність. Так, легальній пресі заборонялося писати про політичні процеси, німецькі каральні акції, важкі побутові умови населення та інші труднощі воєнного часу. Враховуючи цю обставину, потрібно критично підходити до повідомлень преси, співставляючи їх з даними інших джерел.

Таким чином, як документальний матеріал, періодична преса розглядається з двох позицій – як інформаційне джерело і як вияв суспільно-політичного та культурно-освітнього процесу. Матеріали преси значною мірою доповнюють свідчення архівних джерел і дають можливість відтворити соціально-правове становище східногалицького соціуму в умовах нацистського «нового порядку» впродовж 1941–1944 рр.

1. Антонюк Н. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944 рр.) : за матеріалами періодичної преси. Львів, 1997. 232 с.

2. Воля Покуття. Коломия, 1942. Ч. 1.

3. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.) : за матеріалами україномовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.

4. Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941–1944 рр.: політичні та культурні аспекти. Ужгород, 1997. 59 с.

5. Станіславське слово. 1942. 9 серпня.

6. Українське слово. 1941. 5 серпня.

МЕТОДИ ВПЛИВУ В ЛОБІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Чорнописький В.І.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів

Під методами впливу розуміється один із способів організації лобістської діяльності. Методи впливу передбачають вчинення тиску на органи влади. У свою чергу, методи, що входять до цієї групи можна класифікувати на прямі та непрямі.

Прямі методи – вчинення безпосереднього професійного тиску лобістів на органи влади [2]. В рамках цього методу застосовуються технології: Government Relations (GR), кабінетне та публічне лобіювання. GR передбачає інформаційний вплив на органи державної влади – шляхом законодавчої ініціативи, внутрішнього лобізму, безпосереднього контакту зі вповноваженими особами, надання їм інформації про необхідність внесення певних змін, експертизи законопроектів – з метою формування позитивного іміджу корпоративних структур у бізнесових колах та урядових інституціях. Кабінетне лобіювання – це представництво інтересів агентами-посередниками, які звертаються до конкретних посадових осіб з метою їх переконання. Публічне лобіювання – це вплив на органи влади шляхом публічної участі лобістів у заходах дискусійного характеру (конференції, форуми, експертні наради), зазвичай ініційованих самим об'єктом лобізму.

Непрямі методи створюють опосередкований вплив на органи влади шляхом тиску на громадськість та створення громадської думки [2]. Передбачають використання технологій впливу через громадські структури (Public Affairs) та ЗМІ (Media Relations), а також колективні дії (Grassroots). Public Affairs – це вплив на об'єкт лобізму за допомогою партнерських щодо суб'єкта акторів (інститутів громадянського суспільства, учасників публічного політичного процесу). Media Relations передбачає використання ЗМІ для інформування представників влади про певні проблеми та необхідність їх вирішення. Grassroots-технології – це організація і проведення різних масових акцій та колективних дій, у яких беруть участь представники широкої громадськості та безпосередні члени групи інтересів, висуваючи до органів влади адекватні вимоги [1].

Варто зауважити, що вказані методи здебільшого використовують комплексно, оскільки це приносить набагато більший результат.

1. Лись М. В. Лобізм як політична технологія: інституціоналізація в Україні. *Електронний журнал «Правова просвіта»*. 2017. № 11. URL: http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/11_2017/4.pdf.

2. Фельдман П. Я. До питання про класифікацію лобістських технологій. *GR в Україні*. 2016. URL: <http://www.kuluar.com.ua/2016/03/25/do-pytannya-pro-klasifikatsiyu-lobistskyh-tehnolohij>.

НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Шологон Л.І.,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історіографії і джерелознавства

Національний рух українців Австро-Угорщини, зокрема Галичини у другій половині XIX – початку XX ст. став предметом дослідження окремих наукових розвідок зарубіжних істориків.

Значною популярністю в сучасній українській історіографії користується розроблена чеським істориком Мирославом Грохом періодизація національних рухів у XIX – початку XX ст. Вчений, один з провідних фахівців у галузі вивчення національних рухів, значну частину свого наукового доробку присвятив аналізу проблем формування тих націй, що в XIX ст. не мали власної державності, стійкої культурної традиції, підпорядковувалися представникам іншої національності (визначив цей тип національного розвитку як «відродження» пригнобленої чи «малої» нації).

Суттєвий доробок у дослідженні обраної теми має також англомова історіографія, джерельним підґрунтям якої є переважно документи, що зберігаються у західноєвропейських архівних установах. Однак спостереження та узагальнення, зроблені англомовними істориками, видаються нам досить оригінальними. Професор історії Стенфордського університету Ларі Вулф у праці «Ідея Галичини. Історія та фантазія в політичній культурі Габсбургів» зазначає, що кордони Галичини протягом усього її існування в складі Габсбурзької монархії досить грубо можна порівняти з кордонами середньовічної Галицької держави. Зрозуміло, що частина назви нової адміністративної одиниці Австрійської монархії – Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенціма і Затору – була запозичена від Галицько-Волинського князівства (Галичини та Володимирії), що в XIII ст. впродовж нетривалого часу належало угорській короні. Таким чином, Марія Терезія, яка серед інших титулів мала звання королеви Угорщини, могла більш-менш легітимно претендувати на свою історичну власність.

Фахівець з історії Східної Європи, професор Єльського університету Тімоті Снайдер у праці «Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999» спробував дати відповідь на запитання: як українська ідея перетворилася на модерну політику і чому саме в Австрії? Він вважає, що значною мірою її вдалося зреалізувати завдяки українцям із Наддніпрянщини, які на території Галичини, завдяки демократичним реформам, що відбулися в державі в 60-х рр. XIX ст., змогли поширити свої ідеї.

Чимала увага в працях зарубіжних істориків приділена осмисленню феномена москвофільства на території Східної Галичини. Підґрунтя цієї ідеології польський вчений Ярослав Мокляк убачав в цілеспрямованій політиці російської дипломатії і церковних кіл щодо майбутньої анексії українських земель

Австро-Угорщини. Історик упевнений у виключній орієнтації москвофілів на російську культуру. Що стосується сучасних російських дослідників, то вони дотримуються переважно протилежних поглядів щодо проблеми русофільства. Так, російський історик В. Савченко стверджує про глибокі історичні традиції москвофільського руху і про австрійську антиукраїнську політику народолюбів, головних опонентів русофілів. Хоча останнє спростовують усі джерела, що сформувалися в процесі їх діяльності. Поряд із цим німецькі дослідники Рікард Вульпіус, Анна Вероніка Вендланд, Клаус Бахман, поляк Пауль Бест вважають русофільство частиною процесу національного самовизначення українців.

Серед праць з історії українського руху в підавстрійській Галичині варто також виокремити монографії історика Яна Козіка, який працював у період комуністичного правління в Польщі, що справедливо вважаються істотним і водночас єдиним кроком уперед у польській історіографії в осмисленні джерел та ідеології українофільського руху в Галичині. На його думку, польсько-українська співпраця періоду «Весни народів» була неможливою, з одного боку, через прагнення поляків контролювати український рух, а з іншого – через прихильність австрійських русинів до цісаря, австрійський лоялізм, на відміну від революційних прагнень польської сторони.

Польський дослідник Даріуш Мацяк зробив свій внесок у вивчення польсько-українського компромісу в Галичині, який хронологічно окреслив періодом 1888–1895 рр. На думку автора, галицькі українці зразково використали угоду для зміцнення власних національних позицій, що створило підґрунтя для розбудови української державності наприкінці Першої світової війни.

Австрійський вчений Міхаель Мозер у серії мовознавчих досліджень використав значний масив україномовних джерел «літературного» характеру, де аргументовано, коректно та змістовно подав історію формування української мови в Галичині, змальовував масштабну палітру мовних і політичних дискусій на широкому європейському тлі. Дослідник пропонує відмовитися від терміна «язичіє», поширеного в українському мовознавстві, оскільки вважає, що воно було лише певним етапом на шляху формування нової літературної мови на переважно народній основі. Мову русофілів він називає «русино-російською», бо в її основі була російська мова, до якої вони, з огляду на австрійську цензуру, свідомо додавали галицько-українські мовні елементи, а також несвідомо, бо часто не знали російської літературної мови.

Загалом першою характерною рисою таких праць є те, що автори надавали перевагу джерелам іншомовного походження – переважно тим, які в силу певних обставин були для них найбільш доступними. Друга – в першу чергу стосується російської та польської історіографії обраної теми, де нерідко зустрічається односторонній та упереджений підхід до джерел, що розкривають національно-культурний рух українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

1. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. Київ : Дух і літера, 2012. 624 с.

2. Hroch M. Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novo-dobých národů. Praha : Nakladatelství svoboda, 1986. 399 s.

3. Maciak D. Proba porozumienia polsko-ukrainskiego w Galicji w latach 1888–1895. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. 407 s.
4. Mozer M. «Ruthenische» (ukrainische) Sprach- und Vorstellungswelten in den galizischen Volksschullesebüchern der Jahre 1871 und 1872. Wien, 2007. 251 s.
5. Wolff L. The Idea of Galicia : History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford : Stanford University Press, 2010. 504 p.

Фізико-технічний факультет

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВМІСТУ АЛЮМІНІЮ НА ТЕМПЕРАТУРНІ ЗАЛЕЖНОСТІ LI-КАТІОННОЇ ПРОВІДНОСТІ $\text{Li}_2\text{O-Fe}_2\text{O}_3\text{-Al}_2\text{O}_3$ КЕРАМІК

Вакалюк А.В.,
аспірант кафедри
матеріалознавства і новітніх технологій

У даний час проводяться інтенсивні дослідження провідності складних шпінельних керамік $\text{Li}_2\text{O-Fe}_2\text{O}_3\text{-Al}_2\text{O}_3$ у зв'язку з тим, що вони містять літій як рухливий катіон і, таким чином, можуть бути використані як матеріал для виготовлення катодів портативних літієвих джерел струму.

Керамічним способом за температури синтезу 1273 К отримано серію зразків з очікуваним складом $(1-y)\text{LiFe}_5\text{O}_8 + (y)\text{LiAl}_5\text{O}_8$, що відповідає формулі стехіометричної літій-алюмінієво-залізної шпінелі [1].

Провідні та діелектричні властивості синтезованих сполук розраховували на основі експериментальних імпедансних спектрів, отриманих на спектрометрі Autolab PGSTAT 12/FRA-2 в діапазоні частот 0,01 Гц – 100 кГц і температур 293–773 К. Температурні зйомки проводились з ізотермічною витримкою через кожні 25 К.

Температурні залежності провідності показали, що в синтезованих кераміках $\text{Li}_2\text{O-Al}_2\text{O}_3\text{-Fe}_2\text{O}_3$ в області температур 295–475 К переважаючою є електронна провідність, яка може реалізуватися за допомогою двох механізмів: стрибкового та активаційного. Стрибковий механізм електропровідності у цих кераміках головним чином реалізується шляхом перескоку електрона між іонами того самого елемента (в даному випадку це іони Fe^{2+} і Fe^{3+}), що може перебувати більш ніж в одному валентному стані, розподіленими випадковим чином у кристалографічно-еквівалентних позиціях ґратки. В околі температур 295–350 К домінує стрибковий механізм, енергія активації якого лежить в межах 0,10-0,14 еВ, а при $T = 350\text{--}475$ К активаційний, $\Delta E \sim 0,35$ еВ [2].

В області температур вищих за 475 К в синтезованих кераміках $\text{Li}_2\text{O-Al}_2\text{O}_3\text{-Fe}_2\text{O}_3$ переважаючим стає катіонний механізм провідності. За нахилами лінійних ділянок залежностей $\sigma_0 \cdot T(1/T)$ визначені енергії активації катіонів провідності, які в залежності від вмісту алюмінію в зразках лежать в межах 0,9–1,4 еВ. В діапазоні температур 520–540 К для зразків із $y=0,8$ і $y=1,0$ виявлено стрибок енергії активації, який може свідчити про перехід 2-го роду і утворення доменів.

Розрахунок частотної дисперсії Li^+ -катіонної складової провідності проведено у рамках феноменологічної моделі динамічної провідності суперіонних провідників [3], що враховує, поряд із дисипацією енергії у періодичному полі ґратки, резонансне зростання кінетичної енергії іонів Li^+ у процесі переносу заряду маси.

Апроксимацією експериментальних залежностей $\sigma(\omega)$ теоретичним рівнянням

$$\sigma = \frac{ne^2}{m} \cdot \frac{\gamma(1-i\omega\tau)}{\gamma\tau(\omega_0^2 - \omega^2) - i\omega\gamma(1+\gamma\tau) + \gamma^2 - \omega_0^2},$$

де γ – частота розсіювання іонів провідності на дефектах кристалічної ґратки; ω_0 – власна частота коливань іонів відносно рівноважних положень; τ – характерний час локалізації іонів, отримано значення n концентрації носіїв заряду, їх макроскопічної μ_1 та мікроскопічної (трансляційної) μ_2 рухливості для широкого діапазону концентрації Al^{+3} та температурного діапазону 400–700 К.

Встановлено, що при зростанні вмісту алюмінію у зразках макроскопічна рухливість іонів Li^+ зменшується, а за температур близьких до 470 К криві $\mu_1(T)$ мають чітко виражений максимум (рис. 1). У той же час, трансляційна рухливість μ_2 зростає від температури 400 К аж до 475 К, а потім різко зменшується, приймаючи навіть від’ємні значення (рис. 2), що може бути свідченням спостережуваних раніше проявів сегнетоелектричних властивостей зразків та існування температурного переходу до сегнетоелектричний стану.

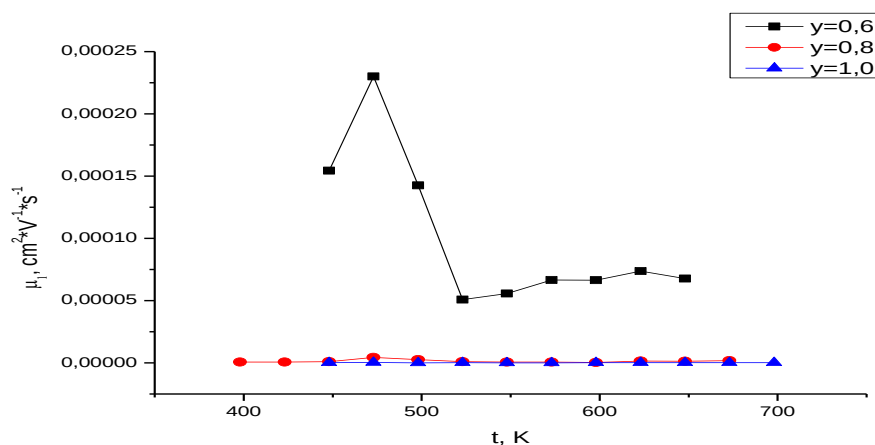

Рис. 1. Залежність макроскопічної рухливості μ_1 катіонів літію від температури при різних значеннях вмісту алюмінію в синтезованих зразках

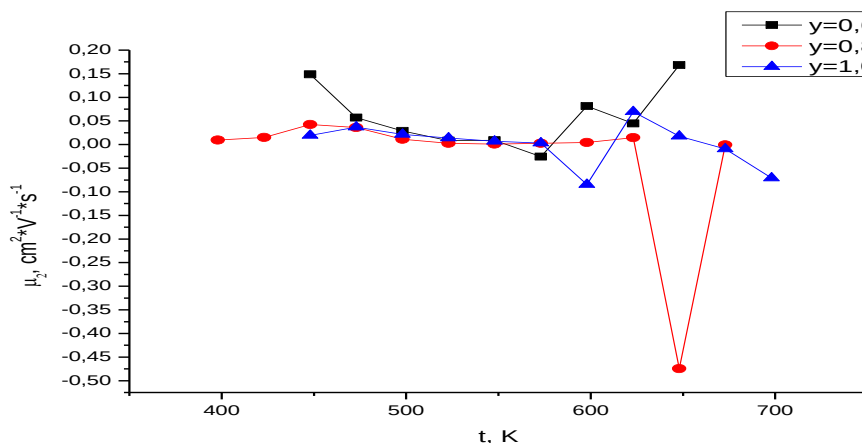

Рис. 2. Залежність мікроскопічної (трансляційної) рухливості μ_2 катіонів літію від температури при різних значеннях вмісту алюмінію в синтезованих зразках

1. Ostafiychuk B. K., Gasyuk I. M., Deputat B. Y., Yaremiy I. P., Kaykan L. S., Grabko T. V. X-ray diffraction study of lithium-iron spinel $\text{Li}_{0.5}\text{Fe}_{2.5}\text{O}_4$ doped with aluminum ions. *Physics and chemistry of solid state*. 2008. Vol. 9. № 1. P. 24–29.
2. Deputat B. Y. Temperatures dependences of $\text{Li}_2\text{O}-\text{Fe}_2\text{O}_3-\text{Al}_2\text{O}_3$ ceramics on amount of aluminum doped. *Physics and chemistry of solid state*. 2014. Vol. 15. № 1. P. 186–191.
3. Volkov A. A., Kozlov G. V., Lebedyev S. P., Rakitin A. S. A phenomenological model of the dynamic superionic conductivity. *Solid state physics*. 1990. Vol. 32. № 2. P. 329–337.

ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗВІДБИВНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ МЕТОДОМ ОБЕРНЕНОЇ ЗАДАЧІ РОЗСІЮВАННЯ

Возняк О.М.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фізики і хімії твердого тіла

У рівнянні Шредингера у концентрованій формі виражені квантово-механічні закономірності мікросвіту. Незважаючи на свою простоту розв'язати його аналітично вдається лише у деяких, часто ідеалізованих, випадках. У реалістичніших задачах розв'язок можна одержати лише чисельними методами, серед яких можна виділити скінчено-різницевий аналог цього рівняння. Для його одержання в області, у якій потенціал відмінний від нуля, наносять так звану сітку, тобто розбивають її на N однакових проміжків, нумеруючи кожен з них індексом $n(n=1, 2, \dots, N)$. У найпростішому варіанті скінчено-різницевого рівняння Шредингера воно має вигляд

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \left\{ \frac{\psi(n-1) - 2\psi(n) + \psi(n+1)}{\Delta^2} \right\} + V(n) \psi(n) = E \psi(n).$$

Пряма задача квантової механіки полягає у відшукуванні хвильової функції ψ досліджуваного об'єкта, яка є розв'язком рівняння Шредингера при заданій взаємодії V . Обернена задача полягає у відшукуванні сил взаємодії V за даними, одержаними експериментально, наприклад із експериментів з розсіювання частинок. Різницеве рівняння Шредингера є системою рекурентних співвідношень, кожне з яких пов'язує значення ψ у трьох сусідніх точках x_{n-1} , x_n та x_{n+1} . Рекурентні співвідношення складають скінчену та замкнуту систему однорідних алгебраїчних рівнянь. На відміну від континуального представлення в якому нескінченно багато ступенів вільності різницевий варіант має скінчену кількість власних значень і власних функцій, що дає змогу розв'язати як пряму так і обернену задачу використовуючи скінчену кількість алгебраїчних операцій.

Перші спроби відновлення потенціалів за даними результатів розсіювання полягали у багаторазовому розв'язуванні прямої задачі, коли методом «спроб і помилок» два-три параметри потенціалу взаємодії підганяли для найкращого опису спостережуваних величин і при кожній пробі знову розв'язували

рівняння Шредингера. Спочатку це був єдиний спосіб відновлення потенціалів. Згодом алгоритми цього підходу в зворотній задачі удосконалювалися. Але і після появи рівнянь Гельфанда–Левітана–Марченка у цього способу залишаються свої важливі переваги. Оскільки, для нього не існує обмежень на вихідні дані розсіювання, наприклад, умова $E = \text{const}$, в ньому можна використовувати всі характеристики зв'язаних станів і результатів розсіювання. Певна його зручність полягає і в тому, що при конкретних розрахунках не використовуються співвідношення повноти, хоча вони потрібні при доказі збіжності наближень. У той же час необхідність неодноразового розв'язування різницевого рівняння робить цей метод не надто економним в порівнянні з методами власне оберненої задачі.

У оберненій задачі слід відновити потенціал за заданими спектральними параметрами, або, що є тим самим – за асимптотикою хвильової функції, тобто її поведінкою за межами області дії потенціалу. Але при розв'язку оберненої задачі даних, що містяться у граничних умовах виявляється недостатньо тому, що на відміну від прямої задачі, тепер слід відшукати у кожному вузлі сітки не лише хвильову функцію, а й значення потенціалу. Оскільки кількість рівнянь системи дорівнює кількості вузлів сітки, а кількість невідомих – удвічі більша, то для однозначного розв'язку задачі необхідні додаткові рівняння, які пов'язують між собою шукані величини. Тому для розв'язку оберненої задачі, крім системи рекурентних рівнянь, необхідні додаткові співвідношення, якими, в оберненій задачі, вибрано умови ортогональності та повноти системи власних функцій

$$\sum_{n=1}^N \psi(E_\lambda, n) \psi(E_\mu, n) = \delta_{\lambda\mu} / \Delta.$$

$$\sum_{\lambda=1}^N \psi(E_\lambda, n) \psi(E_\lambda, m) = \delta_{nm} / \Delta,$$

Використавши рекурентні співвідношення та умови ортогональності і повноти одержують вирази для знаходження потенціалу взаємодії та хвильової функції

$$V(n) = \Delta \sum_{\lambda=1}^N E_\lambda \psi^2(E_\lambda, n) - \frac{\hbar^2}{m\Delta^2},$$

$$\psi(E_\lambda, n+1) = \left\{ \frac{2m}{\hbar^2} \Delta^2 [V(n) - E_\lambda] + 2 \right\} \psi(E_\lambda, n) - \psi(E_\lambda, n-1).$$

Для випадку безвідбивних потенціалів наведена схема повинна бути узгоджена із асимптотичною поведінкою хвильової функції поза областю дії потенціалу, у якій вона повинна відповідати вільному рухові частинки. Наведена схема застосована до побудови безвідбивних потенціалів на основі нескінчених лінійної та осциляторних ям, а також квадратної ями скінченної глибини, що описується модифікованим потенціалом Пешль-Теллера.

1. Chen R., Xu Z., Sun L. Finite-difference scheme to solve Schrödinger equations. *Phys. Rev. E*. 1993. V. 4. № 5. P. 3799–3802.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Войтків Г.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики і методики викладання

Важливе місце серед системи ключових і предметних компетентностей з фізики, займає дослідницька компетентність, яка забезпечує розширення суб'єктного досвіду учнів у сфері здійснення дослідницької навчально-пізнавальної діяльності, в тому числі й у сфері користування цифровими технологіями для вивчення та розуміння фізики, що є особливо важливим для майбутніх випускників в часи інтенсивного розвитку та входження у всі галузі життя інформаційно-цифрових технологій.

Мета дослідження: з'ясувати сутність поняття дослідницька компетентність та визначити засади формування дослідницької компетентності учнів на уроках фізики засобами цифрових технологій.

Важливим та необхідним вмінням для людини в умовах швидких темпів зростання кількості інформації та науково-технічного прогресу є вміння постійно вчитися та самонавчатися. Фахівцю, чия професія пов'язана із фізикою, вміння навчатися, означає вміння досліджувати тому, що фізика наука експериментальна. Сьогодні ми маємо можливість використовувати для навчання напрацювання в галузі цифрових технологій, зокрема використовувати моделі й симуляції фізичних явищ, віртуальні демонстрації й різноманітні цифрові комплекси (NOVA, EinshteinTM), які доповнюють та розширюють межі сучасного фізичного експерименту. Тому перед вчителями постає завдання сформувати в учнів досвід здійснення навчально-пізнавальної та дослідницької діяльності із цими додатками, що є безумовно важливим для життя і подальшої роботи у світі, де цифрові технології набувають шалених темпів розвитку та удосконалення.

У психолого-педагогічних дослідженнях, дослідницька компетентність найчастіше розглядається, як складова частина пізнавальної компетентності; в методиці фізики дослідницьку компетентність пов'язують із дослідницькими вміннями і навичками, які формуються переважно засобами фізичного експерименту [4; 2]. У той же час, дослідницької компетентності не існує в переліку ключових компетентностей з фізики та й у нормативних документах взагалі, проте її компоненти (мотиваційний, когнітивний, ціннісний) співзвучні з компонентами предметної компетентності з фізики. У переліку ключових компетентностей її складові присутні у «компетеності у природничих науках і технологіях» та «компетентності вміння вчитися», і проявляється через уміння досліджувати природу за допомогою фізичних методів, ставити перед собою цілі й досягати їх, планувати, організовувати, здійснювати, аналізувати та коригувати власну навчально-пізнавальну діяльність [1, с. 4–5].

Таким чином, дослідницька компетентність – це особистісне утворення, що проявляється в готовності та здатності до здійснення навчально-дослідни-

цької діяльності. Етапи формування дослідницької компетентності: підготовчий, мотиваційний, змістовий, процесуально-технологічний [5].

У часи великої популярності цифрових технологій, фізиці безумовно належить сформуванню у дитини досвід не тільки навчатись з допомогою сучасних цифрових комплексів, але й набувати досвіду роботи з ними для комфортного життя в сучасному цифровому світі [1; 3]. Мета роботи з цифровими додатками чи цифровими лабораторіями на уроках фізики полягає не у знятті показів з цифрових екранів приладів, а розуміння мети проведеного дослідження, фізики самого процесу, сутності явища, яке досліджувалось, принципів роботи цифрового приладу. Тобто для формування дослідницької компетентності важливим є усвідомлення процесу діяльності.

Для формування в учнів дослідницької компетентності засобами цифрових технологій на *підготовчому етапі* потрібно ознайомити дітей із інтерфейсом та можливостями цифрових інструментів, які використовуватимуться у навчанні та дослідженні. На *мотиваційному етапі* слід визначити та сформулювати педагогічні цілі роботи, наголосити на важливості ознайомлення з конкретним цифровим інструментом. *Процесуально-технологічний етап* вимагає від учителя опису специфіки самої діяльності та спільного з учнями планування діяльності з подальшою її реалізацією. *Змістовий компонент* полягає у наданні та роз'ясненні потрібного матеріалу для розуміння фізики досліджуваних явищ і процесів.

Таким чином, формування дослідницької компетентності в учнів на уроках фізики засобами цифрових технологій є важливим для підготовки як майбутніх фахівців, які працюватимуть у сферах, що безпосередньо пов'язані із цифровими приладами, так і для підготовки дитини до життя і праці у світі, в якому ці технології постійно удосконалюються та змінюються. Діяльність учнів на уроці з використанням цифрових додатків буде ефективною, за умови проходження всіх етапів формування дослідницької компетентності та надання відповідного методичного супроводу. Подальших досліджень потребує проблема удосконалення навичок читання візуальної інформації, яку дають цифрові додатки.

1. Фізика. Навчальна програма для 7–9 класів ЗНЗ. URL: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56124>.

2. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 55–62.

3. Петиця А. Інформаційні технології та цифрові лабораторії у навчальному фізичному експерименті. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2014. Вип. 6 (2). С. 91–95.

4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

5. Фомін О. М. Наукові засади формування дослідницької компетентності обдарованих учнів в рамках діяльності малої академії наук. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 2 (9). С. 49–52.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ БУФЕРНИХ КАСКАДІВ ЯК ЄМНІСНИХ СЕНСОРІВ

Голота В.І.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки

Вступ. Важливими складовими сенсорної чи аналітичної мікросистеми-на-кристалі (МнК) є інтегральні сенсорні ємнісні елементи (СЄЕ) [1; 3]. Такі СЄЕ можуть бути використані як для визначення зовнішніх впливів, таких як магнітні поля, деформації [4], зміни тиску і температури, вологості, так і у дослідженнях нових конструкційних матеріалів для монолітної інтеграції в МнК, а також у біомедичних дослідженнях пов'язаних із визначенням величин або типів зарядів біомолекул та ін. Окреме застосування СЄЕ мають у вимірюванні зарядних ємностей p - n переходів на які прикладено зворотне зміщення.

Для точних вимірювань ємностей і отримання C - V характеристик використовуються LCR-мультиметри і аналізатори імпедансів. Але застосування таких приладів мають ряд недоліків пов'язаних зі специфікою вимірювань і крім того, такі прилади не призначені для одночасного вимірювання ємностей p - n переходів різних елементів працюючої інтегральної схеми.

Тому на даний час є актуальною розробка методів і засобів одночасного дослідження і оцінювання ємностей p - n переходів різних елементів інтегральних схем в робочому режимі.

Окрім цього, в процесі розробки СЄЕ в МнК, виникає необхідність оцінки їх величин як інтегральних елементів схем первинної обробки інформації безпосередньо на кристалі мікросистеми. Величини ємностей СЄЕ можуть бути співрозмірними зі входними ємностями затворів КМОН транзисторів у входних каскадах схем обробки первинної інформації. У таких випадках ємності СЄЕ потрібно вимірювати з урахуванням ємностей затворів транзисторів, безпосередньо під'єднаних до СЄЕ.

У статті показана можливість дослідження і оцінювання ємності СЄЕ за рахунок інтеграції із елементами входного інвертора. Виконано схемотехнічне моделювання в середовищі TopSpice з використанням моделі BSIM3v3. Показано вплив зміни ємностей СЄЕ, монолітно-інтегрованого в елемент схеми обробки інформації, на амплітудно-часові параметри вихідних сигналів. Отримано залежності часових параметрів вихідних сигналів від змін періодів параметрів входних імпульсів, ємностей СЄЕ та топологічних розмірів каналів MOS транзисторів вимірювальної схеми.

Принципи функціонування. Для дослідження і оцінювання ємностей вбудованих СЄЕ в МнК розроблено схему на основі інтегральних КМОН транзисторів, яка показана на рис. 1.

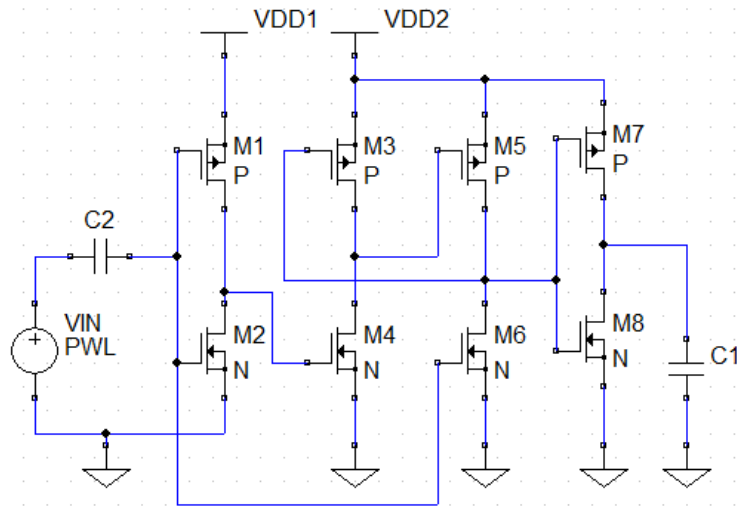

Рис. 1. Базова електрична схема для дослідження і оцінювання ємностей ССЕ в МнК на основі КМОН транзисторів

Основою електричної схеми є три функціональні блоки: вхідний інвертор на транзисторах M1, M2, підсилювач тригерного типу на транзисторах M3, M4, M5, M6 і вихідний формувач сигналів на транзисторах M7, M8. Досліджуваний ССЕ імітувався як ємність C_x або як ємність $p-n$ переходу МОН транзистора. Розглянуто варіанти підключення ССЕ паралельно паразитних ємностей C_{BD} і C_{BS} транзисторів M1 і M2 вхідного інвертора. Між затворами вхідного каскаду і джерелом сигналів підключено опорний конденсатор C2, який імітує ємності вхідних КМОН каскадів. Парафазні сигнали з входу і виходу вхідного інвертора подаються відповідно на входи M4 і M6 тригерного підсилювача з високим коефіцієнтом підсилення. Конденсатор C1 імітує вхідну ємність наступних КМОН каскадів обробки вихідних сигналів.

На вхід ССЕ і вхідного каскаду схеми подавалися імпульсні сигнали з періодом 10 нс і 100 нс. Зміна ємності ССЕ впливала на амплітудно-часові параметри вихідного сигналу вимірювальної схеми, як показано на рис. 2, а, б.

Проведено комп'ютерне моделювання залежності періодів вихідних імпульсів $T_{out,on}$ від змін періодів вхідних імпульсів T_{in} , ємностей ССЕ C_x та топологічних розмірів W/L каналів МОН транзисторів вимірювальної схеми.

Побудовано графіки залежності $T_{out} = F(T_{in}, C_x, W/L)$ для різних схем підключення ССЕ до ємностей C_{BD} і C_{BS} транзисторів M1 і M2 вхідного інвертора. На основі цього було визначено порогові значення і діапазони чутливості ССЕ, а також геометричні розміри каналів рМОН і пМОН транзисторів для проектування реальної топології вимірювальної схеми.

Вимірювальну схему можна зробити двоканальною. Перший канал буде видавати опорні значення вихідних сигналів. У другому каналі до вхідного каскаду підключаються вимірювані ємності ССЕ, які впливатимуть на амплітудно-часові характеристики вихідних сигналів. Виходи двох каналів можна подати на спеціальну схему детектування різниці сигналів і оцінювання величини ємності.

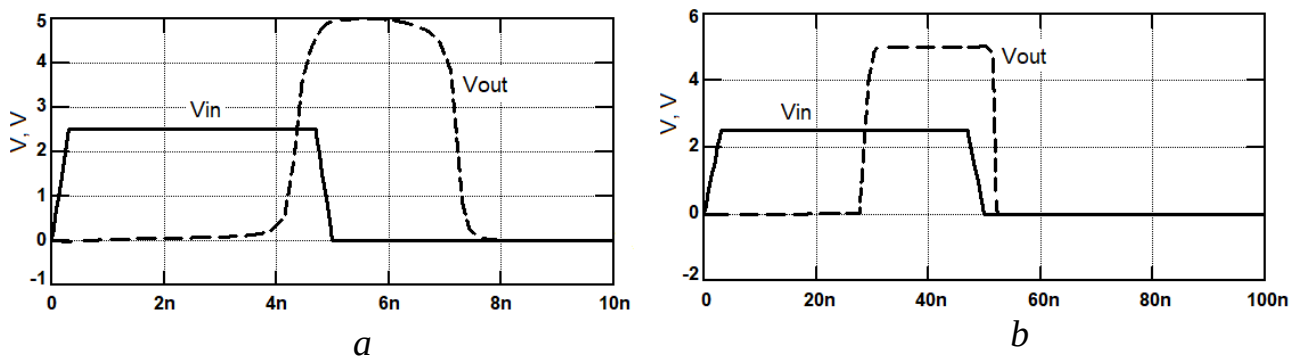

Рис. 2. Форми входних і вихідних сигналів схем з підключеним ССЕ:
а – $T_{in}=10$ ns; б – $T_{in}=100$ ns

Висновки. Запропонована базова електрична схема для дослідження і оцінювання ємностей ССЕ. Розглянуто різні варіанти підключення ССЕ, який імітується як конденсатор або рМОН або пМОН транзистор, до входного каскаду вимірювальної схеми. Показані результати моделювання у вигляді графіків залежностей періоду вихідного сигналу в залежності від ємності вимірюваного ССЕ та топологічних розмірів КМОН транзисторів вимірювальної схеми.

1. Вуйцік В., Голяка Р., Каліта В., Лопатинський І., Невмержицька О. Аналогова мікросхемотехніка вимірювання та сенсорних пристроїв / за ред. З. Готри, Р. Голяки. Львів : Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1999. 364 с.

2. Мікроелектронні сенсори фізичних величин / за ред. З. Ю. Готри. Львів : Ліга-Прес, 2002. Т. 1. 475 с.

3. Dovhij V., Holota V., Kogut I. «Architecture development and elements simulation of analytical microsystem-on-chip with silicon-on-insulator structures». *Modern Problems of Radio Engineering, Telecommunications and Computer Science, Proceedings of the 13th International Conference on TCSET*. 2016. P. 368–372.

4. Druzhinin A., Khoverko Yu., Kogut I., Holota V. Deformation characteristic of SOI structures at cryogenic temperatures. *IEEE 37th International Conference on Electronics and Nanotechnology (ELNANO) : Conference Proceedings*, April 18–20, 2017. Kyiv, Ukraine, 2017. P. 92–95.

ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНІ МАТЕРІАЛИ p-ТИПУ ПРОВІДНОСТІ НА ОСНОВІ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ PbSnTe

Горічок І.В.,

доктор фізико-математичних наук,

старший науковий співробітник,

професор кафедри фізики і хімії твердого тіла

Напівпровідники групи A^4B^6 , зокрема PbTe, одні з перших матеріалів на основі яких були розроблені термоелектричні генератори, що знайшли прак-

тичне застосування. На сьогоднішній день ці матеріали не втратили своєї актуальності. Створені на їх основі нові багатокомпонентні тверді розчини демонструють одні з найвищих показників термоелектричної ефективності, а досліджувані альтернативні матеріали виявляються або значно дорожчими, або складно відтворюваними у виробництві.

Розроблювані сучасні методики синтезу кристалічних матеріалів і їх обробки, контролю макро-, мікро і наноструктури створюють нові можливості для модифікації властивостей напівпровідників групи A^4B^6 . Особливо тут варто відзначити можливість отримання нанодисперсних матеріалів та гетерофазних матеріалів, у яких окрім основної фази присутні включення додаткових фаз. Причому, для максимального ефекту покращення термоелектричних властивостей, додаткові фази повинні мати властивості, що суттєво відрізняються від властивостей базового матеріалу основної фази. Прикладом таких систем є тверді розчини $A^2B^4C^6$.

Варто зауважити, що особливо актуальною на сьогоднішній день є проблема створення матеріалу на основі сполук A^4B^6 саме р-типу провідності. Це зумовлено тим, що існуючі матеріали, зокрема р-PbTe:Na для якого досягнуто значення безрозмірної термоелектричної добротності $ZT > 1.5$, характеризуються високою крихкістю, що значно ускладнює його практичне використання у термоелектричних генераторах, де механічні навантаження є суттєвими.

З огляду на сказане проведено дослідження гетерофазних твердих розчинів р-PbSnCdTe. Синтез твердих розчинів проводили методом сплавлювання компонентів високого класу чистоти у вакуумованих кварцових амулах. На основі Х-дифрактометрії з використанням установки STOE STADI P, встановлено, що досліджувані тверді розчини $(Pb_{0.6}Sn_{0.4})_{0.9}Cd_{0.1}Te$ – двофазні, основна фаза PbTe, додаткова – CdTe.

Зразки для дослідження термоелектричних властивостей отримували пресуванням порошку фракцій (0,032–0,5) мм, під тиском (0,75–1) ГПа, час пресування – 15 хв, температура відпалу 650 °С на протязі 5 год (в аргоні). Коефіцієнт термо-ЕРС визначали вимірюванням величини термоелектрорушійної сили на зразку за градієнта температури на його кінцях ≈ 10 °С. Електропровідність визначали, вимірюючи спад напруги на зразку під час проходження крізь нього змінного струму. Для визначення коефіцієнта теплопровідності використовували метод радіального теплового потоку. Для визначення концентрації носіїв проводили дослідження ефекту Холла.

Результати вимірювань термоелектричних параметрів представлено на рисунку. Встановлено, що властивості сильно залежать від технологічних умов отримання зразків, зокрема тиску пресування. Так при тиску брикетування 0,75 ГПа провідність зразків при температурі 100 °С виявилась втриє вищою ніж у випадку пресування за тиску 1 ГПа. Основною перевагою даного матеріалу є відносно високі значення коефіцієнта термо-ЕРС та низькі значення коефіцієнту теплопровідності. Перший результат, найімовірніше зумовлений наявністю у розчині атомів кадмію, які збільшують густину станів в околі країв дозволених зон та, заповнюючи катіонні вакансії базового твердого розчину PbSnTe, зменшують концентрацію вільних носіїв заряду. Як виявилось кон-

центрація носіїв (дірок) у даному матеріалі становить $\approx 1 \cdot 10^{19} \text{ см}^{-3}$, що є близьким до оптимального значення. Другий – двофазністю отриманих матеріалів, що створює сприятливі умови для активного розсіювання фононів у широкому діапазоні довжин хвиль. Таким чином, проведені дослідження свідчать про перспективність дослідження твердих розчинів на основі PbSnTe з метою створення на їх основі матеріалів для p-віток термоелектричних генераторів.

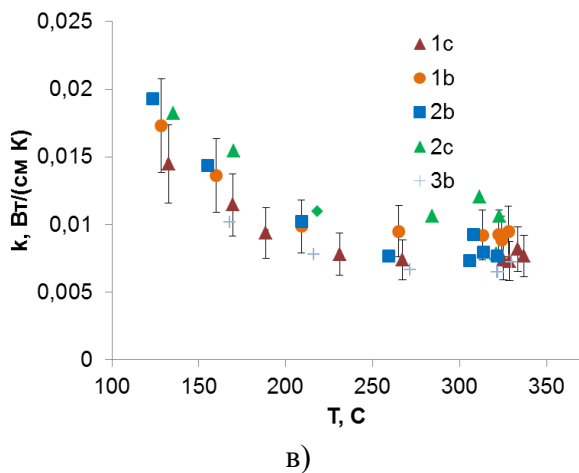
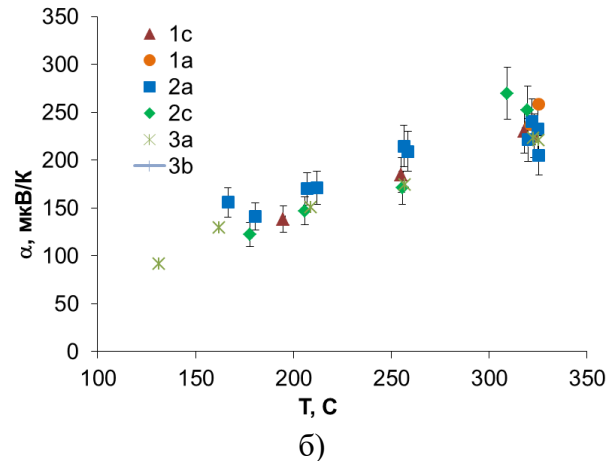
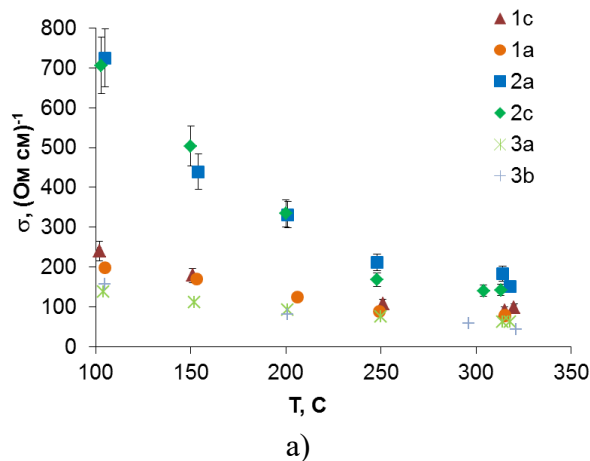

Рис. 1. Температурна залежність питомої електропровідності σ (а), коефіцієнта термо-ЕРС α (б) та коефіцієнта теплопровідності k (в) зразків $(\text{Pb}_{0.6}\text{Sn}_{0.4})_{0.9}\text{Cd}_{0.1}\text{Te}$ (Зразки 1a, 1b, 1c, 3a, 3b отримані при тиску пресування 1 ГПа, 2a, 2b, 2c – при тиску 0,75 ГПа).

МОДЕЛЮВАННЯ ТА СИНТЕЗ АПАРАТНИХ ПРИСТРОЇВ ПІДНЕСЕННЯ ЧИСЕЛ ДО КВАДРАТУ НА ПЛІС

Грига В.М.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки

Широке застосування алгоритмів та методів виконання математичних операцій, до яких належать арифметичні операції, логічні операції та елементарні функції, в обчислювальній техніці та їх вдосконалення дозволяє знайти нові рішення, які потребують реалізації та дослідження на сучасній елементній базі із застосуванням ПЛІС.

Важливою операцією, яка часто застосовується в багатьох алгоритмах обробки сигналів і зображень, стиску і шифруванні даних є операція піднесення

двійкових чисел до квадрату [1; 2]. Висока продуктивність виконання операції піднесення двійкових чисел до квадрату в алгоритмічних і конвеєрних схемах досягається завдяки наближенню їх поточкових графів алгоритмів до апаратної структури пристрою з використанням просторового паралелізму [2].

У деяких випадках з точки зору апаратних ресурсів (площі кристалу мікросхеми), підвищення утилізації апаратури та некритичних часових параметрів доцільно реалізувати обчислення алгоритму піднесення числа до квадрату за допомогою одного або декількох синтезованих обчислювальних елементів. Що є можливим при застосуванні методології просторово-часових графів, яка дозволяє об'єднувати однотипні операції алгоритму у їх апаратному виконанні. Це дасть можливість оптимізувати структуру двійкового алгоритму піднесення числа до квадрату, який містить велике число однотипних операцій повного і неповного однорозрядного сумування та операцій логічного добутку.

Тому важливою задачею є розробка і дослідження апаратних структур алгоритмів піднесення чисел до квадрату, із застосуванням поточкових і просторово-часових графів [3], та їх синтезі на ПЛІС для реалізації ефективної структури з оптимальним співвідношенням апаратних і часових затрат.

На рис. 1 подано структурну схему 4-розрядного квадратора та внутрішні структури повного (ПС) і неповного (НС) однорозрядних суматорів [4].

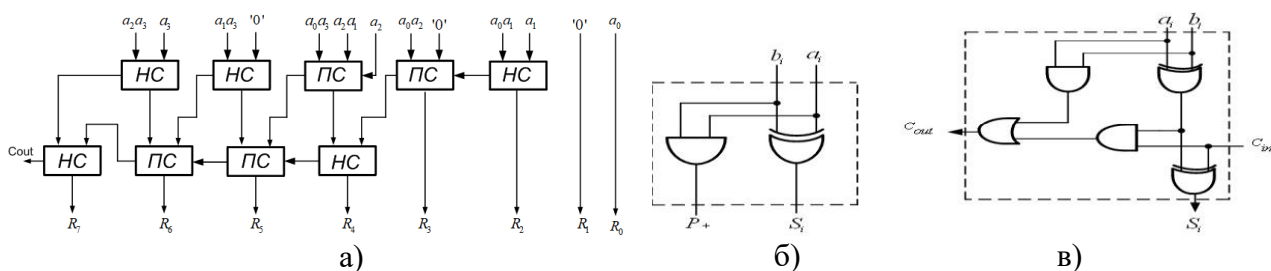

Рис. 1. Структурна схема 4-розрядного квадратора (а); комбінаційні схеми неповного (б) та повного (в) однорозрядних суматорів

Слід зазначити, що схема 4-розрядного квадратора побудована на основі аналітичного методу піднесення двійкових чисел до квадрату.

На рис. 2 наведена функціональна діаграма роботи 8-ми розрядного двійкового квадратора.

Signal name	Value	40		80		120		160		200		240	
▢ a_in	80	04	08	05	F2	FC	47	FE	89	54	CD	2E	80
▢ Result	4000	0010	0040	0019	E4C4	F810	13B1	FC04	4951	1B90	A429	0844	4000

Рис. 2. Функціональна діаграма роботи 8-розрядного квадратора

На даній діаграмі можна бачити, що на вхідну шину a_in подається 8-ми розрядне двійкове ціле число, на вихідній шині Result формується 16-ти розрядний результат піднесення 8-ми розрядного числа до квадрату.

В таблиці 1 подані результати синтезу реалізованих схем 8-ми розрядних квадраторів різних типів на ПЛІС фірми Xilinx (сімейство Artix-7, кристал xc7a100tcs9324-1) засобами САПР Vivado.

Таблиця 1

Результати синтезу розроблених двійкових квадраторів на ПЛІС

№	Тип схеми квадратора	Кількість блоків ПЛІС	Тактова частота (МГц)
1.	Алгоритмічний двійковий квадратор	25453	247
2.	Конвеєрний двійковий квадратор	32672	324
3.	Рекурсивний двійковий квадратор	5238	125

При проведенні дослідження розроблені аналітичні вирази обрахунку апаратної та часової складності реалізованих схем. У результаті бачимо, що при реалізації рекурсивної структури квадратора з використанням просторово-часових графів затрати обладнання зменшуються у 4,9 та 6,2 рази відповідно у порівнянні з алгоритмічним і конвеєрним квадратором, а швидкодія навпаки дещо сповільнюється приблизно у 2–2,5 рази, що підтверджується результатами практичної реалізації на ПЛІС.

1. Цилькер Б. Я., Орлов С. А. Организация ЭВМ и систем : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 668 с.

2. Мельник А. О. Архітектура комп'ютера : наукове видання. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. 470 с.

3. Грига В. Матричний метод побудови рекурсивних просторово-часових графів. *Матеріали 4-ї міжнародної конференції ACSN'2009*. Львів : НУ «ЛП», 2009. С. 75–77.

4. Николайчук Я. М., Грига В. М., Возна Н. Я., Давлетова А. Я. Патент на корисну модель № 124563 Повний однорозрядний суматор, бюл. № 7 від 10.04.2018 р.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПРОГРАМНО-АПАРАТНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НАПІВПРОВІДНИКІВ

Дзундза Б.С.,

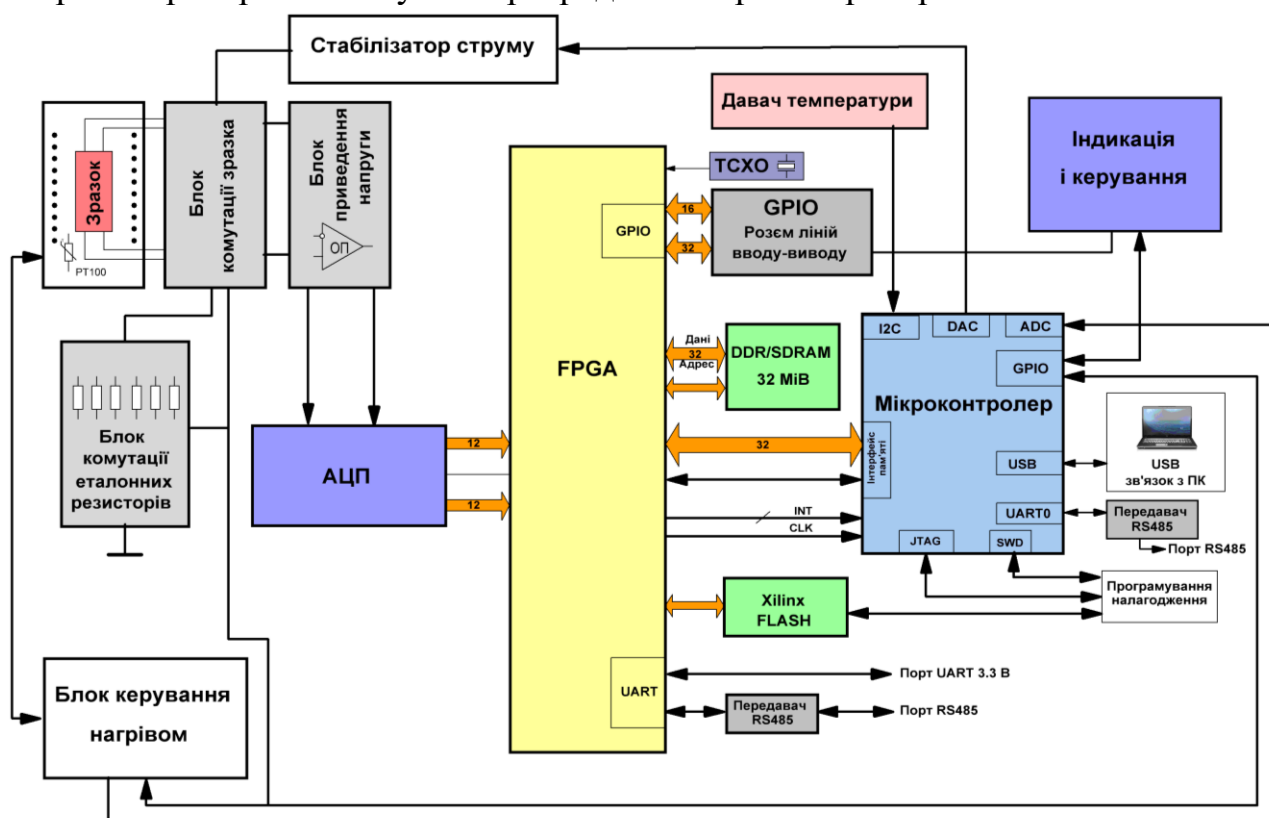
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки;

Дейчаківський М.В.,
аспірант кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки

Проаналізовано та вибрано оптимальні для реалізації програмно-апаратних засобів методи дослідження термоелектричних параметрів напівпровідників. За основу взято метод Хармана та його модифікації. Визначені необхідні робочі діапазони, ресурси пам'яті та швидкодія і розроблена структурна та електрична схема, а також програмне забезпечення спеціалізованої комп'ютер-

ної системи для дослідження термоелектричних параметрів, як масивних, так і тонкоплівкових термоелектричних матеріалів й експрес аналіз експлуатаційних характеристик готових модулів.

Для вимірювання всіх основних термоелектричних параметрів за основу було взято модифікований метод Хармана [1]. Процес дослідження термоелектричних параметрів включає одночасне виконання декількох процедур, а саме: читання, накопичення, фільтрування та опрацювання даних з АЦП; керування процесом вимірювання (підтримання температури взірців, вибір зразків); забезпечення обміну інформацією з персональним комп'ютером.

Програмне забезпечення системи складається з трьох частин:

- програми для FPGA – це програми конфігурації FPGA на виконання операцій опрацювання даних;
- програми для мікроконтролера – це програми керування роботою системи, а також виконання апроксимації та візуалізації даних;
- програми для персонального комп'ютера – це програми керування процесом вимірювання, проведення автоматизованого аналізу згідно діагностичної матриці дефектів для швидкого виявлення бракованих екземплярів та ймовірного виду дефекту, а також статистичного чи іншого аналізу даних із візуалізацією їх на екрані комп'ютера.

Таким чином, запропонована сукупність апаратних та програмних засобів забезпечує автоматизовані режими роботи необхідні для вимірювання питомого опору на змінному струмі, коефіцієнта Зеебека на постійному струмі, градієнта температури у стаціонарному режимі, а також зняття часової залежності напруги при виході у стаціонарний режим і програмну обробку отриманих даних.

1. Tur Y., Pavlovskiy Y., Virt I. Measurement of thermoelectric parameters of thin-film semiconductor materials using the Harman method. *Physics and Chemistry of Solid State*. 2019. № 3.

ВПЛИВ НАНОВКРАПЛЕНЬ НА ОСНОВІ СПОЛУК II–VI НА ВЛАСТИВОСТІ ТОНКОПЛІВКОВИХ ГЕТЕРОСТРУКТУР НА БАЗІ CdTe ДЛЯ ФОТОЕЛЕКТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ ЕНЕРГІЇ

Запухляк Ж.Р.,
аспірантка кафедри фізики і хімії твердого тіла

На сьогодні запаси викопних енергоресурсів зменшуються, тому ресурси традиційної енергетики зростають в ціні і в перспективі можуть стати недоступними. Тому проблему вирішує освоєння відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), популярність яких у цивілізованому світі зростає з кожним роком і причини очевидні:

Для України, якій критично важливо не залежати від постачання енергетичних ресурсів з Росії, розвиток ВДЕ вкрай необхідний. Окрім того, перехід на відновлювані джерела енергії розв'язує не лише проблему енергетичної безпеки та енергетичної незалежності, а ще 2 інші не менш актуальні проблеми, зокрема:

- 1) вільний доступ до енергії та сучасних технологій;
- 2) зайнятість населення. «Зелена» енергетика розв'язує всі три проблеми одночасно.

Україна розглядається як один з кращих, економічно привабливих та перспективних ринків ВДЕ, завдяки сприятливому географічному розташу-

ванню та досить високому науково-дослідному потенціалу, завдяки великій кількості університетів та науково-дослідних інститутів.

Через швидке зниження вартості сонячні електростанції та системи зберігання енергії складатимуть все більшу частку світової енергосистеми. До 2050 року сонячна енергія досягне 69%, енергія вітру – 18%, гідроенергія – 8%, а біоенергетика – 2% від загального обсягу електроенергії у світі. До того ж, вартість виробництва сонячних панелей різко впала за останнє десятиліття, зробивши їх не тільки доступними, а й часто найдешевшими видами електроенергії.

До початку XXI століття частка кремнієвих батарей на ринку становила понад 99,8%, а за останні 20 років вона зменшилася на 22,8%, і продовжує стрімко зменшуватися. Натомість з'явилися фотоелектричні перетворювачі 2-го покоління, засновані на т. зв. технології тонких плівок, які вже встигли продемонструвати конкурентоспроможність із кремнієвими аналогами. Тонкоплівкові варіанти панелей відрізняються меншою вагою ~ 20–25%, збільшеною продуктивністю та набагато кращою функціональністю.

Найбільш перспективними матеріалами, на основі яких можна отримувати ефективні тонкоплівкові фотоелементи є сполуки II–VI (на основі CdTe, CdS) [1]. Для покращення ефективності тонкоплівкових систем створюють гетероструктури на основі цих матеріалів [2]. На відміну від ідеальних, але дорогих CIGS-моделей, гібридні плівки на базі телуриду кадмію набагато дешевші, проте не менш надійні та довговічні.

Автори розробили просту, дешеву та відтворювану технологію отримання тонкоплівкових гетероструктур на базі CdTe із заданою морфологією поверхні при осадженні вакуумними методами, що сприяє їх низькій вартості [3, 4]. Обґрунтували критичні розміри (товщини) окремих шарів гетероструктури, виконали симуляцію та дослідили широкий спектр оптичних властивостей [5]. Показано, що для осадженої гетероструктури CdS / CdTe на склі можна отримати ККД 15,8%.

Зважаючи, що тонкі плівки є відносно новими системами, їх дослідження може запропонувати значно ширші можливості для технологічного вдосконалення фотоелектричних перетворювачів енергії. Відповідно до аналізу сучасних літературних даних, підвищити ефективність можна, виконавши осадження на плівках ІТО та ввівши наночастинки контрольованих розмірів.

У літературі зустрічаються дослідження, де легування CdTe золотом призводить до прояву плазмонного резонансу [6]. Опираючись на цей факт, доцільною є гіпотеза, що контроль за розмірами поверхневих наноструктур дозволить спостерігати поверхневий плазмонний резонанс та отримати покращення ККД кінцевої структури.

1. Ghosh, B. K., Saad, I., Teo, K.T.K. and Ghosh, S. K. mcSi and CdTe solar photovoltaic challenges: Pathways to progress. *Optik*, 2020. P. 164–278.

2. Kumar S. G. and Rao K. K. Physics and chemistry of CdTe / CdS thin film heterojunction photovoltaic devices: fundamental and critical aspects. *Energy & Environmental Science*. 2014. № 7 (1). P. 45–102.

3. Yavorskyi R. et al. Structural and optical properties of cadmium telluride obtained by physical vapor deposition technique. *Applied Nanoscience*. 2019. № 9 (5). P. 715–724.

4. Nykyrui, L. et al. CdTe vapor phase condensates on (100) Si and glass for solar cells. In *2017 IEEE 7th International Conference Nanomaterials : Application & Properties (NAP)*. 2017. September. P. 01PCSI26-1. IEEE.

5. Nykyruy L. I., Yavorskyi R. S., Zapukhlyak Z .R., Wisz G. and Potera P. Evaluation of CdS / CdTe thin film solar cells: SCAPS thickness simulation and analysis of optical properties. *Optical Materials*. 2019. № 92. P. 319–329.

6. Kusnez V. et al. Optical Properties of CdS: Au NPs Nanocomposite. *Journal of Nano-and Electronic Physics*. 2015. № 7 (3). P. 3020-1.

ВИЗНАЧЕННЯ ПИТОМИХ ЄМНОСТЕЙ СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ З ЕЛЕКТРОДАМИ LiCOO₂ / RGO І Fe₂O₃-LiCOO₂ / C (2:1)

Коцюбинський В.О.,

доктор фізико-математичних наук, професор,
професор кафедри матеріалознавства і новітніх технологій;

Бойчук В.М.,

доктор фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фізики і методики викладання;

Годлевська М.А.,

аспірант кафедри матеріалознавства і новітніх технологій;

Годлевський М.А.,

студент I курсу ОР магістр фізико-технічного факультету

Гібридні суперконденсатори на сьогодні представляють великий інтерес. Накопичення заряду в такому конденсаторі відбувається внаслідок проходження окисно-відновних реакцій, що зумовлює високу питому ємність, а також розширює вікно робочої напруги. У таких пристроях електродами зазвичай виступають композитні системи на основі оксидів перехідних металів і вуглецевих наноматеріалів, зокрема пористого вуглецю та відновленого оксиду графену.

Метою даної роботи є порівняння питомих ємностей суперконденсаторів з використанням в якості електрода синтезованих матеріалів Fe₂O₃-LiCoO₂/rGO і Fe₂O₃-LiCoO₂/C (масове співвідношення 2:1).

Ультрадисперсний матеріал Fe₂O₃-LiCoO₂/ rGO і Fe₂O₃-LiCoO₂ / C (2:1) був отриманий гідротермальним методом. Прекурсори Fe₂Cl₃·6H₂O, CoCl₂·6H₂O (NiCl₂·6H₂O), NH₄F і сечовину змішували водним колоїдним розчином нанопористого вуглецю чи оксиду графену протягом 30 хв. Реакційну суміш поміщали в автоклав і витримували при 150 °C протягом 12 год. Отриманий осад збирали, промивали до нейтрального рН, та сушили при 85 °C. Оксид графену попередньо був синтезований методом Маркано-Туора.

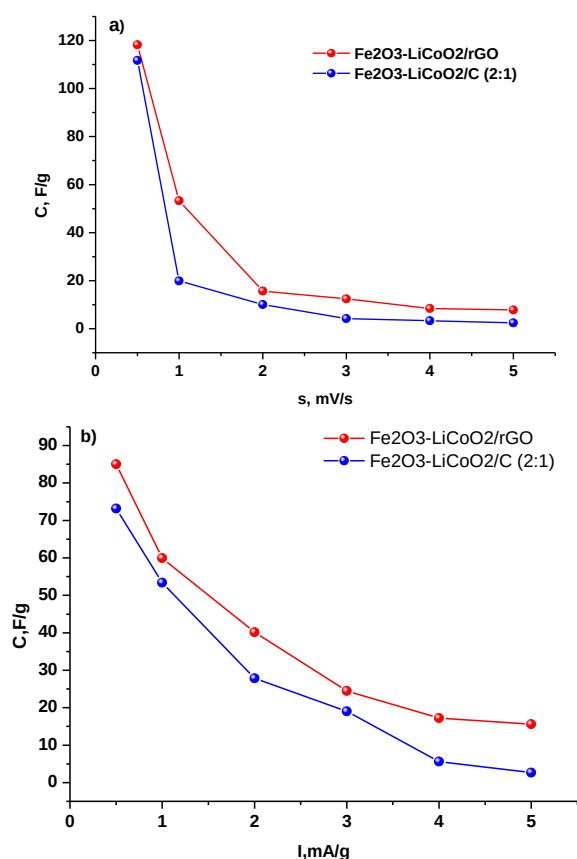

Рис. 1. (а) Залежності питомої ємності електроду від швидкості сканування потенціалу; (б) Залежності питомої ємності матеріалів від струму розряду в гальваностатичних умовах

Для визначення електрохімічних властивостей використовувалась трьох-електродна комірка (електроліт – 1М водний розчин КОН, еталонний електрод Ag / AgCl).

За результатами циклічної вольт-амперометрії (ЦВА) питома ємність матеріалу Fe₂O₃-LiCoO₂ / rGO є вища ніж Fe₂O₃-LiCoO₂ / C (2:1) і складає 118 г/Ф (рис. 1 а). Тобто редокс-потенціал для композитного матеріалу з rGO є вищий, це спричинено тим, що на поверхні електрода протікають фарадеївські процеси.

В умовах гальваностатичного циклювання електрод Fe₂O₃-LiCoO₂ / rGO володіє вищими значеннями питомої ємності у всьому діапазоні швидкостей сканування 0,5–5 А/г. Питома ємність матеріалу Fe₂O₃-LiCoO₂/rGO дорівнює 85 г/Ф (рис. 1 б), та відповідає результатам ЦВА.

MICROPHASE SEPARATION IN SILVER-DOPED GERMANIUM SULPHIDE GLASSES

Ліщинський І.М.,

кандидат фізико-математичних наук,

доцент, завідувач кафедри фізики і методики викладання

The chalcogenide glasses (e.g. Ge-S-Ag used for the conductive-bridge memories), which are basically semiconductors, become superionic conductors upon doping with metal species. Ge-S-Ag glasses are very attractive first of all due to significantly higher glass transition temperature and consequently better thermal stability compared to the Ge-Se based glasses and its are free of toxic elements.

This paper presents the results of investigations of rapidly quenched (Ge₄₂S₅₈)_{100-x}Ag_x (x = 0, 5, 10, 15, and 20 at. %), (GeS₂)_{100-x}Ag_x alloys (x = 0, 5, 10, 15, and 20 at. %) and (GeS₃)_{100-x}Ag_x alloys (x = 0, 5, 10, 15, 20, and 25 at.

SEM micrographs of the glasses is showed in Fig. 1. The (GeS₃)_{100-x}Ag_x and (GeS₂)_{100-x}Ag_x alloys are partially phase separated while (Ge₄₂S₅₈)_{100-x}Ag_x glasses are homogenous.

The SEM micrographs of the matrix (GeS_3) and the $(\text{GeS}_3)_{75}\text{Ag}_{25}$ glass reveal homogenous glasses (Figs. 1a and 1f), whereas the samples with $x = 5, 10, 15, 20$ at. % are showed to be phase separated, similar to Fig. 1b–e. Light and dark regions of the images correspond to the Ag-rich (labeled as 1) and Ag-poor (labeled as 2) phases, respectively.

The images of the matrix (GeS_2) and the $(\text{GeS}_3)_{80}\text{Ag}_{20}$ glass reveal a homogenous single phase glassy state. On the other hand, the glasses with 5, 10 and 15 at. % Ag are phase separated.

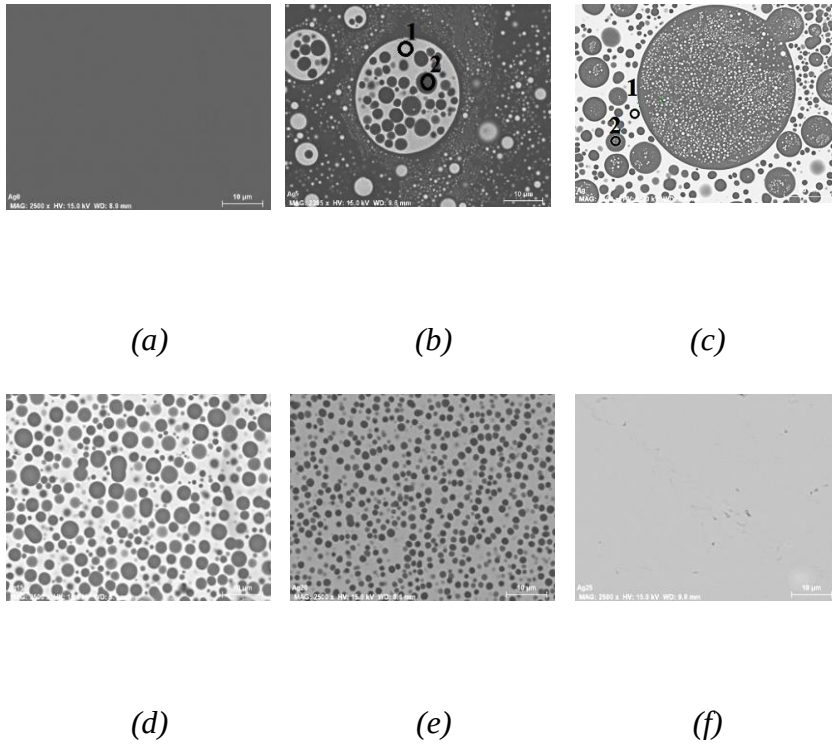

Fig. 1. SEM micrographs of the $(\text{GeS}_3)_{100-x}\text{Ag}_x$ glasses: (a), (b), (c), (d), (e), (f) for $x = 0, 5, 10, 15, 20, 25$ at. % respectively

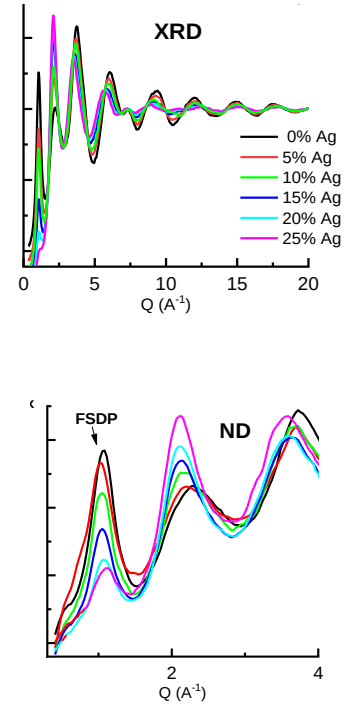

Fig. 2. XRD and ND structure factors $(\text{GeS}_3)_{100-x}\text{Ag}_x$ glasses

Structural changes with increasing Ag content can already be revealed by analysis of the x-ray and neutron diffraction structure factors (Fig. 2). The maxima of the intensity of the main three peaks are shown in Fig. 5. The intensity of the XRD first sharp diffraction peak (FSDP) of $(\text{GeS}_3)_{100-x}\text{Ag}_x$ glasses on the experimental $S(Q)$ s decreases (Fig. 3), while its position at about $1.06 \text{ \AA}^{-1}$ remains constant. The second maximum shifts to smaller values of the diffraction vector Q . The next maxima shift to lower Q -values and the intensity of oscillations decreases with increasing Ag concentration. Similar behavior for $(\text{GeS}_2)_{100-x}\text{Ag}_x$ and $(\text{Ge}_{42}\text{S}_{58})_{100-x}\text{Ag}_x$ glasses XRD and ND structure factors $S(Q)$ is inherent (Figs. 3).

Compositional shifts of the first sharp diffraction peak in the experimental structure factor have been studied for Ge-S-Ag glasses using neutron and x-ray diffraction techniques.

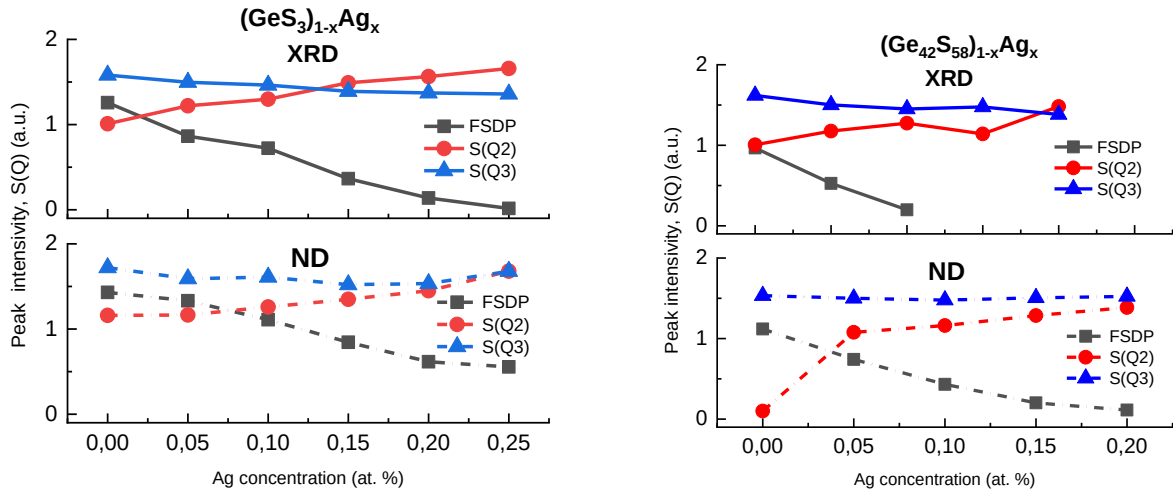

Fig. 3. Characteristics XRD and ND main peaks of Ge-S-Ag glasses

In general, the analysis of XRD and ND patterns found that the FSDP position shift to bigger value of wave number Q . However, the more detailed analysis detected first reduction of wave number in phase separation glasses $(\text{GeS}_3)_{100-x}\text{Ag}_x$ and $(\text{GeS}_2)_{100-x}\text{Ag}_x$ while for no phase separated $(\text{Ge}_{42}\text{S}_{58})_{100-x}\text{Ag}_x$ glasses Q increase monotonically (Fig. 4).

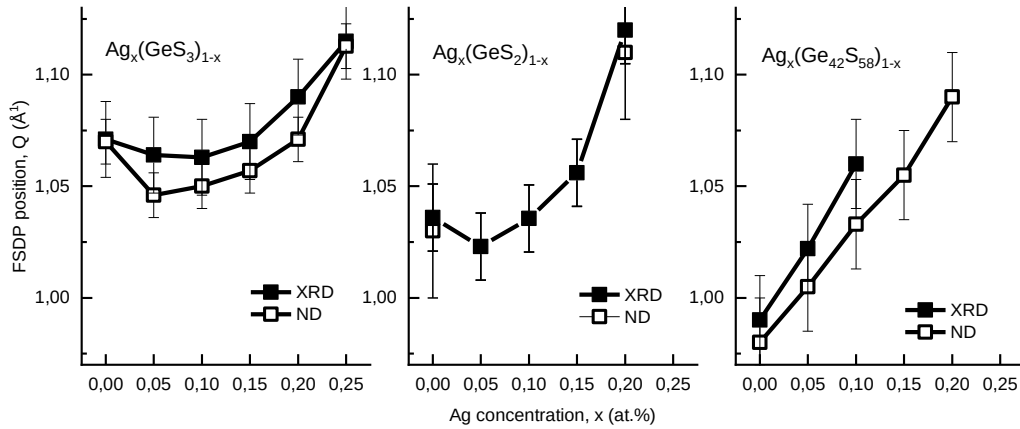

Fig. 4. First sharp diffraction peak positions for XRD and ND diffraction of Ge-S-Ag glasses vs silver concentration

The origin of the FSDP of disordered network-forming glasses and liquids is frequently interpreted either as resulting from crystalline-like layers or from correlations between basic structural units (clusters) and interstitial voids.

As a result of the performed investigations, it is possible to outline the a phases microseparation region on the Ag-Ge-S phase diagram (Fig. 5).

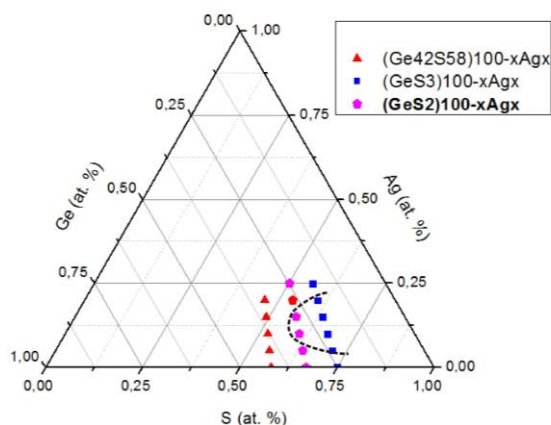

Fig. 5. Area of phase separation of Ge-S-Ag glasses

ТЕМПЛАТНИЙ СИНТЕЗ МЕЗОПОРИСТОГО ВУГЛЕЦЮ ЯК ЕЛЕКТРОДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ

Мандзюк В.І.,

доктор фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки

Вуглецеві матеріали (ВМ), отримані термодеструкцією полімерів чи природної сировини, знайшли широке застосування в сучасній науці і техніці як сорбенти, носії каталізаторів, мембрани для розділення газових сумішей, електроди гальванічних джерел струму та електрохімічних конденсаторів (ЕК) [1; 2]. Для вказаних цілей ВМ повинні володіти відповідною пористою структурою, яка формується термохімічною модифікацією вихідної сировини чи карбонізованого вуглецю та використанням пороутворюючих агентів і темплат [3]. Однією з темплат є мезопористий гідроксид алюмінію AlOOH , який отримується в процесі термодеструкції дев'ятиводного нітрату алюмінію $\text{Al}(\text{NO}_3)_3 \cdot 9\text{H}_2\text{O}$.

У роботі досліджено вплив ендотемплати AlOOH на пористу структуру, електропровідність та електрохімічні властивості ВМ на основі лактози. Для дослідження використано методи низькотемпературної порометрії, імпедансної спектроскопії, гальваностатичного циклювання і циклічної вольтамперометрії.

Із даних розрахунку параметрів пористої структури ВМ (табл. 1) слідує, що неактивований вуглець (зразок 1) має помірну питому поверхню $499 \text{ м}^2/\text{г}$ та невеликий об'єм пор $0,222 \text{ см}^3/\text{г}$. У результаті активаційних термохімічних процесів за участю КОН питома поверхня і загальний об'єм пор зразка 1 зростають в 2,1 рази (зразок 2). Спостерігається також незначне зростання частки мезопор від 9 до 18%. Значні зміни пористої структури спостерігаються в результаті використання ендотемплати AlOOH . Зокрема, для зразка 3 хоча і не відбувається зростання питомої поверхні, проте об'єм пор зростає майже в 3 рази та відбувається значний розвиток мезопор. При співвідношенні $\text{C} : \text{AlOOH} = 1:1$ (зразок 4) питома поверхня та об'єм пор зростають відповідно в 3,4 і 7 разів, а частка мезопор становить 85%.

Таблиця 1

Параметри пористої структури та питома електропровідність ВМ

Номер зразка	Матеріал	$S_{\text{ВЕТ}}$, м ² /г	S_{micro} , м ² /г	S_{meso} , м ² /г	V , см ³ /г	V_{micro} , см ³ /г	V_{meso} , см ³ /г	σ , Ом ⁻¹ ·м ⁻¹
1	С	499	455	44	0,222	0,198	0,024	58
2	С+КОН	1078	880	198	0,463	0,359	0,104	78
3	С+AlOOH (3:1)	481	215	266	0,623	0,093	0,530	45
4	С+AlOOH (1:1)	1707	461	1246	1,546	0,247	1,299	28

За даними імпедансної спектроскопії встановлено, що високотемпературна активація ВМ з використанням КОН підвищує питому електропровідність σ матеріалу в 1,34 рази (табл. 1). Такий результат впливу КОН на електропровідність ВМ пов'язаний з інтеркаляцією йонів K^+ у міжлисткові прошарки вуглецевих мікрочастин, що сприяє їх структурній перебудові за високих температур у графітоподібний стан. При використанні темплати AlOOH відбувається зменшення питомої провідності матеріалу за рахунок збільшення кількості мезопор, які виконують роль бар'єрів для проходження електричного заряду через зразок.

За даними гальваностатичних досліджень найбільшу питому ємність (176–157 Ф/г) при розряді струмом 10–100 мА демонструє зразок 2. Питома ємність вихідного матеріалу (зразок 1) при вказаних розрядних струмах є дещо меншою (160–137 Ф/г) за рахунок його меншої питомої поверхні. Застосування ендотемплати AlOOH призводить до зменшення питомої ємності ЕК, сформованих на основі зразків 3 і 4. У випадку зразка 3 це обумовлено зменшенням у 2 рази питомої поверхні мікропор (відносно зразка 1), які задіяні у формуванні подвійного електричного шару та забезпечують ємність ЕК, при майже однаковій величині питомої поверхні матеріалу. Менші значення питомої ємності ЕК на основі зразка 4 (147–132 Ф/г) можна пояснити суттєвим зменшенням поверхні мікропор щодо загальної поверхні матеріалу (для зразка 1 $S_{\text{micro}}/S_{\text{ВЕТ}} \approx 91\%$, для зразка 4–27%).

Одним із критеріїв вибору максимального заряд/розрядного струму при циклюванні ЕК є зменшення спаду напруги ΔU при замиканні розрядного кола не більш, ніж на 20% від максимальної напруги (в даному випадку 1 В), тобто на 0,2 В. Для ЕК, сформованих на основі зразків 1 і 2, таке зменшення напруги спостерігається вже при розрядному струмі 100 мА. На противагу цьому, ЕК, сформовані на основі зразків 3 і 4, витримують циклювання при струмах 110–170 мА та 110–200 мА відповідно, забезпечуючи значення питомої ємності 54–52 Ф/г та 131–121 Ф/г. Використання ендотемплати в процесі отримання матеріалу призводить до зростання кількості мезопор (табл. 1), які, будучи транспортними порами, забезпечують швидкий доступ йонів електроліту до поверхні матеріалу при великих заряд/розрядних струмах.

За даними циклічної вольтамперометрії вольтамперограми, зняті при меншій швидкості сканування (1 мВ/с), мають симетричну форму, що свідчить про накопичення заряду в ЕК за рахунок формування подвійного електричного шару на межі розділу електрод/електроліт, а побічні окиснювально-відновні відсутні. При більшій швидкості сканування (20 мВ/с) форма вольтамперограм

порушується, що обумовлено зростанням опору електрохімічної системи внаслідок локального зменшення концентрації йонів електроліту в мікропорах електродного матеріалу.

1. Bancal C. R., Donnet J. B., Stoeckli F. Active Carbon, New York : Marcel Dekker, 1988. 482 p.

2. Миронюк І. Ф., Мандзюк В. І., Сачко В. М. Вуглецеві електродні матеріали для електрохімічних конденсаторів (огляд). *Фізика і хімія твердого тіла*. 2016. Т. 17. № 2. С. 262–268.

3. Sakintuna B., Yürüm Y. Templated Porous Carbons: A Review Article. *Ind. Eng. Chem. Res.* 2005. V. 44. № 9. P. 2893–2902.

СТРУКТУРА ТОНКИХ ПЛІВОК НА ОСНОВІ ТЕРНАРНИХ СПОЛУК PbCdTe

Найдич Б.П.,

кандидат фізико-математичних наук;

Яремій І.П.,

доктор фізико-математичних наук, професор,

професор кафедри матеріалознавства і новітніх технологій;

Возняк О.М.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри фізики і хімії твердого тіла;

Никируй Л.І.,

кандидат фізико-математичних наук, професор,

професор кафедри фізики і хімії твердого тіла

Однією із цікавих багатокомпонентних сполук є PbCdTe , яку інтенсивно досліджували в останні роки через можливість створити додаткові фази в її об'ємі [1–3]. Тверді розчини PbTe-CdTe за рахунок великої різниці між кристалічними структурами характеризуються доволі малою розчинністю, а також сприяють можливості для суттєвих змін властивостей, що є наслідком різниці їх кристалічної структури – кам'яної солі (RS) для PbTe та цинкової обманки (ZB) CdTe [4; 5]. Збільшення вмісту кадмію призводить до зростання ширини забороненої зони. Формування такого твердого розчину є цікавим через значну різницю ширин заборонених зон складових твердого розчину (близько 1 eV). Вихідна речовина у цьому випадку володіє значно вищим значенням термоелектричної добротності, ніж кожна сполука окремо.

Тонкі плівки $\text{Pb}_{0,9}\text{Cd}_{0,1}\text{Te:Pb}$ (3%) осаджували на кремнієві та скляні підкладки методом відкритого випаровування у вакуумі. Температури підкладки і випарника складали $T_S = 473 \text{ K}$ та $T_E = 833 \text{ K}$, відповідно. Товщину плівки задавали часом осадження.

Площиною росту плівок, вирощених на підкладках кремнію, є площа (100), що видно з відповідних дифрактограм за єдиним рефлексом (400) від Si.

Значна інтенсивність піка плівки (100) свідчить про ріст практично монокристалічної мозаїчної плівки, однак наявність слабких дифракційних піків плівки від інших площин дає підстави вважати, що в плівці також існують кристаліти, які ростуть розорієнтовано.

Моделювання процесу заміщення атома кадмію у твердому розчині проводили на модельних кластерах $\text{Pb}_{32}\text{Te}_{32}$ із окремим розрахунком положення атома кадмію в позиції п्लумбуму з утворенням трьох, чотирьох, п'яти та шести зв'язків. Із різниці величин повної енергії структури бінарної сполуки та твердого розчину отримували величину енергії утворення такої структури.

Відповідно до даних Х-променевого структурного аналізу, проведено моделювання входження атомів кадмію у позиції атомів телуру (рис. 1). Розміщення атома кадмію на поверхні у вузлі халькогену в процесі розрахунку призводить до викривлення кристалічної ґратки із наступним притяганням атомів халькогену до введеного кадмію та відштовхування від нього металевих атомів. Енергетично вигідним є заміщення Cd вузлових Pb , що підтверджується однорідністю структур, досліджених як Х-променевими методами, так і результатами СЕМ-досліджень. Модель еволюції вказаного заміщення наведено на рис. 6 у напрямку $a \rightarrow b \rightarrow c$. На поверхні такі трансформації енергетично більш ймовірні, оскільки можливості існування таких рівноважних положень на глибших рівнях потребуватимуть більших затрат енергії.

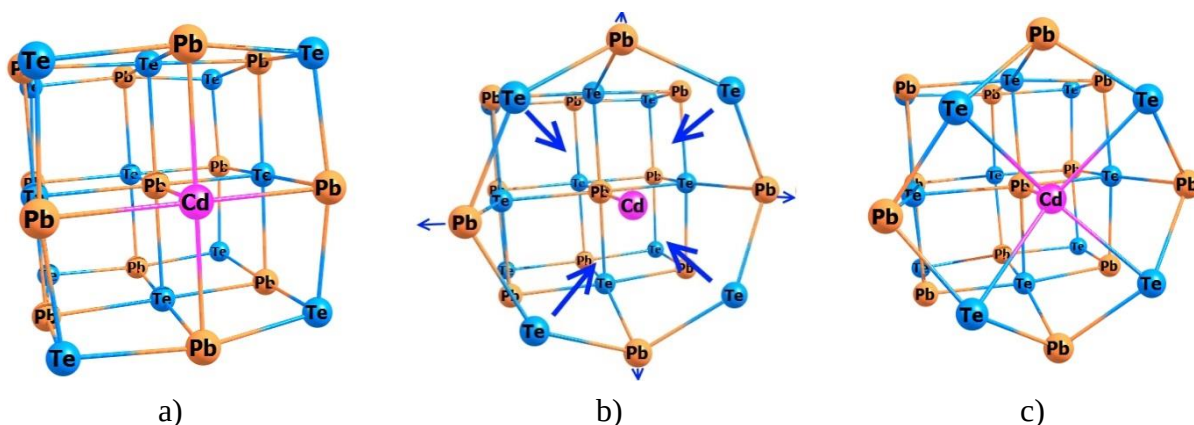

Рис. 1. Моделювання процесу заміщення атомом кадмію атома телуру

Різниця іонних радіусів між кадмієм ($0,97 \text{ \AA}$) і п्लумбумом ($1,2 \text{ \AA}$) може призводити до утворення квантоворозмірних дефектів кристалічної ґратки [6]. Зміна відстані між атомами у новій структурі призводить до зміни потенціалу сусіднього до заміщуючого атома як з боку кадмію, так і зі сторони свинцю, і зміну енергії зв'язків поверхневих електронів халькогенів із їх ядрами. Зазвичай відстані між кадмієм і телуру у потрібній сполуці більші, а отже, енергії зв'язків електронів для атомів кадмію зростають, а для телуру зменшуються в порівнянні з бінарними сполуками. Такий перерозподіл призводить до локального звуження забороненої зони в області домішкового атома.

1. Ding G., Si J., Yang S., Wang G. and Wu H. High thermoelectric properties of n-type Cd-doped PbTe prepared by meltspinning. *Scripta Materialia*. 2016. № 122. P. 1–4.

2. Matkivsky O. M., Prokopiv V. V., Horichok I. V., Pylyponiuk M. A., She-merliuk Y. V., Mateik G. D., Yurchyshyn L. D., Nahornyak M. Yo. Composite Thermoelectric Materials Based on Lead Telluride and Cadmium Telluride. *Physics and Chemistry of Solid State*. 2017. № 18 (4). P. 398–402. URL: <http://dx.doi.org/10.15330/pcss.18.4.398>.

3. Bułak M., Sankowski P., Buczek R., & Kacman P. Structural and electronic properties of $\text{Pb}_{1-x}\text{Cd}_x\text{Te}$ and $\text{Pb}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Te}$ ternary alloys. *Physical Review B*. 2012. № 86 (8). P. 85–205.

4. Minikayev R., Dynowska E., Dziawa P., Kamińska E., Szczerbakow A., Trots D. and Szuszkiewicz W. High-temperature studies of $\text{Pb}_{1-x}\text{Cd}_x\text{Te}$ solid solution: structure stability and Cd Te solubility limit, VIII KSUPS 2009: Extended Abstracts / Synchrotron Radiation in Natural Science. 2009. № 8 (1–2).

5. Szot M., Szczerbakow A., Dybko K. et al. Experimental and theoretical analysis of PbTe - CdTe solid solution grown by physical vapour transport method. *Acta Phys. Pol. A*. 2009. № 116 (5). P. 959–961.

6. Ito M., Seo and W. S. Koumoto K. Thermoelectric properties of PbTe thin films prepared by gas evaporation method. *Journal of materials research*. 1999. № 14 (1). P. 209–212.

ТЕМПЕРАТУРНІ ЗАЛЕЖНОСТІ КІНЕТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ В ОБЛАСТІ ВЛАСНОЇ ПРОВІДНОСТІ ПРЕСОВАНИХ ЗРАЗКІВ PbTe

Салій Я.П.,

доктор фізико-математичних наук, професор,
професор кафедри фізики і хімії твердого тіла

Представлено результати досліджень кінетичних параметрів зразків PbTe , отриманих методом пресування порошку за різних технологічних умов. Для інтерпретації отриманих результатів проведено теоретичний розрахунок концентрації та рухливості вільних носіїв заряду, питомої електропровідності та коефіцієнта термо-ЕРС на основі моделі, що враховує два типи вільних носіїв заряду. Зроблено висновки про можливі механізми розсіювання носіїв.

Напівпровідниковий матеріал телурид свинцю використовується для створення термоелектричних генераторів, що працюють в діапазоні температур 200–500 °С. Аналіз літературних даних свідчить про те, що незважаючи на тривалий час його використання альтернативні матеріали є менш ефективними або значно дорожчими [1]. Таким чином, вивчення властивостей матеріалу з метою покращення його термоелектричних параметрів залишається актуальною задачею.

Мета даної роботи полягає у послідовному теоретичному аналізі температурних залежностей питомої електропровідності та коефіцієнта термо-ЕРС як для зразків описаних в [1].

Температурні залежності концентрації та рухливості вільних носіїв заряду, питомої електропровідності та коефіцієнта термо-ЕРС зразків кількісно правильно можуть бути пояснені на основі моделі, що враховує два типи носіїв (електронів та дірок). З системи двох рівнянь:

$$n + N_a^- = p;$$

$$np = n_i^2,$$

знаходимо окремо концентрації електронів і дірок n і p , варіюючи тільки концентрацію іонізованих акцепторів N_a^- . Власну концентрацію n_i^2 розраховуємо

$$n_i^2 = N_v N_c \exp(-E_g/kT),$$

$$N_c = 2(2\pi m_c^* kT/h^2)^{3/2}, \quad N_v = 2(2\pi m_v^* kT/h^2)^{3/2},$$

$$m_c^* = 0,142 \cdot m_e \cdot (T/120)^{0.4}, \quad m_v^* = 1,1 m_e,$$

задаючи ширину забороненої зони згідно трьох моделей: 1) $E_g = 0.38$ еВ, 2) $E_g = 0.18 + 0,0004 T$, еВ, 3) гладка зшивка першої і другої моделі відповідно до температурного діапазону.

Рухливості електронів і дірок знаходимо за виразами:

$$\mu_e = \mu_{e300} (T/300)^{r_e}, \quad \mu_h = \mu_{h300} (T/300)^{r_h},$$

варіюючи μ_{e300} і μ_{h300} та r_e і r_h . Таким чином апроксимаційна залежність електропровідності

$$\sigma = \sigma_e + \sigma_h,$$

$$\sigma_e = en\mu_e, \quad \sigma_h = ep\mu_h$$

має три варіативні параметри, представлені в таблиці.

Термо – ЕРС апроксимуємо наступною залежністю:

$$\alpha = k/e[A_e \sigma_e - A_h \sigma_h + \sigma_e \ln(N_c/n) - \sigma_h \ln(N_v/p)]/\sigma,$$

де константа A залежить від типу розсіювання носіїв заряду і дорівнює $A = r + 2$, де r параметр, що залежить від механізму розсіювання ($r = 0$ при розсіюванні на акустичних фононах, деформаційному потенціалі оптичних фононів, та короткодіючому потенціалі точкових дефектів; $r = 1$ при розсіюванні на полярних оптичних фононах; $r = 2$ при розсіюванні на іонізованих домішках (кулонівському потенціалі).

Для аналізу коефіцієнта термо – ЕРС розділено A . Оптимізація r , A та моделей залежності ширини забороненої зони від температури привела до такого вибору $r_h = -4$, $r_e = -1,5$, $A_h = 2$, $A_e = 3$, $E_g = 0,38$ еВ. Далі ці параметри фіксувались, а апроксимація здійснювалась за параметрами наведеними у таблиці, результати представлені на рисунку.

Таблиця 1

Параметри апроксимації: концентрація акцепторів, рухливості дірок і електронів при 300 К

Зразок	$N_a^-, 10^{18} \text{ см}^{-3}$	$\mu_{h300}, \text{ см}^2/\text{В с}$	$\mu_{e300}, \text{ см}^2/\text{В с}$
XV3	2,3	40	2000
XVI 1Sa	1,0	100	600
3a	2,9	90	900
3a*	1,3	600	800
2a*	1,7	100	100

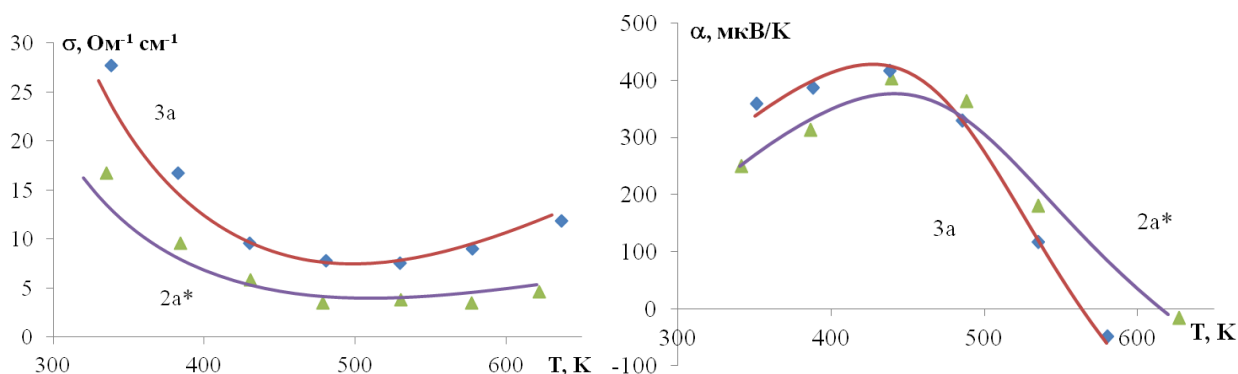

Рис. 1. Температурна залежність електропровідності та коефіцієнта термо-ЕРС

Проведено інтерпретацію наявних експериментальних результатів та теоретичний розрахунок концентрації та рухливості вільних носіїв заряду, питомої електропровідності та коефіцієнта термо-ЕРС на основі моделі, що враховує два типи вільних носіїв заряду. Запропонований підхід буде застосовано до аналізу нових технологічних залежностей параметрів термоелектричних матеріалів вирощених у наукових лабораторіях Фізико-хімічного інституту Прикарпатського національного університету.

1. Горічок І. В., Ліщинський І. М., Мудрий С. І., Оберемок О. С., Семко Т. О., Хацевич І. М., Матківський О. М., Матеїк Г. Д., Дзумедзей Р. О. Технологічні аспекти отримання термоелектричного PbTe. *Сенсорна електроніка і мікросистемні технології*. 2017. Т. 14. № 1–14.

СТРУКТУРНІ Й ОПТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕЛУРИДУ КАДМІЮ ЯК ФОТОЕЛЕКТРИЧНОГО АБСОРБЦІЙНОГО ШАРУ

Яворський Р.С.,
аспірант, молодший науковий співробітник
кафедри фізики і хімії твердого тіла

Світовий фотоелектричний ринок швидко зростає за останні роки [1–3]. З 2006 по 2019 рік наявна потужність встановлених фотоелектричних перетворювачів зросла з 6,1 ГВт до 291 ГВт [IRENA (2019)]. За цей проміжок часу середня ємність фотоелектричного модуля на основі кристалічного кремнію зросла приблизно на 10%. Це впливає з того, що Si стабільний, спирається на усталені технологічні фактори з величезною базою даних, і забезпечує ефективність в межах 15–25%, і в цілому він виявляється надійним [4].

Порівняно з кристалічними, тонкоплівкові модулі виготовляються в єдиному технологічному циклі. Виробництво тонкоплівкових систем, як правило, коштує дешевше, ніж кристалічних кремнієвих, але при такому масштабі розвитку ефективності через декілька років воно стане конкурентоспроможним для кристалічного кремнію [3]. Як відомо, на підкладку наноситься тонка фотоактивна плівка, яка може бути або скляною, або прозорою плівкою оксиду

індію (ITO), або прозорим провідним оксидом (TCO) [5, 6]. Однак, сонячні батареї з тонких плівок можуть запропонувати більші можливості для технологічного вдосконалення.

Телурид кадмію (CdTe) є дуже перспективним матеріалом для тонкоплівкових фотоелектричних пристроїв. CdTe – це напівпровідник AII–BVI з шириною забороненої зони $\sim 1,45\text{--}1,5$ еВ, що майже оптимально підходить до спектру перетворення сонячної енергії. Головною перевагою технології тонких плівок CdTe є її більш висока виробнича ефективність та менша собівартість продукції порівняно з сонячними елементами на основі кремнієвих комірок. Це пов'язано не тільки з товщиною шару, яка для кремнію є порядку мікрона, але і з низькою вартістю основи, на яку наноситься матеріал (скляна або полімерна плівка, металева фольга) [4].

Тонкі плівки телуриду кадмію наносились на очищену скляну підкладку з використанням методу PVD. Температура підкладки $T_{\text{п}}$ становила 470 К, температура випаровування попередньо синтезованих сполук CdTe змінювалась в діапазоні 790–850 К. Товщина тонких плівок, визначалась часом осадження $\tau = 160\text{--}570$ с і осаджувалась при вакуумі 10^{-4} Па.

Товщина отриманих зразків аналізувалась за допомогою профілометра Bruker Dektak XT. Оптичні спектри пропускання вирощених та відпалених тонких плівок CdTe досліджувались за допомогою спектрофотометра серії Agilent Technologies Cary Series UV-Vis-NIR шляхом вимірювання пропускання при нормальному куті падінні та кімнатній температурі. Діапазони довжин хвиль становили 190–3300 нм з кроком 1 нм. Після вимірювання плівки відпалювали протягом 90 хв при 723 К на повітрі, використовуючи піч Nabertherm LH04.

Розглянуто отримання тонких плівок за допомогою методики PVD. Досліджено, як основні технологічні параметри впливають на оптичні властивості та якість отримання плівки. Тонкі плівки телуриду кадмію на скляних підкладках отримувались за допомогою оптимізованого методу термічного випаровування. Плівки вирощувались на скляних підкладках при різних технологічних факторах (температура випаровування та час осадження). Пізніше для корекції структури поверхні плівки їх відпалювали при температурі 723 К. Оптикоелектронні властивості, такі як коефіцієнт поглинання, оптична провідність, показник заломлення та оптична товщина, досліджувались зі спектрів пропускання для вирощених та відпалених плівок методом Сванеполья. Було помічено, що поверхня тонких плівок є однорідною, про що свідчать інтерференційні смуги на поверхні зразків. Встановлено, що плівки після відпалу характеризуються дещо нижчими значеннями пропускання, але кращими значеннями коефіцієнта поглинання і становлять близько 10^4 см⁻¹. Це пов'язано насамперед з тим, що після відпалу зерна на поверхні плівки спікаються у крупніші, а також при високій температурі відпалу на поверхні плівки спостерігається утворення вільної фази Те.

1. Luo F. L. and Hong Ye. Renewable energy systems: advanced conversion technologies and applications. Crc Press, 2016.

2. Appelbaum J. The role of view factors in solar photovoltaic fields. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2018. № 81. P. 161–171. DOI: 10.1016/J.RSER.2017.07.026.
3. Wisz G., Nykyrui L., Yakubiv V., Hryhoruk I., Yavorskyi R. Impact of Advanced Research on Development of Renewable Energy Policy: Case of Ukraine. *International Journal of Renewable Energy Research (IJRER)*. 2018. № 8 (4). P. 2367–2384.
4. Nykyrui L. I., Yavorskyi R. S., Zapukhliak Z. R., Wisz G., & Potera P., Evaluation of CdS / CdTe thin film solar cells: SCAPS thickness simulation and analysis of optical properties. *Optical Materials*. 2019. № 92. P. 319–329. DOI: 10.1016/j.optmat.2019.04.029.
5. Sampaio P., González M. Photovoltaic solar energy: Conceptual framework. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. № 74. P. 590–601. DOI: 10.1016/J.RSER.2017.02.081.
6. Yavorskyi R., Nykyrui L., Wisz G., Potera P., Adamiak S., Górny Sz. Structural and optical properties of Cadmium Telluride obtained by Physical Vapour Deposition technique. *Applied Nanoscience*. 2018. № 9 (5). P. 715–724. DOI: 10.1007/s13204-018-0872-z.

Факультет математики та інформатики

СИМЕТРИЧНІ ФУНКЦІЇ НА ДЕЯКИХ БАНАХОВИХ ПРОСТОРАХ

Василишин Т.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
докторант кафедри математичного і функціонального аналізу

Функцію, задану на переставно-інваріантному просторі вимірних за Лебегом функцій на деякій вимірній за Лебегом множині ненульової міри, називають симетричною, якщо ця функція є інваріантною щодо композиції її аргумента із кожним вимірним автоморфізмом даної множини (вимірним автоморфізмом множини називають бієкцію цієї множини, яка зберігає міру Лебега усіх вимірних підмножин). Симетричні функції на нескінченновимірних просторах вперше почали вивчатися в роботах Немировського, Семенова, Гонзалеса, Гонзало і Харамілло. У роботах цих авторів було детально вивчено структуру симетричних неперервних поліномів на деяких дійсних сепарабельних переставно-інваріантних нескінченновимірних банахових просторах. Зокрема, було показано, що кожен такий поліном можна єдиним чином подати у вигляді лінійної комбінації добутків так званих елементарних симетричних поліномів, кожен з яких діє як інтеграл від певного степеня аргументу. Таким чином, елементарні симетричні поліноми утворюють так званий алгебраїчний базис алгебри всіх симетричних неперервних поліномів на певному дійсному сепарабельному переставно-інваріантному банаховому просторі.

У даній роботі розглядаються симетричні неперервні поліноми і симетричні аналітичні функції на несепарабельних просторах, а саме, на просторах вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій. Зокрема, встановлено, що на комплексному банаховому просторі усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на півосі, не існує жодного нетривіального симетричного неперервного полінома. Також встановлено, що елементарні симетричні поліноми утворюють алгебраїчний базис в алгебрі симетричних неперервних поліномів на комплексному банаховому просторі усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на відрізку. Аналогічний результат встановлено також для алгебри симетричних неперервних поліномів на дійсному банаховому просторі усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на відрізку. Дані результати дали можливість дослідити алгебри Фреше, які є поповненнями згаданих алгебр симетричних неперервних поліномів. Зокрема, розглянуто алгебру Фреше всіх цілих аналітичних симетричних функцій, які є обмеженими на обмежених множинах комплексного простору усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на відрізку. Кожна функція, яка належить даній алгебрі, може бути подана у вигляді ряду Тейлора, члени якого є симетричними неперервними поліномами. Враховуючи наявність алгебраїчного базису в алгебрі неперервних симетричних поліномів, приходимо до висновку, що кожен характер (лінійний мультиплікативний неперервний

комплекснозначний функціонал), заданий на даній алгебрі Фреше, цілком визначається своїми значеннями на елементарних симетричних поліномах. Таким чином, спектр (множину всіх характеристик) даної алгебри Фреше можна ототожнити із певною множиною послідовностей комплексних чисел. Встановлено, що даній множині належить та і лише та послідовність комплексних чисел, для якої існує геометрична прогресія, елементи якої обмежують зверху абсолютні значення елементів даної послідовності. Даний результат, зважаючи на той факт, що кожен елемент алгебри Фреше можна розглядати як певну функцію на спектрі, дозволив встановити зображення даної алгебри Фреше як алгебри аналітичних функцій на спектрі. А саме, доведено, що алгебра Фреше всіх цілих аналітичних симетричних функцій, які є обмеженими на обмежених множинах комплексного простору усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на відрізку, є ізоморфною з алгеброю Фреше всіх цілих функцій на спряженому просторі до алгебри всіх цілих функцій від однієї комплексної змінної, оснащеному сильною топологією.

Доведено, що алгебра Фреше, яка є поповненням алгебри симетричних неперервних поліномів на дійсному банаховому просторі усіх вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій, заданих на відрізку відносно системи норм рівномірної збіжності від комплексифікацій поліномів, окрім аналітичних функцій, також містить і функції, які не є аналітичними. Зокрема в даній алгебрі міститься функція, задана як абсолютне значення інтеграла від аргумента. Показано, що спектр такої алгебри можна ототожнити із множиною всіх послідовностей дійсних чисел, кожна з яких є, за абсолютним значенням, обмеженою якоюсь геометричною прогресією.

Також у роботі знайдено алгебраїчні базиси алгебр симетричних неперервних поліномів на декартових степенях комплексного простору вимірних за Лебегом інтегровних за Лебегом у степені p функцій на відрізку, комплексного простору вимірних за Лебегом інтегровних за Лебегом у степені p функцій на півосі, комплексного і дійсного просторів вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій на відрізку. Для симетричних неперервних поліномів степеня 2 і 3 на декартовому квадраті комплексного простору вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій на відрізку отримано явні формули для вираження цих поліномів через елементи відповідного алгебраїчного базису. Було описано множину всіх функціоналів обчислення значень в точках декартового квадрата комплексного простору вимірних за Лебегом суттєво обмежених функцій на відрізку, на основі чого можна буде отримати опис спектра відповідної алгебри Фреше, яка є поповненням алгебри всіх симетричних поліномів на даному декартовому квадраті.

Було розглянуто, також, і деякі неаналітичні симетричні функції. Зокрема, було встановлено існування системи твірних елементів алгебри симетричних неперервних $*$ -поліномів від скінченної кількості комплексних змінних.

Отримані результати можуть бути використані при дослідженні алгебр симетричних аналітичних функцій на перерахованих вище просторах.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МЕТОДІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ У КОМП'ЮТЕРНИХ ІГРАХ

Горелов В.О.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем

Алгоритми машинного навчання широко використовують при розробці сучасних відеоігор завдяки можливості досягати мети без формалізації досліджуваних процесів, спираючись на результати досліджень статистичних моделей.

Спектр застосування таких алгоритмів досить широкий: від побудови неігрових персонажів до процедурного генерування поверхонь.

Популярними є методи глибинного навчання, котрі фокусуються на використанні штучних нейронних мереж. Такі методи дозволяють реалізувати навчання без вчителя і обробляти некатегорійні дані та можуть бути використані при вирішенні складних проблем, котрі важко формально описати, проте вимагають значних обчислювальних можливостей при тренуванні моделей і для самого процесу гри.

Для аналізу зображень використовують згорткові нейронні мережі. Такі мережі використовують багат шаровий перцептрон, особливістю якого є можливість роботи з мінімальною попередньою обробкою вхідних даних. Вони здатні самостійно конструювати ознаки, що визначає їхню широку популярність при застосуванні у комп'ютерних іграх.

Особливістю рекурентних нейронних мереж є побудова зв'язків між вузлами на основі орієнтованого у часі графа, що дозволяє надати моделі динамічних властивостей. Дозволяють розв'язувати задачі, пов'язані із розпізнаванням мовлення та рукописного тексту.

Довга короткочасна пам'ять – мережа, що може бути ефективно використана для навчання у випадках, коли події часових рядів містять затримки невідомої тривалості. Надає можливість здійснювати класифікацію, обробку чи передбачення часових рядів.

Навчання з підкріпленням. Підхід, котрий дозволяє вирішувати задачі за допомогою програмних агентів, метою яких є отримання винагороди за досягнення певної мети. На відміну від навчання з учителем у випадку навчання з підкріпленням пари правильних входів-виходів не надають. Процес базується на балансі між дослідженням невідомого та використанням відомого стану. Прикладом застосування є задача «багаторукогого бандита».

Нейроеволюція – варіант машинного навчання, в основі якого лежить тренування нейронних мереж за допомогою еволюційних алгоритмів. Він знайшов широке застосування у комп'ютерних іграх та керуванні роботами. Реалізувати навчання з учителем у цьому випадкові складно чи неможливо, зате легко оцінювати продуктивність мережі.

Існує значна кількість ігор, що набули поширення, розроблених із використанням методів машинного навчання. Популярними є побудова агентів

глибинного навчання та реалізація ігрових об'єктів, котрі використовують комп'ютерний зір.

Науковці кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем взяли участь реалізації міжнародного проекту Erasmus+ KA2 CBHE №561728-ERP-1-2015-1-ES-ERPKA2-CBHE-JP «Співробітництво між університетами та підприємствами у сфері ігрової індустрії в Україні – GameHub». У результаті виконання завдань проекту було створено лабораторію розробки ігрового програмного забезпечення.

Студенти спеціальності «Комп'ютерні науки» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» вивчають дисципліни, пов'язані із дослідженням даних, такі як: «Алгоритми машинного навчання», «Аналіз даних», «Інтелектуальний аналіз даних» тощо та дисципліни із розробки програмного забезпечення комп'ютерних ігор з використанням ігрових рушіїв Cocos 2D та Unity 3D.

Тематика дипломних робіт бакалавра у 2019–2020 роках тісно пов'язана із комп'ютерними іграми і, зокрема, машинним навчанням. Наприклад, «Алгоритми машинного навчання у комп'ютерних іграх», «Методи глибинного навчання при побудові агентів комп'ютерної гри», «Методи генерування віртуальних світів у комп'ютерних іграх», «Процедурне генерування поверхонь у комп'ютерних іграх», «Алгоритми функціонування неграючих персонажів» тощо.

Таким чином, у ДВНЗ створено можливості для ефективного вивчення навчальних дисциплін і набуття актуальних практичних навичок, котрі можуть бути використані не тільки при розробці ігрового програмного забезпечення, а й при побудові алгоритмів та статистичних моделей для різних галузей промисловості, охорони здоров'я, фінансового ринку тощо.

1. Горелов В. О., Dariusz Sala. Гейміфікація навчання. *Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 23–28 травня 2017 р. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. С. 136–139.

2. Горелов В. О., Петришин Л. Б. Використання методів машинного навчання для ігрового моделювання розподілених систем управління. *«Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Івано-Франківськ, 14–19 травня 2018 р. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2018. С. 136–139.

3. Горелов В. О., Іляш Ю. Ю., Ровінський В. А. Методи ущільшення даних та перетворення форми інформації у комп'ютерних іграх. *Управління розвитком складних систем*. 2018. № 35. С. 93–104.

ВИВЧЕННЯ ОСНОВ МОДЕЛЮВАННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІНФОРМАТИКИ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Дрінь Б.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри математики та інформатики і методики навчання

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в суспільстві, використання сучасних інформаційних технологій у всіх галузях діяльності людини, переорієнтація методичної системи навчання у загальноосвітній школі, спрямованої на розвиток особистостей учня, його здібностей та творчого потенціалу, вимагають підвищення результативності системи освіти взагалі та переосмислення змісту шкільного курсу інформатики (ШКІ) і методики його викладання, зокрема. Учитель повинен бачити учня у процесі навчання не як об'єкт, який повинен отримати і засвоїти певну сукупність знань, а як активний, повноцінний суб'єкт цього процесу.

Однією із важливих тем шкільного курсу інформатики, який дозволяє здійснювати переорієнтацію методичної системи навчання, є тема «Моделювання», яка допомагає виробити в учня логіку засвоєння навчального матеріалу та уміння самостійного поглибленого оволодіння навичками з відповідних галузей предметної області.

Метою дослідження є аналіз процесу вивчення основ моделювання і, зокрема інформаційного, у шкільному курсі інформатики, який передбачає формування в учнів наукового пізнання, що потребує інтеграції знань із різних навчальних дисциплін і, отже, сприяє формуванню світогляду з позиції єдиного підходу до вивчення різноманітних явищ та процесів навколишнього світу.

Вирішальну роль моделювання відіграє при розробці теорії об'єктів, структура і поведінка яких безпосередньо людині не доступні повністю або у певній мірі не підлягають прямому спостереженню чи експериментуванню, а також, коли існуючі теоретичні напрацювання не можуть пояснити або передбачити стан явищ чи хід процесів.

Моделювання – це метод, а модель – форма, засіб наукового пізнання.

У західній філософії еталонним є визначення, яке дає В.А. Штофф у своїй книзі «Моделювання і філософія»: «Під моделлю розуміється така подумки представлена або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нове уявлення про цей об'єкт».

На даний час можна вважати недостатньо розкритими теоретичні і методологічні основи вивчення основ моделювання у ШКІ. Це спонукало до визначення таких основних послідовностей технологічних операцій, які потрібно реалізувати при розробці систем, що базуються на використанні засобів обчислювальної техніки:

- постановка задачі;
- загальне ознайомлення з об'єктом, процесом, явищем, подією тощо;
- виділення тих задач, які повинна розв'язувати проектуєча система;

- ознайомлення з подібними задачами і технологією їх розв’язання;
- перехід від опису поставленої задачі у змістовних термінах до формального опису побудови моделі, з орієнтацією на її розв’язування;
- перехід від опису технології розв’язування задачі в предметно-орієнтованих термінах до побудови алгоритму розв’язання задачі;
- переведення алгоритму на конкретну мову програмування;
- реалізація програми вибраними програмно-технічними засобами;
- аналіз отриманих результатів і, при потребі, дообстеження предметної області та повторення усіх попередніх етапів.

У ШКІ чітко окреслені п’ять основних змістовнометодичних ліній курсу [2]:

- інформації;
- інформаційних систем;
- формалізації і моделювання;
- інформаційних технологій;
- алгоритмізації та програмування.

Певну увагу при цьому слід приділити поняттю інформаційного (знакового) моделювання. Мета інформаційного моделювання полягає в отриманні нових знань, нової інформації про об’єкти, кількісні та якісні результати на основі наявної моделі. Якісні висновки, що одержані за результатами аналізу, дозволяють виявити невідомі раніше властивості об’єкта: його структуру, динаміку розвитку, стійкість, цілісність та ін. Кількісні висновки в основному носять прогностичний характер деяких майбутніх або пояснення змін попередніх значень, що характеризують даний об’єкт [1]. Інформаційне моделювання в літературі описується по-різному. На мою думку, найбільш вдалим є визначення, згідно якого особливістю знакових моделей є повна відсутність подібності між відповідними елементами такої моделі й об’єкта, оскільки поняття знаку виключає подібність між нею і тим предметом чи явищем, яке відображає або не передбачає її [6].

Моделювання будь-якого об’єкта в подібному сенсі є нічим іншим, як фіксацією того чи іншого рівня пізнання цього об’єкта, що дозволяє не тільки описувати його будову, але і передбачати його поведінку.

При цьому за основу можна взяти такі постулати:

- кожен об’єкт складається з частин, які ми будемо називати елементами;
- елементи характеризуються відповідними властивостями;
- елементи знаходяться у відповідних відношеннях між собою.

Одним з необхідних компонентів інформаційної культури учнів можна вважати вміння переходити від змістовного наповнення знання до модельної формалізації цього знання і навпаки.

Як зауважує Ю.П. Франко, доцільно при викладанні інформатики використовувати методи доцільно підібраних задач і демонстраційних прикладів, який є одним із частково-дидактичних методів, що базується на ідеях моделювання [3]. У педагогічній практиці поняття «модель» трактується як деякий об’єкт, дещо подібний (аналогічний) до оригіналу. Моделювання є найбільш адекватним сучасним вимогам до системи освіти методом включення комп’ютера в навчання, яке забезпечує активний вид навчально-пізнавальної діяль-

ності учнів. Побудову і реалізацію моделей можна здійснювати через роботу школярів над навчально-дослідницьким проектом.

Висновки. Необхідність включення основ моделювання і, зокрема інформаційного, у зміст навчального процесу викликана і зумовлена розвитком самої школи, одним із завдань якої є формування в учнів навичок самостійного засвоєння знань. Метод моделювання є одним з фундаментальних методів пізнання, завдяки якому в учнів формується науково-теоретичний світогляд про об'єкти, процеси та явища в природі і суспільстві, взаємозв'язок між природничими, технічними, гуманітарними науками; уміння обирати і формулювати цілі, досліджувати процеси і явища; аналізувати, систематизувати, абстрагувати, узагальнювати, порівнювати; створює умови для диференціації навчання на різних рівнях шляхом побудови моделей різної складності; допомагає розвивати в учнів логічне і творче мислення, пізнавальну активність; поглиблює знання з основних тем шкільного курсу інформатики (і не тільки); суттєво впливає на рівень інформаційної культури старшокласників, підвищує в цілому мотивацію навчання як окремих тем, так й інформатики в цілому.

1. Слюсарева Ю. В. Інформаційне моделювання як відображення об'єктивної дійсності. 2016. URL: <https://bit.ly/2y8vHCn>.

2. Сьомкін В. С., Глазова В. В. Вивчення питань «Формалізація і моделювання» в «Шкільному курсі інформатики та методики її навчання». *Пошуки і знахідки. Серія : фізико-математичні науки*. 2010. Вип. 1. С. 140–147. URL: <http://slavdpu.dn.ua/fizmatzbirnyk/2010/p140-147.pdf>.

3. Франко Ю. П. Викладання інформатики в умовах організації багаторівневої освіти та підготовки висококваліфікованого фахівця. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6 (43). С. 224–230.

4. Шамшина Н. В. Методичні аспекти вивчення теми «Комп'ютерне моделювання у школі. 2019. URL: https://informatika.udpu.edu.ua/?page_id=5223.

5. Шигун М. М. Моделювання як метод наукових досліджень та інші методи пізнання дійсності. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2016. Вип. 3 (9). С. 203–214. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/72688/67931>.

6. Штофф В. А. Моделювання і філософія. URL: <http://ibib.ltd.ua/modelirovanie-filosofiya.html>.

РОЗВИТОК МЕТОДІВ ТА ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ АДАПТИВНИХ СИСТЕМ ПЕРЕДАЧІ ТА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Дутчак М.С.,
викладач кафедри інформаційних технологій

У сучасному суспільстві за умов стрімкого розвитку науки і техніки та потребою у навчанні практично впродовж усього життя, все актуальнішим стає питання розробки і реалізації інтелектуальних адаптивних систем передачі та контролю знань, які дозволили б максимально автоматизувати та

підвищити ефективність процесу навчання, адаптувавши його до потреб і можливостей здобувачів освіти.

На сьогоднішній день комп'ютерні технології активно використовуються у навчальному процесі, але переважно як допоміжний засіб для доставки статичного навчального матеріалу до студента і тестового контролю результатів навчання [1–3]. При цьому не забезпечується автоматизація побудови адаптивної траєкторії навчання (АТН), а лише зміна форми викладу навчального матеріалу.

Для реалізації запропонованого методу автоматизованої побудови АТН використовуються отримані із заданим ступенем достовірності і обґрунтованості математичні моделі студента та навчального заняття, академічні та індивідуальні вимоги до навчального процесу, а також ієрархічна система заняття, яка складається із множини альтернатив проектних рішень на кожному ієрархічному рівні. Альтернативи являють собою навчальні блоки різних рівнів ієрархії. Кожен з них можна охарактеризувати такими показниками як етап навчання, змістове наповнення, рівень складності, ступінь важливості, ступінь засвоєння, ступінь проходження, швидкістю засвоєння, методика викладу матеріалу, відведений час тощо. Із набору альтернатив формується навчальне заняття.

Формалізовано процедуру вибору кращих в певному розумінні альтернатив із заданої множини [4]. У нашому випадку кращими будуть ті, які найбільш відповідають можливостям студента і максимально сприятимуть досягненню поставленої мети. Задача автоматизованої побудови АТН володіє такою властивістю, як багаторівневий прямий і зворотній параметричні взаємозв'язки [5].

За результатами проведених теоретичних розробок та досліджень побудовано веборієнтовану навчальну систему Intelligent Online e-Learning Systems (IOELS), на базі якої було проведено експериментальну перевірку запропонованих методів побудови АТН.

Програма IOELS відноситься до інтелектуальних автоматизованих систем, оскільки являє собою систему підтримки прийняття рішень, яка базується на розроблених математичних моделях та їх використанні для формування бази знань і автоматизованої

побудови АТН. При розробці функціонально-структурної моделі системи, застосовано модульний принцип розробки додатків, що дозволяє фізично розділити процеси розробки та відладки окремих модулів. Структурна модель IOELS наведена на рис. 1.

Система IOELS побудована на основі трьох-

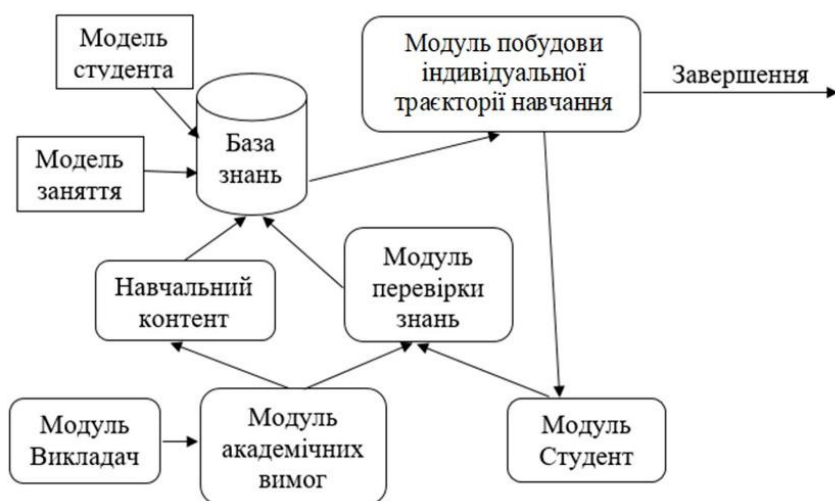

Рис. 1. Структурна модель IOELS

рівневої архітектури та містить клієнтську та серверну частини і систему управління базами даних (СУБД), які забезпечують ефективну її роботу.

Для доступу до web-ресурсу на стороні клієнта використовується будь-який браузер. Клієнтська частина системи написана із використанням мови JavaScript та бібліотеки JQuery. Серверна частина мовою програмування PHP. База даних забезпечує зберігання, структурування та управління інформаційними потоками даних. Для управління базами даних використана СУБД PostgreSQL.

Відповідно до наданих прав доступу, у системі передбачено наступні категорії користувачів: «Student», «Guest», «Developer», «Admin».

Розвиток та вдосконалення методів та програмних засобів побудови АТН дозволяють підвищити якість та ефективність навчального процесу, раціональніше використовувати людські та технічні ресурси для його організації.

1. Chantal R., Danielle L., Jennifer C. «Applying Best Practice Online Learning, Teaching, and Support to Intensive Online Environments: An Integrative Review. *Frontiers in Education*. 2017. № 2. Nov. doi: 10.3389/feduc.2017.00059. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2017.00059/full>.

2. Rovai A. P., Downey J. R. Why some distance education programs fail while others succeed in a global environment. *Frontiers of distance learning in business education*. 2013. № 13. P. 24–45.

3. Apoki U., Humam K., Crisan G. From Digital Learning Resources to Adaptive Learning Objects: An Overview. *6th International Conference MDIS 2019*. 2020. P. 18–32. Doi: 10.1007/978-3-030-39237-6_2.

4. Дутчак М. Моделювання процесу автоматизованої побудови індивідуалізованого навчання в інтелектуальних освітніх онлайн системах. *Прикладні науково-технічні дослідження* : матер. IV міжн. наук.-практ. конф., 1–3 квітня 2020. С. 47–51.

5. Ennouamani S., Mahani Z. An overview of adaptive e-learning systems. *Eighth International Conference on Intelligent Computing and Information Systems (ICICIS)*. 2017. P. 342–347. Doi: 10.1109/INTELCIS.2017.8260060.

ЦИФРОВА ОБРОБКА ДІАГНОСТИЧНИХ ДАНИХ НА ОСНОВІ ТРІЙКОВИХ СИМЕТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Ізмайлов А.В.,
асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем

Більшість сучасних виробничих процесів пов'язані з обробкою даних різними цифровими засобами. Часто, такі дані носять діагностичний характер, а їх цифрова обробка автоматизує процес моніторингу стану виробничого обладнання та процесів, яке воно забезпечує. Цифрова обробка діагностичних даних є важливим елементом забезпечення цілісності, неперервності та безпеки виробничих процесів, оскільки, забезпечує зменшення впливу людського фактору там, де його негативний ефект призведе до збитків на виробництві [1–4].

Одними з основних засобів цифрової обробки даних у виробничому обладнанні є спеціалізовані процесори для дискретних ортогональних та вейвлет-перетворень [1; 2]. В основі таких перетворень лежать системи функцій, які володіють певними властивостями, що забезпечують підвищену якість цифрової обробки даних певного типу [2]. Основними базисами ортогональних перетворень є системи гармонічних функцій та функцій Уолша і Хаара, базисами вейвлет-перетворень – вейвлет-функції Хаара, Добеші та біортогональні вейвлети [1; 2]. При цьому, спеціалізовані процесори для перетворень на основі системи трійкових симетричних функцій ще не мають практики застосування для задач цифрової обробки діагностичних даних у виробничу обладнанні, незважаючи на переваги застосування відповідних перетворень [3].

У зв'язку із наведеним вище, метою дослідження є оцінка ефективності застосування дискретних трійкових симетричних перетворень для цифрової обробки діагностичних даних.

У якості виробничого обладнання, для якого здійснено оцінку ефективності, обрано пристрої обліку та контролю параметрів передачі газу та комплекс засобів наземного контролю і керування процесом буріння нафтових і газових свердловин. Для діагностичних даних у такому обладнанні актуальною є проблема їх ущільнення у межах допустимих значень похибки відновлення, для зменшення обсягів пам'яті, які виділяються на зберігання таких даних. Для зазначеного обладнання допустиму похибку відновлення даних визначено на рівні 5% [4].

Для забезпечення контролю за значенням похибки відновлення при дослідженні ефективності ущільнення даних у запропонованих пристроях використано значення середньої абсолютної похибки у відсотках MAPE:

$$MAPE = \frac{1}{N} \sum_{i=0}^{N-1} \frac{|X(i) - X_r(i)|}{X(i)} \cdot 100\%, \quad (1)$$

де N – кількість відліків у вхідному наборі даних X , $X(i)$ – вхідні дані, $X_r(i)$ – відновлені після ущільнення дані.

Кількість байтів, яка необхідна для зберігання N коефіцієнтів ортогонального перетворення, з яких N_Z рівні нулю, обчислюється наступним чином:

$$B_O = 4 \cdot (N - N_Z) + L \cdot N_Z, \quad (2)$$

де L – кількість байтів, необхідних для зберігання номера відкинутого коефіцієнта.

Ступінь зменшення обсягу пам'яті для зберігання даних у випадку ортогонального перетворення обчислюється за допомогою співвідношення:

$$R_{Dec}^O = \frac{4N - B_O}{4N} \cdot 100\%. \quad (3)$$

У випадку вейвлет-перетворень, допустиме значення похибки відновлення забезпечується про зберіганні 70% коефіцієнтів перетворення, у зв'язку з чим кількість байт, яка необхідна цих коефіцієнтів обчислюється наступним чином:

$$B_W = 4 \cdot N_A + 2 \cdot \lceil N \cdot 0.7 - N_A \rceil + (N - \lceil N \cdot 0.7 \rceil), \quad (4)$$

де N_A – кількість апроксимуючих коефіцієнтів, N – кількість відліків у вхідній послідовності (кількість коефіцієнтів перетворення), $\lceil \cdot \rceil$ – операція округлення до більшого цілого.

Ступінь зменшення обсягу пам'яті для зберігання даних у випадку вейвлет-перетворення обчислюється за допомогою співвідношення:

$$R_{Dec}^W = \frac{4N - B_W}{4N} \cdot 100\%. \quad (5)$$

Застосування трійкового симетричного ортогонального перетворення забезпечило зменшення обсягу пам'яті, необхідного для зберігання діагностичних даних, на рівні від 44% до 66%, у пристроях обліку та контролю параметрів передачі газу у порівнянні з перетвореннями Уолша і Хаара.

Застосування трійкового симетричного вейвлет-перетворення забезпечило зменшення обсягу пам'яті, необхідного для зберігання даних, на рівні 57,2% при одночасному зменшенні похибки відновлення до 20%, у комплексі засобів наземного контролю і керування процесом буріння нафтових і газових свердловин у порівнянні з вейвлет-перетвореннями Хаара та Добеші.

1. Jarwan A., Sabbah A., Ibnkahla M. Data Transmission Reduction Schemes in WSNs for Efficient IoT Systems. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*. 2019. June. Vol. 37. № 6. P. 1307–1324. URL: <https://doi.org/10.1109/JSAC.2019.2904357>.

2. Блейхут Р. Э. Быстрые алгоритмы цифровой обработки сигналов. Москва : Мир, 1989. 448 с.

3. Ізмайлов А. В., Петришин Л. Б. Цифрова обробка інформації в розосереджених системах управління із застосуванням швидкого ортогонального перетворення на основі трійкових симетричних функцій. *Системи обробки інформації*. 2018. № 3 (154). С. 79–89. URL: <https://doi.org/10.30748/soi.2018.154.11>.

4. Заміховський Л. М., Ровінський В. А., Євчук О. В. Діагностика технічного стану штангових глибинно-насосних установок. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2006. 308 с.

РІЗНОТИПНІ МЕТОДИ АПРОКСИМАЦІЇ СИСТЕМ КВАЗІЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ ПЕРШОГО ПОРЯДКУ

Казмерчук А.І.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

доцент кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики

Для системи квазілінійних диференціальних рівнянь першого порядку розглянемо задачу Коші:

$$u_t^j + \varphi^j(u^j)_x + \psi^j(u^1, \dots, u^N) = 0, j = 1, \dots, N, \quad (1)$$

$$u^j|_{t=0} = u_0^j(x), j = 1, \dots, N, \quad (2)$$

де $u = (u^1, \dots, u^N)$, $u = u(t, x)$, $\varphi^j(v) \in C^{2,\alpha}$, $\left| \frac{d\varphi^j}{dv} \right| \leq K_1$, $\psi^j(u^1, \dots, u^N) \in C^{1,\alpha}$,
 $u_0^j(x) \in L_\infty(R)$, $j = 1, \dots, N$.

Припустимо, для функцій $\zeta_j(v) \in C^1(R)$, $j = 1, \dots, N$, виконуються нерівності $\zeta_j(v) > 0$, $\frac{d\zeta_j(v)}{dv} v \geq 0$, і $\zeta_j(v) \rightarrow +\infty$ при $|v| \rightarrow +\infty$, а при $C = \text{const} > 0$ справджується нерівність

$$-\sum_{j=1}^N \frac{d\zeta_j(u^j)}{du^j} \psi^j(u^1, \dots, u^N) \leq C \sum_{j=1}^N \zeta_j(u^j),$$

Означення 1. Обмежена вимірна вектор-функція $u(t, x)$ називається узагальненим розв'язком задачі (1), (2), якщо

$\forall k \in R^1 \quad \forall f(t, x) \in C^{0,\infty}((0, T] \times R^1)$, $f(t, x) \geq 0$ при кожному $j = 1, \dots, N$ виконуються нерівності

$$L_j(u, k, f) = - \iint_{0-\infty}^{T+\infty} \left\{ |u^j - k| f_t + \text{sign}(u^j - k) (\varphi^j(u^j) - \varphi^j(k)) f_x - \text{sign}(u^j - k) \psi^j(u^1, \dots, u^N) f \right\} dx dt \leq 0,$$

а початкові умови (2) приймаються у сильному сенсі.

Наближений метод довільній обмеженій вектор-функції $u_0(x)$ і скалярному параметру $\varepsilon > 0$ ставить у відповідність сім'ю функцій $\{u^\varepsilon(t, x)\}$.

При цьому якщо $\text{var}(u_0(x)) < +\infty$, то

$$L_j(u^\varepsilon, k, f) \leq \varepsilon \|\nabla f\|_C \text{var}_{\text{supp} f} u^\varepsilon(t, x).$$

Ми вважатимемо також, що наближений метод стійкий за початковими даними, і для функцій $u^\varepsilon(t, x)$ стійкими в $L_{1,loc}(R)$ є модулі неперервності $\lambda(h)$ за змінною x і $v_t(\tau)$ — за змінною t .

Для $\tau_1, \tau_2 > 0$ визначимо послідовності $a_i = i(\tau_1 + \tau_2)$, $b_i = a_i + \tau_2$, $i \in N_0$. Далі, нехай для $\varepsilon = \varepsilon(\tau_1, \tau_2)$ при $t \in [a_i, b_i)$ $u^\varepsilon(t, x)$ — наближений розв'язок за методом А задачі Коші (1), (2), а при $t \in [b_i, a_{i+1})$ $u^\varepsilon(t, x)$ — наближений розв'язок за методом В задачі Коші (1), (2).

Отримано оцінки збіжності наближених розв'язків до узагальненого розв'язку задачі (1), (2) у наступному сенсі.

Означення 2. При $\varepsilon > 0$ функція $u^\varepsilon(t, x)$, яка на різних смугах є почерговим наближеним розв'язком за методом А і за методом В з початковими умовами, що визначаються значенням $u^\varepsilon(t, x)$, отриманим на попередній смузі, називається АВ — наближеним розв'язком задачі (1), (2).

Теорема 1. Нехай $\text{var}(u_0(x)) < +\infty$ і $\text{var}(v_0(x)) < +\infty$. Тоді для АВ — наближених розв'язків $u^\varepsilon(t, x)$ і $v^\varepsilon(t, x)$ при $\varepsilon_{1,2} > 0$, і таких, що відповідають початковим функціям $u_0(x)$ та $v_0(x)$, справджується оцінка

$$\|u^{\varepsilon_1}(t, \cdot) - v^{\varepsilon_2}(t, \cdot)\|_{L_{1,loc}(R)} \leq \|u_0(\cdot) - v_0(\cdot)\|_{L_{1,loc}(R)} + C((\varepsilon_1 + \varepsilon_2)^\delta),$$

де $\delta \in (0, 1)$ залежить від швидкості збіжності в наближених методах А і В.

Теорема 2. Нехай $\varepsilon = O(\tau)$. Тоді для AB – наближених розв’язків $u^\varepsilon(t, x)$ і $v^\varepsilon(t, x)$ при $\varepsilon_{1,2} > 0$, і таких, що відповідають початковим функціям $u_0(x)$ та $v_0(x)$, справджується оцінка

$$\|u^{\varepsilon_1}(t, \cdot) - v^{\varepsilon_2}(t, \cdot)\|_{L_{1,loc}(R)} \leq \|u_0(\cdot) - v_0(\cdot)\|_{L_{1,loc}(R)} + \mu((\varepsilon_1 + \varepsilon_2)),$$

де функція $\mu(\sigma) \rightarrow 0, \sigma \rightarrow 0$ залежить від сумісного модуля неперервності $\lambda(\sigma)$ в $L_{1,loc}(R)$ початкових функції $u_0(x)$ і $v_0(x)$ та від швидкості збіжності в наближених методах A і B .

Отримані результати є поглибленням і узагальненням результатів робіт [1–5].

1. Казмерчук А. И. О сходимости приближённых решений задачи для квазилинейных уравнений первого порядка. *Вестник МГУ. Сер. матем. механ.* 1989. Вып. 4. С. 68–70.

2. Казмерчук А. І. До обґрунтування наближених методів розв’язання квазілінійних законів збереження з негладкими даними задачі. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Прикладна математика.* 2000. № 411. С. 147–151.

3. Казмерчук А. І. Наближення параболічними системами рівнянь вищих порядків систем квазілінійних диференціальних рівнянь з частинними похідними першого порядку. *Проблеми наукової думки.* 2016. Т. 12. № 10. С. 95–97.

4. Казмерчук А. І. В’язкісно-згладжувальний метод розв’язання задачі Коші для квазілінійного рівняння з частинними похідними першого порядку. *Проблеми наукової думки.* 2016. Т. 12. № 10. С. 98–100.

5. Казмерчук А. І. Оптимізація швидкості збіжності в методах наближеного розв’язування задачі Коші для системи квазілінійних рівнянь з частинними похідними першого порядку. *Прикарпатський вісник НТШ. Число.* 2018. № 2 (46). С. 47–51.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Кашуба Г.І.,

викладач кафедри математики та інформатики і методики навчання

Згідно Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти основною метою освітньої галузі «Математика» є формування в учнів математичної компетентності на рівні, достатньому для забезпечення життєдіяльності в сучасному світі, успішного оволодіння знаннями з інших освітніх галузей у процесі шкільного навчання, забезпечення інтелектуального розвитку учнів, розвитку їх уваги, пам’яті, логіки, культури мислення та інтуїції.

Роки роботи в школі – це роки навчання та пошуку, вивчення та апробації технологій, методик, прийомів та методів. Традиційні форми та методи навчан-

ня – вічні. Проте сьогодні змушує шукати новітні прийоми навчання. Тому вчителями розглядалися і впроваджувалися в практичну діяльність різні технології, методики, прийоми і методи навчання, одним з яких є використання ІКТ.

Інформаційні технології не тільки полегшують доступ до інформації і відкривають можливості варіативності навчальної діяльності, її індивідуалізації та диференціації, але і дозволяють по-новому організувати взаємодію всіх суб'єктів навчання, побудувати освітню систему, в якій учень був би активним і рівноправним учасником освітньої діяльності.

Ефективність застосування нових інформаційних технологій на уроках математики обумовлена наступними факторами:

- різноманітність форм представлення інформації;
- висока степінь наочності;
- можливість моделювання за допомогою комп'ютера різноманітних об'єктів і процесів;
- звільнення від рутинної роботи, що відвертає увагу від засвоєння основного змісту;
- можливість організації колективної та індивідуальної дослідницької роботи;
- можливість диференціювати роботу учнів у залежності від рівня підготовки, пізнавальних інтересів та ін., використовуючи сучасні інформаційні технології;
- можливість організувати комп'ютерний оперативний контроль і допомогу з боку вчителя;
- можливості комп'ютера дозволяють учню активно приймати участь у процесі пізнання.

Широке застосування мультимедійних технологій різко підвищує ефективність активних методів навчання для всіх форм організації навчального процесу.

Вчитель у мультимедійній аудиторії на додачу до дошки та крейди отримує потужний інструмент для подання інформації в різноманітній формі.

Головні переваги пропонованих технологій полягають у тому, що вони дозволяють інформатизувати навчальний процес, більш відповідають вимогам сучасної школи в порівнянні з класно-урочною моделлю. Цілі такого навчання спираються на потенційні можливості комп'ютера як засобу пізнавально-дослідницької діяльності, забезпечують особистісно-орієнтований підхід до навчання, що сприяє розвитку індивідуальних здібностей учнів. Об'єднання в комп'ютері текстовою, графічною, аудіо-відеоінформації, анімації різко підвищує якість учбової інформації, що підноситься школярам, і підвищує успішність їх вчення. Тому сьогодні в традиційну схему «вчитель – учень – підручник» вводиться нова ланка – комп'ютер, а в шкільну свідомість – комп'ютерне вчення.

Існуючі недоліки та проблеми застосування ІКТ:

- Немає комп'ютера в домашньому користуванні багатьох учнів і вчителів, час самостійних занять у комп'ютерних класах відведено далеко не у всіх школах.

- У вчителів недостатньо часу для підготовки до уроку, на якому використовуються комп'ютери.
- Недостатня комп'ютерна грамотність вчителя.
- Відсутність контакту з учителем інформатики.
- У робочому графіку вчителів не відведено час для дослідження можливостей Інтернет.
- Складно інтегрувати комп'ютер у поурочну структуру занять.
- Не вистачає комп'ютерного часу на всіх.
- У шкільному розкладі не передбачено час для використання Інтернет на уроках.

• Існує ймовірність, що, захопившись застосуванням ІКТ на уроках, учитель перейде від розвивального навчання до наочно-ілюстративним методам.

Отже, в цілому, мультимедіа є виключно корисною та плідною навчальною технологією, завдяки притаманній їй інтерактивності, гнучкості й інтеграції різноманітних типів мультимедійної навчальної інформації, а також завдяки можливості врахування індивідуальних особливостей учнів та сприяння підвищенню їх мотивації. Мультимедійні засоби навчання є перспективним і високоефективним інструментом, що дозволяє надавати інформацію у більшому обсязі, ніж традиційні джерела інформації у тій послідовності, що відповідає логіці пізнання. Завдяки цій технології можна підняти процес навчання на якісно новий рівень.

1. Селевко Г. К. Сучасні педагогічні технології : навчальний посібник. Москва : Народна освіта, 1998. 256 с.

2. Сучасний урок – спільна творчість учителя та учня. URL: colegium.mk.ua/publ/navchalna...suchasnij_urok.

3. Вавілова В. С. Використання комп'ютерів на уроках математики. Київ, 2010. 54 с.

4. Бученко І. В. Комп'ютеризація навчання – свідчення професійної майстерності педагога. URL: <http://ippo.org.ua>.

ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ»

Кланічка Ю.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики та інформатики і методики навчання

Сучасна людина все більше використовує комп'ютерні технології й інформатизацію у багатьох областях діяльності. Дистанційне зондування Землі, яке обробляється та візуалізується за допомогою географічних інформаційних систем (ГІС) все частіше використовується в географії та сучасних науках про Землю. Останнім часом в Україні проводяться дослідження з методики викладання геоінформатики та геоінформаційних систем. Однак, їхні результати

мало систематизовані і спрямовані на вирішення виробничих проблем і завдань. Недостатня обґрунтованість науково-методичних основ викладання ГІС як у закордонній, так і в українській літературі.

Завданням нашого дослідження є розробка методичних основ при викладанні дисципліни «Геоінформаційні системи» і апробація розробленої методики.

У ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» курси, пов'язані з використанням геоінформаційних технологій, читаються на спеціальностях: Географія, Середня освіта (географія), Науки про Землю, Екологія та природокористування, як для бакалаврів, так і для магістрів.

Студенти вивчають дисципліни з інформаційних технологій на протязі всього періоду навчання. Частина з них починає з освоєння азів роботи з персональним комп'ютером і поступово освоює геоінформаційні системи.

Освітні програми побудовані за дворівневою системою – «бакалавр – магістр» і зумовлюють поділ блоку дисциплін на етапи: підготовчий етап – отримання навичок в роботі з персональним комп'ютером і використання безкоштовних програм; перший етап – використання отриманих знань і умінь при вивченні курсів, присвячених математичному моделюванню, обробці растрових і векторних зображень, цифрової картографії; другий етап – вивчення структур просторових даних, навчання основам ГІС-технологій; заключний етап – створення ГІС-проекту.

Впровадження ГІС у навчальний процес на ряді спеціальностей послужили основою для створення методики викладання дисципліни «Геоінформаційні системи і технології», яка включає кілька етапів.

1. Лекційні заняття, на яких використовуються наочні засоби, різні методи навчання і додаткові пояснення. Тут висвітлюються як основні поняття з досліджуваного предмету, так і різні широко застосовувані ГІС: ArcGIS, Map-Info й ін., ліцензійні та відкриті системи.

2. Лабораторні роботи студенти проводять з опрацювання різних електронних карт – карти світу і окремих материків, карти України та її областей.

3. Самостійна робота студентів полягає у створенні повноцінної карти або серії карт. Усі завдання виконуються на картах окремих областей чи регіонів. Студенти самостійно займаються пошуком матеріалу, розміщують його на карті, аналізують, доповнюють новими елементами.

4. Здійснення перевірки знань студентів, при вивченні геоінформаційних систем. В основному практикується підсумкова і поточна перевірка знань. Також контроль ведеться за виконанням контрольних і курсових робіт. При цьому використовується бально-рейтингова система. Перевірка знань студентів, отриманих протягом семестру проводиться під час складання заліку або іспиту.

У розглянутих вітчизняних та зарубіжних джерелах із зазначеної тематики велика частина літератури описує застосування ГІС для викладання географії у вищій та середній школі [4]. Також можна зустріти дослідження, пов'язані із застосуванням ГІС і впровадженням географічного контенту при вирішенні прикладних задач [1–3].

Результатом застосування методичних основ у викладанні геоінформатики та геоінформаційних систем є проекти різної направленості. Як приклад використовувався експорт бази даних Excel в програму ArcGIS. З її використанням виконана обробка бази даних для подальшого розміщення інформації на карті. Крім того додаються шари для роботи з картою і ін.

Таким чином, можна сказати, що методика, застосована при викладанні дисциплін, на яких розглядається використання геоінформаційних систем, дає хороші результати. Студенти можуть вирішувати прикладні завдання, використовуючи вивчений матеріал, ґрунтуючись на існуючій базі, легко адаптуються до нових програм і технологій.

1. Бондаренко Е. Л. Географічні інформаційні системи : навчальний посібник. Київ : ТОВ «СПТ «Бавок»», 2011. 160 с.

2. ДеМерс, Майкл Н. Географические информационные системы. Основы / пер. с англ. Москва : Дата+, 1999. 490 с.

3. Alibrandi M., Palmer-Moloney J. Making a Place for Technology in Teacher Education with Geographic Information Systems (GIS). *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. 2001. Vol. 1. № 4. P. 483–500.

4. Altas N. T., Degirmenci Y. Evaluation of using of GIS (Geographic Information System) in teaching of geography in higher education in terms of the student opinions. *The Black Sea Journal of Social Sciences*. 2015. № 7 (3). P. 1–14.

МОДИФІКОВАНИЙ ДІАГОНАЛЬНИЙ БАГАТОПАРАМЕТРИЧНИЙ МЕТОД ІТЕРАТИВНОГО АГРЕГУВАННЯ

Костишин Л.П.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики

Однопараметричні методи ітеративного агрегування дають змогу нейтралізувати частково або й повністю вплив одного із власних значень відповідного оператора, зокрема, найбільшого з них за абсолютною величиною. Цей основний факт для однопараметричного агрегування можна поширити на діагональні багатопараметричні методи ітеративного агрегування.

Розглянемо інтегральне рівняння Фредгольма вигляду:

$$x(t) = f(t) + \int_{t_1}^{t_2} k_1(t, s)x(s)ds + \int_{t_1}^{t_2} k_2(t, s)x(s)ds \quad (1)$$

Вважатимемо, що ядро $k_1(t, s)$ має вигляд

$$k_1(t, s) = \sum_{i=1}^N \lambda_i \psi_i(t) \varphi_i(s) \quad (2)$$

із заданими довільними дійсними числами $\lambda_i \neq 1$ та функціями $\psi_i(t)$, $\varphi_i(t) \in L^2$. Ядро $k_2(t, s)$ означимо за формулою

$$k_2(t, s) = k(t, s) - k_1(t, s).$$

Припустимо, що функції $\varphi_i(t)$, $\psi_i(t)$ задовольняють умову

$$\int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) \psi_j(t) dt = \begin{cases} 1, & \text{якщо } i = j, \\ 0, & \text{якщо } i \neq j \ (i, j = \overline{1, N}). \end{cases}$$

Приєднаємо до рівняння (1) систему рівнянь

$$y_i = \lambda_i y_i - \int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) dt \int_{t_1}^{t_2} k_2(t, s) x(s) ds - \int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) f(t) dt \ (i = \overline{1, N}). \quad (3)$$

Означимо підпростір $\mathcal{E}_0$ за допомогою формул

$$\int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) x(t) dt + y_i = 0 \ (i = \overline{1, N}).$$

Лема 1. Для розв'язку $\{x^*(t), y^*\}$ системи рівняння (1) та рівнянь (3) правдиве співвідношення $\{x^*(t), y^*\} \in \mathcal{E}_0$.

Діагональним багатопараметричним методом ітеративного агрегування будемо називати алгоритм, згідно з яким послідовність наближень до $x^*(t)$ будується за допомогою формул

$$\begin{aligned} x^{(n+1)}(t) = & f(t) + \int_{t_1}^{t_2} k_1(t, s) x^{(n)}(s) ds + \int_{t_1}^{t_2} k_2(t, s) x^{(n)}(s) ds + \\ & + \sum_{j=1}^N a_j^{(n)}(t) (y_j^{(n)} - y_j^{(n+1)}), \end{aligned} \quad (4)$$

$$\begin{aligned} y_i^{(n+1)} = & \lambda_i y_i^{(n+1)} - \int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) dt \int_{t_1}^{t_2} k_2(t, s) x^{(n)}(s) ds - \int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) f(t) dt + \\ & + \alpha_i^{(n)} (y_i^{(n)} - y_i^{(n+1)}) \ (i = \overline{1, N}). \end{aligned} \quad (5)$$

Виконуються рівності

$$\int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) a_i^{(n)}(t) dt + \alpha_i^{(n)} = \lambda_i \ (i = \overline{1, N}, n = 0, 1, \dots). \quad (6)$$

Лема 2. Нехай: 1) $\lambda_i \neq 1 \ (i = \overline{1, N})$; 2) жодне з чисел $\mu_i = 1 - \lambda_i \ (i = \overline{1, N})$ не є власним числом оператора $K_2^* x = \int_{t_1}^{t_2} k_2(s, t) x(s) ds$, спряженого до оператора

$K_2 x = \int_{t_1}^{t_2} k_2(t, s) x(s) ds$, і жодна з функцій $\varphi_i(t)$ не є власною функцією оператора

K_2^* ; 3) мають місце нерівності

$$\int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) f(t) dt \neq 0, \quad \int_{t_1}^{t_2} \varphi_i(t) x^{(0)}(t) dt \neq 0 \ (i = \overline{1, N}).$$

Тоді послідовності $\{x^{(n)}(t)\}$, $\{y_i^{(n)}\}$, утворені за допомогою формул (4–6), означені й при $n = 0, 1, \dots$ справджуються співвідношення $\{x^{(n)}(t), y_i^{(n)}\} \in \varepsilon_0$.
Для ітераційного методу (4–6) доведені достатні умови збіжності.

1. Копач М. І., Обшта А. Ф., Шувар Б. А. Один клас методів ітеративного агрегування для систем лінійних алгебраїчних рівнянь. *Прикарпатський вісник НТШ. Число*. 2015. № 1 (29). С. 113–116.

2. Копач М. І., Обшта А. Ф., Шувар Б. А. Агрегаційно-ітеративні аналоги і узагальнення проєкційно-ітеративних методів. *Карпатські матем. публ.* 2013. Т. 5. № 1. С. 156–163. Doi:10.15330/cmp.5.1.156-163.

3. Marec I. P. Mayer, Pultarova I. Conference issues of the theory and practice of iterative aggregation / disaggregation methods. *Economic Transaction of Numerical Analysis*. 2009. 35. P. 185–200.

АНАЛОГ ФОРМУЛИ НЬЮТОНА ДЛЯ БЛОЧНО-СИМЕТРИЧНИХ ПОЛІНОМІВ НА $\ell_1(\mathbb{C}^n)$

Кравців В.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математичного і функціонального аналізу

Позначимо через X – банахів простір, і через $\mathcal{P}(X)$ – алгебру усіх неперервних поліномів визначених на X . Нехай $\mathcal{P}_0(X)$ є під алгеброю алгебри $\mathcal{P}(X)$. Послідовність $(G_i)_i$ поліномів називається алгебраїчним базисом алгебри $\mathcal{P}_0(X)$, якщо для кожного $P \in \mathcal{P}_0(X)$ існує єдиний $q \in \mathcal{P}(\mathbb{C}^n)$ для деякого n такий, що $P(x) = q(G_1(x), \dots, G_n(x))$.

Позначимо через $\mathcal{P}_s(\ell_1)$ алгебру симетричних поліномів на ℓ_1 . Відомо, що поліноми $F_k = \sum_{i=1}^{\infty} x_i^k$, де $k \geq 1$ утворюють алгебраїчний базис у $\mathcal{P}_s(\ell_1)$. Інший алгебраїчний базис алгебри $\mathcal{P}_s(\ell_1)$ утворюють елементарні симетричні поліноми $G_k = \sum_{i_1 < i_2 < \dots < i_k} x_{i_1} \dots x_{i_k}$, де $k \geq 1$.

З другого боку, якщо $\mathcal{X}$ є прямою сумою нескінченної кількості «блоків», які є копією банахових просторів X , то дія групи симетрії діє як перестановка «блоків». У цьому випадку ми маємо алгебру блочно-симетричних аналітичних функцій. Ця алгебра досліджувалася у роботах [1–3].

Для поліномів симетричних поліномів G_k та F_k добре відома формула Ньютона:

$$nG_n = F_1G_{n-1} - F_2G_{n-2} + F_3G_{n-3} - \dots + (-1)^{n-2}F_{n-1}G_1 + (-1)^{n-1}F_n.$$

Розглянемо узагальнення цієї формули для блочно-симетричних поліномів на просторі $\ell_1(\mathbb{C}^s)$.

Позначимо через $\mathcal{X} = \ell_1(\mathbb{C}^s)$ векторний простір усіх послідовностей $x = (x_1, x_2, \dots, x_m, \dots)$, де $x_j = (x_j^{(1)}, \dots, x_j^{(s)}) \in \mathbb{C}^s$ для $j \in \mathbb{N}$, таких що ряд $\sum_{j=1}^{\infty} \sum_{r=1}^s |x_j^{(r)}|$ збігається. Простір $\ell_1(\mathbb{C}^s)$ з нормою $\|x\| = \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{r=1}^s |x_j^{(r)}|$ є банаховим простором.

Поліном P на просторі $\mathcal{X}$ є блочно-симетричним (або векторно-симетричним) якщо:

$$P(x_1, x_2, \dots, x_m, \dots) = P(x_{\sigma(1)}, x_{\sigma(2)}, \dots, x_{\sigma(m)}, \dots)$$

для кожної перестановки σ на множині $\mathbb{N}$, де $x_j \in \mathbb{C}^s$ для всіх $j \in \mathbb{N}$.

Позначимо через $\mathcal{P}_{vs}(\mathcal{X})$ алгебру блочно-симетричних поліномів на $\mathcal{X}$.

У роботі [2] було доведено, що поліноми

$$H_m^{k_1, k_2, \dots, k_s}(x) = \sum_{j=1}^{\infty} \prod_{\substack{r=1 \\ k_1 + \dots + k_s = m}}^s (x_j^{(r)})^{k_r} \quad (1)$$

утворюють алгебраїчний базис алгебри $\mathcal{P}_{vs}(\ell_1(\mathbb{C}^s))$, де $x = (x_1, \dots, x_m, \dots) \in \ell_1(\mathbb{C}^s)$, $x_j = (x_j^{(1)}, \dots, x_j^{(s)}) \in \mathbb{C}^s$.

Крім того тут існує базис «елементарних» блочно-симетричних поліномів:

$$R_m^{k_1, k_2, \dots, k_s}(x) = \sum_{\substack{i_1 < \dots < i_{k_1} \\ j_1 < \dots < j_{k_2} \\ \dots \\ l_1 < \dots < l_{k_s} \\ i_{k_p} \neq j_{k_q} \neq \dots \neq l_{k_r}}}^{\infty} x_{i_1}^{(1)} \dots x_{i_{k_1}}^{(1)} x_{j_1}^{(2)} \dots x_{j_{k_2}}^{(2)} \dots x_{l_1}^{(s)} \dots x_{l_{k_s}}^{(s)}, \quad (2)$$

де $k_1, k_2, \dots, k_s$ — це кількості $x_{i_{k_p}}^{(1)}, x_{j_{k_q}}^{(2)}, \dots, x_{l_{k_r}}^{(s)}$ відповідно, $k_1 + k_2 + \dots + k_s = m$ і $(x_i^{(1)}, x_i^{(2)}, \dots, x_i^{(s)}) \in \mathbb{C}^s$.

Для поліномів зображених за допомогою рівностей (1) та (2) можна записати узагальнення формули Ньютона.

Теорема.

Для рівностей (1) та (2) справедливою буде наступна формула

$$\begin{aligned} nR_n^{k_1, k_2, \dots, k_s} &= \sum_{\substack{p_1 + p_2 + \dots + p_s = 1 \\ k_r \geq p_r}} H_1^{p_1, p_2, \dots, p_s} R_{n-1}^{k_1 - p_1, k_2 - p_2, \dots, k_s - p_s} - \\ &- \sum_{\substack{p_1 + p_2 + \dots + p_s = 2 \\ k_r \geq p_r}} \frac{2!}{p_1! p_2! \dots p_s!} H_2^{p_1, p_2, \dots, p_s} R_{n-2}^{k_1 - p_1, k_2 - p_2, \dots, k_s - p_s} + \dots + \\ &+ (-1)^{n-2} \sum_{\substack{p_1 + p_2 + \dots + p_s = n-1 \\ k_r \geq p_r}} \frac{(n-1)!}{p_1! p_2! \dots p_s!} H_{n-1}^{p_1, p_2, \dots, p_s} R_1^{k_1 - p_1, k_2 - p_2, \dots, k_s - p_s} + \\ &+ (-1)^{n-1} \frac{n!}{k_1! k_2! \dots k_s!} H_n^{k_1, k_2, \dots, k_s} \end{aligned}$$

де $R_0^{k_1, k_2, \dots, k_s} \equiv 1$ і якщо $k_r < p_r$ для деякого $r = 1, \dots, s$, то $R_m^{k_1 - p_1, k_2 - p_2, \dots, k_s - p_s} \equiv 0$.

1. Kravtsiv V. V. Algebraic basis of the algebra of block-symmetric polynomials on $l_1 \otimes l_\infty$. *Carpathian Math. Publ.* 2019. № 11 (1). P. 89–95. Doi: 10.15330/cmp.11.1.89-95.

2. Kravtsiv V., Vasylyshyn T., Zagorodnyuk A. On Algebraic Basis of the Algebra of Symmetric Polynomials on $l_p(C^n)$. *J. Funct. Spaces* 2017. 2017. 8 p. Doi.org/10.1155/2017/4947925.

3. Kravtsiv V. V., Zagorodnyuk A. V., On algebraic bases of algebras of block-symmetric polynomials on Banach spaces. *Matematychni Studii*. 2012. № 37 (1). P. 109–112.

ПРО ФУНКЦІЮ ГРІНА ОДНІЄЇ КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ З ІНТЕГРАЛЬНОЮ УМОВОЮ

Мазуренко В.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики

Дослідження різноманітних фізичних процесів (поздовжні коливання стрижнів з кусково-змінним перерізом, крутильні коливання валів змінної жорсткості, температурні задачі з кусково-змінним коефіцієнтом теплопровідності та ін.), котрі враховують природну єдність неперервного (розподілені величини) і дискретного (зосереджені величини) приводить до необхідності створення адекватних математичних моделей. Багато з них описуються диференціальними рівняннями, що містять доданки вигляду $(a(x)y^{(p)})^{(q)}$. За умови недостатньої гладкості коефіцієнта $a(x)$ такі рівняння не вдається звести (з допомогою операції q -кратного диференціювання до звичайних диференціальних). Відтак, у науковій літературі їх прийнято називати квазидиференціальними (КДР).

Розглядається неоднорідна крайова задача для КДР порядку $n = p + q$

$$\sum_{i=0}^p \sum_{j=0}^q (-1)^{q-j} (a_{ij}(x) y^{(p-i)})^{(q-j)} = f(x), \quad x \in [a, b], \quad (1)$$

з інтегральними умовами

$$l_k[y(\cdot)] \equiv \sum_{v=1}^n \int_a^b y^{[v-1]}(x) d\alpha_{kv}(x) = \eta_k, \quad k = \overline{1, m}. \quad (2)$$

У КДР (1) функція $a_{00}^{-1}(x)$ – обмежена і вимірна на $[a, b]$; функції $a_{i0}(x), a_{0j}(x)$ – сумовні з квадратом на $[a, b]$ ($i = \overline{1, p}, j = \overline{1, q}$); функції $a_{ij}(x)$ і $f(x)$ – міри на $[a, b]$, тобто $a_{ij} = b'_{ij}$ ($i = \overline{1, p}, j = \overline{1, q}$) і $f = g'$, де $b_{ij}, g \in BV^+[a, b]$ – неперервні справа функції з обмеженою на $[a, b]$ варіацією

так, що диференціювання і рівність розуміються в узагальненому сенсі. В умовах (2) квазіпохідні $y^{[v-1]}(x)$ визначаються виразами

$$y^{[i]} = y^{(i)} \quad (i = \overline{0, p-1}),$$

$$y^{[p]} = \sum_{i=0}^p a_{i0}(x) y^{(p-i)}, \quad y^{[p+j]} = -(y^{[p+j-1]})' + \sum_{i=0}^p a_{ij}(x) y^{(p-i)} \quad (j = \overline{1, q-1})$$

функції $\alpha_{kv} \in BV^+[a, b]$ і для довільного $x \in [a, b]$ задовольняють умови стрибків $\sum_{j=1}^q \Delta \alpha_{k,p+j}(x) \Delta b_{p+1-i,j}(x) = 0$,

$\Delta \alpha_{k,p+q}(x) \Delta g(x) = 0$ ($k = \overline{1, m}, i = \overline{1, p}$), які гарантують існування інтеграла в (2) у сенсі Стільтьєса; $\eta_k \in \mathbb{R}$ ($k = \overline{1, m}$).

Постановка крайової задачі у вигляді (1), (2) дозволяє охопити значну кількість випадків – від початкових і крайових задач для лінійних звичайних диференціальних рівнянь, аж до задач з багатоточковими умовами інтегрального типу [1] для лінійних квазидиференціальних рівнянь з неперервними коефіцієнтами та коефіцієнтами імпульсного типу.

При дослідженні умов розв'язності задачі (1), (2) визначальною є $(m \times n)$ -

матриця $M = \left(l_k \left[K_t^{[v-1]}(\cdot, a) \right] \right)_{k=\overline{1, m}}^{v=\overline{1, n}}$, де $K(x, t)$ – аналог функції Коші КДР (1),

що за змінною x є розв'язком цього рівняння з початковими умовами

$K_x^{[v]}(t, t) = 0$ ($v = \overline{0, n-2}$), $K_x^{[n-1]}(t, t) = 1$, а вираз $K_{xt}^{[i][j]}(x, t)$ означає мішану

квазіпохідну $(i+j)$ -го порядку [2, §13]. Нехай M^+ – псевдообернена за Муром-

Пенроузом $(n \times m)$ -матриця, така що $MM^+M = M$ [3].

Теорема. Нехай $\text{rank } M = r \leq \min\{m, n\}$. Тоді крайова задача (1), (2) має $(n-r)$ -параметричну сім'ю розв'язків у просторі $AC[a, b]$, якщо і тільки якщо

$g \in BV^+[a, b]$ і $\eta_k \in \mathbb{R}$ ($k = \overline{1, m}$) задовольняють умову, що містить $(m-r)$ співвідношень:

$$(E_m - MM^+) (\eta_1 - l_1[y_g(\cdot)], \eta_2 - l_2[y_g(\cdot)], \dots, \eta_m - l_m[y_g(\cdot)])^T = 0 \quad (3)$$

де $y_g(x) = \frac{\text{sign}(x-t)}{2} \int_a^b K(x, t) dg(t)$ – частинний розв'язок КДР (1). Для єдиності розв'язку цієї задачі необхідно і достатньо виконання додаткової умови:

$$M^+M = E_n. \quad (4)$$

Важливим на практиці є випадок, коли $\text{rank } M = m = n$. У цьому випадку $M^+ = M^{-1}$ і з теореми випливає, що крайова задача (1), (2) має єдиний розв'язок $y \in AC[a, b]$ тоді і тільки тоді, коли $\det M \neq 0$. При цьому розв'язок

вдається зобразити в інтегральному вигляді $y(x) = \int_a^b G(x, t) dg(t)$, де функція Гріна

$$G(x, t) = \frac{(-1)^n}{\det M} \begin{pmatrix} K(x, a) & \dots & K^{(n-1)}(\cdot, a) & \Phi(x, t) \\ l_1[K(\cdot, a)] & \dots & l_1[K^{(n-1)}(\cdot, a)] & l_1[\Phi(x, t)] \\ \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ l_n[K(\cdot, a)] & \dots & l_n[K^{(n-1)}(\cdot, a)] & l_n[\Phi(x, t)] \end{pmatrix},$$

де $\Phi(x, t) = \frac{\text{sign}(x-t)}{2} K(x, t)$.

Умова (3) і (4) з теореми дають відповідь на питання, чи існує розв'язок крайової задачі (1), (2), і в разі його існування – чи є він єдиним. На основі відомих алгоритмів обчислення псевдооберненої матриці вдається конструктивно будувати розв'язок цієї задачі, а функція Гріна дозволяє зобразити розв'язок в інтегральному вигляді.

1. Tamarkin J. Some general problems of the theory of ordinary linear differential equations and expansion of an arbitrary function in series of fundamental functions. *Mathematische Zeitschrift*. 1928. Vol. 27. № 1. P. 1–54.

2. Тацій Р. М., Стасюк М. Ф., Мазуренко В. В., Власій О. О. Узагальнені квазідиференціальні рівняння. Дрогобич : Коло, 2011.

3. Boichuk A. A., Samoilenko A. M. Generalized Inverse Operators and Fredholm Boundary–Value Problems. VSP; Utrecht; Boston, 2004.

СИМЕТРИЧНИЙ ТЕНЗОРНИЙ ДОБУТОК МЕТРИЧНИХ ПРОСТОРІВ

Марцінків М.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математичного і функціонального аналізу

Нехай X – непорожній метричний простір, зафіксуємо у ньому деяку точку θ_x . Такий метричний простір називається простором з відміченою точкою. Відображення $f: X \rightarrow E$ називають *ліпшицевим на просторі X* , якщо існує стала $c > 0$ така, що для довільних елементів $x_1, x_2 \in X$ справедлива нерівність

$$\rho(f(x_1), f(x_2)) \leq c\rho(x_1, x_2),$$

де $\rho(x_1, x_2)$ – відстань між елементами простору X , $\rho(f(x_1), f(x_2))$ – відстань між елементами простору Y . Найменшу можливу таку сталу c називають *сталою Ліпшица*.

Доведено, що для довільного метричного простору X з відміченою точкою θ_x існує єдиний (з точністю до ізометричного ізоморфізму) банахів простір $B(X)$ такий, що метричний простір X вкладається у банахів простір $B(X)$ і кожне ліпшицеве відображення $f: X \rightarrow E$ може бути продовжене до лінійного оператора $\tilde{f}: B(X) \rightarrow E$. Позначимо через $\underline{x}$ елементи лінійної оболонки простору X . Простір $B(X)$ називається *вільним банаховим простором*.

Побудуємо множину $\Omega_X = \{\underline{x} - \underline{x}' \mid x, x' \in X, x \neq x'\} \cup \theta_x \subset B(X)$.

Розглянемо лінійний простір Σ формальних сум $\sum \lambda_i(x_i, y_i)$, де $(x_i, y_i) \in \Omega_X \times \Omega_Y$ і простір $\Sigma_0 = \sum_k \gamma_k(x_k, \theta_y) + \sum_j \mu_j(\theta_x, y_j)$. Позначимо через $\tilde{\Sigma}$ фактор-простір Σ/Σ_0 , а через $x \circ y$ клас еквівалентності елемента (x, y) . Тензорним добутком метричних просторів X та Y називатимемо множину $X \circ Y = \{x \circ y \mid x \in \Omega_X, y \in \Omega_Y\}$. Для кожного елемента $\omega \in \tilde{\Sigma}$ визначимо норму

$$\|\omega\| = \inf \sum |\lambda_k| \|u_k - u_k'\| \|v_k - v_k'\|, \quad (1)$$

де інфімум береться по всіх зображеннях елемента ω у вигляді

$$\omega = \sum \lambda_k (u_k - u_k')(v_k - v_k'),$$

де $u_k, u_k' \in X$, $v_k, v_k' \in Y$.

Теорема 1. Поповнення простору $\tilde{\Sigma}$ відносно норми (1) ізометрично ізоморфне проективному тензорному добутку $B(X) \hat{\otimes}_\pi B(Y)$.

Проективна тензорна норма простору $B(X) \hat{\otimes}_\pi B(Y)$ індукує метрику на $X \circ Y$, яка має вигляд

$$\rho((x_1 - x_1') \circ (y_1 - y_1'), (x_2 - x_2') \circ (y_2 - y_2')) = \|(x_1 - x_1') \otimes (y_1 - y_1') - (x_2 - x_2') \otimes (y_2 - y_2')\|_\pi$$

тому $X \circ Y$ є метричним простором з відміченою точкою $\theta_x \circ \theta_y$.

Нехай Z – метричний простір, з відміченою точкою θ_z . Аналогічно як для випадку двох просторів *тензорним добутком* метричного простору $(X \circ Y)$ та метричного простору Z назвемо множину класів еквівалентності елемента $(x \circ y) \circ z$, тобто

$$(X \circ Y) \circ Z = \{(x \circ y) \circ z \mid x \circ y \in \Omega_{X \circ Y}, z \in \Omega_Z\}.$$

Аналогічно можна побудувати множину $X \circ (Y \circ Z)$.

Теорема 2. Простори $(X \circ Y) \circ Z$ та $X \circ (Y \circ Z)$ є ізометрично ізоморфними.

Таким чином, ми можемо побудувати тензорний добуток трьох метричних просторів двома способами і ці множини співпадуть, з точністю до ізометричного ізоморфізму. Позначимо його $X \circ Y \circ Z$. Зауважимо, що тензорний добуток $X \circ Y \circ Z$ вкладається у простір $B(X) \hat{\otimes}_\pi B(Y) \hat{\otimes}_\pi B(Z)$ і проективна тензорна норма індукує метрику на $X \circ Y \circ Z$. Тензорний добуток трьох

метричних просторів також буде метричним простором з відміченою точкою $\theta_x \circ \theta_y \circ \theta_z$.

Аналогічно можна ввести поняття тензорного добутку n метричних просторів ${}^{\circ^n} X$. Тензорний добуток метричних просторів введений у [1], деякі його застосування у [2].

Для метричного простору X можна ввести поняття симетричного тензорного добутку. Симетричним тензорним добутком назвемо таку множину

$$X \circ_s X = \{x_1 \circ x_2 \mid x_1, x_2 \in \Omega_X\}$$

де

$$x_1 \circ_s x_2 = \frac{x_1 \circ x_2 + x_2 \circ x_1}{2}.$$

Зауважимо, що $X \circ_s X \subset X \circ X$. Аналогічно можна будувати n -тий симетричний тензорний добуток

$${}^{\circ^n}_s X = \{x_1 \circ x_2 \circ \dots \circ x_n \mid x_1, x_2, \dots, x_n \in \Omega_X\},$$

де

$$x_1 \circ x_2 \circ \dots \circ x_n = \frac{1}{n!} \sum_{\sigma \in S_n} x_{\sigma(1)} \circ x_{\sigma(2)} \circ \dots \circ x_{\sigma(n)}$$

і S_n – множина всеможливих перестановок. Зауважимо, що ${}^{\circ^n}_s X \subset {}^{\circ^n} X$. Доведено, що $B({}^{\circ^n}_s X) = \hat{\otimes}_{s,\pi}^n B(X)$, тому $B'({}^{\circ^n}_s X) = L({}^n B(X))$ – простір всіх n -лінійних відображень на $B(X)$.

1. Дубей М. В., Загороднюк А. В. Лінеаризація ліпшицево-поліноміальних та ліпшицево-аналітичних функцій. *Карпатські математичні публікації*. 2011. Вип. 3. № 1. С. 40–48.

2. Марцінків М. В. Алгебри ліпшицево-аналітичних відображень. *Математичні методи та фізико-механічні поля*. 2017. Вип. 60. № 3. С. 138–144.

ВИЗНАЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ КОНСТАНТИ КІЛЬКОСТІ ІНФОРМАЦІЇ

Петришин Л.Б.,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем

Сучасною фізикою, до засад якої достосовано подальші викладки, визначено існування довкілля на квантовому, як найнижчому потенційно можливому рівні. На цьому рівні в минулому столітті визначено розмірність потенційно мінімального об'єму простору, який в стані змінити свій інформаційний стан за мінімальний проміжок часу. У квантовій фізиці через швидкість світла M . Планком визначено значення елементарного кванту віддалі l_p , а також квант часу t_p , протягом якого може відбутись елементарна зміна стану кванту простору на елементарне значення кількості енергії, визначеної постійною M . Планка $\hbar$. На

основі таких континуальних перетворень енергетичних станів квантів існує природа.

Із визначення самого поняття інформація відомо, що її кількість визначається як міра різниці енергетичних станів E_I джерела інформації I в реальному часі та відомих спостерігачу J потенціальних енергетичних станів E_J з попереднього моменту інфообміну, час формування якого не може бути меншим за визначений М. Планком квант часу t_p . Тому інформаційний обмін чи передача інформації полягає у вирівнюванні по стороні спостерігача J у відношенні до стану джерела інформації I відомостей про міру різниці між енергетичним станом реального часу E_I та попереднім отриманим спостерігачем значенням E_J . Різниця енергетичних станів $\Delta E = (E_I - E_J)$ на проміжку часу Δt характеризується значенням роботи $\Delta E / \Delta t = (E_I - E_J) / \Delta t$. Відповідно, за один квант часу М. Планка t_p зміна значення енергії ΔE визначається як $\Delta E / t_p = (E_I - E_J) / t_p$. З квантової фізики відомо, що за один квант часу t_p енергетичний стан ΔE може змінитись не менше, ніж на один квант енергетичного стану, що рівний константі Планка $\hbar$.

На квантовому рівні мінімально можлива кількість інформації в елементарних одиницях it визначається різницею інформаційних оцінок $\Delta I = (I - J)$ реального стану джерела інформації I та поінформованістю спостерігача J , при зміні стану джерела інформації на мінімально можливе значення кванту енергетичного стану, визначеного через константу М. Планка $\hbar = 1,05e-34 \text{ Дж с}$ [$\text{L}^2 \text{M T}^{-1}$]:

$$\Delta I = \Delta E / t_p \hbar, [I] \quad (1)$$

Із невизначеності Гайзенберга формування одного it інформації здійснюється за умови:

$$\begin{aligned} \Delta I &= 1, \text{ якщо } \Delta E t_p \geq \hbar; \\ \Delta I &= 0, \text{ якщо } \Delta E t_p < \hbar. \end{aligned}$$

Із (1) виникає, що ентропія H^1 (потенційна межа сформованої кількості інформації $\Delta I(t)$) точкового джерела інформації за одиницю часу визначається потенційно можливою Планковою частотою зміни енергетичного стану джерела f_p , обернено пропорційною значенню Планкового кванту часу $t_p = (\hbar G / c^5)^{1/2} = 5,39e-44 \text{ с}$ [T].

$$H^1 \equiv f_p = 1/t_p = (\hbar G / c^5)^{-1/2} (\text{it/s}), [I \text{ T}^{-1}] \quad (2)$$

де $G = 6,67e-11 \text{ Н м}^2/\text{кг}^2$ [$\text{L}^3 \text{M}^{-1} \text{T}^{-2}$] – гравітаційна константа, $c = 299\,792\,458 \text{ м/с}$ [L T^{-1}] – швидкість світла у вакуумі.

Розглянемо випадок, коли енергетичний стан елементарного планкового кванту простору може приймати два дискретні стабільні стани: енергетично пасивний із нульовою енергією, або із одиничним, енергетично активним станом, не меншим значення константи Планка $\hbar$. Відповідно сформований інформаційний потік має характер унітарного потоку, що може бути представлений послідовністю *бітів*, в якому нулі означають пасивний стан, а одиниці – актив-

ний стан кванту простору як джерела інформації. Максимальна можлива частота їх слідування становить f_p .

У довільний момент часу можливі наступні чотири перехідні стани джерела інформації, із яких два статичні: нульовий – енергетично пасивний, який в наступному дискреті часу залишається нульовим без зміни, одиничний – енергетично активний, який в наступному дискреті часу залишається одиничним, та два динамічні, чи перехідні стани, за яких наступний відрізняється від попереднього, а саме відбувається зміна нульового стану в одиничний, чи одиничного в нульовий. Для вказаних можливих чотирьох випадків перехідних енергетичних станів джерела інформації параметр $\Delta I = (I - J)$ у функції часу приймає такі три значення: +1 (для $I > J$), 0 (для $I = J$), -1 (для $I < J$). Тому елементарна одиниця інформації для визначення станів джерела інформації може бути визначена бітом *bit* для неперервних у функції часу потоків типу унітарних, або трітом *trit*, для визначення перехідних станів. Можна підсумувати, що в реальних тривимірних системах з двома дискретними енергетичними станами елементарного джерела інформації інформаційний потік формується як послідовність унітарних енергетично активних та пасивних станів, які можуть бути подані унітарним неперервним бінарним потоком одиниць та нулів, або ж за допомогою трьох стабільних біполярних значень в базі трійкового числення в моменти зміни енергетичних станів.

Якщо ж енергетичний стан елементарного джерела інформації із кожним квантом часу змінюється в інкрементному режимі в сторону збільшення чи в декрементному режимі в сторону можливого зменшення не нижче нуля, тоді для ідентифікації такого багаторівневого джерела інформації може бути застосована тільки трійкова система числення із можливістю відповідного інкрементування чи декрементування поточного значення енергетичного стану джерела інформації за допомогою двох стабільних значень, відповідно +1, -1, та третього 0, якщо енергетичний стан не змінюється. Оскільки, як було вказано вище, частота зміни енергетичних станів не може перевищити f_p , то значення ентропії буде таким самим, як і для унітарного формування інформаційного потоку.

Із визначення (1) значення ентропії H^1 точкового джерела інформації становить:

$$H^1 = 1/t_p = (\hbar G/c^5)^{1/2} = 1,85e+43 \text{ it/s} , [\text{I T}^{-1}] .$$

У практиці перетворення інформації рідко зустрічаються джерела інформації типу точкових. Якщо ж джерело трактується точковим, то внаслідок обмеження роздільної здатності первинних перетворювачів на їх поверхні інформаційного контакту здійснюється усереднене перетворення, значення вихідного параметру якого є питомим значенням кількісної оцінки, приведеної до площі контакту. Тому необхідно визначити інформаційні характеристики двовимірного джерела інформації. Значення питомої ентропії, приведене до метра квадратного за секунду становить:

$$H^2 = H^1/l_p^2 = (\hbar^3 G^3/c^{11})^{1/2} = 7,16e+112 \text{ it/(sm}^2\text{)} , [\text{I T}^{-1} \text{L}^{-2}]$$

де $l_p = (\hbar G/c^3)^{1/2} = 1,6e-35 \text{ m} , [\text{L}]$ – квант розмірності Планкової довжини.

За аналогією, у реальному тривимірному просторі питома ентропія об'ємного джерела інформації, приведена до метра кубічного за секунду, визначається як

$$H^3 = H^1 / l_p^3 = (\hbar G / c^7)^{-2} = 4,44e+147 \text{ it} / (s \text{ m}^3), [I T^{-1} L^{-3}]$$

Значення миттєвої ентропії за один квант часу одиничного об'єму простору становить:

$$H_v = H^3 \times \hbar = 1 / l_p^3 = (\hbar G / c^3)^{-3/2} = 2,39e+104 \text{ it} / \text{m}^3, [I L^{-3}]$$

Параметр H^3 характеризує ентропію, чи потенційну кількість елементарної інформації, яку в стані сформувавши джерело інформації у реальному тривимірному просторі Мінковського за одиницю часу за Макс-Планковим визначенням фундаментальних величин.

Величина фундаментальної константи ентропії визначається Планковими значеннями фундаментальної константи часу t_p , а також фундаментальної константи довжини l_p , тому, як допускає сучасна фізика, якщо в майбутньому значення параметрів дискретів часу та довжини, в межах яких формується один *it* інформації, набудуть інших значень, фундаментальну константу ентропії можна буде визначити згідно виразу

$$H^3 = 1/(t_p l_p^3) \text{ it} / (s \text{ m}^3), [I T^{-1} L^{-3}].$$

Таким чином, у доповіді наведено викладки теоретичного обґрунтування і визначення кванту інформації та його розмірності, що дозволило оцінити питому ентропію (чи кількість потенційно формованої інформації) точкового, дво- та тривимірного джерел інформації через фундаментальні величини Макс Планка.

ПЕРЕВІРКА ГЕНЕРАТОРІВ ВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ НА РІВНОМІРНІСТЬ ЗАПОВНЕННЯ БАГАТОВИМІРНОГО ПРОСТОРУ

Семаньків М.В.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем

Проведений аналіз існуючих методів генерування випадкових чисел, складності їх технічної реалізацій та стабільності імовірнісних характеристик генераторів псевдовипадкових чисел, дозволив стверджувати те, що відомі методи генерування характеризуються або складністю технічної реалізації, або низьким рівнем рівномірності розподілу, що визначає актуальність розроблення нових методів генерування випадкових (псевдовипадкових) чисел.

Важливим класом псевдовипадкових послідовностей є послідовності, які формуються генераторами на основі регістрів зсуву з лінійними зворотними зв'язками. Основними перевагами таких генераторів є: простота апаратної і програмної реалізації; висока швидкодія; достатньо високі статистичні власти-

вості сформованих послідовностей; можливість побудови на їх основі генераторів, що формують послідовність довільної довжини або послідовність псевдовипадкових чисел з довільним законом розподілу.

На основі аналізу складності технічної реалізації методів псевдовипадкового генерування як один із ефективних запропоновано метод на базі використання незвідних поліномів над полем Галуа $GF(2)$ [1]. Формування n -розрядних псевдовипадкових чисел $(c_1, c_2, \dots, c_n)$ у двійковій системі числення здійснюється на основі циклічного зсуву послідовності $(b_1, b_2, \dots, b_n)$, утворюючи послідовність $(b_2, b_3, \dots, b_0)$, причому елемент b_0 є сумою за модулем 2 добутків відповідних елементів послідовності $b_1, b_2, \dots, b_n$ та маски $a_1, a_2, \dots, a_n$, утвореної коефіцієнтами незвідного полінома над полем Галуа. Отже,

$$c_1=b_2, c_2=b_3, \dots, c_n=(\sum_{i=1}^n b_i a_i) \bmod 2.$$

Всі n -розрядні числа псевдовипадкової послідовності трансформують у відліки десяткової системи числення. Даний метод визначено *методом генерування Галуа на основі циклічних зсувів*, що реалізується на регістрах зсуву. Згідно даного методу при генеруванні послідовностей із періодом N отримують $2^n - 1$ різних n -розрядних чисел ($N = 2^n - 1$). Перевагою даного методу є простота технічної реалізації даного генератора з допомогою регістрів зсуву, що є суттєвою перевагою у застосуванні даного генератора для методу статистичних досліджень Монте-Карло.

Після дослідження рівномірності розподілу згенерованих псевдовипадкових чисел на площині та доведення ефективності їх використання при заповненні двовимірного простору у формі «білого шуму» [2–4], здійснена перевірка генераторів випадкових чисел на заповненість трьохвимірних просторів.

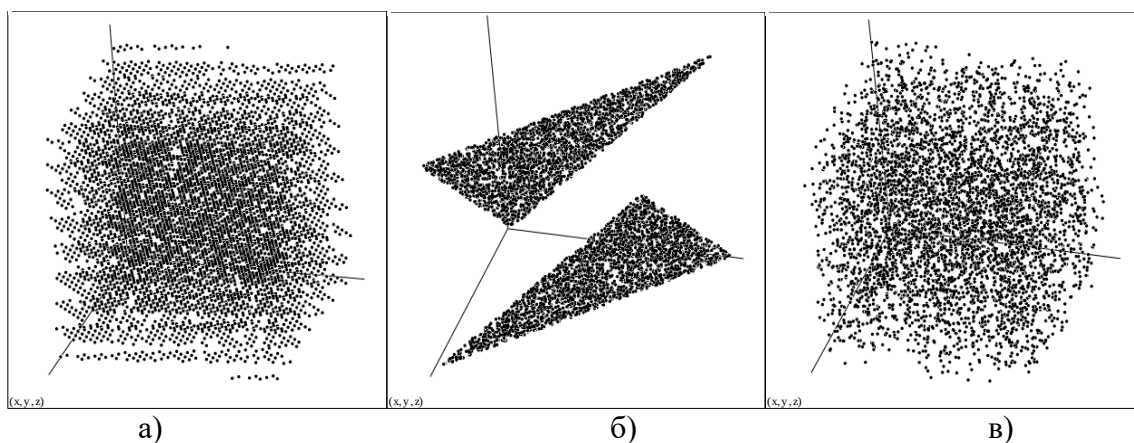

Рис. 1. Заповненість трьохвимірного простору трійками псевдовипадкових чисел, що утворені наступними генераторами:

- а) з конгруентним методом;
- б) з методом Фібоначчі;
- в) з методом генерування Галуа на основі циклічних зсувів

Дослідження рівномірності розподілу сформованих послідовностей псевдовипадкових чисел в трьохвимірному просторі вказують на ефективність використання запропонованого генератора. Запропонований спосіб генерування

псевдовипадкових чисел реалізується програмно й апаратно. Конструктивна апаратна реалізація способу проста, пристрій генерування псевдовипадкових чисел функціонує в циклічному режимі, з використанням генератора тактових імпульсів, тригерів регістру зсуву, логічних елементів І, логічного елементу сумування за модулем два та інвертора. Підвищення розрядності псевдовипадкових чисел при апаратній реалізації спричинить тільки до додавання для нових розрядів тригерів регістру зсуву та логічних елементів І.

1. Петришин Л. Б. Теоретичні основи перетворення форми та цифрової обробки інформації. Київ : ІЗіМН МОУ, 1997.

2. Лаврів М. В., Петришин Л. Б. Аналіз ефективності застосування методів генерування сигналів з псевдовипадковим розподілом у системах статистичних досліджень. *Наукові вісті інституту менеджменту та економіки «Галицька академія»*. Івано-Франківськ, 2007. № 2 (12). С. 61–66.

3. Лаврів М. В., Петришин Л. Б. Генератори рівномірно розподілених псевдовипадкових величин. *Вісник Прикарпатського національного університету. Фізика*. 2007. Вип. 3. С. 112–118.

4. Лаврів М. В., Петришин Л. Б. Методи і засоби генерування псевдовипадкових сигналів із рівномірним розподілом та аналіз результатів дослідження їх статистичних характеристик. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*. 2009. № 2 (15). С. 56–62.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ В РЕАЛІЗАЦІЇ КВАНТОВОГО ГЕНЕТИЧНОГО АЛГОРИТМУ ДО ЗАДАЧ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

Ткачук В.М.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій

Вступ. Стрімкий ріст сфер застосування та нових класів задач оптимізації підвищеної складності та розмірності вимагає розробки нових, ефективних алгоритмів їх наближеного розв'язку.

Виклад матеріалу. Еволюційні алгоритми є стохастичними алгоритмами пошуку та оптимізації, робота яких ґрунтуються на принципах еволюції природних систем. Вони оперують набором випадковим чином згенерованих розв'язків, що еволюціонують в часі до оптимуму під впливом класичних операторів схрещування та мутації. Поява в останні роки квантової версії генетичних алгоритмів – квантових генетичних алгоритмів (QGA) є актуальною не тільки при їх реалізації за допомогою квантового комп'ютера, але і засобами класичних комп'ютерних систем [1].

В основу роботи пропонованого QGA покладено ідеї та підходи використання багатозначної квантової логіки, викладені нами раніше в [2; 3]. Для збереження різноманітності популяції в ході її еволюції та збереження балансу

між механізмами локального та глобального пошуку пропонується організувати роботу оператора квантового гейту із використанням критерію подібності, в якості якого виступає евклідова відстань між найкращою та поточною особою популяції:

$$d_i = \sqrt{\sum_{k=1}^N (x_k^i - b_k)^2}$$

тут: b – квантова хромосома найкращої особи популяції; x – квантова хромосома i -тої особи популяції; N – довжина квантової хромосоми, що визначається бажаною точністю розв’язку [4]. Таке визначення подібності ніяким чином не означає обмеження реальної області простору пошуку.

Робота пропонованого оператора квантового гейту до популяції в цілому може бути представлена у вигляді наступного алгоритму:

Оператор квантового гейту	
1	for $k \in 1, \dots, s$ do
2	$d = 0$
3	for $j \in 1, \dots, N$ do
4	$d = d + (x_k^j - b_k)^2$
	end for
5	$d = \sqrt{d}$
6	if $d < R_0$ then <i>традиційний оператор квантового гейту</i>
7	end for

де: s – розмір популяції; R_0 – параметром роботи оператора квантового гейту, оптимальне значення якого може бути оцінене за результатами попередніх досліджень (див. рис. 1).

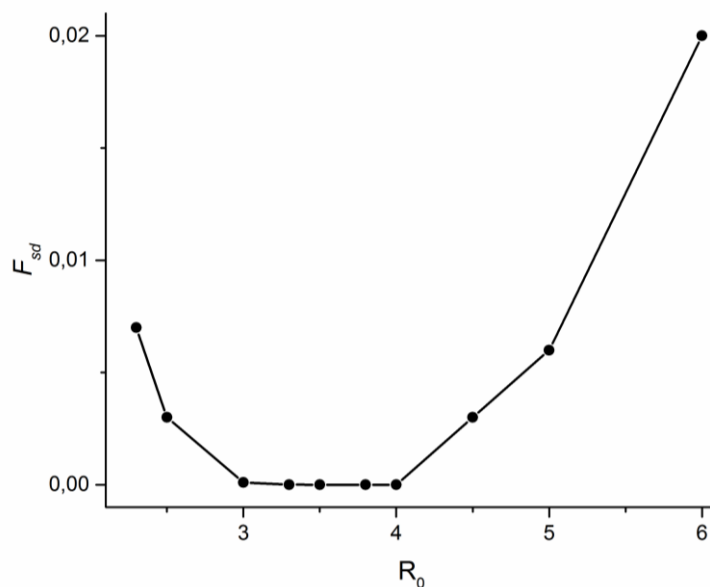

Рис. 1. Типова поведінка середньої пристосованості популяції (знайденого розв’язку) F_{sd} як функція параметра R_0 на прикладі оптимізації функції Асклея

Такий підхід фактично приводить до структуризації популяції на дві за критерієм подібності до найкращої особи популяції. При цьому імовірність

дії оператора квантового гейту визначається «спорідненістю» особин у просторі пошуку. Аналогічним чином реалізовано і роботу оператора квантової катастрофи [3], який відповідає за ефективність глобального пошуку алгоритму. Тільки ймовірність його застосування зростає для особин, у яких параметр подібності d_i перевищує R_0 .

Висновки. Структуризація популяції за критерієм подібності, в якості якого виступає евклідова відстань між особинами, як показують модельні дослідження з використанням різного класу тестових функцій – забезпечує ефективнішу роботу QGA як по швидкості збіжності, так і точності пошуку оптимального розв'язку. При цьому можливе незначне, в межах 10%, зростання загального часу роботи алгоритму.

1. Narayanan A., Moore M. Quantum-inspired genetic algorithms. *Proc. IEEE Evolutionary Computation*. 1996. № 1. P. 61–66.

2. Tkachuk V., Quantum Genetic Algorithm Based on Qutrits and Its Application, *Mathematical Problems in Engineering*, V. 2018, Article ID 8614073, 8 pages.

3. Tkachuk V., Quantum Genetic Algorithm on Multilevel Quantum Systems, *Mathematical Problems in Engineering*, V. 2018, Article ID 9127510, 12 pages.

4. Function Optimization Based on Higher-Order Quantum Genetic Algorithm / V. M. Tkachuk, M. I. Kozlenko, M. V. Kuz, I. M. Lazarovych, M. C. Dutchak. *Електронне моделювання*. 2019. Т. 41. № 3. С. 43–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/elmo_2019_41_3_6.

ДЕЯКІ НОВІ ВЛАСТИВОСТІ ЧИСЕЛ ФІБОНАЧЧІ ТА ЛЮКА, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕРІВНОСТЯМИ

Федак І.В.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математичного і функціонального аналізу

Хоч числа Фібоначчі та Люка уже давно відомі, але й досі вчені отримують цікаві нові властивості таких чисел. А з 1963 року The Fibonacci Association регулярно публікує матеріали про властивості цих чисел у своєму офіційному виданні THE FIBONACCI QUARTERLY.

Зокрема, за 2017–2019 роки у розділі Elementary Problems and Solutions цього журналу було опубліковано й 18 таких матеріалів автора поданої статті [1]. Ще 6 матеріалів будуть опубліковані у 2020 році.

Нагадаємо, що числа Фібоначчі та Люка задаються рекурентними співвідношеннями [2; 3]:

$$F_0 = 0, F_1 = 1, F_{n+2} = F_{n+1} + F_n, n \geq 0;$$

$$L_0 = 2, L_1 = 1, L_{n+2} = L_{n+1} + L_n, n \geq 0.$$

Загальні члени послідовностей цих чисел визначаються формулами Біне:

$$F_n = \frac{\alpha^n - \beta^n}{\sqrt{5}}, \quad L_n = \alpha^n + \beta^n, \quad \alpha = \frac{1+\sqrt{5}}{2}, \quad \beta = \frac{1-\sqrt{5}}{2}.$$

Самі ж числа тісно пов'язані між собою співвідношеннями:

$$L_n = F_{n-1} + F_{n+1}, \quad 5F_n = L_{n-1} + L_{n+1}.$$

Багато цікавих властивостей чисел Фібоначчі та Люка виражаються нерівностями. Наприклад, для довільних натуральних чисел n та числа α правильною є нерівність $\sum_{k=1}^n F_k (F_{k+1}^\alpha + F_{k+2}^\alpha - F_{n+2}^\alpha - 1) \leq 0$ [1; 3], оригінальне авторське розв'язання якої було опубліковане у номері Volume 57.1, February, 2019 [1].

Справді, для $n=1$ вона перетворюється у рівність, а для $n>1$, враховуючи, що $F_2 = 1$, $F_k = F_{k+2} - F_{k+1}$ та $\sum_{k=1}^n F_k = F_{n+2} - 1$, її можна записати як

$$\sum_{k=1}^n (F_{k+2} - F_{k+1}) \frac{F_{k+1}^\alpha + F_{k+2}^\alpha}{2} \leq (F_{n+2} - F_2) \cdot \frac{F_{n+2}^\alpha + F_2^\alpha}{2}.$$

Позначимо через A_k точки (F_k, F_k^α) на графіку функції $f(x) = x^\alpha$, а через B_k – точки $(F_k, 0)$. Тоді ліва частина нерівності є сумою площ трапецій $A_{k+1}A_{k+2}B_{k+2}B_{k+1}$, а права дорівнює площі трапеції $A_2A_{n+2}B_{n+2}B_2$. Внаслідок вгнутості функції $f(x) = x^\alpha$ ліва частина не перевищує праву.

Далі наводимо мовою оригіналу 10 нових авторських задач, пов'язаних з нерівностями для чисел Фібоначчі та Люка.

Problem 1. For all integers n and $x \leq y$ prove that:

$$L_{n-1}(xF_n + yF_{n+2}) \leq xF_{n-2}F_{n+2} + 4yF_n^2.$$

Problem 2. For all positive integers n prove that:

$$\frac{\alpha^n - \beta^n}{\alpha^{n+3} - \beta^{n+3}} + \frac{\alpha^{n+1} - \beta^{n+1}}{(\alpha - \beta)(\alpha^{n+1} + \beta^{n+1})} > \frac{1}{2}.$$

Problem 3. For all positive integers n prove that:

$$\sum_{k=1}^n \sqrt{F_{2k-1}} \geq \sqrt{F_{2n+3} - 2F_{n+3} + 2}.$$

Problem 4. For all positive integers n and α, β prove that:

$$\sum_{k=1}^n \left(\frac{F_k^2}{F_n F_{n+1}} + \frac{F_n F_{n+1}}{F_k^2} \right)^\alpha \geq (n^2 + 1)^\alpha n^\beta.$$

Problem 5. For all positive integers n prove that:

$$\frac{F_{n+2}}{L_{n+2}} + \frac{F_{n+1}}{L_{n+1}} + \frac{F_n}{L_{n+1} + F_{n+2}} > 1.$$

Problem 6. For all positive integers n and m prove that:

$$L_1 + \sqrt[n]{\sum_{k=1}^m L_k^n} \leq \sqrt[n]{\sum_{k=1}^m F_{k+1}^n} + F_{m+1}.$$

Problem 7. For all positive integers n prove that:

$$\frac{F_{n-1}^2}{2F_{n+2}} \leq \sqrt{\frac{F_{2n+1}}{2}} - \sqrt{\sum_{k=1}^n F_k^2} \leq \frac{F_{n-1}^2}{F_{n+2}}.$$

Problem 8. For all positive integers n prove that:

$$\frac{\sqrt{L_0}}{L_2} + \frac{\sqrt{L_1}}{L_3} + \dots + \frac{\sqrt{L_{n-1}}}{L_{n+1}} < \frac{\sqrt{4n-3}}{2}.$$

Problem 9. For all positive integers n prove that:

$$(1) \quad F_{n+2} \geq \sqrt{\frac{F_n F_{n+1} + 1}{n+1}} + n \cdot \sqrt[n+1]{F_1 F_2 \dots F_n};$$

$$(2) \quad L_{n+2} \geq \sqrt{\frac{L_n L_{n+1} + 1}{n+3}} + (n+2) \cdot \sqrt[n+3]{L_1 L_2 \dots L_n}.$$

Problem 10. For all positive integers n prove that:

$$\sum_{k=1}^n \left(1 + \frac{F_{k-1}}{F_k}\right)^2 \sum_{k=1}^n \left(1 + \frac{F_k}{F_{k+1}}\right)^2 < \frac{4}{3} \cdot \left(2n + \sum_{k=1}^n \frac{F_{k-1}}{F_k}\right)^2.$$

1. The Fibonacci Quarterly. 2017–2019. Vol. 55–57. № 1, 2, 3, 4.

2. Thomas Koshy. Fibonacci and Lucas Numbers with Applications. New-York : JOHN WILEY & SONS, 2001. 676 p.

3. Федак І. В. Рекурентні послідовності. Числа Фібоначчі та Люка. Івано-Франківськ : ПНУ ім. Василя Стефаника ; Харків : Вид. група «Основа», 2018. 92 с. (Б-ка журналу «Математика в школах України»: Вип. 6 (186)).

Філософський факультет

ФЕЙК ТА ПОСТПРАВДА В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Гайналь Т.О.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства

Особливістю сучасної соціальної реальності є існування її в реальному та віртуальному форматах. Розвиток соціальних мереж розширив поле її функціонування та дав можливість суб'єктам соціальної реальності взаємодіяти та репрезентувати себе як актора віртуальної мережевої спільноти. Слід зауважити, що обидва формати тісно переплітаються, взаємно впливаючи один на одного. Успіх соціальних мереж зумовлений рядом макро- та мікросоціальних факторів. Почнімо з перших. Сучасне суспільство науковці вважають постінформаційним та виділяють серед його основних особливостей наступне: послаблення поширення традиційних засобів масової інформації (зокрема телебачення та преси) та, відповідно, їх впливовості на формування громадської думки; традиційні ЗМІ ставлять інші цілі – не просто володіти інформацією, а «володіти», утримати свого реципієнта. Наприклад, у порівнянні з 2018 роком у 2019 році в Україні стало на 12% менше респондентів, які найчастіше отримують інформацію про стан внутрішніх справ та світі з загальнонаціональних телеканалів (зниження з 86% до 74%). Водночас залишається незмінною кількість користувачів інтернет-ресурсів (27% та 27,5%) та соціальних мереж (23,5%) [2].

Щодо мікросоціальних факторів. Самі актори соціальних мереж творять феномен віртуальних спільнот, створюючи нові соціальні зв'язки. Спілкування у віртуальних мережах має ряд переваг над традиційними ЗМІ: вони дозволяють бути суб'єктом, а не лише об'єктом впливу, забезпечуючи інтерактивність, оперативність, анонімність, автономність від медіакорпорацій та ін. Тепер суб'єкт сам обирає, що дивитися, слухати, читати та формує свої критерії оцінки інформації.

Зважаючи на ці тенденції, на перший план виходить поняття постправди, яке ще в 2016 році було оголошене укладачами Оксфордських словників як слово року. Сучасна людина оперує вже не стільки поняттям істини, яка тяжіє до об'єктивності, універсальності, поняттям правди – знанням, що заслуговує на довіру [1], скільки поняттям постправди – комфортної, альтернативної версії реальності, яка нехтує точністю фактів на користь емоційного навантаження та впливу. Твориться ситуація, в якій немає ані повної правди, ані повної брехні, що, безумовно, викликає розгубленість та дратівливість в реципієнта.

Одним із породжень постправди є фейк – «шахрайство, повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, справжніх людей або про речі, явища, що подається в масмедіа під виглядом справжніх журналістських матеріалів; спеціально спотворена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну

людину або групу осіб в очах аудиторії» [3, с. 45]. Серед основних завдань фейку: дезінформація, сіяння сумніву щодо правдивості будь-якої інформації, залякування, маніпуляція, дезорієнтація в інформаційному полі.

Одна з основних проблем в сучасному інформаційному просторі – як розпізнати фейк серед цього потоку повідомлень? Все було б простіше, якби їх джерелом були лише ЗМІ. Однак джерелами фейків тепер може виступати будь-хто: спільнота в соцмережі, політики, блогери, «боти», сам користувач соціальних мереж. Вкрай різноманітними є форми та способи поширення фейків: відео-, фото- та аудіоконтент, псевдожурналістика, чутки, сенсаційні дописи та ін. А зважаючи на те, що фейки запускаються «під подію», яка буде мати резонанс в суспільстві та, безумовно, викличе бурхливу емоційну реакцію, годі й очікувати, що її реципієнт в той момент думатиме про перевірку інформації на правдивість. Сучасний український дослідник Г. Почепцов говорить про те, що «Сьогоднішня мала брехня – це фейки. Вони відображають не стільки реальність, скільки її бачення ображеними людьми», бо люди завжди надають перевагу негативній інформації у ситуації вибору між позитивною та негативною [див.: 4].

У сучасному світі, де кожен – сам собі автор, авторитет та критерій істини / правди, який обирає зі всього масиву інформації ту, яка відповідає його уявленням та емоційним переживанням, виштовхуючи на периферію альтернативні думки, складно / не можливо знайти спосіб зупинити поширення викривленої інформації.

У цих всіх процесах доволі складно знайти позитивні аспекти, хіба сподіватися, що боротьба з фейками все ж сприяє та покращує показники медіаграмотності та медіаосвіти акторів сучасної соціальної реальності.

1. Висоцький О. Ю. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. *Грані*. Т. 21. № 10. 2018. С. 128–133.

2. Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. *Аналітичний звіт*. URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/164308/AReport_Media_Feb2019_v2.pdf (дата звернення: 27.04.2020).

3. Наталія Карпчук. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2 (4). С. 41–49.

4. Почепцов Г. Виртуальные войны. Фейки. Харків : Фоліо, 2019. 512 с.

СОЦІОЛОГІЯ ПАМ'ЯТІ

Даниляк Р.П.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства

Поняття «соціологія пам'яті» можливо використовувати в широкому та вузькому сенсі словосполучення. У вузькому сенсі, так прийнято називати

дослідження, які здійснюють соціологи в межах проблематики так званих «memory studies». У широкому ж сенсі, «мультидисциплінарний» проєкт [6, с. 259], яким є «memory studies», можна ототожнювати з «соціологією пам'яті» з огляду на дослідницький акцент (а саме, на соціальних практиках і механізмах запам'ятовування та забування) та пріоритетні методи (передовсім, опитувальні методи, контент-аналіз, інтерв'ювання).

«Мультидисциплінарність» досліджень соціального впливу на пам'ять виявляється у тому, що явище поступово перестає бути предметом виключно соціогуманітарного дискурсу. Адже поряд з культурно-антропологічним, соціологічним, історичним, філософським, психологічним, політологічним аналізом пам'яті, все частіше з'являються розвідки в межах природничо-наукового (наприклад, нейрофізіологія) та інженерно-технічного дискурсів (зокрема, аналіз технічних особливостей накопичення, впорядкування та зберігання інформації). Останні дослідження можуть бути залучені до «соціології пам'яті» тією мірою, якою наголошують на кількох ключових тезах. По-перше, згідно з французьким філософом Ж. Сімондоном, «*вся пам'ять має соціальний вимір, навіть генетична та філогенетична (курсив мій. – Р.Д.)*» [4, с. 308]. Мова про те, що не варто відкидати можливість соціокультурного впливу на фізіологію мнемонічних процесів у мозку індивіда. По-друге, як слушно зауважує французький науковець, спеціаліст з управління базами даних С. Абітбуль, як би не вдосконалювалися засоби збереження інформації (запам'ятовування цифрових даних), людство завжди матиме проблему вибору – між тим, що варто зберегти (запам'ятати) і тим, що варто забути [3]. А селекція, у свою чергу, є процесом цілком детермінованим з боку соціального середовища та, вужче, політичного режиму. Це особливо стосується так званої «офіційної пам'яті», головний недолік якої, з точки зору німецької дослідниці А. Ассман, полягає в тому, що «вона залежить від цензури й штучного оживлення. Вона триває рівно стільки, скільки залишається при владі той, хто її підтримує» [1, с. 149].

Очевидно, що такий розкид наукових підходів до пам'яті передбачає, серед іншого, неоднозначність ключового поняття. У межах соціології пам'яті досліджуються різні її аспекти та виміри (до прикладу, індивідуальна пам'ять, колективна, соціальна, національна, архіви та музеї, місця та технології зберігання даних тощо). Однак, важливо зазначити, що неоднозначність поняття все ж не створює перешкод предметній єдності досліджень. Французький соціолог М. Альббакс, якого небезпідставно вважають засновником соціальних досліджень пам'яті, зазначав, що хоча в кожній людини своя власна пам'ять, залежна від особистого темпераменту та життєвих обставин, тим не менше, вона є частиною групової, оскільки збереження навіть виключно особистих переживань та фактів у спогаді забезпечується співвіднесенням з думками, які потрапляють до нас із соціального середовища [2, с. 184]. Окреслений перехід від індивідуального виміру пам'яті до групового може бути екстрапольований таким чином, що стане очевидним зв'язок між поняттями пам'яті, використовуваними різними науковими дискурсами. Наприклад, як це бачить новозеландська дослідниця Н. Паккард: приватні корпорації, фінансовані державними фондами, можуть збирати узагальнену інформацію, таку як ДНК або електронні дані

(передбачену контрактами військовиків або легітимізовану з міркувань національної безпеки); війна, у свою чергу, зумовлює травматичні спогади, які переживає людина в окремому, особистому тілі; в той самий час війна як історична подія колективно згадується, меморіалізується, інтерпретується та опротестовується [5, с. 1]. Доповнимо таку схему особливими «місцями пам'яті» – на кшталт кладовищ, де поховані неідентифіковані тіла загиблих воїнів (хоч їхні ДНК-зразки зберігаються окремо), та особливими ритуалами вшанування пам'яті у подібних місцях на рівні індивідуальної, колективної, культурної і політичної пам'яті.

Соціологія пам'яті в широкому сенсі найменування актуальна, передовсім, в аспекті забезпечення відносної автономії спогадів індивіда та спільноти від спотворень пам'яті про минулі події, до яких тією чи іншою мірою схильний будь-який політичний режим. Важливо підкреслити саме відносний характер такої автономії, оскільки навіть індивідуальні спогади не можуть функціонувати поза межами широкого соціального контексту, в який включена особа.

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.

2. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина. Москва : Новое издательство, 2007. 348 с.

3. Abiteboul S. The Digital Shoebox. Memory, edited by Philippe Tortell et al. Vancouver, BC : Peter Wall Institute for Advanced Studies, 2018. P. 225–232.

4. Hui Yuk. On the Synthesis of Social Memories. Memory in Motion: Archives, Technology and the Social, edited by Ina Blom et al. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2017. P. 307–326.

5. Packard N. Introduction. Sociology of Memory: Papers from the Spectrum, edited by Noel Packard. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars publishing, 2009. P. 1–45.

6. Wawrzyniak J., Pakier M. Memory Studies in Eastern Europe: Key Issues and Future Perspectives. *Polish Sociological Review*. 2013. № 183. P. 257–279.

ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ ЖИТТЄЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Карпенко Є.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,

докторант кафедри соціальної психології та психології розвитку

Життя як гуманітарна категорія тлумачиться двояким чином: по-перше, з класичних позицій, як спосіб буття наділених внутрішньою активністю сутностей; по-друге, з точки зору некласичної філософії, життя – це інтуїтивно осяжна сутність реального буття, безпосереднє внутрішнє переживання, унікальне за своїм змістом і таке, що розкривається у сфері духовно-комунікативного або духовно-історичного досвіду [1, с. 352]. С. Васьковська розкриває три ракурси життя: 1) для індивіда – характеристика фізіологічного існування,

відрізок часу, впродовж якого функціонує біологічний організм; 2) для особистості – тотальне переживання буття, найвища цінність, сенс якої прояснюється при зіставленні зі смертю, співбуття з мінливим об'єктивним світом, інтеріоризація людської культури, творення і реалізація своїх потенцій в соціально-психологічному просторі та часі; 3) в переносному значенні – спосіб життя людини, її побут, діяння, вчинки, пригоди та ін. [5, с. 35].

М. Шульга вказує, що життя людини є розгорнутим процесом її практичної взаємодії зі світом природи і з суспільством [4, с. 32] та застерігає від двох крайнощів: 1) тлумачення життя як ні від чого не залежного процесу творення себе, свавілля самотворення, безмежної свободи; 2) розгляду людського життя як жорстко детермінованого соціальними чинниками процесу [4, с. 34]. Значно частіше, ніж категорію життя, психологи вживають поняття «життєдіяльність» як «всеохоплюючий процес розгортання життя у будь-яких проявах: у фізичному і соціальному просторі, у фізичному і соціальному часі» [5, с. 34–35]. Звідси випливає, що синонімом до визначення життєдіяльності як процесу розгортання життя цілком може слугувати поняття життєздійснення.

Зазначені дихотомії на філософському рівні узагальнення позиціонуються як протиставлення двох вимірів суцього: внутрішнього, іманентного і зовнішнього, трансцендентного; онтологічного, апріорного і онтичного, апостеріорного; можливого, потенціального і дійсного, реального. Відтак остання з указаних пар семантичних опозицій «потенціальне-реальне» ілюструє єдність існування як внутрішнього моменту життя, і реального буття – як його зовнішнього аспекту. Т. Денисенко вважає, що вищевказані дистинкції не є абсолютними, а утворюють діалектичну єдність каузального і телеологічного видів детермінації життя особистості. При цьому містком, що поєднує полярні полюси життєздійснення, є категорія смислу (цінності) [2].

Смисл життя, за Т. Титаренко, – «це цілісне уявлення особистості про власне призначення, найвищу мету, про фундаментальні засади власного буття, про життєво необхідні, сутнісно значущі цінності» [6, с. 118]. Смисл життя вінчає ієрархію особистісних смислів, яка може мати різний масштаб (обсяг, складність) і предметну специфіку, наприклад, навчально-пізнавальна діяльність, різні види професійної діяльності тощо.

Попри збереження інтересу до каузальних моделей життєздійснення зростає кількість досліджень, побудованих на екзистенційно-гуманістичних, холістичних, загалом конструкціоністських засадах. З цією метою важливо вибрати таку діалектичну пару психологічних конструктів, яка б суттєво репрезентувала динамічну напругу *моделювання* актів життєздійснення, з одного боку, та їх стратегіально-тактичне і психотехнічне *втілення*, з другого боку. За Т. Титаренко, функцію моделювання виконують життєві домагання особистості, а життєві завдання виступають у ролі стратегій самоконструювання і, по суті, є засобами життєтворчості.

Щодо визначення дискурсу життєздійснення як переосмислення категорій «життя», «життєдіяльність», то цей конструкт ще не ставав спеціальним предметом психологічних студій, але, безумовно, з розповсюдженням соціально-конструкціоністських, постмодерністських течій у психології, розширенням

ареалу застосування психолінгвістичних методів «дискурс життєздійснення» потребує обґрунтування.

«Дискурс (diskursus: від лат. viscere – блукати) – вербально артикульована форма об'єктизації змісту свідомості, що регулюється домінантним у тій чи іншій традиції типом раціональності» [3, с. 316]. Дискурс характеризується індивідами, що діють у певний час і на певному місці; він має початок, середину, кінець і мету.

Оскільки розглянуті аспекти і ключові риси життєздійснення співвідносяться з визначальними характеристиками дискурсу як філософської категорії, то *дискурс життєздійснення* може бути потрактовано як цілісний хронотоп психічного моделювання реалізації бажаних і гідних людини сенсів і цілей життєдіяльності з урахуванням набутого життєвого досвіду й умов актуальної життєвої ситуації, що відбувається за допомогою різноманітних мовленнєвих практик (історій свого життя, розповідей про певні події, метафоричних репрезентацій тексту свого життя в продуктах творчої діяльності тощо). Таке бачення дискурсу життєздійснення вмотивовує повсякчасне звернення до психолого-герменевтичних способів обґрунтування структури, функцій, механізмів функціонування, чинників і засобів розвитку емоційного інтелекту особистості як інструменту її саморозвитку і самореалізації.

1. Всемирная энциклопедия: Философия / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грищанов. Москва ; Минск, 2001. 1312 с.

2. Денисенко Т. А. Герменевтико-феноменологический подход в психологии: принципы построения онтологии личности : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Москва, 2008. 29 с.

3. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. Київ, 2003. 503 с.

4. Психологія і педагогіка життєтворчості / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова. Київ, 1996. 792 с.

5. Психология личности : словарь-справочник / под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ, 2001. 320 с.

6. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ, 2013. 372 с.

АРХЕТИП ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ

Макарова А.О.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства

Філософія і у XXI столітті реалізує своє, мабуть, найважливіше завдання – допомоги індивідові у самопізнанні та у пізнанні об'єктивного світу. Впродовж своєї історії вона використовувала різні методи та підходи, відзначаючи і визначаючи таким чином зміну культурно-світоглядних епох як моделей світобудови. У кожній з епох-моделей вона знаходила нові підстави, на основі яких створювала принципово нову картину світу або кардинально міняла ракурс

колективного людського «зору» на процеси реальності. Фактично, пропонувалася нова система оцінок, заснована на перебудові системи цінностей. Відповідно до зміни світоглядної парадигми мінялась індивідуальна та суспільна практика, і навпаки. У цьому контексті етичні, аксіологічні, антропологічні настанови являють із онтологією та гносеологією окремого історичного часу спільний комплекс оригінальних смислових маркерів, координат. Проте аудіально базові поняття культури часто не змінюються, і неспеціаліст не зможе відрізнити трактування «духу» або «матерії», «розвитку» або «розуму» у середньовіччі та у сучасності. Наскільки важливе таке розрізнення, зрозуміло лише з позиції погляду у майбутнє, щодо якого філософи, на основі специфічних методів та інтерпретацій, створюють прогнози, моделі, застереження і рекомендації. Створити концептуальну модель допомагають узагальнюючі філософські категорії, що охоплюють максимальну кількість та якість проявів несвідомого та свідомого, індивідуального та колективного, бажаного та належного, дійсного та можливого в єдиному дискурсі, що в кінцевому підсумку породжує культурну практику. Така модель, присутня, і називається філософською системою.

Універсальні поняття, отже, змінюючи свої смисли, віддзеркалюють певний рух думки, що має соціокультурний та разом з тим індивідуальний характер. Йдеться не лише про різницю **світоглядних парадигм історичних часів**, а і різницю у **світоглядних парадигмах філософських шкіл**, і навіть у **парадигмах філософського мислення** як такого. Одним з системоутворюючих понять є «архетип», і стереотипно розповідь про нього починають з констатування його активації К.-Г. Юнгом у першій третині ХХ ст. Але філософська історія поняття «архетип» значно довша і глибша. Аксіологічно архетип – це ціннісна домінанта, що забезпечує спадкоємність, єдність і різноманіття культурного розвитку. Так, коли йдеться про **історичні періоди у філософії**, то «в західній філософії ідею праобразів-архетипів висловив ще Платон...; на архетиповому характері міфології свого часу наголошував Ф. Шеллінг...; значний внесок у вироблення поняття «архетип» через співвідношення міфологічного і типового у культурі зробив Т. Манн...; близьким до розуміння архетипу є визначення символу П. Флоренського...; співзвучною з проблемою архетипів, універсалій та інваріантів є концепція О. Веселовського...; К. Леві-Строс вказував на архетипові корені будь-якого структурування...; дослідження «архе» стало ключовим для монографії М. Еліаде» тощо [1, с. 9–11], тобто історична палітра розмаїта. О.А. Колчанова стверджує, що поняття «архетип» кристалізується в інтелектуальній культурі античності і середньовіччя, розширюється і поглиблюється в філософії Нового часу, в сучасній філософії культури набуває статусу культурфілософської універсалії, що використовується для позначення граничних підстав культури, базових і найбільш стійких її першоелементів [2, с. 5]. В історії концептуалізації лексеми «архетип» вона виділяє космоцентричний етап (філософія античності), де лексема «архетип» інтерпретується як зразок, заданий космічним порядком; теоцентричний етап (філософія середньовіччя), де термін «архетип» інтерпретується як божественна ідея, ноумен, спочатку існуючий в розумі Бога; раціонацентричний етап (класична філософія), де поняття

«архетип» інтерпретується як природна структура і як форма інтелекту; діалогічний етап (некласична і постнекласична філософія), де категорія «архетип» інтерпретується з позицій епістемологічного плюралізму, тобто знаходить поліфонічне звучання [2, с. 7]. **Відповідно до філософського напрямку або школи**, значення архетипу також інтерпретується: у натуралізмі архетип – біологічний феномен, що співвідноситься з інстинктом; у еволюціонізмі та постеволуціонізмі – еволюційно відкладений в несвідомому древній комплекс, соціокультурна універсалия; у культурно-історичному підході – унікальна підстава тієї чи іншої локальної культури. Для герменевтики архетип – первосмисл, початкове значення тексту; для постпозитивізму – тип наукового мислення, модель наукового пізнання; для феноменології – трансцендентальна схема, інтенція; для прагматизму – інструмент пристосування до зовнішнього середовища, спосіб оптимізації дій; для структурного функціоналізму – інститут, створений суспільством у відповідь на необхідність задоволення базових потреб; для структуралізму та постструктуралізму – базова структура, структурний фундамент культури [2, с. 7]. Картина світу, змальована за архетипним підходом, резонує не лише зі стародавньою буддистською, а й зі популярними нині парадигмами квантової фізики та синергетики. Власне трактування архетипу як тенденції, що співвідноситься з поняттям «аттрактор», алгоритм світоустрою, який виступає в якості системоутворюючого фактора, характерне саме для синергетики – сучасної міждисциплінарної теорії самоорганізації. «Метафора несвідомої колективної діяльності виявилась виключно плідною у зв'язку з розвитком сучасної когнітивної науки» – констатує В.А. Лекторський [3, с. 6].

Не менш вагомим і цікавим є семіотичне виділення (автор – Д.В. Анкін) у самому **філософському дискурсі** архетипових форм за чотирма моделями. Серед них дві метамовних (архетип «філософського аналізу» та архетип «філософської критики») та дві конотативні (архетип «метафізики» та архетип «аксіології»). Ще цікавішим є висновок даного дослідження: «Ми розглянули архетипи, що виникають у людському розумі. Однак з раніш сказаного ніскільки не випливає, що філософом може бути лише людина... цілком можливий межовий надлюдський розум» [4, с. 33]. Таким чином, єдність гносеології та аксіології, інтерпретацій та моделювання ведуть філософію і філософа із минулого через теперішнє у майбутнє, дозволяючи через архетип по-новому глянути на усталені схеми і створити нову філософську систематику реальності.

1. Ковтун Н. В. Архетип як історико-філософський феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 8–12.

2. Колчанова Е. А. «Архетип» как категория философии культуры : дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01. Тюмень, 2006. 160 с.

3. Лекторский В. А. О некоторых философских уроках З. Фрейда. *Вопросы философии*. 2000. № 10. С. 4–10.

4. Анкин Д. В. Архетипы философского дискурса. *Известия Уральского государственного университета*. 2003. № 27. С. 22–33.

ЗАСТОСУВАННЯ ГРУПОВОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З НЕВРОТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Матейко Н.М.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології

Будучи соціальною істотою, людина не може уникнути членства в групі навіть якщо і намагається створювати враження відсутності приналежності до будь-якої групи. Разом з тим, до XIX–XX століття поведінка людей у групах, закони функціонування груп, здатність груп здійснювати позитивний вплив на індивіда систематично не вивчалися.

Австрійський лікар Ф.А. Месмер набув міжнародної популярності завдяки своєму умінню виліковувати різні соматичні і психічні хвороби за допомогою об'єднання їх у групи [4]. На початку 30-х років Д. Пратт дійшов переконання, що основою психотерапії є благодійна дія однієї людини на іншу, і став планувати сеанси групової терапії для осіб, що не мають особливих соматичних порушень.

Альфред Адлер, пробував адаптувати методи індивідуальної терапії для роботи з групами [1, с. 8–10]. На його думку, саме група впливає на цілі й цінності та допомагає їх модифікувати. А. Адлер проводив сеанси групової роботи з пацієнтами, організовував також дитячі терапевтичні групи.

Альфред Адлер наголошував на важливості для розвитку людини її «ансамблю суспільних зв'язків». Ще 1898 року у своїй першій науковій праці він ставить вимогу перед лікарями досліджувати людину «не як індивідуальний, а як суспільний продукт». У 20–30-х роках зародилася традиція Шандора Ференчі з акцентом на значенні реальних відносин з об'єктом на стадії інфантильного розвитку. Ця традиція була продовжена М. Балінтом, У. Віннікотом, пізніше Когутом та Джоном Боулбі (John Bowlby). С. Славсон ввів поняття «соціального голоду», яке пізніше розглядалося багатьма авторами у найрізноманітніших модифікаціях, суттю яких є визнання вродженого прагнення людини до контакту із собі подібними. «При цьому треба розуміти, що прирівнюваний до інстинктивних потреб специфічний для груп соціальний голод є базовим мотивом належати до інших і через них намагатись зрозуміти глибше самого себе» [2, с. 17].

Груповий психоаналіз появився як реакція на катастрофи двох світових воїн XX століття. Як відповідь на відчуття самотності і екзистенціальної незахищеності людини. Першими психотерапевтами, які почали використовувати психоаналіз у групі, були Л. Уендер і П. Шильдер. Прибічник психоаналізу Т. Барроу запропонував у 1925 році термін «груповий аналіз» і вважав, що для розуміння окремої особистості необхідно вивчати соціальні групи, до яких вона належить [1].

Основною формою роботи в груповому психоаналізі є вільна взаємодія учасників, не обмежена будь-якими темами чи завданнями. Група не має зада-

них схем, програм, є просте людське спілкування. Через вміння аналізувати і розуміти, що кожен привносить в групу і яким чином він взаємодіє з іншими людьми, члени групи стають здатними брати на себе відповідальність за свої вчинки, знаходять нові, більш зрілі і конструктивні способи справлятися з життєвими труднощами.

Учасники групи виявляються в умовах безпечного простору, де вони знайомляться, спілкуються, діляться своїми переживаннями, тривогами та страхами. Відповідно учасники групи починають будувати відносини з іншими так, як вони будують їх з батьками, друзями, близькими і значущими для них людьми. Ведучий групи, допомагає зрозуміти, усвідомити всі труднощі побудови відносин, зокрема, як саме людина будує стосунки чоловіками, з жінками, які труднощі при цьому виникають, що людині допомагає, що навпаки – заважає.

Взаємодіючи з учасниками групи, проживаючи на групі хворобливі ситуації, які людина уникає у звичайному житті (наприклад, конфлікти) в безпечному просторі групи, є можливість змінюватися, ставати сильнішими, більш індивідуальними, більш соціальними і адаптованими до умов навколишньої дійсності.

Результатом групового психоаналізу (груп – аналізу) є те, що людина починає легше взаємодіяти з навколишнім світом, налагоджуються її міжособистісні стосунки, вирішуються внутрішні конфлікти, з'являється почуття опори і стабільності в житті. Через певний час учасники групи не бояться говорити про всі свої переживання і труднощі, не бояться довіряти, мають можливість бути щирими і відвертими.

Основними правилами проведення групового психоаналізу є абстинент на позиція аналітика, його нейтральність та вільно плаваюча увага. Учасники групи розташовуються по колу. Методами групового аналізу є запозичені техніки індивідуального аналізу: аналіз переносу, контрпереносу, опору. Врахування захисних механізмів, вирішення симптомів невроту переносу, який виникає у процесів групового аналізу, шляхом тлумачення.

Специфічними феноменами, які виникають в груповому аналізі є повторення сімейних ситуацій у формі інсценізацій, стосунки виникають між кількома особами, а не тільки у парі, виникають почуття суперництва, заздрості, появляються коаліції, розподіляються ролі тощо. Бажано, щоб учасники групи були не знайомі раніше для того, щоб можливими стали інтенсивні відношення переносу в групі. Реальні стосунки, фізичні контакти перешкоджають роботі фантазій у групі. Напруження, яке виникає під час роботи групи повинно розряджатися не в дії, потреби мають задовольнятися не реально, а проговорюватися та аналізуватися. Напруження свідчить про опір, що дає шанс його виявити та усвідомити [3, с. 37].

Груповий аналіз рекомендують здійснювати при проведенні психологічної реабілітації при психосоматичних захворюваннях, депресіях, страхах, невротичних розладах, порушеннях самосприйняття, реактивних станах тощо.

1. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного : навчальний посібник. URL: <https://cutt.ly/fyd3chS>.

2. Груповий аналіз : навчальний посібник / за ред. О. Фільца, Р. Гаубля, Ф. Лямотт. Львів : ВНТЛ Класика, 2004. 190 с.

3. Кеннард Д., Роберте Дж., Уинтер Д. Групп-аналитическая психотерапия. Санкт Петербург : Питер, 2002. С. 192.

4. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы : теория и практика. Москва : Прогресс, 1993. 368 с.

ПОТРЕБА ВІДНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНЦІВ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Радченко О.Б.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства

Філософія і психологія перебувають у тісному взаємозв'язку у дослідженні «українська людина-світ» для розуміння сучасних процесів на особистісному і суспільному рівнях: від окреслення світоглядно-психологічних проблем до бажаних стратегічних векторів їхнього вирішення. Однією з них є низький рівень суб'єктності – як особистості, так і нації. Суб'єктність – це здатність бути творцем свого життя і реалізація цієї здатності, відповідальність за своє життя та життя спільноти, формування нормальній взаємодії з іншими (співпраця, оборона тощо). Це життєвий розвиток до «кращої версії» себе, своїх потреб, бажань, талантів. Це й самолегітимація, здійснення і захист власних цінностей, сенсів з опорою на власні духовні, культурні, економічні, політичні, світоглядно-психічні джерела у взаємодії з іншими. За висновками Римського клубу, суб'єктність особистості і нації на основі здорового альтруїзму і співпраці є запорукою подальшого існування людства. Натомість об'єктивація людей, спільнот, суспільств – це шлях егоїзму, маніпуляцій, які провокуватимуть загострення або виникнення нових конфліктів, воєн, глобальних проблем.

Розвиток зрілої особистості ґрунтується на усвідомлених і цілісних аксіологічних пріоритетах, які входять в колективні архетипи. Останні постають як форми колективного несвідомого (за К.Г. Юнгом), що стає основою ідеї фрактального архетипу. Фрактал – «це структура, яка складається з часток, у якомусь сенсі подібних до певного цілого» [1, с. 32]. Так, аномія (з гр. – порушення порядку) суб'єктності українців відображає порушення суб'єктності української нації загалом. Аномія проявляється тоді, коли суспільство грає чужу, нав'язану іншою культурою, роль. Українські дослідники О. Донченко, Ю. Романенко вважають, що в історії України аномія супроводжувала 3 найбільші етапи життя суспільства. Це відповідно сформувало 3 моделі аномічної гри: 1 – візантизм (формальне християнство зі збереженням базових давніх українських цінностей, X–XVIII ст.); 2 – окциденталізм (орієнтація на Захід як реакція на насильницькі дії щодо українства з боку Росії, XVIII–XIX ст.); 3 – гра в радянське (20–90 рр. XX ст.). Варто доповнити 2-гу і 3-ю модель грою в «російське», тісно переплетений з формалізмом і десуб'єктивацією людини

візантизмом. Російсько-імперські традиції продовжив радянiзм, утверджуючи зверхність російської нації над іншими 14-ма. І. Дзюба відверто викрив цю нацистську політику радянської Росії у праці «Інтернаціоналізм чи русифікація». Нацизм – це домінування однієї нації за рахунок інших. Це шлях занепаду, руйнації, смерті людяності.

Значною мірою десуб'єктивація українського фрактального архетипу зумовлена історико-культурною спадщиною: столітніми поневоленнями українців монголами, поляками, росіянами, які нещадно провадили антиукраїнську політику на знищення власне української ідентичності, суб'єктності. Російський нацизм щодо українців виразно проявився за часів тоталітаризму СРСР. На жаль, він продовжується політичним, економічним, релігійним (РПЦ в Україні), інформаційно-пропагандистським та ін. системними антиукраїнськими впливами.

За характеристикою українських соціологів Є. Головахи, Н. Паніної «пострадянський український соціум продукує соціопатію, своєрідний масовий психоз...» через злам нормативно-ціннісної структури – аномію [1, с. 214]. Для виходу з цього психозу потрібно системно утверджувати українську ідентичність, суб'єктність: «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля» (Т. Шевченко). Викорінювати «хворі», чужі, застарілі елементи фрактальної структури української психіки, частково зруйнованої дистресовим досвідом. У часи правління Президентів України В. Януковича, В. Зеленського маємо приклади псевдовлади, яка створює систему подвійних стандартів, корупції, чинить свавілля і злочини проти народу України, який має бути суб'єктом права в Україні; здійснює системні підміни понять, цінностей, спрямування до єдності з Росією. Це виставляє Україну і українців об'єктом волі російського впливу, що загрожує існуванню нашої нації. У 2019–2020 рр. здійснюються політичні переслідування проукраїнських політиків, волонтерів, воїнів. Так активізуються візантійсько-радянські архетипи з псевдоідеями «світ небезпечний», «ти / твій народ – ніхто (меншовартісний)» «маєш бути покірним владі, безвідповідальним» (архетип тотожності влади й істини, вічного учня, домінування традиції над життям, героїзованого злочинця, «людина-гвинтик системи»). Таким чином посилюються психотравми і формується менталітет рабів. Проти цього активно виступали і виступають українці. Майдан є феноменом Гідності, здорового опору хворій владній системі, відновлення здорового українського «Ми-почуття», суб'єктності, життєтворчості, доєднання до сакральності на своїй, Богом даній землі, на благо теперішнього і майбуття. Прикладом цього була політика Президента України П. Порошенка: утвердження української суб'єктності з опорою на мову, віру, українську армію (здобуття Томосу ПЦУ, безвіз з ЄС, опір російській агресії, сильна зовнішня проукраїнська політика, зростання економіки, поява українських фільмів, початок реформ охорони здоров'я, освіти тощо).

На рівні як державної стратегії, так і стратегії життєтворення української особистості потрібно відновити дотримання прав і свобод українців, гарантованих Конституцією України і міжнародним правом [2]. Створити і реалізувати програми якісної освіти, охорони здоров'я, політики, економіки, культури.

Відновити якісну міжнародну українську політику. Прибрати компоненти української меншовартості і вплив російсько-радянських хибних стереотипів та їхніх носіїв і прихильників. Посилити формування цілісної і здорової світоглядно-психічної позиції «світ загалом безпечний», «ти гідний / а жити і мати ресурси для якісного життя, реалізації у своїй країні або за кордоном», «особистість – важливий елемент суспільства», «людина має право захищати своє життя, цінності, сенси». Відновити право бути господарем на своїй землі, яке забезпечується адекватними діями влади, поєднаної зі своїм народом. На всіх рівнях українського суспільства відновити суб'єктність і людини, і спільноти.

1. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія. Київ : Либідь, 2001. 334 с.

2. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія / за ред. Т. М. Титаренко ; НАПНУ, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.

СУБ'ЄКТИВНЕ ТЕПЕРІШНЄ З ПЕРСПЕКТИВИ РАДИКАЛЬНОГО БІХЕВІОРИЗМУ

Савчин О.В.,
аспірант кафедри соціальної психології та психології розвитку

Суб'єктивне теперішнє є складним та елюзивним об'єктом дослідження. Ці ознаки його дослідження полягають як в іманентній мінливості наповнення та форми цього темпорального явища, так і у відсутності наразі єдиної та однозначної парадигми щодо його визначення та дослідження. Навіть попри те, що про теперішнє в рамках психологічної науки говорили ще з часів її заснування такі видатні вчені, як Вільям Джеймс, Вільям Штерн та родоначальник феноменологічного напрямку Едмунд Гуссерль, а після них цілий ряд інших дослідників – Джон Мішон, Поль Фресс, Річард Блок, Ернст Пьоппель, Марк Вітманн, Олексій Полунін – наразі ми маємо радше сукупність різних результатів та позицій, аніж цілісну картину феномену суб'єктивного теперішнього.

Для нашого дослідження було обрано розроблений українським вченим О.В. Полуніним метод безперервного відмірювання суб'єктивного теперішнього. Автором цієї методики було здійснено обширні дослідження та інтерпретації їх результатів у рамках когнітивної парадигми та феноменологічного підходу. Метою нашого дослідження було доповнити ці здобутки моделями експериментів на ґрунті радикального біхевіоризму, який на сьогодні є поряд із когнітивною та феноменологічною парадигмами одним із найбільш ґрунтовних та широко застосовуваних.

Розглядаючи процес проходження сеансу безперервного відмірювання суб'єктивного теперішнього (іншими словами, процес послідовного відзначення меж суб'єктивного теперішнього) крізь призму радикального біхевіоризму, ми отримуємо наступний опис та розуміння цього процесу. Респондент

ознайомлюється з інструкцією у словесній формі (пред'являється текст на екрані монітору, за необхідності допускаються роз'яснення з боку дослідника). Інструкція задає для респондента певне правило, а саме «відстежувати серед послідовності особистих подій (private events) ті, які ним же самим визначаються як межі суб'єктивного теперішнього», відповідно до якого ця поведінка матиме своїм підкріпленням соціальне схвалення у вигляді «правильно пройденого сеансу дослідження» (тобто ніяких спеціалізованих підкріплень в межах експерименту не вводиться – слідування правилу базується на соціальному схваленні як універсальному підкріпленні). Особиста подія «межа суб'єктивного теперішнього» виступає для респондента дискримінативним стимулом, який відповідно до інструкції спонукає респондента натискати на клавішу, тобто зумовлює оперантну поведінку «натискання на клавішу». Підкріпленням цієї оперантної поведінки є схвалення самим же респондентом свого визначення тієї чи іншої особистісної події як межі суб'єктивного теперішнього. І попри те, що респондент довільно визначає, яка подія буде розрізнятися ним як «межа суб'єктивного теперішнього» і взагалі, який вид подій є для нього цим дискримінативним стимулом, із ходом сеансу та послідовними повтореннями процедури «визначення межі суб'єктивного теперішнього» респондент все чіткіше й однозначніше визначає та розрізняє саме ті події, які для нього виступають у ролі дискримінативного стимулу «межа суб'єктивного теперішнього». Тому модель безперервного відмірювання дає змогу оформити оперантну поведінку (shaping of operant behavior) «визначення меж суб'єктивного теперішнього (шляхом натискання на клавішу)».

Розглядаючи методика безперервного відмірювання меж суб'єктивного теперішнього таким чином, можна окреслити низку питань, на які можна буде дати відповідь у ході експериментального дослідження:

– Що виступає дискримінативним стимулом для поведінки «визначення межі суб'єктивного теперішнього»? Чи це якийсь один вид особистісних подій, чи декілька? Наприклад, тілесні відчуття та субвокальні вербальні стимули, або лише тілесні відчуття. Потрібно отримати від респондента вербальний опис цього дискримінативного стимулу і на додачу здійснити порівняння цього опису з описом межі теперішнього як транзитивного елемента згідно з феноменологічною парадигмою.

– Розкрити механізм підкріплення поведінки «визначення межі суб'єктивного теперішнього». Для цього потрібно виконати такі завдання: а) перевірити чи слідування інструкції та оперантна поведінка «визначення межі суб'єктивного теперішнього» підкріплюються соціальним схваленням, зокрема у формі субвокальної вербальної поведінки; б) поекспериментувати із введенням спеціалізованих видів підкріплення, як-от короточасним (1 секунда) висвітленням повідомлення «ви відзначили межу свого суб'єктивного теперішнього» на екрані монітору опісля натискання клавіші.

– Що обумовлює появу дискримінативного стимулу «межа суб'єктивного теперішнього»? Іншими словами, як взяти її появу та прояв поведінки «визначення межі суб'єктивного теперішнього» під стимульний контроль?

Таким чином суб'єктивне теперішнє отримує ще одну перспективу щодо його дослідження, причому не просто чергову та відірвану від попередніх, але навпаки – взаємоузгоджену та розширювальну.

1. Полунін О. В. Переживання людиною плину часу: експериментальне дослідження : монографія. Київ : Гнозис, 2011. 360 с.

2. Baum, William M. Understanding behaviorism: Behavior, culture, and evolution. John Wiley & Sons, 2016.

СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА: СВІДОМЕ СУСПІЛЬСТВО

Федик О.В.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології

Процеси деформації та соціальні колізії, що виникли в середовищі українського суспільства, глобалізаційні виклики ускладнили виховні впливи на особистість, що у свою чергу відобразилося на сексуальній поведінці та проявах сексуальності сучасної молоді.

В умовах лібералізації статевої моралі, послаблення виховної функції сім'ї та навчальних закладів, при відсутності навчально-виховних програм з питань статі і сексуальної поведінки, статеворольова соціалізація молоді перетворюється в стихійний процес.

Інколи можна почути, що посвячення дитини у таємниці інтимної близькості розбудить сексуальний інтерес, спричинять ранню сексуальну активність, тоді як єдиним правильним рішенням є утримання від статевого життя [2, с. 53]. В українському суспільстві стосовно сексуального виховання діє принцип: «моя хата скраю» – батьки бідкаються, вчителі розводять руками.

Сексуальна необізнаність становить серйозну загрозу здоров'ю. А агресивне пропагування культу сексу в медіа та кінематографі призводить до занадто ранніх сексуальних дебютів, великої кількості абортів, сексуального насильства та поширення захворювань. В епоху інформаційної пропаганди дуже легко втратити особистісне ставлення до питань сексуальності не тільки у молодому віці в силу недосвідченості, а й у дорослому в силу неосвіченості.

У системі сексуальної освіти недопустиме ханжество, тому що замовчування певних питань може призвести до трагічних наслідків.

Нам необхідний новий підхід у сексуальній освіті, метою якої було б забезпечення молоді знаннями, вміннями, життєвими навичками та установками, що дозволять їм підтримувати власне здоров'я, добробут та гідність, будувати шанобливі соціальні й сексуальні стосунки, розуміти вплив їхніх рішень на благополуччя власне й інших, а також розуміти й бути спроможними захистити власні права протягом життя.

Сексуальна освіта – це складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних із статтю та міжстатевою

взаємодією. Сам процес сексуальної освіти має полісуб'єктний характер, оскільки в ньому беруть участь різні соціальні інституції і суб'єкти взаємодії [1, с. 84].

Статева неосвіченість призводить до розпусти, статеву розпуста призводить до розпаду родини, а розпад родини – до розпаду держави.

Саме статеве життя перестає виглядати інстинктивно, коли його регулюють моральні норми, що перетворюються в «сексуальну культуру» суспільства, варіативні можливості якої обмежені, з одного боку, біологічною природою людини, а з іншого – внутрішньою послідовністю і логікою культури як цілого.

Розглядаючи особливості сексуальної культури певного суспільства, легко визначити загальний рівень його розвиненості, особливості менталітету, форму правління держави, її політичні цілі [3, с. 228].

Перед сучасними науковцями постає важливе завдання – переглянути, що ми маємо сьогодні у плані сексуального просвітництва та створити ефективну модель статевого виховання, котра б сприяла формуванню у молоді позитивного ставлення до статі, важливості сімейних цінностей, відповідальності за особисте та суспільне благополуччя.

Допоки у молодих людей не сформується глибоке розуміння сутності і важливості своєї сексуальності, глибокого розуміння сутності сексуального здоров'я, міжстатевої взаємодії, сім'ї і шлюбу, доти у них не виникне стан задоволеності власним життям.

Сьогодні сексуальна освіта існує, але існує латентно: немає її чіткої концепції. Але для того, щоб долати поширену сексуальну неграмотність молоді та забезпечити її здоровий розвиток, необхідне послідовне та наполегливе впровадження сексуальної освіти.

Отже, необхідно створити таку систему сексуальної освіти, де увагу головним чином було б акцентовано на таких стратегічних завданнях: формування у молоді здорового способу життя; розвиток здоров'язберігаючих компетентностей; усвідомлення цінності життя і сексуального здоров'я; позитивного ставлення до статі; відповідальність за особисте і суспільне благополуччя; розвиток міжстатевої комунікації; впровадження проєктів, основними цілями яких є профілактика раннього початку статевого життя, підліткових вагітностей та абортів, ЗПСШ, включаючи СНІД; заснування асоціацій з питань підготовки молоді до батьківства, виконання сімейних ролей тощо; залучення до сексуального просвітництва психологів, соціальних служб, медичних центрів.

Навчальні програми необхідно адаптувати до суспільних потреб та соціальної політики, тоді вони допоможуть визначити ефективні кроки для досягнення цілісного підходу в сексуальній освіті, пропонуючи спеціальні принципи щодо визначення результатів такої освіти.

1. Бялик О. В. Статеве виховання підлітків в умовах сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Камінець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 2. С. 284–290.

2. Говорун Т. В. Твоє сексуальне та репродуктивне здоров'я : випускникам шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тернопіль : Навч. Книга-Богдан, 2002. 159 с.

3. Федик О. В. Сексуальна культура як психологічна проблема. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імен Василя Стефаника», 2015. Вип. 20. Ч. 2. С. 227–232.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Шкраб'юк В.С.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології

Арт-терапія – інноваційний метод, що сприяє творчому розкриттю здібностей та сутнісного потенціалу людини, мобілізації внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Даний напрям є ефективною технологією, яку можна використовувати у контексті здійснення реабілітації осіб, які опинились у складних життєвих обставинах [1].

Як наголошують Є.А. Медведєва, І.Ю. Левченко, завдання арт-терапії полягає в терапевтичній і корекційній дії мистецтва на суб'єкта та проявляється в реконструюванні, перетворенні психотравмуючої ситуації за допомогою художньо-мистецької діяльності, виведенні переживань, пов'язаних з нею, у зовнішню форму через продукт художньої діяльності, а також створенні нових позитивних переживань, народженні креативних потреб, способів їх задоволення [1]. На думку Т. Колошиної, арт-терапія дозволяє замінити звичну діяду «терапевт – пацієнт» на тріаду «терапевт – творчий продукт – пацієнт», де експресивний продукт несе важливі повідомлення індивіда та робить психотерапевтичний альянс «психотерапевтичним трикутником» [3].

Науковець О.Л. Вознесенська визначає важливі переваги застосування арт-терапії з метою психосоціального відновлення та реабілітації особистості:

1. Арт-терапія завжди надає ресурс, тому що апелює до творчої складової психіки, відбувається пошук можливостей самозцілення та самореалізації.

2. Через творчість легше обійти «цензуру свідомості», що надає можливість роздивитися та дослідити власні несвідомі та витіснені процеси, приховані ідеї і стани, бажані соціальні ролі та форми поведінки.

3. Арт-терапія як засіб невербального спілкування є цінною для тих, кому важко описати словами свої переживання.

4. Малюнок в арт-терапевтичному процесі є певним матеріальним полем для метафоричної взаємодії, дозволяє по-новому поглянути на ситуацію та знайти шляхи вирішення проблем [2].

Відомо, що позитивний результат реабілітації залежить від своєчасного початку реабілітаційних заходів, правильної координації та погодженості дій

різних спеціалістів і засобів надання психологічної допомоги. Саме арт-терапія призначена допомогти клієнту усвідомити свій внутрішній стан шляхом створення ним візуального образу, метафор, символів та сприяти гармонізації особистості [4].

Арт-терапія дає високий позитивний емоційний заряд, натхнення, формує стійку, активну життєву позицію, впевненість в собі та своїх силах, автономність і особисті межі.

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании : учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. Москва : Академия, 2001. 248 с.

2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. № 3 (29). С. 40–47.

3. Колошина Т. Ю. Арт-терапия. Методические рекомендации. Москва : Изд-во Института психотерапии и клинической психологии, 2002. 84 с.

4. Шкраб'юк В. С., Масляк Т. Р., Марусин О. В. Актуальність мультидисциплінарного підходу до реабілітації соматичних хворих. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (1). С. 55–58.

Педагогічний факультет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Березовська Л.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

У період глобальних інформаційних процесів, особливо актуальною є проблема ефективної міжособистісної комунікації, яка пронизує всі сфери життя людини і є невід'ємним складником професійної діяльності соціального працівника. У зв'язку з цим виникає необхідність формування у студентів – майбутніх соціальних працівників, культури спілкування та професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності, ефективність здійснення якої залежить від оволодіння соціальним працівником вербальними (мовними) і невербальними (немовними) засобами спілкування, що надасть можливість впливати на емоційний стан клієнта його індивідуальні і психологічні особливості та враховувати їх у процесі міжособистісної взаємодії.

Проблемі формування культури ділового вербального спілкування присвячено праці О. Біляєва, А. Богущ, М. Вашуленко, Ю. Давиденко, А. Капської, О. Карпенко, В. Мельничайко, М. Пентилюк, С. Шевчук та ін. На важливості засобів невербальної комунікації у діловому спілкуванні вказували Р. Ботавіна, Л. Венгер, Ф. Кузін, М. Постолук, Л. Харченко, Ф. Хміль та ін. Вчені довели, що засвоєння вербальної комунікації недостатньо для здійснення ефективної комунікації, оскільки ефективність залежить від урахування результатів немовленнєвих знакових систем, що супроводжують мовленнєвий процес.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що досліджуваній проблемі приділяється значна увага науковців, однак недостатньо висвітленим є методичні аспекти ділового вербального та невербального спілкування майбутніх соціальних працівників, що зумовлюється суперечностями, виявленими між потребою у формуванні мовної особистості соціального працівника та недостатнім рівнем сформованості професійних комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок у процесі здійснення фахової підготовки.

Мова – універсальний засіб спілкування. Вона не існує сама по собі, а в людському суспільстві, у процесі спілкування, взаємодії між людьми. Вдосконалене вміння користуватися мовою передбачає використання вербальних (мовних) і невербальних (немовних) засобів комунікації.

Вербальне (лат. *verbalis*, від *verbum* – слово) спілкування – це процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), що відбувається за своїми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на системі дотримання мовних норм. Вербальні засоби комунікації (мова, мовлення) утворюють знакову систему, найменшою одиницею якої є

слово, поєднане з іншими словами за правилами знакової системи. Н. Бутенко [1] вважає, що слова, вислови є засобом розуміння думки того, хто говорить, і засобом аперцепції (сприйняття на основі свого життєвого досвіду) змісту його думки. у вербальному спілкуванні виокремлюють усне і писемне мовлення, що відображене у двох формах: монолог та діалог.

Однією з причин недосконалості усного мовлення, зокрема його незв'язності, нелогічності, є те, що воно недостатньо підготовлене у внутрішньому мовленні. За вченим, зв'язок між усним монологічним і внутрішнім мовленням складний у різних умовах і за різного спрямування, оскільки залежить від змісту і форми мовної діяльності, від темпу, в якому вона проходить, від уважності і відповідальності мовця тощо [2, с. 11].

Успішна реалізація завдань спілкування передбачає високу комунікативно-мовленнєву культуру соціального працівника, яка в кожній конкретній ситуації спілкування при дотриманні лінгвістичних і етичних норм сприятиме ефективному вирішенню професійних завдань.

Важливим складником розвитку професійних, комунікативно-мовленнєвих здібностей соціального працівника є вміння будувати логічне, зв'язне висловлювання. Для досягнення зв'язності тексту необхідно вміти не лише передати зміст висловлювання, тобто донести інформацію до клієнта, а й використовувати різні мовні засоби, синтаксичні конструкції, що служать для зв'язку слів у реченні і переходу речень від одного до іншого.

Невербальне спілкування, на думку Д. Денисова – специфічний вид міжособистісної комунікації у процесі якого спілкування відбувається за допомогою жестів, міміки. Невербальні засоби відіграють важливу роль у досягненні взаєморозуміння між людьми і спрямовані на підсилення мовленнєвого висловлювання, розкриття змістового аспекту теми [3].

Погоджуємося з думкою І. Козубовської та М. Постолук у тому, що невербальні засоби спілкування доповнюють і уточнюють вербальне спілкування, зокрема, такі невербальні сигнали, як рухи головою, що означають «так або «ні», жести, можуть допомогти підтримати клієнта, додати йому впевненості та рішучості в діях, забезпечують процес активного слухання та сприяють встановленню довірливих, партнерських стосунків та в окремих комунікативно-мовленнєвих ситуаціях здатні замінити цілі слова і вирази [4].

Оволодіння соціальним працівником мовою невербального спілкування, допоможе контролювати емоційний та психологічний стан клієнта, зрозуміти рівень сприймання та засвоєння ним інформації, адекватно реагувати на них.

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 329 с.

2. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов. *Мовознавство*. 1947. Т. IV–V. 136 с.

3. Денисов Д. Р. Соотношение вербального и невербального компонентов информационно-коммуникативной фазы речевых актов в деловом общении. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2018. № 3. Ч. 1. С. 95–98. URL: <https://doi.org/10.30853/filnauki.2018-3-1.25>.

4. Козубовська І., Постолук М. Використання вербальних і невербальних засобів спілкування в менеджменті : метод. рекомендації. Ужгород, 2018. 32 с.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Борин Г.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

Творча особистість майбутнього педагога є вагомим чинником розвитку творчих здібностей вихованців. Важливу роль у цьому процесі відіграє позитивне, зацікавлене ставлення педагога до дитячої творчості як унікального явища [1]. Тому проблема підготовки майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти є значущою. Ми погоджуємось з думкою учених стосовно того, що за умов сучасного мінливого освітнього простору варто подумати про те, що фахівцю потрібно бути людиною «знаючою» та «діяльною». Тому підготовку майбутніх педагогів варто будувати на засадах навчання студента в діяльності і через діяльність.

Під діяльністю учені розуміють «систему усвідомлених рухів, дій, зусиль, скерованих на досягнення певної мети» [3, с. 29]. Термін «діяльність» визначають як праця, активність, поведінка, спосіб активних дій спрямованих на перетворення та зміну; це «внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, яка регулюється усвідомленою метою. Діяльність нерозривно пов'язана з пізнанням і волею, спирається на них» [6, с. 54].

Діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутніх вихователів є науковим методологічним принципом і ґрунтується на урахуванні єдності процесів викладання і учіння, які функціонують у нероздільній єдності і розглядає провідні механізми формування та розвитку особистості шляхом проектування конструювання, організації і управління процесом людської діяльності.

Під час застосування діяльного підходу в освітньому процесі ЗВО шляхом моделювання форм художньо-конструктивної діяльності, студенти готуються до ознайомлення дітей з особливостями матеріалу для конструювання. У процесі розв'язання завдань проблемного характеру під час виготовлення виробів розвивається пошукова діяльність: вони можуть «винаходити» прийоми, способи дій на основі наявного в них досвіду. Окрім того, такий вид діяльності розвиває: конструктивне мислення, творчу уяву, художній смак; стимулює розвиток пам'яті; активізує розумові процеси; словник збагачується спеціальними термінами; сприяє активізації розумової та творчої навчальної діяльності; забезпечує в подальшому результативну спільну діяльність педагога і дитини.

Ефективною є організація роботи зі студентами, яка потребує використання знань у іншій, мінливій ситуації. Під час лабораторно-практичних занять студенти опановують найпростіші роботи з різними матеріалами. Наприклад, у

процесі роботи з папером його складають, розрізають, розривають, мнуть, згинають, надрізають, склеюють, приклеюють, наклеюють папір, виготовляють з нього різноманітні вироби і надалі моделюють способи художньо-конструктивної діяльності з дітьми в навчальній аудиторії. Працюючи над проблемними питаннями, майбутні педагоги з'ясовують, що така робота допомагає створити потрібну для творчості атмосферу, піднімає настрій, активізує до діяльності, надає заняттю відпочинкового арт-терапевтичного характеру тощо.

Ми погоджуємося з думкою О. Вишневського стосовно того, що «будучи наукою «діяльнісною», педагогіка мала б реалізувати своє призначення на прикладному рівні» [3, с. 6]. Тому під час підготовки студентів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми, використовуємо міжпредметну інтеграцію: «Театралізована діяльність»: (виготовлення масок чи атрибутів для казкових персонажів, створення декорацій до свят); «Фізична культура» (виготовлення атрибутів до фізкультурних розваг, змагань, свят); «Музичне виховання» (виготовлення виробів задля оформлення святкової зали до свят; «Розвиток мовлення» (створення виробів до сюжетів українських народних чи літературних казок) тощо.

При цьому акцентуємо на формуванні у студентів прагнень до постійного пошуку у напрямі оновлення своїх знань, оскільки в епоху «інформаційного вибуху» та мінливості освітнього середовища отримати усі необхідні для успішної педагогічної діяльності з дітьми знання під час навчання в закладі вищої освіти вже неможливо. У майбутній професійній діяльності педагогам потрібно буде самостійно добирати потрібну чи необхідну інформацію.

Отож освітній процес в закладі вищої освіти слід організовувати так, щоб форми організації освітньої діяльності під час лабораторно-практичних занять були адекватними формам засвоєваної майбутньої професійної діяльності. Тому важливого значення слід надавати створенню креативного середовища в освітньому процесі ЗВО під час підготовки студентів до творчої взаємодії з вихованцями: моделюванню форм роботи з дітьми, творчій художньо-конструктивній діяльності студентів.

1. Борин Г. В. Художньо-естетичний розвиток дітей: напрями удосконалення підготовки майбутніх педагогів до взаємодії з сім'ями вихованців. *Освітній простір України*. 2018. № 12. С. 56–61.

2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

3. Вишневський О. Українська освіта на шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти і змісту виховання Статті. Нариси. Концепції. Дрогобич, 2009. 72 с.

4. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. Київ : Муз. Україна, 1982. 144 с.

5. Сотська Г. І. Образотворче мистецтво як засіб розвитку особистості. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 137–146.

6. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / за ред. Г. В. Терещука. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 275 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Зозуляк-Случик Р.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Закон України «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти країни у ХХІ столітті, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, реформаторські перетворення галузі спрямовують професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти на індивідуалізацію освітнього процесу, підвищення рівня самостійності, професійне самовизначення, формування компетентностей майбутніх фахівців. Студенти мають активно діяти як суб'єкти на етапі сприйняття та засвоєння знань, застосовування їх на практиці.

Результативність формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах залежить від освітнього середовища, в якому вони навчаються. При цьому потрібно виходити з позиції, що соціальна робота виступає як найбільш багатогранна, трудомістка, морально відповідальна діяльність у структурі «професійна допомога». Саме творчий ступінь почуття обов'язку фахівця за прийняття рішень, інтенсивний вплив стресових факторів у процесі взаємодії з клієнтом, котрий відчуває особливі потреби та складні життєві обставини, зумовлює формування певних особистісно-моральних і професійно важливих якостей, неабиякого рівня особистісної зрілості та фахової етики. Тому актуальним бачиться вивчення педагогічних умов формування професійної етики майбутніх соціальних працівників у процесі їх підготовки в університеті.

Філософський підхід трактує умову як категорію, що визначає те, від чого залежить інше (зумовлене), що робить можливим наявність речі, предмета, стану, процесу [1, с. 689].

Результативність професійної підготовки студентів залежить від певних умов, зокрема: значущість для досліджуваної категорії фахівців змісту освітнього матеріалу; гносеологічні критерії, тобто якість процесу підготовки соціальних працівників залежить від обсягу освітньої діяльності та практичного застосування знань і вмінь, а ефективність засвоєння знань прямо пропорційно пов'язана з потребою вчитися, рівнем проблемності освіти, інтенсивністю залучення студентів до розв'язання значущих для них навчально-професійних завдань, що водночас мотивує їх до творчої освітньо-пізнавальної діяльності; психологічні, що потребують урахування інтересу до освітньо-професійної діяльності і освітніх можливостей студентів, оскільки продуктивність фахової підготовки залежить від їхньої пізнавальної активності, особливостей мислення, розвитку пам'яті, здатності до учіння, сформованості навичок і вмінь, які закладаються у процесі застосування спеціальних тренувальних вправ і спонукають до мисленнєвої праці, смислотворчості; кібернетичні, згідно з якими

ефективність, якість освіти співвідноситься з частотою й обсягом зворотного зв'язку, ефективністю контролю, якістю управління освітнім процесом (у даному випадку продуктивність професійної підготовки підвищується, коли модель дії, що її слід виконувати, – «програма рухів» та її результати – «програма мети» – випереджають у мозку саму діяльність); соціологічні, які підкреслюють актуальність використання інтерактивних технологій і підтверджують, що ефективність освіти залежить від інтенсивності пізнавальних контактів, взаємонавчання, пізнавального напруження, якості спілкування на різних рівнях тощо; організаційні, які доводять, що ефективність освіти залежить від управління цим процесом зі сторони викладача та оптимальної організації освітньо-пізнавальної діяльності студентів.

Отже, освітній простір загалом має стати джерелом саморозвитку та безперервного самовдосконалення досліджуваної категорії фахівців, що зумовить підвищення рівня сформованості професійної етики досліджуваної категорії працівників.

1. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. Київ : Абрис, 2002. 746 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Ілійчук Л.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Сучасне суспільство перебуває в умовах постійних динамічних змін і перетворень, які торкаються усіх сфер життєдіяльності людини. Не залишається осторонь цих процесів і система освіти, яка актуалізує проблему пошуку таких форм навчання, які б відповідали новим освітнім потребам та сприяли формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців. Відтак особливо популярними в освітньому середовищі стають тренінгові технології, які передбачають застосування активних форм навчання, орієнтованих на міжособистісну взаємодію, формування позитивного ставлення до майбутньої професії, дозволяють моделювати професійну діяльність у закладах освіти.

Досліджуючи роль тренінгових технологій у підготовці майбутніх учителів, погоджуємося з думкою, що тренінг є методом ігрового моделювання педагогічних, навчальних, життєвих ситуацій з метою розвитку професійної компетентності, формування й удосконалення професійних та особистісних якостей, умінь і навичок студентів, підвищення адекватності самосвідомості та поведінки шляхом включення їх до тренінгових ситуацій в ролі учасників і глядачів [2]. Ця форма групової роботи забезпечує активну та творчу взаємодію у системі «викладач – студент» і «студент – студент», сприяє інтенсивності на-

вчання, результат якого досягається спільними зусиллями усіх учасників тренінгу. Тренінгові заняття застосовуються з метою вироблення у студентів відповідних умінь і навичок до певного виду діяльності та поведінки при виконанні своїх функціональних обов'язків. Крім того, вони допомагають виявити та розкрити потенціал особистості, дають змогу учасникам застосувати отримані знання, перетворивши їх на вміння. Саме тому, тренінгові форми роботи все частіше застосовуються у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Тренінгові технології дозволяють студентам вчитися визначати основні напрямки своєї педагогічної діяльності, її цілі та перспективи, формувати позитивну «Я-концепцію», удосконалювати свої рефлексивні характеристики, адаптуватися до майбутньої професійної діяльності. Сьогодні у вищій школі поширення набувають такі види тренінгу, як: тренінг партнерського спілкування, тренінг креативності, тренінг особистісного зростання, тренінг спілкування, соціально-психологічний тренінг, соціально-педагогічний тренінг, соціально-просвітницький тренінг, тренінг сензитивності. Кожен з них має різні цілі, завдання, специфіку проведення і може використовуватися на різних етапах навчального процесу у закладах вищої освіти.

Використання тренінгових технологій забезпечує створення позитивної атмосфери в освітньому процесі, сприяє формуванню у студентів здатності вільно, але толерантно висловлювати власні судження, не боячись осуду, працювати в команді, зберігаючи при цьому свою індивідуальність. Відтак тренінг як технологія активного навчання має ряд особливостей, серед яких:

- ✓ груповий процес (робота в групі сприяє можливості кожному учаснику ідентифікувати себе з іншими, набувати нового досвіду, отримувати зворотній зв'язок і підтримку від інших);

- ✓ активність учасників (тренінгові форми проведення занять передбачають інтерактивний обмін інформацією між викладачем та групою, а також між самими учасниками, де кожен відчуває власну причетність до процесу навчання і вважає набутий досвід «своєю власністю»);

- ✓ мета навчання (тренінг орієнтований на запитання та пошук відповіді, набуття досвіду, допомогу учасникам у саморозвитку);

- ✓ принцип «тут і зараз» (проведення тренінгу передбачає побудову взаємовідносин у системі «тут і зараз», що базується на відтворенні (імітації, моделюванні) проблемних ситуацій, характерних для реального життя);

- ✓ атмосфера занять (неформальна атмосфера проведення тренінгу, зручне розташування місць колом, півколом чи малими групами сприяє позитивній налаштованості учасників, дозволяє забезпечувати зворотній комунікативний, емоційний, інтелектуальний зв'язок між членами групи та уникати однаковості впродовж усього заняття);

- ✓ поєднання різних індивідуальних стилів (на занятті учасники мають «говорити», «писати», «малювати», «грати», «відчувати», «переживати», що забезпечує ефективне сприймання і засвоєння матеріалу на інтелектуальному (мозковий штурм, розв'язування проблем), емоційному (ігри, рольові ігри, обговорення), фізичному (руханки, фізичні вправи) рівнях [1, с. 42].

Отже, сучасний етап розвитку освіти вимагає розробки і впровадження в освітній процес вищої школи інноваційних педагогічних технологій, які б спрямовувалися на забезпечення умов для самореалізації студентів у майбутній професійній діяльності. Важливу роль у даному контексті відіграють тренінгові технології, які ґрунтуються на активних методах групової роботи і є одночасно цікавим процесом пізнання себе та інших, ефективною формою опанування знань і розширення досвіду, інструментом для формування вмінь та навичок, необхідних для здійснення педагогічної діяльності.

1. Галімов А. В. Дослідження можливостей соціально-психологічного тренінгу щодо формування комунікативних та емпатійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2009. № 1. С. 42–47.

2. Мельничук І. М. Цільові аспекти використання тренінгів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : УДПУ ім. П. Тичини, 2007. Вип. 19. С. 185–192.

ТЕМАТИКО-ПРОБЛЕМНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Качак Т.Б.,

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Сучасна українська проза для дітей та юнацтва – якісно нове художньо-естетичне та соціокультурне явище, парадигмальне осмислення ключової специфіки й тенденцій розвитку якого генерує актуальність теми дослідження.

Українське літературознавство тривалий час недооцінювало значення художніх творів для дітей та юнацтва в літературному процесі й не розглядало їх як повноцінний об'єкт наукового пізнання. Ситуація змінюється з активізуванням уваги до дитячої книжки й читання, що дало імпульс для появи праць, зосереджених на дитячій книзі як літературно-видавничому феномену (Е. Огар), жанрово-тематичному аналізі творів (В. Кизилова, Л. Овдійчук), їхніх наративних аспектах (О. Папуша), типологізації образів головних героїв (Б. Салюк), осмисленні комунікаційних парадигм і канонів (У. Баран), узагальненні специфіки і тенденцій розвитку (Т. Качак), теоретичних проблемах інтерпретації та поетики текстів (Л. Мацевко-Бекерська) та ін.

Мета розвідки – окреслити тематико-проблемну парадигму сучасної української прози для дітей та юнацтва.

Художньо-естетична парадигма сучасної української прози для дітей та юнацтва – багатокомпонентна макросистема, яку утворюють субпарадигми. Вони охоплюють компоненти поетики художніх творів, класифікованих за принципами вікового розрізнення адресатів, жанрової природи, домінантного спосо-

бу зображення світу. Ключові субпарадигми – тематико-проблемна, жанрова, образна, мовно-нарративна, парадигма хронотопу. Методологія пізнання художньо-естетичної парадигми сучасної української прози для юних базується на системному літературознавчому аналізі поетики (М. Кодак, Г. Ключек) в синтезі з евристичним інструментарієм нарративного, рецептивно-естетичного, гендерного, постколоніального та інших підходів, мультидисциплінарних студій.

У процесі визначення й класифікації актуальних і найбільш поширених тем і проблем, висвітлення особливостей їх художньої репрезентації у різножанровій прозі для дітей та юнацтва, зауважуємо прогресивну тенденцію паралельного розвитку двох тематико-проблемних груп: традиційної (класичної) та нової (сучасної).

Традиційні теми і проблеми характерні здебільшого для казок, пригодницько-фантастичних творів, адресованих читачам старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Теми дружби, взаємодопомоги, любові до ближнього, досягнення бажаного завдяки наполегливій праці через ігрове і фантастичне, враховуючи життєвий та естетичний досвід читача, актуалізують сучасні казкарі Л. Мовчун, В. Читай, Д. Матіяш, Б. Матіяш, Т. і М. Прохаськи, З. Мензатюк, Г. Ткачук та інші. Тема дитинства в сучасній прозі для дітей розгортається в контексті змалювання найближчого оточення дитини, дитячих ігор та уяви; синтезу казкових, пригодницьких та фантастичних сюжетів, відтворення природи й навколишнього світу, який її оточує («Лялечка і Мацько», «Втеча звірів, або Новий бестіарій» Г. Пагутяк, «Тринадцятий місяць у році» Г. Кирпи, диалогія «Ганнуся» В. Рутківського та ін.). Урбаністична тематика й топоси домінують у «Київських казках» З. Мензатюк, казковій повісті «Вечірні крамниці вулиці Волоської» Г. Ткачук.

Відповідно до віку дитини базові цінності життя, естетичний і моральний досвід ускладнюються і наближаються до рівня дорослого, що позначено на діалозі письменника і читача, засвідчено поетикою текстів. Зникає універсальність твору й увиразнюється психологічний, гендерний, соціальний та інші плани художнього зображення.

Найпопулярнішими в підлітковій реалістичній літературі є теми дорослішання, становлення особистості, самореалізації та соціалізації дитини; психологічні проблеми самотності, депресивності, комплексування; спілкування з ровесниками і батьками; шкільна тема, аутсайдерство, булінг; перша закоханість, романтичні стосунки («Мій друг Юрко Циркуль» В. Бердта, «Я закохалася» М. Морозенко, «16 весна» В. Теремка, «Не такий», «Незрозумілі», С. Гридін, «Крута компанія» Н. Білої, «Задзеркалля» О. Луцевської, «Солоні поцілунки» О. Купріяна, «Дівчина з міста» О. Рижко, «Марічка і Костик», «Полями і хмарочосами» С. Процюка, «Марта з вулиці святого Миколая» Д. Матіяш); проблема кризи інституту сім'ї, тема соціального сирітства («Інший дім» О. Луцевської, зб. «Мама по скайпу»); проблема комунікації «іншої» дитини і світу («140 децибелів тиші» А. Бачинського, «Метелики в крижаних панцирах» О. Радушинської, «Трамвай № N» А. Маслюха). Така література часто гендерно маркована (дівчача, хлопчача чи гендерно симетрична) [1, с. 218–273] і особливо актуальна, оскільки дає читачеві змогу побачити себе і світ навколо, а

письменникові – створити наратив, щоб з дитиною «проговорити» реалії сьогодення.

Тенденція розвитку реалістичної, соціально-психологічної прози про і для підлітків, актуалізація складних, «гострих» чи «недитячих» тем екзистенційного характеру – висхідна й динамічна, що засвідчує порівняльно-типологічне зіставлення кількості виданих творів з початку 1990-х років, а також аналіз наукових розвідок того часу [2, с. 17].

Для сучасної української прози для дітей та юнацтва характерна тенденція подолання тематичних табу (танатичні мотиви, мілітарна і постоталітарна, антиколоніальна тематика), що ілюструють твори «Мій тато став зіркою» Г. Кирпи, «Потерчата» В. Рутківського, «Як я руйнувала імперію» З. Мензатюк.

Отже, аналіз тематично-проблемної парадигми сучасної української прози для дітей та юнацтва засвідчує домінування традиційних тем дитинства, дружби, родини здебільшого у казкових творах для менших дітей та висвітлення соціально-психологічних проблем у творах реалістичного спрямування (оповіданнях, соціально-психологічних, шкільних повістях) для підлітків.

1. Качак Т. Б. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.

2. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія. Львів : Світ, 2012. 320 с.

АГРЕСІЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ Й ПОДОЛАННЯ

Качмар О.В.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Актуальність дослідження. Питання зростання рівня агресивності сучасного суспільства наразі набуло особливої гостроти. Культ успішності, постійний цейтнот, економічна та політична нестабільність у світі створюють умови постійного стресу для кожної особистості.

У підлітковому середовищі проблематика агресивності відображає одну з гострих суспільних проблем: суттєве зростання соціальної нестабільності на фоні посилення жорстокості, зростання злочинності та проявів соціально-культурної нетолерантності [2].

Підлітковий вік характеризується як переломний, перехідний, критичний. У цей період відбувається становлення якісних новоутворень, трансформація взаємин з дорослими та однолітками, освоєння нових способів соціальної взаємодії, а також закладаються основи свідомої поведінки [4]. Зміни, що відбуваються у фізіологічному та психічному розвитку підлітка, спричиняють появу певних поведінкових реакцій (намагання звільнитися з-під опіки дорослих,

потреба у самореалізації, бажання спілкуватися з однолітками та перебувати у групі, захоплення хобі та цікавими для них справами), які можуть впливати на формування у них агресії, негативізму, негативної конкуренції в навколишньому світі та мати негативні наслідки у навчальній діяльності, стосунках з друзями, батьками та вчителями [1, с. 156].

Причини формування агресивної поведінки підлітків можуть бути об'єктивними та суб'єктивними. Об'єктивними чинниками, що сприяють формуванню в поведінці підлітків мотивації до агресії, насильства й жорстокості, виступають економічні та соціальні умови життя суспільства: економічна нестабільність, криза, безробіття, різкий поділ на багатих та бідних, що супроводжується демонстрацією у ЗМІ яскравого стилю життя. Поряд із цим – зниження моральних вимог особи до себе та суспільства, до конкретного індивіда, втрата культурних і духовних цінностей, зниження особистої відповідальності значною мірою сприяє формуванню агресивної та жорстокої поведінки неповнолітнього. Суб'єктивними чинниками, що сприяють вибору підлітками агресивних форм поведінки, можуть бути психічні аномалії. Хронічні психічні захворювання також можуть викликати прояви жорстокості й агресії, наприклад, у хворих на епілепсію спостерігається різка зміна настрою, вороже й агресивне ставлення до оточуючих [3].

Головними чинниками, що сприяють виникненню агресивних реакцій у підлітків, є: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка й рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) і соціально-психологічні (статус підлітка в колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат у родині, характер і система виховання, вплив засобів масової інформації та комп'ютерних ігор тощо) передумови функціонування особистості, що можна об'єднати у відповідний симптомокомплекс особливостей підлітків, схильних до агресивних реакцій. Найкращий спосіб запобігти агресивності дитини – проявляти до неї любов, ласку і добро [5].

Висновки. На формування у підлітків агресивної поведінки впливає значна кількість факторів (індивідуальний, психолого-педагогічний, соціально-психологічний, особистісний, соціальний). Визначення шляхів попередження чи корекції проявів агресії пов'язане з чинниками, що впливають на особистість підлітка.

Раннє виявлення поведінкових проблем у підлітків, системний аналіз характеру їх виникнення і адекватна виховно-корекційна робота дають шанс запобігти асоціалізації підлітків. Невчасне виявлення початкових ознак поведінки, що відхиляється, і проблем у вихованні, що перешкоджають розвитку дитини, призводить до швидкого переходу відхилень в хронічні порушення поведінки.

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. Москва : Фонд «За экономическую грамотность», 1995. 296 с.

2. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния семейных отношений. Москва : Наука, 1999. 512 с.
3. Берковиц Л. Агрессия : причины, последствия и контроль. Санкт Петербург : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. 516 с.
4. Захаров А. И. Детские невроты (психологическая помощь родителей детям). Санкт-Петербург : Респекс, 1995. 191 с.
5. Журавель Т. В., Сергеева К. В., Шаровара О. Г. Зупинись! – Посміхнись! : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Київ : ФОП Буря, 2013. 124 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ В ЗДО

Кирста Н.Р.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

В умовах модернізації освіти, становлення державного та міждержавного освітнього простору, інтенсивного пошуку новітніх технологій в інклюзивній практиці, що активно відбуваються в сучасній Україні, питання збереження здоров'я педагогів стають надактуальними.

С. Рубінштейн писав: «Людам, котрі обрали професію вчителя чи лікаря заради грошей, влади чи престижу, а не з любові до дітей і співчуття до хворих, не варто дивуватися, якщо їхня робота видається їм втомлюючою та малооплачуваною; їх чекає одне розчарування» [2, с. 3].

Вихователь-професіонал, який виконує свій обов'язок добровільно й усвідомлено, на відміну від вихователя, котрий транслює досвід, механічно виконує свої обов'язки, зорієнтований на створення таких результатів праці, які приносять благо іншим.

Професія вихователя вимагає великої емоційної віддачі. Щоб зацікавити дітей дошкільного віку, особливо дітей з ООП, захопити їх діяльністю, доступно пояснити матеріал, вирішити проблемну ситуацію з вихованцями чи іншими учасниками освітнього процесу, педагогу нерідко доводиться бути ще й актором. Емоційні педагоги мають переваги над неемоційними, оскільки тільки їм властиво запалювати дитячі серця, ставати прикладом для дітей і вести їх за собою. Вони, як правило, популярні й улюблені. Проте, на жаль, існує й інший бік освітнього процесу.

Психологічний клімат освітніх закладів часто перевантажують конфлікти, що відбуваються у педагогічному колективі у системах: «вихователь–вихованець», «вихователь–батьки», «вихователь–вихователь», «вихователь–адміністрація», впливаючи на емоційний стан, настрій та, відповідно, на освітній процесі розвиток особистості вихованця.

Серед багатьох особливостей і труднощів педагогічної діяльності також часто виділяють її високу психічну напруженість, стресогенність, що призво-

дять до таких несприятливих наслідків, як зниження загальної психічної стійкості організму, появи відчуття незадоволеності результатами своєї діяльності, тенденції до відмови від виконання завдань у ситуаціях підвищених вимог, невдач і поразок.

У результаті професійної діяльності вихователів формується специфічна професійна деформація – синдром емоційного вигорання (СЕВ).

Проблеми емоційного вигорання активно розробляються науковцями у галузі психології та медицини (Е. Aronson, М. Burish, R. Burke, D. Dierendonck, Н. Freudemberger, S. Jackson, E. Hartman, М. Leiter, С. Maslach, В. Perlman, А. Pines, W. Schaufeli, R. Schwab, J. Winnubst; М.Амінов, В. Бойко, М. Борисова, Н. Водоп'янова, Н. Грішина, Т. Зайчикова, Л.М. Карамушка, С. Максименко, Н. Мальцева, Н. Назарук, В. Орел, Т. Ронгінська, Л. Тищук, Т. Форманюк).

Симптоми синдрому «вигорання», на думку більшості дослідників, не відрізняються чіткою специфічністю та можуть варіювати від легких поведінкових реакцій (дратівливість, втомлюваність під кінець та на початку робочого дня, тривожність) до психосоматичних, невротичних розладів. Традиційно виділяють п'ять основних груп симптомів синдрому емоційного вигорання: фізичні, емоційні, поведінкові, інтелектуальні та соціальні [1 с. 53].

Індивідуальність педагога – це неповторне поєднання особистісних рис та власне індивідуальності професіонала. Важливою умовою збереження цілісності індивідуальності педагога є попередження чи уникнення професійних деформацій, основні причини яких криються у поєднанні особистісних характеристик із відповідними особливостями здійснення педагогічної діяльності.

Як стверджують М. Burish, М. Борисова людина не може бути вигорілою на роботі та нормально вдома [3, с. 6]. Тому вигорання варто розглядати і як професійну, і як особистісну деформацію.

Визначимо чинники, що детермінують «емоційне вигорання» педагогів у процесі професійної діяльності: жорсткі тимчасові рамки (заняття, навчальний рік); необхідність високої емоційної включеності в діяльність; невідповідність отриманих результатів затратним інтелектуальним, фізичним та емоційним силам; суворий контроль з боку адміністрації; відповідальність перед батьками, суспільством у цілому за результат своєї діяльності; слабе професійне регулювання організаційних моментів (навантаження, розклад, моральне, матеріальне стимулювання) [2, с. 87], відсутність асистентів у ЗДО.

До основних чинників, що зумовлюють вигорання вихователів, відносять також щоденне психічне перевантаження, самовіддану допомогу, високу відповідальність за вихованців ООП, дисбаланс між інтелектуально-енергетичними витратами та морально-матеріальною винагородою (чинник соціальної несправедливості), рольові конфлікти, поведінка «важких» дітей. Окрім того, вихователі ЗДО – виключно жінки, тому до перелічених професійних чинників можна додати завантаженість родинними обов'язками.

Перспективними напрямками психолого-педагогічних досліджень проблеми вбачаємо поглиблення теоретичних уявлень про цей феномен, удосконалення психотехнологій попередження та подолання означеного синдрому з урахуванням специфіки професійної діяльності вихователів ЗДО.

1. Бабанов С. А. Професійні фактори і стрес: синдром емоційного вигорання. *Здоров'я України. Медична газета. Розділ Міждисциплінарної проблеми. Конспект лікаря.* 2010. № 7 (236). С. 53–54.

2. Бойко В. В. Синдром емоціонального вигорання в професіональному общенні. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 105 с.

3. Борисова В. М. Психологічні детермінанти психологічного вигорання у педагогів. Ярослав, 2003. 180 с.

КОМПОЗИЦІЯ СУЧАСНОГО УРОКУ ЗА УМОВ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Котик Т.М.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти.

Постановка проблеми. Вимоги сьогодення й активні, творчі відповіді вчителів на них засвідчують необхідність введення в педагогіку такого поняття як композиція уроку.

Композиція передбачає автора-творця, його цілеспрямовану творчу діяльність, яка здійснюється за допомогою певних засобів відповідно до систематизованої теорії, що допомагає реалізувати ідею, задум, зміст і втілити в об'єктивовану структуру. До процесу композиційної побудови автор залучає широкий спектр своїх знань та досвід застосування різноманітних технік і технологій. Композиція може існувати окремо від автора, що передбачає необхідність її письмової фіксації.

Композиція як процес або результат творчого процесу є стабільним цілим, завдяки чому може бути відтворена через будь-які проміжки часу, але завжди розрахована на певні умови та функцію виконання.

Узагальнюючи інформацію словників-довідників [1] з різних галузей мистецтва щодо трактування поняття *композиція*, звернули увагу на те, що воно адекватно описує й характеризує процес і форму такого виду творчої педагогічної діяльності, як урок. Відтак, вважаємо за правомірне процес і результат побудови уроку як найвищої форми вияву педагогічної творчості педагога-майстра називати композицією.

Мета статті – розкрити умови переорієнтації уроку української мови з домінуючої освітньої парадигми, що передбачає трансляцію знань та формування умінь, на володіння комплексом життєвих компетентностей як здатності учня до стійкої життєдіяльності, адаптації, реалізації у швидкозмінюваному світі.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на предметну специфіку уроків української мови, що передбачають формування національно-мовної особистості, вважаю, що змістове наповнення їх повинно забезпечити становлення й розвиток не лише таких життєвих компетентностей, як уміння вчитися, але й

загальнокультурну, громадянську, соціальну, здоров'язбережувальну, а навіть інформаційно-комунікаційну та підприємницьку.

Такі особливості кінцевих результатів процесу навчання вимагають специфічних умов їх формування з урахуванням особливостей життєдіяльності молодших школярів.

Важливими компонентами досягнення мети компетентнісного навчання на уроках української мови є створення ситуацій, проблем, що потребують застосування певних умінь і вибору способів дій для кожної конкретної ситуації. Відтак на уроці потрібно актуалізувати лише ті знання, що необхідні для виконання таких дій, усі інші можна назвати допоміжними, оскільки використовуються для вирішення певних проблем і в окремих ситуаціях. За необхідності учні повинні вміти швидко знайти потрібну інформацію, користуючись такими додатковими джерелами, як опорні таблиці, алгоритми дій, словники, енциклопедії, підручники, художня література, інтернет тощо.

Компетентнісно орієнтовані завдання – невід'ємний атрибут компетентнісного навчання, основними ознаками якого є застосування знань і умінь у діяльності, пошук додаткової інформації, способів для розв'язання проблемних завдань, розвиток самостійності й рефлексії.

Штучно створені проблемні завдання на уроках мови, що моделюють практичні, життєві ситуації, актуальні для молодших школярів, – це важливий засіб формування досвіду застосування мовно-мовленнєвих і соціокультурних знань у різних стандартних і нестандартних ситуаціях, який надалі буде перенесений за межі навчального закладу – у повсякденне життя дитини.

Проблемні завдання й ситуації повинні ґрунтуватися на протиріччі, що складається з необхідності реалізувати існуючу потребу школяра як мотивацію до діяльності, з одного боку, й недосвідченості, необізнаності учня з діями, які для цього потрібно виконати, з іншого. Джерелами інформації можуть виступати підручники, словники, енциклопедії, інтернет-ресурси, художня і науково-популярна література, дитяча періодика, досвід інших дітей тощо.

Структура навчальних ситуацій передбачає таке: а) коротке окреслення обставин, за яких виникла проблема і які вводять у контекст ситуації; б) потребу, що мотивує на виконання дії; в) формулювання завдання, що вміщує вказівку на вид діяльності, спосіб реалізації потреби, джерело необхідної інформації; г) умови для рефлексивної діяльності учня (зворотний зв'язок, зразок виконання, самооцінка, корекція, висновок).

Слід зазначити, що всі штучно створені проблемні ситуації або завдання повинні бути реалістичними, відповідати вимогам сьогодення, допомагати дитині пізнати глибше оточуючий світ і соціалізуватися в ньому, тобто повинні передбачати комунікативний контакт дитини з іншими людьми в різноманітних життєвих ситуаціях як у реальному, так і віртуальному просторах. Відповідно, і форми діяльності учнів повинні бути як індивідуальними, так і парними, груповими, колективними.

Таке поетапне планування уроку допоможе зорієнтувати процес навчання не лише на формування комунікативної компетентності в молодших школярів,

що й передбачено чинною програмою навчання мови й літератури, а й на набуття інших життєвих компетентностей.

Висновок. Реалізація компетентнісного підходу на уроках української мови в початковій школі передбачає створення таких умов навчання, за яких кожен учень може максимально реалізувати свої знання, особистісні й творчі здібності. До таких умов відносимо:

- створення проблемних завдань для набуття й актуалізації життєвого досвіду;
- формування навичок швидкого пошуку інформації для вирішення актуальних життєвих проблем;
- демонстрацію й аналіз різних способів вирішення проблеми учнівськими групами, у тому числі аналіз ефективності програми власних дій.

Розроблення методики реалізації зазначених умов навчання української мови й становить перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми.

1. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4386.

МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Луцан Н.І.,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Сучасні діти за своїм інтелектуальним потенціалом стоять на щабель вище від своїх сучасників, які навчалися в українській школі зразка 2000-го року. Відтак українська шкільна освіта вже сьогодні має базуватись на нових інформаційно-комунікаційних технологіях та нових освітніх моделях, без яких неможливо реалізувати освітню реформу загалом та Концепцію Нової української школи, як одну з найважливіших її складових. У Концепції Нової української школи виокремлені такі технології: ігрова, інтегрованого навчання, розвитку критичного мислення. Нова українська школа також рекомендує до застосування технології: особисто зорієнтованого навчання, розвивального навчання, «Клас змішаного навчання» та інші.

Термін «технологія» походить від грецького *techne* – мистецтво, майстерність, і *logos* – наука, закон. Це наука (вчення) про майстерність. Сьогодні «технологія» – це один із найчастіше використовуваних термінів не тільки у виробництві, а й у медицині, політиці, сфері обслуговування, і, звичайно, в освіті. Поняття «освітні технології» трактується багатоваріативно (відомо понад 300 визначень).

Освітні технології є широким поняттям, воно включає педагогічні, до складу яких входять навчальні, виховні та технології управління. З'ясовано, що серед науковців відсутня чітка класифікація технологій. Натомість склалася

визнана позиція щодо дискусійних питань, як-от: *освітні* технології відображають стратегію освіти, а *педагогічні* – тактику її реалізації (Т. Назарова).

Щодо співвідношення понять «технологія» і «методика», то поняття «методика» ширше за поняття «технологія», оскільки методика включає водночас зі змістовим інструментальний аспект педагогічного процесу. У межах методики можуть співіснувати різні технології. Методика навчання – це модель освітнього-виховного процесу, що інтегрує зміст навчання і навчальні технології.

Реформа Нової української школи – це не просто реформа початкової освіти, вона на сьогодні зачіпає 65% населення України. Головна мета – створити школу, у якій *буде приємно навчатись* і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті.

Окреслимо сучасні педагогічні технології, що виокремлені в Концепції Нової української школи для застосування у початковій школі. *Перше* місце посідає – ігрова технологія навчання, особливо в 1–2 класах. Навчальна гра може тривати від кількох хвилин до цілого уроку. У процесі застосування ігрових методів навчання у багатьох учнів підвищується інтерес до навчального процесу. Ігри повніше реалізують підготовку учнів до практичної діяльності, виробляють у них життєву позицію, привчають до колективних форм роботи. Саме в іграх розпочинається невимушене взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, жадоба до знань. У грі найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності учнів. Технологія ігрового навчання, виконуючи різноманітні функції, сприяє мобілізації особистості на вирішення завдань за активної взаємодії з усіма учасниками за установленими правилами і конкретними педагогічними умовами.

Ми бачимо різницю якою була школа і якою вона стає (діти навчаються в новому освітньому середовищі). Діти не сидять за партами, а діють. Слід прагнути щоб навчальний процес для дітей був непомітним.

Друге місце посідає – технологія інтегрованого навчання. Саме інтеграція у вивченні навчальних дисциплін, на думку фахівців, найбільше сприятиме ефективності освіти в початковій школі. У сучасній педагогічній науці інтегроване навчання трактують як комплексний підхід до освітнього процесу і безпосередньо до уроку чи його частини без поділу на окремі дисципліни. В усьому цивілізованому світі технологія інтегрованого навчання є необхідною умовою для надання якісної освіти.

У Державному стандарті початкової освіти інтегрований підхід та власне інтегрована компетентність учня визначені як можливість і здатність учня застосовувати знання, вміння, навички та способи діяльності для вирішення найширшого кола проблем, що належать до певних галузей та окремих навчальних предметів.

Виходячи з такого визначення, освітній процес у початкових класах розглядають крізь призму загальної картини, а не ділять на окремі дисципліни.

Третє місце посідає – технологія розвитку критичного мислення, яка є дуже близькою по своїй сутності до інтегрованого навчання (у першу чергу на уроках рідної мови та читання).

Отже, Нова українська школа вимагає використання всіх інноваційних освітніх технологій, а учитель початкових класів повинен вміти обирати найефективнішу, на його думку, технологію навчання учнів.

1. Державний стандарт початкової школи. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-zatverdyl-novyj-osvitnij-standart-dlya-pochatkovyh-klasiv>.

2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

3. Національна стратегія розвитку освіти України на 2012–2021 роки. URL: http://guonkh.gov.ua/reforma_osviti/1517.html.

4. Химинець В. В., Кірик М. Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 312 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Максименко Н.Б.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Стратегічні орієнтири в розвитку економіки, відкритість суспільства, його швидка інформатизація й динамічність кардинально змінили вимоги до освіти та викликали переосмислення суті освітнього процесу.

Нові парадигми зумовили перегляд підходів до розроблення стратегії освіти, її чіткої орієнтації на запити особистості і суспільства. Більшість провідних країн світу відреагували на ці виклики тим, що почали застосовувати мету, зміст і технології освіти з урахуванням очікуваних від них результатів. У цих умовах глобальним завданням реалізації концепції Нової української школи в Україні були визначені такі, як створення, апробація і впровадження такої моделі освіти, що відповідала б вимогам сучасного етапу розвитку суспільства та потребам молоді у самореалізації особистісного і професійного «Я».

За вимогами Нової української школи, вчитель має не тільки досконало володіти своїм предметом, але й бачити місце кожного учасника в освітньому процесі. Для досягнення цього результату необхідно вибудувати таку модель підготовки майбутнього вчителя, яка б передбачала поетапність поступового формування в нього особистісно-професійних якостей.

Цей процес, на думку О. Савченко, може бути реалізований наступним чином: перший етап – розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога, здатності виявляти, формулювати, аналізувати і вирішувати творчі педагогічні завдання; другий етап – оволодіння основами методології наукового пізнання,

педагогічного дослідження, введення в інноваційну педагогіку; третій етап – освоєння технології інноваційної діяльності; четвертий етап – практична робота із впровадження нововведень у педагогічний процес, здійснення корекції, відстеження результатів експерименту, самоаналіз професійної діяльності [3, с. 6].

Вчені стверджують, що процес підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності має бути безперервним, оскільки ця діяльність піддається постійним змінам, має бути зорієнтована на педагогічну практику та відбуватися за рахунок участі самого фахівця в інноваційному процесі [4].

На сучасному етапі розвитку наукової думки суспільству потрібна інша школа – відкрита, приваблива, комфортна і ефективна. Для реалізації цієї тези педагогічним вишам необхідно: по-перше, забезпечити такі інновації, які сприятимуть підготовці нового вчителя, здатного ввести дитину у сучасний соціум; по-друге, виховати високоосвічену, компетентну особистість, яка знає більше, бачить далі, розгортає світоглядні горизонти учня й може навчити його чомусь такому, що не зможе зробити інший [1].

У педагогічних дослідженнях зазначається, що основним результатом реалізації компетентнісного підходу має стати мотивованість до педагогічної професії та її результату, готовність до інноваційної діяльності.

Проблеми, що стосуються введення інновацій в освіту як одного з основних механізмів її розвитку, розглядають як українські, так і зарубіжні вчені (І. Богуславська, С. Гончаренко, І. Зязюн, Т. Клименко, В. Луговий, В. Кремінь, В. Олійник та ін.); підготовку вчителя до інноваційної діяльності (О. Пометун, Л. Хомич.); різні аспекти педагогічних інноваційних явищ (М. Кларін, В. Ляудіс, В. Огнев'юк, С. Сисоєва, В. Слободчиков та ін.).

Аналіз вищевказаних досліджень з педагогічної інноватики дає змогу визначити інноваційну діяльність учителя як вмотивований процес освоєння, апробації та використання вчителем педагогічних нововведень, спрямованих на досягнення цілей сучасної освіти.

На думку вчених, вона є комплексом заходів із забезпечення реалізації і цілеспрямованого характеру інноваційного процесу. Важливою особливістю інноваційної діяльності вчителя-практика є її дослідницька спрямованість.

Натомість досягнення поставлених цілей і завдань щодо освітніх змін, підвищення соціального статусу фахівців зазнають значних труднощів. Серед них: втрата престижності професії вчителя, недостатня мотивованість з боку держави і уряду, відсутність поколінного досвіду, відрив основної частини педагогів від проблем молоді [4].

Подоланню цих труднощів, на наше переконання, сприятимуть дослідницький пошук та використання різних форм рефлексії у розв'язанні педагогічних та професійних задач. Особливу увагу слід приділяти оволодінню студентами методикою вивчення дитячої особистості, професійною етикою, технологіями загальнонавчального та предметного значення, що в подальшому сприятиме проектуванню індивідуальної траєкторії фахового становлення кожного студента.

1. Андрущенко В. А. Нову школу збудує новий вчитель. *Тижневик «Освіта»*. 2016. № 47. С. 2–3.
2. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія. 2-е вид., перероб. і допов. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с.
3. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 5–8.
4. Освітологія: хрестоматія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / укладачі : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ 6–7 РОКУ ЖИТТЯ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Марчій-Дмитраш Т.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

В інструктивно-методичних рекомендаціях щодо забезпечення наступності в діяльності закладів дошкільної та початкової освіти (додаток до листа МОН України від 19.04.2018 р.) акцентовано на необхідності забезпечення єдності в координації мети, змісту, методів, форм щодо організації процесу навчання дітей шести-семирічного віку [1].

Необхідність урахування психофізіологічних особливостей розвитку дітей вказаної вище вікової категорії у підготовці їх до навчання в школі як передумови досягнення успіху проаналізовано вченими (В. Давидовим, О. Дуса-вицьким, Д. Ельконіном, О. Запорожцем та ін.); визначено напрями роботи, що забезпечують наступність і перспективність підготовки дітей 6–7 років життя (Л. Артемова, А. Богуш, Л. Калмикова, Н. Кічук, М. Львов, Н. Шиліна та ін.). Різними вченими досліджено сутність і структуру готовності дітей до шкільного навчання (О. Венгер, Н. Гуткіна, В. Котирло, О. Кравцова, В. Мухіна, К. Поліванова, О. Проскура, Н. Шиліна та ін.); уточнено мету та зміст підготовки дітей до систематичного навчання в школі (Р. Афанасьєва, А. Богуш, Н. Бібік, Е. Вільчковський, Р. Жуковська, Л. Кочина, Н. Кудикіна, Л. Пенсьєвська, З. Плохій та ін.).

На основі узагальнення наукових даних з проблем наступності нами визначено *педагогічні умови*, реалізація яких дозволяє забезпечити успіх у підготовці дітей 6–7 років життя до навчання в школі:

1. Узгодження мети, завдань, змісту програмового матеріалу різних рівнів (поступове ускладнення, розширення і поглиблення тих знань, умінь і навичок, які засвоєно на попередньому етапі, орієнтація на вимоги наступного етапу навчання); розробка навчально-методичних та інструктивних матеріалів для ЗДО і початкової школи щодо реалізації наступності та шляхів її забезпечення.

Останнім часом у центрі діяльності як дошкільної, так і шкільної освіти – цінність особистісного розвитку дитини, зосередженість освітнього процесу на потребах її навчання і виховання. Таким чином, традиційний функціональний підхід змінився на педоцентричний, основа якого – повноцінність проживання дитиною кожного вікового етапу.

2. Узгодження методів, форм організації навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з орієнтацією на програму початкової школи, урахування у роботі специфіки психічного розвитку дітей та формування мотивації учіння. Пізнання природного, предметного, соціального довкілля та власного «Я» розвивається саме в дошкільні роки життя у специфічних для цього періоду видах діяльності, які сприяють формуванню у дошкільників специфічних рис орієнтовних, пошукових дій, збагачують їх життєвий досвід, озброюють сенсорними еталонами, розвивають творчі здібності, які будуть потрібні у початковій школі і в подальшому житті. Із урахуванням того, що учнями перших класів стають як діти як 6-го, так і 7-го року життя, організацію освітнього процесу важливо узгоджувати з віковими специфічними особливостями розвитку вихованців.

3. Забезпечення готовності вихователів ЗДО і вчителів до реалізації принципу наступності, відповідно й узгодження навчальних планів, програм, введення нових спецкурсів для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» (рівень знань вихователів шкільної програми та методики організації освітнього процесу, а вчителями – дошкільної, акцент на роботі з батьками) та організація співпраці у досягненні ефективності в підготовці дітей до школи; оптимізація педагогічного процесу.

4. Організація спільних форм навчальної та дозвільної діяльності дітей 6-7 років життя; залучення батьків до виконання навчальних і виховних завдань. Рівень як емоційно-вольової, так і мотиваційної готовності до навчання в школі значною мірою залежить від умов, в яких дошкільники зростали в сімейному середовищі і в ЗДО. Так, ті, які виховувались у доброзичливій атмосфері, одержували заохочення і підтримку в різних ситуаціях, прагненні до самостійності, різноманітних творчих заняттях, як правило, характеризуються високим рівнем готовності до навчання в школі. Зазвичай, такі діти впевнені в собі, радіють, коли вдається виконати складне завдання, адекватно сприймають невдачі, вміють боротися з труднощами. Використовуючи атрибути до різних ігор, створюючи ігротеки, облаштовуючи книжковий куточок з літературою пізнавального змісту, досліджуючи світ за допомогою карт, глобуса, різноманітних схем тощо, педагог має можливість якомога ефективніше формувати наукову картину світу вихованців [2, с. 197]. Доцільними з метою підготовки до школи є бесіди батьків з дітьми про школу, читання художньої літератури, присвяченої проблемам навчання, сюжетно-рольова гра «Школа», зустріч дітей старшого дошкільного віку і батьків із вчителем початкової школи, екскурсія до закладу освіти I ступеня.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні адаптації дітей шостого і сьомого років

життя до навчання в школі, доопрацювання потребує питання ефективності і доцільності реалізації принципу наступності на всіх етапах навчання в школі.

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 : веб-сайт. URL: [http:// mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/recomendazii.doc](http://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/recomendazii.doc).

2. Садова Т. Пізнавальна активність як умова формування інтелектуальної готовності дошкільників до шкільного навчання. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць (спецвипуск) : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти». 17–18 травня 2007 року / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2007. 415 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мацук Л.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

На сучасному етапі модернізації освітньої системи в Україні важливого значення набула проблема підготовки майбутніх вихователів до формування мовленнєвих компетенцій дітей дошкільного віку.

У теперішній час сучасні ЗДО потребують професіоналів, які здатні бачити і розуміти особливості мовленнєвого розвитку кожної дитини. Підготовка майбутніх педагогів – це складний, багатоаспектний процес, у якому важливу роль відіграють особистісні якості та рівень професійних знань і вмінь.

Підготовка майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти має свою специфіку, пов'язану з віковими та індивідуально-психологічними особливостями вихованців; особливостями навчально-виховного процесу в сучасних дошкільних навчальних закладах. Вихователі дошкільних закладів повинні розвивати усне мовлення дітей, навчати їх рідної мови, формувати культуру мовленнєвого спілкування [3].

Доцільно відзначити, що в сучасний науковий обіг поняття «компетенція» було впроваджено А. Хуторським. Учений наголошує, що компетенція – це «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які стосуються відповідного кола предметів і процесів та є необхідними для якісної продуктивної дії у відношенні до них» [5].

Відповідно, питання мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку розглянуто у таких нормативних документах: Законі України «Про дошкільну осві-

ту», «Концепції дошкільного виховання в Україні», «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні», у чинних програмах навчання і виховання дітей.

Дослідження проблемпідготовки майбутніх вихователів до формування мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку знаходимо у працях учених Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій, Н. Луцан, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, Г. Шелехової, З. Бакум та ін.

Так, Т. Котик визначила чинники, які сприяють формуванню професійно-мовленнєвої готовності майбутніх фахівців, і в основі яких закладено такі принципи: професійний підхід до організації навчання, диференційно-системне навчання мови, формування професійно-мовленнєвої готовності, інтеграції системно-описового та комунікативно-діяльнісного підходів до побудови навчальних курсів тощо. Відповідно, формування професійно-мовленнєвої готовності включає: формування лінгвістичної, лінгводидактичної, комунікативної компетенцій засобами цілеспрямованого використання дисциплін лінгвістичного та лінгводидактичного циклів, об'єднаних на ґрунті професійно спрямованого навчального матеріалу; корекція набутих знань, навичок, умінь із професійно-мовленнєвої діяльності, оволодіння навичками і вміннями дослідно-експериментальної роботи з дітьми [4].

Відповідно, А. Богуш та Н. Гавриш доводять, що мовленнєве спілкування дітей відбувається у процесі формування комунікативно-мовленнєвої діяльності. Її зміст пов'язаний з формуванням когнітивно-комунікативної, орієнтувально-планувальної, організаційно-комунікативної, мовленнєвої, комунікативно-діяльнісної компетенцій [1, с. 95].

Також А. Богуш опирається на дослідження Є. Божович, яка розглядає компетенцію як психологічну систему, структурними компонентами якої є мовленнєвий досвід і знання про мову. Мовленнєвий досвід набувається дошкільниками в процесі спілкування і діяльності, а знання про мову вони засвоюють у результаті спеціально організованого навчання [2].

Таким чином, ефективність даної роботи з дошкільниками значною мірою залежить від вдало розробленої системи педагогічного впливу, педагогічних умінь і навичок вихователя, його мовлення як взірця для дітей. Мовленнєве спілкування дітей відбувається у процесі формування комунікативно-мовленнєвої діяльності.

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.

2. Богуш А. М. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_51/28.pdf.

3. Гужанова Т. С. Місце «Методики формування мовленнєвої компетенції дошкільників» у підготовці майбутніх вихователів. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі* : зб. науково-методичних праць / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2019. С. 10–12.

4. Котик Т. М. Методика підготовки студентів до навчання дошкільників української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 1994. 19 с.

5. Хуторський А. Ключові освітні компетентності. *Освіта.ua* : [освіт. сайт]. URL: <http://ru.osvita.ua/school/theory/2340/>.

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧ. XXI ст. У ПОСТАТЯХ ЇЇ ОРГАНІЗАТОРІВ І ВИЗНАЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАНТІВ

Нагачевська З.І.,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика

Зміна підходів до організації та змісту освіти в сучасній Україні, відображена в законах «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», зумовлює нові пріоритети в педагогічній освіті, тобто системі «... професійної підготовки педагогічних працівників до здійснення педагогічної діяльності» [4].

Нерозривний зв'язок зі світовою історією, культурою і національними традиціями як одна із засад державної політики у сфері освіти спонукає до аналізу особливостей і тенденцій її становлення на різних етапах і в різних умовах функціонування українського суспільства. У зазначеному контексті доцільним вважаємо з'ясування внеску в організацію та науково-методичне забезпечення педагогічної освіти в Україні визначних освітніх діячів і вчених-педагогів другої половини XX – поч. XXI ст. Відмінний за своїми соціально-політичними, економічними й культурно-освітніми реаліями, цей період української історії виявився підґрунтям для переосмислення на межі двох епох місця освіти в інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку особистості, відповідно, увиразнив роль у цьому процесі педагогічних і науково-педагогічних працівників.

У розвитку педагогічної освіти в «радянській» Україні другої половини XX ст. простежується кілька етапів, нерозривно пов'язаних із освітніми проблемами й потребами «загальносоюзного» масштабу, ініційованих центральними партійно-державними органами влади:

- 1950–1960 рр. – час реформ і реорганізацій, спрямованих на стабілізацію системи професійної підготовки вчителів за єдиними для всього СРСР навчальними планами, і позначений подальшою ідеологізацією та політизацією навчально-виховного процесу у педагогічних і вчительських інститутах (на кінець цього етапу в школах України працювали 419507 учителів і вихователів, 44% з яких мали вищу освіту; їх готували у 7 університетах, 33 педагогічних інститутах і низці педагогічних училищ) [2, с. 323];

- 1962–1971 рр. – доба поступового переходу до загальнообов'язкової середньої загальної політехнічної освіти, що повело за собою потребу в додатковій підготовці більш ніж 183 600 учителів [2, с. 324];

- 1972–1989 рр. – етап остаточного здійснення середнього всеобучу, стимулювання педагогічної праці, підвищення кваліфікації, педагогічної майстерності й творчої ініціативи вчителів (шляхом позаконкурсного прийому до закладів педагогічної освіти сільської молоді, запровадження додаткових пільг для вчителів сільських шкіл, атестації педагогічних працівників, присвоєння звань «старший учитель», «учитель методист» тощо); водночас – поступового входження радянської системи освіти, як і суспільства загалом, у кризовий період, суттєвого зниження частки власне професійних дисциплін у змісті фахової підготовки вчителів: у 1985 р. у навчальному плані для закладів вищої педагогічної освіти вони встановили тільки 10% [2, с. 327].

Партійно-ідеологічний вплив на освіту, зокрема педагогічну, у 1950-х – 1980-х рр. знайшов свій вияв у превалюванні в них «вітчизняних авторитетів» чиї російськомовні підручники й навчальні посібники лягли в основу підготовки вчителів на всіх теренах СРСР. Тенденційність простежувалася у трактуванні ними методологічних основ педагогічної теорії, історії педагогіки (навіть «Повчання дітям» Володимира Мономаха визнавалося належністю «русской педагогики») та, особливо, виховання, на яке покладалося завдання перетворення суспільства на комуністичних началах [5, с. 14, 27].

Проте навіть у таких умовах українська педагогічна спільнота зуміла сказати своє «Слово про вчителя», виявити власне бачення його професійних і духовно-моральних цінностей, суголосих із проблемами підготовки педагогічних працівників нової генерації.

Найповніше особливості, зміст праці вчителя та вимоги до нього представлені у творчій спадщині та практичній освітній діяльності В. Сухомлинського, який у 1950-х – 1960-х рр. розробив власну педагогічну систему, розбудував свою концепцію розвитку творчих сил особистості, «... у цілісному вигляді обґрунтував і виклав загальногуманістичні педагогічні ідеї» [1, с. 152].

Із середовища педагогів-практиків і науковців, які розпочали педагогічну діяльність в останній третині ХХ ст., вийшли багаторічний очільник Міністерства освіти УРСР М. Фоменко, під керівництвом якого вживалися заходи з підвищення якості підготовки вчителів; перший міністр освіти незалежної України (у 1975–1990 рр. ректор Полтавського педагогічного інституту імені В. Короленка), відомий дослідник проблем методології педагогічної освіти і педагогічної майстерності вчителя І. Зязюн; другий міністр освіти, засновник Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» П. Таланчук [1; 3].

На третій умовно виокремлений етап розвитку педагогічної освіти в УРСР припадає активізація діяльності у цій сфері керівників і викладачів педагогічних кафедр закладів вищої освіти (у 1985 р. їхня кількість сягнула 714), передовсім Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, А. Алексюка, творця системи підготовки педагогічних працівників зі спеціальності «корекційна педагогіка» В. Бондара.

Після проголошення незалежності України найвидатніших учених-педагогів і психологів об'єднала Академія педагогічних наук (сьогодні НАПН), створена в 1992 р., першим Президентом якої став академік М. Ярмаченко

(у 1973 – на початку 1990-х рр. – директор Науково-дослідного інституту педагогіки України), відомий дослідник теорії та історії педагогіки й сурдопедагогіки. Серед її перших дійсних членів і членів-кореспондентів – знані в нашій країні та за її межами творці нової філософсько-педагогічної концепції освіти, національно-громадянської парадигми виховання, розробники нормативно-правової бази освіти молодшої української держави І. Бех, Б. Євтух, Н. Ничкало, В. Олійник, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Шкіль і десятки інших.

Яскрава когорта педагогічних персоналій – організаторів і репрезентантів української педагогічної освіти й національної педагогічної думки на межі ХХ–ХХІ ст. сформувалася в закладах вищої освіти західних областей України, зокрема в Івано-Франківському державному педагогічному інституті імені Василя Стефаника (сьогодні ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»), серед них академіки В. Кононенко і М. Стельмахович, члени-кореспонденти АПН України Р. Скульський і Б. Ступарик та ін. Персоналістичний дискурс педагогічної освіти України був і залишається її неоціненним надбанням і джерелом інноваційних процесів в сучасній освіті й педагогіці

1. Васянович Г. Педагогічний Пантеон. Львів : Норма, 2016. 328 с.
2. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 396 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Концепція розвитку педагогічної освіти : Наказ МОН України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
5. Харламов И. Ф. Педагогика. Москва : Высшая школа, 1990. 576 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наконечна Л.Б.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Поняття соціокультурної компетентності набуває все більшої ваги в умовах глобальної інтеграції народів, посилення економічних, культурних, міжособистісних зв'язків, а також тісного співіснування представників різних національностей, релігій і культур. Успішна соціалізація особистості в полікультурному суспільстві починається з батьківської сім'ї, дитячого садочка, школи і пов'язана з вихованням і прикладами поваги, толерантного ставлення до людей з відмінними поглядами, зовнішністю, цінностями. У зв'язку з цим вагомого значення набуває роль учителя у процесі виховання молодого поко-

ління і, відповідно, підготовка майбутнього вчителя в цьому контексті до професійної діяльності. Як зазначає Г.В. Лисенко, «умовою оптимального функціонування фахівця в системі професійних соціокультурних умов є досягнення високого рівня соціокультурної компетентності, яку розглядають як атрибут професіоналізму» [4].

Теоретичний аналіз питання суті соціокультурної компетентності засвідчує відсутність однаковості в наукових колах у трактуванні цього поняття. Найчастіше соціокультурну компетентність пов'язують із знаннями про культуру, мову, національні традиції, суспільні риси іншого народу, а на рівні освітнього процесу – з вивченням іноземної мови та країнознавчих дисциплін і формуванням навичок і вмінь узгоджувати свою мовно-культурну поведінку з цими знаннями. Так, наприклад, М. Максимець визначає соціокультурну компетенцію як «здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо» [5]. К. Долінська вважає, що соціокультурну компетенцію «доцільно розглядати як сукупність культурно-країнознавчих, лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних знань, навичок і вмінь та здатність використовувати їх у міжкультурній комунікації, а також сукупність певних здібностей і якостей особистості (психологічний компонент СКК)» [3, с. 143].

Однак усе більшої ваги набуває розуміння соціокультурної компетентності в контексті національної самоідентифікації особистості. Повністю погоджуємося з думкою тих науковців, котрі у поняття соціокультурної компетентності вкладають і власне національний компонент, що є особливо актуальним у полікультурному суспільстві, до яких належить і Україна. Так, А.В. Ярмолюк слушно стверджує, що «соціокультурність у процесі формування національного світогляду українця в контексті загальнокультурному в основі своїй має спиратися на україноцентричну ідею» [6, с. 134]. «Соціокультурна змістова лінія має спрямовувати на формування національної свідомості, окреслення соціокультурної самоідентифікації особистості» [2, с. 481].

У сучасних умовах життєдіяльності українців і виховання молодого покоління питання національної свідомості і самоідентифікації є надзвичайно важкими. На цьому наголошено як у працях науковців і педагогів, так і в чинних освітніх документах: «здобувач освіти... усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття» (Державний стандарт початкової освіти) [1].

Безсумнівно, що перш за все національно свідомим має бути вчитель, вихователь, той, хто має вплив на становлення моральних і національних цінностей дитини. Тому у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності базовим компонентом у формуванні їхньої соціокультурної компетентності є дисципліни українознавчого спрямування, зокрема мовно-літературного циклу. Адже мова як соціокультурний феномен є не тільки засобом творення мовної картини світу, але й маркером національної ідентифікації, чинником формування національно свідомої особистості, котра усвідомлює свою належність до власної нації, її історичного минулого, моральних цінностей,

культурних надбань. Саме вивчення рідної мови, історії, культури розширює уявлення студентів про етнокультурне й діалектне розмаїття рідного народу, багатство рідної мови і культури загалом, формує почуття гордості за свій народ і відчуття глибинного зв'язку з попередніми поколіннями.

Отож соціокультурна компетентність є водночас метою і результатом підготовки майбутніх учителів як до успішної професійної діяльності, так і до «екологічної» взаємодії у суспільстві і світі.

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>.

2. Долінська К. Формування етнокомунікативної компетентності студентів у соціокультурному аспекті становлення мовної особистості. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 480–484. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_61.

3. Долінська К. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 7. С. 141–145.

4. Лисенко Г. В. Формування соціокультурної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник психології і педагогіки. Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка*. Київ, 2013. Вип. 13. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-Випуск_13.

5. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2006. Вип. 21. С. 211–218.

6. Ярмолюк А. В. Формування соціокультурної компетенції старшокласників на уроках української мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 5. С. 134–136.

НАВЧАЛЬНО-МОВЛЕННЄВІ СИТУАЦІЇ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Оліяр М.П.,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки початкової освіти

До ключових компетентностей для життя у Концепції Нової української школи віднесено спілкування державною і рідною мовами, що трактується як уміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди, здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час [5]. У зв'язку з цим значний інтерес дослідників викликають проблеми педагогічного дискурсу (А. Габідулліна, Т. Єжова, В. Карасик, Л. Колток, М. Олешков,

Ю. Щербініна та ін.). Сучасний педагогічний дискурс за умов особистісно зорієнтованого навчання, де стрижневим виступає концепт «Я», набуває рис лінгвокреативного середовища, що об'єктивує вияви індивідуального і самобутнього, які реалізуються в мовленні. Тому дискурс цілком закономірно можна вважати основою розвитку особистості, употужнення її інтелектуального рівня, піднесення самосвідомості, самостійності, незалежності в судженнях і діях [3, с. 3].

А. Габідулліна вживає термін «навчально-педагогічний дискурс» і визначає це поняття як цілісну соціально-комунікативну подію у сфері організованого навчання, сутність якої полягає у взаємодії вчителя та учня, що відбувається в межах певної навчально-педагогічної ситуації за допомогою текстів та інших знакових комплексів [2, с. 24]. Одним із наріжних постулатів навчально-педагогічного дискурсу є його розуміння як мовлення, вписаного в комунікативну ситуацію. Саме комунікативна ситуація як динамічна система об'єктивних і суб'єктивних чинників, які залучають людину до мовної комунікації і визначають її мовленнєву поведінку, найбільш виразно репрезентує знання учасника, які залежать від його особистого досвіду, а також зумовлює комунікативну адекватність, зв'язність та інтерпретацію дискурсу. Важливими у формуванні комунікативних умінь молодших школярів є ситуаційні моделі, які містять інформацію про ситуації, учасником яких був сам учень, та контекстуальні моделі окремої комунікативної ситуації, на основі яких визначаються цілі, інтереси учасників дискурсу, його жанр, зв'язна основа (текст) [1].

Зумовленість добору та використання мовленнєвих одиниць у дискурсі комунікативною ситуацією, яка забезпечує адекватність їх функціонування в природних умовах, спрямовує на ситуативно-тематичний підхід у процесі формування комунікативної компетентності учнів. Організація навчального дискурсу включає мотиви мовця, на основі яких формуються його комунікативні наміри і мета. Наступним кроком є аналіз комунікативної ситуації (місце, час, умови спілкування, особливості адресата – вік, етнічна належність, ступінь знайомства тощо), виникнення її когнітивного образу, розуміння контексту ситуації; зіставлення змісту повідомлення з очікуваним та з власними знаннями (картиною світу); вибір моделі власного викладу, який співвідноситься з відомими моделями побудови дискурсу. Для цього учні повинні оволодіти здатністю швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування; розуміти і сприймати співрозмовника; проектувати спілкування відповідно до вибраного типу дискурсу; доцільно добирати вербальні та невербальні засоби [4, с. 464].

Важливим для формування комунікативної компетентності молодших школярів є розуміння навчально-педагогічного дискурсу як явища діяльнісної діалогічної природи. Педагогічний зміст діалогічного спілкування розкритий у працях В. Андрієвської, Г. Балла, В. Біблера, А. Волинця, І. Зязюна, М. Кагана, О. Киричука, О. Ткаченка, І. Цимбалюка, Є. Юрківського та ін. Важливість діалогічної проблематики в процесі навчання відображена в концепції, яка має назву «педагогіки діалогу» і поширена сьогодні в Скандинавських країнах. Її суть полягає в тому, що: у процесі навчання і виховання необхідно шукати такі сучасні підходи, які б кардинально змінили відносини між педагогом та учнем;

ці відносини мають бути побудовані на основі переходу від монологу педагога до його діалогу з учнем; у зв'язку з таким підходом необхідно змінювати також зміст, засоби, технології педагогічного впливу; діалогічна взаємодія має бути побудована не на стратегіях маніпуляції людиною, а на високих загальнолюдських моральних принципах; діалог виникає тоді, коли між співрозмовниками панує атмосфера поваги, довіри, взаємної відкритості.

Таким чином, аналіз сучасного навчально-педагогічного дискурсу свідчать про те, що саме ситуативний підхід найбільше сприяє формуванню комунікативних умінь молодших школярів, оскільки передбачає здатність діяти адекватно в різноманітних комунікативних ситуаціях. Для цього учні повинні оволодіти вміннями на підставі власного життєвого досвіду та отриманих у школі знань організовувати, породжувати і сприймати адекватно до ситуації певні комунікативні моделі з метою досягнення мети комунікативної взаємодії.

1. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
2. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ, 2009. 31 с.
3. Колток Л. Б. Педагогічний дискурс як засіб інтенсифікації навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 22 с.
4. Кучерява О. Місце дискурсивних умінь у забезпеченні комунікативно-діяльнісного навчання рідної мови. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філол.* 2004. Вип. 34. Ч. 11. С. 461–465.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2017. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Паска Т.В.,
аспірант кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика

Гуцульщина – найбільш чітко виражена етнографічна територія України, яка зберегла свою автентичність, не втратила власної етнічної культури і самобутності перед впливами глобалізаційних процесів.

Окремі педагогічні аспекти гуцульської етнокультурної спадщини висвітлювали науковці Г. Білавич, О. Будник, М. Вовк, О. Джус, М. Гнатюк, А. Григорук, І. Зеленчук, В. Качкан, М. Лаврук, В. Лаппо, Н. Лисенко, П. Лосюк, Н. Луцан, І. Пелипейко, О. Поясик, Р. Скульський, М. Стельмахович, І. Червінська, В. Хрущ, О. Хрущ, П. Шкрібляк та ін.

До провідних чинників формування самобутньої педагогічної культури гуцулів можна віднести наступні: унікальний родинний побут, звичаї та сімейні виховні традиції; особлива пошана до батьків та старшого покоління; вагома роль трудового виховання в основі народної педагогіки; відображення світосприймання і життеустрою горян у народних святах, обрядах, традиціях, фольклорі, декоративно-прикладному мистецтві; великий вплив громадської думки і церкви на родинне і суспільне життя.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в освітньому просторі Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини розгорнувся рух за відродження гуцульщинознавства, формування гуцульської школи, впровадження регіонального етнографічного компоненту у навчальні програми, підручники і посібники. У 1991 р. створено громадське об'єднання освітян усіх восьми гуцульських районів – Гуцульська освітянська рада (ГОР). Згодом засновано Філію «Гуцульщина» НДІ українознавства МОН України, науково-дослідну лабораторію НАПН України і Косівської районної ради «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». У 1994 р. прийнята регіональна програма «Освіта Гуцульського краю», розроблено і впроваджено програми гуцульщинознавства для усіх класів ЗНЗ, педучилищ та університетів як регіональний компонент змісту освіти.

Під егідою ГОР впродовж 1994–2000 рр. видано 10 випусків журналу «Гуцульська школа», засновано книжкову серію «Бібліотека гуцульської школи». У навчально-методичних посібниках цієї серії: «Плай», «Флояра», «Гуцульщина літературна», «Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства у початковій школі», «Хрестоматія з гуцульщинознавства», «Поетичне намисто», «Яворівські співанки», «Школа здібностей» їх автори всебічно використовують педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини.

Дослідниця Гуцульщини М. Лаврук слушно вказує: «Роль Гуцульщини і гуцулів в українській і світовій культурі проступає у двох ракурсах: у тому, що створено самими гуцулами, і в тому, що створено українськими та іншими митцями під впливом Гуцульщини. Обидва ракурси творять своєрідну і цілісну гуцульську «марку» в етнічній культурі українців і карпатських народів Європи» [2, с. 41–42].

Формування національно свідомої особистості учня гуцульської школи неможливе насамперед без таких етнопедагогічних засобів виховання: фольклору, звичаїв, традицій, свят, народної архітектури, ремесел, промислів, символіки, національного одягу, родинних реліквій, народного календаря, господарських знарядь праці, які одночасно «виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незамінний виховний засіб» [1, с. 72].

Словесний фольклор Гуцульщини відображає історію краю, зокрема рух опришків, боротьбу проти чужоземних поневолювачів, героїчний подвиг Січових Стрільців, УПА, сучасних захисників України. «Разом з тим перекази, легенди, казки, прислів'я й приказки, коломийки у своїй сукупності передають світобачення гуцулів, їхнє розуміння добра й зла, правди й кривди, народну мораль горян. Тож ці перлини словесної творчості мають не лише історико-

пізнавальне значення, а є й дієвим засобом виховання нових поколінь» [3, с. 163–164].

У формуванні етнокультурної ідентичності, творчих здібностей і професійного самовизначення здобувачів освіти вагому роль відіграє гуцульське декоративно-прикладне мистецтво: художня різьба по дереву та інкрустація, мосяжництво (художня обробка металів), ліжникарство, художнє ткацтво, народна вишивка, гуцульська художня кераміка, писанкарство, випалювання по дереву, килимарство, лозоплетіння, художня обробка шкіри. Формується система навчально-виховної роботи з його вивчення і популяризації, а також використання етнопедагогічного феномену мистецьких династій Гуцульщини.

Мистецтво і фольклор – важливий, але не єдиний шлях збереження й передачі духовної спадщини. Велику роль відіграють звичаї, традиції, обряди, народні свята Гуцульщини, значна частина яких збереглася досі у селах і містах краю. Зокрема, широко використовуються у системі виховної роботи закладів освіти: свято Покрови Богородиці, Андріївські вечорниці, День Святого Миколая, Святвечір, Різдво, колядки, щедрівки, гаївки, «Маланка», «Вертеп», Водохрестя, Великдень, Зелені свята, весняний вихід вівчарів на полонини. На Гуцульщині, особливо в селах, збереглися звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини, одруженням, смертю й похороном.

Науковці та освітяни-практики переконані, що провідним засобом виховної роботи з дітьми та молоддю на основі гуцульської етнокультурної спадщини має стати творча діяльність, тобто активне ставлення до етнокультурного життя, духовного середовища і безпосередня участь в ньому. Серед важливих напрямів такої роботи: пошуково-дослідницька, краєзнавча, мистецько-патріотична діяльність – участь здобувачів освіти в народознавчих експедиціях, конкурсах, проектах, навчальних екскурсіях по музеях та історичних місцях рідного краю, створення літописів історії своїх населених пунктів, зустрічі із старожилами, відомими людьми рідного краю, майстрами декоративно-прикладного мистецтва, участь у роботі етнофестивалів, майстер-класів, різноманітних етнографічних гуртків, фольклорних ансамблів, підготовка наукових робіт в рамках МАН України та щорічних Зльотів обдарованої молоді Гуцульщини.

Отже, виховні традиції гуцульської етнографічної групи містять значний етнопедагогічний потенціал, який має стати визначальним чинником для розвитку сучасного гуцульщинознавства.

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львівський обл. наук.-метод. ін-т освіти ; Львівське обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. 238 с.

2. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження) : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 288 с.

3. Пелипейко І. Історико-культурна та духовна спадщина Косівщини. *Засади сталого розвитку Косівщини* : монографія. Чернівці : Прут, 2005. С. 161–177.

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНИХ ЗАСОБІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Романишин Р.Я.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Дії, що реалізують обчислювальну діяльність є результатом перетворення зовнішніх матеріальних дій з речами або їх заміниками у план сприймання, уявлень і понять. Виконання розумових дій, що реалізують обчислювальну діяльність пов'язані із використанням певних матеріальних або *знаково-символічних засобів*, якими, на нашу думку є всілякі допомоги та опори.

У контексті нашого дослідження з'ясуємо якими знаково-символічними засобами реалізується *обчислювальна діяльність* учнів початкової школи.

Дослідженнями Н. Салміної та її співробітників встановлено, що матеріалізована форма забезпечує більш якісне засвоєння знань і дій, що входять до них у порівнянні з матеріальною. Ця форма дозволяє краще розкрити основні зв'язки і відношення в розглянутих об'єктах [3].

Результати обчислювальної діяльності можуть бути представлені як у словесній, так і *знаково-символічній формі*. Зокрема, математична мова представлена системою *знаків* та *символів*. Ч. Пірс наголошував, що всі природничі науки, у тому числі і математика є знаковими системами, які причетні до формування та розвитку людської свідомості, а використання знаково-символічних засобів у діяльності притаманне тільки людині.

Істотною особливістю знаково-символічних засобів за визначенням Г. Щедровицького є те, що вони не існують у реальних умовах, а лише у мисленні людини і створені розумом у результаті виділення істотних ознак чогось і абстрагування від всіх неістотних.

Цей принцип А. Соломонік називає *абстракцією ототожнення* суть якої полягає у сприйнятті істотних властивостей об'єктів (однакова кількість різних об'єктів позначається єдиним символом – цифрою), та ігноруванні неістотних їх властивостей (цифра представлена у вигляді друку різними шрифтами вважається однією і тією ж цифрою) [4, с. 44].

Використання цифр є необхідним компонентом теоретичного мислення, яке сприяє відмежуванню форми від змісту і є важливим засобом для повноцінного засвоєння знань, розвитку абстрактного і теоретичного мислення, а як результат – інтелектуального розвитку дитини загалом. Ф. де Сосюр та Ч. Пірс також стверджували, що здатність оперувати знаками є ознакою інтелекту.

Обчислювальна діяльність (додавання, віднімання, множення, ділення) пов'язана з розумінням кількості та множини. В. Вигодський наголошував, що арифметичні операції дитини є з самого початку складною символічною діяльністю і породжуються з елементарних форм операцій з кількостями шляхом безперервного розвитку. Досліди, проведені Н. Менчинською, переконливо показують, що про пряме, поступове вдосконалення елементарних процесів тут не

може бути й мови і що зміна форм обчислювальних операцій є глибокою якісною зміною психічних процесів, які беруть у ній участь. Спостереження показали: якщо на початку розвитку операція з кількостями зводиться лише до безпосереднього сприйняття певних множин і числових груп і дитина взагалі не рахує, а сприймає кількість, то подальший розвиток характеризується ламкою цієї безпосередньої форми і заміщенням її іншим процесом, де бере участь ряд опосередкованих допоміжних знаків, і зокрема таких, як мова, використання пальців й інших допоміжних об'єктів, які переводять дитину до процесу перерахунку. Подальший розвиток обчислювальних операцій пов'язується з радикальними перебудовами психічних функцій, які беруть у них участь і числення за допомогою складних обчислювально-рахункових систем знову представляє якісно особливе психологічне новоутворення [1].

На важливості вміння використовувати в діяльності знаково-символічні засоби наголошується багатьма фахівцями. Так, Л. Вигодський зазначив, що ряд непорозумінь у наукових дослідженнях виникає через плутанину у вживаній термінології. Іноді науковцям доводиться сперечатися через різні речі, коли вони невдало позначені одним і тим самим терміном [1].

У процесі інтеріоризації, яка відбувається шляхом поетапного формування розумових дій, описаного П. Гальперіним *знаково-символічним засобом* відводиться особлива роль. За визначенням Г. Щедровицького знак використовується як засіб організації діяльності – на певному етапі цієї діяльності предмети, якими оперують перетворюються в знаки (внутрішній план діяльності).

Н. Салміна зазначила, що до моменту надходження дитини в школу у неї повинен бути сформований такий вид знаково-символічної діяльності, як *заміщення* (вживання заступників, які виконують ту ж функцію, що і заміщуваний предмет і через які будується зоровий ряд навчання, створюються умови для повноцінного сприйняття й осмислення учнями змісту нових знань), *кодування* (полягає у перекладі реальності чи тексту, який описує реальність, на знаково-символьну мову й у подальшому декодуванні змісту) – *декодування* (полягає в тому, щоб якомога правильніше розпізнати зміст); *схематизація* і *моделювання* [5, с. 29–30]. У процесі навчання математики з використанням *знаково-символічних засобів* Н. Тарасенкова зазначає їх розвивальну роль, про яку можна говорити лише за умов, коли вони стають для учнів значущими формами [6, с. 17].

Застосування знаково-символічних засобів у обчислювальній діяльності допомагає усвідомити суть понять цифра та число, які не можна ототожнювати. На думку Н. Істоміної розуміння різниці між *числом* і *цифрою* при вивченні одноцифрових чисел є досить складним завданням для дитини. У деяких випадках навіть учителі відчувають труднощі, пов'язані з вживанням цих термінів.

Встановлення відповідності між числовою фігурою (*предметна модель*), словом-числівником (*вербальна модель*) і знаком-цифрою (*символічна модель*) допомагає дітям зрозуміти, що цифра – це знак, яким позначається кількість або число різних предметів [2, с. 63–64].

Використання знаково-символічних засобів у математиці мають значні переваги у порівнянні зі словесною формою представлення. Зокрема, представлення кількості предметів відповідною цифрою: сприймаються краще (дослі-

дження Д. Богоявленського та Н. Менчинської засвідчили, що першокласники не помічають в умові завдання арифметичне дане, якщо воно представлене у вигляді числівника, а не у вигляді цифри). Вони одразу цілісно охоплюються поглядом, що спрощує і прискорює сприйняття тексту загалом.

Можна стверджувати, що у мовному форматі можна представити будь-яку задачу, однак розв'язати її можна тільки з використанням потрібної символіки.

1. Выгодский Л. С. Собрание сочинений. В 6 т. Т. 2 : Проблемы общей психологи / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.

2. Истомина Н. Б. Методика обучения математике в начальной школе: Развивающее обучение. Смоленск : Изд-во «Ассоциация XXI век», 2005. 272 с.

3. Салмина Н. Г. Знак и символ в обучении. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 288 с.

4. Соломоник А. Б. Семиотика и её педагогические предложения. *Проблемы современного образования*. 2010. № 2. С. 41–49.

5. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 1998. 288 с.

6. Тарасенкова Н. А. Теоретико-методичні основи використання знаково-символічних засобів у навчанні математики учнів основної школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 39 с.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Русин Г.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Інтеграція української системи вищої професійної освіти до світового освітнього простору, потреба в розв'язанні глобальних проблем входження людини в соціальний світ, що пов'язані з тенденціями до етнічного відродження, інтенсифікації міжетнічних контактів, адаптації людини в багатонаціональному світі, зумовлюють необхідність підготовки компетентного фахівця в галузі освіти, що є носієм своєї національної культури та спроможний урахувати у професійній діяльності надбання різних народів. У цьому контексті актуальним виявляється етнопедагогічний аспект педагогічної майстерності вчителя, який знаходить відображення у такому різновиді професійної компетентності педагога, як етнопедагогічна компетентність.

Етнопедагогічну компетентність О. Ткаченко трактує як «різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системою етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у процесі

осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики, що дає змогу спеціалістові реалізувати гуманістичний підхід до своєї професійної діяльності й оптимально виявити власний творчий потенціал» Ткаченко [4, с. 18].

На думку науковців, саме професійна компетентність у структурі педагогічної майстерності і педагогічного професіоналізму «забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується» [1, с. 30]. Складником професійної компетентності вчителя виступає педагогічна компетентність, яку варто розглядати як єдність різних її видів. Зважаючи на залежність педагогічної компетентності від професійної культури педагога, у визначенні педагогічної компетентності ми керуємось ідеєю її взаємозв'язку з різними сферами культури. Багатогранність наукового педагогічного знання, що проектується на професійну компетентність педагога, визначає багатоаспектність педагогічної компетентності та педагогічної майстерності в цілому.

Соціально-економічні зміни в суспільстві, тенденції гуманітарної конверсії загострили потребу в діяльності педагога, спроможного осмислити закономірності соціалізації особистості з огляду на традиції та трансформацію соціокультурного простору, організувати культуровідповідне освітнє середовище, усі компоненти якого наповнені людським сенсом, допомогти молоді самореалізуватися, виявити власний творчий потенціал у всіх сферах життєдіяльності.

Для студентів Педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника» ми запропонували провести «Коло моїх цінностей і духовності як можливість черпати ресурси», розроблене Н. Лебідь, кандидатом психологічних наук Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Коло цінностей – це Коло, яке має на меті сформувати спільні уявлення про цінності, сприяти встановленню атмосфери довіри. Під базовими цінностями розуміємо основні життєві сенси, якими індивіди, включені в різні форми соціальної активності, керуються у своєму повсякденному житті; сенси, які значною мірою визначають ставлення індивідів до дійсності, що оточує їх, і детермінують основні моделі соціальної поведінки.

Досліджуванам було запропоновано бланк цієї методики, де зазначені цінності розташовувались в алфавітному порядку. В інструкції студентам пояснювали, що ці цінності потрібно переструктурувати так, щоб вони розміщувались за ступенем значущості для кожного респондента. Досліджувані мали прописати бали від одного до десяти: один бал – цінність, яку студент ставить для себе на перше місце; два бали – на друге і т. д.

Саме студенти визначили «Коло цінностей» за такими напрямками і в такій послідовності: 1. Сім'я. 2. Кар'єра. 3. Матеріальне забезпечення. 4. Здоров'я. 5. Взаємовідносини з рідними. 6. Взаємовідносини з оточуючими. 7. Пізнання світогляду (подорожі). 8. Культурний розвиток. 9. Самовдосконалення. 10. Духовні цінності.

Слід зауважити, що дівчата більшою мірою орієнтовані на сімейні цінності; для них важливо добре заробляти і самовдосконалюватись. Як ми бачимо, сьогодні переважають особистісні пріоритети – сім'я, друзі, житлові умови, робота, власне здоров'я. Це важлива тенденція, що характеризує зміни цінніс-

них орієнтацій студентів, тобто йдеться про перевагу індивідуалізму, акцент на особистісно-сімейних інтересах.

Для сучасної молоді характерні прагнення до самоствердження і бажання бути такими, що визнані оточенням. Думка про вигідне утвердження в житті і необхідність підготовки до цього зайняла головне місце у свідомості студентів, що свідчить про очевидну потребу в життєвому і професійному самовизначенні, заможності та насолоді від життя.

Водночас більшість студентів обирає прагматичну орієнтацію, пріоритет матеріальних цінностей над духовними. Проте багато з них шукають можливість поєднати духовні та прагматичні цінності. Їх можна назвати «культурними прагматиками». Саме ця категорія молоді вимагає особливої уваги і є резервом духовності при створенні певних умов їх подальшого розвитку. З точки зору виховання йдеться про те, що в центрі уваги повинна бути актуалізована (максимально розвинута) особистість, котра через трансформовані, «окультурені» прагматичні цінності прямує до духовного зростання, будує ієрархічно правильну систему цінностей, в якій пріоритет залишається за духовними [5, с. 22–23].

1. Григоренко Л. О. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Рідна школа*. 2005. № 5. С. 22–23.

2. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / В. Б. Євтух, В. Г. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. Київ : Наукова думка, 2004. 342 с.

3. Русин Г. Формування ціннісних орієнтацій особистості засобами етнопедагогіки. *Науково-педагогічний журнал Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Обрії*. 2019. № 4. С. 60–64.

4. Ткаченко О. Формування етнопедагогічної компетентності вчителя початкових класів у контексті культурологічного підходу в освіті. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 134. С. 17–21.

5. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2013. 40 с.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Скоморовська І.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

Впродовж еволюції суспільного розвитку погляди на цінність особистості зазнали численних трансформацій, які відбувалися під впливом соціальних, класових, релігійних, політичних, наукових впливів. На сьогоднішній день

актуальною є думка про те, що повага до особистості людини має бути константою в сучасному демократичному суспільстві. Побудова гуманних стосунків у соціумі починається із формування в дитини-дошкільника поваги до себе як особистості, усвідомлення нею власної унікальності та цінності. Водночас, необхідно розвивати і шанобливе ставлення в дітей до оточуючих, повагу до людської гідності іншої людини, толерантне відношення до досвіду, знань і традицій старшого покоління.

Попри усталені ідеали, які мають передаватися від батьків до дітей, все частіше в суспільстві спостерігаються прояви агресії, які починають виявлятися вже у сімейному оточенні, а згодом і в шкільному середовищі. Дитина, яка зазнає насильства у сім'ї, у майбутньому може продовжувати вступати в соціальні відносини з позиції жертви, або навпаки, – виконувати роль агресора по відношенню до тих, хто є слабшим. Отже, незалежно від того, яку з ролей така дитина обирає для себе, очевидним є порушення усвідомлення цінності особистості, як власної так і інших людей, що, у свою чергу, продовжує продукувати агресію. Відтак, актуальним бачиться попередження й недопущення агресивної поведінки через беззаперечне визнання поваги до особистості та усвідомлення неприпустимості приниження або цькування (булінгу).

У Законі України «Про освіту» (2017) зазначено, що булінг – це моральне або фізичне насильство, агресія у будь-якій формі, або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення. Також відповідна інформація про булінг відображена в Законах України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту». У Кодексі України про адміністративні правопорушення вказується про адміністративну відповідальність за вчинення булінгу (стаття 173⁴). Булінг (цькування) учасника освітнього процесу).

Враховуючи актуальність окресленої проблематики, вітчизняні вчені розкрили окремі її аспекти: шкільний булінг (О. Беляєва, Н. Вітюк, Г. Єфремова, В. Кириченко, І. Рашковська та інші); психолого-педагогічні засади роботи з жертвами цькування в педагогічному середовищі (О. Луценко, К. Ткачук та інші); кібербулінг підлітків (Л. Найдьонова та інші).

Дослідження вчених засвідчують, що агресивні тенденції закладені в самій природі людини, тому агресію поділяють на:

- позитивну – забезпечує індивіду, групі чи суспільству в цілому можливість виживання, безпеки й розвитку;
- негативну – спрямовану на задоволення прагнень шляхом заподіяння шкоди оточенню [1, с. 4].

Також, варто зазначити, що агресивна поведінка може бути як стійкою, так і ситуативною. Стійка агресивна поведінка зумовлюється агресією і виступає як самоцінна форма психологічного захисту, а ситуативна – як інструмент взаємодії з середовищем. Отже, агресивність як психологічна характеристика певної особи виникає на основі психологічних особливостей індивіда, рівня його морально-етичного розвитку, а також найближчого соціуму і виявляється у формі конкретних внутрішніх чи зовнішніх дій [3, с. 118]. Агресивну поведін-

ку водночас можуть провокувати такі психологічні особливості: недостатній розвиток інтелекту; низький рівень самоконтролю; занижена самооцінка; нерозвинуті комунікативні навички; підвищена збуджуваність нервової системи внаслідок різних причин (травми, хвороби).

Враховуючи те, що булінг, який направленої проти конкретної особи, завдає їй глибинних психологічних травм, які вона, зазвичай неспроможна самостійно подолати без кваліфікованої допомоги, доцільною є реалізація комплексного підходу до боротьби з цим явищем. Зокрема, йдеться про те, що боротьба з булінгом повинна вестися на всіх рівнях, починаючи з державного, закінчуючи дотриманням вимог поваги до особистості в кожній сім'ї. Важливою в даному аспекті є робота вихователів, вчителів, психологів, які повинні роз'яснювати батькам про неприпустимість використання фізичного насилля та психологічного тиску при «вихованні» дитини. Доцільно запропонувати батькам інші моделі поведінки, які є ефективними при здійсненні виховних впливів на дитину без застосування насильства щодо неї.

На нашу думку, вже у ЗДО доцільно проводити доступні для дітей заняття, під час яких педагоги будуть знайомити вихованців з недопустимістю агресії щодо них самих, а також навчатимуть, що стосовно інших агресія також є неприпустимою. У школі цю тему також потрібно обговорювати зі школярами всіх класів. І важливим, на нашу думку, є не лише роз'яснення, що таке агресивна поведінка і чому неможна проявляти булінг щодо оточуючих, необхідно розробити і запропонувати дітям інші екологічні моделі поведінки у різних складних чи конфліктних ситуаціях, дотримання яких зумовлює досягнення позитивного результату.

1. Атемасова О. А. Агресивна дитина: як їй допомогти. Харків : Ранок, 2010. 176 с.

2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій : навч. посібник. Київ : Каравела, 2012. 368 с.

АКТУАЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Стинська В.В.,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика

Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства є однією з основних форм соціальної підтримки населення в більшості країн світу й являє собою систему різноманітних заходів, спрямованих на охорону здоров'я матері

та дитини, мотивацію до материнства, захист прав матерів, формування установок усвідомленого батьківства, створення найбільш сприятливих умов для виховання дітей, їхнього гармонійного розвитку. Саме тому підтримка материнства й дитинства має бути предметом особливої уваги з боку держави, адже саме через турботу про здоров'я та добробут жінок і дітей здійснюється сприяння приросту населення країни, покращення репродуктивного здоров'я громадян, що, у свою чергу, дозволяє протистояти демографічній кризі в Україні.

Здійснений науковий пошук дозволив констатувати у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні наступні актуальні суперечності між:

- об'єктивною потребою в реформуванні інституту материнства й дитинства в Україні й відсутністю теоретичних і практичних напрацювань щодо розв'язання означеної проблеми у вітчизняній соціально-педагогічній науці;
- визнанням провідних педагогічних ідей щодо охорони материнства й дитинства в історичній ретроспективі та їх недостатньою екстраполяцією в практику сучасної соціально-педагогічної діяльності;
- потребою розробки відповідних програм соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях і відсутністю їх практичного та інструментального забезпечення;
- потребою в якісних соціальних послугах та їх невідповідністю потребам і запитам дітей, матерів, сімей.

Окреслені суперечності уможливили висловлення низки практичних рекомендацій, які є результатом теоретичного та практичного пошуку на макро-, мезо- і мікрорівні щодо імплементації досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у сфері охорони здоров'я, освіти, соціальній сфері на сучасному етапі:

макрорівень:

- *на рівні державної цільової програми*: створити державну програму соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; створити Комітет соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства при Міністерстві соціальної політики України;
- *на законодавчому рівні*: ухвалити закон про державне страхування материнства; ратифікувати в Україні Концепцію про захист материнства; розробити законодавчу базу, що відображатиме положення Міжнародного зведення правил збуту заміників грудного молока;
- *у сфері охорони здоров'я*: запровадити систему медичного страхування материнства й дитинства;
- *у сфері освіти*: на базі інститутів післядипломної освіти та закладів перепідготовки кадрів забезпечити розроблення програм для фахівців, які викладатимуть дисципліни з циклу підготовки молоді до життя в подружжі, відповідального батьківства, соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства;
- *у соціальній сфері*: створити єдину структуру соціальної телефонної служби маршрутизації звернень; забезпечити функціонування центрів соціального спрямування у всіх регіонах України (СЦМД, притулки для дітей, при-

тулки для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї, соціальні гуртожитки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей);

мезорівень:

- *у сфері охорони здоров'я*: розробити механізм надання інформаційних послуг населенню про чинні програми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я;

- *у сфері освіти*: реалізувати освітянські програми циклу «Мати й дитина» на радіо, телебаченні, соціальних мережах (з урахуванням специфіки регіону);

- *у соціальній сфері*: створити умови для комплексного інформування населення про діяльність регіональних благодійних фондів та громадських організацій у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; поширювати інформаційну роботу щодо діяльності центрів соціального спрямування; ініціювати організацію соціального заходу «Тиждень / місяць соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства» (з урахуванням специфіки регіону);

мікрорівень:

- *у сфері охорони здоров'я*: залучати сімейних лікарів до надання профілактичних, просвітніх та патронажних послуг у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; налагодити співпрацю соціальних працівників та медичних фахівців перинатальних центрів з метою надання пакету інформаційних послуг соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я;

- *у сфері освіти*: наповнити освітні програми спеціальності 231 «Соціальна робота» соціально орієнтованими дисциплінами з проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; запровадити для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» курс за вибором «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика»; розширити можливості проходження соціально-педагогічної практики студентами спеціальності 231 «Соціальна робота» для формування практичних умінь та навичок у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; налагоджувати співпрацю професорсько-викладацького персоналу кафедр соціальної роботи / соціальної педагогіки з практикуючими соціальними працівниками в ОТГ, ЦСССМД, СЦМД задля формування методичного підґрунтя у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; активізувати співпрацю СЦМД, релігійних структур, волонтерських та громадських організацій зі студентською аудиторією;

- *у соціальній сфері*: ввести до штатного розпису ОТГ посаду соціального працівника; запровадити громадський контроль (наглядову раду) за цільовим використанням коштів в ОТГ щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; сприяти розширенню повноважень ЦСССМД, набуття ними функції надання соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства з урахуванням специфіки регіону; включити до сфери послуг соціального працівника в ОТГ інформаційні та профілактичні щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства з урахуванням специфіки регіону; відпрацювати механізм налагодження співпраці ОТГ з благодійними, громадськими організаціями та пошуку меценатської допомоги у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства тощо.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Струк А.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти

Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих учителів початкової школи, які здатні забезпечувати гармонійний розвиток дитини, формувати ключові та предметні компетенції молодших школярів, закладаючи тим самим міцний фундамент для їх подальшого навчання, розвитку й виховання.

У вітчизняній та світовій педагогіці накопичено значний досвід дослідження з проблеми інтеграції (В. Буданов, О. Білик, С. Гончаренко, І. Кохловська, О. Князева, В. Сидоренко та ін.), проблемі міждисциплінарної інтеграції (М. Антонов, М. Данилов, І. Огородніков, Л. Кулагіна, В. Максимова, Г. Юрков та ін.) та підготовки фахівців педагогічного профілю (Г. Балл, Н. Бібік, А. Богуш, М. Євтух, О. Копусь, М. Фіцула та ін.).

За термінологічними джерелами міжпредметні зв'язки визначено як: розташування в навчальному плані окремих навчальних предметів таким чином, щоб вивчення навчального предмета могло спиратися на знання попереднього [6, с. 296]; взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою [1, с. 287]; дидактичний системний феномен, який має свій склад, структуру, функції і шляхи здійснення в педагогічному процесі [5].

Дослідниця М. Пентилюк зазначає, що міжпредметні зв'язки – це змістові і цільові збіги, які існують між різними навчальними предметами. Вчена висвітлює у змісті навчальних дисциплін ті діалектичні зв'язки, які об'єктивно діють у суспільстві та природі й пізнаються сучасними науками. М. Пентилюк зауважує, що міжпредметні зв'язки виступають як дидактична умова, що сприяє піднесенню рівня науковості й доступності навчання мови, активізація пізнавальної діяльності особистості, поліпшення якості знань, умінь, навичок [7].

За словами відомого філософа І. Зверева, міжпредметні зв'язки – це дидактичний принцип, що відображає загальне філософське поняття про взаємозв'язок явищ і узгоджується з психологічним і фізіологічним поняттям про системність у роботі мозку [3, с. 20]. Вчений запропонував систематизувати міжпредметні зв'язки за такою послідовністю: *широтою здійснення* (міжциклові, в середині циклу, міжкурсів); *часом здійснення* (перспективні, попередні, супутні); *характером взаємозв'язку* (багатосторонні, двосторонні, односторонні); *частотою реалізації* (постійно діючі, систематичні, епізодичні); *рівнем організації освітнього процесу* (внутрішньо предметні, тематичні, поурочні); *формою організації роботи студентів та викладача* (колективні, групові, індивідуальні); *складом наукових знань* (теоретичні, фактологічні, понятійні); *методологією* (логічні, гностичні, філософські); *способом практичної діяльності*

(конструктивно-технічні, розрахунково-обчислювальні, експериментальні); *способом ціннісної орієнтації діяльності* (художньо-естетичні, комунікативні, оціночні). Запропонована систематизація вченого щодо поділу міжпредметних зв'язків на види стосувався організації навчання в школі, але зроблена автором деталізація за різними основами поділу у певній мірі залишається актуальною і для сучасної вищої школи.

Отже, міжпредметні зв'язки відображають комплексний підхід до навчання та виховання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними дисциплінами. На будь-якому етапі навчання міжпредметні зв'язки виконують навчальну, розвивальну й детермінуючу функцію завдяки інтеграції знань, що підвищує продуктивність перебігу психологічних процесів.

Окрім поняття міжпредметних зв'язків у сучасній педагогічній науці широко використовуються також поняття «інтеграція». Звернення до інтеграції в умовах сьогодення зумовлюється не тільки новою парадигмою в освіті, яка нівелює межі окремими дисциплінами, а й основним принципом пізнання: загальне завжди можна споглядати і охоплювати тільки в особливому і окремому, а особливе і окреме – навпаки, з урахування й зверненням до загального.

На необхідність подолання розмежованого вивчення навчальних предметів шляхом синтезу, інтеграції знань вказували відомі педагоги, починаючи з кінця XVII століття. Так, Я. Коменський зазначав, що буквально «все – і найбільше, і найменше – так повинно бути прилагоджене між собою і з'єднане, щоб утворювалось нерозривне ціле» [4, с. 279]. Великого значення вивченню явищ і процесів у взаємозв'язку надав А. Дістервег [2]. Він звертав увагу на те, що знання деяких окремих явищ без їхнього узгодження в кращому разі може призвести до емпіризму, але не може сприяти усвідомленню їх джерел і причин.

Інтеграцію (від лат. *integratio* – відновлення, поповнення, від *integer* – цілий, повний) у найширшому розумінні визначають як становлення цілісності, взаємовпливу теорії і понять різних галузей знань; процес зближення і зв'язку наук, що відбувається разом з процесами їх диференціації [8, с. 501].

Інтегрованість у навчальному процесі реалізується у таких формах: інтегровані системні дисципліни та комплексні навчальні дисципліни; нормативні дисципліни, що є близькими до міждисциплінарних зв'язків. Наукова інтеграція неможлива без застосування міжпредметних зв'язків. Міжпредметні зв'язки визначаються як «зв'язки між структурними елементами цілісного змісту професійно зорієнтованих дисциплін, що виражаються в теоріях, поняттях, законах і сприяють формуванню цілісної системи знань, умінь і навичок та розвитку готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності».

Отже, використання інтегрованого підходу у своїй педагогічній діяльності сприятиме успішному формуванню різних видів компетентностей майбутнього вчителя початкової школи. Інтегрований підхід уможливує підвищення рівня фундаментальних знань, його класифікації, універсалізації та глобалізації, розвитку мислення, його застосування. Орієнтація на майбутню професійну діяльність дає змогу студентам виокремлювати найбільш суттєві аспекти на-

навчального процесу, усвідомити процес навчання як результат міжпредметності окремих дисциплін, визначити місце і функції окремого навчального предмета в загальній структурі професійної підготовки.

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Дистервег А. Избр. пед. соч. Москва : Учпедгиз, 1956. 374 с.
3. Зверев И. Взаимная связь учебных предметов. Москва : Знание, 1977. 64 с.
4. Коменський Я. А. Избр. пед. соч. Москва : Учпедгиз, 1955. 651 с.
5. Максимова В. Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе современной школы. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.
7. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2005. 720 с.
8. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : підручник. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
9. Чекіна О. Ю. Інтегровані уроки у початковій школі. 2-ге вид. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 192 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Хімчук Л.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фахових методик і
технологій початкової освіти

В умовах розбудови Нової української школи відбувається переосмислення підходів до реалізації змісту технологічної освітньої галузі в початковій школі. Важливого значення набуває формування компетентної особистості. Компетентнісний підхід до навчання учнів визнано науковцями, як один із пріоритетних, який спрямовує освітній процес на розвиток і формування в учнів ключових і предметних компетентностей [4].

Поняття «компетентність» у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід, проінформованість, обізнаність, авторитетність.

У Концепції Нової української школи зазначено, що ключовими компетентностями є:

- спілкування державною (й рідною в разі відмінності) мовами;
- компетентності в природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність;
- ініціативність і підприємливість;

- обізнаність і самовираження у сфері культури;
- екологічна грамотність і здорове життя;
- соціальна та громадянська компетентності [6].

Предметні компетентності мають конкретний опис, а можливість їх формування існує в рамках навчальних предметів.

Компетентнісний підхід є предметом досліджень вітчизняних науковців: Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко. Учені вбачають перспективність впровадження компетентнісного підходу в високій готовності випускників школи до успішної життєдіяльності. Важливим є усвідомлення майбутніми педагогами поняття «компетентність» та розуміння ними особливостей тих компетентностей, які потрібно формувати в учнів молодшого шкільного віку.

Компетентнісний підхід створює умови для досягнення учнями балансу між знаннями й уміннями та відповідає їхнім потребам, сприяє творчим пошукам учителів, зокрема реалізації їх ідей, щодо розвивального й особистісно орієнтованого навчання та педагогіки співробітництва.

Державний стандарт початкової школи орієнтує педагогів на формування в учнів компетентностей, що охоплюють не лише їх знання, уміння, навички, а й життєвий досвід і готовність до розв'язання побутових питань у практичних ситуаціях. У даному аспекті слушним є твердження О. Кононко: «компетентність – це не тільки поінформованість дитини про коло життєвих проблем, а цілий комплекс характеристик таких як: чуттєвий досвід, потреби, навички, пристосованість до життя, уміння орієнтуватися в змінних умовах і знаходити засоби для реалізації особистісного потенціалу [5].

Технологічна освітня галузь у початковій школі логічно продовжує зміст Базового компонента дошкільної освіти та створює основу для успішного формування у дітей предметних компетентностей.

У процесі вивчення технологічної галузі закладаються основи різноманітних видів діяльності та формуються предметні компетентності учнів у галузі техніки й технологій, здатність змінювати навколишній світ за допомогою сучасних технологій без заподіяння йому шкоди, використовувати технології для власної самореалізації, культурного й національного самовираження.

Формування учнівських предметних компетентностей відбувається через реалізацію змісту технологічної освітньої галузі, яка структурується за змістовими лініями, а саме: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут».

Зміст технологічної освітньої галузі оновлюється шляхом інтеграції навчальних предметів і реалізується на засадах тематичного та діяльнісного підходів.

Тематичний підхід передбачає побудову освітнього процесу на основі «змістової одиниці» – теми, яку обирає вчитель й пропонує її учням у вигляді опису проблеми, або запитань. У процесі розв'язування проблеми, або пошуку відповіді на запитання учні опановують програмовий зміст.

На практиці, в початковій школі, тематичний підхід відбивається в моделі навчання, зокрема в поєднанні предметного та інтегрованого навчання учнів:

- проєктні тижні з методиками навчання учнів на основі їх запитів і проблемного навчання;
- інтегроване навчання за тематичними тижнями;
- інтегроване навчання за тематичними блоками.

Приміром, на восьмому тижні навчання, у процесі реалізації завдань Нової української школи відповідно до Модельної програми, вчитель має допомогти учням розібратися в особливостях техніки та технічного обладнання, яке допомагає в побуті, навчити їх використовувати найпростіші прилади, організовувати робоче місце, дотримуватися правил безпечної роботи в громадських місцях, побуті та на природі.

Впродовж тижня вчитель звертає увагу на необхідність раціонального використання ресурсів та збереження довкілля, стимулює розумову діяльність учнів низкою запитань: «Чому перед тим, як увімкнути електроприлад, слід поглянути на вилку й шнур?», «Чому не можна торкатися електроприладів вологими руками?» тощо.

Діяльнісний підхід передбачає побудову освітнього процесу на основі діяльності учнів та розвитку їх критичного мислення в рамках теми, або предмету.

У практику початкової школи введено новий інтегрований курс «Дизайн і технології» з такими змістовими лініями: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проєктування», «Середовище техніки й технологій», «Середовище соціалізації».

Реалізують змістові лінії через призму Я і МИ: Я – дослідник, Я – майстер, Ми – друзі, Я – дизайнер.

Порівняльний аналіз змісту інтегрованого курсу «Дизайн і технології» зі змістом курсу «Трудове навчання», який вивчали учні молодшого шкільного віку за попередньою освітньою програмою, дає підстави вирізнити спільні ознаки та нововведення. До спільних ознак можемо віднести: виготовлення учнями виробів на кожному занятті, формування у них знань про безпеку та культуру праці, навичок самообслуговування, художньо-творчої та техніко-технологічної діяльності.

Нововведення полягають у тому, що зміст навчання вибудовується навколо освітньої теми, заняття базуються на проєктній діяльності учнів, які продують нові ідеї, моделюють, конструюють, експериментують та удосконалюють вироби. Кожен виріб має практичне застосування в ігровій, освітній, або добродійній діяльності. Учні є активними учасниками оцінювання та презентування виробів. У процесі навчання учні створюють портфоліо власних досягнень.

Таким чином, компетентнісний підхід до навчання учнів молодшого шкільного віку та логічна послідовність змістових ліній, за допомогою яких реалізують завдання технологічної освітньої галузі, відбиває структуру розвитку особистості та культури організації сучасного виробництва, передбачає логічне встановлення взаємозв'язків й інтеграцію з освітніми галузями, відтворення українських традицій, місцевих звичаїв, народного, природного, державного календарів та максимально наближає зміст освіти до потреб кожного учня.

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади. *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 46–51.
2. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Науковий часопис НПУ ім. Михайла Драгоманова. Серія 17*. 2010. Вип. 17.
3. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 12 (17, 18). С. 5–7.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / заг.ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
5. Кононко О. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість. *Дошкільне виховання*. 2005. № 7. С. 7–10.
6. Концепція НУШ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 13.04.2020).

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НУШ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Цюняк О.П.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Інтегрування української педагогічної освіти в загальноєвропейський і світовий освітній простір спонукає до усвідомлення засад професійної підготовки майбутніх педагогів. Адже нова освітня філософія ставить сучасні завдання і вимоги перед тими, хто готує майбутнє нашої держави. Зважаючи на такий контекст, необхідно зазначити, що Нова українська школа ставить перед закладами вищої освіти багато завдань, які потребують негайного вирішення і разом з тим, реформування процесу професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти як фахівців НУШ, конкурентоспроможних, здатних якісно та ефективно реалізовувати завдання, визначені Концепцією НУШ та Державним стандартом початкової освіти. Відтак, працювати із сучасними дітьми повинні якісно підготовлені педагоги, творчі та високопрофесійні особистості.

Як відомо, у 2017–2018 навчальному році пілотував Всеукраїнський проект «Нова українська школа», Концепція якого була запропонована суспільству 27 жовтня 2016 року. Варто зазначити, що предметом професійної діяльності сучасного педагога відповідно до Концепції «Нова українська школа» (2016) є виховання випускника школи – *особистості* (усебічно розвиненої, здатної до критичного мислення), *патріота* (з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення; поважає гідність і права людини), *інноватора* (здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя) – на засадах інноваційного оновлення та гуманістичної парадигми. Адже, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, котрі уміють навчатися впро-

довж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Як зазначається у Концепції: «Освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику і інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті» [1]. Ключові компетентності і наскрізні вміння, передбачені Концепцією, створять «канву», яка є основою для успішної самореалізації випускника – як особистості, громадянина і фахівця. У світлі означеної проблеми, професійну підготовку майбутніх магістрів початкової освіти у ЗВО слід здійснювати з урахуванням основ Концепції, оскільки *інноватора* зможе підготувати фахівець, у якого сформована інноваційна компетентність та професійна готовність до інноваційної діяльності.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх фахівців у галузі початкової освіти, як складний і багатогранний процес, здійснюється упродовж усього періоду навчання здобувачів освіти у закладах вищої освіти та включає теоретичну та практичну підготовку. Практична підготовка майбутніх магістрів початкової освіти на педагогічному факультеті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» здійснюється на основі Закону України «Про вищу освіту», Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, наказу МОН України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» від 8 квітня 1993 року № 93, Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах (затверджено наказом Міністерства освіти України від 02.06.1993 р. № 161), Положення про організацію та проведення практики у Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», затвердженого Вченою Радою університету, протокол № 3 від 26.03.2013 р., навчального плану за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта», наказів ректора університету та інших нормативних документів.

Практичне втілення Концепції Нової української школи передбачає ґрунтовне впровадження нових освітніх стандартів, програм, удосконалення мережі закладів освіти, створення нового освітнього середовища, розроблення системи моніторингу якості освіти, підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

У процесі організації та проведення виробничої педагогічної практики майбутніх магістрів початкової освіти реалізуються основні положення Концепції НУШ, а саме:

- проводяться настановчі наради, на яких аналізуються нові нормативно-правові документи у галузі освіти. Значна увага приділяється обговоренню основних положень Концепції НУШ, Державного стандарту початкової освіти та Типових освітніх програм;
- організовується навчання магістрантів на дистанційному «Онлайн-курсі для вчителів початкової школи», розробленого Міністерством освіти і науки України, студією онлайн-освіти EdEra та громадянською спілкою «Освіторія»;
- факультетськими керівниками практики оновлюється навчально-методичне забезпечення щодо організації та проведення практики на основі нового

змісту загальної середньої освіти, що ґрунтується на компетентнісному, особистісно орієнтованому та інтегрованому підходах до навчання;

- оновлено тематику творчих проєктів відповідно до Концепції НУШ;
- у період практики майбутні магістри початкової освіти виготовляють наочний матеріал, у тому числі і тематичні або інтерактивні папки – лепбуки.

За результатами захисту практики організовуються студентські конференції «Початкова освіта в контексті становлення Нової української школи»; тренінги, майстер-класи, квести «Розвиваючі вправи ейдетики у формуванні компетентностей Нової української школи».

Резюмуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що в умовах нової освітньої парадигми, професійна практична підготовка майбутніх учителів Нової української школи стає важливою умовою відродження не тільки освіти, але і культури, її інтеграції в загальнолюдське та європейське співтовариство.

1. Концепція «Нова українська школа». 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

2. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / pid zag. red. N. M. Bibik. Kyiv : TOV «Vydavnyчий dim «Plejadi», 2017. 206 s.

3. Цюняк О. П. Виховання толерантності у майбутніх учителів початкових класів в процесі виробничої практики. *Гірська школа українських Карпат. Наукове фахове видання з педагогічних наук*. 2016. № 14. С. 186–188.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІТ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Чупахіна С.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти

Запровадження інклюзивного навчання зумовило зміни щодо професійної підготовки педагогів до педагогічної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами й водночас, аргументувало нагальну необхідність системної професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців для роботи з дітьми означеної категорії в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Розглянемо ґрунтовніше наукові підходи щодо формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. У наукових дослідженнях виокремлено низку компонентів готовності до діяльності: професійний та психологічний; когнітивний, мотиваційний, рефлексивний та операційний; місіонерський, компетентнісний і саморегулятивний; мотиваційно-особистісний, когнітивно-операційний і рефлексивно-оцінний; професійно-особистісний, теретико-когнітивний і практико-діяльнісний; мотиваційний, теоретичний та операційний; психологічний і професійний; когнітивний, емоційний і конативний [1].

Водночас запропоновано авторські моделі професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи в умовах інклюзивних навчальних закладах [2].

У сучасних умовах запровадження засобів інформаційних та комунікаційних технологій в освітній простір школи зростає значимість інформатичної компетентності педагогів. Від того на якому рівні будуть підготовлені фахівці, залежить наскільки якісно вони будуть використовувати можливості інформаційних технологій в освітньому процесі, залежить майбутнє соціуму [4]. Важливими для започаткованого дослідження стали психолого-педагогічні аспекти використання ІТ в освітньому процесі закладів освіти.

Дидактичні можливості ІКТ, на думку учених, передбачають «зворотний зв'язок, що визначає реалізацію інтерактивного діалогу, для якого характерним є те, що кожен запит учня відображено відповідною інформацією на екрані, яка вимагає дії здобувача освіти; візуалізація на екрані навчальної інформації щодо досліджуваних об'єктів, процесів, їх графічне відображення; зберігання великих обсягів інформації і легкий доступ до неї, передача, тиражування; автоматизація інформаційної діяльності зі збору, обробки, передачі, відображення, тиражування інформації, архівного зберігання усієї інформації з можливістю легкого доступу й звернення користувача до неї; автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю і контролю результатів засвоєння знань» [3].

Важливим аспектом означеного процесу стає педагогічна доцільність застосування ІКТ в професійній діяльності педагога (рис. 1).

Рис. 1. Педагогічна доцільність застосування ІКТ. Складено автором за [2]

Водночас функціонування інформаційно-освітнього інклюзивного середовища (IOIC) передбачає інформаційну взаємодію між користувачами, між педагогами, педагогами та батьками, педагогами і дітьми.

Звісно ж структура ІОІС закладу освіти передбачає структуру компонентів, які реалізують умови інформаційно-навчальної взаємодії між учасниками освітнього процесу та інформаційним освітнім ресурсом за допомогою інтерактивних засобів ІКТ. Вищезначені напрямки інформаційних потоків від педагога до педагога, до дитини, до батьків (у прямому і зворотньому зв'язку), так і з інтерактивним інформаційним ресурсом (у прямому і зворотньому зв'язку). Компонентами інформаційно-навчальної взаємодії стають суб'єкти освітнього процесу та інтерактивні засоби ІКТ (чи інтерактивний інформаційний ресурс (ІІР)). Структура інформаційної взаємодії (прямий і зворотній зв'язок) між усіма учасниками (педагог, дитина (діти) та ІІР) можна представити наступним чином (рис. 2).

ІІР визначається як інформаційна система освітнього комплексного призначення, яка за допомогою програмного забезпечення (без звернення до паперових носіїв інформації) реалізує дидактичні можливості ІКТ на всіх етапах освіти: постановку навчальної завдання, пред'явлення змісту навчально-методичного матеріалу (з можливим пошуком інформації в Інтернеті), організацію діяльності з виконання окремих завдань, зворотний зв'язок між суб'єктами освітнього процесу, автоматизацію контролю діяльності дітей [3; 4].

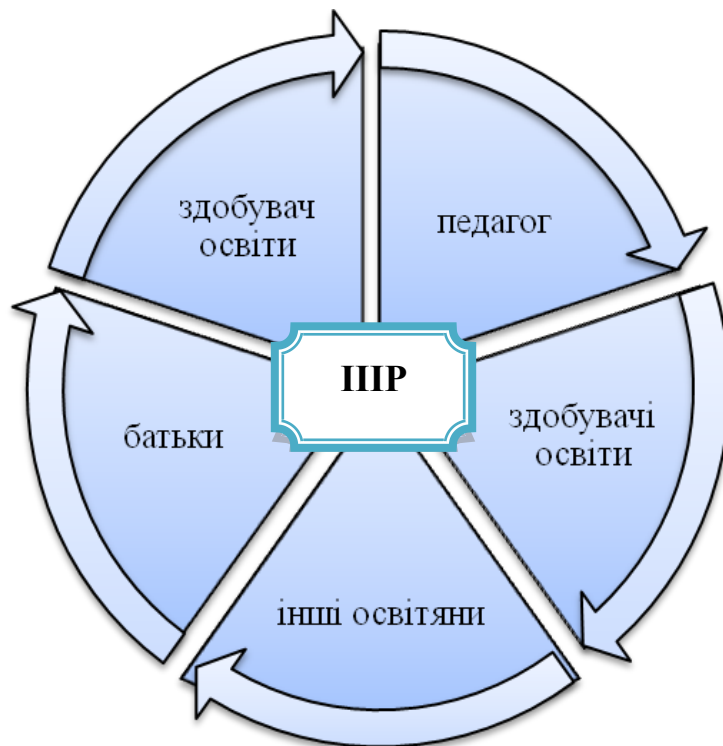

Рис. 2. Структура інформаційної взаємодії в межах інтерактивного інформаційного інклюзивного ресурсу (ІІР). Складено автором.

Запропонований підхід до створення ІОІС забезпечує низку компонентів (рис. 3).

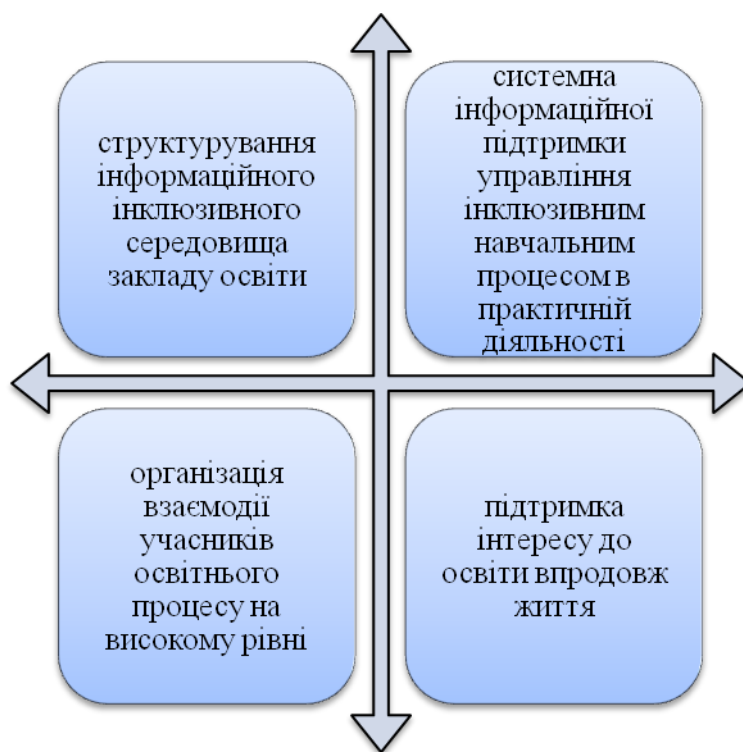

Рис. 3. Компоненти інклюзивного освітнього інформаційного середовища.
Складено автором.

Водночас перехід в освіті на нові технології підвищує роль знань та кваліфікацію фахівця. Складається економіка знання, яку правомірно розглядати як новий механізм соціально-економічного розвитку держави. Відтак педагог в інформаційному суспільстві як кваліфікований працівник інтелектуальної праці, з високим рівнем освіти, стає головним ресурсом підвищення її якості.

1. Ленів З. Формування професійної готовності фахівця до роботи в інклюзивному освітньому просторі початкової школи. *Обрії*. 2018. № 2 (47). С. 57–61.

2. Качуровська О. Б. До проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_17.

3. Запорожченко Ю. Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформ. технології в освіті* : зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2013. Вип. 15. С. 138–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_15_17.

4. Chupakhina S. Methodological bases for digital competence formation of future teachers under conditions of inclusive education: Ukrainian content. «*Modern World tendencies in the development of science*» / M. M. Babych (Ed.). Published by Sciemcee Publishing, London, 2019. Vol. 2. P. 26–40.

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Юрченко С.Р.,

аспірант кафедри педагогіки та освітнього
менеджменту імені Богдана Ступарика

Навчально-методичні комплекси вчителя й учня, об'єднані вивченням шкільного курсу географії, у своєму переліку мають неодмінно підручник як найважливіший засіб навчання і не менш важливе джерело знань. Тому, підручник сконцентрував у собі одночасно найважливішу дидактичну функцію методичного керівництва до навчальної діяльності в умовах класної і домашньої роботи.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в методиці навчання географії склалася стійка педагогічна тенденція: створення підручників, що сприяють самоорганізації навчання, що несуть місію керівництва самостійною діяльністю учня. Цей аспект ролі підручника набуває в організації навчання все зростаючого значення [1, с. 23].

Сучасні підручники з географії повинні реалізовувати головну мету вітчизняної школи – сприяти формуванню в учнів здатності самостійно вчитися шляхом їх включення в різні види діяльності (пізнавальну, практичну, проектну, дослідницьку, ціннісно-орієнтаційну, комунікативну, рефлексивну). З цією метою при конструюванні підручників застосовуються різноманітні методи, що забезпечують розвиток в учнів мотивації, пізнавального інтересу, включення їх в діяльність по розвитку у них предметних та особистісних результатів. При проектуванні змісту підручника з географії для всього шкільного курсу, з 6 по 10 клас, слід опиратись на використання з системно-діяльнісного, аксіологічного, проектного підходів, які покликані відображати проектно-перетворюючу парадигму освіти і спрямовані на формування географічної культури в контексті ноосферного екогуманістичного світогляду.

Особливо актуальним на сьогоднішній день є впровадження у змістову структуру підручника з географії технології освітніх подорожей. Дана технологія розглядається нами як гуманітарна технологія розвиваючої освіти, що характеризує предмет «Географія» в діяльнісно-подієвому контексті. У цьому випадку освітня подорож – це соціокультурна ціннісно-сміслова подія, що забезпечує школярам діяльнісне занурення в конкретний географічний простір шляхом означення географічних процесів, об'єктів, що наповнюють його; виявлення культурних смислів географічного простору, яке задається специфікою географічного змісту, інтересами, потребами, способами діяльності учнів, що дозволяють їм стати співучасниками географічної події.

Аналіз теоретичної літератури і педагогічної практики показав, що якщо для багатьох шкільних предметів освітня подорож – інноваційна технологія, то для шкільної географії ця технологія не є абсолютно новою. Відзначимо, що в ХІХ столітті в підручнику Д.Д. Семенова (1860 р.) з географії Росії були вперше

сконструйовані окремі уроки-параграфи у вигляді подорожей. З їх допомогою учні знайомилися з різними частинами Росії у формі уявної подорожі з Санкт-Петербурга по сухопутних, річкових і морських шляхах у різні регіони [3]. Аналіз педагогічної практики свідчить, що саме параграфи-подорожі, найбільш ефективно застосовувати для учнів з курсу «Географія материків і океанів (7 клас)». Даний курс орієнтований на проведення уроків в особливій формі маршрутизації з метою створення синтетичного образу території (когнітивного, емоційно-чуттєвого) за допомогою накладення різних способів (аналізу карт, матеріалів інтернету, фотографій, відеофрагментів, малюнків, різних видів текстів: навчального, наукового, художнього). При конструюванні параграфів-подорожей застосовуються прийоми наповнення змісту і діяльності учнів новими смислами, безпосередніми життєвими ситуаціями, проблемами, що існують у світі і регіоні. Більшість шкільних підручників є носіями систематизованих знань, які не сприяють формуванню творчого мислення, виробленню пізнавальних здібностей учнів. Реалізація цього завдання можлива через використання в дидактичному апараті підручника системи питань і завдань практико-орієнтованого характеру [2, с. 41].

Таким чином, в умовах модернізації освіти в Україні, відходу від «знання-центричної» моделі до компетентнісно-орієнтованого навчання, спрямованого на самовдосконалення, саморозвиток, особистісний ріст учнів, різко зростають вимоги до зразкових шкільних програм та підручників. Сучасні підручники з географії повинні не тільки озброювати учнів сумою знань, але і прищеплювати їм уміння їх самостійного придбання. Саме шкільний підручник виступає основним джерелом інформації, в якому розкривається зміст шкільного курсу, визначається той необхідний обсяг знань і умінь, який школяр повинен освоїти на даному ступені освіти. З іншого боку, підручник виступає найважливішим засобом навчання, покликаний сприяти виробленню досвіду самостійної творчої діяльності. Націлювання підручників на самостійне придбання знань учнями, розвиток їх пізнавальних здібностей, творчого, а не репродуктивного мислення також є однією з ключових позицій концепції підручника географії нового покоління.

1. Корнєєв В. П. До проблеми ефективності підручників з географії. *Географія*. 2007. № 18. С. 2–4.

2. Назаренко Т. Г. Методичні засади змісту шкільного підручника «Загальна географія». *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Мадзігон. Київ : Педагогічна думка, 2004. Вип. 5. С. 164–168.

3. Семенов Д. Д. Уроки географии. Санкт-Петербург, 1860. 234 с.

ЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ЗМІНІ ПАРАМЕТРІВ РУХОВОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ОСІБ З ОЖИРІННЯМ

Аравіцька М.Г.,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії

Вступ. Ожиріння являється одним з найрозповсюдженіших хронічних захворювань у світі, має характер пандемії та виникає внаслідок профіциту поступлення енергетичних сполук [1; 5]. Кожна четверта людина у світі, доросла або дитина, на даний момент має надлишкову масу тіла або ожиріння. Очікується, що до 2025 року від цього захворювання буде страждати біля 40% чоловіків та 50% жінок у світі [2; 3; 4]. Відповідно, зменшуючи масу тіла, в більшості випадків можливо досягнути покращення загального стану, одужання або тривалої клінічної ремісії при наведених станах.

Мета: визначення ефективності програми фізичної терапії для хворих з ожирінням за показниками тестових вправ Functional Movement Screen.

Методи та організація дослідження. Дослідження базувалось на тестуванні 114 осіб другого зрілого віку з аліментарно-конституційним ожирінням, діагностованим за індексом маси тіла (I ступеня – 28 жінок та 25 чоловіків; II ступеня – 20 жінок та 16 чоловіків; III ступеня – 14 жінок та 11 чоловіків). Контрольну групу склали 60 осіб без ознак ожиріння (34 жінки, 26 чоловіків). Групу порівняння склали особи з низьким рівнем комплаєнсу; вони не проходили програму реабілітації для зменшення маси тіла, але були проінформовані про ризики ожиріння; ознайомлені з основними принципами гіпокалорійного харчування та фізичної активності при ожирінні. Основну групу склали особи з високим рівнем комплаєнсу, вони проходили річну розроблену програму корекції маси тіла із застосуванням заходів для підтримки досягнутого рівня комплаєнсу, модифікації харчування, збільшення побутової та тренувальної фізичної активності, лімфодренажних процедур, елементів поведінкової психокорекції.

Functional Movement Screen представляє собою ряд вправ, за допомогою яких можливо діагностувати порушення балансу та стабільності тіла при виконанні простих рухів. Він включає сім основних рухових паттернів, кожен з яких оцінювали за шкалою від 1 до 3 балів: глибоке присідання; крок через бар'єр; лінійний випад; плечова мобільність; активне піднімання прямої ноги; стабільність тулуба при розгинанні рук; кругова стабільність. Тестування проводили до та після річного періоду спостереження.

Результати дослідження. Результати первинного проведення тестових вправ Functional Movement Screen виявили, що у всіх груп пацієнтів з ожирінням всі отримані параметри були статистично значуще гіршими, ніж у осіб з нормальною вагою ($p < 0,05$). Найважчою для виконання виявилась вправа

«Стабільність тулуба при розгинанні рук», дещо легшими – «Глибоке присідання», «Плечова мобільність», «Кругова стабільність». Ступінь слабкості при виконанні всіх тестів прямо залежав від ступеня ожиріння.

Повторне обстеження пацієнтів з низьким комплаєнсом після річного періоду спостереження показало, що за жодним досліджуваним тестом вони не показали статистично значущих позитивних змін ($p > 0,05$). Значне погіршення відносно вихідного показника ($p < 0,05$) впродовж річного періоду виявлено у пацієнтів з III ступенем ожиріння за вправами «Стабільність тулуба при розгинанні рук» та «Кругова стабільність» (таблиця 1).

При аналізі результатів тестових вправ пацієнтів з високим рівнем комплаєнсу під впливом програми фізичної терапії досягнуто статистично значущого покращення всіх досліджуваних показників відносно вихідного рівня ($p < 0,05$). Пацієнти з діагностованим I ступенем ожиріння досягли параметрів контрольної групи ($p > 0,05$). При ожирінні II ступеня не досягли цільового рівня контрольної групи результати вправ «Глибоке присідання», «Активне піднімання прямої ноги» ($p > 0,05$).

Хворі з ожирінням III ступеня показали найкращу динаміку результату по досягненню рівня контрольної групи за вправами «Крок через бар'єр» та «Лінійний випад» ($p < 0,05$).

Висновки. Отриманий у процесі проведеного дослідження результат свідчить, що просте інформування пацієнтів щодо ризиків та наслідків ожиріння, методів його корекції, без активних заходів для подолання реабілітаційного нон-комплаєнсу на фоні впровадження реабілітаційної програми, є неефективним. Тобто представлений підхід до зменшення маси тіла у хворих ожирінням та методів оцінювання ефективності проведених втручань є доцільним до застосування в реабілітаційній практиці.

1. Аравіцька М. Г., Лазарева О. Б. Динаміка якості життя хворих ожирінням під впливом програми фізичної реабілітації. *Спортивна медицина і фізична реабілітація*. 2017. № 1. С. 72–78.

2. Аравіцька М. Г. Визначення ефективності впровадження програми фізичної терапії для хворих ожирінням III ступеня за динамікою метаболічних параметрів. *Art of Medicine*. 2019. № 4 (12). С. 6–11. DOI: 10.21802/artm.2019.4.12.6.

3. Adherence to Long-Term Therapies: Evidence for Action. New-York, WHO, 2003. URL: <http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241545992.pdf>.

4. Amundson D. E., Djurkovic S., Matwiyoff G. N. The obesity paradox. *Crit Care Clin*. 2010. Oct. № 26 (4). P. 583–596. Doi: 10.1016/j.ccc.2010.06.004.

5. World Health Organization. Obesity: preventing and managing the global epidemic. Report of a WHO Consultation (WHO Technical Report Series 894). URL: http://www.who.int/nutrition/publications/obesity/WHO_TRS_894/en.

ДИНАМІКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ПЕРЕДПЛІЧЧЯ ТА КИТИЦІ У ПАЦІЄНТІВ З ТРАВМОЮ ДИСТАЛЬНИХ ВІДДІЛІВ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ ПІД ВПЛИВОМ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТЕСТУ ФУНКЦІЇ РУКИ ФРЕНЧАЙ

Бирчак В.М.,
аспірант кафедри фізичної терапії, ерготерапії.

Вступ. Пацієнти з травмами китиці є одним з найчисленніших контингентів реабілітаційних установ [3; 4; 5]. Але, незважаючи на значну кількість існуючих програм відновлення їх функціонального стану, їх основним недоліком є недостатня ефективність [2; 5; 6]. Отже, створення нових програм фізичної терапії (ФТ) для хворих травмами верхніх кінцівок є актуальною проблемою сучасної реабілітаційної медицини.

Мета роботи: визначення ефективності розробленої програми фізичної терапії (ФТ) за результатами параметрів функціонування передпліччя та китиці у хворих з постімобілізаційними контрактурами променево-зап'ясткового суглоба (ПЗС) за результатами Тесту руки «Френчай».

Матеріали і методи. У дослідженні прийняли участь 56 осіб з постімобілізаційною контрактурою ПЗС. Для осіб групи порівняння (ГП, 29 осіб) була проведена відновна програма згідно принципів реабілітації, рекомендованих до застосування у постімобілізаційному періоді у поліклінічних умовах. Основну групу (ОГ, 27 осіб) склали особи, які проходили реабілітацію за розробленою програмою ФТ, яка включала включала лімфодренажний масаж; функціональне тренування передпліччя та китиці; авторську комбінацію застосування теплового вологого компресу на основі термопакету у поєднанні із постізометричною релаксацією м'язів; лікування положенням в досягнутих положеннях корекції за допомогою індивідуальних динамічних ортезів; кінезіологічне тейпування передпліччя, ПЗС, китиці.

Оцінювання функції травмованої руки проводили за тестом Френчай (Frenchay Arm Test). Підраховували загальну кількість балів за тест. Ефективність програми ФТ оцінювали до та після впровадження [1].

Результати дослідження. При первинному обстеженні за Тестом Френчай визначено низькі функціональні спроможності дистальних відділів травмованих кінцівок. Повторне обстеження показало значні переваги створеної програми ФТ.

При проведенні субтесту «Утримати лінійку, з її допомогою накреслити лінію, тримаючи олівець в нетравмованій руці» її результат у ГП при первинному обстеженні становив $0,48 \pm 0,10$ бала, при повторному $0,63 \pm 0,09$ бала. Відповідні результати в ОГ становили $0,52 \pm 0,09$ бала та $0,86 \pm 0,06$ бала.

Субтест «Узяти в руку циліндр діаметром 12 мм і довжиною 5 см, поставлений вертикально на відстані 15–30 см від краю столу; підняти його на висоту близько 30 см та опустити на місце» показав аналогічну тенденцію.

Первинний та повторний результати ГП становили $0,52 \pm 0,10$ бала та $0,59 \pm 0,09$ бала; в ОГ відповідно $0,48 \pm 0,09$ бала та $0,79 \pm 0,08$ бала.

При проведенні субтесту «Узяти склянку, наполовину наповнену водою і поставлену на відстані 15–30 см від краю столу. Надпити води і поставити склянку на місце, не розплескавши при цьому воду» також визначено переваги розробленої програми ФТ. Динаміка результатів ГП становила $0,55 \pm 0,09$ бала та $0,59 \pm 0,09$ бала; ОГ – $0,55 \pm 0,09$ бала та $0,76 \pm 0,08$ бала.

Результати субтесту «Зняти, а потім вчепити на попереднє місце прищипку для білизни, укріплену на вертикальному кілочку довжиною 15 см і діаметром 10 мм (що стоїть на квадратній дощечці 10×10 см, розташованій на відстані 15–30 см від краю столу)» показали наступне. Вихідні та кінцеві параметри ГП становили відповідно $0,48 \pm 0,10$ бала та $0,59 \pm 0,09$ бала; ОГ – $0,45 \pm 0,09$ бала та $0,83 \pm 0,07$ бала.

Субтест «Причесати (або імітувати причісування) волосся на маківці, на потилиці, з правого та лівого боків» визначив кращий результат ОГ. Динаміка покращення функціонування ГП становила $0,67 \pm 0,09$ бала та $0,74 \pm 0,08$ бала; ОГ – $0,69 \pm 0,09$ бала та $0,90 \pm 0,06$ бала.

Отже, у пацієнтів ГП хоча і була виявлена позитивна динаміка, проте вона не була вираженою. Пацієнти ОГ продемонстрували статистично значуще покращення функціонування руки у порівнянні з вихідним тестуванням та параметрами ГП за всіма субтестами ($p < 0,05$), що свідчить про покращення структури, функції ПЗС, побутової та професійної активності.

Висновки. Розроблена комплексна програма ФТ продемонструвала статистично значуще кращий вплив на показники функціонування передпліччя та китиці на основі результатів тестів функцій руки Френчай у порівнянні із загальною поліклінічною реабілітаційною програмою, що дозволяє рекомендувати її до впровадження у реабілітаційну практику.

1. Основи діагностичних досліджень у фізичній реабілітації : навч. посібник / Т. Бойчук, М. Голубєва, О. Левандовський, Л. Войчишин. Львів : ЗУКЦ, 2010. 240 с.

2. Голубєва М. Г. Принципи місцевого застосування фітопрепаратів при спортивних травмах. *Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта*. 2009. № 9. С. 32–35. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-09/09gmgpst.pdf>.

3. Герцик А. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації / фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 388 с.

4. Мухін В. М. Фізична реабілітація в травматології : монографія. Львів : ЛДУФК, 2015. 428 с.

5. Kılıç S., Adıyaman S., Sezer F., Cantürk G. Upper Extremity Injuries Due to Work Accidents in Work Accident Disability Assessments: Three Case Reports. *The Bulletin of Legal Medicine*. 2017. № 22 (1). P. 72–75.

6. Mayland E. C., Hay-Smith E. J, Treharne G. J. Recovery-related anxiety and disability following upper limb injury: the importance of context. *Disabil Rehabil.* 2015. № 37 (19). P. 1753–1759.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА КОРЕКЦІЮ ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ У ФРОНТАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ

Войчишин Л.І.,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії

У даному дослідженні ми оцінювали вплив авторської програми фізичної терапії на профілактику та корекцію порушень постави у фронтальній площині. У програму фізичної терапії включили:

- ранкову гігієнічну гімнастику;
- кінезіотерапію (загальні і спеціальні вправи);
- прикладну кінезіологію;
- тейпування.

Розроблена комплексна програма фізичної терапії була спрямована на оптимізацію функціонального стану хребта, формування м'язового корсету, розвиток фізичних якостей та покращення фізичної і функціональної підготовленості дітей. А також була адаптована до умов навчання та проживання.

В таблиці 1 наведено результати повторного тестування учнів із сколіозами після трьох місяців занять за запропонованою програмою фізичної терапії.

Таблиця 1

Результати тестів на встановлення наявності та ступеня сколіозу після проведеної програми фізичної терапії, (M±m)

Параметри, см		Основна група 1	Основна група 2
Хлопці			
		n=9	n=8
Проба Машкова, см	до	1,48±0,3	1,67±0,3
	після	1,54±0,2	0,87±0,2*•
Бокове викривлення хребта, см	до	4,3±0,8	4,8±0,8
	після	4,4±0,7	2,3±0,4*•
Дівчата			
		n=9	n=9
Проба Машкова, см	до	1,33±0,3	1,41±0,3
	після	1,42±0,4	0,74±0,2*•
Бокове викривлення хребта, см	до	3,8±0,8	3,3±0,8
	після	3,7±0,7	2,1±0,4*•

Примітки:

1.* – зміна показника достовірна в порівнянні з його аналогом до корекції (p<0,05);

2.• – різниця показників між основною групою 1 і основною групою 2 достовірна (p<0,05)

Аналіз проби Машкова свідчить про достовірне покращення результатів у основної групи 2, яка займалася за нашою програмою фізичної терапії, а також про зменшення патологічних бокових вигинів хребта у дітей даної групи, як у хлопців, так і в дівчат. В основній групі 1, яка займалася за стандартними програмами реабілітації достовірних змін не відбулося ($p < 0,05$).

Аналізуючи отримані дані можемо стверджувати, що дане поєднання засобів фізичної терапії має позитивний вплив на корекцію вигинів хребта у фронтальній площині, та може бути рекомендована для використання у практиці фізичних терапевтів.

1. Ишал В. Физиология, асимметрия, фронтальное нарушение осанки, сколиоз и сколиотическая болезнь. *Ортопедия, травматология и протезирование*. 2000. № 5. С. 33–36.

2. Корнилова Н. В. Травматология и ортопедия : Руководство для врачей. Т. 4 : Травмы и заболевания таза, груди, позвоночника, головы. Санкт-Петербург : Гиппократ, 2004. 624 с.

3. Мухін В. М. Фізична реабілітація. Київ : Олімпійська література, 2005. 472 с.

4. Ніколаєва О. М., Полівода О. М., Балашова І. В. Деформації хребта у дітей та підлітків: фізіотерапія. Одеса : «ИздатИнформ» ОНМА, 2009. 192 с.

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН СТУДЕНТОК

Земська Н.О.,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін

Актуальність дослідження. Аналіз науково-методичної літератури, вивчення досвіду роботи сучасних оздоровчих центрів дозволяє розглядати фітнес як найбільш популярний та ефективний вид оздоровчих тренувань серед студентської молоді. При визначенні інтенсивності, тривалості та кратності занять, які зумовлюють обсяг і величину навантажень у процесі проведення відповідних завдань, традиційно орієнтуються на рівень фізичного стану тих, хто займається [2].

Мета дослідження – визначити ефективність впливу занять фітнесом на фізичний стан студенток.

Завдання дослідження:

1. Узагальнення теоретичного і практичного досвіду з проблеми впливу занять фітнесом на фізичний стан і здоров'я студентів.

2. Оцінити ставлення студентів до занять спортом та визначити пріоритетні види фітнесу для студентської молоді.

3. Аналіз фізичного розвитку студенток та функціональних показників стану серцево-судинної й дихальної систем, визначення рівня їх фізичної підготовленості й стану соматичного здоров'я.

4. Дослідження ефективності впливу занять фітнесом на фізичний стан та здоров'я студенток.

5. Розробка практичних рекомендацій для проведення занять фітнесом серед студенток.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні методи дослідження: теоретичні (аналіз літературних джерел; опитування (анкетування); емпіричні (спостереження; педагогічне тестування; педагогічний експеримент); медико-біологічні (антропометрія, визначення фізичної працездатності й соматичного здоров'я) та математично-статистичні методи [1].

Організація і проведення дослідження. Педагогічне дослідження проводилося на базі фітнес-клубу «Апельсин».

З метою визначення впливу занять фітнесом на фізичний стан студентської молоді нами було проведено педагогічний експеримент, який поділявся на констатувальний та формувальний. У констатувальному експерименті взяло участь 38 студенток ВНЗ міста Івано-Франківська. Формувальний експеримент проводився серед 18 студенток, які впродовж 5 місяців тричі на тиждень відвідували тренувальні заняття з фітнесу.

Результати дослідження. Аналіз результатів анкетування засвідчив, що у значної частини студентської молоді виявлено високий інтерес до занять спортом (47,4%), що склало 18 осіб, яких ми відібрали для проведення формувального експерименту.

Найбільш поширеними **мотивами** до занять спортом були зміцнення здоров'я (86,8% осіб) та бажання мати гарну будову тіла (60,5%), серед найбільш вагомих **причин**, які **не дозволяли** студенткам займатися спортом, 60,5% опитаних відзначили нестачу вільного часу, а також фінансові труднощі (26,3%).

За даними опитування більше половини студенток (58,2%) надають **перевагу аеробіці, степ-аеробіці та Zumba**, що було враховано нами у складанні фітнес-програм [3].

Заняття проводилися тричі на тиждень тривалістю 50–60 хв, у залежності від різновиду фітнесу. Проведення нами комбінованих занять з **аеробіки** передбачало планування не лише окремих частин, а і сукупність блоків, кожний з яких мав свій зміст та завдання.

Ефективність підібраної методики тренувань оцінювали за ступенем впливу занять на показники фізичного стану студенток дослідної групи перед початком та після формувального експерименту (табл. 1–2).

Аналіз ефективності занять фітнесу на показники **функціонального стану** студенток виявив, що найбільш виражені достовірні зміни відбулись у показнику ЧСС у спокої, де відзначалося поступове його зниження з 88,2 до 81,6 уд·хв⁻¹ ($p < 0,05$). Показник **фізичної працездатності** (PWC170) теж достовірно зріс у студенток дослідної групи на 78,7 кгм·хв⁻¹. Відповідно, зросла й величина максимального поглинання кисню (VO₂max) на 2,7мл·хв⁻¹.

Таблиця 1

Показники фізичного стану студенток
(до і після експерименту)

Показник	Первинне дослідж.		Після експерим.	
	$\bar{X}$	m	$\bar{X}$	m
ЧСС сп., уд·хв ⁻¹	88,2	2,4	81,6	1,5
САТ, мм рт. ст.	112,4	5,2	114,5	5,8
ДАТ, мм рт. ст.	70,6	6,4	72,4	6,0
PWC ₁₇₀ , кгм/хв	605,8	70,3	684,5	65,3
VO _{2max} , мл/хв×кг ⁻¹	38,2	4,1	40,9	3,2
МТ, кг	61,4	3,8	58,2	3,0
ІМТ, кг×м ⁻²	22,8	1,8	21,7	1,5
ЖК, %	25,3	-	23,5	-
ЖК, кг	15,6	1,8	14,1	1,6
МК, %	56,1	-	59,6	-
МК, кг	34,3	1,4	34,9	1,3

Таблиця 2

Показники фізичної підготовленості студенток
(до і після експерименту)

Показники фізичної підготовленості	До експ. $\bar{X}_{\pm m}$	Після експ. $\bar{X}_{\pm m}$	p
Гнучкість, см	18,5±6,8	20,2±5,3	<0,05
Спритність, с	21,0±1,7	20,2±1,4	<0,05
Силова витривалість, к-ть	19,5±4,6	28,6±3,4	<0,01
Сила, к-ть разів	22,5±6,8	30,6±3,2	<0,01
Рівновага, с	9,6±6,4	10,2±5,1	<0,05
Вибухова сила ніг, см	168,5±15,8	175,6±9,5	<0,05

При порівнянні показників **фізичної підготовленості** після формувального експерименту всі вони достовірно зросли у порівнянні з такими до його початку ($p < 0,05$). Найбільшого покращення зазнали такі фізичні якості, як сила та силова витривалість, які збільшилися на 36% та 47% відповідно.

Позитивних змін зазнали всі показники **соматичного здоров'я** студенток, що обумовило зниження частки студенток з низьким та нижче середнім рівнем соматичного здоров'я (11,1% проти 33,3% та 27,8% проти 22,2% до початку експерименту) й зростання кількості осіб із середнім рівнем соматичного здоров'я (38,9% проти 22,2% до експерименту і появою осіб із високим його рівнем – 5,6% ($p < 0,05$)).

Таким чином, тренувальні заняття з фітнесу, як показав педагогічний експеримент, достовірно підвищують фізичний стан студенток та покращують рівень їх соматичного здоров'я, що свідчить про їх дієвість та ефективність.

1. Апанасенко Г. Л., Волгіна Л. Н., Бушуєв Ю. В. Експрес-скринінг рівня соматичного здоров'я дітей та підлітків : метод. рекомендації КМАПО ім. П. Л. Шупика. Київ, 2000. 12 с.

2. Беляк Ю. І. Сучасні програми оздоровчого фітнесу : метод. посіб. Івано-Франківськ : Імста, 2005. 59 с.

3. Федорчук Г., Земська Н. Популярні види фітнесу серед студентської молоді. *Еврика ХХ* : зб. студ. наук. праць. Івано-Франківськ, 2019. С. 156–157.

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ЕКСТРЕМАЛЬНИМИ ВИДАМИ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

Ковальчук Л.В.,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії;

Локатир Любомир,

студ. I курсу ОР магістр факультету фізвиховання і спорту

Вступ. Координаційні здібності пов'язані з можливостями управління рухами в просторі і часі [4; 5]. Людина не просто реагує на зовнішню ситуацію. Вона повинна враховувати можливу динаміку її зміни, здійснювати прогнозування майбутніх подій і, у зв'язку з цим, будувати відповідну програму дій, спрямовану на досягнення позитивного результату. Аналіз літературних джерел показав, що в галузі фізичної культури і спорту сформувалися кілька методологічних підходів до вивчення координаційних здібностей. Найдетальнішою виявилася класифікація координаційних здібностей Є.П. Ільїна [1], який зазначав, що координація містить регуляцію рухових дій щодо їх часових і просторових параметрів; точність оцінювання, диференціювання і відтворення параметрів рухів; влучність і спритність; здатність до розслаблення м'язів; регуляцію пози.

Однак, як показують дослідження вітчизняних авторів, серед підлітків у світі на сучасному етапі стрімко набирають популярності екстремальні види спорту. У контексті піднятої проблеми заслуговують на увагу дослідження А.Г. Карпеева, А.А. Горського [2] про значимість впливу занять ВМХ-гасе спортом на координаційні якості юних спортсменів; М.С. Пруднікової [3] щодо позитивного впливу занять екстремальним видом велосипедного спорту на фізичний розвиток дівчат 12–13 років та методологічні підходи до розвитку координаційних здібностей підлітків з опорою на вікові особливості та їх інтереси.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні ефективності впливу занять екстремальними видами рухової активності на розвиток координаційних здібностей підлітків 13–14 років чоловічої статі.

Методи та організація дослідження. Рівень сформованості координаційних здібностей визначався такими тестовими завданнями: здатність до управління просторовими, часовими та просторово-часовими характеристиками (ходьба по прямій із закритими очима (см); диференціювання часових інтервалів 5 с і 30 с; човниковий біг із перенесенням кубиків по спіралі (с); біг зі зміною способу пересування (с)); здатність до збереження рівноваги (проба Яроцького (с); оцінка динамічної рівноваги за методикою БЕСС (бали)); загальна координованість рухів (тест «гімнастична стінка» (с); три перекиди вперед (с)). Статистична обробка матеріалу проводилася на персональному комп'ютері з використанням електронних таблиць MS Excel та пакета прикладних програм «Statistika 6.0».

Констатувальний етап дослідження проведено на базі СШ I–III ступенів № 5, 11, ЗОШ I–III ступенів № 17, 22, 23 м. Івано-Франківська. У дослідженнях

взяли участь хлопці віком 13–14 років. Усього обстежено 196 осіб, з них: 102 чол., які не займалися у спортивних секціях у позаурочний час (І група), 47 осіб, які займалися волейболом чи баскетболом (ІІ група) і 47 підлітків, які займалися екстремальними видами рухової активності (ІІІ група). У формувальному експерименті, який проводився на базі загальноосвітньої школи-ліцею № 23 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), брали участь 20 підлітків 13–14 років чоловічої статі з числа тих, які не займалися у спортивних секціях у позаурочний час.

Результати дослідження. Розроблено комплексну програму розвитку координаційних здібностей для оздоровчого гуртка «Екстрим» засобами екстремальних видів рухової активності, яка передбачала оновлення змісту позакласних занять з фізичної культури; складено навчально-тематичний план реалізації комплексної програми засобами скейтбордингу і роллерспорту; визначено педагогічні умови, адекватні принципи, методи, засоби та форми організації занять, спрямовані на розвиток координаційних здібностей підлітків 13–14-річного віку чоловічої статі; розроблено критеріально-діагностичний інструментарій, який дозволив об'єктивно оцінювати результат впровадження авторської методики.

Після проведення педагогічного експерименту у 75,00% (n = 15) підлітків 13–14 років чоловічої статі ЕГ підвищився рівень розвитку координаційних якостей, у 25,00% (n = 5) рівень розвитку координаційних якостей залишився на попередньому рівні при вищих значеннях інтегрального показника розвитку координаційних здібностей. При цьому, якщо на початку експерименту високий рівень розвитку координаційних якостей у підлітків ЕГ не був виявлений, то наприкінці дослідження 5,00% учнів ЕГ показали високий рівень розвитку координації в цілому. Кількість підлітків ЕГ з вище середнього рівнем розвитку координаційних якостей зросла вдвічі – з 7,84% до 15,00%, середнім – на 44,22%. Натомість частка підлітків з нижче середнього рівнем, які займалися за експериментальною програмою протягом 9 місяців, зменшилася на 6,37%, а низького рівня наприкінці експерименту виявлено не було, тоді як до нього таких була половина (50,00%) ($\chi^2=34,40$; $p<0,001$).

Висновок. Таким чином, проведений педагогічний експеримент підтвердив ефективність розробленої нами комплексної програми занять на основі використання засобів екстремальної рухової активності на розвиток координаційних здібностей підлітків 13–14 років чоловічої статі, що дає всі підстави рекомендувати її для використання в процесі фізичного виховання школярів.

1. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 384 с.

2. Карпеев А. Г., Горский А. А. Оценка координационной подготовленности юных велосипедистов BMX-race. *Физическая культура : воспитание, образование, тренировка*. 2012. № 4. С. 40–43.

3. Пруднікова М. С. Вплив тренувального процесу на морфо-функціональні показники юних велосипедистів 13–14 років (на матеріалі велосипедного

мотокросу). *Слобожанський науково-спортивний вісник : наук.-теор. журн.* 2012. № 4. С. 91–96.

4. Лях В. И. Координационные способности: диагностика и развитие. Москва : ТВТ Дивизион, 2006. 290 с.

5. Сергієнко Л. П. Комплексний педагогічний контроль розвитку координаційних здібностей дітей у віці 13–14 років. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків : ХДАФК, 2015. № 4 (48). С. 78–83.

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Курилюк С.І.,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту;

Хлопецький В.М.,

аспірант кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

Постановка проблеми. Дослідження особливостей виникнення та психокорекції негативних психічних станів набуває особливого значення під час навчання студентів у ВНЗ, оскільки у цей період відбувається інтенсивний розвиток особистості, формування її інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер, системи ціннісних орієнтацій, професіоналізація та самовизначення у життєвому просторі. Домінування зазначених станів деструктивно позначається на життєдіяльності студентів, перебігу процесів їх особистісного розвитку та самореалізації [1; 3; 4].

Не можуть залишитись поза увагою дослідження про негативний вплив на психічний стан студентів недостатніх мотиваційних чинників до навчальної діяльності на адаптаційному етапі [1; 2]; нераціонально організована робота, що характеризується високою інформаційною насиченістю, порушенням режиму праці і відпочинку, недостатня рухова активність [4; 6]. У контексті піднятої проблеми викликають інтерес праці щодо позитивного впливу на психічний стан особистості поєднання комплексів психокорекційних засобів [4].

Однак до цього часу немає чіткої класифікації системного аналізу особливостей розвитку негативних психічних станів студентів – майбутніх фахівців фізичної культури, відсутні конкретні, науково обґрунтовані рекомендації щодо їхньої комплексної корекції та профілактики.

Мета дослідження – здійснити аналіз наукових даних з проблеми виникнення та корекції негативних психічних станів студентів.

Результати дослідження та їх обговорення. В умовах реформування сучасної освіти актуалізується проблема збереження відносно стабільних психічних станів суб'єктів навчально-виховного процесу [2–4].

Узагальнюючи проблему психічних станів науковці зазначають, що негативний психічний стан є реакцією людини на життєву ситуацію у вигляді стій-

кого цілісного синдрому. При цьому автори виділяють такі основні ознаки психічного стану особистості: цілісність, ситуативність, стійкість у часі, єдність переживання і поведінки, зв'язок з особистісними властивостями та психічними процесами [3; 5; 6].

Негативні психічні стани можуть спричинятися внаслідок втоми, перевтомлення, нервово-психічної напруги, невміння працювати з людьми та знаходити компроміс при вирішенні питань, а також внаслідок критичних ситуацій. Конкретні події в житті людини, як відмічає В.П. Москалець [4], можуть викликати одночасно стрес, фрустрацію, конфлікт і кризу [3–5]. Результати наукових досліджень [1; 2; 4; 6] дозволили класифікувати труднощі, з якими зустрічаються студенти у навчальній діяльності. На нашу думку вони і є тими передумовами виникнення навчальних психологічних станів, які умовно можна поділити на три групи (рис. 1).

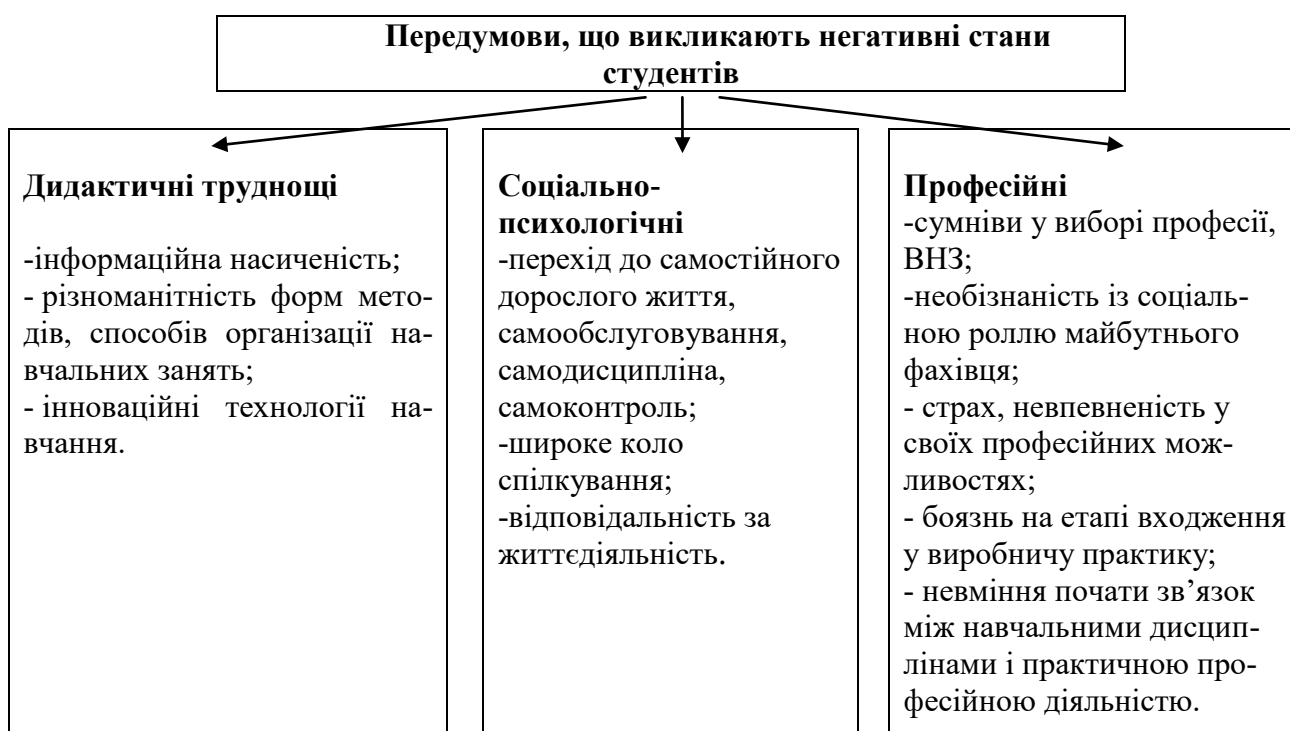

Рис. 1. Передумови, що спричиняють негативні психічні стани студентів

Висновки:

1. Аналіз наукових джерел, довідникових матеріалів дав можливість розкрити сутність поняття «психічна корекція», що розглядаємо, як доцільно організовану систему навчально-виховного впливу на особистість з метою запобігання, виправлення негативних психічних станів. Тобто це цілеспрямованість психолого-педагогічного впливу на студентів з метою виправлення недоліків емоційного та інтелектуального станів студентів з опорою на адаптаційно-пізнавальну, корекційно-змістову та самодіяльно-діяльнісну складову в умовах їх професійного становлення.

2. З'ясовано основні причини виникнення негативних станів студентів, які нами класифіковано у три групи: – *дидактичні* (інформаційна перенасиченість використання інноваційних форм, методів контролю за навчальною діяль-

ністю, тощо); – *соціально-психологічні* (перехід до самостійного життя, широке коло спілкування, самодисципліна, самоконтроль, відповідальність за життєдіяльність та успішність); – *професійні* (необізнаність із соціальною роллю фахівця вибраної професії, страх, невпевненість, боязнь, тривога в умовах сесії, в період педагогічної практики та ін.).

1. Ігумнова О. Б. Генеза негативних психічних станів студентів. *Психологія і суспільство* : науковий журнал / гол. ред. А. В. Фурман. 2013. Вип. 3 (53). С. 110–115.

2. Кашуба В., Футорний С., Дудко М. Використання веб-ресурсів у процесі фізичного виховання студентської молоді. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 2. С. 69–75.

3. Кузнєцова О. Т. Системний підхід як засіб управління якістю навчання студентів у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Кременецької гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2015. Вип. 5. С. 80–87.

4. Москалець В. П. Структурно-функціональна організація особистості. *Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*. 2010. № 2 (40). С. 20–26.

5. Нікітенко С. Актуальні проблеми вдосконалення професійно орієнтованої підготовки студентів засобами фізичної культури та спорту. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини / за заг. ред. Євгена Приступи. Львів, 2015. Вип. 19. Т. 2. С. 181–187.

6. Kuznetsova O. T., Zubrytskyi B. D. Innovative aspects of implementation of university students' professionally applied physical preparation. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2017. Вип. 1 (82) 17. С. 19–25.

РОЛЬ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ВІДНОВЛЕННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ КИСТІ ПІСЛЯ ЇЇ ТРАВМ

Лапковський Е.Й.,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін

Патологія кисті займає особливе місце серед інших травм опорно-рухового апарату у зв'язку з найважливішою роллю руки у побутовій та виробничій діяльності людини [3]. За даними різних авторів, пошкодження кисті становлять 25–60% від всіх травм опорно-рухового апарату і до 40–43% усіх звернень до поліклініки [2]. Аналізуючи частоту різних травм кисті [1; 3], відзначають, що в кожному п'ятому–шостому випадку травма кисті і пальців ускладнена порушенням цілості функціонально значимих структур – сухожилів, нервів, кісток, суглобів [1]. До цих пір залишається високим (до 30%) кількість незадовільних

результатів лікування таких хворих, а первинна інвалідність після травм кисті досягає 11,1–13% [4].

У літературі останні роки досить активно обговорюється питання комплексного застосування реабілітаційних заходів для відновлення після травм кисті. Разом з тим, аналіз виявив, що методики фізичної терапії хворих після пошкодження сухожилків розроблені недостатньо, а інформація про ці методи не має системного характеру.

Було обстежено 18 пацієнтів із травмами кисті, середній вік яких складав $36,12 \pm 4,21$ років та 8 практично здорових пацієнтів, середній вік який складав $34,43 \pm 3,76$ років. Для з'ясування функціонального стану пацієнтів із травмами кисті застосовували визначення коефіцієнта Хильденбранта (КХ), проводили кистьову динамометрію, реєстрували рівень працездатності м'язів (Р) і показник зниження їх працездатності (S), вимірювали об'єм рухів у травмованих суглобах.

Статистична обробка отриманих результатів проводилася з допомогою пакету прикладних програм Windows–MS Excel 2017. Для статистичної перевірки гіпотези про вірогідність розбіжностей між показниками різних груп, користувалися t-критерієм Стьюдента.

Отримані в результаті динамометрії здорової кисті пацієнтів показники свідчать, що їх значення знаходяться в межах допустимих значень для даної вікової категорії осіб. Дані показники повинні слугувати критерієм контролю ефективності реабілітаційного втручання та швидкості перебігу відновного процесу.

Проведення гоніометрії та мануального обстеження пальців пацієнтів із травмами кисті засвідчило, що об'єм рухів у суглобах цих пальців зменшується на 80–90%, а в 91,17% випадків травми кисті супроводжуються запаленням синовіальної оболонки суглобів (тендосиновіітом).

Проведення тесту 9-НРТ, що є коротким, стандартизованим тестом із високою надійністю і дає змогу виявити найменші прояви порушення функціональної здатності верхньої кінцівки засвідчило, що у пацієнтів час проведення випробування збільшується у 20–30 раз у порівнянні зі здоровою рукою.

У постімобілізаційному періоді основні зусилля відновного лікування спрямовували на відновлення рухомості в суглобах і ліквідацію контрактур. До програми фізичної терапії були включені кріотерапія, кінезітерапія (пасивні вправи), лікування положенням, класичний масаж з елементами ручного лімфодренажу, фізіотерапевтичні процедури для зменшення набряків, з обезболюючим, протизапальним і розсмоктуючим ефектом.

Результати проведеної динамометрії засвідчили, що чоловіки, які лікувалися з приводу травм сухожилків згиначів пальців кисті потребують продовження відновного процесу на амбулаторному етапі для відновлення повної функціональної здатності травмованої кінцівки. Це підтверджується достовірно нижчими показниками абсолютної та відносної сили м'язів травмованої кінцівки у порівнянні з такими на здоровій, достовірно меншими показниками статичної витривалості м'язів та рівня їх витривалості, більшим ступенем зниження працездатності м'язів.

Результати гоніометрії, проведеної після процесу відновлення, доводять перевагу запропонованої нами програми фізичної терапії, що підтверджується достовірним більшими значеннями об'єму згинання у п'ястково-фалангових ($p<0,05$) і міжфалангових суглобах ($p<0,05$), достовірним збільшенням кількості чоловіків, у яких з'явилося згинання у дистальному міжфаланговому суглобі ($p<0,05$), та достовірним зменшенням у утри рази кількості чоловіків, у яких виникає біль під час розгинання у даних суглобах ($p<0,05$). Проте, отримані достовірно менші значення даних величин, у порівнянні із такими на здоровій кінцівці в обох групах пацієнтів, доводять необхідність продовження процесу фізичної терапії на амбулаторному етапі лікування.

Висновок. Застосована програма фізичної терапії сприяє кращому функціональному відновленню травмованої кисті у чоловіків із травмами кисті, що доводить достовірно кращий результат обох випробувань у представників ОГ ($p<0,05$), під час проведення тесту 9-НРТ, у порівнянні із таким у чоловіків групи порівняння.

1. Богданов Е. А. Восстановительное лечение последствий повреждений и заболеваний кисти. *Ортопедия, травматология и протезирование*. 2003. № 9. С. 63–68.

2. Гайко Г. В. Причина і структура інвалідності внаслідок травм верхньої кінцівки. *Матеріали наук.-практ. конф. з міжн. участю «Лікування травм верхньої кінцівки та їх наслідків»*, (Київ, 17–18 травня 2007 р.). Київ, 2007. С. 15–16.

3. Крыжановский Я. Й. Реабилитация больных после восстановительных операций при повреждениях сухожилий сгибателей пальцев кисти. *Травма*. 2002. Т. 3. № 2. С. 168–172.

4. Elliot D. Primary flexor tendon repair – operative repair, pulley management and rehabilitation. *J. of Hand Surgery*. 2001. Vol. 27 B. № 6. P. 507–513.

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ЮНИХ БОКСЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВІДБОРУ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ СПОРТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ

Маланюк Л.Б.,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін

Передовий досвід свідчить, що тренувальна та змагальна діяльність спортсменів високої кваліфікації пов'язана з ефективною системою відбору перспективних спортсменів на етапах багаторічної підготовки (Запорожанов В.О., 1993; Платонов В.М., 1995; Давыдов В.Ю., 2002; Волков Л.В., 2008; Булгакова Н.Ж., 2009; Платонов В.М., 2010). Однією зі складових цього процесу є використання моделей у керуванні підготовкою спортсменів з метою досягнення високих спортивних результатів.

На необхідність побудови моделей найсильніших спортсменів світу та розробки модельних характеристик окремих сторін підготовленості неодноразово вказували провідні фахівці спортивної науки (Медведев О.С., 1994; Платонов В.М., 2004; Ильин В.Н. 2007; Никитушкин В.Г., 2010).

Важливими показниками у процесі багаторічного відбору в навчально-тренувальних групах є технічна майстерність юних спортсменів їх психічні якості, темпи зростання спортивної майстерності.

У зв'язку з цим виникає необхідність проведення досліджень та розробки оцінки перспективності відбору спортсменів-боксерів на етапах початкової спортивної підготовки, що й актуалізує наше дослідження.

Метою дослідження є розробка та обґрунтування системи оцінювання перспективності юних боксерів у процесі відбору на етапі початкової спортивної підготовки.

До психофізіологічних факторів які позитивно впливають на формування спеціальних здібностей відносять: рухливість нервової системи, силу і концентрацію збуджувального процесу, рухливість і силу нервової системи, емоційну збудливість, динамічність процесу гальмування нервових процесів і емоційну реактивність, співвідношення слабкої нервової системи з переважанням процесу збудження і гальмування. Відбір повинен здійснюватися у строгій відповідності із завданнями підготовки спортсменів на різних етапах спортивного вдосконалення.

Аналіз отриманих результатів фізичної підготовленості, рівня психофізичних якостей та властивостей дозволив виділити кондиційні, координаційні та психофізіологічні показники. Вони поділяються на основні, доповнюючі та другорядні.

Факторний аналіз дозволив визначити загальну структуру фізичних здібностей, психофізіологічних якостей та властивостей юних спортсменів 10–13 років.

У 10-річних юних боксерів визначено, що фактор комплексного прояву рухових здібностей становить 44,2%, здатність до пристосування і перебудови є на рівні 25, 5%, показники фізичного розвитку та силових здібностей – 14,7%, здатність до динамічної рівноваги і оперативна пам'ять становить 8%.

У юних боксерів 11–12 років виявлено, що фактор комплексного прояву рухових якостей становить 25,7%, швидкісно-силові здібності і здатність до диференціювання складає 19,2%, час зорово-моторної реакції і здатність до орієнтування – 13,4%, показники фізичного розвитку на рівні 8,9%, оперативна пам'ять і характеристики уваги – 7,8%.

У юних боксерів 13 років виявлено, що фактор комплексного прояву рухових якостей складає 30,1%, швидкісно-силові здібності і здатність до диференціювання становить 23,2%, фактор динамічної рівноваги на рівні 14,8%, антропометричні показники – 12% і силові здібності – 8,6%.

Найбільшою прогностичною інформативністю при порівнянні результатів обстеження в 10 і 13 років мають показники специфічних координаційних здібностей: здатність до пристосування і перебудови; здатність до динамічної рівноваги; здатність до узгодження, швидкісно-силові здібності, психофізіологічні якості та властивості. Отримані результати свідчать про можливість застосу-

вання цих показників у якості критеріїв оцінки перспективності юних кікбоксерів на етапі початкової спортивної підготовки.

Встановлено взаємозв'язок між найбільш значущими в боксі координаційними здібностями і показниками кондиційних показників, психофізіологічних якостей та властивостей, фізичного розвитку.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що з віком 10–13 років антропометричні показники не роблять істотного впливу на якість управління параметрами складних рухових дій. Швидкісно-силові якості на рівні низького і середнього ступеня значущості, взаємодіють з такими координаційними здібностями – здатність до диференціювання, перестроювання і пристосування, узгодження та орієнтування.

Дані кореляційного аналізу свідчать про те, що у віці 10–13 років здатність до орієнтування взаємопов'язана з показником РРО.

1. Белашев А. И. Методика спортивного отбора юных боксёров : автореф. дис.,... канд. пед. наук. Волгоград, 2000. 25 с.

2. Булгакова Н. Ж. Спортивные способности: диагностика и формирование. *Теория и практика физ. культуры*. 2009. № 9. С. 49–51.

3. Сергиенко Л. П. Генетика и спорт. Москва : ФиС, 1990. 170 с.

4. Шварц В. Б. Медико-биологические критерии спортивной ориентации и отбора детей по данным близнецовых и лонгитудинальных исследований : автореф. дис.,... д-ра мед. наук. Ленинград, 1991. 54 с.

5. Wilmore J. H., Costill D. L. *Physiology of Sport and Exercise*. Champaign, Illinois : Human Kinetics, 2004. 726 p.

6. Zaporozhanov V., Sozanski H. *Dobor i kwalifikacja do sportu*. Warszawa, 1997. P. 5–14.

ВПЛИВ ТЕМПІВ СТАНОВЛЕННЯ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ НА ПОДАЛЬШУ СПОРТИВНУ КАР'ЄРУ (на прикладі важкої атлетики)

Мочернюк В.Б.,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

Вступ. Сьогодні змагання для важкоатлетів значно «омолодилися» і проводяться для юних важкоатлетів, починаючи з 10-річного віку, національні чемпіонати стартують з віку 13 років, а офіційні міжнародні змагання починають для 15-річних спортсменів. Виникають питання раціональної побудови підготовки юних атлетів для забезпечення конкурентоспроможності в юнацькому віці і наслідки раннього старту на перспективу досягнення максимальних результатів у подальшій кар'єрі [1; 4; 5].

Методи і організація досліджень. У ході досліджень були використані: теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури, до-

кументальних матеріалів та базових даних, статистичний аналіз протоколів змагань за 2010–2019 рр. [2; 3]. Чемпіонатів світу (ЧМ) та Європи (ЧЕ), Олімпійських ігор (ОІ) та національних чемпіонатів за важкої атлетики.

Досліджено індивідуальні показники змагальних результатів (включаючи суму в кг і зайняте місце), власної ваги та віку окремих важкоатлетів. Вік спортсмена визначався на момент змагань в роках у десятковій системі з точністю до однієї сотої. Для цього використовувалася формула (дата народження мінус дата змагань у форматі дати Excel), поділена на 365,25. Наприклад: $(14.07.1985 - 15.08.2016) / 365,25 = 31,09$. Всього було проаналізовано 3752 змагальних результатів юнаків (18 років включно), юніорів (20 років включно) та дорослих спортсменів.

Результати дослідження. Об'єктом дослідження стала динаміка результатів важкоатлетів різних вагових категорій, призерів ряду міжнародних змагань. Атлети представляють різні національні збірні, і динаміка їх результатів протягом етапів багаторічної підготовки визначається сукупністю домінуючих традицій і підходів, притаманних провідним національним школам важкої атлетики.

Атлети легких вагових категорій в найменшій мірі збільшують свою вагу, в середніх і важких особиста вага збільшується на 20 і більше кг поступово проходячи 2–3 вагові категорії. Найчисленніша група важкоатлетів з усього світу стартує в міжнародних змаганнях у 17–18 років і з поступовим зростанням власної ваги і змагальних результатів досягає кращих результатів у віці $24,4 \pm 1,4$ м. Перехід в наступну в. к. здійснюється стрибкоподібно: атлет за короткий період часу фактично набирає вагу під верхньою межею рамок в. к., але потім зростання власної ваги сповільнюється.

Порівнюючи результати юнаків (до 18 років), юніорів (до 21 років) і дорослих важкоатлетів-чоловіків за 2019 р. які зайняли призові місця на відповідних ЧС та ОІ, можна визначити пропорції між результатами молодих і дорослих спортсменів: кадети / дорослі – ривок 85,1%, поштовх – 86%, сума двоборства (СД) – 85%, юніори / дорослі – ривок 87,5%, поштовх – 90,8%, СД – 89,2%. У той же час результати окремих молодих атлетів знаходяться на значно більш високому рівні, а в юніорському віці вже навіть можливе досягнення рекордного результату для дорослих. Світові рекорди кадетів / дорослі – ривок 90,6%, поштовх – 91,6%, СД – 91,8%, юніори / дорослі – ривок 97,4%, поштовх – 96,5%, СД – 97,5%. Коефіцієнти кореляції світових рекордів кадетів / дорослих атлетів складають 0,96, а юніорів / дорослих – 0,99. У той же час індивідуальні результати призерів XXXI ОІ мають коефіцієнти кореляції між кращим досягненням в юнацькому віці до кращого за кар'єру 0,81, а в юніорському на краще за кар'єру – 0,83.

Спортсмени, які стали призерами XXXI ОІ в середніх в. к., в порівнянні з юнацькими змаганнями набрали власну вагу пройшовши дві в. к., поступово нарощуючи результати. Також поступово росли результати іракських зірок важкої атлетики, більшість з яких в юніорському віці ще не демонстрували високих результатів, але в дорослому обганяли конкурентів.

Спортсмени, які на цих змаганнях стали призерами і брали участь в різновікових ЧЕ, з'являються в базі даних з 16-річного віку і належать до трьох важ-

ких вагових категорій. У важких категоріях останні роки домінують спортсмени з Передньої Азії: Грузії, Вірменії та Ірану, які вже в кадетському або юніорському віці успішно конкурують на змаганнях дорослих. Майбутні чемпіони та призери ОІ вперше дебютують на змаганнях у 15–16 років маючи вже значну власну вагу, часто до досягнення дорослого віку отримують травми і дискваліфікації за вживання заборонених препаратів.

Дискусія. Дослідження в цілому підтверджують дані про закономірності динаміки змагальних результатів важкоатлетів [1; 4; 5]. У той же час встановлено суттєві відмінності динаміки зростання змагальних результатів представників різних країн і регіонів світу, що мало вивчено як у важкій атлетиці, так і в інших видах спорту.

Сучасна система підготовки передбачає систематичне залучення юних перспективних спортсменів до участі в навчально-тренувальних зборах, у тому числі і у дорослих збірних, де створюються сприятливі умови для зростання результатів. Такий спортсмен, швидко форсувавши результат за рахунок екстенсивного розвитку і швидкий перехід через кілька в. к. протягом року значно випереджає своїх однолітків, часто прискорено досягає межі індивідуальних можливостей, а й далі продовжує залучатися на збори, незважаючи на поступове зниження конкурентоспроможності його результатів на міжнародній арені.

Висновки:

1. Сучасні методики підготовки дозволяють досягати максимальних результатів в окремих випадках з 18-річного віку. Досягнення максимальних результатів в юнацькому віці характерно для представників країн південно-східної Азії, які виступають у легких вагових категоріях, і представників Передньої Азії у важких вагових категоріях. У той же час значна частина важкоатлетів, які досягли етапу максимальних досягнень швидше встановлених модельних характеристик, відчувають важкі травми і дискваліфікації через застосування заборонених препаратів.

2. Для важкоатлетів, які стали призерами на XXXI ОІ, встановлена позитивна динаміка взаємозв'язку зростання власної ваги і змагального результату в співвідношенні 1 кг ваги / $7,1 \pm 0,6$ кг у сумі двоборства. Зростання власної ваги з переходом у наступні вагові категорії є необхідною умовою для стійкого прогресу змагальних результатів.

3. Спостерігається розширення вікових меж етапу досягнення максимальних результатів і збереження досягнень. Окремі важкоатлети можуть демонструвати поступове зростання власних результатів з максимальними досягненнями у віці понад 30 років.

1. Платонов В., Большакова И. Форсирование многолетней подготовки спортсменов и Юношеские олимпийские игры. *Наука в Олимпийском спорте*. 2013. № 2. С. 37–42.

2. URL: <http://iwrp.net>.

3. URL: <https://www.iwf.net/n>.

4. Solberg P. A., Hopkins W. G., Paulsen G., Haugen T. A. Peak age and performance progression in world-class weightlifting and powerlifting athletes. *Int. J. Sports Physiol. Perform.* 2019. № 8. P. 1–24. Doi: 10.1123/ijsp.2019-0093.

5. Storey A., Smith H. K. Unique aspects of competitive weightlifting: performance, training and physiology. *Sports Med.* 2012. № 42. P. 769–790. Doi: 10.2165/11633000-000000000-00000.

ОЦІНКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Петрунів Х.В.,
аспірант кафедри фізичної терапії, ерготерапії

Серцево-судинні захворювання (ССЗ) є єдиною основною причиною смерті для людей будь-якого віку і статі у всьому світі [3]. За оцінкою, 40% людей у всьому світі віком від 25 років мають підвищений артеріальний тиск, у 39% людей наявний підвищений рівень холестерину, а 10% чоловіків та 14% жінок страждають на ожиріння [2]. Хронічна серцева недостатність (ХСН) є комплексним клінічним синдромом, що виникає внаслідок структурного або функціонального порушення наповнення шлуночків чи вигнання крові з серця, що призводить до нездатності забезпечити достатню подачу кисню до тканин [4]. Це захворювання вражає приблизно від 1% до 2% дорослого населення розвинених країн у всьому світі – і $\geq 10\%$ осіб віком від 70 років [5]. Аналіз даних літератури свідчить про те, що проблема ХСН залишається актуальною і недостатньо вивченою, незважаючи на пильну увагу до неї вже впродовж майже двадцяти років, а питання ефективної фізичної терапії ХСН і сьогодні залишаються актуальними [1].

Дослідження проводилось на базі Івано-Франківського обласного кардіологічного диспансеру на базі відділення функціональної діагностики. У дослідженні приймали участь 30 хворих із хронічною серцевою недостатністю (16 чоловіків і 14 жінок), середній вік яких 48–56 років і 15 практично здорових осіб (9 чоловіків і 7 жінок), які склали контрольну групу, середній вік яких 41–56 років. Хворих із ХСН було розподілено на 2 групи: основна група (ОГ) і група порівняння (ГП). До складу основної групи ввійшли 15 осіб: 8 чоловіків і 7 жінок. До складу групи порівняння ввійшли 15 осіб: 8 чоловіків і 7 жінок. Отримані дані статично оброблені із застосуванням t-критерію Стюдента.

Антропометричне обстеження досліджуваних пацієнтів із ХСН показало, що середнє значення маси тіла в учасників ОГ та ГП відрізнялось від такого в КГ і було достовірно більшим ($p < 0,001$). Відповідно ми зареєстрували і достовірно більше значення індексу маси тіла (ІМТ) у представників ОГ і ГП. Отримані нами результати свідчать, що у пацієнтів із ХСН є ожиріння I ступеня.

Середнє значення об'єму стегон та об'єм талії в учасників ОГ і ГП було достовірно більшим за таке в порівнянні з КГ. Також ми зареєстрували достовірно більше середнє значення об'єму талії у представників ОГ і ГП у порівнянні з таким у пацієнтів контрольної групи ($p < 0,01$). Співвідношення об'єму

талії до об'єму стегон (ОТ / ОС) у пацієнтів ОГ і ГП було вірогідно більшим ($p < 0,001$) і підтверджувало наявність у них абдомінального ожиріння, що є характерним для ХСН, що є передумовою виникнення серцево-судинних захворювань. Після визначення рівня об'єму підшкірної жирової клітковини встановили, що у представників ОГ і ГП спостерігається достовірно вищий вміст жиру у порівнянні з таким в учасників контрольної групи ($p < 0,01$).

Оцінка функціональної підготовленості пацієнтів із ХСН та порівняння отриманих показників з такими у здорових показали, що функціональний стан організму у хворих є достовірно гіршим. Так, середнє значення частоти дихальних рухів за хвилину в осіб ОГ і ГП було вірогідно більшим ($p < 0,01$) у порівнянні з таким в осіб контрольної групи, середні значення часу затримки дихання як на вдиху так і на видиху в пацієнтів ОГ і ГП вірогідно відрізнялись від таких у здорових і були у 2 рази меншими ($p < 0,01$).

Оцінка функціонального стану серцево-судинної системи показала, що всі зареєстровані нами показники у осіб ОГ і ГП достовірно відрізнялись від таких у КГ. Так, в основній групі 1 і 2 середнє значення ЧСС, САТ і ДАТ були вірогідно вищими.

Провівши сходження на сходинку, та оцінивши отримані показники за табличними даними, було встановлено, що у пацієнтів із ХСН обох груп рівень ФП трактувався як нижче середнього, що також було вірогідно нижчим та такі показники, отримані у здорових.

Висновок. У пацієнтів із ХСН, як у чоловіків, так і у жінок, за результатами антропометричного обстеження спостерігається збільшення маси тіла із ожирінням І–ІІ ступеня, що також підтверджується вірогідним збільшенням обхватних розмірів у порівнянні із такими у контрольній групі. Наявність ХСН суттєво погіршує функціональний стан у таких пацієнтів. Отримані значення функціонального стану серцево-судинної системи та показники артеріального тиску були достовірно гіршими, за такі показники у здорових. Рівень фізичної працездатності у пацієнтів обох груп із ХСН трактується як нижче середнього.

1. Березин А. Е. Диагностическая информативность и прогностическое значение кишечных регуляторных нейропептидов у пациентов с метаболическим синдромом. *Український медичний часопис*. 2013. № 1 (93). С. 23–28.

2. Діагностика та лікування хронічної серцевої недостатності. *Основні положення рекомендацій Європейського кардіологічного товариства*. 2005. Ч. I : Серце і судини. 2006. № 1. С. 12–19.

3. Мітченко О. І., Романов В. Ю. Оптимізація лікування та корекція серцевосудинного ризику у пацієнтів із артеріальною гіпертензією та метаболічним синдромом. *Український медичний часопис*. 2015. № 2 (106). С. 667–670.

4. Central Obesity and Survival in Subjects With Coronary Artery Disease. A Systematic Review of the Literature and Collaborative Analysis With Individual Subject Data / T. Coutinho, G. Kashish, Correa de Sa D. et al. *J. Am. Coll Cardiol*. 2011. 57. P. 1877–1886.

5. Residual cardiovascular risk in treated hypertension and hyperlipidaemia: the PRIME Study / Blacher J., Evans A., Arveiler D. et al. *J. Hum. Hypert.* 2010. № 24. P. 19–26.

СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ РЕСТОРАННОГО СЕРВІСУ І ТУРИЗМУ

Римик Р.В.,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін

Професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП) у навчальних закладах є складовою підготовки студентів, що розвиває потрібні фізичні якості, навички і функції організму, сприяючи успішному оволодінню обраною професією. Водночас вагома частка з випускників навчальних закладів не володіють стійкими навичками, мають низьку працездатність, недостатній рівень розвитку професійно важливих фізичних якостей, часто хворіють.

У роботах Р.Т. Раєвського (1985), Н.І. Тонкова (1999) були розроблені наукові основи ППФП для студентів ЗВО, у Г.П. Грибана (1994) висвітлювались проблеми ППФП фахівців сільського господарства, роботи Б. Шияна (2004) присвячені ППФП студентам педагогічних вузів, ППФП майбутніх лікарів досліджували А.П. Дяченко (2008), В. Зіва (2010).

Водночас до цих пір залишається недостатньо вивченою ППФП студентів коледжів ресторанного сервісу і туризму, що освоюють професію кухар.

Метою дослідження було виявити професійно важливі якості студентів коледжу ресторанного сервісу і туризму і визначити зміст їхньої спеціальної фізичної підготовки.

Для вирішення завдань дослідження використано методи: теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури; педагогічні спостереження; опитування; педагогічне тестування; методи математичної статистики.

До основних завдань системи спеціальної фізичної підготовки учнівської молоді входять: всебічний фізичний розвиток і досягнення високого рівня фізичної підготовленості учнівської молоді; вдосконалення важливих (специфічних) для даної професії фізичних якостей; формування й удосконалення прикладних рухових навичок і вмінь, що допомагають успішному оволодінню професією; підготовка до специфічних для даної професії особливостей і умов трудової діяльності; виховання спеціальних морально-вольових і психічних якостей відповідно до вимог професійної діяльності; сприяння оволодінню організаційно-методичними знаннями й навичками з фізичної культури і спорту для практичного застосування їх під час професійної діяльності.

Основними факторами, що визначають професійно-прикладну спрямованість фізичного виховання є: характер рухового режиму; виробничі показники працездатності; фізіологічні показники; санітарно-гігієнічні умови; причини втомлюваності та їх оцінка; особливості впливу професійної діяльності й умов праці на фізичний стан; працездатність і здоров'я; режим праці; виробничий травматизм і професійні захворювання.

ППФП реалізується на навчальних заняттях з фізичної культури, у фізкультурних заходах у режимі навчального дня (вранці до занять і в перервах

між ними), а також на дозвіллі (у процесі самостійних занять у позаурочний час та масових спортивних і фізкультурно-оздоровчих заходів).

Аналізуючи ціннісне ставлення до фізичного здоров'я було виявлено, що 52,3% студентів розуміють позитивний вплив занять фізичними вправами на їх здоров'я; у 70,8% студентів після занять фізичними вправами покращується настрій, вони відчують бадьорість і підвищується працездатність; у 40,4% частково задоволенні заняттями фізичними вправами; 41,1% студентів виявили обізнаність про вплив шкідливих звичок на організм людини.

За результатами з п'яти індексів соматичного здоров'я студентів коледжу, безпечний рівень виявився тільки близько у 6% обстежених.

Для майбутнього фахівця-кухаря мають бути притаманні: хороша зорова і моторна координація, високий ступінь координації руху рук; добре розвинута тактильна, м'язова і температурна чутливість, гарний нюх, дотик, смак; оперативна пам'ять, довільне запам'ятовування; велика стійкість, концентрація уваги, переключення, розподіл уваги; наочне діюче мислення, просторове уявлення. Результати психомоторних досліджень свідчать, що більшість обстежених студентів досягли середніх рівнів за усіма показниками професійно важливих психомоторних якостей, окрім тесту визначення зорової довільної та оперативної пам'яті, що має рівень вищий за середній і сприйняття часу – нижчий за середній рівень.

На основі проведених досліджень, для студентів коледжу ресторанного сервісу і туризму за спеціальністю «кухар» було розроблено практичні рекомендації ППФП та педагогічні умови її реалізації в яку увійшли теоретичний та практичний розділи.

1. Горбунова М. В., Кирилюк Е. В. 333 современные профессии и специальности : 111 информационных профессиограмм. Изд. 2-е, доп. и перераб. (Справочники). Ростов на Дону : Феникс, 2010. 443 с.

3. Мицкан Б. М., Римик Р. В., Маланюк Л. Б. Професійно-прикладна фізична підготовка у технічних закладах освіти. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Фізична культура*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 20. С. 122–127.

4. Раевский Р. Т. Проблема физической подготовленности современного человека и пути ее решения на пороге XXI века. *Физическая культура, спорт, туризм – в новых условиях развития стран СНГ* : Междунар. науч. конгр. Минск, 1999. Ч. II. С. 20–24.

5. Педагогічні умови формування рівня рекреаційної активності у студентів вищої школи / Р. В. Римик, Л. Б. Маланюк, А. В. Синиця, О. М. Лещак, В. Р. Римик. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 : «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт)»* : зб. наук. праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 5 К (86). С. 272–275.

ВПЛИВ ПСИХІЧНИХ І ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ НА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ПІДЛІТКІВ

Руда Т.М.,

аспірантка кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

Актуальність дослідження стресу і стресостійкості має неминучий характер і обумовлена своєю соціальною значимістю (Бодров В.А., 2006; Щербатих Ю.В., 2006).

Проблема стресу і стресостійкості у підлітків виявляється надзвичайно чутливою до того образу людини, який складається в сучасному суспільстві, визначаючи особливе розуміння місця і ролі психічного і фізичного на різних етапах онтогенезу. Пов'язано це з тим, що стрес не може бути віднесений тільки до числа проблем психології. Це, перш за все, проблема людини і її цінності, яку вона платить за забезпечення своєї психофізичної цілісності, зберігаючи стійкість у багатовимірному бутті та мінливому світі. Властивість протистояти стресу формується в процесі життєдіяльності і найтіснішим чином пов'язана з відображенням власних психічних і фізичних можливостей людини, досвідом розв'язання стресогенних ситуацій, що підтверджує актуальність вивчення онтогенетичних аспектів стресостійкості та впливу на неї фізичного стану людини. Саме такий ракурс проблеми стресостійкості досі залишається найменш вивченим.

Мета дослідження – встановити залежність стресостійкості підлітків від їх психофізичних якостей.

Методи дослідження. Стресостійкість визначали за методикою Н.В. Корчева, Н.В. Рябчікова, тривожність за методикою Дж. Тейлора, нервово-психічну стійкість за В.А. Бодровим, самооцінку сили волі за Н. Обозовим, реактивну та особистісну тривожність визначали за Ч.Д. Спілбергером – Ю.Л. Ханіном. Для оцінки фізичної підготовленості використовували тести, що передбачені шкільною програмою з фізичної культури. Статистичну обробку кількісних даних здійснювали з використанням коефіцієнту кореляції Пірсона.

Результати дослідження. У результаті дослідження фізичної підготовленості підлітків ми виявили, що загальний рівень фізичної підготовленості в найбільшій мірі залежить від таких фізичних якостей як витривалість, та силових і координаційних здібностей.

За результатами психодіагностики підлітків виявлено найбільш високий взаємозв'язок між тривожністю, нервово-психічною стійкістю та стресостійкістю, тобто чим вищий рівень тривожності тим менша резистентність підлітків до стресогенних ситуацій.

Встановлено, що між такими психічними якостями як тривожність, самооцінка, нервово-психічна стійкість і стресостійкість існує прямий кореляційний зв'язок.

У результаті обробки даних за методом кореляції Пірсона нами виявлено, що загальний рівень фізичної підготовленості підлітків вірогідно корелює з їх стресостійкістю. При цьому найбільшу стійкість до стресу проявляють підлітки з високим рівнем витривалості і координаційних здібностей.

Висновок. Отже, рівень стресостійкості у підлітковому віці визначається як психічними (особистісною і ситуативною тривожністю, нервово-психічною стійкістю), так і фізичними якостями (витривалістю і координаційними здібностями).

1. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление. Москва : ПЕР СЭ, 2006. 528 с.

2. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 256 с.

ФОРМУВАННЯ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФУТЗАЛІСТІВ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ЗМАГАЛЬНОГО ПЕРІОДУ

Синиця А.В.,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри спортивно-педагогічних дисциплін

Футзал є одним з молодих, але вже досить популярним видів спорту. У міні-футбол (футзал) грали, завжди і повсюди, але паралельно з великим його на початках не сприймалося серйозно.

Успіхи будь-якої футбольної команди, у тому числі і юнацької, визначаються в основному трьома факторами: технікою гравців, тактикою й загальним станом кожного гравця, а саме фізичним, морально-вольовим та психологічним.

Сучасний футзал – атлетична гра, що характеризується високою руховою активністю гравців. Специфіка гри, що протікає зі змінною інтенсивністю в динамічному режимі м'язових скорочень при тривалому, швидкому й майже безперервному реагуванні на ситуації, що змінюється, висуває високі вимоги до рівня швидкісно-силових можливостей футболістів.

У зв'язку із цим першорядного значення набуває наукова розробка й практичне використання методів формування стану оптимальної готовності до змагальної діяльності гравців протягом усього змагального періоду, конкретних змагань річного циклу. Тут певного значення набуває питання організації, вибору змісту й керування тренувальним процесом при формуванні готовності до змагальної діяльності. Саме в змагальному періоді на основі стабілізації швидкісно-силової підготовленості як фундаменту реалізації техніко-тактичної майстерності футболістів.

Метою роботи є дослідження й аналіз швидкісно-силової підготовленості спортсменів під час тривалого змагального періоду у футзалі і її впливу на техніко-тактичну майстерність футзалістів.

Для вирішення поставлених завдань використалися методи досліджень: аналіз літературних джерел, педагогічне, опитування респондентів, тестування рівня підготовленості футзалістів, методи математичної статистики.

У процесі вивчення науково-методичної літератури за проблемою дослідження були проаналізовані теоретичні основи фізичної та швидкісно-силової і технічно-тактичної підготовки футзалістів в умовах тривалого змагального періоду. Визначено, що фізична підготовленість, будучи фундаментом росту майстерності футболіста, необхідна для успішного рішення техніко-тактичних завдань.

Була проаналізована динаміка швидкісно-силової підготовленості футболістів протягом тривалого змагального періоду (з жовтня 2018 року по квітень 2019 року) і визначено, що за всіма показниками відбувається зниження значень в обох досліджуваних групах. У першій команді в середньому на 12%, а в другій команді – на 20%.

У дослідженнях була проаналізована динаміка техніко-тактичної підготовленості футболістів протягом тривалого змагального періоду й визначено, що за даними показниками також відбувається зниження значень. У першій команді в середньому на 16%, а в другій команді – на 24%.

Показано прямий вплив рівня швидкісно-силової підготовленості футболістів на рівень їхньої техніко-тактичної підготовленості. Чим нижче рівень зниження показників швидкісно-силової підготовленості футболістів, тим менший рівень зниження й техніко-тактичної підготовленості, і навпаки. У цьому випадку, найважливішим педагогічним завданням являється формування оптимального рівня швидкісно-силової підготовленості разом з формуванням техніки виконання провідних ігрових прийомів.

Отже, результати проведених нами досліджень показали, що рівень техніко-тактичної підготовленості футболістів у змагальному періоді тісно пов'язаний з рівнем фізичної і швидкісно-силової підготовленості та напряду залежить від нього. Чим нижчий рівень зниження показників швидкісно-силової підготовленості футболістів, тим менший рівень зниження й техніко-тактичної підготовленості (результати тестування команди 1). Відповідно, чим вище зниження показників швидкісно-силової підготовленості футболістів, тим вищий рівень зниження й техніко-тактичної підготовленості (результати тестування команди 2).

Це об'єктивно впливає на результат, отриманий командами в даному сезоні. У футзалі проблема відновлення й стабілізації працездатності гравців на етапах змагального періоду практично не розроблена, відсутні які-небудь наукові рекомендації з формування системи комплексного застосування відбудовних заходів для втримання рівня швидкісно-силової підготовленості гравців. Тому на підставі проведених досліджень надалі доцільно оптимізувати тренувальний процес швидкісно-силової підготовленості футзалістів у змагальному періоді. При цьому одному з найважливіших завдань раціоналізації процесу підготовки футболістів на етапах змагального періоду можна вважати регулювання навантаження під час проведення змагального періоду.

1. Андреев С. Н., Левін В. С. Міні-футбол : метод. посібник. Ліпецьк : ГУ РІГ «Ліпецька газета», 2004. 496 с.

2. Бабкін А.Е., Селуянов В. Н. Фізична підготовленість футболістів вищої кваліфікації. *Сучасний Олімпійський спорт і спорт для всіх* : матеріали Межд. науч. конгресу. Москва : РГУФК, 2003. Т. 2. С. 10–11.

3. Орлів А. В. Контроль змагальної діяльності в системі керування підготовкою гравців у міні-футболі : метод. рекомендації для студентів. Москва, 2004. 32 с.

4. Петько С. Н., Орлів А. В. Педагогічний контроль у міні-футболі : метод. рекомендації. Москва : РГУФК, 2003. 64 с.

5. Тюленьков С. Ю., Федоров А. А. Футбол у залі: система підготовки. Москва : Терра-спорт, 2000. 52 с.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Ткачівська І.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту

В умовах сучасного, постійно мінливого світу досить швидко змінюються вимоги до людини. Вона повинна володіти такими навичками як уміння швидко орієнтуватися в просторі, швидко створити команду або увійти в неї, тобто бути компетентним, перш за все в плані спілкування. Початкова школа – це перший освітній рівень, який закладає фундамент комунікативної підготовки школярів [2–4]. Згідно Концепції «Нова українська школа» програма шкільного курсу «Фізична культура для 1 класів» досягнення поставленої мети передбачає через формування в дітей комунікативних компетенцій, а відтак – і комунікативних вмінь, як-от: розвиток в учнів здатності спілкуватися і взаємодіяти з дорослими й однолітками, співпрацювати та досягати спільних командних цілей у процесі спортивно-ігрової діяльності, використовувати термінологічний апарат з фізичної культури рідною мовою.

Мета дослідження – виявити стан та запропонувати шляхи формування комунікативних умінь учнів перших класів засобами фізичної культури.

Процес модернізації освіти передбачає формування комунікативної компетентності школярів. Ми визначаємо комунікативні вміння молодших школярів як освоєні дітьми способи виконання дій в процесі спілкування, що залежать від характеру їх відносин до себе, до однокласників, від ступеня емоційного благополуччя кожного школяра в процесі спілкування.

Дослідження проводилося у Крихівецькій ЗШ І–ІІІ ст. У дослідженні взяло участь 62 учні 1-х класів.

Аналіз результатів констатувального експерименту вказує на те, що пріоритетні місця з-поміж комунікативних умінь першокласників займають вміння говорити про свої наміри, вміння подати інформацію доступно, логічно точно висловити свої думки, уміння піднести інформацію.

Результати проведеного кореляційного аналізу показників за методикою І.М. Агафонової [1] виявили взаємозв'язок між проявами агресивності і егоїзму, агресивності і егоцентризму, що свідчить про схильність до проявів ворожості в стосунках з однокласниками у егоїстичних і егоцентричних школярів. У добро-

зичливих школярів найуспішніше розвиваються уміння вітатися з дорослими і однолітками, просити і надавати допомогу або послугу однокласникам, уміння дякувати, слухати дорослих і однолітків, а також вербальні вміння у вільному спілкуванні.

Аналіз отриманих результатів показує, що невпевнені в собі школярі з великими труднощами встановлюють контакти з однокласниками, частіше мають знижений фон настрою, мають більш високий рівень тривожності.

Встановлено, що школярі, які мають високий ступінь прояву егоцентризму, частіше проявляють агресію, ображаються, упираються, але разом з тим їм легше оволодіти вмінням вітати однолітків і умінням відмовляти. Такі школярі успішніше опановують вербальними вміннями і вміють командувати, але вони не схильні грати на самоті, їм важче слухати і підкорятися іншим. Третина дітей проявили доброзичливий тип спілкування, менше половини першокласників – невпевнений тип спілкування. Тривожним є той факт, що під час дослідження виявлено дітей у яких домінує егоцентричний тип спілкування.

З метою виявлення комунікативних дій за погодженням зусиль у процесі організації та здійснення співробітництва було проведено дослідження за методикою Г.А. Цукерман «Рукавички». У майже третини учнів виявлено високий рівень комунікативних дій, більше половини показали середній рівень комунікації і 14,5% учнів показали низький рівень комунікації в співробітництві. Отже, для дітей є надзвичайно важливими сформовані комунікативні вміння: ініціативність в бесіді, спрямованість на соціального партнера, жива участь в розмові, які так необхідні в житті, а також для адаптації та навчання в школі.

Чималі можливості щодо формування комунікативних вмінь мають засоби фізичної культури. Ефективним засобом цілеспрямованого впливу на формування комунікативних вмінь школярів є використання на уроках фізичної культури системи пізнавальних завдань, у основі яких – виконання розумових дій: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, аналогія. Доцільним є використання системи фізичних вправ, творчих завдань, спрямованих на формування вміння слухати й говорити. Виконуючи їх, діти вчаться вести дискусію, змагатися, співпрацювати, будувати діалог, складати вірші, казки, загадки. Інтенсифікувати процес формування комунікативної компетенції дозволяє застосування інтерактивних технологій на уроках фізичної культури, екскурсії на природу. На уроках фізичної культури з успіхом можна використовувати поєднання виконання вправ із голосним проговорюванням – речитативом. Формуванню комунікативних вмінь першокласників сприятимуть народні ігри і забави, ігри-гаївки; рухливі та спортивні ігри на перервах, на прогулянках, на шкільних святах; змагання з використанням рухливих ігор; рекомендовано протягом занять чергувати навчальну діяльність з оздоровчо-рухливими хвилинками та руханками, використовувати пальчикові ігри та руханкову абетку.

1. Агафонова И. Н. Программа «Уроки общения для детей 6–10 лет «Я и мы». Санкт-Петербург, 2003. 70 с.

2. Лозован Л. Ю. Формирование коммуникативных умений младших школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кемерово, 2005. 19 с.

3. Мостова О. Н. Агафонова И. Н. Индивидуально-типологические особенности общения младших школьников : служба практической психологии в системе образования. Санкт-Петербург : АППО, 2005. Вып. 9. 88 с.

4. Штіль С. Сприяння мовленнєвій і невербальній компетентності молодших школярів. *Шкільний світ*. 2010. № 7. С. 55–61.

КОРЕКЦІЯ СИЛОВОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЄДИНОБОРСТВ

Яців Я.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету фізичного виховання і спорту

Сьогодні все ширше обговорюються методи ефективного розвитку функціонального стану нервової м'язової системи, сили і зміни якості м'язів [2]. У сучасному понятті це систематична, добре спланована програма вправ, виконуючи які, спортсмен використовує штанги, гантелі, інші снаряди і тяжкості, різні тренажери, а також власну вагу з метою збільшення опору при різних рухах тіла [5]. Єдиноборства є складним в координаційному відношенні видом спортивної діяльності, обмеженою рамками існуючих міжнародних правил змагань [3]. Роль фізичної підготовки в єдиноборствах не тільки не знижується, але і значно підвищується [4]. При цьому показано, що регламент сучасного поєдинку, незалежно від конкретної формули значно інтенсифікує його, і акцент в методиці розвитку рухових якостей змістився від розвитку сили до силової і швидкісної витривалості, зараз необхідно віддавати перевагу швидкісно-силовій витривалості [1].

У педагогічному експерименті взяли участь 10 студентів у віці від 18 до 20 років. Дослідження проводилося на базі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Комплексне оцінювання силової підготовки студентів здійснювали на основі аналізу рівня їх фізичної підготовки за показниками спеціальної витривалості, на основі дослідження швидкісно-силових якостей та вивчення результативності змагальної діяльності. Для відтворення рухової діяльності борців використовувався тест з виконанням кидків манекена прогином. Для вивчення змагального протиборства спортсменів з позицій діяльнісного підходу застосована методика структурно-змістового (фрагментарного) аналізу, запропонована С.В. Калмиковим (1994).

Статистична обробка отриманих результатів проводилася з допомогою пакету прикладних програм Windows–MS Excel 2017. Для статистичної перевірки гіпотези про вірогідність розбіжностей між показниками різних груп, користувалися t-критерієм Стьюдента.

Для удосконалення швидкісно-силових якостей студентів-борців, що є одним з найважливіших факторів надійності та ефективності виконання техніко-тактичних дій в умовах змагань, на основі рухів борця нами було визначено групи м'язів, на які необхідно спрямувати тренувальні зусилля (розгиначі ніг, м'язи плечового поясу, м'язи спини і згиначі, м'язи черевного пресу).

Усі вправи, що були включені до програми тренувань класифікували за їх характером (вправи з обтяженнями, ізометричні вправи з швидким проявом напруги, стрибкові вправи, вправи з ударним режимом роботи м'язів, вправи, що виконуються комплексним методом, вправи комплексного впливу).

Для ефективного управління процесом розвитку швидкісно-силових якостей студентів, що займаються вільною боротьбою було сформовано 6 мікроциклів тренувань із використанням комбінацій вправ певного характеру (розвиваючий (фізично / технічно), контрольний, підвідний, змагальний, відновний).

Було встановлено, що запропонована нами програма розвитку швидкісно-силових якостей студентів забезпечила достовірне зростання значень анаеробного компоненту спеціальної витривалості, збільшення її силового та швидкісно-силового компонентів за результатами тестів у присіданні з партнером своєї ваги та підтягування ривком на перекладині.

Результатом впровадженої нами програми тренувань було покращення змагальної діяльності, що підтверджувалося вірогідним зростанням тривалості реальних атак, зменшенням часу інтервалів між атаками, збільшенням часу успішних атак та збільшенням часу поєдинку загалом. Як наслідок – зросла загальна кількість перемог на фоні незмінного числа поразок.

Було зареєстровано відсутність змін сили м'язів черевного пресу, що доводить необхідність удосконалення запропонованої нами програми тренувань із акцентом на ефективність обраних вправ.

Виконання поставлених завдань дало змогу отримати певну новизну, яка полягала в тому, що доповнено теоретичну базу знань, що стосуються змісту тренування з огляду на розвиток швидкісно-силових якостей у студентів-борців вільного стилю; розширено перелік методів педагогічного тестування швидкісно-силової підготовленості студентів-борців; запропоновано програму розвитку швидкісно-силових якостей студентів-борців.

1. Арзютов Г. М., Агеев П. М., Саенко С. В. Методика ефективного навчання техніки в єдиноборствах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова Серія : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт*. Київ, 2011. Вип. 12. С. 3–8.

2. Козляков А. В. Силовая подготовленность борцов вольного стиля различной квалификации. *Учёные записки университета им. П. Ф. Лесгафта*. 2010. № 9 (67). С. 43–49.

3. Пакулін С. Л., Ананченко К. В., Ручка Є. В. Вдосконалення техніко-тактичної та психологічної підготовки борців вільного стилю. *Траєкторія науки*. 2016. № 12. С. 9.1–9.12.

4. Фарфель В. С. Методика тренировки борца. *Научные основы физического воспитания и спорта*. Москва : Физкультура и спорт, 2003. С. 343–344.

5. Юшков В. Д. Методы повторных усилий для развития силовых способностей. *Теория и практика физической культуры*. Москва : Физическая культура и спорт, 2010. № 5. С. 15–16.

Факультет філології

ДЕСАКРАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ МОВЛЕННІ

Барчук В.М.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови

Серед сучасних теорій етапів історичного розвитку людства на одному із чільних місць перебуває концепція постіндустріального чи інформаційного суспільства. Якщо зважити, що сучасне «аналітичне суспільство може бути поділене на три частини: соціальну структуру, політику і культуру» [1, с. 205], то маємо визнати, що його природа визначена не так економічними чинниками (структура промисловості і виробництва, структура світового валового продукту), як чинниками зміни і розвитку соціуму, що відбиті у взаємозалежних указаних компонентах. Можемо констатувати, що найбільшій зміні в сучасному світі підлягає людина, а масовий характер суспільної культури формує соціокультурний тип особи, який кількісно домінує в демографічній структурі.

Вагомим чинником впливу на формування суспільного мовлення та його комунікантів є кількість інформації. Насичення і пересичення інформацією життя сучасної людини ставить проблему її резистентності та інформаційних фільтрів для запобігання деформації мовної особистості. З іншого боку, існує проблема зумовленості інформаційного пересичення: сьогодні бути членом мікро- чи макроспільноти, починаючи від сім'ї, трудового колективу та завершуючи місцевою громадою чи громадянською спільнотою неможливо без участі в суспільній комунікації та використанні необмеженої кількості інформації. Власне вплив інформаційного суспільства на мовну особистість, участь якої в суспільній комунікації із інтенсифікацією інформаційного тиску на свідомість та менталітет є об'єктивно зумовленою, і є визначальним чинником розвитку сучасної людини.

У лінгвокультурній структурі мовної особистості ключові знання, що її формують, історично набули таких форм: міфологеми, символи, концепти, мему. Душа як інструмент і продукт свідомості і пізнання представлена і працює у двох сферах: сфері сакрального і сфері профанного. Варто зазначити, що поняття «душа» розуміємо як психоментальне тіло людини (на протигагу фізіологічному тілу), яке є продуктом та інструментом емоційно-мисленнєвої та розумової діяльності, осереддям якої є мовна діяльність (пор. поняття душі в О. Потебні («Думка й мова») [2], Р. Штайнера («Нарис тайнознавства») [4]). Інше розуміння душі пов'язане із вірою, релігією, зокрема як визначального поняття священного, божественного, святого, отже, сакрального [3, с. 71–77].

Якщо оцінити наведений ряд за ознакою вираження сакральних і профанних знань, сформованих лінгвокультурними одиницями, то отримаємо спадну, майже лінійну послідовність: міфологеми репрезентують безумовно сакральний світ, зокрема й світ віри у свідомості мовної особистості; символи можуть пред-

ставляти обидва світи, але виразно тяжіють до сакралізації (символи, що уособлюють профанні сутності, як-от: *тополя, вовк, хліб* і под., служать для розкриття категорій сакрального світу: *любов, добро / зло, пожива* чи *Божий дар* і под.); концепти формують сферу сакрального в одиницях, семантико-функціонально асоційованих із символами, особливо у фольклорному дискурсі, та можуть належати до високого профанного світогляду чи відображати життєві знання в авторському дискурсі; меми безумовно профанні.

Сутність і функції мемів зумовлені їхньою природою. Р. Докінз запровадив це поняття для позначення культурних «генів» за аналогією до генів біологічних. Як біолог-еволюціоніст, вчений вважає, що природа еволюції має геноцентричну (а не організмоцентричну) сутність. Мемами він намагається пояснити ментальну еволюцію людини, а праця, що пропонує концепцію мема, названа «Егоїстичний ген» (у нашому варіанті перекладу «Ген самоті») [7].

У галузі меметики створено й популярні праці, до яких належить книга Р. Броуді «Ментальний вірус. Нове вчення про меми» (1995) (у російському перекладі назва «Психические вирусы») [6]. С. Блекмор у праці «Машина мемів» (1999) визначає людину як фіксатора та ретранслятора мемів та указує, що сучасні інформаційні технології сприяють продукуванню мемів [5].

Десакралізацією вважаємо втрату визначальними культурними елементами мовної особистості – міфологемами, символами, концептами – глибинного духовного змісту, в духовному сенсі святості, у ментальному – шляхетності, внаслідок чого відбувається нівеляція священних знань та духовного підложжя світогляду і ціннісних орієнтирів. Отже, десакралізація має цілком визначену форму. Місце сакральних елементів свідомості займають профанні, які зорієнтовані на інтереси его, мають переважно споживацький характер – стереотипні меми масової свідомості, засвоєні внаслідок інформаційного тиску сучасного суспільного мовлення, як домінанти масової суспільної комунікації. В інформаційному сенсі приватність свідомості, необхідна умова духовного поступу, зникає. Свідомість, позбавлена приватності, деперсоніфікується, має характер масової. Відбувається нівеляція особистості, а, відповідно, утрата людиною **власної** духовної сутності, духовного поступу, який за своєю природою має особистісну, індивідуальну форму. В обох випадках особа підпадає десакралізації, бо її діяльність спрямована не до вищої мети, а до задоволення потреб спільноти, яка представлена як колективна структура профанного світу. Найвразливішими є базові концепти **любов, правда**, а також компоненти їхніх гнізд (*щирість, вірність, відданість, жертовність, чесність, праведність, совість*).

Десакралізація концептів у суспільному мовленні веде до десакралізації, деконцептуалізації свідомості. У структурі мовної особистості сакральні світоглядні компоненти витісняють прагматичні профанні меми. Людина втрачає духовне підложжя особистості.

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія : Хрестоматія*. Київ, 1996. С. 194–251.

2. Потебня А. А. Мысль и язык. Київ : Синто, 1993. 191 с.

3. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
4. Штейнер Р. Очерк тайноведения. Ленинград : Эго, 1991. 272 с.
5. Blackmore S. Meme Machine. New York : Oxford University Press, 1999. 264 p.
6. Brodie R. Virus of the Mind. The New Science of the Meme. Hay House, 2009. 249 p.
7. Dawkins R. The Selfish gene. 30 anniversary edition. New York : Oxford University Press, 2006. 385 p.

СПЕЦИФІКА РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОЇ ТЕЛЕРАДІОСТУДІЇ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Бойчук І.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики

Хоча всі ми вже давно ввійшли у світ цифрових технологій, для інтеграції в т. з. діджитал-суспільство, про яке тепер так багато говорить керівництво держави, потрібно освоювати все нові формати комунікацій.

Базову технічну підготовку студенти мають ще зі школи. Адже нині в смартфоні кожного із них одночасно є в наявності фото- та відеокамера, диктофон, музичний плеєр, персональний комп'ютер та багато інших функцій, які дозволяють не носити з собою безліч окремих приладів.

Новітні технології дозволяють розробляти та налаштовувати для комунікацій додаткові функції гаджетів. І в першу чергу це стосується теледіорадіожурналістики.

Щодня зростає у соцмережах доля візуальних матеріалів. Студенти, які вели прямий етер на радіо, паралельно звикли включати пряму трансляцію у Facebook, Instagram [1, с. 78].

Прямі включення та стрім-трансляції стали звичним явищем завдяки Skype та Viber замість дороговартісних пересувок, релейок тощо.

Навесні 2019 року в ПНУ було створено студентське інтернет-радіо. Завдяки сучасним технологіям, передачі тепер могли звучати повсюдно, оскільки, як відомо, «всесвітнє павутиння» не знає кордонів.

Нагромаджено певний позитивний досвід підготовки радіопередач для студентської молоді міста. Це були програми і постійні рубрики: «Новини університету», «Новини рідного краю, міста», «Цей день в історії», «Спорт», «Музичний калейдоскоп» тощо.

На базі телерадіостудії, «кімнати новин» навіть в умовах карантину працює молодіжна редакція, проводяться онлайн цікаві зустрічі, гуртується творча молодь не тільки з числа студентів-журналістів, а й з інших факультетів ПНУ та навчальних закладів міста й області.

Нагадаємо, що в листопаді 2019 року Прикарпатський національний уні-

верситет ім. В. Стефаника, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківський національний медичний університет та громадська організація «Асоціація сталого розвитку громад» домовились про створення та підтримку діяльності загальноміського молодіжного студентського інтернетрадіо та супутніх медійних проєктів, які будуть висвітлювати життя вузів та університетської молоді. Прикарпатський університет взяв на себе левову долю зобов'язань.

Як не парадоксально, але всесвітня пандемія і затяжний карантин у повній мірі активізували цей процес. Беручи участь у дистанційному навчанні, студенти отримують різножанрові завдання і в міру їх реалізації надсилають для подальшого розміщення на інтернет-радіо.

Але навіть у тому варіанті, який маємо, студентське радіо вже знайшло без перебільшення гідне місце в інфраструктурі вузів, має своїх прихильників і поціновувачів, активно використовується для професійного навчання, інформування про актуальні події студентів і викладачів.

Однак, підготовка фахівців у галузі журналістики потребує підготовки спеціалістів з інших суміжних, але вкрай необхідних для сучасного розвитку медій професій, наприклад, монтажерів, фахівців з комп'ютерної графіки техніки, телерепортерів-журналістів, операторів, режисерів.

На думку автора цих рядків, інших науковців – у навчальних планах з підготовки журналістів варто передбачити таку навчальну дисципліну, як «Комп'ютерно-технічні засоби виробництва засобів масової комунікації» [2].

У період карантину здійснена робота щодо перенесення студійного сервера **<http://unipress.acsd.info>** для роботи з резервних персональних комп'ютерів завідувача та фахівця навчально-виробничої лабораторії «телерадіостудія». Для цього довелося змінити його адресу і налаштування (відтепер і надалі – універсальний варіант **[http:// unipress.acsdua.info](http://unipress.acsdua.info)**).

Активно використовується новітня платформа відео- і аудіоконференцій «Zoom». За час карантину вона набула неймовірної популярності. Її аудиторія зросла з 20 до 300 мільйонів. Це дає можливість проводити на віддаленому доступі навіть такі непрості форми комунікацій, як ток-шоу, талант-шоу, телерадіомарафони.

Телерадіопростір нині твориться і державними, і багатьма комерційними та приватними телерадіоорганізаціями, і в них вимоги до спеціалістів дуже різняться. Чим менша організація, тим більше бажання бачити у себе після вузу такого собі дипломованого «універсального солдата» – тобто фахівця, який би міг якісно виконувати і поєднувати кілька основних і суміжних професій [3].

1. Бойчук І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей) : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. 172 с.

2. Гоян О. Я. Верстка і формат. URL: [http:// journlib.univ.kiev.ua](http://journlib.univ.kiev.ua).

3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

ЗАРОДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЖІНОЧОСТІ

Брус М.П.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Формування лінгвальної категорії жіночості бере початок з індоєвропейської доби і тісно пов'язане з розвитком категорії істот / неістот, особових зв'язків, родових відношень у той час, що відбито в структурі й семантиці первинних номінацій зі значенням особи жіночої статі та позначено на подальшій історії таких найменувань. У спільноіндоєвропейській мові розуміння понять живого й неживого та родового їх вираження було відмінним від сучасного стану. Поняттю живого було підпорядковано все, що діє, перебуває в дії, виражає дію. Окремим поняттям могли відповідати два імені: неістоти та істоти, напр.: «вода» як предмет і «вода» як божественна стихія. Назви живого світу мали чоловічий або жіночий рід, а назви неживого – середній рід. Розрізнення понять живого світу (напр., назви активних сил) й неживого світу (напр., назви знарядь) залежало від мислення тодішньої людності [1, с. 345–346].

У розподілі за статтю імена спільноіндоєвропейської мови не мали виразної й послідовної родової диференціації. Позначаючи навіть різні за статтю істоти, слова не виражали ознак чоловічого або жіночого роду, напр. у назвах споріднення (на зразок лат. *pater* «отець» і *frāter* «брат», *māter* «мать» і *soror* «сестра») не має в основі чи в словозміні нічого такого, що вказувало би на імена чоловічого або жіночого роду. Водночас основи на *-e / o- характеризували переважно імена чоловічого й середнього родів, а основи на -ā-, -jā- – імена жіночого роду. Однак самі іменникові основи на *-e / o- й -ā- не розрізняли чоловічого й жіночого родів, оскільки рід іменника визначався за змістом і за формою прикметника, вжитого з ним. Ад'єктиви виражали жіночий рід за допомогою суфіксів -ā-, -jā-. Жіночий рід утворювався від кореня безвідносно до чоловічого роду, тому первинно він мав більш незалежний характер від чоловічого роду, ніж сьогодні [1, с. 291–294].

Виокремлення прикметників із категорії імен, набуття ними словозмінної парадигми, яка охоплювала й форми жіночого роду, співвідносні з відповідними іменами, сприяло утвердженню категорії роду іменників, що засвідчено вже на ґрунті відокремленого розвитку індоєвропейських племен. За допомогою ад'єктивів, відокремлених від імен для вираження їхніх ознак, рід став специфічною граматичною ознакою іменників, а показником жіночого роду – суфікси -ā-, -jā-. Первинні прикметники, що вплинули на родову класифікацію іменників, спричинили і творення дериватів на -ā-, -jā- від іменникових основ, тобто паралельних номінацій чоловічого роду тематичного типу. Індоєвропейські іменні суфікси -ā-, -jā- під впливом прикметників стали виразниками жіночого роду, а внаслідок фонетичних змін перетворилися на закінчення і стали основними граматичними показниками ознаки жіночості в майбутньому розвитку слов'янських мов [1, с. 294–295].

З індоєвропейської мови успадковано спільнослов'янською, а далі й українською мовою невелику кількість імен зі значенням особи жіночої статі.

Індоєвропейськими за походженням учені вважають назви жінок за родинними стосунками (зі значеннями споріднення і свояцтва): **žena* «жінка, дружина», **mati* (род. в. **matere*) «мати», **dъkti* (род. в. **dъktere*) «дочка», **sestra* «сестра», **svekry* (род. в. **svekrъve*) «свекруха», **snoxa* «невістка», **zъly* (род. в. **zъlъve*) «чоловікова сестра, зовиця», **vъdova* «вдова» та ін. [2, с. 21–22]. Аналіз етимологічних зв'язків таких імен засвідчив, що початок категорії фемінітивності сягає індоєвропейської доби, за якої первинними виразниками ознаки жіночості стали окремі спільноіндоєвропейські корені, що лягли в основу найдавніших іменників зі значенням особи жіночої статі та набули статусу сформованих номінативних одиниць уже на праслов'янському ґрунті.

На подальшій історії формування іменників зі значенням особи жіночої статі позначився взаємозв'язок між давніми категоріями особи, статі, роду. Категорія статі не мала чіткого розрізнення й означення. Назви осіб за певними ознаками в межах живого світу могли бути виражені однаково чи подібно, без виразних показників належності до імен чоловічого або жіночого родів у корені або основі. Тому складним було визначення належності іменників чоловічого і жіночого родів до відповідної статі. Найбільшою мірою імена розрізнялися за суфіксами основи (**-e / o-* – чоловічий рід; **-ā-, *-jā-* – жіночий рід).

Категорія роду імен розвивалася поступово і виділилася як самостійна категорія іменників з формуванням первинних прикметників, для яких категорія роду стала словозмінною, граматичною. Від початку свого розвитку категорія роду іменників була змістовою, а не формальною, тому й спеціальних граматичних засобів для вираження категорії роду субстантиви не набули. Рід первинних назв осіб виражався лексичним способом (**otъсь – *mati*, **synъ – dъci*, **bratrъ – *sestra*). Первинні назви жінок стали базою для творення нових слів і лексичних значень у майбутньому розвитку слов'янських мов.

Специфіка індоєвропейських імен була зумовлена впливом тодішніх чинників. За напівцивілізованих стосунків і відносин життя жінки полягало у виконанні сімейно-родинних обов'язків і господарсько-побутових занять. Із розвитком патріархальних зв'язків жінка входила в рід чоловіка, утрачаючи зв'язки зі своїм родом. Споріднення було визнано всередині батькового роду, а материн рід ставав для жінок чужим, тому й імена рідних за родом батька та чоловіка отримали найбільше вираження. Водночас у родинно-побутовому середовищі виростала господиня дому, власниця майна, одностудія, помічниця чоловіка, що й відображено в наступному розвитку категорії фемінітивів.

1. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / пер. Д. Кудрявского; переработ. и допол. по седьм. франц. изданию А. Сухотиным; под ред. и с примеч. Р. Шор; вступ. ст. М. Сергиевского. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 512 с.

2. Німчук В. В. Праслов'янська лексика. *Історія української мови. Лексика і фразеологія* / ред. кол. : В. М. Русанівський (відп. ред.), В. Л. Карпова, В. В. Німчук, І. П. Чепіга. Київ : Наукова думка, 1983. С. 15–28.

ДО ІСТОРІЇ САМВИДАВУ: АЛЬМАНАХ «КАРБИ ГІР»

Васильчук М.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики

«Карби гір» – підпільний самвидавний літературно-громадський альманах. Виходив від 1984 – до початку 1992 р.; вийшло вісім випусків. Заявлена періодичність – раз на півроку. Місце видання першого випуску (1984) – Коломия. Розмножували на друкарській машинці; деякі числа поширювали у вигляді комплектів чорно-білих знімків; останні випуски тиражували за допомогою ксерокса.

Альманах започаткував Дмитро Гриньків, який згодом став його головним редактором. Редакційна колегія: Дмитро Гриньків – головний редактор; Ігор Кічак – відповідальний за публіцистику та історичні розвідки; Тарас Мельничук – відповідальний за художньо-літературний відділ.

Традиційні рубрики (відділи): «Червона калина» – поезія, проза (літературний відділ); «Золоті ворота» – критика, публіцистика; «Архівні знахідки, документи»; «Наша спадщина» – зі старих видань; «Листи та відгуки»; «Хроніка» – перебіг подій. У вип. 7 з'явилися нові рубрики: «Фотообвинувачення», «З тайстри Чугайстра» (твори для дітей), «З чужого поля».

Перші два випуски альманаху підготував Дмитро Гриньків, разом з дружиною Галиною Гриньків, у підпільних умовах; надруковано їх на друкарській машинці (тираж 15 примірн.). Наступні випуски «Карбів гір» вийшли вже в інших місцях (Косів, Івано-Франківськ, Долина, Коломия і Закарпаття). Тиражі – 30 і більше примірників; тираж останніх трьох випусків був понад п'ятдесят примірників. У пізніших випусках зріс обсяг кожного з номерів: від 50 – до 100 стор. Зокрема «Карби гір» № 4 – 118 стор.; № 5 – 127 стор., № 7 – 155 стор. Формат паперу – А4. Художнє оформлення Опанаса Заливахи: виготовив кліше для титульної сторінки (вона двічі змінювалася).

З різноманітних публікацій Дмитра Гриньківа постає історія «Карбів гір». «У виданні альманаху мені як редакторові сприяли такі люди: в Коломії Ігор Кічак, який дописував і історичні розвідки; Остап Качур – філолог, що писав інколи щось на політичні теми; фінансово – отець Василь Романюк; дружина Галина, що невтомно працювала за друкарською машинкою; вчитель-дисидент з Долинського району Микола Крайник; Опанас Заливаха, львів'яни – сім'я Калинців, коломиянка Володимира Пригородська та інші».

«Карби гір» розповсюджували в Україні: «від Коломії, Косова до Львова, Ужгорода й навіть Києва». В якийсь спосіб він опинився за кордоном і про нього говорили в антирадянських радіопередачах, писала преса (зокрема, газета «Америка», США). Видавали і розповсюджували альманах за участі політичних в'язнів (на той час уже звільнених): Йосипа Терелі на Закарпатті, Миколи Крайника (Долинський та Рожнятівський р-ни Івано-Франківщини), Василя Романюка (згодом Патріарх Київський і всія Руси-України; для Косова і Верховини). Четвертий і п'ятий випуски альманаху вийшли при допомозі політв'язня Богдана Ребрика, який займався поширенням альманаху в Івано-Франківську.

Альманах «Карби гір» «уперше репрезентований на Установчому зібранні УАНТЕЇВ (Львів) – Українська Асоціація Незалежної Творчої Інтелігенції, де був і прийнятий до числа таких, тоді незалежних, альманахів і часописів, як «Український вісник», «Євшан-зілля», «Кафедра».

Про прилучення до роботи над альманахом Тараса Мельничука: «Коли Тарас (Мельничук) уник у таку справу і в назву підпільного альманаху, то гаряче підтримав і згодився на співпрацю». У чотирьох числах «Карбів гір» було подано добірки творів Тараса Мельничука, зокрема вперше оприлюднено вірші з циклу, написаного у божевільні, «поему «Тарас Шевченко», кілька віршів різних років, що ніде не були опубліковані, невеличку довідку про поему й статті до 50-річчя Тараса Мельничука».

У п'яти числах «Карбів гір» опубліковано інформаційні статті – хроніка про діяльність УГГ-УГС.

В одному з інтерв'ю Дмитро Гриньків розповідав: «Перший тираж був 15 примірників. <...> А подальші тиражі були майже неконтрольовані тому, що я передав альманах Романюкові Тарасові в Косів, а він там десь намагався розмножити, Крайнику віддавав – він перефотографовував. А вони не звітувалися, скільки зробили. Скількись Терелі передав. Я думаю, що все одно ті тиражі не могли бути великими, але десь до 50 примірників вони сягали».

У виданні публікували поезію Ярослава Лесіва, Ольги Дучимінської, Святослава Гординського, Уляни Кравченко, Миколи Хвильового, Богдана Лепкого, Володимира Сосюри, Богдана-Ігоря Антонича. Оприлюднено два пісенні тексти про Коломию з нотами Олександра Чеховського та ін. Публіцистика, історичні розвідки Левка Лук'яненка, Богдана Ребрика, Ігоря Кічака, Василя Барладяну, Богдана Якимовича та ін. Рецензії на різноманітні видання, зокрема й на збірник споминів про недавнє минуле «Коломия й Коломийщина» (Філадельфія, США, 1988).

Теми, які обговорювались на сторінках «Карбів гір»: історія України, національна символіка, пакт Молотова–Ріббентропа, злочини радянського режиму, в'язні совісті, діяльність УГКЦ, екологічні проблеми та ін.

«Карби гір», як й інші самвидавні часописи (зокрема коломийський альманах «Досвітні вогні»), передували появі легальної національно спрямованої преси, що постала після виборів до рад 1990 року.

1. Гриньків Д. На вістрі перемін. Коломия : Вік, 2006. 124 с.
2. Гриньків Д. Політ в'язня. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. С. 103–105.
3. Карби гір. Число 7. Америка [Філадельфія, США]. 1990. 6 березня.
4. Гриньків Д. Карби гір : машинопис. 1990. 1 с.

ПОШИРЮВАЧІ В СИСТЕМІ РЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Воробець О.Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та германського мовознавства

Поширювачі, входячи у функціонально-семантичну структуру речення, вступають у тісний взаємозв'язок власне із предикатом, оскільки «семантичне та функціональне наповнення предиката настільки багатогранне й насичене, наскільки й слабке в силу його вербальної прив'язаності при одночасному залученню у сферу його впливу інших морфолого-синтаксичних засобів, виникнення на цій основі внутрішніх ускладнень у межах як самого предиката, так і в його відношеннях на рівні речення» [3, с. 7].

Очевидно, що аналіз семантичної організації речення передбачає розгляд функцій окремих синтаксем, мережі системних відношень між ними, синтаксичних властивостей граматичних класів слів [2, с. 249]. У цьому руслі студіювання теорії поширювачів вмотивоване необхідністю аналізу й переосмисленням утрадиційнених наукових парадигм щодо вивчення поширювачів та інтерпретації новітніх класифікаційних систем поширювального характеру, які сформовані на підґрунті або однієї ознаки (формальна, семантична, функціональна, прагматична та ін.), або полівекторних ознак комплексного відтворення (формально-семантичні, функціонально-семантичні, семантико-синтаксичні та ін.). А також доцільно розглянути ідею усвідомлення поширення як синтаксичної категорії речення.

У зв'язку з цим виправданими є міркування А.П. Загнітка, який у семантичній структурі речення розмежовує два компоненти: «субстанційний та екзистенційний. На відміну від субстанційного, екзистенційний компонент речення – це здебільшого валентнозумовлювальний предикат, а розглянуті семантичні ролі валентнозумовлених компонентів належать до основного складу речення, що в мовленнєвій сфері зазнає певної модифікації чи інтерпретації, внаслідок чого семантично елементарне речення перетворюється на неелементарне» [1, с. 200], враховуючи ідею про поширеність як елементарного, так і неелементарного речення із семантичної позиції, як простого, так і складного речення із традиційної формально-граматичної позиції, причому визначниками тих чи тих пропозицій виступають різнотипні поширювачі. Наприклад: *Спочатку вона довго лежала в сінях під ступою* (О. Довженко) – модель поширювача з темпоральною семантикою [Adverb] temp, модель поширювача з локативною семантикою [Praep + S₆ + Praep + S₅] loc; *Після рибалки дід Захарко запаливав цигарку і довго сидів біля хати на колодці, дивлячись в одну точку, немовби на поплавок* (О. Довженко) – моделі поширювачів із темпоральною семантикою [Praep + S₂] temp та [Adverb] temp, модель поширювача з локативною семантикою [Praep + S₂ + Praep + S₆] loc, модель поширювача з локативною семантикою [Praep + Num₄ + S₄] loc, модель поширювача з об'єктною семантикою [Praep + S₄] obj; *Аж ось в неділю, тижнів через п'ять, якраз*

після обіду, коли ми сиділи всі коло хати, лузаючи насіння, дивимось – біжить Пірат, заморений, худючий (О. Довженко) – моделі поширювачів із темпоральною семантикою [Praep + S₄] temp, [S₂ + Praep + Num₄] temp та [Praep + S₂] temp.

Отже, поширювачі входять у систему речення як поліфункціональні компоненти, яким притаманні як облігаторні, так і факультативні функції на противагу суб'єктній та предикатній зоні структурної моделі речення.

1. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. 3-тє вид., виправл. і доповн. Донецьк : ДонНУ, 2008. 294 с.

2. Кононенко І. В. Прикметникові предикати в українській і польській мовах. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Ч. I. Warszawa ; Івано-Франківськ, 2014. С. 391–408.

3. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. Київ ; Варшава ; Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 408 с.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *MONTI / BERGE / ГОРИ* ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ (на матеріалах італійської, німецької та української мови)

Гуся Л.В.,

аспірант кафедри загального та германського мовознавства

Національні риси мовної особистості розпізнаються у творчому перетворенні й вербалізації світу індивідуумом. Поняття мовної свідомості нерозривно пов'язане з поняттям мовної особистості, культурної ідентичності, менталітету, національного характеру, етнокультурної ідентичності, що у своїй сукупності формують особистість, котра належить до певної культури, нації чи етносу.

Мовознавців все більше цікавлять закономірності формування й функціонування мовної свідомості у внутрішньому та міжкультурному етнічному середовищі, специфіка мовної свідомості представників різних соціальних, професійних, вікових і статевих груп. Сьогодні можна спостерігати різновекторність етнічної ідентифікації Східної та Західної Європи. Цей процес невід'ємно пов'язаний з такими суспільними явищами як відстоювання власної ідентичності депортованими народами, міграційними процесами, що були зумовлені етноконфесійними, релігійними, політичними та національно-культурними чинниками. Враховуючи складні історичні процеси та багатий культурний досвід досліджуваних нами народів, можемо стверджувати, що проблема національно-етнічного самовизначення є актуальною у італійській, німецькій та українській мовах, оскільки визначення етнічної ідентифікації особистості ускладнюється її полікультурністю [5, с. 105–120].

Асоціативний експеримент (від лат. associatio – поєднання, experimentum – досвід), дозволяє розкрити семантичну структуру концепту в лінгвокогнітивній свідомості носіїв мови та визначити ступінь інтенсивності когнітивних ознак,

що складають цей концепт у розумінні різних носіїв мови. Асоціація визначається як «зв'язок між певними суб'єктами або явищами, що базуються на нашому особистому, суб'єктивному досвіді. Досвід цей може збігатися з досвідом тієї культури, до якої ми належимо, проте він є також і особистим, вкоріненим в минулому досвіді окремої людини» [3, с. 289]. Таким чином, вивчаючи асоціації, ми звертаємося до неусвідомленого, глибинного шару психіки людини.

Існує декілька різновидів асоціативного експерименту, які застосовують при дослідженні смислу та структури концепту.

Для вільного асоціативного експерименту важливим є фіксація першої реакції на слово-стимул. Слово-стимул під час експерименту несе в собі фонологічні, граматичні та, найважливіше, семантичні ознаки, що відображені в свідомості окремого носія мови.

Г.А. Мартинович зазначає, що асоціативні реакції класифікуються як стереотипні, які поділяються на частотні, стандартні, найбільш регулярні та одиничні, що передбачають індивідуальні, нестандартні асоціації. Стереотипні реакції базуються на автоматичній актуалізації зв'язків, що виникають на основі суміжності або схожості та закріплені у мовній свідомості носія мови здебільшого як результат прочитаного чи почутого. Одиничні реакції базуються на індивідуальному зближенні уявлень та понять за суміжністю чи схожістю, в результаті чого утворюються нові, нетипові асоціативні пари [1, с. 93–99].

Ядро асоціативного поля *Monti / Berge / Гору* у мовній свідомості італійців, німців та українців складають лексеми абстрактного характеру, що репрезентують найбільш частотні, стереотипні інтерпретації просторового образу *Гору*:

- в італійській мові: *Libertà, riposo, aria pulita, sport, tempo libero, natura*;
- в німецькій мові: *Freiheit, Sport, Ruhe, saubere Luft, Freizeit, Natur*;
- в українській мові: *Свобода, відпочинок, вільний час, природа, чисте повітря, спорт*.

Реакції з емоційно-оцінною конотацією (90 відсотків відповідей з позитивною конотацією) вербалізовано лексемами, що позначають:

- позитивний емотивний стан людини:
- в італійській мові: *ricordo della infanzia, silenzio*;
- в німецькій мові: *Genuss, Ruhe, Glück, Freundschaft, Sicherheit*;
- в українській мові: *почуття радості, відчуття затишку та спокою, натхнення, захоплення, глибокі роздуми*.

Реакції з емоційно-негативною конотацією (10 відсотків відповідей) вербалізовано такими лексемами, як:

- в італійській мові: *impotenza, chiusura, ostacolo da superare, sfida, solitudine*;
- в німецькій мові: *Einsamkeit, Barrieren, Grenzen, Beständigkeit*;
- в українській мові: *перешкода, важкість, розлука, онір*.

Ці асоціати виявляють зв'язок просторового образу гір із способом життя або бажанням бути ближче до природи, відпочити від ритмів сучасного світу, гіперактивної діяльності.

Слід відмітити, що ядерні ознаки асоціативного поля *Monti / Berge / Гору*, беручи до уваги кількісні та якісні характеристики отриманих реакцій, здебіль-

шого збігаються за характеристиками у італійської, німецької та української мов.

1. Мартинович Г. А. Опыт комплексного исследования данных ассоциативного эксперимента. *Вопросы психологии*. 1993. № 2. С. 93–99.
2. Уфимцева Н. В. Русские: опыт еще одного самопознания. *Этнокультурная специфика языкового сознания* : сборник статей. Москва, 1996. С. 139–162.
3. Фрумкина Р. М. Психолингвистика. Москва : Академия, 2001. 320 с.
4. Ягунова Е. В. Эксперимент в психолингвистике : конспект лекций и метод. рекомендации. Остров, 2005. 51 с.
5. Tiziana Mancini. *Psicologia dell'identità etnica*. Roma : Carroci editore, 2006. 274 p.

УКРАЇНСЬКА ПАРТИКОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ПЕРСПЕКТИВИ

Джочка І.Ф.,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент,
доцент кафедри української мови

Про партикологію як окремий напрям наукових пошуків ще наприкінці ХХ століття йшлося в монографії «Функції часток у висловлюванні» російської вченої Тетяни Ніколаєвої. На сьогодні в межах сучасного розуміння часток мовознавці виокремлюють два основні підходи: синхронний та діахронний. Діахронний пов'язаний із вивченням становлення часток як особливого розряду слів, переходу слів з інших частин мови у частки, формування граматичної омонімії часток та слів інших частин мови, формування груп часток за значенням тощо. У межах синхронного аналізу виокремлюють такі підходи: традиційний, функціонально-семантичний, комунікативний, зіставний і типологічний, перекладознавчий [1, с. 31–37].

Уперше термін 'частка' в сучасному розумінні граматичного статусу цих слів ужив у своїй граматиці Мелетій Смотрицький, оскільки до нього та й пізніше більшість мовознавців використовували цей термін на позначення класу службових слів загалом чи окремих його розрядів. На думку Катерини Симонової, частки становили досить численний клас слів із розмаїтою семантикою та строкатістю виконуваних функцій ще у кінці XVI – 1-ї половини XVII ст., про що свідчать дослідження часток у тогочасних граматиках. Водночас учена зазначає, що «виділення часток в окремий лексико-граматичний клас слів пов'язане з ім'ям ученого-славіста, викладача Ніжинського історико-філологічного інституту проф. А.В. Добіаша, який уперше чітко сформулював критерії розмежування часток і прислівників» у своїй праці «Опыт семасиологии частей речи и их форм на почве греческого языка», яка вийшла друком 1897 року у Празі [5, с. 47]. Саме тоді були закладені передумови для виокремлення та дослідження цього граматичного класу слів у слов'янських мовах, зокрема й в

українській. Зазначене свідчить про **актуальність** з'ясування генези й розвитку української партикології як окремого напрямку наукових досліджень в українській лінгвістиці.

Першими ґрунтовними дисертаційними роботами минулого століття, які заклали підвалини для подальших студій з партикології є дослідження Катерини Симонової, присвячене аналізу формування складу і розвитку функцій модальних часток в українській мові (1982) [6], та Миколи Давиденка, у якому розглянені частки з погляду їх складу, функції та семантики (1993) [Див.: 1, с. 234]. Партикули як компоненти синтаксем досліджені в дисертаціях Олени Покидько «Інтонація і функціональна семантика висловлювань із підсилювально-видільними частками в українському літературному мовленні», 1994 [4] та Валентини Чолкан «Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові», 2001 [Див.: 1, с. 263], у яких вдало поєднані семантико-граматичний і функціонально-семантичний підходи.

Вторинні частки у межах діахронного підходу із залученням традиційних напрямів (зокрема семантико-синтаксичного, словотвірно-семантичного і морфолого-семантичного, стилістичного) та функційно-семантичного стали об'єктом дисертаційних студій Людмили Бондаренко («Склад та комунікативні функції вторинних часток», 2005) [Див.: 1, с. 253], Лариси Бутко («Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти)», 2008) [2], Оксани Кушлик («Омонімія незмінних класів слів», 2000) [Див.: 1, с. 257]. Функційно-семантичний підхід представлений й у праці Світлани Педченко («Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові», 2010), у якому проаналізовано семантико-прагматичні особливості вживань більше ніж 40 модальних часток [Див.: 1, с. 260].

Сучасною ґрунтовною працею в українській лексикографії ХХІ ст. став «Словник часток» Анатолія Загнітка та Анни Каратаєвої, у ньому простежено різноманітний функційний вияв, регулярність / нерегулярність синонімії, антонімії, омонімії, частотності часток та їхніх еквівалентів [3].

Фундаментальним дослідженням, що репрезентує аналіз часток української мови як дискурсивних слів, є монографія Флорія Бацевича [1]. У ній представлено семантико-прагматичний опис українських партикул і закладено міцну теоретичну й практичну основу для подальших студій, оскільки об'єктом лінгвістичного опису стали 40 найбільш комунікативно активних часток української мови. Учений пропонує структуру можливого словникового опрацювання часток як дискурсивних слів, яка стане підґрунтям для нової лексикографічної праці інтегрального типу (з обов'язковим та факультативним компонентами).

Отже, українська партикологія сьогодні представлена вагомими здобутками в теоретичному й прикладному опрацюванні часток з погляду синхронії і діахронії. Перспективними вважаємо студії, присвячені аналізу часток у рамках комунікативного, зіставного і типологічного, перекладознавчого підходів, у межах діахронного – з'ясування омонімії часток і слів інших частин мови. Актуальним завданням сучасної лінгвістики є й створення словників дискурсивних слів, зокрема часток.

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014. 228 с.
2. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. 199 с.
3. Загнітко А., Каратаєва А. Словник часток: матеріали і статті. Донецьк : ДонНУ, 2012. 381 с.
4. Покидько О. М. Інтонація і функціональна семантика висловлювань із підсилювально-видільними частками в українському літературному мовленні : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / НАН України. Київ, 1994. 161 с.
5. Симонова К. С. До питання про статус службових слів у науковій концепції частин мови. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Філологічні науки. 2004. Т. 34. С. 46–50.
6. Симонова Е. С. Формирование состава и развитие функций модальных частиц в украинском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1982. 254 с.

ОПАНУВАННЯ ДІЄСЛОВА ЯК СКЛADOVA ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Дорогович Н.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янських мов

Зміна підходів до процесу навчання, прагнення підвищити його результативність, розширення методологічної та інструментальної бази зумовили значні зміни в процесі викладання іноземних мов. Все більшого значення набуває комунікативно-діяльнісна стратегія навчання мови, що відображає реальні потреби як пересічних мовців, так і галузевих фахівців у сучасному глобалізованому світі.

Це зафіксовано в документах Ради Європи, зокрема в *Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* (2001 р.) [1]. На перший план Рекомендації висувають комунікативну компетенцію – поняття складне, багатокомпонентне, з тривалою передісторією дослідження. У лінгводидактиці воно висвітлене в теоретичних працях багатьох науковців, зокрема українських (Ф. Бацевич, В. Редько, О. Бігич та ін.) та польських (Г. Коморовська, В. Мйодунка, А. Серетни, І. Яновська, А. Чеховська та ін.). Комунікативна мовна компетенція пов'язана передовсім з діяльнісним аспектом, адже забезпечує людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби [1].

У зв'язку з цим перед викладачем постає завдання – максимально ефективно організувати навчальний процес, спрямований на успішне оволодіння студентами іноземною мовою і досвідом її використання у практичній діяль-

ності. Цим зумовлено актуальність теми роботи. **Мета** – дослідження чинників, що забезпечують успішне опанування дієслова у процесі вивчення польської мови українськомовними студентами в умовах компетентісно орієнтованого навчання.

Відповідно до стандарту вищої освіти України, до фахових компетентностей філолога входить «здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв’язання комунікативних завдань у різних сферах життя», а також здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні та знання з теорії та історії мов(и) [2, с. 8]. Звідси випливає, що йдеться не лише про практичне оволодіння польською мовою, а й про ґрунтовну теоретичну підготовку, що передбачає знання про мову як систему та володіння метамовою (зокрема граматичною термінологією).

Студенти передовсім повинні засвоїти фонетичну і графічну форму дієслова (його вимову та написання), лексичне значення, синонімічні та антонімічні зв’язки з іншими словами, особливості функціонування в різних комунікативних ситуаціях. Щодо реєстру дієслів, які повинен опанувати студент, варто згадати праці Г. Згулкової: *Słownik minimum języka polskiego* та *Podstawowy słownik języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej*.

Дослідники наголошують на тому, що реалізація конкретних функцій, висловлення думки, передавання істотної в конкретній ситуації інформації можлива лише за умови належного опанування, причому паралельного, як лексики, так і граматичних структур [5, с. 171]. Граматична компетенція полягає передовсім у зразковому відмінюванні дієслова, звідси така велика популярність вправ на засвоєння правильної граматичної форми дієслова. Однак далеко не завжди належна увага приділяється питанню синтаксичної сполучуваності (керування) дієслова, що призводить до неправильного вживання залежного слова або ж заміни його іншим, зазвичай під впливом інтерференції, тобто відхилення від норми й системи другої мови під впливом рідної мови [3, с. 225]. Для українськомовного студента проблема інтерференції є надзвичайно актуальною, тому слід свідомо і посилено працювати над тими граматичними структурами, синтаксична сполучуваність яких для обох мов відрізняється. Наприклад: *chować się, cierpieć, dowiadywać się, dzwonić, głosować, korzystać, myśleć, należeć, pozwalać, protestować, przebierać się, przyglądać się, radzić się, słuchać, specjalizować się, szukać, uczyć się* та ін.

Комунікативний підхід, як відомо, передбачає формування у студентів як рецептивних (аудіювання / слухання, читання), так і продуктивних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, письмо). Дидактики підкреслюють необхідність інтегрованого розвитку згаданих умінь, оскільки це відповідає реальному характерові природного спілкування, у якому всі мовленнєві навички об’єднуються в багатоаспектне ціле [5, с. 166]. За останні кільканадцять років з’явилося чимало матеріалів з розвитку й оцінювання окремих видів мовленнєвих навичок різного рівня складності. Це праці таких авторів, як Д. Галига, П. Гембаль,

Б. Куб'як, Й. Кштонь, Л. Мадельська, Е. Ліпінська, Е. Домбська, А. Серетни, М. Шельц-Мейс та ін. Пропоновані матеріали розроблені з урахуванням *Програм викладання польської мови як іноземної (рівень A1–C2)* [4], які пропонують тематичний, граматично-синтаксичний, стилістичний, функціонально-поняттєвий каталоги, каталог, що охоплює соціолінгвістичні, соціокультурні та реалієзнавчі питання, а також методики й техніки викладання та способи оцінювання результатів навчання.

Враховуючи мету та завдання курсу, рівень вивчення мови та компетентності, якими повинен оволодіти студент, матеріально-технічну базу та зацікавлення академічної групи, викладач повинен коригувати хід навчального процесу, надаючи перевагу найбільш ефективним формам роботи, типам вправ та матеріалам.

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

2. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 18 с.

3. Ткаченко О. Б. Інтерференція. *Українська мова : Енциклопедія*. 2-е вид., випр. і допов. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. С. 225–226.

4. Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2 / Agnieszka Rabiej, Anna Seretny, Ewa Lipińska, Iwona Janowska, Przemysław Turek. Kraków, 2016. 216 s.

5. Seretny A., Lipińska E. Nauczanie kompetencji językowych w układzie zintegrowanym, czyli praktyka w praktyce. *Postscriptum Polonistyczne*. 2012. № 2 (10). S. 165–176. URL: [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum_Polonistyczne/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2\(10\)/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2\(10\)-s165-176/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2\(10\)-s165-176.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum_Polonistyczne/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2(10)/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2(10)-s165-176/Postscriptum_Polonistyczne-r2012-t-n2(10)-s165-176.pdf). (дата звернення: 13.01.2020).

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ

Марчук Г.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики

У зв'язку з процесом прискорення змін в економіці, медіасфера набуває дедалі більшого значення в отриманні й оновленні необхідних фахових знань. Маємо констатувати, що в Україні медіакультура досі залишається фрагментарною і здійснюється переважно стихійно з ініціативи ентузіастів, а вже давно нарізла необхідність її активної присутності у загальноосвітній підготовці молоді та в масових інформаційних процесах загалом як невідомого атрибуту розвитку демократії в умовах інформаційного суспільства. У підручнику для студентів ВНЗ «Медіаосвіта і медіаграмотність» наголошується на негативних

соціальних наслідках діяльності медіа: їхній недостатній відповідальності та, як наслідок, на необхідності «самозахисту» від «недобросовісної медіаінформації» [1, с. 8]. Серед ключових напрямів формування медіакультури важлива роль належить упровадженню і розвитку сучасної медіаосвіти, яка, за визначенням «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні», являє собою «частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа» [2].

Одним із найбільш важливих соціальних механізмів взаємодії особистості, спільноти із середовищем проживання є культурна сфера [3, с. 124]. Історично зумовлена близькість мас-медіа регіону до аудиторії дозволяє їм виступати засобами здійснення контактів між громадянами та владою, індивідами та соціальними інститутами. За допомогою звернення до регіональних медіа громадяни, громадські організації та інші соціальні об'єднання мають змогу отримувати інформацію, звертати увагу керівників влади на місцях до своїх проблем, контролювати їх дії та рішення, представляти та захищати власні інтереси, виступати в якості рівноправних сторін інформаційно-комунікативних обмінів тощо. Також регіональні медіа подекуди є одними з перших джерел даних про події та процеси в конкретному регіоні для його мешканців. Громадяни мають справу переважно з непрофесійними, політизованими, залежними мас-медіа регіонального рівня, у них формується негативне сприйняття цієї складової інституту ЗМІ, що певним чином екстраполюється на всі українські мас-медіа, знижує рівень довіри до них.

Так як ЗМІ все ще залишаються одним із ключових виразників, трансляторів та авторів культурного продукту, то особливого значення набуває медійна культура. Медіакультуру в найбільш загальному сенсі можна позначити як унікальний «код» інформаційної епохи, за допомогою якого передається інформація про навколишнє середовище та формується нове мислення [4, с. 20]. Сучасна ситуація у сфері медіакультури регіону здебільшого зумовлена складними умовами діяльності ЗМІ. Реальна робота регіональних мас-медіа на Прикарпатті з вироблення продукції, яка стосується культурної сфери регіону, досить суперечлива. Аналізуючи, наприклад, ТРК «Карпати» та ОТБ «Галичина», можна відзначити, що програми, які висвітлюють події, заходи, постаті та інші аспекти культурного життя регіону, все ж таки існують, але в невеликому, порівняно із новинними та політичними. Так, на каналі «Галичина» виробляються програми «Країна на запах», «За філіжанкою кави», «Світлиця Надії» телеканал «Карпати» – програми «Світський клуб», «Новий погляд», «Для маленької компанії» тощо. Проте недостатнім, як зазначають самі автори програм, залишається як фінансування цих проектів, так і їх рівень. Навіть на прикладі подібних програм простежується безпосередня залежність регіональних мовників та інших мас-медіа від власників та засновників. Останні використовують ЗМІ переважно для безпосередньої реалізації політичних та інших

інтересів, що суттєво зменшує можливості ЗМІ у формуванні та продукуванні проектів, присвячених сфері культури.

Отже, можна зробити висновок, що ЗМІ регіону працюють на тлі досить суперечливих різнорівневих соціальних процесів. Частково це зумовлено достатньо низьким рівнем медійної культури як самих спеціалістів сфери масової комунікації, так і рівень загальної медійної культури регіону. Необхідно працювати над більш тісним зв'язком між регіональними ЗМІ та їх аудиторією, адже саме вона залишається одним із ключових шансів виживання та конкурентоспроможності регіональних медіа в умовах сучасних ризиків.

1. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В.Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

2. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. URL: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.

3. Ручка А. Медіа і глобальна культура: контекст сучасності. *Медіа. Демократія. Культура* / за ред. Н. Костенко, А. Ручки. Київ : Інститут соціології НАН України, 2008. С. 133–152.

4. Лєгеца С. В. «Актуальна подія» в епоху мінливості: медіа та масова культура. *Наукові студії Львівського соціологічного форуму «Традиції та інновації в соціології»* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 241–250.

5. Змій Л. М. Сучасна медіакультура регіону. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2014. № 891. С. 102.

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ PR В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Марчук Н.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики

Законодавство України визначає місцеве самоврядування як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [4].

Жителі села, селища, міста або кількох сіл, селищ, міст є відповідною місцевою територіальною громадою. Вона вирішує питання місцевого (у межах території села, селища, міста чи об'єднаної території) значення відповідно до Конституції України та законів України, як правило, через органи місцевого самоврядування, тобто органи місцевого самоврядування – це виборні та інші органи територіальних громад, які мають повноваження вирішувати питання

місцевого значення. Система органів місцевого самоврядування в Україні є досить розгалуженою та перебуває на етапі реформування. У контексті проведення реформи децентралізації до органів місцевого самоврядування в Україні відносяться територіальні громади, сільські, селищні, міські ради, у тому числі новостворені об'єднані територіальні громади; сільські, селищні, міські голови; виконавчі органи сільських, селищних, міських рад; старосту ради об'єднаної територіальної громади; районні та обласні ради [2].

Для ефективного функціонування системи місцевого самоврядування в Україні важливим є налагодження процесу комунікації між усіма її складовими, а також інформатизація інформаційних процесів. Також інформаційна діяльність органів місцевого самоврядування є надзвичайно важливим інструментом звітування перед територіальною громадою, тобто перед потенційними виборцями.

Діяльність у сфері паблік рилейшнз є одним із основних інструментів побудови позитивного іміджу організації на всіх рівнях, саме тому органи місцевого самоврядування використовують все більше PR-інструментів та наймають на роботу відповідних фахівців, створюють відповідні відділи чи наймають PR-агенції в ролі підрядників. Піар-діяльність передбачає збір, обробку та поширення інформації про організацію, співпрацю зі ЗМІ, створення масштабних інформаційних приводів, швидку та професійну реакцію на кризові ситуації, висвітлення роботи як органів місцевого самоврядування в цілому, так і особисто керівників. Згідно із статтею 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» самоуправління здійснюється за принципами народовладдя, гласності, колегіальності, підзвітності та відповідальності перед територіальною громадою, тобто інформаційна діяльність є обов'язковою складовою діяльності органів місцевого самоврядування в Україні [4].

Органи місцевого самоврядування Івано-Франківської області системно займаються діяльністю у сфері паблік рилейшнз та популяризують власну діяльність. За підсумками 2019 року Івано-Франківська область посіла восьме місце в Україні в рейтингу прозорості регіонів, а місто Івано-Франківськ посіло десяте місце серед п'ятдесяти найбільших міст. Аналіз проводився в рамках проекту «Транспарентність, фінансове здоров'я та конкурентоспроможність муніципалітетів» на основі аналізу інформаційної політики, складання бюджету, державних закупівель, розпорядження майном, соціальних послуг, кадрової політики, професійної етики та конфлікту інтересів, участі громадян та медіа [5].

На прикладі піар-діяльності виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради бачимо використання синтезу інструментів паблік рилейшнз та їхню ефективну взаємодію. Інформація про діяльність виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради систематично висвітлюється через засоби масової інформації та соціальні мережі. Офіційний Інтернет-сайт міста було запущено ще у 2000 році, а у 2016 році було презентовано оновлений інтерфейс, меню якого вміщає понад 400 розділів різного підпорядкування. На офіційній сторінці мера Руслана Марцинківа в мережі facebook, що налічує 50 тисяч підписників, щодня оновлюється інформація про діяльність міськвиконкому та висвітлюються актуальні питання життя громади.

Отже, паблік рилейшнз є невід'ємною складовою діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. Ефективне ведення піар-діяльності може стати інструментом здобуття та утримання політичної влади або засобом впливу на територіальну громаду.

1. Левчук М. Г. Моделі зв'язків з громадськістю органів місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2009. № 8. С. 81–83.

2. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Корнійчук О. Зв'язки з громадськістю як інструмент державної політики в Україні. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 10. С. 114–121.

4. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/ed20140622/stru2>.

5. Прозорість та фінансове здоров'я. 50 найбільших міст та 22 регіонів. URL: <http://local-governments.icps.com.ua>.

ФЕНОМЕН НАПІВПРАВДИ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

Мельник Я.Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри загального та
германського мовознавства

Лінгвістика останніх десятиліть радикально змінила свій стратегічний курс і переорієнтувалася на антропоцентричну парадигму. У результаті зміни методології і формування нової епістемологічної концепції у центрі поля більшості розвідок опинилися людина-мовець, лінгвокультурний простір, мова як основний людинотворчий і культуротворчий механізм [3, с. 13]. У цьому контексті дискурсологічні концепції вийшли на передову філологічної науки [6, с. 37].

У низці новітніх тенденцій менш форматні напрямки теж набули актуальності. Один із них – це проблема конфлікту класичної риторики і неориторики, етичні засади організації інформаційного простору та ін. [5, с. 199]. І, як наслідок, феномен «правди і неправди» у системі комунікативного простору, у сценаріях комунікативної поведінки опинився не в епіцентрі обговорюваних проблем, але у полі зорі.

У форматі риторико-неориторичного дуалізму привертає увагу феномен «напівправди» як один із малодосліджених чинників, модераторів нашої інформаційної дійсності. У вивченні феномену комунікації, а також деструктивних елементів у структурі інформаційного поля виявилася недостатньою наповнюваність науково-термінологічним і понятійним інструментарієм цієї сфери знань, яка обсервує деструктивну дію видозміненої неправди. Це, власне, і є новою категорією, методологічне поле якої лише починає розроблятися. Про потребу вивчення природи «мутованої брехні», а також демагогії та популізму як явища пишуть представники різних шкіл та напрямків, які тією чи іншою

мірою дотичні до дискурсології [4, с. 88]. Доказом того, що феномен видозміненої неправди, мімікрійно підлаштованої під благочестивість та вищі цінності, потребує додаткової обсервації, є відсутність у більшості джерел інтерпретаційного матеріалу та системи дефініцій щодо напівправди. Тому сучасні дискурсологія, наратологія, комунікативна етика та інші дисципліни не оперують відповідним термінологічним апаратом. Натомість на різних дискусійних площадках йдуть інтенсивні обговорення цієї категорії, відбуваються полемічні спаринги та намагання окреслити коло проблем, визначити шкалу і параметральні ознаки, основні диференційні чинники і тими, хто відстоює статус напівправди.

Адаптивна властивість цього явища є дуже високою, вона є своєрідним невловимим фантомом. Тому у часи давньогрецької філософії та риторики було визнано, що популізм і демагогія є негативним, але не катастрофічним явищем [4, с. 88]. В окремих випадках (зокрема у давніх софістів) ці категорії тлумачили навіть як форми мистецтва, своєрідну естетику, комунікативно-дискусійне тестування співрозмовника. На цьому ж стояли ритори та фатори пізнього Риму. Можливо, статус напівправди (популізму і демагогії) таким би і залишився, якби не настала ера інформаційних революцій, інформаційної глобалізації і публічне слово не прирівнялося до зброї масового ураження. Саме ХХ століття з його катаклізмами, «гарячими» та «холодними» війнами, протистояннями політико-економічних систем і люттю тоталітарних режимів змусило переглянути низку комунікативно-риторичних категорій, у тому числі і неправду як усвідомлений (неусвідомлений) акт впливу на навколишню дійсність, а також системно оцінити типологію девіацій [2, с. 214].

Беручи до уваги те, що процес формування понятійного континууму цієї сфери вжитку (функціонування) неправди (брехні) перебуває на стартовому етапі, слід внести актуальну коректуру в загальне інтерпретаційне тло [1, с. 323]. Необхідно першочергово визначити етико-правовий статус напівправди і це явище, як «усвідомлену дію деформації інформаційної структури з метою обману, ошукання, утримання неправомірних статусних позицій, виграшного положення в умовах інформаційного протистояння; акт програмного і цілеспрямованого підбору неправдивих фактів і перманентне викривлення існуючих інформаційних реалій, статистики та ін.» повинні засуджуватися у прямому і переносному смислі і набувати статусу злочину.

Будь-які спроби описати та визначити положення у будь-якій системі координат неправду (напівправду) приречені на невдачу, якщо не буде задіяно основний статусно-диференційний чинник – правовий статус. Опис свідомої часткової чи повної деформації інформації як анормативної дії і позиціонування її у шкалі злочинності буде відправною, базовою гіпотезою, яка дозволить у перспективі вибудувати струнку і повноцінну систему. Такі дії є досить складною процедурою з урахуванням презумпції невинуватості, а також як базове положення про «право мати право» і «мати право на помилку». Але «помилковість», яка де-факто є брехнею (відвертою і усвідомленою неправдою) і призведе до трагічних наслідків чи іншим чином негативно відіб'ється на долі інших (багатьох) людей, повинна об'єктивно номінуватися саме «брехнею» і

передбачати різні форми покарань. Тоді як напівправда теж повинна бути співвіднесена з етико-правовою, аксіологічною чи ін. шкалою і бути ідентифікована в залежності від наслідків чи масштабу завданої шкоди, кількості постраждалих та ін. Метрична ідентифікація неправди та напівправди повинна бути обов'язковою процедурою в експертній оцінці комунікативної поведінки державних посадовців усіх рівнів, в аналізі роботи судової системи чи журналістської діяльності. Особливо скрупульозно слід вивчати текстові доробки політиків усіх рангів та представників судочинства. Щодо останнього, то необхідно реформувати правовий дискурс у такий спосіб, щоб відверта брехня підсудного чи ін. не підсилювалася неприкритим фарисейством суддівських структур і врешті щоб паяцування суддів не стало глумом над усією нацією. Свідками таких маскарадів є ми всі – впродовж останніх десятиліть сотні гучних справ завершувалися виправдувальними вироками для злочинців, що своєю чергою образило всі верстви населення і спричинило тотальну недовіру як до суддівської, так і до державної системи загалом.

Отже, говоримо про те, що «неправда», а частіше «напівправда» стали надійним прилистком для відвертої брехні і дали їй великі шанси на виживання. Напівправда щільно інтегрувалася в нашу інформаційну дійсність і не вважається злочином. Сучасна дискурсологія, наратологія, комунікативна етика, журналістська та юридична етика, дипломатичний дискурс, політична неориторика виявляються безпорадними перед мімікрійно-адаптивним мистецтвом брехні. Також не варто забувати і про те, що наша епоха революційних інформаційних технологій надала широкий простір для існування правди – тому дискурсу, який відповідає реальній дійсності, а ще більші можливості вдосконалюватися відвертому цинізмові, який одягає шати правди і щирості. Також наголошуємо на тому, що на часі провести інвентаризацію терміно-понятійних систем і уточнити критерії комунікативної лінгвістики, комунікативної девіатології, дискурсології та ін., а найактуальнішими є повний перегляд комунікативних акцій у рамках етики та права. І процедура, яка є обов'язковою у західному судочинстві, – «говорити правду, тільки правду і нічого, крім правди» – повинна стати визначальною формулою і комунікативним кодексом не лише для учасників судового процесу, а й для повсякденного комунікативного стилю кожного громадянина, а особливо посадовця.

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. Москва, 1989.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология. Москва, 2008.
4. Єрушевич Г. Д., Мельник Я. Г. Логіка та етика. Івано-Франківськ, 2016.
5. Мельник Я. Г., Криворучко Н. В. Прологмени до українського дискурсу. Івано-Франківськ, 2012.
6. Язык и наука конца XX века. Москва, 1995.

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ЩАСТЯ* В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Паньків У.Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального і германського мовознавства

Картина світу кожного народу формується і формулюється його національною мовою, яка не тільки репрезентує дійсність, але й сприяє накопиченню знань та представленню світу ідей, виступає універсальною формою концептуалізації світу.

Антропоцентризм у лінгвістиці ХХІ ст. зумовив дослідження вічних для людського буття тем не лише в сучасних, але й в архаїчних картинах світу. Дослідження фундаментальних понять культурного коду античності та класичних мов стає для сучасного глобалізованого європейського світу особливо актуальним.

Одним із невід'ємних сегментів античної культури і загальнокультурних концептів є *щастя*. Попри його універсальність, кожна цивілізація має свою унікальну концепцію цього поняття. Насамперед тому, що бачить світ крізь призму своєї мови. Сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як номінативне поле концепту.

Отриманий нами шляхом суцільної вибірки із репрезентативних лексикографічних джерел класичних мов матеріал свідчить, що на позначення абстрактного поняття *щастя* у латинській мові найчастіше вживалися іменники: *felicitas*, *beatitia*, *beatitudo*, *bonum*, *fortuna*, сталі словосполучення *res secundae*. Також нами виявлено близько 200 фразеологізмів, що вербалізують концепт *щастя* у латинській мові.

Аналіз фразеологічних одиниць виявив наступні основні асоціативно-образні моделі названого концепту.

Щастя – це складний життєвий шлях, що потребує власних значних зусиль і постійних удосконалень, усвідомленого переймання чужого досвіду: *Patiens et fortis se ipsum felicem facit.* – Терплячий і хоробрий робить сам себе щасливим. *Nemo sine cruce beatus est.* – Ніхто без терпіння не буває щасливим. *Fortiter malum qui patitur, idem post potitur bonum.* – Хто мужньо переборює горе, той потім виборює щастя. *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.* – Щасливий той, кого чужі біди навчили бути обережним.

Щастя – це доброчесність і доброта, допомога усім, хто цього потребує: *Beate vivere est honeste vivere.* – Жити щасливо – значить жити чесно. *Honesta vita beata est.* – Чесне життя – щасливе. *Beatus esse sine virtute nemo potest.* – Без доброчесності ніхто не може бути щасливим. *Beatus est, qui prodest, quibus potest.* – Щасливий той, хто допомагає тим, кому може. *Semper beatam se putat benignitas.* – Добра людина завжди вважає себе щасливою. *Dos non facit faustum coniugium, sed virtus.* – Не посаг робить шлюб щасливим, а доброчесність.

Щастя не здобудеш кривдою або несправедливістю: *Felix criminibus nullus erit diu.* – Ніхто довго не буде щасливий злочинами. *Non potest esse feliciter vivi nisi cum virtute vivitur.* – Ніхто не може жити щасливо, якщо живе нечесно.

Щастя окремого римського громадянина – це *bonum publicum* – громадське благо. Успішне життя держави завжди було особливою цінністю римлян. *Felicitas temporum* – Благоденствування епохи. – Цим висловом римський історик Тацит характеризує час правління імператорів Нерви (96–98 рр. н. е.) і Траяна (98–117 рр. н. е.), що настав після жорстокого і деспотичного Доміціана. Очевидно, ця формула взята із вислову: *Rara temporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae sentias dicere licet.* – Рідкісний щасливий час, коли можна думати те, що хочеш, і говорити те, що думаєш.

Виявлення лексичних засобів, що формують номінативне поле концепту *щастя* як одного із найдавніших сегментів античної культури, дає змогу глибше пізнати засади світосприйняття давніх народів, закладає підвалини відтворення їх картини світу та розуміння уявлення про буття у ньому. Лінгвокультурологічні дослідження лексичних одиниць – вербалізаторів концептів – відкривають перспективи подальших досліджень у галузі класичної філології.

1. Апресян Е. С. Образ человека по данным языка: Попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1965. № 1. С. 37–67.

2. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов. Москва : Русский язык, 1988. 960 с.

3. Голубовська І. Антропологічна лінгвістика і класичні мови: можливості дослідження. *Іноземна філологія : український науковий збірник*. 2010. Вип. 122. С. 14–20.

4. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Москва : Русский язык, 1986. 1097 с.

МОВНІ БІОГРАФІЇ МЕШКАНЦІВ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (на прикладі м. Калуш, Івано-Франківська обл.)

Пелехата О.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янських мов

Мова є одним з критеріїв самоідентифікації особи, вона здатна об'єднувати та роз'єднувати людей у суспільствах, тому соціолінгвістичні дослідження у часи розквіту інформаційних технологій дають можливість не бути захопленими зненацька проблемами безпеки України у світі, а вміло вибудовувати політику партнерства та добросусідства з сусідніми державами.

Для сучасної соціолінгвістики важливим є не тільки вирішення макро та мікросоціолінгвістичних проблем, а саме: ставлення людини до певної мови,

визначення причин, що призводять до зміни такого ставлення, існуючі правила та впливи на подібні регламентації у виборі мови, мовні варіанти та динаміка зміни мовних варіантів залежно від суспільно-політичних умов, але й дослідження питання «мовної біографії» людини, життєвий шлях якої є доказом таких змін (праці Н. Вахтіна, В. Гуліди, Е. Голаховської, І. Дзенгель, С. Дубіша, О. Земської, А. Зеліньської, З. Курцовой, Х. Красовської, Л. Масенко, Г. Мацюк, Я. Рігера, Ю. Страчук та ін.).

Матеріалом для аналізу питання «мовних біографій» у м. Калуші є не тільки інтерв'ю з мешканцями, які декларували своє польське походження (2 групи респондентів, народжених до 1939 р., та після 1939 р., запис інтерв'ю у 2019 р.), але й дані відкритого доступу з Всеукраїнського перепису населення (зокрема, результати національного складу та розподілу за рідною мовою) 2001 року. Використовуються також статистичні дані, отримані від голови філіалу польського товариства імені Карпінського у м. Калуш, членів релігійних організацій, представників освітніх закладів м. Калуш.

Основним методом збору емпіричного матеріалу під час «польових досліджень» є так званий метод «snowball sampling», коли один респондент повідомляє про потенційно інших наступних. Під час запису інтерв'ю з мешканцями був застосований також біографічний метод дослідження, коли респондент у вільний спосіб відповідав на питання: хто Ви є за національністю? Ким були Ваші батьки? Якою мовою говорили у Вашій родині? Школу з якою мовою навчання Ви закінчували? Які традиції зберігалися у Вашій родині? Перше причастя, шлюб, похорон у Вашій родині проходили у якому обряді? Звідки Ви знаєте польську мову – з дому, зі школи, курсів, самостійне вивчення? Які мови Вам знайомі та якими мовами Ви послуговуєтеся у повсякденному житті? Як Ви ставитеся до польської мови? Що для Вас особисто означає вибір мови?

Проаналізовано мовні біографії осіб польського походження у м. Калуші з урахуванням поділу за віковими критеріями, за гендерною ознакою, освітою, а особливо, за національною та конфесійною приналежністю. Представлено, як перераховані критерії відіграють важливу роль у виокремленні головних ознак проблеми самоідентифікації, а саме, – «перехідності» (можливість зміни самоідентифікації мешканців взагалі) та «ситуаційності» (зміна самоідентифікації залежно від вигідності ситуації у кожному конкретному випадку).

Усі респонденти, народжені у 30-40-х роках минулого століття, вдома послуговувалися польською мовою. Усі без винятку респонденти, у свою чергу, без проблем вивчали мову українську, граючись на вулиці з однолітками. Усвідомлення «іншості» серед дітей не було нав'язливим.

Юнацькі роки наших респондентів були пов'язані з російською мовою, якщо навчання було у престижних вищих начальних закладах та з мовою українською, якщо респонденти здобували тільки робітничу професію.

Доведена необхідність науково обгрунтованого використання соціолінгвістичних знань як засобів формування нової культури безпеки держави у світі.

Аналіз мовних біографій респондентів м. Калуш свідчить про складність ситуації, в якій перебуває людина пограниччя, і створює безумовні причини для

того, що саме ці люди є мотивовані якнайбільше до зближення з культурою сусідньої держави.

Питання мовної біографії та самоідентифікації належать до одних з найважливіших проблем сучасної гуманістики та мають вирішальне значення для розвитку суспільної свідомості, а також для охорони матеріальної та духовної культури народу

1. Земская Е. А. Язык как деятельность. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 688 с.

2. Zielińska A. Mowa pogranicza. Studium o językach i tożsamościach w regionie lubuskim. Warszawa : SOW, 2013.

3. Krasowska H. Mniejszość polska na południowo-wschodniej Ukrainie. Warszawa : SOW, 2012.

4. Кубійович В. Етнічні групи північнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939 р. Вісбаден, 1983. 212 с.

5. Лозинський Р. М. Етнічний склад населення Івано-Франківська у другій половині ХХ століття. (історико-географічний аналіз). *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія : Географія*. 2011. № 39. С. 231–236.

6. Маційюк Х. Соціолінгвістика як інтегративний напрямок дослідження в контексті сучасної парадигми : міжнародний досвід та українська перспектива. *Наукові записки НУКМА. Філологічні науки*. № 137. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2012_137_8 (дата звернення: 28 січня 2019 р.).

ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ ПРО СЛОВОТВІР

Пена Л.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Першим почав обґрунтовувати думку про виділення словотвору в окрему лінгвістичну галузь знань професор Іван Іванович Ковалик у 1950-х роках. Однак і в раніших роботах маємо згадки про словотвірні особливості української мови. Предметом нашого аналізу є словотвірні риси, зафіксовані у праці Ю. Шевельова «Нарис сучасної української літературної мови», який вийшов у серії «Бібліотека українознавства» Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Мюнхені 1951 року.

Відомості про словотвірну організацію нашої мови в названій книзі автор розглядає під час опису морфологічних та синтаксичних ознак різних частин мови у розділі «Слово в реченні (Частини мови)».

У підрозділі «Іменник» виділено окремий параграф «Наростки і приростки іменників», у якому зазначено, що найпоширенішими способами деривації для цього лексико-граматичного розряду слів є складання основ, префіксація і суфіксація. Ю. Шевельов аналізує словотворчі форманти, які служать

для творення назв осіб чоловічої та жіночої статей; назв дій (процесів), властивостей і абстрактних понять; назв знарядь і речей; назв для позначення «збірності» і «поодинокості»; просторових і часових понять; аналізує наростки емоційного забарвлення.

Параграф «Наростки і приростки прикметників» присвячений характеристиці формантів, що беруть участь у деривації прикметників від іменників; прикметників від дієслів; прикметників від прислівників; прикметників від прикметників (внутрішньо-прикметникові наростки); а також головних приростків прикметників.

«Словотвір дієслова» охоплює опис наростків і приростків, що служать для деривації дієслів різноманітної семантики від різночастиномовних основ. Окремо автор виділив «Творення й наголос дієприслівника».

У параграфі «Словотвір і наголос прислівника» Ю. Шевельов акцентує на тому, що ця частина мови «має дуже мало власних словотворчих засобів, а здебільшого позичає їх від інших частин мови» [2, с. 381]. Проаналізувавши префіксацію й суфіксацію, дослідник стверджує, що найпродуктивнішим у системі прислівника є словозрости – кількаслівні звороти, що зрослися в одне слово.

Аналізуючи особливості службових частин мови, Ю. Шевельов зазначає, що «прийменники не мають свого словотвору, за винятком складання прийменника з прийменником в один складений прийменник» [2, с. 394]; «власний словотвір сполучника розвинений мало» [2, с. 395] і найтиповішим для нього є поєднання з часткою для творення нового сполучника; «словотвір часток нескладний... вони рекрутуються з прислівників і займенників» [2, с. 399], а також можуть утворювати нові слова, поєднуючись між собою.

У параграфі «Словотвір вигуків» мовознавець стверджує, що ці слова мають «досить багаті словотворчі засоби, що мають зовсім своєрідний характер» [2, с. 401]: крім склеювання і подвоєння, у вигуках він виділяє властивий тільки вигукам засіб словотвору – звукову варіацію різних типів.

У «Кінцевих заувагах про словотвір» Ю. Шевельов зазначає, що кожна частина мови має «характеристичні свої типи словотвору» [2, с. 404]: для іменників, прикметників більшою мірою властива суфіксація, меншою – префіксація; у системі дієслова префіксація переважає над суфіксацією; для числівників префіксація зовсім невластива; прислівник, на думку лінгвіста, «стоїть ближче до імен» [2, с. 404]; для службових слів притаманне словозліплювання.

Ю. Шевельов здійснює градацію способів словотворення від найпримітивніших і найменш обмежених до найскладніших і виразно обмежених: звукова варіація; словозліплювання двох типів: а) між собою, напр., числівник + числівник, прийменник + прийменник, частка + частка, вигук + вигук; б) з частками, напр., займенник + частка, сполучник + частка; афіксація. У системі службових частин мови домінують найпримітивніші типи словотвору, натомість у системі іменника, прикметника, дієслова – найскладніші. Однак трапляються й відхилення від цього. Напр., словозрости, що є наслідком словозліплювання (примітивний спосіб), функціонують і в системі іменника, прикметника, дієслова, проте, на думку Ю. Шевельова, «в цих частинах мови вони

можуть бути і здебільшого бувають піднесені на вищий щабель – т. зв. слово-складання» [2, с. 404].

При описі словотвору автор використовує систему термінів, серед яких є такі, що усталилися в українській лінгвістиці, і такі, які не прижилися, однак які, на наш погляд, варто було б уживати на сучасному етапі замість запозичених.

Аналізуючи словотвір, Ю. Шевельов звертається до праць своїх попередників: О. Синявського «Норми сучасної української мови», О. Курило «Уваги до сучасної української літературної мови», В. Сімовича «Граматика», І. Огієнка «Чистота і правильність», О. Огоновського «Studien», Є. Рудницького «Складені слова в українській мові», М. Станиславського «Слова-скорочення в сучасній українській літературній мові», Є. Грицака «Скорочення й скорочені слова в українській мові» та ін.

Про майстерність Ю. Шевельова у володінні науковим стилем є вже розвідки в українському мовознавстві [див., напр., 1], та все ж хочемо наголосити на доступності, нешаблонності й певною мірою образності його наукового мовлення, що, однак, не знижує науковості викладу. Наведемо тільки одну ілюстрацію для підтвердження висловленої думки: «Цей найпримітивніший тип словотвору [«склеювання». – *Л. П.*] відповідає примітивності самих часток, цих, сказати б, мікроорганізмів мови, які, однак, надають їй забарвлення й по смаку, як бактерії кислому молоку або пиву» [2, с. 399].

1. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 3–21.

2. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови. *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.)*. Київ : Темпора, 2012. С. 29–446.

ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДІАОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Пристай Г.І.,

кандидат наук з соціальних комунікацій,
асистент кафедри журналістики

Реформування вищої школи і вимоги до випускників вищих навчальних закладів України докорінно змінюють навчальні методики викладання фахових дисциплін. З'являється нове бачення, якому повинна відповідати «дисципліна про дисципліни». Лише останнім часом відомі науковці виступили з цікавими статтями, де здійснюють постановку важливих питань методики журналістської освіти. Професія журналіста унікальна не тільки за своєю специфікою, коли треба бути ерудитом у багатьох галузях, не тільки ризикованістю при виконанні професійних функцій, не тільки творчою наснагою та психологічною напругою, а й своєю роллю та місцем у комунікативному процесі. Все це накладає на

спеціаліста медіасфери додаткові обов'язки, пов'язані з особливостями журналістики як професійної комунікації.

Одним із актуальних завдань сучасної національної вищої школи в умовах цифровізації суспільства є підготовка високоосвічених, конкурентноздатних спеціалістів, зокрема медіа-фахівців. Завдання викладачів кафедри журналістики факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – фахово підготувати майбутніх спеціалістів ЗМІ. Тому на початковому етапі обираються ознайомчі об'єкти – редакції місцевих газет та видавництв регіону. Зазначені екскурси плануються в межах дисциплін «Газетно-журнальне виробництво», «Видавничий менеджмент», «Видавнича справа» тощо, які дають можливість ознайомити студентів з основами пресової журналістики, розкрити специфіку діяльності журналістів у редакції друкованого ЗМІ, охарактеризувати структуру таких медіа, репрезентувати етапи роботи над створенням друкованого видання. Відмітимо: використання інтерактивних методів (вправи, роботи зі стікерами, відео тощо) на практичних заняттях відображає природну ситуацію, передає певні обставини й середовище, пов'язані з темою дискусії, допомагає сформувати у студентів певну низку асоціацій. Так, основними формами навчання є лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари, педагогічна практика, консультації, колоквіуми, контрольні, курсові й дипломні роботи.

Відмітимо, що журналісти-практики – часті гості Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вони діляться досвідом з майбутніми колегами, а нині студентами спеціальності журналістики.

Однією з результативних форм вивчення фахових дисциплін є навчальні тури й екскурсії, творчі лабораторії, зустрічі з відомими журналістами, майстер-класи від членів НСЖУ, навчальні колоквіуми. Зазначимо: 2018 року студентами 1-го курсу спеціальності «Журналістика» започатковано видавничий проєкт, в рамках якого видано перші журнали «Alium» та «Ferias» [7]. За 2019 рік сформовано ще вісім журнальних тематичних студентських періодичних видань. Ідея створення проєкту виникла у ході проведення лекційних, семінарських та практичних занять з навчальної дисципліни «Газетно-журнальне виробництво». У вищезазначених випусках журналів у різних жанрах журналістики опубліковано близько 300 матеріалів, які підготували студенти. Передували цьому відвідування ними різних культурно-мистецьких заходів та подій краю, зустрічі з цікавими особистостями тощо. Варто наголосити, що екскурсії у різні види ЗМІ мають вагоме значення для формування професійних компетенцій студентів, оволодіння ними прикладними засадами журналістської діяльності.

Зазначимо: напередодні Дня журналіста України 6 червня 2019 року студенти-журналісти презентували свій перший друкований видавничий проєкт «Поміж текстом: журналісти для журналістів». Проєкт започаткований у рамках навчальних дисциплін «Видавничий менеджмент» та «Видавнича справа». У ньому взяли участь студенти 3-го та 5-го курсів. Перший випуск книжки «Медіасфера Прикарпаття» приурочений до Дня журналіста. Наголосимо: мета видавничого проєкту – на практиці удосконалити вміння студентів писати,

формувати, редагувати та укладати свої матеріали. Важливо, що майбутні журналісти вчаться працювати у команді. Видання містить 50 цікавих інтерв'ю з журналістами Прикарпаття, а також зі студентами, які роблять перші професійні кроки у медійній сфері. Відмітимо: 2020 року готується до друку другий випуск студентської книжки за назвою «Кухня журналістики Прикарпаття», який нараховує 55 інтерв'ю не тільки з фахівцями медіасфери Івано-Франківщини, а й вихідцями нашого краю.

Тож можемо стверджувати, що інтерактивні методи викладання навчальних дисциплін мають вагоме значення для формування професійних компетенцій студентів, оволодіння ними прикладними засадами журналістської діяльності. А метод моделювання нового періодичного та книжкового видання дозволяє студентові випробувати свої професійні навички. Таким чином, ефективність навчальної роботи зі студентами залежить не лише від методів і прийомів навчання, а й від формату організації навчального процесу у вищій школі та ґрунтується на взаємозумовленій діяльності викладача й студента.

Дана праця розкриває новий формат викладання дисциплін у вищій школі. Наведено приклади застосування системного підходу викладання окремих курсів у навчальному процесі спеціальності «Журналістика» та розкрито значимість даної методики у роботі зі студентами. Наступні наукові розвідки будуть присвячені дослідженню додаткових навчальних предметів у підготовці майбутніх медіафахівців.

1. Газетна журналістика : навч.-метод. посіб. для спец. 6.030200 – Журналістика / укл. О. В. Богуславський. Запоріжжя : ЗІДМУ, 2003. С. 5–7.

2. Гуревич С. М. Газета : Вчера, сегодня, завтра : учеб. пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2004. С. 65–74.

3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.92. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2782-12>.

4. Потятиник Б. Вимирання традиційних медій скасовується (принаймні до 2015 року). *Сайт Інституту медіаекології*. URL: <http://www.lnu.edu.ua/mediaeco/index.htm>.

5. Сайт «Полиграфическое оборудование». URL: <http://www.poligraf.biz.ua>.

6. Сайт «PRINT-PORT». URL: <http://www.print-port.com.ua>.

7. URL: <https://kjourn.pnu.edu.ua>.

МИСТЕЦЬКЕ УГРУПУВАННЯ «SKUPINA 42» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ АВАНГАРДНОГО МИСТЕЦТВА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Рега Д.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства

Враховуючи різноманітні історичні події першої третини ХХ століття, а відтак і мистецькі тенденції в різних країнах Європи, варто зосередити нашу увагу на розвитку модернізму та авангардизму в окреслений період. Цікавим є те, що Чехословацьке мистецтво початку ХХ століття всіляко намагалося відкидати тодішні сучасні прояви. Основною причиною був розвинутий у національному мистецтві соціалістичний реалізм, який був «монополістом» тогочасного мистецького життя країни. Однак, поволі в національне мистецтво через різного роду контактні зв'язки проникали модерні тенденції, які часто мали авангардний характер. Досі не розв'язаним є питання розмежування чи ототожнення понять модернізм і авангардизм, а відтак функціонування явно авангардних напрямів на тлі модерного розвитку людства початку ХХ ст., а особливо Чехословаччини.

Є чимало думок щодо співвіднесеності авангардизму та модернізму, але низка вчених, як-от: С. Бері, О. Білецький, Г. Вєрвес, М. Калінеску, О. Ковальова, К. Малевич, М. Нєврлі, І. Хассан та ін., дотримуються тієї думки, що всупереч чималій кількості спільних ознак, тісному взаємодоповненню, авангардизм перебуває в опозиції до модернізму, є так званим «задзеркаллям» (за О. Ковальновою) останнього [1].

Водночас, на думку В. Морєнця, найчастіше поняття авангарду «сприймається як категорія підрядна, а водночас ілюстративна стосовно головних рис модернізму» [2, с. 136], іншими словами, авангардизм входить до модернізму, будучи його складовою частиною, таким собі передовим конструктом. Між тим, учений визнає, що можна розглядати авангардизм і як самостійну течію.

М. Калінеску та І. Хассан [3; 4] вважають, що поняття «модернізм» і «авангардизм» потрібно розмежовувати тому, що модернізм «ніколи не передає почуття універсальності й історичного заперечення, таких характерних для авангарду», в силу свого варіативного значення серед різних мов і трактування європейськими дослідниками на противагу авангардизмові, який, «незважаючи на різні й часто суперечливі твердження зазвичай розглядається крайньою формою художнього негативізму» [3, с. 140]. Маємо ситуацію, коли, як писав Е. Ейнштанзон, «хотіли б умістити модернізм у традиції органічного твору, але у той самий час резервуючи відсутність органічності для авангарду як відмінного літературного напрямку» [5, с. 159].

Позаяк авангардизм і модернізм початку ХХ ст. генетично споріднені, що пояснюється історико-культурною ситуацією того часу (стрімкий розвиток науки та техніки, суспільна та духовна криза), погодимося із думкою В. Морєнця про те, що авангардизм є підрядною категорією модернізму [2].

Одним із проявів новітніх тенденцій у мистецтві Чехословаччини стало угруповання «Skupina 42» («Група 42»). Назва взята від року заснування – 1942, однак її становлення можна простежити з кінця 30-х років. Представники цього мистецького угруповання були близькими до таких модерністських течій, як кубізм, конструктивізм, сюрреалізм й екзистенціалізм. У це угруповання входили письменники та поети Jindřich Chalupecký, Jiří Kolář, Ivan Blatný, Josef Kainar, Jiřina Hauková; художники: Kamil Lhoták i František Hudeček; скульптор Ladislav Zívр і фотограф Miroslav Hák. Їхня творчість була спрямована на зображенні захоплення урбанізмом, техніцизмом і НТР. Вони розуміли місто як «місце сили», що ідейно перегукувалося із баченням футуристів. Таких різнопланових людей мистецтва поєднували не програмові документи, які в той час були вкрай популярними, а спільне бачення на мистецтво, шляхи його творення і його роль у суспільстві. Зауважимо, що представники мистецького угруповання «42» не сліпо наслідували тогочасні європейські модерні тенденції, а виробляли власний стиль, процес викристалізації якого припав на важкі роки окупації Чехословаччини. Незважаючи на це, група існувала й після 1945 року й розпалася у 1948 році, проте її вплив на розвиток національної чеської культури було відчутно й після завершення її діяльності.

1. Ковальова О. Ю. Бінарні колізії модернізму та авангардизму в українській літературі п. п. XX ст. (творчість Лесі Українки, Михайля Семенка, Богдана-Ігора Антонича) : дис. ... канд. наук із укр. літератури : 10.01.01 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2006.

2. Моренець В. П. Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща. Київ, 2001. 327 с.

3. Calinescu M. Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-Garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism. Duke University Press, 1987. 422 p.

4. Hassan I. The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature. Madison, 1982. 318 p.

5. Eysteinson A. Awangarda jako / czy modernizm. *Odkrywanie modernizmu. Przekłady i komentarze*. Kraków, 1998. S. 155–200.

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРОПЕЇЧНИХ ЗАСОБІВ У ЗАГОЛОВКАХ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ

Савчук Р.Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики

Мова сучасних медіатекстів репрезентує значні лексико-стилістичні трансформації, зумовлені насамперед інтенсифікацією комунікативно-прагматичної функції ЗМІ. Для медійного дискурсу ХХІ століття характерна тенденція до аксіологічності та безперервні пошуки різноманітних способів її вираження, оскільки для реалізації свого задуму журналістові необхідно зосередити читача

на певних фактах та явищах, сформувані у нього «своє» ставлення до проблеми, яка порушується, перетворити оцінне судження в переконання [3].

Мета нашого дослідження – визначити прагматичний потенціал тропофігуральних засобів у заголовках сучасних інтернет-видань «Бартка», «Версії», «Вікна», «Галицький кореспондент», «Галичина».

Зазначимо: до завдань сучасної прагматики входить не лише вивчення проблеми інтерпретації наміру мовця, але й встановлення закономірностей використання у комунікації лінгвістичних засобів для цілеспрямованого впливу на реципієнта: побудова моделі гіпотетичного адресата, моделювання відносин із адресатом, прогнозування його реакцій [4, с. 148]. Прагматичний аспект масмедійного мовлення передбачає вдале вживання стилістичних засобів для ефективного досягнення комунікативних інтенцій комунікатора.

Як показав матеріал дослідження, використовуючи в сучасному масмедійному дискурсі тропеїчні моделі замість прямих номінацій, автори сфокусовують думку читача в заданому напрямку, роблять спробу «нав'язати» свою систему оцінок і поглядів. Простежимо на прикладі *метафоричних заголовків*: *Агонія великої ріки* (Галичина, 27.04.17) – проблема знищення та забруднення водойм на Прикарпатті; *Вітер з майбутнього* (Галицький кореспондент, 08.01.17) – будівництво першої на території Івано-Франківської області вітрової електростанції; *Тротуар з нахилом до конфлікту* (Галицький кореспондент, 09.04.17) – суперечки між мешканцями вулиці щодо несправності тротуару. Оригінальні метафоричні назви є важливим засобом зацікавлення реципієнта, вони «змушують» прочитати весь текст статті. Метафори не лише викристалізують прагматичні змістові коди, а й функціонують із метою створення естетичного ефекту в мовному просторі заголовка.

Вживання *персоніфікацій* у заголовках аналізованих інтернет-видань пояснюємо прагненням мовців до перебільшення, аби переконливіше донести свою думку до адресата, акцентувати на її «нестандартності» стосовно характеристики певних реалій. Напр.: *Карпати промовляють через народне мистецтво* (Галичина, 18.05.17); *Медицині вливають свіжу кров* (Галицький кореспондент, 04.02.17); *Тарифи поглинають доходи* (Галичина, 23.02.17); *Де заблукала субсидія?* (Галицький кореспондент, 23.01.17) та ін. Репрезентовані тропеїчні структури сприяють формуванню в реципієнта відповідного враження про надрукований текст, що мотивує його подальші дії: відкласти газету чи продовжити читати.

Фактичний матеріал також засвідчує, що серед прагматичних маркерів, маніфестованих тропами, у назвах медіатекстів превалюють *епітетні конструкції*. Вони активують аксіологічні механізми та підсвідомо спонукають до очікуваної суб'єктом емоційної реакції: *Добра вода* (Галицький кореспондент, 04.06.17) – очищена за допомогою спеціального коагулянту; *«П'яні» ліки* (Галицький кореспондент, 20.02.17) – корисні для здоров'я рослини; *Кримінальний талант* (Галицький кореспондент, 12.02.17) – «кар'єра» юного злодія розпочалася у початкових класах; *Грандіозний смітник на Бистриці Солотинській* (Бартка, 04.08.17) – сміттєзвалище великих масштабів. Функціональна особливість епітетів *кримінальний талант*, *грандіозний смітник* полягає не

лише в актуалізації парадоксальних смислових відношень, а й інтенсифікації негативно-оцінних установок.

З'ясовано: у заголовкових комплексах сучасних інтернет-ЗМІ художньо-виражальні засоби, зокрема й *перифрази* (тропеїчні та дескриптивні), запрограмовані як фактори прагматичного впливу на реципієнтів. Напр.: *Свято «українського Бояна»*. У Музичному училищі відзначили 175-ту річницю Миколи Лисенка (Галичина, 01.06.17); *Принцеса лемків*. Христина СОЛОВІЙ: Не думаю, що коли-небудь заспіваю російською (Галичина, 04.05.17); *Франківські трансформери* Анатолія Мицкана. Як стати «шварценеггерами» за чотири місяці (Версії, 03.04.17); *Ті, що живляться сонцем* (Вікна, 03.02.17) тощо. Оскільки описові номінації є носіями латентних інформаційних кодів, то поза контекстом потребують пояснення: *«український Боян»* – український композитор Микола Лисенко; *принцеса лемків* – українська співачка Христина Соловій (виконує переважно лемківські народні пісні); *трансформери, «шварценеггери»* – спортсмени-бодібілдери; *ті, що живляться сонцем* – люди, які відмовившись від газу, користуються альтернативною енергетикою.

Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати: прагматичні наміри мовця реалізуються у заголовках сучасних інтернет-видань за допомогою тропеїчних структур (метафор, персоніфікацій, епітетів, перифраз). Перспективу для подальших наукових розвідок становить аналіз стилістичних фігур як репрезентантів прагматичного значення у новітніх масмедійних текстах.

1. Коваль Т. Особливості формування і розвитку української пресолінгвістики. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1203.

2. Савчук (Ріжко) Р. Лінгвістичні засоби експлікації прагматичного значення у заголовках сучасних ЗМІ (за матеріалами регіональних інтернет-видань). *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 252–261.

3. Шевченко С. Заголовок у сучасних інтернет-виданнях. *Український інформаційний простір* : наук. журнал / Київський нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнародних відносин. Київ, 2014. Ч. 2. С. 241–247.

ГРА З ЧИТАЧЕМ ЯК ПОЕТИКАЛЬНА ДОМІНАНТА У ТВОРАХ МАРЕКА БЕНЬЧИКА «ТЕРМІНАЛ» ТА ЮРІЯ ІЗДРИКА «ОСТРІВ КРК»

Спатар І.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства

Серед низки ознак і характеристик постмодерністського тексту (інтертекстуальність, колаж, фрагментарність, іронія, пастиш) особлива роль відводиться читачеві як реципієнтові й активному співтворцеві одночасно. Інтеграція

реципієнта у художній простір постмодерністського текстового світу передбачає своєрідну деміургійну практику, втілення якої залежить від естетичного досвіду й творчого потенціалу читача. Занурюючись в ігрову стихію твору, читач шляхом декодування прихованих значень і осмислення можливих контекстів пізнає нові істини культурно-історичного, ментального, емоційно-психологічного досвіду, що є основою для подальшого активного розшифровування тексту як домінантної складової процесу пошуку – найважливішого етапу гри.

Однією з особливостей творів (роман «Термінал», 1994) М. Беньчика і «Острів КРК» (повість «Острів КРК», 1994). Ю. Іздрика є передбачувана письменниками інтерактивна кооперація автора і читача. Варто зазначити, що у художньому просторі постмодернізму відбулася зміна ролей реципієнта і автора, зокрема останній не ототожнюється з всезнаючим носієм чіткої позиції чи авторитетним оповідачем. Теза Р. Барта про «смерть автора» утвердила функцію інтерпретатора, зруйнувавши традиційний підхід аналізувати думки й переживання письменника.

З перших сторінок роману «Термінал» присутність автора оприявлена великою кількістю начебто випадковостей, що надто увиразнюють схожість головного героя до письменника М. Беньчика. Оскільки оповідь ведеться від 1-ї особи, а наратор є безпосереднім учасником подій, усі збіги, зокрема і звертання до реципієнта, стають для читача формальною й очевидною причиною для ототожнення героя з автором: «*Na imię tam jak na okładce*» [1, с. 5]. Проте припущення про твір як варіант автобіографії М. Беньчика є лише наслідком задуманої авторської гри.

Стратегічно-сугестивне «налагодження» контакту й діалогу / полілогу з реципієнтом відбувається шляхом розбудови «дружньої атмосфери» і «щирих взаємин», де читач має можливість відчувати себе винятковим (бо він один із «запрошених») партнером у грі не лише з автором, а й з іншими потенційними учасниками. Актуальною й близькою для будь-якого читача є фабула роману і можлива тема гри, оскільки вони пов'язані з найважливішим екзистенційним переживанням: «*Moja historia jest o miłości, od razu mówię*» [1, с. 5].

Анонсована на початку твору любовна подія, як і весь текст загалом, має кілька інтерпретаційних перспектив: іронічну (іронічний підхід до життя як культурної домінанти епохи; натяк на бульварну масову літературу); драматичну (відчуття самотності і безповоротної втрати, туга за щасливим минулим); психологічну (глибокі внутрішні переживання, які актуалізуються крізь призму спогадів); мистецько-творчу (наратор-письменник на тлі власного емоційно-чуттєвого досвіду пише нову історію).

Автор пропонує такий формат діалогу, де найвагомішим є процес пошуку у лабіринтах як власного емоційно-раціонального, так культурного простору, вільна гра, інтелектуальна свобода, необмежена рамками поведінка. Реципієнт як співучасник гри може співпереживати, іронізувати, обурюватися, мислити, творити, генерувати і ретранслювати відомі контексти, образи, відчуття, проте проживати їх по-іншому, творити інший текст, сформований шляхом деструкції і хаосу (фрагментарності).

Розгубленим, втомленим від переживань через нещасливе кохання постає перед реципієнтом наратор у творі Ю. Іздрика. Автор розпочинає інтелектуальну гру з читачем шляхом метафоричної самоідентифікації. В автокоментарі Ю. Іздрик пояснив, що описана подія є відтворенням презентації журналу «Четвер»¹, яку проводили члени літературного поетичного угруповання «Бу-Ба-Бу». Такий автокоментар скеровує читача, щоб той не блукав манівцями власних здогадок, а одразу опинився в середовищі «станіславівського»² літературного простору, до якого належав Ю. Іздрик. Власне цей факт може провокувати реципієнта до ототожнення наратора з автором або до паралельного розуміння героя як представника письменницького світу. На відміну від «Терміналу», де наратор звертається до «гравця» у формі множини, нав'язуючи масштабність учасників гри, у творі «Острів КРК», апелювання до читача запропоновано у формі однини («розумієш», «віриш») і більше схоже (або ж створює ефект) до відвертої відчайдушної сповіді, потрібної як для самого героя, так і для реципієнта. Стратегія гри з читачем має іншу площину щодо розгортання процесу пошуку порівняно з романом М. Беньчика. Особові займенники «він» і «я» характеризують одну постать – героя, проте розмежовують різні відчуття: 3 особа «він» – це позитивні емоції, романтичний контекст підсвідомого бажання ідеальних, омріяних стосунків, а 1 особа однини (я) і 2 множини (вашого) – це розчарування, злість і відчай як реакція на факт втрати бажаного.

Наратор повісті «Острів КРК» вибудовує ігрову платформу на основі лінгвістичних складових, зокрема синонімічних рядів, питальних і окличних речень, а також певного ритму, відчуття якого пов'язане з будовою твору. Текст українського митця складається з 10 фрагментів, чітких спогадів конкретного відтинку часу. Наратор-герой, відтворюючи з пам'яті історію нетривалих стосунків, відчуває радість і біль, пригадує щасливі й одночасно тривожні миті, проведені з жінкою, яка його покинула. Завдяки надто емоційним вербальним блокам текст є більш динамічним, а окремі словесні партії близькі до потоку свідомості.

Гра у творі Ю. Іздрика стає універсальною платформою для оприявлення часто трагічного внутрішнього досвіду, альтернативою гармонії, яка існує поза межами семіотичного означення чи логічної упорядкованості. Тотальне руйнування цілісності й абсолюту активізувало й форсувало процес гри як стратегії для переосмислення історії й культури.

Отже, М. Беньчик та Ю. Іздрик в аналізованих романах запропонували художні тексти, прочитання яких реалізується через діалог автора і читача, творчу рефлексію реципієнта та пошук відповідей, які породжують нові питання. Літературна гра у постмодерному творі відкидає для читача можливість бути пасивним спостерігачем, що очікує логічного й зрозумілого фіналу. Для нього є інші ролі, а саме: статус незаангажованого митця, позиція динамічного

¹ Ю. Іздрик з 1990 року був редактором «Четверга» – «часопису текстів і візій».

² У кінці 80-х років ХХ століття в Івано-Франківську (колись Станіславів) низка письменників і художників (Ю. Іздрик, Ю. Андрухович, Т. Прохасько, Г. Петросаняк) об'єдналися у мистецьку групу – «станіславівський феномен» (назву запропонував і ввів в обіг один з членів групи В. Єшкелів), а їхня творчість стала одним з найпомітніших явищ в українському постмодернізмі.

гравця і активного співтворця, автора, який має необмежену творчу свободу для інтерпретації та конструювання свого тексту.

1. Bieńczyk M. Terminal. Warszawa, 2012. 223 s.
2. Іздрик Ю. Острів КРК. Івано-Франківськ, 1998. 120 с.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ: МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ АСПЕКТ

Струтинська Т.І.,
магістр журналістики,
лаборант кафедри журналістики

На сьогодні мультимедійний контент є чи не найголовнішою складовою ЗМІ. Сучасний медіапростір вимагає від журналіста володіти новими технологіями та мультимедійними інструментами. Широке використання аудіовізуальних форматів урізноманітнює контент та впливає на рівень популярності засобів масової інформації.

Найголовнішим параметром сучасної журналістики є мультимедійність. Досліджено, що мультимедійність – це форма подання інформації яка дає можливість взаємодіяти різним медіумам. Для створення інформації важливо обрати правильний мультимедійний формат або декілька форматів які будуть найбільш доречними у застосуванні. На сторінках мережевих видань виявлено такі найактуальніші мультимедійні засоби: текст, відео, аудіо, ілюстрації та анімації.

Мережеві тексти важливо доповнювати мультимедійними елементами. З'ясовано, що традиційні текстові формати трансформувалися в сучасному середовищі ЗМІ і набувають нових рис. Мережевий текст володіє такими мультимедійними ознаками: виділення, пів жирний шрифт, колір, форма колонки та перелік. Доведено, що текст, який розділяється підзаголовками, виділяються другорядні тексти, врізки, коментарі, зображення та декоративні елементи, що є потужним засобом візуалізації інформації.

Проведений контент-аналіз двох регіональних ЗМІ «Репортер» та «Галицький кореспондент» дав змогу визначити, що журналісти добре працюють над змістом публікацій, повно та ґрунтовно висвітлюють матеріали. Простежено, що структура кожної сторінки містить таку інформацію – назву видання, рубрику та розділ, у якому розміщений матеріал, назву публікації та дату. Всі опубліковані матеріали супроводжуються візуальним доповненням. Головним недоліком є те, що форми візуалізації використовуються стандарти, тому необхідно розширити спектр мультимедійного контенту.

Зазначимо, що «Репортер» та «Галицький кореспондент» найчастіше використовують такі мультимедійні формати новин: текст доповнений фотозображенням, аудіо та відеоформатами. На сайтах відсутні графічні зображення, інфографіка, графіки, діаграми. Проаналізовані видання пропонують традиційні та дещо стандартні методи мультимедійних технологій. Тому, очевидно, що

журналісти та працівники цих видань тільки починають знайомитися та опрацьовувати нові можливості сучасних медіа.

Наголосимо, що карикатура відіграє функцію привернення уваги яскравими зображеннями, гіперболізованими рисами, комп'ютерною графікою, яка містить глибокий підтекст. Карикатура традиційно супроводжує центральний матеріал на першій сторінці щотижневої газети «Дзеркало тижня», при цьому позбавлена супровідного тексту. У виданні «День» найчастіше зустрічається сатирична (політична) карикатура у якій обов'язково поєднана оцінка та критика. Карикатура зображена у чорно-білих кольорах і підписується найчастіше як «малюнок».

Проведений порівняльний аналіз українських тижневиків «Дзеркало тижня», «День» і французької газети «Charlie Hebdo» для виявлення особливостей використання цього графічного засобу. Доведено, що видання «Charlie Hebdo» визначається більшою гостротою, креативністю, яскравістю зображень. Супроводжує матеріали не тільки у соціально-політичній тематиці, а ще й часто у релігійній. Яскравим прикладом є номер після обстрілу редакції видання. Карикатури окрім зображення містять і короткі репліки чи фрази які доповнюють малюнок.

Відмітимо, що візуальні аспекти допомагають узагальнити зміст повідомлення, подають контент за допомогою мови графічних символів. Сьогодні все більше популярною стає техніка подачі інформації – інфографіка. Проаналізовано використання інфографіки всеукраїнськими ЗМІ «Дзеркало тижня» та «День». Визначено, що тижневик «Дзеркало тижня» використовує найбільше статистичну інфографіку, яка відповідає ознакам візуалізації і є досить простою для розуміння, а також містить елементи дизайну, які привертають увагу читачів. Проте журналістам потрібно бути дещо креативнішими і застосовувати різні види інфографіки.

Видання «День» створює яскраву, креативну, цікаву інфографіку. Використовує повний потенціал цього мультимедійного засобу. Це свідчить про те, що видання старається подати читачам реальний стан речей і створити інструменти, які допоможуть самостійно аналізувати проблему. З прикладів видно, наскільки зручна інфографіка для сприйняття. Вона може використовувати великий об'єм інформації, який у вибраному правильному форматі буде виглядати стисло, інформативно та чітко. Також видання слідує і за дизайном опублікованої інфографіки: відповідні красиві зображення, вдало підібрана гама кольорів та відтінків.

У подальших розвідках ми зосередимо увагу на дослідження контент-аналізу американських видань.

1. Броварська О. А. Мультимедійність, знак та інтерпретація тексту : до проблем семіотичних студій у публіцистиці. 2015. URL: goo.gl/iV4gs.

2. Захарченко А. П. Інтернет-медіа : інтерактивний навчальний посібник для курсу «Підтримка сайту» для студентів відділення «Видавнича справа та редагування». Тернопіль : Крок, 2014. 198 с.

З. Тонкіх І. Ю. Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 1 електрон. опт. Диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. ISBN 978-617-529-180-1.

ГАЛЕРЕЯ ПОРТРЕТІВ «СПРАВЖНІХ» ГУРАЛІВ У РОМАНІ Я.Л. ВИШНЕВСЬКОГО «ПОВТОРЕННЯ ДОЛІ»: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Тереховська О.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства

Роман сучасного польського письменника Я.Л. Вишневського «Повторення долі» був неодноразово об'єктом наукових досліджень у різних аспектах: і як сучасний польський постмодерністський роман [5; 6], і на рівні аналізу Інтернету як образу сучасного віртуально-мобільного світу [4], і в контексті проблем сучасного перекладознавства [5; 6]. Без сумніву усі ці аспекти є актуальними і важливими. У даному дослідженні пропонується образний аналіз «справжніх» гуралів – Марцінової, Доброслави Магдалени Секеркової (її сина Казімежа), Блажея, Марціна в морально-етичному аспекті, з метою показати, що в наш складний і суперечливий час є місце для простих людських істин – жертвовності, любові, милосердя і справедливості.

Марцінова – мати п'ятих синів, саме з її похорону починається роман. Синів вона виховала сама. В одному з останніх листів її заарештований чоловік написав: «Wychowaj synów na godnych i uczciwych Polaków». I tak ich wychowywała. To od niej nauczyli się, że jest jedna prawda. Do dzisiaj dziwi się, że jej uwierzył. I że ona, pomimo wszystkich doświadczeń i cierpień, do końca życia sama w to wierzyła» [1, с. 9]. Що це була за Правда, яке її ім'я (чи то Бог, чи то Совість і Людяність – невідомо), але саме ця Правда допомогла їй не зламатися, зберегти пам'ять про чоловіка, виконати його останнє прохання щодо виховання синів, жити в гармонії з собою, любити людей і землю, на якій вона народилася.

Її моральний портрет і поведінка цілком збігаються з етнографічним портретом «справжнього» гураля у науковій статті польської дослідниці Йоанни Дзядовець: «Nadzwyczajna inteligencja połączona z wielką rozważą, nie zabijająca jednak ani lotności pojmowania, ani wrażliwości na zjawiska i wpływy zewnętrzne: wrodzona wytworność obyczajów i stosunków, dzielność, energia i sprawność czynów są przymiotami górali, które uderzały wszystkich ludzi...» [2, с. 49]. Вочевидь, це про Марцінову. Ця проста гуралька жила і керувалась неписаним законом плоти і крові, законом, який встановлює любляче материнське серце, а тому він ніколи не зрадить, ніколи не підведе. Цей закон вона успадкувала від своїх пращурів-гуралів, від матінки-землі, де вона народилася. Марцінова назавжди уклала цей магічний закон у духовний фундамент їхньої ро-

динної оселі, що стала уособленням сімейного тепла, затишку, захисної материнської любові.

Сусідкою Марцінової була пані Секеркова або, як усі її називали, Стара Секеркова: «Stara Siekierkowa... Nikt nie nazywał jej inaczej. <...> Nikt nie wiedział, kiedy i gdzie Siekierkowa się urodziła. Jedni twierdzili, że w Krakowie, inni, że w Wilnie, a jeszcze inni, że na Syberii. Ale pewności nie miał nikt. Tak samo jak z tymi papierosami. Siekierkowa po prostu była w Biczycach zawsze i paliła też zawsze» [1, с. 1].

Життя Секеркової у звичному розумінні співвідношення радості і горя, що припадають на долю людини, суцільна драма. Чоловік-пияк залишив її з маленьким сином зовсім молодою у хаті-розвалюсі та ще й з однією коровою, тобто фактично кинув напризволяще, хоча, за її ж словами, дуже хотів, щоб вона йому сина народила. Довелося якось виживати. І хоча у спогадах про чоловіка вона ніби і радіє з того, що він утік, бо був пияком, дуже тужила за ним: «Kaziczka mu urodziłam. Prawdziwego górala. Pułkownika... – I kończąc, dodała: – Marcinku, nie pytaj mnie więcej, bom dość łez już wylała przez tego drania» [1, с. 3].

Син Казімеж став фактично сенсом її життя. І виховала. Про таку біографію можна тільки мріяти: військовий льотчик, воював, проявив хоробрість і мужність, за що був зарахований до Торунського корпусу британських ВПС. Воював він у британській формі, але завжди з польським орлом на кашкеті. Дуже характерний епізод щодо змалювання морального портрета людини, визначальними рисами якої є доблесть і честь, пам'ять роду, висока відповідальність. Мабуть, це і є ті поняття, що вклала у слова «справжній гураль», «полковник» його мати – Стара Секеркова, поняття, на яких вона його виховала і відпустила у великий світ. Не соромно за такого сина, не соромно за такого гуралю, бо, як справедливо зазначено у вже згадуваній статті Йоанни Дзядовець: «Siła, zręczność, odwaga, umiejętność pokonywania największych trudności i dążenie do niezależności za wszelką cenę – to podstawowe cechy charakteru górala» [2, с. 62]. Вочевидь, це про Стару Секеркову і її Казімежа.

Доброслава Магдалена Секеркова наскрізно проходить через увесь роман, об'єднуючи майже всіх його персонажів, вона ніби цементує їхні розповіді і пригоди в єдине ціле, в один символічний малюнок. Її не торкаються здобутки матеріально-технічного прогресу, на ній не відбивається сучасний ритм і темп життя, вона як Боже око, як вчасне нагадування про щось важливе і обов'язкове, як символ вічності життя, мудрості і непорушності простих, на жаль, вразливих, але дуже потрібних істин – милосердя, жертвності, правдивості і любові: «Każde miasto i każda wieś na świecie powinny mieć swoją Siekierkową» [1, с. 17].

Блажей, другий син Марцінової, відомий професор біохімії, якому колись лікарі пророкували розумове каліцтво через захворювання на менінгіт, який, втім, за словами Секеркової, «...jest mądrzejszy od tych wszystkich lekarzy i nawet w gazetach o nim piszą» [1, с. 2]. Приваблюють у його портреті такі риси, як відданість професії – він справжній науковець, що усе поклав на вівтар науки; бездоганна чесність і порядність, любов і відповідальність за своїх рідних (з якою ніжністю він ставився до доньки Ілонки). Його життя – це суцільне підкорення нових наукових вершин, і по-інакшому бути не може:

«Gdy człowiek wspina się na jakiś szczyt, to nagle, będąc tuż pod nim, zaczyna wyraźniej widzieć inne szczyty, które go otaczają. Te znacznie wyższe. <...> Tam u góry są wyraziste i tym, że są wyraźne, denerwują. <...> I będąc już na wierzchołku swojego, zamiast poczuć spełnienie, czuje się tęsknotę za tymi wyższymi» [1. с. 32].
Саме так було з Блажеєм.

Марцін – наймолодший син, єдиний, хто залишився біля матері: «Czasami przerywała te opowieści i powtarzała, patrząc w okno: – A Marcinka to ona sobie urodziła dla siebie. Na stare lata...» [1, с. 2]. Він з самого дитинства був ближчим до матері, і саме вона стала головною жінкою його життя, до неї Марцін міряв усіх знайомих дівчат і жінок. І коли в житті Марціна з'явилася Емілія, а точніше – Емілія³², з якою вони познайомилися по Інтернету, це проявилось з особливою силою. Раптово приїхавши у Цехоцинек і побачивши жінку в інвалідному візку, Марцін спочатку пережив відчуття страху, але це був особливий страх. Він – як сильне хвилювання перед чимось новим, ще невідомим, але важливим і невідворотним. Дозволю собі не погодитися із трактуванням фіналу роману дослідницею К.В. Таранік-Ткачук, яка вважає, що «Кульмінацією (для читача) і фіналом-розчаруванням для всіх стає втеча Марціна: від Емілії, яка його навіть не бачила, від себе, який дав собі слово почати нове життя...» [3, с. 62]. Ні, Марцін не втік. Побачене справді приголомшило його. Потрібен був час, щоби прийти до тями, оговтатись і повернутися, причому, я впевнена, повернутися назавжди. У фіналі є одна дуже символічна деталь – мамина посмішка, яка наводить на висновок, що Марцін обов'язково повернеться, бо зустрів свою жінку. Вочевидь, в Емілії він побачив свою маму в інвалідному візку, коли він за нею доглядав. Зрештою, ця ідея закладена і в самій назві роману «Повторення долі». Зрозуміло, що йдеться про період, коли Марцін після того, як у матері трапився інсульт, добровільно присвятив себе їй, змінивши роботу і цілком підпорядкувавши їй своє буття на вісім років. Тепер, вочевидь, він потрібен Емілії, і все повториться знову...

Отже, «справжні» гуралі – Марцінова, Доброслава Магдалена Секеркова, Казімеж, Блажей і Марцін – являють собою дієвий приклад людяності і доброти, вірності собі і своїм принципам, чесності і правдивості, у першу чергу, перед собою. Своїми вчинками вони довели, що головне в житті – зберегти в собі людину, зберегти гідність і честь, не озлобитись і смиренно йти кожен своєю дорогою, віддаючи себе без залишку тим, кого любиш, своїй професії, тій справі, яку обрав (чи вона тебе обрала) за покликанням долі.

1. URL: <https://www.rulit.me/books/los-powtorzony-powiesc-read-99422-9.html>.

2. Dziadowiec Joanna Góralskie reprezentacje, czyli rzecz o Podhalanach i ich kulturze, *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Nauki Humanistyczne*. Kraków, 2010. № 2. S. 48–71.

3. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/24073/dziadowiec_goralskie_reprezentacje.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

4. Таранік-Ткачук К. Кохання через Інтернет як об'єкт художнього дослідження (нотатки про роман «Самотність у Мережі» Я. Л. Вишневського).

Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2009. № 7–8. С. 90–93.

5. Таранік-Ткачук К. Інтернет як образ сучасного віртуально-мобільного світу (Про роман Я. Л. Вишневського «Повторення долі»). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2010. № 4. С. 61–63.

6. URL: http://kut.org.ua/books_a0054.php.

7. URL: <http://novalit.ru/download/yanush-vishnevskijj>.

8. URL: <http://www.wisniewski.net>; <http://www.vishnevskij.ru>.

АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТЕТРАЛОГІЇ «НА ВИСОКІЙ ПОЛОНИНІ» СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА

Ткачук Т.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства

У світлі Чорногори та Гуцульщини народився її великий син та співець, дослідник і знавець – Станіслав Вінценз (1888–1971). Саме ця особистість сприяла розбудові мостів-діалогів між українцями і поляками у найскладніші історичні часи. «Гомер Чорногори», «співець Гуцульщини», «знавець гуцульського діалекту», «сумління історії», – так писали про нього у різні часи як польські (А. Карч, А. Кусьневич, О. Мадида. Я.А. Хороши, Я. Кольбушевський, М. Олдаковська-Куфльова), так і українські (Р. Єндик, М. Лесюк, О. Сухомлинов, О. Цівкач та ін.) науковці. Творчість цього письменника становить непроминучий інтерес і є важливою сторінкою українсько-польських культурних і літературних зв'язків. Адже доля навіки пов'язала його із гуцульським краєм та його мешканцями – звитяжними гуцулами, спосіб життя, праці, мислення, традиції й космос яких зацікавлено вивчав, саме гуцулів уважаючи автентичним населенням гір з величним макрокосмом, глибиною мислення, повагою до природи, вважав цей край одвічною Атлантидою, а згодом «втраченим расм», а тому навіки закарбував у своїй творчості.

Фундаментальна праця С. Вінценза «На високій полонині», що написана в еміграції, в час його туги за рідним краєм, звідки змушений був рятуватися втечею після приходу до влади «совітів» і куди, на жаль, уже ніколи не повернувся, є видатним твором, у якому подано широку панораму Гуцульщини. Мабуть, знаючи трагічну долю П. Шикерика-Доникова – сучасника й приятеля письменника, автора важливого твору про Гуцульщину «Дідо Иванчік», якого радянська диктаторська влада знищила у таборах, С. Вінценз не ризикував повернутися на свою батьківщину – у село Бистрець, що на Верховинщині Івано-Франківської області, куди його запрошували гуцули, пишучи йому листи-подяки, висловлюючи глибоку шану. Адже він був людиною Всесвіту, виступав проти будь-яких кордонів і обмежень, що перешкоджають взаєморозумінню між європейцями. Для С. Вінценза не існувало культурних розмежу-

вань. Поняття народ для нього тотожне із поняттям особистість, повагою до неї та її свободи. Письменник, як представник народів, що не мали своєї незалежності, наголошував на вільному духові, на ідеях спільності й консолідації, основою якої була єдність територій і розвиток нової літературної живої мови.

У тетралогії «На високій полонині» синкретично поєднано міфологію, фольклорно-народні традиції, етнографію, подано важливий матеріал про економічну співпрацю між людьми, міжкультурну комунікацію. Прагнучи показати світові історію гуцульської Верховини, її неповторний колорит і красу, автор вдало зафіксував прадавність автентики мешканців гір, неповторність укладу їхнього життя, манери поведінки, звичаїв, обрядів, циклів дня і ночі, часових уявлень, ритму буття, глибокої поваги до природи, взаємної толерантності.

С. Вінценз вдало показав Гуцульщину, як край взаємодії, творчої й культурної співпраці представників різних етносів, кожен з яких спеціалізується на певному виді діяльності і виконує індивідуальну роль у житті суспільства. Усі люди творять важливий культурний симбіоз, вони потрібні для налагодження порядку на полонині. Кожна ланка у ланцюгу відносин здійснює свої професійні ролі: відповідно гуцули, євреї, вірмени, поляки виконують певний рід занять, роблячи цей край унікальним. При цьому не виникало жодних протиріч чи непорозумінь між ними.

Гуцульська епопея містить багатий матеріал для дослідників. Зокрема етнологів, лінгвістів, істориків, фольклористів, літературознавців, навіть біологів, музикантів. У творчості письменника простежується явище синтезу мистецтв. Культура різних етносів запрезентована крізь призму музики і танців, які є унікальними. Текст твору насичений різноманітними піснями, описами народних гуцульських інструментів, історії їхнього виникнення, цілого культу виготовлення трембіти, прадавнього гуцульського інструмента, який здатен озвучити на усю Гуцулію стан душі мешканців Карпат. Саме трембіта є інструментом – своєрідним матеріальним виявом національної самоідентичності гуцулів. Людина у метатексті С. Вінценза оприявлена крізь призму звукових резонансів, описів реального музичного побуту, пов'язаних із музикою народних звичаїв, музичних інструментів, пісень, із використанням природних явищ як втілення музики, що впливає на людину.

Важливою для гуцулів була передача для наступних поколінь неповторності автентичних народних пісень, способів та секретів виготовлення музичних інструментів, і знання ці, на переконання автора, повинні залишитись в історичній пам'яті гуцулів. Пісенні тексти є невіддільними від характеру діяльності людини. Автор особисто цікавився музикою і танцями гуцулів, бо і сам вважав себе гуцулом, добре знав гуцульський діалект і досконало володів українською літературною мовою.

Ідеї С. Вінценза промовисто промовляють до нас і сьогодні, як своєрідне послання щодо необхідності збереження духовності, поваги до природи, до множинності культур та їхньої унікальності, а містичний світ величної Гуцульщини назавжди закарбований у його тетралогії, яка є енциклопедією гуцульської духовності.

1. Вінцензіана: Статті, листи, фрагменти творів / ред., упоряд. Микола Васильчук. Коломия: Вік, 2008. 320 с.
2. Полек В. Калевала гуцулів. *Вінценз Станіслав. На високій полонині*. Львів: Червона калина, 1997. 452 с.
3. Ołdakowska-Kuflowa M. Stanisław Vincenz. Biografia. Lublin: Tow-wo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2002. 391 s.
4. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Pasma I. Prawda starowieku. Obrazy, dumy, gawędy z Wierchowiny huculskiej. Warszawa : IW PAX, 1980.

СУГЕСТІЯ В МАСМЕДІА ЯК ФОРМА ІНМУТАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Холод О.М.,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри журналістики

Проблема, якій присвячене дослідження, є актуальною для країн, у яких демократичні медіа відіграють реальну роль з'єднання різних верств суспільства й здійснення контролю над владою. Україна за оцінками іноземних інституцій має всі шанси називатися демократичною країною. Саме в демократичній країні слова, сказані високопосадовцями, вільно розповсюджуються всіма можливими каналами трансляції інформації. Майже жодна інституція демократичних держав не несе відповідальність за ті наслідки, які тягне за собою безконтрольне розповсюдження «вибухової» для стану суспільства інформації. Наслідки можуть бути найнегативніші. Суспільство може переструктуруватися у своїх переконаннях і вірі в політиків, у силу армії, дієздатність президента тощо. Іншими словами, суспільство може інмутовати або змінити моделі поведінки на гірше. Детально ми описали такі явища раніше [2–3]. Однією з форм інмутації суспільства може бути сугестія (навіювання). Виходячи із зазначеного, ми визначили **об'єктом** свого дослідження процеси інмутації суспільства, **предметом** – сугестивне інмутовання суспільства.

Метою дослідження є визначення сугестії в мас-медіа як форми інмутації суспільства.

Методами дослідження ми обрали такі: гіпотетико-дедуктивний, контент-аналіз за одиницями «тема» й «образ», кількісно-якісний метод.

Для здійснення детального аналізу процесів сугестії в мас-медіа як інмутації суспільства нам необхідно уточнити значення основних термінів, до яких ми звертаємося далі.

Термін «сугестивне інмутовання суспільства» тлумачиться нами як невідконтрольна зміна на гірше моделей поведінки суспільства.

Слід виокремлювати й розрізнявати два види сугестивного інмутовання суспільства, а саме: активне (суб'єктне) і пасивне (об'єктне). Суб'єктне сугестивне інмутовання суспільства передбачає здатність *свідомо* змінювати на

гірше моделі поведінки особистостей, що складають суспільство. Об'єктне сугестивне інмування суспільства означає *підсвідому* готовність особистостей, що складають суспільство, змінювати на гірше власні моделі поведінки.

Для детального ознайомлення із сутністю проблеми ми звернулися до аналізу журналістського матеріалу «Свинячий грип» в Україні: брехня лікарів, піар і відмивання 5,5 мільярдів» (мова статті – російська; автор – Сергій Лямець, електронний ресурс «Украинская Правда» [1]).

Аналіз журналістського матеріалу Сергія Лямця дозволяє фіксувати факт сугестивного інмування суспільства за такими векторами: недійний, громадянський, урядовий.

Висновки

1. На початку дослідження ми передбачили, що однією з ефективних форм інмутації суспільства є сугестія в масмедіа. Висунуте передбачення повністю підтвердилося.

2. Дійсно, суспільство після тривожних повідомлень в мас-медіа почало боятися виходити на вулиці, нібито зараженими вірусом грипу. У суспільному транспорті кожний восьмий знаходився в марлевій масці або щільно прикривав ніс і рот хустинкою, светром, шапкою тощо.

3. Суспільство реально переструктурувалося у своєму ставленні до членів уряду, сусідів, масмедіа, самих себе.

4. Керівники держави (члени уряду) змушені були зосередити увагу на «боротьбі» з епідемією, що відірвало їх адміністративний ресурс від вирішення нагальних проблем у державі.

5. У зв'язку з епідемією й сугестивними наслідками від повідомлень про неї, як наслідок істерії під назвою «свинячий грип» були «знайдені» фінансові резерви, які могли б піти на вирішення реальних проблем у державі.

У подальшому є об'єктивна необхідність детальніше вивчити сугестивний вплив інформації, поданої в масмедіа України у період від 12 березня 2020 року про епідемію коронавірусу (COVID-19) із метою верифікації отриманих нами результатів та встановлення додаткових чинників і характеристик досліджуваного явища сугестивної інмутації суспільства через масмедіа.

1. Лямець С. «Свинячий грип» в Україні: брехня лікарів, піар і відмивання 5,5 мільярдів. *Украинская правда*. 2009. 02 листопада.

2. Холод О. М. Теорія інмутації суспільства : монографія. Київ : КиМУ, 2011. 305 с.

3. Холод О. М. Комунікаційні технології : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 301 с.

ОКРЕМІ ШТРИХИ ДО ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДІВ

Хороб С.С.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри журналістики

Постать Уласа Самчука останнім часом все повніше повертається сучасному читачеві. Але саме журналістська діяльність Уласа Самчука викликає зацікавлення. Вона чи не найяскравіше виокремлюється, власне, у воєнний та післявоєнний період. Не випадково дослідники його творчості (А. Власенко-Бойчук, Г. Костюк, Н. Мафтин І. Руснак, О. Юрчук та ін.) вказують, що тоді він, порівняно з іншими періодами своєї творчості, найчастіше звертався до публіцистичних виступів на сторінках тамтешньої періодики.

Усю журналістську публіцистку Уласа Самчука, йдучи за положеннями діаспорних науковців, можна згрупувати у два хронологічні цикли. Перший обіймає 1938–1944 роки й охоплює його репортерську діяльність, згодом – редакційну працю як в українських, так і в діаспорних виданнях. Другий охоплює 1945–1948 роки і пов'язаний з його участю в роботі об'єднання письменників МУРу (мистецького українського руху, що якраз діяв тоді в баварському місті Мюнхен, Німеччина), у випуску кількох збірників МУРу. Власне, цей період дослідники називають «ідеологічною програмовою публіцистикою» Уласа Самчука.

Жанрово публіцистика письменника реалізовувалася здебільшого у формах аналітичних суспільно-історичних та національно-визвольних статей з великою мірою полемічності. Наприкінці жовтня 1941 року Улас Самчук отримав редакційне завдання відвідати окупований Київ і написати звітний журналістський матеріал. Він творчо підійшов до цього завдання і створив унікальний як на воєнні часи репортаж «Крізь бурю і сніг», до якого органічно вплітав як те, що він побачив, так і власні переживання від цього, свої юнацькі мрії про Київ. Обравши форму репортажу, письменник ніде не порушує її. В усіх восьми частинах («Рівне-Київ», «Люксусове мешкання Івана Петровича», «Помпеї над Дніпром», «Кіностудія. Клюб письменників», «Про артистку і золоту рибку», «Какой то українській пісатель», «Байкове кладовище і Бесарабка» та «Чорні ночі») він оповідає як свідок чи очевидець певних подій або явищ.

Кожен із названих розділів репортажу «Крізь бурю і сніг» позначений авторськими спостереженнями і майстерним оповідним стилем. Тут і зруйнований нацистами Київ, і залякані його мешканці, і морально-побутові людські обставини, і наслідки русифікації. В останніх розділах репортажу Улас Самчук зображає занедбані могили українських письменників на Байковому кладовищі та змертвілість Києва, зумовлену німецькими порядками: «Київ підстрелений, спаралізований. Київ трагічний», – робить висновок журналіст.

Жанр репортажу також використав Улас Самчук в іншому виданні «Заславський вісник», що виходив 1942 року в м. Кременці. Він став наслідком поїздки публіциста по українських містах – Рівне, Бердичів, Дніпропетровськ,

Коростень, Кременчук, Полтава, Харків – і дістав промовисту назву «У світі за-непаду і руїни». Його відмінність від «київського репортажу» полягає не тільки у кількості розділів (тут їх одинадцять), а насамперед у тому, що тут автор використовує, вплітаючи його в канву розповідай, такий жанр, як фейлетон, наприклад, «Про романтичність чужинців і неоромантичну дійсність» чи «Ромоданський ловкій парень». Ще одна характерна риса цієї жанрової форми під пером публіциста Уласа Самчука – кожен розділ репортажу має власну назву і творить окрему завершену цілість, а в сукупності складає один публіцистичний твір. Це дає підстави для твердження, що саме така журналістська форма матеріалу була актуальною і, що найголовніше, читабельною.

Загалом репортажі Уласа Самчука по містах і містечках України становлять собою радше суб'єктивні спостереження, подані з погляду європейця, якого «болить» відсталість його Батьківщини. Також Улас Самчук написав близько десятка статей ідеологічно-програмового спрямування, три з яких – «Тим, що не хочуть» [4], «До третього з'їзду МУРу»[5] і «Про загальне в конкретному» [6] – накреслювали плани та настанови мистецького українського руху на майбутнє в умовах еміграції.

Ірина Руснак у своїй монографії справедливо зазначає, що переважна більшість романів, повістей, оповідань письменника народжувалися із його публіцистичних спроб в осмисленні суспільно-історичних, національно-духовних, морально-етичних проблем життя українців [2].

1. Власенко-Бойцун А. Улас Самчук як публіцист. *Слово* : збірник об'єднання українських письменників «Слово». Нью-Йорк, 1990. Вип. 12. С. 121–132.

2. Руснак І. «Я був повний Україною...» Художня історіософія Уласа Самчука. Вінниця, 2005. 406 с.

3. Самчук У. Кризь бурю і сніг. *Волинь*. Рівне, 1941. Ч. 25.

4. Самчук У. Тим, що не хочуть. *Літературний зошит*. Торонто, 1947. Ч. 2.

5. Самчук У. До третього з'їзду МУРу. *Українські вісті*. Мюнхен, 1947. Ч. 86.

6. Самчук У. Про загальне в конкретному (МУР і мурівство). *Українська трибуна*. Мюнхен, 1947. Ч. 71–73.

ПРИНЦИПИ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Шотурма Н.В.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри журналістики

У період проведення реформ в суспільстві налагодження дієвого діалогу між владою і громадою потребує системи комунікацій, що не тільки розрахована на розповсюдження інформації, а й передбачає налагодження двостороннього діалогу з метою залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

Задля досягнення успішних результатів необхідне налагодження комунікації як двостороннього зв'язку між владою і суспільством за посередництвом різних комунікаційних каналів та інструментів. Вагомим внеском у становлення сучасної науки про комунікації є праці таких дослідників, як Ю. Габермас, Н. Луман, М. Брун, а також І. Грицяк, Т. Джига, Д. Кіслов, Д. Коник, В. Князєв, М. Лашкіна, Л. Литвинова, Г. Почепцов, А. Семенченко та ін.

Метою статті є виокремлення важливих принципів комунікації органів влади з громадськістю.

На сьогодні вкрай важливим є налагодження комунікацій між владою та суспільством, адже довіра населення України до держструктур залишається на низькому рівні. Численні соціологічні дослідження, проведені в останні роки, засвідчують, що практично все населення є скептично налаштованим щодо ефективності дій державних органів. Дослідження Центру соціальних експертиз Інституту соціології України показало, що більшість опитаних вважає комунікацію між Урядом та населенням скоріше або зовсім неефективною. Окрім того, що інформації від Уряду недостатньо, 48% опитаних оцінюють її як таку, що, скоріше, не викликає довіри, а 26,3% – як таку, що зовсім не викликає довіри [3]. Факторами, які б змінили ставлення населення до органів державної влади і, ймовірно, мотивували громадян більшою мірою довіряти чиновникам, є боротьба держструктур із корупцією – 54%, відкритість і прозорість діяльності – 31%, покращання якості обслуговування – 22% [4]. За умов зміни управлінської парадигми з інформаційної на комунікативну, здійснення низки заходів щодо реалізації нової, комунікативної політики влада зможе зменшити дистанцію між інституціями та громадянським суспільством, і досягти повної суспільної злагоди та взаєморозуміння [1].

Окреслимо основні принципи, на яких має будуватися ефективна комунікація органів влади з громадськістю. Загалом, принципи комунікації – це основні правила, норми діяльності для досягнення ефективної комунікації між владою і суспільством. Серед них виділимо організаційні та змістовні. Організаційні принципи показують, як має бути побудовано комунікацію між владою і суспільством, а змістовні віддзеркалюють змістову наповненість процесу державної комунікації.

Серед **організаційних принципів** виділимо: принцип *прозорості* – полягає в тому, що орган влади має постійно, вчасно і регулярно роз'яснювати цілі, завдання, принципи реалізації державної політики, висвітлювати свою діяльність; принцип *відкритості* – сприяє відповідальності органу влади за створення таких комунікаційних процесів, які дозволять громадянам зрозуміти механізми прийняття рішень та вплив їх на розвиток суспільства; принцип *відповідальності* – передбачає звітування перед громадськістю про результати роботи органу влади; принцип *партнерства* – полягає в налагодженні партнерських стосунків між владою та всіма зацікавленими суб'єктами, що під час прийняття рішень допоможе зрозуміти потреби всіх зацікавлених сторін чи цільових аудиторій; принцип *толерантності* – передбачає сприйняття й толерантне ставлення влади до тих, хто має інші думки та погляди, дотримується інших точок зору; принцип *динамічності* дозволяє органам влади враховувати

зміни, що відбуваються в суспільстві, та вчасно реагувати на них; принцип *прогресивності* сприяє віддзеркаленню сучасного рівня інформаційно-комунікаційних технологій з метою використання їх у процесі комунікації між владою і суспільством. До **змістовних принципів** варто віднести: принцип *комплексності* – дозволяє органам влади об’єктивно враховувати впливи різних чинників, що позначаються на ефективності поширення інформації та її сприйнятті суспільством; принцип *оперативності та достовірності* – сприяє вчасному наданню органами влади актуальної, правдивої інформації, яка є потрібною та доцільною і має важливе значення для громадян; принцип *інформативності* – полягає в поширенні інформації, наповненої змістом відповідно до реальної ситуації; принцип *доступності* – полягає в наданні органами влади інформації у зрозумілій й доступній формі; принцип *стратегічного планування* передбачає розроблення та реалізацію комунікаційної стратегії, націленої на підтримку довгострокових стратегічних цілей державного органу. Наведені основні принципи комунікації, які доповнюють одне одного, необхідно розглядати у взаємозв’язку, у результаті чого виникає синергетичний ефект, що дозволяє органам влади досягти результату ефективних комунікацій із громадськістю.

Використання комунікації для підзвітності влади спричинить краще взаєморозуміння між державою і громадянами та підвищить рівень управління. Сьогодні органи влади почали активніше залучати різноманітні інституції громадянського суспільства до робочих груп з розроблення законопроектів, активно упроваджуються технології електронного уряду, що дозволяють забезпечувати прозорість та відкритість влади, зменшувати рівень корупції, підвищувати якість надання адміністративних послуг, тим самим підвищуючи ефективність влади. Таким чином, громадська думка має бути в центрі формування державної комунікативної політики.

У проведеному дослідженні обґрунтовано основні принципи комунікації органів влади з громадськістю. Організаційні принципи – це принципи, що показують, як має бути побудовано комунікацію між владою і суспільством, а змістовні принципи показують змістову наповненість процесу державної комунікації. Оскільки ці принципи взаємно доповнюються, їх необхідно розглядати комплексно, у результаті чого виникає синергетичний ефект, що дозволяє органам влади досягти результату – ефективних комунікацій із громадськістю.

1. Державне управління : підручник : у 2 т. Т. 1 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. Київ ; Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. С. 463.

2. Журба Я., Андрусів В. Комунікація уряду із суспільством. *Аналітичний документ* – 2015. URL: <http://analytic.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Brief.pdf>.

3. Коник Д. Стратегічні комунікації : посіб. для держ. службовців. Київ : Міжнар. банк реконструкції та розвитку, 2016. 256 с.

4. Лашкіна М. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління. *Публічне управління : теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 10–18.

5. Литвинова Л. В., Збираник Ю. В. Теоретичні аспекти розвитку комунікації в органах публічної влади в Україні. *Державне управління : теорія та практика*. 2015. С. 4–11.

ГІБРИДНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

Щербій Н.О.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янських мов

Одним з найпопулярніших напрямів серед сучасних мовознавчих досліджень є вивчення міжкатегоріальних зв'язків, зокрема на тлі кількох мов. Таким багатоаспектним мовним явищем є віддієслівні утворення, т. зв. «гібридні форми дієслова» (дієприкметники, дієприслівники, віддієслівні іменники), які знаходяться на межі кількох частин мови, суміщаючи ознаки діаметрально протилежних частин мови та виявляючи синкретизм на морфологічному та семантико-синтаксичному рівнях.

Гібридність дієслівних форм полягає у формуванні частин мови, що поєднують у собі категорії, характерні різним класам слів, як наприклад, стану, часу, зворотності, відмінка, числа. До таких частин мови зараховуємо віддієслівний іменник, який знаходиться в середині категорії іменника, дієприкметник та дієприслівник, що сформувалися в межах прикметника та прислівника відповідно, безособові предикативні форми на *-но*, *-то*, що сформувалися в межах дієприкметника. Усі названі змішані частини мови об'єднує категорія виду, яка передусім належить дієслову, проте в різних слов'янських мовах ступінь зближення з дієсловом чи іменником відмінний, що й пояснює міжкатегоріальний статус гібридних форм дієслова.

Дієприкметники та дієприслівники. Особливість української мови, яка відрізняє її від сусідніх літературних російської та польської мов є регулярне творення двох форм дієприслівників недоконаного виду (на *-чи* та на *-ши*). У російській мові спостерігається розвинена система дієприкметників так, оскільки від одного перехідного російського дієслова недоконаного виду можна утворити до чотирьох дієприкметникових форм, відповідно класифікують їх за станом – активні і пасивні, та за часом – теперішнього і минулого часу (*видеть* – *видящий*, *видимый*, *видевший*, *виденный*). Польська мова має меншу кількість дієприкметникових форм, ніж російська, але творення та вживання їх відрізняється більшою регулярністю. Так, польські дієприкметники, як і російські, зберігають видове значення дієслова і за допомогою спеціальних суфіксів (*-ąc* – *i* – *n-*, *-t-*, *-on-*, *-ęt-*) виражають граматичне значення стану (активний і пасивний). Окрім того у польській мові при утворенні зберігається зворотний формант *się*, що може вказувати на збереження ще й зворотного стану з різноманітними конотаціями [3, с. 46], як наприклад: *Najemni wojownicy, **bijący się** dla pieniędzy, okazują się u mnie bardziej honorowi od walczących za ojczyznę żołnierzy* (A. Sapkowski). Проте польські дієприкметники не виражають граматичного

значення часу. Дієприслівник не виражає часового значення відносно до моменту мовлення, але передає певне відношення (одночасності, часової попередності та часової наступності) позначуваного ним процесу до часу процесу, позначуваного дієвідмінюваною формою дієслова або інфінітивом, з якою (яким) дієприслівник пов'язаний граматично і семантично [1, с. 12]. Тобто йде мова про семантичний інтервал, що простежується в дієприслівникових зворотах: *Ojciec, umywszy ręce, przyszedł do kuchni i usiadł za stołem* (I. Jurgielewiczowa).

Віддієслівні іменники. Віддієслівні іменники в українській та польській мові зберігають видове протиставлення, однак в українській мові бракує чіткого розмежування: *Обстеження* (замість обстежування) *буде тривалим*; *Наповнення* (замість наповнювання) *системи триватиме кілька годин* [2, с. 19]. У польській та російській мовах спостерігається активність уживання та утворення віддієслівних іменників, особливо новоутворень від запозичень на позначення сучасних інформаційних процесів [4], як от: *esemesowanie, googlanie, facebookowanie, instalowanie, blogowanie, instagramowanie, polubienie*. Синтаксичною особливістю української мови є вживання інфінітива там, де російська та польська мови дають перевагу віддієслівному іменнику [5]. Специфічною рисою польської мови, частково чеської та словацької є зворотні віддієслівні іменники, які зберігають категорію виду та зворотності, як наприклад: *Uczenie się w najbardziej dosłowny i bezpośredni sposób, co oznacza wykorzenienie* (K. Sławińska).

Безособові форми на -но, -то. За походженням їх пов'язують із короткими дієприкметниками середнього роду з колишнім закінченням -о, в російській та чеській мовах вони зберегли свою давню форму, а в українській та польській мовах набули дієслівної форми на -но, -то. Безособові форми на -но, -то на відміну від дієприкметників не вказують на особу. Українські дієслівні форми на -но, -то, на відміну від польських, утратили значення минулості, але зберегли значення результативності (одноразової – для форм доконаного виду й багаторазової – для форм недоконаного виду). Українська мова не творить дієслівних форм на -но, -то від дієслів із зворотним формантом -ся, як це має місце в польській мові: *Na samej granicy zamieszkałego czasu uczono się chodzić na dwóch nogach* (Cz. Miłosz).

Висновок. Гібридні дієслівні форми становлять актуальний і малодосліджений аспект, зокрема в контексті структурно-семантичних відмінностей на тлі слов'янських мов.

1. Гінзбург М. Особливості української мови щодо подавання процесових понять у фахових текстах. *LANGUAGE : Codification Competence Communication*. 2019. № 1. С. 7–24.

2. Городенська, К. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса*, 2017. № 3. 17–21.

3. Щербій Н. Граматична сполучуваність виразу *się* в польській мові в порівнянні з українською мовою (постфікс *-ся*). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2014. Вип. 9. С. 44–48.

4. Щербій Н. О. Міжкатегоріальний статус зворотних віддієслівних іменників у слов'янських мовах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. Маріуполь, 2019. Вип. 21. С. 233–241.

5. Wiczorek D. *Ukrainskij pierfiek* na *-no*, *-to* na fonie polskiego pierfiekta. Wrocław, 1994. 115 s.

ФОРМУВАННЯ АСОЦІАТИВНОГО МИСЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Бойчук Н.В.,
асистент кафедри німецької філології

Використання асоціативного мислення на заняттях з німецької мови є одним з найбільш прогресивних та сприятливих способів навчання студентів. Особливого значення воно набуває на початковому етапі вивчення, оскільки студенти стикаються з новими для них незвичними термінами та складними словами.

Асоціативне навчання тісно пов'язане з терміном «мнемотехніка», який укладачі «Нового тлумачного словника української мови» І. О. Радченко та О. М. Орлова пояснюють як «систему засобів, що полегшують запам'ятовування та збільшують обсяг пам'яті» [2, с. 387]. Для таких прийомів прийнятною ще є назва «штучна пам'ять».

У працях В. Зиганова й В. Козаренка згадується, що в мнемотехніці вся інформація, яка запам'ятовується може бути умовно поділена на 3 види: образну, мовленнєву (текстову) і точну [3]. Образна містить у собі зорові картини, які сприймаються людиною. Усне мовлення та тексти, які читаються, відносяться до мовленнєвої інформації. До точної інформації належать дані, які надто складно запам'ятати, але потрібно відтворити зі стовідсотковою точністю. Тобто це терміни, поняття, історичні дати, цифри, прізвища, імена та подібна інформація.

Особливу увагу слід приділити техніці запам'ятовування іншомовних слів, оскільки великий обсяг нових складних термінів є серйозною перешкодою у вивченні іноземної мови. Особі, яка вивчає іноземну мову потрібно вміти запам'ятовувати в день приблизно по 50 нових слів, тоді лексичний мінімум із 2000 слів можна вивчити за 40 днів. Слова потрібно закарбовувати так, щоб вони під час сприйняття викликали в уяві відповідні зорові образи.

Запам'ятовування групи іншомовних слів відбувається в кілька етапів:

1. Слова, які запам'ятовуються, представлені в якості зорових образів. Наприклад, яблуко та Apfel – різні позначення одного і того ж образу.

2. Зорові образи певної кількості слів запам'ятовуються у відповідній послідовності.

3. На образі, який запам'ятовується, робляться мітки, що підказують його звучання іноземною мовою. Таким чином буде можливим відтворити дані слова без словника. Проте такого запам'ятовування недостатньо, відтворення здійснюється на основі додаткових асоціацій. Саме зараз з'являється поява прямого зв'язку між словом та образом.

4. Далі згадується черговий образ і з нього зчитується вимова. Потім прибираємо образи-мітки зі свідомості та уявляємо тільки образ, який запам'ятовується. На тлі цього образу за допомогою вимовляння та малюнку в уяві,

утворюємо прямий зв'язок між образом та його новим звучанням. Таке тренування варто проробляти кілька днів, поки звучання остаточно не приєднається до образу. Під час закріплення слів варто відразу вводити їх в граматичні структури, тобто обігрувати нові терміни з вже відомими.

Саме допоміжні асоціації (образи-мітки), в яких закодована вимова, дуже важливі саме на початковому етапі запам'ятовування слів, для захоплення інформації в пам'ять, щоб позбутися необхідності носити з собою словник чи підручник та постійно повторювати слова.

Техніка запам'ятовування іншомовних слів дуже проста, але за умови сформованості кодування слів у образи і утворення штучних асоціацій. Існують різні способи кодування слів у образи, в першу чергу, це фонетичні образні коди. Процес запам'ятовування ділиться на два етапи, перший – запис вимови слів і їх послідовності в зорову пам'ять, другий – утворення зв'язку між зоровим і мовленнєвим аналізатором. Вимова будь-якого іноземного слова може бути закодована в образи за допомогою таких прийомів:

- метод навідних асоціацій (символи, співзвучність слів, утворення слова по складах, прив'язка до відомої інформації);
- фонетичні образні коди;
- прийом формування асоціативного зв'язку.

Вивчення термінів слід починати з тих, які допомагають студентам максимально швидко опанувати «нове середовище». Прості приклади допоможуть викликати відповідні асоціації та нові уявлення про механізм на основі вже існуючих власних. Особливо ефективно асоціативні ряди вишиковуються за допомогою ефекту праймінгу. Відповідно до Б.Г. Мещерякова, ефектом праймінгу називають полегшення вирішення тієї чи іншої задачі в результаті попереднього пред'явлення певних прем'єрних символів (графічних чи знакових) [1, с. 13]. Суть даного методу полягає в тому, що тим, хто навчається, спочатку демонструються символи у вигляді малюнків, слів виразів, і лише потім студенти вибудовують асоціативні ряди. Прикладами таких вправ можуть бути кросворди, анаграми, закінчення термінів за початковими буквами та інші.

Таким чином, виходячи з усього вищесказаного, можна стверджувати, що асоціативне навчання відіграє важливу функцію в оволодінні іншомовними термінами на початковому етапі вивчення іноземної мови, при цьому дає можливість перетворити складний навчальний матеріал в простий, а нудний – зробити цікавим. А використання асоціативних символів, створення умов, наближених до життєвих ситуацій робить можливість мимовільне запам'ятовування матеріалу, наближає процес навчання до невимушеного сприймання. Тому, засвоюючи навіть порівняно велику кількість мовного матеріалу, питання про перевантаження пам'яті відпадає.

1. Мещеряков Б. Г. Пам'ять человека: эффекты и феномены : учебное пособие по курсу «Общая психология» : Пам'ять. Москва : ООО «Вопросы психологи», 2004. 96 с.

2. Новий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. І. О. Радченко, О. М. Орлова. Київ : ПП Голяка В. М., 2010. 768 с.

З. Зиганов М., Козаренко В. Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления. Москва : Школа рационального чтения, 2001. URL: <http://www.e-reading>.

ПРИНЦИПИ СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Корольова Н.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології

У ХХІ столітті дослідники фіксують наступні принципи мовознавчих студій: **інтегративність, антропоцентризм, комунікативність, дискурсивність, культуроцентризм** [5, с. 173]. Завдяки зазначеним принципам значно розширилась проблематика лінгвістичної науки, охопивши таким чином всі явища та процеси, розуміння яких може сприяти виявленню та характеристиці семантичних основ мови, ментальності та культури.

У ХХ столітті соціальна ситуація вплинула на виникнення взаємозв'язку між гуманітарними та природничими науками. Інтегративність характеризується активним використанням знань, здобутих у різних наукових областях, а також розширеним обсягом дослідницької проблематики, яка визначається складністю структури мови, суспільства, культури та свідомості. Це сприяє виникненню багатовимірності у розв'язанні певних завдань і водночас допомагає отримати несподівану інформацію, яка може бути використана для вирішення додаткових проблем [5, с. 174].

Мовознавчі дослідження взаємодіють із нейрофізіологією, психологією, соціологією, фізикою, культурологією, політологією, математикою, антропологією, аналітичною філософією, штучним інтелектом тощо.

Розгляд людського фактору в мові є основоположною характеристикою сучасної науки, саме тому антропоцентричний напрям впливає і на найважливіші принципи сучасних досліджень мови [5, с. 178].

Антропоцентризм передбачає не лише вивчення взаємозв'язків між людиною та мовою, але й проблеми співвідношення мови та психічної діяльності людини, мови та свідомості, мови та культури, мови та пізнання, мови та суспільства [6, с. 343]. Носій мови пізнає себе та світ, мислить, оцінює та відчуває. Людина, яка має певний індивідуальний, соціальний та культурний досвід, систему знань про навколишню дійсність і яка формує цю систему у своїй свідомості через концепти – ментальні утворення – є важливою частиною мовознавчих досліджень. Сучасна лінгвістика включає у сферу своїх інтересів нетрадиційні мовні інформативні сутності: архетипи Карла Густава Юнга, культурні концепти, картини світу.

Комунікативна діяльність розглядається як важлива частина соціальної поведінки людей, тому мовленнєву поведінку можна розглядати і як частину культури. Вербальна комунікація є поширеною формою спілкування в наші дні і «набуває форми текстів» [3, с. 14]. Комунікація виступає семантичним аспектом соціальної взаємодії. Комунікація передбачає спільну діяльність

учасників (комунікантів), завдяки чому розвивається спільний світогляд. Відповідно до принципу комунікативності мова може бути пояснена як глобальний засіб спілкування.

З сучасної точки зору дискурс можна визначити як складне комунікативне явище, що включає не лише тексти, але й нелінгвістичні фактори (досвід, думки, світогляд, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту [1]. Дискурсивний підхід визначає уявлення про різноманітність інтерпретацій текстів, пов'язаних із відмінностями у свідомості [5, с. 184].

У контексті когнітивної науки культура розуміється як «внутрішня концептуальна система, що визначає поведінку людини» [4, с. 235]. В. Маслова також стверджує, що мова інтерпретує світ і формує особливу реальність, в якій також живе людина [5, с. 184].

Тому мову слід розглядати як складне цілісне явище, дослідження якого, враховуючи сучасні принципи, можливе лише у всеосяжному системному контексті.

1. Алефиренко Н. Ф. Когнитивно-прагматическая субпарадигма науки в языке. *Когнитивнопрагматические векторы современного языкознания* : юбилейный сб. науч. тр. к 65-летию Николая Федоровича Алефиренко. Москва : Флинта ; Наука, 2011. С. 16–27.

2. Алпатов В. М. Об антропоцентричном и системоцентричном подходах к языку. *Вопросы языкознания*. 1993. № 3. С. 15–26.

3. Каменская О. Л. Структура и функция текста как средства коммуникации. Москва : Высшая школа, 1990.

4. Лурье С. В. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы : учеб. пособие. 2-е изд. Москва : Академический Проект, 2005. 624 с.

5. Маслова В. А. Основные тенденции и принципы современной лингвистики. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : Русский и иностранный языки и методика их исследования*. 2018. Т. 16. № 2. С. 172–190.

6. Постовалова В. И. Наука о языке в свете идеала цельного знания. *Язык и наука конца XX века* / под ред. Ю. С. Степанова. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1995. С. 341–420.

ЕПІДИГМАТИКА ЯК ТРЕТІЙ ВИМІР ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ

Липка С.І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології

Протягом останніх десятиліть простежуються суттєві зміни у лінгвістиці щодо розуміння мови як системно-структурного явища. Переосмислення природи семантичної структури слова є, на нашу думку, важливою зміною у розвитку семантичної теорії.

Як відомо, значущість кожного лінгвістичного елемента визначається його парадигматичними і синтагматичними зв'язками, які формують системні відношення у мові. Нині поряд із вивченням лінійного та парадигматично-асоціативного плану вираження значення слова великого значення набувають асоціативно-дериваційні зв'язки за формою і змістом, що виявляються на рівні слів та окремих значень. Такий тип зв'язків позначається терміном *епідигматичні відношення*. Поняття трьох вимірів лексики – парадигматику, синтагматику і *епідигматику* запропонував свого часу Д.М. Шмельов. На його думку, всі три типи зв'язків мають між собою певне співвідношення, що підтверджується формуванням нових слів та лексичних значень [5]. Синтагматика і парадигматика відображають розміщення денотатів у просторі, тоді як *епідигматика* є третім просторовим виміром, який охоплює внутрішньо-структурні інтегральні та дериваційні відношення в семантичній системі значень полісеманта або відношення між дериваційно пов'язаними елементами одного значення, що відображають різні референти (предмети) чи денотати (класи предметів) дійсності. Внутрішньо-лексемні семантичні відношення між значеннями засновані на дериваційній вмотивованості, тобто є епідигматичними [5; 3].

Вивчення *епідигматики* продовжують у своїх дослідженнях Н.Г. Іщенко, Л. Кудрявцева, Е. Кузнєцова, Л. Мурзін, О. Огуй, С. Баланюк, Ж. Черська, Р. Мельник, Р. Угринюк, І. Буяр, В. Пітель та інші. Як відомо, *епідигматичні зв'язки* належать до сфери парадигматики, оскільки як парадигматичні, так і *епідигматичні відношення* характеризуються спільною локалізацією в мозку, однаковим механізмом утворення зв'язків. Вони засновані на одних і тих же асоціаціях, а одиниці цих відношень віртуально об'єднуються в просторові схеми і отримують подібні типи опозиційних зв'язків. Проте, не слід повністю ототожнювати *епідигматичні зв'язки* і парадигматику. Парадигматика визначає чергування різних компонентів при заповненні певної позиції, а *епідигматика* стосується, як правило, одного слова, яке має парадигму значень (лексико-семантичних варіантів (далі ЛСВ) чи їх семем), що актуалізується в різних контекстах [3]. Крім того, хоча *парадигматичні* та *епідигматичні* взаємовідношення базуються на спільності окремих семних компонентів (асоціації за подібністю), проте асоціативно-дериваційні зв'язки зумовлені не лише подібністю семного набору вихідних і результативних слів чи значень, але й є відношенням похідності, мотивованості. У результаті *епідигматичних відношень* з'являються нові похідні лексеми чи значення, які зберігають у своєму складі семи твірних слів та мають здатність зберігати «дериваційну пам'ять» про вихідну одиницю [4]. Слід наголосити, що *епідигматичні зв'язки* виникають внаслідок залучення до процесу асоціювання за подібністю всієї білатеральної структури слова – плану змісту й плану вираження (W. Schmidt, E. Coseriu) [6; 7]. Для *полісемії* характерною є тотожність звукової оболонки ЛСВ і подібність їх семантики. Словотворенню притаманна подібність плану змісту й плану вираження твірної та похідної одиниць. *Епідигматика* ж проявляє свою словотвірну функцію в процесах породження контекстів, в яких виникають семантико-синтаксичні позиції з потребою вживання нових слів [1]. Такі характеристики *епідигматики* дають підставу розглядати її як окремий різновид парадигматики.

На сучасному етапі в мовознавстві розробляється все більше способів і методів вивчення *епідигматики*, як-от: епідигматичний аналіз (Л.О. Кудрявцева), дистрибутивна методика, побудована на ознаках фонетичної аналогії, контрастивний аналіз значення слова, в основі якого лежить зіставлення словникових дефініцій тощо. Та сучасне вивчення цієї проблеми потребує комплексних методик. Слідом за низкою науковців (В.М. Манакин, О.Д. Огуй та ін.) ми дотримуємося думки, що дослідження лексикографічних дефініцій у поєднанні із синтаксичною, лексичною та семантичною сполучуваністю допоможуть нам відкрити нові грані смислової структури слова.

Істотним недоліком сучасної семасіології вважаємо відсутність об'єктивного загальновизнаного критерію для чіткого розмежування *семем*, *сем* і *семних комплексів*, оскільки від цього залежить визначення їхньої ієрархії. Альтернативним підходом до цієї проблеми вбачається використання результатів квантитативного аналізу *семемної* та *семної* частотності. Зміст *семем* розглядається тут як сукупність семантичних ознак, які можуть розгортатися [25]. Під *семою* в словнику розуміємо умовно виражену одним повнозначним словом (словоформою) одиницю, а під *семним комплексом* – словосполучення, якщо в них компактно передається змістова семантична ознака семем [3].

Підсумовуючи, зауважимо, що виокремлення таких *сем* чи *семних комплексів* для визначення *епідигматичних* властивостей окремих лексико-семантичних полів постає актуальним завданням сучасної лінгвістики. *Епідигматичні* характеристики доцільно розглядати на основі опрацювання лексикографічних джерел та аналізу текстів газетної публіцистики, з'ясовуючи вплив контексту на реалізацію семантики визначених на основі словників *сем*, який, як засвідчують дослідження, нерідко призводить до появи нових *сем* чи *семних комплексів*, не зафіксованих словниками, та до зміни порядку ієрархічної структури семантики слова. Тобто з часом семантична структура слова зазнає певних змін, набуває або втрачає окремі значення. Такі зміни яскраво простежуються у публіцистиці, проте ще не відтворені у лексикографії, що свідчить про необхідність удосконалення наявних словників.

1. Іщенко Н. Г. Системність у лексиці. Мовні системи: проблеми розвитку та функціонування в поліетнічному і полікультурному просторі. *Актуальні проблеми семантики. Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* : у 5 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (3). С. 5.

2. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Київ : Знання, 2004. 326 с.

3. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. Чернівці : Золоті литаври, 1998. С. 36.

4. Пітель В. М. Типологія епідигматичних відношень полісемічних флоро назв та їх похідних у лексиці сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2005. 19 с.

5. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. Москва : Наука, 1973. С. 50–55.

6. Coseriu E. Einführung in die allgemeine Sprachwissenschaft. Tübingen : Francke, 1988. 329 S.

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ШТУЧНОГО СУБОРДИНАТИВНОГО БІЛІНГВІЗМУ

Маруневич Б.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології

У даних час білінгвальна освіта засобами вивчення рідної та іноземної мов є важливою складовою частиною модернізації цілей та змісту національної освітньої системи України. Білінгвізм та мультилінгвізм стали характерними ознаками особистості, яка не може ефективно реалізувати свій потенціал без знання рідної та іноземної мов, особливо у професійній діяльності.

Теоретичний аналіз робіт лінгвістів, психологів, психолінгвістів та методистів (М.Г. Аствацатрян, У. Вайнрайх, Є.М. Верещагін, Л.С. Виготський, Ю.О. Жлуктенко, А.Є. Карлінський, О.В. Коршук, О.О. Леонтьєв, М.М. Михайлов, З.Г. Муратова, Е. Хауген та ін.), в яких порушувалися питання двомовності, виявив два основні підходи, які є визначальними для нашого дослідження: лінгвістичний та психолінгвістичний. Останній передбачає динамічний характер становлення двомовності, оскільки він дозволяє враховувати функціонування психолінгвістичних механізмів білінгва на різних етапах його розвитку.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що українські науковці активно займаються питаннями двомовності. Детальному дослідженню різних підходів до проблеми двомовності присвячені роботи Н.О. Бурейко та А.П. Загнітко. Н.О. Бурейко аналізує проблеми двомовності та методологічні основи психологічного дослідження білінгвів з позиції комплексного підходу [2, с. 22–29]. Значущим для нашого дослідження є виділення педагогічного аспекту, що ґрунтується на опрацюванні найраціональніших методів вивчення процесів оволодіння двомовністю [3, с. 213]. Психологічні основи продуктивного білінгвізму представлено у роботах Т.В. Пастрик та Т.В. Боднарчук. Зокрема, дослідженню психологічних засад перекладацької діяльності як специфічного виду мовленнєво-мисленнєвої діяльності білінгва присвячена робота Т.В. Пастрик [5]. Продуктивною є ідея організації двомовного навчання як складової інтеграції українського соціуму в європейський [1, с. 71]. Т.В. Боднарчук вказує на те, що дослідження механізму переключення з однієї мови на іншу є надзвичайно важливим для організації процесу навчання другої мови, тобто розвитку двомовного індивіда [1, с. 63–73]. Однак, питання навчання німецької мови як спеціальності в умовах штучного субординативного білінгвізму висвітлені недостатньо і потребують ґрунтовного аналізу.

На основі викладеного вважаємо правомірним стверджувати, що двомовність у штучних умовах проходить ряд стадій: від елементарного до повно-

цінного володіння іноземною мовою, тобто формування двомовності в аудиторних умовах слід розуміти як динамічний процес.

Доцільним для нашого дослідження є проведення аналізу мисленнєво-мовленнєвих процесів на основі гіпотетичних моделей породження висловлювання, представлених у науковій літературі (Л.С. Виготський, І.О. Зимня, О.О. Леонт'єв, А.Р. Лурія, Т.В. Рябова-Ахутіна та інші).

Вихідним положенням при проведенні цього аналізу є теза про те, що «мовленнєвий механізм, сформований на рідній мові, не функціонує на тому ж рівні в умовах оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю; оволодіння новою діяльністю означає, що людина якось пристосовує, можливо, заново формує окремі ланки цього складного мовленнєвого механізму» [4, с. 168].

У відповідності до завдань нашого дослідження обмежимо аналіз гіпотетичної моделі І.О. Зимньої формуючим рівнем, оскільки виділення цього рівня має методичне значення для визначення характеру впливу системи рідної мови та сформованих на її основі механізмів лексико-граматичного розгортання висловлювання, тобто механізмів внутрішнього і зовнішнього оформлення іншомовного висловлювання.

Виділення у гіпотетичній моделі породження висловлювання додаткової ланки – етапу перекодування з рідної мови на іноземну – дозволило інтерпретувати процес засвоєння іншомовного лексико-граматичного матеріалу як процес оволодіння психолінгвістичними операціями:

- 1) вибору згідно з комунікативним наміром;
- 2) перекодування з української мови на німецьку мову;
- 3) конструювання висловлювань німецькою мовою.

Розуміння специфіки мисленнєвих процесів та взаємодії мовних кодів рідної (української) та іноземної (німецької) мов у свідомості студента забезпечує можливість психологічно обґрунтованого підходу до навчання німецької мови як спеціальності в умовах штучного субординативного продуктивного типу білінгвізму та використання у навчальному процесі методичних прийомів лінгвометодичного зіставлення, аналізу та перекладу, які відповідають закономірностям мовленнєво-мисленнєвих процесів у період формування двомовності.

1. Боднарчук Т. В. Використання психолінгвістичних особливостей білінгвізму в процесі організації двомовного навчання. *Вісник Львів. ун-ту. Серія : Педагогіка*. Львів, 2008. Вип. 23. С. 63–73.

2. Бурейко Н. О. Методологічні засади психологічного дослідження білінгвів у наукових підходах до психолінгвістичної типології білінгвізму. *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків, 2014. Вип. 48. С. 22–29.

3. Загнітко А. П. Кваліфікаційні та класифікаційні ознаки білінгвізму: Аспекти, різновиди, методи. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 209–219.

4. Зимня И. А Психология обучения неродному языку. Москва : Рус. яз., 1989. 219 с.

5. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2007. 187 с.

ФУНКЦІЇ РЕАЛІЙ ТА ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У РОМАНІ РУДОЛФО АНАЙЇ «BLESS ME, ULTIMA!»

Мінцис Е.Є.,
старший викладач кафедри англійської філології

Рудолфо Анайя є одним із основоположників літератури мексикано-американців (літератури чикано). Його твори насичені образами глибокої міфологізації, в основі яких закладена концепція синтезу культурних традицій етнічних груп метисного походження, а роман «Bless me, Ultima!» (1972 р.) є своєрідним маніфестом культури мексикано-американців і через 30 років після написання став класикою американської літератури. Чималу роль у створенні своєрідного колориту роману відіграють реалії та образи-символи. Згідно С.І. Влаховим та С.П. Флориним реалії – «це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, у такий спосіб, повстають носіями національного, місцевого або історичного колориту [1, с. 27].

Створюючи класифікації реалій, науковці дотримувались різних принципів. Так, Д.Д. Павлова поділяє реалії на три структурні групи: а) прості слова-реалії, що складаються з окремого слова; б) складні реалії, які можуть складатися з двох або більше роздільно написаних слів; в) реалії, утворені за допомогою односкладних речень, з-поміж яких найбільшу частку становлять вигукі [4, с. 36–37]. Слід за цією класифікацією, в романі «Bless me, Ultima!» лексичні одиниці представлені значною кількістю простих реалій: 1) англійською (*hick, lord, sheriff, juniper, знаходимо tamarrisk, coyote, catfish, cottonwoods, Ranches*) та 2) іспанською (*sala, curandera, bruja, madre, abuelo hombre*) мовами. Прикладами складних реалій виступають наступні сполучення слів: 1) англійська лексика: *Ash Wednesday, Easter Sunday, golden carp, the River of the Carp, the Blue Lake, the bus depot café, the Longhorn Saloon, the Rosie's house, the Tenorio's Bar, the Indians of the Rio del Norte*; 2) іспанська лексика: *Las Pasturas, Gabriel Márez, Maria Luna y Márez, El Puerto de los Lunas, La Virgen de Guadalupe, yerba del manso* (бананове дерево), *yerba de la vivora*. До числа реалій-односкладних речень можна віднести такі іспанські вигукі: *¡Adiós!* (До побачення!), *¡Amigo!* (Друже!), *Madre de Dios!* (Маміє Божя!), *Mira!* (Поглянь!).

Р.П. Зорівчак наголошує на чотирьох основних прагматичних функціях реалій: 1) надання експресивності, емоційності висловлюванню; 2) вираження оцінки (позитивної чи негативної), тобто власного ставлення автора до сказаного; 3) уточнення, доповнення до сказаного; 4) мовна економія, тобто надання виразу стислості [2, с. 98].

Н.А. Фененко зосереджує увагу реципієнта на важливості самого тексту, називаючи його «центральною ланкою, яка пов'язує мову та культуру» [5, с. 153] і виділяє такі функції слів-реалій у художньому творі: 1) функцію створення локального, соціального, національно-культурного та інших видів колориту. Роман Р. Анаїї містить чимало реалій на позначення понять фауни, флори, предметів побуту тощо: «*The dusty road passed in front of the church, then past **Tenorio's Bar** and into the cluster of **mud houses** with rusted tin roofs*» [6, с. 47]; 2) функція відтворення історичного колориту (яку за М.М. Михайловим можна розширити міфопоетичною функцією [3, с. 36]). Так, у досліджуваному романі велику роль відіграє язичницька легенда про золотого карпа («*Lord of the waters*» [6, с. 113]), яка перегукується з ацтецьким міфом про створення світу; 3) символічну функцію. У зв'язку з цим знаходимо у романі такі групи образів-символів: люди, сили і явища природи, тварини, божественні сили і образи, фольклорні міфологічні образи. Сама назва роману Р. Анаїї вказує на те, що одну з ключових ролей у творі відіграє образ Ультіми, цілительки, яка стала для головного героя не лише духовним наставником, а й хорошим другом. Сова, яка була супутницею Ультіми, її духовним помічником і втіленням («*<...> the owl was my spirit, my bond to the time and harmony of the universe*» [6, с. 260]), оберігала Тоні від зловісних сил і нещасть, які спіткали героя на його шляху, а вбивство пташки, як і смерть самої цілительки, викликали у героя психологічну травму.

Таким чином, аналіз роману Р. Анаїї «*Bless me, Ultima!*» дозволяє нам виокремити велике розмаїття слів-реалій та образів-символів, які є безпосередньо пов'язаними з особливостями етнічної культури представників чикано (*Golden Carp, the river, the owl, the sun, the wind* та ін.), виконують естетичну, експресивну, референційну, міфопоетичну, символічну функції.

1. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с. URL: https://www.studmed.ru/vlahov-s-florin-s-neperevodimoe-vperevode_10846abc25c.html.

2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989.

3. Михайлов Н. Н. Теория художественного текста : учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2006.

4. Павлова Д. Д. Функционирование реалий в структуре романа Р. А. Анайи «Благослови, Ультима!». *Актуальные проблемы филологии* : материалы Междунар. науч. конф. (г. Пермь, октябрь 2012 г.). Пермь : Меркурий, 2012. С. 36–38. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/28/2721>.

5. Фененко Н. А. Функциональный потенциал реалий во французском тексте. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2014. Вып. 12. С. 151–172. URL: <http://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2014pdf/LSE2014Fenenko.pdf>.

6. Anaya R. A. *Bless me, Ultima*. New York : Grand Central Publishing, 1972. 262 p.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНО ВАРІАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Остапович О.Я.,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри німецької філології

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці власне німецького, австрійського та швейцарського варіантів сучасної німецької мови, регіонально варіативні ідіоми національних нормативних напівцентрів – Люксембургу, Ліхтенштейна, Східної Бельгії, Південного Тіролю, Ельзасу і Лотарингії [1; 3].

Об'єктом вивчення є моделювання вербалізації фразеологічної складової національної мовної картини світу німецькомовних народів [2; 4] у пресових текстах на основі аналізу текстових вибірок з онлайн-версій німецьких, австрійських та швейцарських видань («Spiegel» <https://www.spiegel.de>, «Der Standard» <https://www.standard.at> та «Neue Zürcher Zeitung» <https://www.nzz.ch>).

Метою аналізу була перевірка і, в разі необхідності, корекція лексикографічних відомостей фундаментального словника «Das Variantenwörterbuch» за редакцією У. Аммона [5], за функціонально-частотним та діатопічно-ареальним критеріями.

Підсумовано результати нашого контекстного пошуку там, де вони відрізняються від лексикографічних відомостей.

Як свідчать наші дані, досить значна частка – **38** аналізованих **ФО** узагалі виявили нульовий показник вживання, що ставить під сумнів їх системний узуальний статус у варіантах німецької мови [1].

Найбільше збігів із лексикографічною кодифікацією виявляють **22 ФО**, поширені лише в **одній** німецькомовній країні (вирази *Knöpfe auf den Augen haben*; *Blauer Anton*; *Einen Brass haben*; *Dampf aufsetzen*; *Sich alle zehn Finger nach etwas lecken*; *Falscher Fuffziger*; *Jemanden gluschtig machen*; *Jemandem zeigen, wo Gott hockt*; *Gucken, wie ein Auto*; *Löcher in die Luft gucken*; **Einen Haschmich haben**; *Flotter Heinrich*; *Grinsen, wie ein Honigkuchenpferd*; *Die Hose mit der Beißzange anziehen*; *Kalb machen*; *Jemanden auf die Nudel schieben*; *Seich machen*; *Auf Trebe gehen*; *Den Weg unter die Füße nehmen*; *Es regnet Bindfäden*; *Vom Schiff aus sehen*), але з оказіональним одиничним показником вживання, що свідчить про тенденцію до їх архаїзації.

Назагал нами виявлена закономірність – чим ширша за країнами охоплення лексикографічно кодифікована гіпотетична царина вживання, тим більше розбіжностей виявляє наш текстовий пошук [2]. Повні збіги за частотою вживання у **ФО**, поширених у **двох** німецькомовних регіонах, є рідкістю (**3** вирази – *Die Kurve kriegen*; **Auf dem Laufenden bleiben**; *Eine Maske haben*), серед **ФО**, вживаних у **трьох** країнах, таких виразів лише **2** (*Zeigen, wo der Bartl den Most holt*; *Am längeren Ast sitzen* + *am längeren Hebel sitzen*), знову ж таки – з оказіональним одиничним показником вживання.

Найбільш поширеним і логічно прогнозованим результатом є фактичний вихід **61** **ФО** за межі лексикографічно фіксованого ареалу вживання – по-

ширення виразу за межами тих країн, якими їх маркує словник (вирази *Wie die alte Fasnacht; Ein Fass aufmachen; eine Faust in der Die Tasche ballen; a-fonds perdu; Wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen; Immer wieder auf die Füße fallen; In die Gänge kommen; Jemandem nicht grün sein; In die Welt gucken; En Guete; Hand bieten; Hans was Heiri; Das Heu nicht auf der gleichen Bühne haben; In die Hosen steigen; Alle Jubeljahre einmal; Einen in der Krone haben; Am Laufmeter; Glattes Mehl; Absolutes Mehr; Eine Mütze (voll) Schlaf; Aus dem Nähkästchen plaudern; Etwas passt wie ein Arsch auf Eimer; Pfui gack; Geplättet sein; Den Plausch haben + Gaudi haben; Jemandem die Fresse polieren; Dumme Pute; Zu reden geben; Sauberen Tisch machen; Auf die Schaufel nehmen; Noch eine Schippe drauflegen; Ein Schlag ins Kontor; Etwas ist kein Schleck; Stiften gehen; An der Strippe sein; Nicht im Strumpf sein; Zwischen Stuhl und Bank fallen; In Tat und Wahrheit; Trübe Tasse; Keinen Tau haben; Treulose Tomate; Große Töne spucken; Da gibt es kein Vertun; Das schleckt keine Geiss weg; Einen Zacken zulegen; Blaue Zone; Zurückbleiben, bitte!; Zicken machen; Ab der Welt (schaffen); Da beißt die Maus keinen Faden ab; Anwohner frei; In gleichem Aufwasch; Au Backe; Am Stück; Denkste!; Drin sein; Gemma, gemma!; Ohne Moos nix los; Bis in die Puppen; Es sich richten; Sauer sein).*

Найнесподіванішими й інтуїтивно цілковито не прогнозованими виявилися результати за **11** ФО *Jacke wie Hose; Nix ist fix; Kein Bein; der Kleine Braune; Erst noch; En famille; Schule geben; Kaffee fertig; Unter aller Kanone; Knall auf Fall; Null, Komma, Josef*. У них нами зафіксоване вживання, в тому числі – частотне, неоказіональне, зовсім не у тих країнах, якими їх маркує словник.

Як очікувані, так і інтуїтивно не прогнозовані **результати** дослідження – фактичний вихід фразеологічних одиниць за межі лексикографічно фіксованого вживання, навіть зафіксоване частотне, неоказіональне вживання зовсім не у тих країнах, якими їх маркує словник, дають підстави для **висновку** про те, що мовно-комунікативна реальність дає значно складнішу картину, аніж суб'єктивна інтуїція лексикографів. Новітні емпіричні текстові відомості можуть і повинні слугувати підставою для корекції навіть найсучасніших лексикографічних даних [3; 4].

1. Остапович О. Я. Когнітивні та корпусні критерії визначення статусу фразеологічних гелветизмів. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : «Вепса», 2007. № 4. С. 380–385.

2. Остапович О. Я. Кластерна організація німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2012. Т. 158. С. 65–74.

3. Остапович О. Я. Новітні теоретичні підходи до вивчення національно-державного варіювання німецької фразеології. *Studia Germanica et Romanica. Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах* : збірник наукових праць. Донецьк, 2014. Т. 11. № 1. (31). С. 35–52.

4. Ostapovych O. Y. National State Variation of German Phraseology. Antropocentric, Cognitive and Corpus-Based Approache. *Scientific Journal of Precarpathian National University. Philology*. 2015. Vol. 2. № 2. P. 9–21.

Довідково-лексикографічні джерела

5. Variantenwörterbuch des Deutschen / Ammon, Ulrich, Bickel, Hans, Ebner, Jakob u. a. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2005. 954 S.

ЕТНОСТЕРЕОТИПИ ЯК ПРИЧИНА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ПОВ'ЯЗАНОСТІ ЕТНОНІМІВ

Павлишинець О.О.,
асистент кафедри німецької філології

Наша доповідь присвячена аналізу етнонімів у складі фразеологізмів, а саме їх специфічному значенню, яке зумовлює фразеологічну пов'язаність даних одиниць. Цей процес відбувається, головним чином, на основі метафоризації значення етнонімів, джерелом якої є специфічні асоціації та уявлення.

Під етнонімами розуміють назви або позначення національностей, народів, племен рас та релігійних спільнот та ін. У нашому дослідженні ми розглядаємо етноніми у якості фразеологічно пов'язаних формативів, оскільки в межах фразеологічної одиниці вони презентують своє специфічне значення, яке не реалізують в інших контекстах. Критерії виокремлення таких унікальних компонентів або архісемантиконів за В. Фляйшером вже були описані в наших попередніх дослідженнях. Це дослідження має ж на меті проаналізувати та описати процес ідіоматизації народоназв.

Для дослідження нами були обрані фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з такими етнонімами у якості фразеологічно пов'язаного формативу: *ägyptisch; Amerikaner, amerikanisch; armenisch; böhmisch; chinesisch, Chinese; Deutsch, deutsch; englisch, Englisch; französisch, Französisch; holländisch, Holländer; indisch; italienisch; Jude, jüdisch; polnisch, Preuße, preußisch; russisch, Russe; Schotte; Schwede, schwedisch; Schweizer; spanisch, Spanier; Tatar; Türke, türkisch; Zigeuner*. Нами було проведено семантичний аналіз фразеологічних одиниць з цими компонентами і досліджено їх етимологію.

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки про причини фразеологічної пов'язаності обраних етнонімів. Аналіз наукових досліджень до теми [2; 4; 5; 6] та лексикографічних джерел [1; 3] засвідчив такі закономірності: народи, назви яких входять до складу фразеологічних одиниць, можуть перебувати в мовному та культурному, часто сусідському, контакті, що зумовлює спостереження культурних розбіжностей між ними, та стає основою фіксованих мовних картинок, як наприклад, «*böhmische Wirtschaft*» (невпорядкований стан економіки) в німецькій фразеології. Навіть тимчасові та недовготривалі контакти між народами, протягом певного історичного періоду (наприклад, лише на період війни чи окупації тощо), відображаються протягом наступних століть у відповідних мовних картинках, наприклад, як у фразеологізмі, який походить з часу Тридцятилітньої війни «*ein alter Schwede*», тобто бувалий, сміливий горобець, досвідчений чоловік або ж відображення у низці фразеологізмів уявлень про колишню міць та військову славу Прусії: *stolz wie ein Preuße*

(гордий, як прусак), *letzter Preuße* (останній прусак), *Preußens Gloria* (Слава Пруссії) тощо. Проте трапляються і випадки, коли народи чи етнічні групи, культурні розбіжності між якими закріплені в основі фразеологічної одиниці, взагалі не мали спільного контакту або ж він був радше випадковим та нетривким. У цьому випадку асоціація або уявлення виникає швидше через випадкове припущення чи ознаку, які сприймаються як характеристика для цілої етнічної групи. Таким чином виникають етностереотипи. Спочатку вони поширюються в розмовній мові, поступово закріплюються у складі стійких мовних одиниць, які перетворюються на фразеологічні сполучення [5, с. 585].

Особливо впадають у вічі етностереотипи та стереотипні уявлення у складі фразеологічних одиниць із затемненою етимологією. Переважно такі стереотипні уявлення у складі фразеологічних одиниць описують негативні риси характеру чи поведінку та часто закріплюються за народами-сусідами. При цьому не йдеться про те, чи певні упередження про спосіб життя чи звички того чи іншого народу справді відповідають реаліям об'єктивної дійсності. Серед таких фразеологічних одиниць: *sich polnisch verabschieden* та *sich auf Polnisch empfehlen* (німи, не прощавшись); *sich polnisch verheiraten* або *polnisch zusammenleben* (жити в цивільному шлюбі, тобто без офіційного одруження); *englisch einkaufen* (kaufen) (красти); *sich englisch (auf Englisch) empfehlen* (німи, не прощавшись); *von der englischen Rasse sein, vorne glatt und hinten mager* (мати англійську вроду: спереду гладкий, та ззаду худий); *sich französisch / auf Französisch empfehlen / verabschieden* (німи, не прощавшись); *französisch einkaufen* (красти) та ін.

При цьому можна помітити таку закономірність: чим менше зрозумілими та глибшими є корені етностереотипу, тим вищим є ступінь їх фразеологічної пов'язаності. А високий ступінь фразеологічної пов'язаності зумовлює високу комунікативну значущість та часте використання фразеологічної одиниці, що відповідно підтверджує текстуальний аналіз вище означених фразеологічних одиниць.

1. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 4., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Berlin : Dudenverlag, 2013. 929 S.

2. Földes Cs. Onymische Phraseologismen als Objekt des Sprachvergleichs. *Europhras* 88 / hrsg von G. Greciano. Straßburg, 1989. S. 127 ff.

3. Röhrich L. Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Mannheim ; Wien ; Zürich ; New York, 1990. 5 Bde., 1910 S.

4. Skudlarska B. Der phraseologische Gebrauch von Ethnonymen in der deutschen und russischen Phraseologie. Wien, 2011. 162 S.

5. Szczek J. Die europäischen Völker in der deutschen und polnischen Phraseologie. In: *Balasko M. Sprach- und Literaturwissenschaftliche Brückenschläge. Vorträge der 13. Jahrestagung der GESUS in Szombathely, 12–14 Mai 2004* / Szatmari P. [Hrsg.]. München, 2007. S. 109–117.

6. Široká Z. Völker der Welt in der deutschen und tschechischen Phraseologie. Eine vergleichende Analyse : Diplomarbeit. Brno, 2005. 73 S.

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Петришак Б.Я.,
асистент кафедри німецької філології

Ми живемо у світі цифрових технологій, які, без сумніву, впливають на усі сфери нашого життя. Сучасний освітній процес також зазнає змін і вимагає нових підходів до навчальних занять із залученням інноваційних технологій. Мультимедійні засоби навчання стають невід'ємною частиною навчального процесу, адже поєднання візуальних та аудіо ефектів створюють можливості для інтерактивної взаємодії споживача з інформацією, що суттєво підвищує продуктивність тих, хто навчається.

Ще наприкінці 60-х років XX століття у США виникла педагогічна концепція «візуальної грамотності» (*англ. visual literacy*). Цей напрям педагогіки досліджує проблеми розвитку навичок користування візуальною і аудіовізуальною інформацією [1, с. 56]. Йдеться про те, що у процесі пізнання світу для людини є дуже важливим зорове (візуальне) сприймання, а, отже, необхідно підготувати свідомість дитини до діяльності в умовах зростання інформатизації життя [1, с. 56].

У нашому сучасному світі молодь активно користується різними засобами інформації, тому дуже важливо і на заняттях з іноземної мови іти в ногу з часом і використовувати навчальні відео та інші цифрові навчальні матеріали для доповнення та поглиблення теми. Автентичне мовлення та загальна інформація, що передається картинкою, мотивують учнів на уроках іноземної мови та дають можливість отримати країнознавчу інформацію. При вивченні іноземної мови важливою є можливість вивчати її в контексті, розуміти її використання у відповідних реальних життєвих ситуаціях. Впровадження навчальних відеоматеріалів у навчальний процес не лише допомагає розв'язати цю проблему, але й підвищує мотивацію учнів та студентів до вивчення іноземних мов.

Є різні види відеоматеріалів, які можуть бути інтегровані в навчальний процес. Це короткометражні фільми, навчальні відеофільми, рекламні ролики, оригінальні художні фільми, уривки телепередач тощо.

Однак для того, щоб зробити роботу з відео «корисною», вчитель повинен ретельно підготуватися до перегляду кожного фрагмента відеоматеріалу. Так, на переддемонстраційному етапі слухачі виконують завдання, які знімають мовні труднощі сприйняття відеотексту і розуміння його змісту: активізація попередніх знань, використання асоціаграм, дискусія щодо очікувань від відеоматеріалу тощо. Такі завдання, як узагальнення чи відтворення тексту, зазначення його мовних особливостей, і т. п., рекомендуються як робота під час демонстрації. Завдання, запропоновані вчителем після перегляду, повинні сприяти обговоренню відеоматеріалу і, звичайно, спонукати до висловлювання власної думки щодо побаченого або стимулювати до виконання творчого письмового завдання. Таким чином, використання відеоматеріалу дає можливість охопити різні види мовленнєвої діяльності: говоріння, розуміння на слух (аудіо-

вання), письмо. Важливим є також питання, скільки часу повинен тривати перегляд відеозапису. У сучасних підручниках автори створюють, як правило, невеликі відео сюжети тривалістю 3–5 хвилин (початковий рівень), які є достатніми для адекватного розуміння і містять відповідний матеріал для виконання різного роду завдань, та короткі навчальні фільми тривалістю 10–15 хвилин (середній рівень), які також передбачають різні етапи та види робіт.

Як бачимо, навчальне відео пропонує ряд переваг у навчанні іноземної мови. У першу чергу сюди належать автентична мова та мовці, реалістичне поєднання образу та звуку, підтримка міжкультурного навчання (культура як наочне явище), застосування слухово-візуального розуміння (*нім.* Hör-Seh-Verstehen), і, звичайно, паралінгвістичні сигнали, такі як міміка та жести, значення яких для розуміння у комунікативних ситуаціях може бути адекватно представлене лише у фільмах [5, с. 439]. Існує також можливість того, що учні можуть переглядати фільми вдома та працювати над окремими завданнями відповідно до своїх інтересів, маючи змогу визначити власний темп навчання [2, с. 13].

Серед недоліків слід відзначити те, що багато професійно підготовлених навчальних відеофільмів призначені для певних підручників, тому їх інформативний та мовний зміст, а також вправи до них визначаються цими підручниками. І багато учнів зізнаються, що вони часто при перегляді навчального відео не довго уважно дивляться, тому що у них часто виникає суб'єктивне враження, що вони все ще можуть слідувати за змістом, оскільки також чують акустичну інформацію – а отже нічого не пропускають. Як результат, вони, звичайно, повністю пропускають додаткову візуальну інформацію [4, с. 208]. Якщо говоримо про художні фільми, то вони, з одного боку, є занадто довгими для перегляду на занятті, а з іншого – учні та студенти часто сприймають їх як розвагу, а не один із способів вивчення іноземної мови.

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

2. Aspekte : Mittelstufe Deutsch: Lehrerhandreichungen 1 von Ute Koithan, Helen Schmitz, Tanja Sieber, Ralf Sonntag. Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New York : Langenscheidt, 2008. S. 13.

3. Biechele B. Film / Video / DVD in Deutsch als Fremdsprache. *Materialien Deutsch als Fremdsprache* 76. 2006. S. 310–328.

4. Giessen H. Mediengestütztes Lernen – bei welchen Medien, bei welchen Inhalten, mit welchen Lernern? Ein Plädoyer für pädagogische Intuition. *Hochschulischer Fremdsprachenunterricht*. Anforderungen ; Ausrichtung ; Spezifik. Saarbrücken : Htw saar, 2012. S. 203–214.

5. Heidecker B. Video. *Henrici, Gert / Riemer, Claudia (Hrsg.): Einführung in die Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache mit Videobeispielen*. Hohengehren : Schneider Verlag, 1996. S. 437–452.

6. 99 Stichwörter für den Fremdsprachenunterricht. *Ein Online-Nachschlagewerk für methodische / didaktische Begriffe und Themen rund um den Sprachunterricht*. URL: <http://www.hueber.de/wiki-99-stichwoerter/index.php/Video>.

СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ВИД УЗУАЛЬНОЇ КОНВЕРСІЇ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ІРЕН НЕМИРОВСКИ «ВИНО САМОТНОСТІ» (Irène Némirovsky «Le Vin de la solitude»)

Скарбек О.Г.,
старший викладач кафедри французької філології

Субстантивація являє собою один з найбільш продуктивних засобів словотворення, як в українській так і в французькій мові, та представляє особливо цікаву тему для досліджень. Вона залишається однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Ця форма транспозиції або ж, як її ще називають «невласна деривація» (*dérivation impropre*), суттєво збагачує клас іменника, що пояснюється аналітизмом французької мови. «La conversion affecte les unités lexicales de toutes les classes grammaticales, mais les transpositions les plus nombreuses enrichissent la classe de nom» (Об'єктом конверсії можуть стати лексичні одиниці усіх граматичних класів, але найчастіше, транспозиція збагачує клас іменника) [3, с. 96]. Конверсія – це довготривалий процес, який починається зі зміни синтаксичної функції слова (рівень мовлення) та закінчується її закріпленням у словнику (рівень мови).

Підчас дослідження способів словотворення з точки зору синхронії береться до уваги їх відношення до системи мови, у відповідності до чого вони поділяються на узуальні та okazіональні. Узуальні фіксуються в системі мови через їх загальноприйняте вживання, що значно полегшує їх переклад, а okazіональні характерні для індивідуального словотворення і часто використовуються у художній літературі. По цій причині такого роду лексеми, будучи часто індивідуально-авторськими, не знайшли свого місця у словниках. У цьому і полягає складність їх перекладу.

Поняття узуса тісно пов'язане з поняттями мовної норми та мовної системи, визначає фіксацію тлумачними словниками лексичних одиниць, утворених за допомогою загальноновживаних засобів. Цей факт полегшує переклад субстантивованих частин мови, тому що «... похідне слово нічим не відрізняється зовні від мотивуючого, але дістає нове значення» [4, с. 164].

У даному дослідженні ми аналізуємо способи перекладу субстантивованих прикметників на матеріалі перекладу роману Ірен Немировски «Вино самотності» (Irène Némirovsky «Le Vin de la solitude»).

Не дивлячись на те, що транспонуватися в клас іменника може лексема практично будь якої частини мови, субстантивація на основі прикметників найбільш поширена як у французькій так і в українській мові, що в значній мірі полегшує їх переклад. у таких прикладах як «... il contenait la table du dîner, les chaises, une «causeuse» eu couteil et le fauteuil du vieux Safronov...» [5, с. 12] – «там вміщався обідній стіл, стільці, оббита тиком канапа «козетка» й крісло старого Софронова...» [2, с. 10]; «pour être une *bourgeoise* placide, satisfaite...» [5, с. 16] – «... щоб бути спокійною задоволеною *міщанкою*...» [2, с. 13]; «*Misérable menteuse!* Tu n'es qu'une *sotte*, entends-tu? Tu n'es qu'une *malheureuse sotte!* ...»

[5, с. 123] – «Нікчемна *брехуха!* Ти просто *дурена*, чуєш? Ти просто нікчемна *дурена!* ...» [2, с. 85] всі субстантивовані прикметники є узуальними і зафіксовані у словниках. Їхніми відповідниками є також конвертовані прикметники.

Але інколи, у перекладі, такі іменники потребують або граматичних трансформацій або пояснень, тому що, як відзначається у праці по перекладознавству «*Interpréter pour traduire*» (Інтерпретувати щоб перекладати), «перекладач вишукує те, що хотів сказати автор, його методом є пояснення тексту, а не його стилістичний аналіз» (пер. авт.) «*Le traducteur recherche le vouloir dire de l'auteur, sa méthode est l'explication de textes et non l'analyse stylistique*» [6, с. 23]. Тобто, в таких випадках, перекладач вибирає інші способи відтворення, аніж просто конвертований прикметник. Іноді це пояснення: «*Boris Karol était un rustre*» [5, с. 18] – «Борис Карол *походив із простолюду*» [2, с. 14]; іноді неозначений займенник: «*D'ailleurs, elle a bien raison, il n'y a de bon au monde que l'amour...*» [5, с. 73] – «Зрештою вона навіть має рацію, адже *чогось кращого* за кохання в світі не існує...» [2, с. 51]; а іноді це іменник з прикметником, а для французької мови достатньо було артикля, що і підкреслює її аналітичність: «*Cependant, le petit piano résonnait sous sous les doigts d'une longue fille plate, une poitrine fragile et hagarede...*» [5, с. 159] – «А тим часом маленьке чорне піаніно звучало під пальцями високої *сухотної дівчини*, худючої і тендітної...» [2, с. 108]. Зустрічаються і випадки, коли для реалізації комунікативної інтенції мовця використовується дієслово: «*La pluie avait fait le vide aux Champs-Élysées*» [5, с. 277] – «Дощ прогнав людей з Єлисейських Полів» [2, с. 188].

У французькій мові план вираження іменників та прикметників співпадає, більш того, численні продуктивні афікси (-al, -el, -ais, -iste etc.) маркують не тільки іменники, але й прикметники. Так, наприклад, лексеми *un animal* (тварина) -*animal* (тваринний), *un industriel* (промисловець) -*industriel* (промисловий), *un Français* (француз) -*français* (французький), *un socialiste* (соціаліст) -*socialiste* (соціалістичний) можуть вживатися в якості іменника та прикметника. Це значно полегшує перехід одної частини мови в іншу, але ускладнює їх розмежування, що і обумовлює більшу степінь розповсюдження субстантивації від прикметників у французькій мові ніж в українській. Цим і пояснюються різноманітні способи їх відтворення в українському перекладі.

1. Гак В. К. Транспозиция. *Лингвистический энциклопедический словарь* / под ред. В. Н. Ярцевой. Москва, 2002. 710 с.

2. Немировски Ірен. Вино самотності : роман / пер. з фр. Г. Малець. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2010. 192 с.

3. Попович М. М. Теоретична граматика французької мови. Морфологія : навчальний посібник. Чернівці : Букрек, 2010. 288 с.

4. Сучасна українська мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. 5-те вид., стер. Київ : Вища шк., 2005. 430 с.

5. Némirovsky Irène. *Le Vin de solitude : Roman*. Paris : Éditions Albin Michel, 1935. 283 p.

6. Seleskovitch D., Lederer M. *Interpréter pour traduire*. 4e édition revue et corrigée. Didier Érudition, 2001. 311 p.

ДЕ ШУКАТИ ПРИХОВАНІ ОБСТАВИНИ ЧАСУ? (на матеріалі німецької мови)

Ткачук Н.О.,
доктор філософії,
асистент кафедри німецької філології

Відповідь на поставлене питання слід насамперед шукати у протиставленні «експліцитний vs. імпліцитний», переадресовуючи його на протиставлення «експліцитна обставина часу vs. імпліцитна обставина часу». Це протиставлення виразно покажуть речення:

- (1) *Morgen treffe ich die Entscheidung;*
- (2) *Ich wünsche mir, die Entscheidung zu treffen.*

У реченні (1) обставина часу *morgen* експліцитно показує, що ситуація *die Entscheidung treffen* буде відбуватися завтра, тобто в майбутньому по відношенню до моменту мовлення, а в реченні (2) на майбутність – точніше кажучи – на послідовність (яка є явною) ситуації *die Entscheidung treffen* відносно до ситуації *wünschen* не вказує експліцитно жодна обставина часу, бо такої не існує в реченні. Часове відношення послідовності забезпечується швидш за все через дієслово *wünschen*. Це покажуть речення-тести з експліцитними обставинами часу:

- (3) * *Ich wünsche mir, gestern die Entscheidung zu treffen;*
- (4) * *Ich wünsche mir, gerade die Entscheidung zu treffen.*

Речення (3) та (4) показують, що в інфінітивному реченні вживання обставин часу, вираженими прислівниками, які вказують на передування (3), або одночасність (4) ситуації інфінітивного речення та ситуації матричного речення недопустиме. Однак допустиме вживання обставин часу, які виражені прислівниками, які вказують на наступність ситуації інфінітивного речення відносно до ситуації матричного речення. Порівняйте:

- (5) *Ich wünsche mir, morgen die Entscheidung zu treffen;*
- (6) *Ich wünsche mir, demnächst die Entscheidung zu treffen.*

Речення з експліцитною обставиною часу *morgen* та речення без такої експліцитної обставини часу, але з дієсловом матричного речення *wünschen* мають (майже) аналогічну часову інтерпретацію, а саме «майбутність / наступність» ситуації *die Entscheidung treffen*. Цей факт підтверджується також тим, що дієслово *wünschen* допускає вживання прислівника *morgen*, але не допускає вживання прислівників *gestern* чи *gerade*. Такі спостереження уможливають відповідь про те, що приховані обставини часу слід шукати в лексичній семантиці дієслів (іменників чи прикметників) матричних речень, які відкривають позиції для залежних інфінітивних речень. Ці дієслова, іменники та прикметники можна об'єднати під назвою матричні предикати.

Повертаючись назад до протиставлення «експліцитний vs. імпліцитний» ведемо таким чином мову про (а) експліцитні обставини часу, виражені прислівниками з часовим значенням та (б) імпліцитні обставини часу, індуковані лексичною семантикою матричних предикатів. Одночасно – як це було видно

вище на прикладах з реченнями-тестами – експліцитні обставини часу слугують підтвердженнями для імпліцитних обставин часу.

Для даного протиставлення враховуємо такі часові значення як «минулість / передування ситуації відносно певного орієнтиру¹», «теперішність / одночасність ситуації відносно певного орієнтиру» та «майбутність / слідування ситуації відносно певного орієнтиру».

З метою систематичного характеру дослідження обмежимося експліцитними обставинами часу, які виражені прислівниками часу².

Згадане вище протиставлення найкраще представить таблиця:

часове значення / обставина часу	експліцитна обставина часу, виражена прислівником часу	імпліцитна обставина часу, індукована лексичною семантикою матричного предиката
минулість/ передування	<i>gestern, vorgestern, neulich, unlängst, davor, vorher</i>	напр. лексична семантика предикатів мовленнєвої діяльності, предикатів емоційного стану
теперішність / одночасність	<i>jetzt, gerade, eben, heute</i>	напр. лексична семантика предикатів старання та предикатів ментального стану
майбутність / слідування	<i>morgen, dann, danach, daraufhin</i>	напр. лексична семантика предикатів веління

1. Duden. Die Grammatik. 8. überarbeitete Auflage. Band 4. Dudenverlag Mannheim ; Wien ; Zürich, 2009.

2. Tkatschuk N. Zeit ohne Tempus. Zur temporalen Interpretation satzwertiger Infinitive. Stauffenburg Verlag, 2011.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ SAUBERKEIT В НІМЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Угринюк В.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології

Мовна картина світу (МКС) відображає цілісне сприйняття світу людиною [1, с. 20]. Картина світу будується на відчуттях, уявленнях, сприйнятті й мисленні людини, диктує норми поведінки, систему цінностей. Одним з ключових фрагментів у німецькій МКС є семантичне поле чистоти, яке є відображенням відповідного фрагмента концептуальної картини світу – концепту SAUBERKEIT.

¹ Під орієнтиром розуміємо «час мовлення» (для самостійних незалежних речень) та «час ситуації матричного речення» (для несамостійних залежних (інфінітивних) речень).

² Орієнтуємося при цьому на класифікацію, яку подає Дуден-граматика.

У дослідженні проаналізовано комплекс ознак концепту SAUBERKEIT сучасної німецької мови. Відповідно до викладеного матеріалу, найчастотнішими ознаками концепту SAUBERKEIT є екологічність (18901) як якісні умови проживання людини, напр., *Der umweltbewusste Bürger trennt seinen Müll und vermeidet Restmüll* [BRZ05 / SEP.01079 Braunschweiger Zeitung, 20.09.2005; Für 120 Einheiten zahlen], *Den kleinen, sparsamen, sauberen Autos gehört die Zukunft*. [BRZ09 / MAR.02597 Braunschweiger Zeitung, 06.03.2009; In Genf alles eine Nummer kleiner], *«Bis in die 60er Jahre hinein war der Müggelsee ausgesprochen sauber», sagt Dr. Walz. Die hohe Zufuhr von Nährstoffen wie Stickstoff und Phosphor durch Landwirtschaft und Abwasser änderte diesen Zustand* [L98 / OKT.11007 Berliner Morgenpost, 06.10.1998, S. 34, Ressort: REGION; Im Müggelsee fischt man nicht im Trüben], енергетична ознака (10632), що полягає у використанні чистих технологій у виробництві електроенергії, напр., *Mit Hilfe von Sonnenenergie erzeugt, ist er der sauberste Kraftstoff überhaupt*. [L99 / NOV.80523 Berliner Morgenpost, 10.11.1999, S. 22, Ressort: AUTO-MARKT; Antrieb der Zukunft: Wenn Wasser brennt], *Und die Umwelt profitiert von der sauberen Stromerzeugung durch Sonnenlicht...* [BRZ05 / SEP.14547 Braunschweiger Zeitung, 17.09.2005; Strom aus städtischen Dächern], якість у прибиранні територій населених пунктів (35440), напр., *die Bürgersteige sind so sauber, daß man von ihnen essen könnte*. [L98 / OKT.14507 Berliner Morgenpost, 24.10.1998, S. 26, Ressort: QUER; Geldfluten aus der Stadtkasse für Atletico], *Nun wird für ein sauberes Braunschweig mit viel Propaganda geworben, und es werden Fotos mit besenschwingender Prominenz gezeigt*. [BRZ05/SEP.13185 Braunschweiger Zeitung, 19.09.2005; Eine Zumutung], якість прибраності приміщення (18901), *«Die ist vom Putzteufel besessen, macht jeden Tag von hinten bis vorn ihre Wohnung sauber*. [L99 / OKT.70694 Berliner Morgenpost, 10.10.1999, S. 28, Ressort: GESUNDHEIT – RATGEBER], *Künftig werden Kräfte der Klinikum Braunschweig Klinikdienste GmbH die meisten öffentlichen Gebäude sauber halten*. [BRZ13 / APR.07679 Braunschweiger Zeitung, 22.04.2013, Ressort: 1BS-Bl; Konflikt um Putzdienst], якість наданої послуги або виконаної роботи (8234), напр., *Bevor ein Arzt Medikamente verschreibe, sei eine saubere Diagnose erforderlich, die sich aus mehreren Puzzle-Steinchen zusammensetze, meint Schiekierka. Nicht jedem Kind helfe Ritalin*. [BRZ05 / OKT.11550 Braunschweiger Zeitung, 04.10.2005; Vortrag zur Basisdiagnostik], *Holze lobt, dass das Bad stets sauber und in einem guten Zustand sei* [BRZ05 / SEP.07324 Braunschweiger Zeitung, 24.09.2005; Freibad: Wasserpumpen sind stark reparaturanfällig], безпечність (8269), передусім дорожнього руху, напр., *«Gerade momentan haben wir viele Unfälle, die mit der Sonne zu tun haben. Die Autofahrer werden so geblendet, dass sie nichts mehr sehen», sagt Wolfgang Klages. Das Wichtigste sei, die Scheibe sauber zu halten – auch von innen*. [BRZ05 / SEP.01276 Braunschweiger Zeitung, 20.09.2005; Licht an, Fuß vom Gas, Abstand halten], якість на виробництві (8269) *«Die Innungsbetriebe legen Wert auf Fachleute», sagt er. ... «Unser Ziel ist es, saubere Arbeit zu garantieren»* [BRZ05 / SEP.14197 Braunschweiger Zeitung, 21.09.2005; Vorwurf: Betrieb rechnet falsch ab]. Менш вагомими виявились виховна ознака (522), що спрямована на прищеплення навичок гігієни, напр., *Verbunden mit der Erziehung zur Sauberkeit ist auch ein halsschonendes*

Geschirr, das auf jeden Fall angepasst werden muss. Auch empfiehlt es sich schon jetzt, beim Gassi-Gehen immer eine kleine Tüte mitzunehmen, um eventuelle Häufchen aufzusammeln. [BRZ05 / SEP.06574 Braunschweiger Zeitung, 29.09.2005; Welpen müssen alle zwei Stunden raus] та сприйняття (498), що характеризує рівень засвоєння інформації, напр., *Die Sprachregelungen des Abends haben die CDU-Größen in einer Telefon-Konferenz vereinbart und **säuberlich** notiert* [Braunschweiger Zeitung, 2006].

Підсумовуючи зазначимо, Sauberkeit в уяві носіїв німецької мови здебільшого вказує на характеристики, які відображають умови проживання людини. Це екологічність, якість чистоти населених пунктів, приміщень, виконаної роботи та безпеки.

1. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.

2. Мангеймський корпус німецької мови (COSMAS). URL: ids-mannheim.de.

ПРОВОКАТИВНИЙ ХАРАКТЕР СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ КОРОТКОЇ ПРОЗИ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Шацька Г.М.,
старший викладач кафедри німецької філології

У статті розглядаються структурно-стилістичні особливості сучасної короткої німецькомовної прози, завдяки яким досягається її провокативність. Серед усіх художніх коротких форм, які з різною метою використовуються на практичному занятті з німецької мови як іноземної, найбільшим мотиваційним потенціалом для активізації мовлення володіє якраз коротке оповідання, причому зразки конвенційної прози (*Böll, Kaschnitz, Bichsel, Süßkind, Borchert, Jens*), оскільки експериментальні та постмодерні оповідання потребують спеціально підготовленої аудиторії. Також відразу зауважимо, що традиційна коротка проза як жанр – це не історії-екшн, де читача захоплює карколомний перебіг подій, якими відразу ж хочеться поділитися з кимось. Мотиваційну роль тут відіграє саме структурна парадигма оповідання. Ця модель включає три елементи, які у тісній взаємодії і спонукають читача до формування власної оцінки зображуваної ситуації – це *Titel* (заголовок) – *Pointe* (кульмінація) – *Schluss* (кінець). Спробуємо розібратися в об'ємах провокативності, якими володіє кожен з цих елементів. Заголовок здебільшого виконує не стільки провокативну, скільки інтригуючу чи провісницьку, а часто і просто констатуючому номінальну функцію, проте він є, так би мовити, «пропускним пунктом» до оповідання, який завдяки певній граматичній конфігурації налаштовує читача на відповідну реакцію щодо наступних елементів структури, наприклад «*Wer*

kennt seinen Vater?» (*L.M. Kaschnitz*), «Vielleicht hat sie ein rosa Hemd?» (*H. Böll*), «Der Zuckerfresser» (*J. Rehn*) [1]. Жанровою особливістю короткого оповідання є поєднання точки змістового апогею (*Pointe*) з «відкритим» кінцем («*der offene Schluss*» за *L. Marx* [2]), завдяки чому оповідання формально закінчується, але тематично залишається відкритим, кульмінація, немов прожектор, вихоплює з глибини тексту певну сцену і тільки окреслює віддалену перспективу, непередбачувані наслідки, приховані «взаємозв'язки-взаємовпливи» [2] та спричиняє внутрішнє напруження. Відкритий кінець напруження не знімає, дія просто якось раптово закінчується, основний конфлікт чи проблема не розв'язані, стає зрозумілим, що щось подібне може завжди повторитися і нема на те ради. Автор не дає ніяких порад, не робить жодних висновків. І саме комбінаторна гра цих двох елементів структури тексту (*Pointe* – *der offene Schluss*) за умови нерозв'язаної проблеми забезпечує «просвітницький» (призводить до усвідомлення певних взаємозв'язків у реальній дійсності) та провокативний характер короткого оповідання. Дана структура короткого оповідання максимально зорієнтована на читача, мотивує його до активної дискусії про зображену ситуацію, виводить його за її межі та спонукає змодельовати власну позицію стосовно загально-людських екзистенційних законів і норм. І завершальним важливим штрихом короткого оповідання майже завжди є останнє речення, лапідарний характер котрого акцентує «незакінченість кінця».

1. Interpretationen zu «Erzählungen der Gegenwart VII–VIII0» : Schulpraktische Analysen und Unterrichtshilfen. 2. Aufl. Frankfurt am Main : Cornelsen Verlag Hirschgraben, 1989.

2. Marx L. Die deutsche Kurzgeschichte. 2., überarb. Aufl. Stuttgart : Metzler-Verlag, 1997.

ВПЛИВ ПРОДЮСЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВОКАЛЬНУ ТВОРЧИСТЬ ДІТЕЙ

Борин О.В.,
аспірантка кафедри музичної україністики та
народно-інструментального мистецтва

У сучасному мистецькому освітньому просторі талановиті діти потребують допомоги досвідченого наставника, який може на належному рівні спрямувати їх до досягнення успіху в музичній сфері та становленні як артиста. Особливе значення в житті обдарованих дітей та їхньому розвитку має участь у конкурсах, фестивалях та телешоу, оскільки змагання – це одна із форм виявлення виняткових здібностей і водночас забезпечення соціальних, емоційних та інтелектуальних потреб талановитих учнів. Професія музичного продюсера є синтетичною і потребує фундаментальних знань з багатьох різнопланових фахових галузей – музики, звукотехніки, психології, менеджменту, «піару», фінансів [4, с. 57]. Але у роботі з дітьми важливо враховувати їхні вікові особливості. Науковці стверджують, що перебування дитини у конкурентному середовищі, яке завжди містить потенційні ризики, потребує психолого-педагогічної підтримки [2, с. 8–9]. Обдаровані діти – емоційно чутливі, схильні до рефлексії, самоаналізу, самокритики, зосереджені на власному зростанні, потребують схвалення та підтримки; вразливі до критики. Відповідна підтримка допомагає дитині подолати кризові ситуації, уникнути стресів, розчарування, усвідомити помилки і разом з тим здобути визнання власних здібностей. Продюсер, який працює з дітьми, є педагогом, наставником та другом, генератором ідей. Як фахівець високого рівня він має розвинену уяву, нестандартне мислення і креативність. Поряд з цими якостями у нього має бути розвинена інтуїція і професійне чуття, що допомагають йому з тисяч, здавалося б, однакових артистів знайти «діамант», який після «шліфування» засяє і приверне до себе увагу публіки. Зусилля продюсера спрямовані також на формування команди, яка забезпечить життєдіяльність музичного проекту: хореографів, музикантів, авторів пісень, операторів, стилістів та ін. Тут на перший план виходять його організаторські здібності: знайти інструменти і рішення, що підвищують згуртованість, працездатність і узгодженість роботи кожної кадрової одиниці проекту. Продюсер та педагог Ірина Батюк стверджує, що особливістю роботи з дітьми є те, що до них потрібно застосовувати індивідуальний підхід, адже кожна дитина є особистістю з власним характером. Важливо вміти побачити в ній творчу індивідуальність [1]. У продюсуванні дорослих артистів і дітей є багато відмінних рис. Дорослий контент є більш затребуваний на музичному ринку, дорослі артисти більше прислухаються до думки продюсера та переймають його ідеї. Натомість в продюсуванні дітей важливою є насамперед психологічна підтримка і розвиток таланту. Продюсер, який працює з дітьми, має бути творчою людиною, що вміє розгледіти талант, заохотити дитину до креативної ро-

боти та відкрити у ній творчу складову. Продюсування дітей не можна віднести до сфери шоу-бізнесу, оскільки цей вид діяльності не пов'язаний з фінансовою вигодою від музичних проєктів. Діти в силу своїх вікових, психологічних та фізіологічних особливостей не можуть гастролювати, їздити в тури на підтримку своєї творчості, а також виступати на корпоративах. Вони беруть участь у різноманітних концертах та шоу, у зйомках телепередач, кліпах та вчаться мистецтву бути справжнім артистом, також мають можливість отримати великий досвід у роботі перед камерою та розкрити свою артистичність у концертній діяльності, що допоможе їм у майбутньому. На думку І. Батюк, найкомфортніше працювати з підлітками, у яких пройшов мутаційний період, адже вони по-новому можуть відкрити свій талант та розширити межі своїх вокальних умінь та навичок [1]. Для того, щоб бути у майбутньому успішним, дитина має добре вміти володіти своїм голосом, адже світові тенденції показують, що всі успішні артисти є насамперед дуже добрими вокалістами. Діти мають виконувати репертуар, який відповідає їхнім віковим можливостям та вокальним даним, вони мають відчувати та розуміти музику, яку виконують. При цьому важливо враховувати вподобання виконавця та його тембральні особливості. Також важливу роль відіграє харизма, артистичність, творча індивідуальність та вміння передати свої емоції публіці. О. Чорномис підкреслює, що одночасно з фундаментальною музичною підготовкою продюсер мусить мати творче чуття і здатність генерувати нові музичні ідеї [5]. Музичні продюсери працюють з сучасними звуковими технологіями, в їх руках – ефективна зброя впливу на людську підсвідомість, емоції, настрої. Створені ними музичні твори формують «аудіальний» духовний рівень широкого загалу слухачів, особливо молоді, яка є найбільш активним споживачем музичної продукції. Тому від кваліфікації музичного продюсера, його професійного та інтелектуального рівня, громадянської позиції, затребуваності і статусу в суспільстві залежить багато. Звуковий продукт, який створює музичний продюсер, визначає культурний й інтелектуальний рівень теперішнього і майбутнього поколінь [3, с. 156].

1. Борин О. Інтерв'ю з Іриною Батюк 9 грудня 2019 року. *Архів автора*.

2. Валенса А. А., Мосякіна Н. Т., Поліхун Н. І., Постова К. Г. Підготовка обдарованих учнів до участі у міжнародних конкурсах юних дослідників : посібник / упоряд. Н. І. Поліхун. Київ : Ін-т обдарованої дитини, 2014. 154 с.

3. Папченко В. Інноваційні аспекти роботи музичного продюсера з авторами-виконавцями у репетиційному періоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 20 (25). С. 155–159.

4. Папченко В. Робота музичного продюсера з учасниками творчого проєкту. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*. 2018. Вип. 2. С. 53–59.

5. Черномыс О. Профессия продюсер. URL: <http://snimifilm.com/statyi/professiya-prodyuser> (дата звернення: 12.12.2019)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АВТЕНТИЧНИХ КОЛЯДОК РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Вишне夫ська С.В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри виконавського мистецтва

Дослідження проблем автентичності традиційного мистецтва в цілому доводить, що усім народам світу притаманний феномен етнонаціональної самобутності. Український народ має багату культуру, незліченний скарб якої складається з цінностей, надбаних багатьма поколіннями. З прадавніх часів до нас ідуть життєва мудрість та настанови щодо традицій, звичаїв, ритуалів. Вони закладені в українських обрядах та фольклорі, адже саме в них світовідчуття та світосприймання нашого народу. У них пояснюються та обґрунтовуються взаємини між людьми, цінність духовної культури окремої людини і народу взагалі. Тому в наш час урбанізованого, індустріально розвиненого суспільства актуальними залишаються проблеми генези мистецтва, культури, етносу.

Серед багатьох традиційних українських свят з особливим пієтетом шанується Різдво – свято, що знаменує народження Ісуса Христа у Віфлеємі. Християни переконані, що Ісус був посланий Богом на землю задля спокутування гріхів і спасіння людства. День його народження поділив історію на «до» і «після», отож, з цього моменту починається сучасне літочислення – «наша ера». У день Народження Сина Божого весь світ славить свого спасителя. Традиційно люди прикрашають свої будинки святковими ялинками, які символізують євангельське древо, запалюють свічки, ходять на церковні богослужіння. Протягом сотень років бережуть і шанують традиції Різдва й українці.

Існує припущення, що саме поняття «коляда» походить від назви Нового Року у римлян – *calendae januae*. Цю назву можна зустріти в багатьох народів, що у свій час зазнали на собі впливу стародавнього Риму, наприклад: у французів – *chalandes*, у румунів – *colinda*, у чехів, сербів та словаків – *koleda*, у поляків – *koleda* тощо [2].

На Різдво колядують в усій Україні, проте різні місцевості мають свої принципи стосовно початку дійства. На Покутті діти йдуть колядувати вже на Святий вечір (6 січня), на Слобожанщині та Гуцульщині – у перший день Різдва (7 січня), після того, як у церкві закінчиться Богослужіння, а на Західному Поділлі – зранку на другий день свят.

Є відмінності і в традиційних колядах у різних регіонів України. Зокрема, досить оригінальною є гуцульська коляда, що вирізняється передусім змістом колядок. Поряд із головною християнською темою, прославлянням Ісуса Христа, в ній багато язичницького. Колядники шанують увесь гуцульський рід. У віншувальних піснях часто згадують історію: від Довбуша до сучасності. Колядування в одного господаря на Гуцульщині триває декілька годин, а гурт колядників не минає жодної хати. Крім того, коляди-«плеси» виконуються по три рази кожен [1].

Давнім та унікальним різдвяним звичаєм в Україні було і залишається ходіння з вертепом, а започатковане це дійство було на Сході України. *Вертеп* –

це пересувний мініатюрний ляльковий театр, розміщений в коробі, в якому показували цілі вистави на тему Різдва. Слід зазначити, що традиції святкування Різдва в Україні, на сьогодні, не обмежуються статичним вертепом з ляльками. Широку популярність у нашій країні завоював і живий вертеп, в якому ролі різних персонажів виконують живі люди.

Окремо потрібно зазначити, що незважаючи на існуючі відмінності традиційних колядок в різних регіонах України, в них є багато спільного, незмінного віками. Універсальна значимість змісту й образу в колядках, щедрівках завжди підносить в ідеальну сферу будь-кого із слухачів. Святково романтичне, оптимістичне звучання викликає певні емоції, радісний настрій. Їх глибинна суть актуальна для всіх поколінь. Професор М. Сумцов ще у ХІХ ст. описав суспільну роль коляди: «... Колядка зачаровує уяву рисами і образами неземного щастя, наповнює бідне життя фантастичними статками, із самотності і похмурої хатини веде в чертоги багача, де всюди виблискує золото і срібло, підіймає слухача в осяйні надзоряні простори. В різдвяних піснях, колядках і щедрівках милосердне і співчутливе божество спускається на землю, відвідує бідні оселі і щедрою рукою роздає достаток і щастя. Сонце виявляє батьківську турботу про селянське господарство. Місяць дружески розмовляє з людьми і відкриває їм, в якій хаті в наступному році буде весілля. Добрий хлопець в колядках – не простий парубок, а богатир, що нехтує вороними кінями й червінцями і любить лише милу дівчину. Дівчина в колядках – незвичайна селянська дівчина:

В хату прийшла – пани стрічають,
Пани стрічають, шапки знімають,
Шапки знімають, її питають:
Чи ти царівна? Чи ти королівна?

Селянський двір оточений білокам'яними стінами; ворота зроблені з жовтої міді. В хаті столи накриті дорогими килимами; на столах стоять келихи, повні вина. Цей пісенний ідеалізм чогось та вартий! Вікова особиста і майнова залежність, що знижувалась часом до ступеня рабства, зламала б в духовному відношенні темного, неписьменного селянина, якби його не підтримувала постійно чарівниця-пісня, що переносила думку і почуття кудись далеко-далеко, де ясно, і тепло, й затишно...» [5, с. 8].

Отже, термін Коляда в українських традиціях є неоднозначним, проте його шанування і збереження свідчить про дуже давнє походження. Традиційні обряди Різдва, зокрема колядки, є самотніми і унікальними явищем, що характеризує духовну культуру України. На сьогодні, на жаль, в сучасному мистецтвознавстві відсутні узагальнюючі праці еволюції традиційних обрядових різдвяних свят України.

1. Байцар А. Коляда та обряди колядування : Україна і світ. *СПАДЩИНА ПРЕДКІВ : Культурно-історичний портал*. URL: <https://spadok.org.ua/zymovizvychai-ta-obryady/kolyada-i-obryad-kolyaduvannya-istoriya-sakralnogo-diystva> (дата звернення: 05.03.2020).

2. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис : у 2 т. Т. 1 : Зима. Мюнхен : Українське вид-во, 1958. 309 с. URL: <https://iknigi.net/avtor-oleksa-voropay/96642-zvichay-i-nashogo-narodu-oleksa-voropay/read/page-1.html> (дата звернення: 13.03.2020).

3. Гоцалюк А. Вивчення традицій колядування на Гуцульщині. *Етнічна історія народів Європи*. 2005. Вип. 20. С. 44–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2005_20_10 (дата звернення: 23.02.2020).

4. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. Київ : СІНТО, 1999. 343 с.

5. Сумцов М. Научное изучение колядок и щедривок. *Киевская старина*. 1885. Т. 2. 804 с.

СУЧАСНІ СВІТОВІ МЕТОДИЧНІ СИСТЕМИ У ПІДГОТОВЦІ СКРИПАЛІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

Волощук Ю.І.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри виконавського мистецтва

Досягнення ефективності розвитку, навчання і виховання дітей вимагає врахування досвіду провідних педагогів-музикантів та їх інноваційних розробок. Розглянемо одну з найпоширеніших сьогодні методичних систем зарубіжжя, яка передбачає підготовку скрипалів з раннього віку – методику виховання любов'ю Шинічі Сузукі.

Шинічі Сузукі (1898–1998) – видатний японський скрипаль-педагог, засновник нового руху в інструментальній педагогіці. Навчаючи гри на скрипці, Сузукі зробив геніальне відкриття. Він довів, що кожна дитина може навчитися грати на музичному інструменті подібно до того, як вона вчиться розмовляти.

Методика Сузукі розрахована на всіх без винятку дітей, і спрямована в першу чергу на розвиток і виховання гармонійної особистості, а не професійного музиканта [1]. Впровадження методу Сузукі потребує дотримання двох важливих умов:

- «занурення» дитини у музику (щоденне музичне середовище);
- активна участь у навчанні дитини її батьків.

Кожна дитина спочатку вчиться говорити і тільки потім – читати. За цією аналогією методика Сузукі передбачає, що дитина спочатку має навчитися грати на інструменті, а потім освоїти нотну грамоту. Саме тому, у цій методиці поширений метод гри на слух та імітації.

Аналізуючи основні постулати концепції Сузукі, виокремимо декілька основних моментів:

1. Ранній початок.

Дуже важливо почати музичну освіту дитини якомога раніше, адже перші роки життя дитини – це найважливіший час для розвитку розумових та фізичних процесів.

2. Участь батьків.

Головною умовою раннього музичного розвитку дитини є участь батьків у цьому процесі. Батьки мають проявляти живий інтерес до музичної діяльності дитини: ходити з нею на заняття, робити нотатки, розумітися на інструменті і на труднощах, які виникають під час гри на ньому, займатися з дитиною вдома, створювати відповідне доброзичливе музичне середовище.

3. Прослуховування музики.

Діти навчаються розмовляти, слухаючи мову батьків. Сузукі переніс цю ідею на музичну освіту: дитина з народження має бути оточена якісною музикою. Слухаючи кращі зразки світової класики, дитина ніби вчиться розуміти її.

4. Домотне навчання.

Спочатку діти вчатьсЯ говорити, а потім вже їх вчать читати. Так і в музичному навчанні. За методом Сузукі, учні завжди спочатку вчатьсЯ грати на музичних інструментах, а потім вивчають нотну грамоту.

5. Мистецьке середовище.

Позитивний настрій повинен панувати як на уроках музики, так і під час домашніх занять. Батьки зобов'язані створити позитивний настрій та сприятливі умови для навчання вдома, а педагог, у свою чергу, на уроці. Успіхи малюка мають відзначатися та заохочуватися. Атмосфера духовності, радості, співпраці, та радості за успіхи інших дітей – те, що панує на уроках за методикою Сузукі.

6. Однотипний репертуар, що використовується в школах Сузукі.

У школах Сузукі для кожного інструменту існує однаковий репертуар. Він є універсальним, і вивчається дітьми в усьому світі. Коли на з'їздах, концертах чи літніх таборах зустрічаються діти з різних країн, вони без труднощів і репетицій грають одні і ті ж твори разом.

7. Поетапне виконання ігрових дій.

Навчання у школах Сузукі проходить поетапно. Спочатку дитина вчить музичний текст, потім працює над якісним звуком, фразуванням та виразністю виконання. Пізніше, коли учень вже досконало виконує цей твір, йому можна дати ще один, не перестаючи працювати над попереднім твором. Цей процес триває з кожним новим твором. Вивчивши одну річ, треба практикуватися, працювати над нею кожен день протягом приблизно трьох місяців шліфуючи її.

8. Музичний досвід.

Вивчивши слово і навчившись його застосовувати, дитина вже не відкидає його, а запам'ятовує і використовує його протягом всього життя. Так само і в музичному розвитку: дитина поступово від заняття до заняття набирається певних музичних навичок, зворотів, термінів, загалом музичного досвіду. В подальшій своїй діяльності вона використовує вже здобуті раніше знання і розвиває їх.

9. Систематичне повторення музичного матеріалу.

Повторення за методом Сузукі – дуже важливий принцип. Для розвитку музичних здібностей дитини дуже важливе значення має практика. Систематичне, регулярне повторення є запорукою успішного навчання.

10. Розвиток музичної пам'яті.

Коли дитина добре навчиться грати на музичному інструменті, починається навчання нотної грамоти. Всі малюки починають навчання гри без нот, що ефективно впливає на розвиток у дитини пам'яті і значно прискорює процес навчання. На усіх концертах за методом Сузукі діти грають без нот, і виконують усе виключно напам'ять [2].

Сьогодні методика Сузукі широко застосовується у багатьох країнах світу. Для того, щоб вона запрацювала, потрібно не копіювати її, а поєднувати з національними традиціями, репертуаром, досягненнями вітчизняних скрипкових шкіл. Саме так дитина залишається у природньому для неї соціально-культурному і музичному середовищі.

1. Завалко К. В. Дитяча скрипкова педагогіка: інноваційний підхід : монографія. Черкаси, 2011. 323 с.

2. Музична академія. Метод Шинічі Сузукі. URL: <https://malienkii-muzykant.webnode.com.ua/nashi-vikladachi>.

3. Suzuki Sh. Nurtured by Love (A New Approach to Education). New York : Exposition Press, Inc., 1969. P. 16–18.

4. Suzuki Sh. The Suzuki Concept. San Francisco : Diablo Press, Inc., Berkeley, 1973. P. 35.

ПОНЯТТЯ АРАНЖУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ МУЗИЧНОГО СТИЛЮ

Гіга С.С.,
аспірант кафедри музичної україністики
і народно-інструментального мистецтва

На шляху пошуків сучасних креативних форм комунікації з публікою, оновлення музично-виразових засобів художнього впливу на слухачів у сфері української естрадно-вокальної творчості великого значення набуває аранжування новостворених та класичних зразків вітчизняного й світового естрадно-пісенного жанру. Незважаючи на затребуваність в умовах сучасного музичного ринку професійної діяльності аранжувальника, визнання його провідної ролі в музичному оформленні пісенних композицій, мистецтво аранжування з точки зору його системного наукового осмислення залишається в українському музикознавстві маловивченою сферою, представленою в окремих публікаціях І. Гайдена, Д. Кученюва, В. Олійника, В. Степанова, В. Тормахової здебільшого матеріалами навчально-методичного характеру. Цим зумовлена актуальність пропонованої розвідки, мета якої – висвітлення поняття аранжування в аспекті стильової атрибуції цього виду музичної діяльності.

Поняття «аранжування» (від фр. *arranger* – упорядковувати) тлумачиться як «перекладення музичного твору для виконання його іншим складом інструментів (голосів)»; «обробка мелодії для виконання на музичному інструменті

або для голосу з супроводом»; «в естрадній музиці – гармонізація та інструментування нової або добре відомої мелодії»; «у джазі – спосіб закріплення загального задуму ансамблевої і оркестрової інтерпретації і головний носій стилевих якостей» [1, с. 38]. Отже, поняття аранжування охоплює різноманітні сторони музичної діяльності (перекладення, обробка, інтерпретація тощо), які в процесі роботи над музичним твором можуть певним чином виявляти свій стилетворчий потенціал.

Так, О. Жарковим введено в музикознавчий обіг поняття «художній переклад в музиці», що трактується вченим як «нова версія твору, в котрій даний твір стає певною інтонаційно-семантичною моделлю, а його компоненти... в новому втіленні отримують нову цілісність, яка створюється вибором, відбором матеріалу, методики і прийомами переінтонування, новим розвитком, художніми цілями і завданнями творця нової версії» [3, с. 29]. Відтак творчі завдання самого процесу перекладення музичного твору передбачають втілення головних ознак стилю в музиці як «вищого виду художньої єдності» (С. Скребков) «органічно пов'язаних, взаємодіючих елементів, що утворюють у сукупності цілісну відносно стійку систему» [4, с. 119].

Можливості співвіднесення різних компонентів творчого процесу аранжування з категорією стилю містить також визначення В. Москаленка, а саме: «Музичний стиль – є психологічно зумовленою специфічністю музичного мислення, яка виражається відповідною системною організацією ресурсів музичного мовлення в процесі створення, інтерпретування та виконання музичного твору» [5, с. 88]. Виходячи з цього, можемо говорити про елементи композиторської творчості в процесах аранжування, де суто технічні завдання підпорядковані цілям художнього переосмислення початкового музичного матеріалу, зокрема, створення оригінального звукового образу твору через розкриття нових тембрових якостей фонізму, який, на думку М. Михайлова, є одним з головних атрибутів музичного стилю.

Крім того, стильові характеристики сучасної музично-звукової сфери містять відповіді на дискусійні питання щодо термінологічної конкретизації понять «інструментування», «оркестрування» та «аранжування», з яких перші два, згідно з Г. Гараняном, використовуються переважно при роботі з акустичними інструментами, тоді як поняття «аранжування» включає в себе більш широкий спектр професійно-технічних функцій музиканта, котрий має справу і з електронними інструментами, і з різноманітними цифровими пристроями [2, с. 5]. Отже, сучасний аранжувальник зобов'язаний володіти спеціальними знаннями комп'ютерних технологій, новітніх винаходів у галузі електронних спецефектів, а також цілим рядом технічних засобів створення й запису фонограм за допомогою неабияких музично-виконавських навиків.

Важливу роль в арсеналі стильових прийомів аранжувальника відіграє організація ритму, що передбачає глибокі знання багатьох музичних стилів і жанрів академічної та неакадемічної традицій, інтерпретацію та модернізацію властивих їм ритмічних формул з урахуванням індивідуального стилю композитора, виконавської манери співака та музичних тенденцій свого часу.

Підсумовуючи розглянуте, можна зробити висновок про те, що стильова атрибуція різноманітних аспектів роботи аранжувальника над музичним текстом дає підстави говорити про сформованість цього достатньо самостійного виду сучасної музично-творчої діяльності, яка реалізує ключові стильові функції в побудові цілісного музичного образу оригінальної пісенної композиції.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Гаранян Г. А. Основы эстрадной и джазовой аранжировки. Изд. 3-е, доп. Москва : Региональный Общественный Фонд развития джазового искусства Георгия Гараняна, 2010. 256 с.

3. Жарков А. М. Художественный перевод в музыке: проблемы и решения : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02. Киев, 1994. 184 с.

4. Михайлов М. Стиль в музыке. Ленинград : Музыка, 1981. 264 с.

5. Москаленко В. Г. Творчий аспект музичного стилю. *Київське музикознавство*. Київ, 1998. Вип. 1. С. 87–93.

ВИСТАВКОВИЙ, АГІТАЦІЙНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ПЛАКАТ ГРИГОРІЯ МИХНЮКА

Дяків М.В.,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та реставрації

Дослідження присвячене виявленню та аналізу концептуально-модерністичного змісту зображень плакатів Григорія Михнюка. Художні твори автора датуються 80–90-х роками ХХ століття. і вони відображають позицію та ставлення митця стосовно того чи іншого соціального негативного явища та реакції на відому подію. Для кращого розуміння авторського плакату, слід звернутись до витоків цього мистецтва в радянському просторі, і як зазначають Ю. Г. Аксенов, Р. М. Закіна, Е. М. Зонненштраль та інші «плакат став бойовою зброєю за становлення нового...» [1].

Мені, як людині ХХІ ст. символічні зображення плакату другої половини ХХ ст. подекуди видаються наївними, вони транслюють прості та доступні образи людей робітничих професій, пафосні гасла п'ятирічок, або ж намагання побороти людські пороки завдяки агітації проти алкоголізму, наркоманії та куріння. Проте такі зображення є позитивними з огляду на «... загальні закони й норми соціального життя...», адже плакат «... потребує простих і яскравих образів, коротких фраз, що мають добре запам'ятовуватись» [4; 5]. Плакат ХХ ст. має свої художні особливості, які сформувались під впливами напрямків модерністичного мистецтва (зокрема, супрематичним експериментам К. Малевича) та фотомонтажу як візуальної знахідки Рауля Гаусмана та Джона Гартфільда. Розвиток цього виду мистецтва супроводжувався «... синтезом слова і зображення,

візуального і вербального...», які піддавались стилізації зображень в знаково-змістовні форми зрозумілі глядачу [4, с. 29]. Значний вплив на плакат радянського періоду чинило європейське мистецтво, в якому відомі художники репрезентують свої уміння у створенні афіш, виставкових, рекламних, політичних плакатів. Ці реалії існування та розвитку плакату сприяли появі творчих ідей втілених у «... поезію філософської метафори» [3, с. 101].

Український художник, член спілки художників Івано-Франківська (з 1997 р.) Григорій Дмитрович Михнюк (1944 р. н.) є одним з небагатьох митців, які причетними до творення візуальних образів в плакаті. У далекі 80-ті роки у руслі загальних тенденцій розвитку мистецтва Григорій Михнюк працював над поширенням у той час виставковим, агітаційним, соціальним плакатами, а результатом його творчої діяльності стала виставка творів «Графіка плаката» у співавторстві з Г. Кірсановим. Автор зберіг світлини своїх творів, і це дає можливість нам побачити та визначити художні ознаки композицій плакатів.

Творчий доробок Григорія Михнюка налічує тринадцять творів різноманітних по тематиці, але об'єднаних стильовою манерою подачі зображень – це виставкові, агітаційні та соціальні плакати. У соціальному плакаті художник виявляє усю нікчемність людських залежностей від алкоголю, куріння та наркотиків. В інших символічних образах художник втілює заклики до профілактики ВІЛ інфекції і при цьому автор у доволі простій і лаконічній манері стилізації надає формам зображення художньо-емоційної виразності. Для плакатів автор застосовує обмежену кольорову гамму, яка побудована на використанні не більше двох кольорів з великим діапазоном тональних градацій від темного до світлого. Форма розпізнається за чіткими, добре стилізованими силуетами з мінімальним об'ємом. У композиціях плакату переважають контрасти великих мас зображення та лаконічного тла, світлих та темних площин, текстури та фактури. Естетика циліндричних форм, граційність ліній та творення нових символічних зображень є очевидними у плакатах «Курсом творення», «Надія – це опора миру», «За мирне небо...». Цікавий знак-символ створено у плакаті «За мирне небо...» – це рука миру з головою голуба замість великого пальця. Форма сприймається двояко, як пташка або ж як рука, але містить єдиний підтекст – символ миру, який об'єднує усі великі народи Радянського Союзу у вигляді прапорів – основи для миру. Білий знак увиразнюється жовтою лінією, що надає йому ще більшої чіткості силуету на червоно-фіолетовому тлі. Цю композицію увінчує гасло «за мирне небо над нашою землею – ми голосуємо єдиною сімєю».

Висновки. Плакат як різновид графічного мистецтва є невеликою частиною творчості Григорія Михнюка, яким митець займався ще у 80-х рр. минулого століття. Композиції доволі прості та зрозумілі, проте зображення наділені подвійним змістом. Автор символічно розпрацьовує сюжети силуетними формами або стилізованими за принципом спрощення зображеннями. Всі плакати об'єднані стилістикою подачі – лаконічні за змістом. Григорію Михнюку вдалось візуалізувати асоціативний ряд з предметами та явищами, про які йдеться у плакатах. Відбулась своєрідна зміна орієнтирів на західне мистецтво і таким чином збагачення творчим досвідом, розширенням діапазону стилістики та

мистецького розуміння сюжету і концепції подачі плакатного зображення проходить на тлі європейського досвіду.

1. Рисунок и живопись. Руководство для самодеятельных художников / Ю. Г. Аксенов, Р. М. Закин, Е. М. Зонненштраль, Ф. М. Кригер, Г. Е. Тарасевич. Москва : Искусство, 1963. Т. II. 357 с. : ил.

2. Сапко М. Фотографія та живопис: проникнення та поєднання. *APT Ukraine*. Київ, 2009. С. 165–171.

3. Чупринін В. Школа вільнодумного, метафоричного, елітарного, національного плаката. *Образотворче мистецтво*. 2012. № 3 / 4. С. 100–101.

4. Шевченко В. Я. Композиція плаката : навчальний посібник. 2-е вид., доп. Харків : Колорит, 2007. 133 с. : іл.

ЕТАПИ ПЕРЕХІДНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МИСТЕЦТВА ПРИКАРПАТТЯ (СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО)

Дяків О.В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри образотворчого і

декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

У статті накреслено завдання, які потребують більш глибокого дослідження сучасного мистецтва Прикарпаття. Вони поставлені автором не випадково, адже кожний етап культурологічних трансформацій є тим часовим відрізком, що наповнений подіями та особистостями.

Етапи перехідних культурологічних трансформацій:

70–80-ті рр. – входження в постмодерний простір;

80–90-ті рр. – відхід від канону (відмова від соцреалізму), відкриття мистецького простору «станіславський феномен»;

90–2005 рр. – естетично-мистецька концепція, глобалізація через еміграцію, пізнання європоцентризму, часткова відмова від національно-культурної ідеї;

2005 – 2015 рр. – повернення до самоідентичності.

Ключові слова: трансформація, глобалістика, образотворче мистецтво.

Сучасна мистецька практика майже зовсім не дискутується на тому фаховому рівні, на якому повинна документалізуватись уся сукупність творчих домагань сучасних поколінь художників. Ось така програма постала перед нами, як фахівцями і це наш невеликий вклад у настанову проникнути в природу естетичних цінностей, у мистецьку думку нової доби. Цю настанову, як естафету ми приймаємо від М. Яціва (дослідника українського мистецтва), Ю. Лащука (дослідника гончарства) та О. Петрової (дослідника столичного сучасного мистецтва) [1; 2; 3].

В умовах вельми суперечливої, але досить динамічної культурної еволюції, що відбувається в Україні, виникає необхідність консервації традиційних культурних цінностей та архівування культурної спадщини, як носіїв системи

ціннісних орієнтирів, але не тільки у вигляді депозитаріїв пам'яток та документів культури (хоча й їх також), але перед усім у якості «хранилищ» живих цінностей, в тому числі й в їхніх діяльнісних варіантах.

Сучасне мистецтво – криза сприйняття.

Духовно-культурний простір створений та адаптований в мистецькому середовищі Івано-Франківська (1990–2005 рр.) не знайшов свої об'єктивізації в подальшій творчості молодих митців. Намітився процес адаптації до загальнокультурних змін, через «значне послаблення соціальної структури суспільства», більшість активно реалізує себе в глобалістичних програмах в їхній «гібридній» формі. Задекларована глобалістика позиціонує ідею єдиного світу, а нові форми свідомості передбачають знищення національного фактору.

Молоді митці рухаючись в цьому просторі починають пошуки в площинах постмодерну з його акцентом на мозаїчність і внутрішню несумісність сприйняття, конструювання соціальної реальності, що виливалось в небажання добудовувати ці фрагменти до єдиного цілого. Нав'язана «окцидентація», «американізація», «вестернізація» 2000 років означила їх, як період скитань та стресів, великої духовної інтеграції в Європу. Серед таких експериментів, як метод творення визначальним стає медитативність, імпресивність, лапідарність форм, інтонаційна поліфонічність у частині умовно-знакових зіставлень.

Для митців 2000-х років пошуки індивідуально-духовних наповнень мають динамічний інформаційно-візуальний культурологічний стрес в сенсі адаптації до інших культурних цінностей. Відтік творчого інтелекту в європейський, американський простори здебільшого для виживання, а не для освіти змінило природу естетичних цінностей так і не сформувавши творчу програму українських митців, особливо молодих. Заповнити творчі емоційні лакуни дозволяє рідна українська традиція з її багатим модерністичним досвідом та духовними цінностями.

Висновки. Художник на межі ХХ та ХХІ ст. – це повторюване культурно-соціумне явище притаманне для тих періодів, що ознаменовані новими потрясіннями, змінами буття. Уніфікованість професії митця, за висловом О. Петрової є дуалістичність всієї культури. На шляху двоїстості (затребуваності або не затребуваності) формується авторська унікальність. Виникає тип митця-маргінала, який бунтує проти нормативності ідеологізованого мистецтва, в моду увійшло все маргінальне (потворне), а запущена на початку 1990 рр. програма руйнації естетики прекрасного є вступом у десятиліття десакралізації духовності. Це період втрати шляхетності мистецтва, а чи комфортно художнику від подібних експериментів, від підлаштування до нових маргінальних запитів? За два десятиліття сучасне мистецтво набуло присмаку маргінальності, адже в такій здичавілій формі воно має симпатиків за межами України. Наша унікальна творча шляхетна ментальність не зрозуміла виявляється таким мистецьким організаціям, які засновані великими маргіналами-товстосумами, які крок за кроком стирають духовно-мистецькі знаки українця.

Сучасне мистецтво позначене кризою образотворчого мистецтва, а тому поновлюються пошуки нових естетико-філософських та просторово-пластичних концепцій.

1. Лашук Ю. Покутська кераміка. Опішне : Видавництво Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1998. 160 с. : іл.

2. Петрова О. М. Мистецтвознавчі рефлексії. Історія, теорія та критика образотворчого мистецтва 70-х років XX століття – початку XXI століття. Київ : КМ Академія, 2004. 400 с.

3. Яців Р. Українське мистецтво XX ст.: ідеї, явища, персоналії : зб. ст. Львів : Афіша, 2006. 350 с.

УКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕРНИЙ ТАНЕЦЬ У БАЛЕТНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

Кирильчук Н.П.,
старший викладач кафедри
сценічного мистецтва та хореографії

З перших днів існування професійного оперно-балетного театру ми зустрічаємось з терміном «характерний танець».

Характерний танець, один з виразних засобів балетного мистецтва, різновид сценічного танцю. Спочатку цей термін служив визначенням танцю у характері, в образі. Пізніше балетмейстер К. Блазис став називати характерним танцем усі народні танці, що вводилися в балетну виставу.

Українське балетне мистецтво своїм корінням сягає часів створення українського драматичного театру. Уперше український танець з'явився на сцені у п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка», постановка була здійснена 1819 року в Полтаві. Продовженням цієї традиції стало сценічне виконання українського танцю в опері невідомого автора «Чарівний замок», в Київському міському театрі 1823 року. Прослідковуючи шлях народного танцю на сцені театру, в оглядовій статті на театральний сезон 1909 /10 років знаходимо такі рядки: «... Як велику заслугу театру Садовського треба зазначити постановку опери «Галька». Ця спроба постановки серйозної опери на сцені українського театру вдалася, звичайно якнайкраще з вокального і сценічного боку, а деякі місця, як наприклад танець «Аркан», були просто блискучі» [1, с. 17]. У такий спосіб український танець є епізодом, вставним номером який допомагає розкрити певний образ.

Проте говорити про характерний танець в Україні можна з появою українського балету, який народився 1925 року в м. Харків. Вельми важливим, по суті революційним етапом у процесі розвитку балетного мистецтва став період творчої співпраці майстра класичної хореографії В. Литвиненка і глибокого знавця народного танцю професора В. Верховинця, коли вони розпочали у 1930 році роботу над постановкою першого українського балетного спектаклю «Пан Каньовський».

Ось як про це розповідає Валентина Дуленко – виконавиця партії Бондарівни: «... я танцювала її на пальцях в пуантах і це було одне з нововведень, яке запропонували Литвиненко і Верховинець. Разом з тим танцювати на

пальцях необхідно було ще й тому, щоб перший український балет зміг увійти в класику» [1, с. 29].

У подальшому за мотивами творів Тараса Шевченка на сцені Київської опери балетмейстер Галина Березова працює над балетом «Лілея». Цей твір завоював велику популярність у глядача і згодом був перенесений на сцени Львівського і Харківського балетних театрів [3, с. 47].

Українська література стає для композиторів та балетмейстерів натхненням, де вони черпають свої ідеї і втілюють їх у пластично-музичних образах. Так у 1958 році з'являється балет «Лісова пісня» на музику М. Скорульського. Як С. Сергєєв, так і В. Вронський у хореографічному втіленні «Лісової пісні» пішли шляхом поєднання елементів класичного і українського народного танців, реалістичних і фантастичних образів. Вистава приваблювала виразністю характерів, романтичністю, поетичною наснагою танців.

На сцені Львівського театру здійснюються постановки «Хустка Довбуша» (1951 р.), де поєднано класичну хореографію і специфічні форми гуцульського народного танцю та «Сойчине крило» (1957 р.) – композитор А. Кос-Анатольський, «Тіні забутих предків» (1960 р.) В. Кирейка, «Каменярі» (1967 р.) М. Скорика, на сцені Київської опери – «Княгиня Ольга» (1982 р.), а Дніпропетровській – «Колиска життя» Є. Станковича.

Сьогодні в Українських театрах збереглися тільки балети «Лілея», «Лісова пісня» та «Княгиня Ольга». Причиною є рух класичного балету в сторону модерністських технологій на основі запозичених течій та видів мистецтв, відмова від збереження класичної спадщини українського балету та вивчення українського народного танцю, його безкінечного різнобарв'я.

І так, як дев'яносто років тому в ряді публікацій промайнуло: «Ми гаряче вітали на сцені театру кожен балет – іспанський, мексиканський, шотландський і т. д., але не знали, що в нас під боком є свій народний – український... – це художня мистецька обробка народного танцю для майбутнього українського балету» [1, с. 27].

Адже характерний танець в сучасній балетній виставі може стати засобом розкриття образу, характеру та створенням цілої вистави.

1. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ : Музична Україна, 1990. 151 с.

2. Лопухов А., Ширяев А., Бочаров А. Основы характерного танца. Ленинград : Искусство, 1939. 187 с.

3. Станішевський Ю. Образи Лесі Українки в опері та балеті. *Музика*. 1971. № 1.

ТВОРЧІСТЬ СКУЛЬПТОРА ПЕТРА КАПШУЧЕНКА

Кузенко П.Я.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри образотворчого і
декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

У перші десятиліття ХХ ст. багато українських митців через складні суспільно-політичні обставини, покинувши рідну землю, змушені були жити і творити на чужині. Українська діаспора в різних країнах світу розвивала національну культуру, а її представники зробили помітний внесок у науку, мистецтво, літературу. Однією із яскравих особистостей української діаспори на мистецькій ниві є скульптор Петро Капшученко.

Петро Капшученко народився 1915 р. на Катеринославщині (зараз мікрорайон на заході міста Дніпра) в селянській родині. Навчався на скульптурному відділі художнього училища в Дніпропетровську в класі професора Миколи Погрібняка. 1939 р. завершує навчання. На початку Другої світової війни П. Капшученко працює в Тернопільському театрі. Під час війни його відправили на примусові роботи до Німеччини, де працював у сільському господарстві. Впродовж 1945–1949 рр. перебував у таборі для переміщених осіб в Регенсбурзі (Баварія) [1].

У 1949 році Петро Капшученко переїжджає до Аргентини. Проте, тут його чекали надзвичайно важкі умови життя, економічна скрута. Порятунком від голодної смерті стала робота вантажником у порту Буенос-Айреса. Про освіту митець змушений був мовчати, інакше міг одразу опинитися на вулиці. «Я мусив витримати і витерпіти»,— згадував скульптор. І Петро Капшученко не зламався. Через десять важких років життя в Аргентині його творчість почало визнавати мистецьке товариство Буенос-Айреса [2].

Митець вдосконалював техніку виконання малої камерної пластики, створив оригінальні скульптурні твори з теракоти та дерева. Проте, найбільше Петро Капшученко захопився глиною, передусім, тому, що вона була недогортнісним і доступним матеріалом. Також глина викликала в митця особливі почуття, навіяні спогадами про дитинство в селі, трагічну долю українських селян, голодомор [3, с. 70].

Із часом скульптор виробив свою оригінальну манеру формування пластичної форми. Він шукав форму знизу догори. Не мало значення чи ця форма занижена чи видовжена, основне для митця було те, що вона пульсувала експресивно накиданими пластами глини, наче оживала, при збереженні загальної рівноваженості композиції [3, с. 72].

П. Капшученко виконує численні твори з життя аргентинців. Героями композицій були прості селяни, рибалки, пастухи-гаучо, вуличні торговці та музики, школярі, закохані парочки. Аргентинські критики не приховували захоплення роботами митця: «Творчість маестро Енка можна окреслити трьома словами – це душа, символіка, характер. Ефект колосальний!». На шпальтах іншої газети автор ділиться враженнями від творчості українського митця:

«Творчою уявою він витягує з глини і землі суть Божу, передає психологію людини» [2].

Митця зачаровували прості селяни аргентинських гір, мотиви дотепу, жарту. Це можна побачити в таких творах як «Тріо» 1960 р., «Гаучо смакують мату» 1954 р., «Гірські мотиви Аргентини». Митець передає життєрадісних незважаючи на важкі умови життя людей, які грають на національних музичних інструментах, займаються буденними справами.

В Аргентині Петро Капшученко прожив 14 років. У 1961 р. він переїжджає на постійне проживання у США, де оселяється в м. Філадельфія, в якому вже була активна українська громада. Тут вирувало культурно-мистецьке життя української діаспори, зокрема, творчо працювали відомі художники П. Мегик, П. Андрусів, В. Кивелюк та ін.

П. Капшученко поринув у мистецьке життя Філадельфії. Він бере участь у багатьох виставках, викладає в Українській мистецькій студії, яка функціонує в цьому місті.

Попри визнання творчості у США, митець подумки, у мріях та снах прагнув до України: «Там, за глибокими океанами, я завжди відчував, що є рідна земля, задля якої живу і працюю. Скоро ця земля стане вільною, і моя стежка проляже до отчого краю...» [2]. Улюбленими темами скульптора були зображення козацького та народного українського побуту, осіб з простого люду: козаків, бандуристів, гуцулів. Авторству П. Капшученка належить виконання пам'ятника митрополитові Василю (Липківському) (відкритий 23 жовтня 1983 р.) та Великій княгині київській Ользі (відкритий 16 серпня 1987 р.) в українському церковно-меморіальному комплексі св. Андрія Первозваного в Саут-Баунд-Бруці (Нью-Джерсі) [1].

У 2005 р. скульптор передав Музею гетьманства в Києві бронзове погруддя Івана Мазепи, яке він створив у дарунок киянам [1]. Також впродовж останніх десяти років старанням діячів української діаспори кілька скульптурних творів П. Капшученка передано музею Острозької академії.

Таким чином, П. Капшученко зробив помітний внесок у розвиток національного та світового мистецтва. Його творчість є зразком великої любові до України та непересічного таланту українського митця.

1. Петро Капшученко. URL: <http://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/kapshuchenko-petro>.

2. Приступко Наталя «Стежка проляже до отчого краю...» *Хрещатик*. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2678/art/25840.html>.

3. Федорук О. Пластика Петра Капшученка. Київ, 2004. 276 с.

КОСТЕЛ АВЕ МАРІЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ

Лукань В.Г.,
доцент кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

Поряд з визначними історичними спорудами, в Івано-Франківську є ряд скромніших архітектурних пам'яток, які також потребують відповідної уваги. Запропонована стаття – спроба зацентувати увагу на одній з таких споруд, а саме костелі Аве Марія, що на вулиці Св. Гординського, 20, в обласному центрі. Історія костелу розпочинається з початком ХХ ст. Його було урочисто відкрито для відправ у жовтні 1904 р. під офіційним ім'ям Матері Божої Неустанної Помочі. У місцевого населення він став відомішим під назвою «Аве Марія», ймовірно, ще й тому, що на двосхилому даху костелу викладеному черепицею прочитувався напис AVE MARIA.

Костел збудували за проектом Станіслава Крижановського (за одними даними) чи невідомого автора (за іншою версією). Естетичний вигляд храму є заслугою автора проекту архітектора Феліціана Баяна (Бояна), який спроектував фасад цього костелу в стилі неоготики, а бетонні роботи здійснювала фірма Домініка Серафіні, відома якісними будівельними роботами. Будівництво костелу велось кілька років і аж влітку 1908 р. він був отинькований зовні. Його фасад прикрасила фігура Матері Божої, зірка і напис «Аве Марія», який перейшов на назву самого костелу [1, с. 18].

Архітектор Феліціан (Феліціано) Баян (1865–1915) народився у Польщі, ймовірно в м. Ярослав, де його батько, Ігнаци Баян, був власником книгарні. Родина Баянів походила з полонізованих татар. Невідомо де Ф. Баян навчався архітектурі. Прибув він зі Львова до Станиславова бл. 1903–1904 рр., мав «офіс» приватної практики на вул. Липовій, 11 (вул. Шевченка). У 1902–1904 рр. був технічним керівником на будові греко-католицької духовної семінарії. Зрозумівши наскільки дефіцитною є в місті їхня професія, будівельники почали жорсткіше відстоювати свої права. Застрайкували 1903 р. робітники, котрі за наймом у Ф. Баяна споруджували духовну семінарію і школу деревного промислу. Вони вимагали 10-годинного робочого дня і підвищення платні (мулярам – 2,8 корони, поденним робітникам – 1,4 корони, підсобникам – 0,8 корони денно). Ф. Баян прийняв умови протестуючих і збільшив платню на 0,2 корони. Постраїкувавши 2 і 3 червня, будівельники задовольнилися і стали до роботи [2, с. 47].

Крім спорудження костелу Аве Марія, архітектор Ф. Баян перебудував у сецесійному стилі кам'яниці Ернста Ебнера на вул. Страчених (1908), будував споруди на вул. Вітовського, 7 (1908), житловий будинок на вул. Менделєєва, 6 (1910), костел святого Йосипа на вул. Незалежності, 185. Цей костел одна з кращих робіт архітектора, базилікового типу в неороманських формах, є окрасою нашого міста. Безумовно, при його спорудженні було використано досвід здобутий архітектором при будівництві костелу Аве Марія. Будівництво під керівництвом автора тривало протягом 1910–1913 рр. і не було завершене

повністю. Роботи поновлено у 1921–1924 рр. Архітектор безкоштовно виконав проект. Вартість будівлі становила 70 тис. корон.

Окрім Станиславова Ф. Баян будував у Львові, Єзьорку, Медуші тощо. У 1914 р. архітектор був скерований на будівництво фортифікацій у Коломиї, а пізніше на будівництво військового шпиталю у Городенці, де й помер під час епідемії холери. Ф. Баян був одружений із Софією з дому Славів. Мав синів Єжи (1901–1967 рр. відомий польський військовий пілот) і Мар'яна (ймовірно загинув у Катині), а також доньку Марію. Після смерті архітектора дружина з дітьми переселилась до Перемишля, до сестри Феліціана Марії. Пізніше вона проживала у Пйотркові.

Скромний за розмірами й архітектурою костел Аве Марія, радше нагадує велику каплицю ніж костел. Він постав у тому числі завдяки турботам катехита школи ім. Чацького, Юзефа Стельмашинського, який був головним організатором будови (школа була неподалік костелу, тепер на розі вул. Св. Гординського і Т. Шевченка, де було приміщення старого худграфу). Опікувався костелом ксондз Барг, катехит вчительської семінарії, допомагали йому інші шкільні катехити. Окремої парафії він не являв, був філіальним від парафіяльного фарного костелу Непорочного зачаття Діви Марії в Станиславові (тепер Музей мистецтв Прикарпаття) [2, с. 55].

Невдовзі після освячення, з Риму, в костел передали чудотворний образ Матері Божої Неустанної Помочі, який ще у XVI ст. освятив Папа Пій V. Образ помістили у головному вівтарі. Поширення культу Матері Божої відбувалося по всьому світу завдяки монахам Редемптористам (редемптор – ізбавитель, спаситель). Їх чин був присутній на всіх континентах, до України їх запросив на початку XX ст. Митрополит Андрей Шептицький. Це співпало з часом збудування костелу і не дивно, що костел отримав назву Аве Марія.

Цікаво, що у костелі замість органа на богослужіннях використовували інший клавішний інструмент – фісгармонію, яка приводиться у роботу почерговим натисканням двох педалей і має один ряд клавіш. Після Другої світової війни поляки вивезли Чудотворний образ до містечка Полянице-Здруй, що в Нижньосілезькому воєводстві (в долині річки Бистриця-Душницька). Під час війни культова споруда служила конюшнею, а «визволителі» перетворили костел на спортзал. На сьогодні пам'ятка місцевого значення Марійський костел (охоронний номер 110108), від 1990-х рр. належить обшині євангельських християн-баптистів і є їхнім Домом молитви.

1. Головатий М. Рік пострілу Січинського. *Західний кур'єр*. 2008. 24 січня. № 3 (1109).

2. Головатий М. Етюди старого Станиславова. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007.

ДИЗАЙН ОДЯГУ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Макогін Г.В.,

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва

Збереження природного середовища ще у минулому столітті стало однією з важливих питань люства. Основною причиною екологічної проблеми є довготривале споживацьке відношення до природи, зокрема культура промислового виробництва. Питання збереження навколишнього середовища було порушено на Конференції ООН з довкілля людини (1972, м. Стокгольм) [1], на якій визнано необхідність вирішення актуальних екологічних проблем і питань охорони природного середовища, хоч питання охорони природи піднімалося не вперше. Ще у кінці 40-х років минулого століття відбулися дві події міжнародного масштабу: 5 жовтня 1948 р. у м. Фонтенбло (Франція) засновано Міжнародний союз охорони природи (МСОП), а в серпні 1949 р. проведена перша Міжнародна науково-технічна конференція по охороні природи (Лейк-Саксес, США).

Усвідомлення екологічної небезпеки спонукало до розробки концепції сталого розвитку. Незважаючи на різні тлумачення, базове формулювання (sustainable development) означає розвиток, який передбачає «динамічну рівновагу між економічними, соціальними та екологічними елементами суспільної системи, за умов такого використання ресурсів, що не виходить за межі регенеративних та поглинаючих можливостей довкілля зі збереженням можливості використання аналогічних ресурсів для майбутніх поколінь» [2].

Виробництво одягу, взуття та аксесуарів помітно шкодить природі. При вирощуванні бавовни і потім при фарбуванні тканин у воду потрапляють пестициди і хімікати. При виробництві синтетики і транспортуванні готових виробів у повітря виділяються шкідливі гази. Для запобігання екологічної катастрофи необхідні нові підходи до культури виробництва і споживання, які базуються на якісних технологіях, екологізації праці робітників, раціональному використанні природних ресурсів.

Концерн Kering, що володіє Gucci, Yves Saint Laurent, Balenciaga, Stella McCartney, Puma та іншими брендами поставив за мету до 2025 року зменшити шкідливий вплив на навколишнє середовище на 40%. [3]. У питаннях екології компанія Компанія LVMH спирається також на свою програму LIFE IN STORES 2015 р, яка декларує перехід з традиційного освітлення на світлодіодне, що дало змогу зменшити використання електроенергії на 40%, спонсорство озеленення міст і перехід на екологічні альтернативи упаковки товарів.

Для екологізації виробництва у Chanel відмовилися від екзотичної шкіри та інвестують фінський стартап з розробки й виробництва екологічної упаковки, Prada збираються запустити нейлонові сумки з перероблених матеріалів і до 2021 року повністю перейти на нешкідливу альтернативу нейлону, а Burberry перестали знищувати нерозпродану продукцію. Також цілий ряд брендів: Versace, Diane von Furstenberg і Burberry відмовився від використання натурального хутра у своїх колекціях.

Великі бренди намагаються виправити нанесений збиток природі. У H & M, Zara і Mango є лінії, в яких використовуються перероблені матеріали. Незважаючи на те, що від продажу все нових і нових речей безпосередньо залежить прибуток подібних брендів, вони запускають цілі кампанії, присвячені розумному споживанню і відповідальному ставленню до речей: збирають одяг на переробку, використовують екологічно чисті матеріали і закликають приходити в магазин зі своєю багаторазовою сумкою.

Американська журналістка Дана Томас у результаті трирічних досліджень у 2019 р випустила книгу «Fashionopolis: The Price of fast Fashion and the Future of Clothes» у якій описує негативний вплив модної індустрії на екологію. На її думку виробництво одягу повинно розвиватися на основі поєднання традиційних доіндустріальних ремесел з цифровими технологіями [4].

Застосування 3 D технологій у створенні одягу має ряд переваг: можливість реставрації одягу або повної безвідходної переробки на інший виріб, зменшення витрат на матеріали, ресурси, енергію під час розробки продукту. Екологія за освіту, дизайнерка Юлія Девій спершу пробувала створювати одяг з органічних тканин із застосуванням органічних барвників. Проте навіть таке виробництво не є екологічно чистим, залишається багато відходів, потребує монотонної людської праці. Тому Юлія з командою фахівців розробляла нові технології та методології, які дозволяють організувати таке виробництво одягу та аксесуарів, які не тільки не завдаватимуть шкоди навколишньому середовищу, а й позитивно впливатимуть на довкілля. Минулого року Юлія Девій тестувала можливість використання полімерів для 3D-друку, які вловлюють вуглець з атмосфери. Як стверджує дизайнерка, «ви йдете, а ваша сукня очищує повітря навколо вас» [5].

Отож, перед дизайнерами постає завдання пошук нових шляхів екологізації виробництва одягу, який би задовільняв потреби споживачів. Ефективним засобом підготовки професіоналів до вирішення екологічних проблем повинна стати якісна дизайн-освіта.

1. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.

2. Тодорюк С. І. «Сталий розвиток» як економічна категорія. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/todoriuk-stal-rozv.pdf>.

3. Kering Environmental Profit & Loss (E P&L). Methodology & 2013 Group Results. URL: http://www.kering.com/sites/default/files/document/kering_epl_methodology_and_2013_group_results_0.pdf#page=246.

4. L'Officiel. URL: <https://officiel-online.com/lichnosti/intervju/fashionopolis-the-price-of-fast-fashion-and-the-future-of-clothes>.

5. Інтерв'ю Маркіяна Шашкевича з Юлією Давій. URL: <https://shotam.info/digital-technologies-po-ukrains-ky-3d-pryntynh-v-suchasniy-fashion-industrii>.

ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРИ І МУЗИКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Олексюк Г.В.,

старший викладач кафедри сценічного мистецтва і хореографії

Література і музика тісно взаємодіють між собою. Упродовж усієї історії розвитку словесного мистецтва і музики спостерігається тенденція до їх розмежування або взаємопроникнення. Прагнучи розширити межі своїх виражальних можливостей, суміжні мистецтва послуговуються запозиченими художніми засобами.

Літературу можна вважати найбільш близькою до музики, адже музична інтонація народилася з мовної. Музика, як універсальний засіб спілкування, виступає найбільш прийнятною формою вираження емоцій людини.

Узагальненість музичної мови, здатність передавати тональність звучання внутрішнього світу людини стали передумовою використання музичності у структурі літературного твору.

Відсутність смислової визначеності звуку призводить до неможливості однозначно виразити конкретні почуття. Часто музика звертається до слова за конкретизацією змісту, таким чином відбувається семантизація музичної мови, що знайшла втілення в різноманітних синтетичних жанрах, у програмній музиці.

Перехід від слова до музики і від музики до слова – це взаємообумовлений двосторонній процес, що завжди був у полі зору науковців, які вивчали питання омузичнення літературного тексту та вербалізації музичної мови.

Теоретичний розгляд поставленої проблеми дає змогу належним чином проаналізувати існуючі на даний час напрацювання.

Проблема синтезу слова і музики неодноразово ставала предметом дослідження науковців, як літературознавців, зокрема І. Денисюка, Л. Ярославич, М. Загайкевич, О. Рисака, Ю. Шереха, Н. Кузякіної, Л. Залеської-Онишкевич та інших, так і мистецтвознавців, наприклад, Б. Асаф'єва, В. Конен, Г. Ганзбурга, О. Михайлова, Л. Кияновської.

Незважаючи на те, що проблематика міжмистецьких взаємодій, зокрема, літератури і музики, здається, вивчена зусебіч, однак питання співіснування двох видів образного мислення досліджується переважно методологічними прийомами літературознавства чи мистецтвознавства. Науковці у своїх дослідженнях проблем синтезу мистецтв часто слушно зазначають, що не існує системного підходу в аналізі теоретичних засад міждисциплінарних взаємозв'язків в межах окремого твору мистецтва.

Взаємодію літератури і музики слід розглядати як міжмистецьку проблему, для вирішення якої принципи загальнонаукової методології слід інтерпретувати стосовно завдань, які ставлять перед собою літературознавство та мистецтвознавство. Поставлена проблема є настільки багатогранною, що застосування і літературознавчих, і мистецтвознавчих методологій є виправданим, необхідним і перспективним.

Системний підхід до дослідження цієї проблеми дає змогу з'ясувати як і взаємовпливи літературних і музичних елементів у структурі художнього твору, так і висвітлення окремих компонентів – чисто літературознавчих і чисто музикознавчих, які перебувають між собою в органічній єдності.

Особливим аспектом роботи є використання філософсько-естетичної методології, за допомогою якої визначається загальний підхід до пізнання досліджуваного процесу.

Поліаспектність поставленої проблеми обумовила появу нових підходів до її вивчення. Зокрема, в сучасному літературознавстві набула популярності теорія інтермедіальності, яку можна трактувати як освоєння літературного тексту творами інших видів мистецтва. Дослідження взаємодії літератури і музики, здійснене в інтермедіальних теоретико-методологічних параметрах, допоможе всебічно висвітлити специфіку взаємозв'язків між ними.

У сучасному музикознавстві актуальними є пошуки семантичних зв'язків музики і слова, дискусія про «музичне-позамузичне» в пошуках змісту музичних творів. Варто згадати про виникнення лібретології, яка досліджує взаємодію вербальної та музичної складових синтетичних музичних творів, теоретиком якої став Г. Ганзбург.

Отже, вивчення даної проблеми вимагає інтеграції теоретичних знань, їх переосмислення в аспектах міждисциплінарного синтезу, що є важливим для наступних розвідок.

У подальших дослідженнях виникає необхідність вироблення специфічних методологічних принципів, що базуються на теоретичних засадах як літературознавства, так і мистецтвознавства та об'єднання їх в єдину методологічну систему.

1. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс. Ленинград : Музыка, 1971. 379 с.

2. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук. *Эстетика словесного творчества* / сост. С. Г. Бочаров ; текст подгот. Г. С. Берштейн, Л. В. Дерюгина ; примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. 2-е изд. Москва : Искусство, 1986. С. 381–393.

3. Вайсшайн У. Порівняння літератури з іншими видами мистецтва: сучасні тенденції та напрями дослідження в літературознавчій теорії і методології / за заг. ред. Д. Наливайка. *Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 372–410.

4. Конен В. Д. Театр и симфония. Москва : Музыка, 1975. 375 с.

5. Рисак О. Найперше – музика у слові: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Луцьк : Вежа, 1999. 402 с.

СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФСЬКОГО ВИМІРУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Олійник А.В.,
аспірантка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва

Основною позицією теорії і практики музичної освіти є філософія музики. В її основі закладена ідея зміни та розвитку особистості під впливом музики, гуманізм та демократичність музичного мистецтва. Філософія мистецької освіти є загальнометодологічною основою мистецької освіти, основні положення якої висловлювалися в працях видатних зарубіжних та українських філософів та педагогів. О. Козаренко наголошував, що «підвалини філософії музики як стисло наукової дисципліни почали в Україні закладатися представниками т. зв. «львівської» (а згодом львівсько-варшавської) філософсько-естетичної школи в Університеті ім. Яна Казимира ще на початку ХХ століття. Їх зусилля були спрямовані у галузі, що є пограничними між філософією і спеціальними науками, на відхід від т. зв. «великої філософії» і творення «малих філософій» (фізики, лінгвістики, природознавства – отожд, і музики)» [3, с. 5].

Розглянувши основні зарубіжні моделі філософії музичного виховання, Р. Тельчарова-Куренкова виокремлює три основні позиції, що ілюструють сучасні моделі філософії музичного виховання: музичний утилітаризм, музичний дидактизм і музичний естетизм [4]. Сучасна філософія характеризується сукупністю різноманітних поглядів на взаємодію Людини і Музики. Як зазначають вчені, важливим предметом вивчення філософії та мистецтва є людина з різноманітним свого духовного світу, раціональної та образно-емоційної сфер свідомості [5]. Зоряна Гнатів зазначає: «У час кардинальних зрушень національної самосвідомості актуалізується проблема етнічної / національної ментальності, що визначає переорієнтацію методології філософського дослідження з пріоритетом національно-особистісних цінностей, коли не лише людина, а й нація, культура трактується як особистість. Використання етно-ментального підходу до вивчення розвитку змісту музичної освіти дозволяє, зокрема, виявити національно-екзистенційну рефлексію у знакових системах української культури» [2, с. 141].

Досліджуючи філософський аспект розвитку музичної освіти, слід виокремити морально-етичний, духовний, національно-патріотичний, репрезентативний та прикладний фактори. Розвиток суспільства через музичну освіту сприяє формуванню сучасного стану культурної та освітньої практики суспільства. Розглядаючи мистецьку освіту з позицій гуманістичних відносин, О. Щолокова наголошує на завданнях, які вимагають першочергового вирішення: переосмислення світоглядно-методологічних основ гуманістичного пізнання; забезпечення гуманістичної спадкоємності у мистецькій освіті; впровадження різних навчальних програм, спрямованих на вивчення здобутків своєї національної культури та культур інших народів світу з пріоритетом духовних і моральних цінностей [6, с. 9]. І. Божко вважає, що мета освіти – пізнання сутності людини, прагнення до її піднесення і самовираження, а стратегія рефор-

мування сучасної освіти визначається концептуальними ідеями, що наголошують на ролі культури і мистецтва як духовних джерел і способів розвитку цілісної особистості, її світосприймання, світобачення і світорозуміння [1, с. 5].

Отже, особливості реформування музичної освіти на сучасному етапі передбачають усвідомлення переходу до нової парадигми філософії освіти, розробку нового змісту освіти, переходу педагогічної практики на принципово нові теоретико-методологічні та технологічні основи. Особливої актуальності набуває готовність до самостійної діяльності, уміння критично мислити і приймати творчі рішення у нестандартних ситуаціях. На основі цих ідей з'явилися різноманітні концепції і теоретичні розробки, які дають підстави модернізувати зміст фахової підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін. Серед них слід відзначити гуманістичний, культурологічний і компетентнісний підходи, оскільки саме вони найбільш повно сприяють цілісності й фундаменталізації навчального процесу, уможливорюючи досягнення гармонії у відносинах між особистістю і соціальною сферою буття.

1. Божко І. Г. Філософія мистецької освіти в Україні. Фастів : Фастівський ліцей-інтернат, 2012. 18 с.

2. Гнатів З. Музична освіта в Україні: філософсько-праксеологічний підхід як методологічний концепт дослідження. *Філософські обрії*. 2017. № 37. С. 136–143.

3. Козаренко О. Філософія музики як необхідна складова сучасної мистецької освіти. *Вісник Львів. університету. Серія : «Мистецтвознавство»*. 2012. Вип. 11. С. 3–7.

4. Тельчарова-Куренкова Р. А. К новой философии музыкального образования: от утилитаризма к феноменальности. *Художественное образование и наука*. 2015. № 2. С. 43–51.

5. Чжу Цзин, Полякова Е. С. Взгляды философии на значение музыкального искусства и музыкального образования для человеческого общества. URL: <https://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/6640/%D0%A7%D0%B6%D1%83%20%D1%86%D0%B7%D0%B8%D0%BD%2C%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%95.%20%D0%A1..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Щолокова О. П. Філософські засади мистецької освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. Вип. 7 (12) : Матеріали III Міжнар. наук.-пр. конф. «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22–24 квітня 2009 р. : до 175-річчя Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 9–13.

М. ВРУБЕЛЬ ТА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СИМВОЛІЗМ У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ ПРИКАРПАТТЯ

Сандюк В.С.,
доцент кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

Символізм помітний у європейській культурі як напрям, що спрямований на пошуки таємної ідеї, яка пронизує весь довколишній простір. Осягнути цю загадку земного і навіть містичного буття можливо тільки за допомогою мистецтва. Витоки символізму помічаємо ще в середньовічній іконографії, тож певна піднесеність і висока духовність є невід'ємною його складовою. У ХІХ столітті символізм у образотворчому мистецтві набув великого поширення також як своєрідна гра, адже мистці через певні візуальні коди могли зобразити будь-яку абстрактну ідею, а публіка із задоволенням шукала ці приховані змісти. Але це також напрям, який повний трагізму і філософських роздумів, адже розвивався на тлі значних суспільних потрясінь. Від жорстоких реалій революцій і війн, хвороб і лихоліть шукали порятунку в казкових і утаємничених сюжетах.

Розглянемо твори Врубеля часів особливого «київського періоду», коли митець відчув вплив давньоруського мистецтва, з яким близько познайомився під час реставраційних робіт у Кирилівській церкві. Так, у ніжних і делікатних акварелях Михайла Врубеля відчуваємо, як поступово з самісінських глибин душі майстра виринає образ Демона, що згодом назавжди залишить слід в історії мистецтва. Через внутрішні переживання, втілені любов і біль генія постають містико-символічні мотиви «Надгробного плачу», «Богоматері-Оранти». Твори Врубеля звучать, як тиха лірична мелодія.

Натомість сучасність лунає гучно: виразним кольором, гострими лініями, динамічними формами, сучасними принципами візуальної подачі символічних сенсів й національною своєрідністю. І хоча кожен з представлених творів сучасних митців є унікальним, як та творчість кожного з них, об'єднані однією темою, вони перевищують власну одиничність і постають разом як втілення вічних пошуків загадкових істин.

До українських митців-символістів можемо віднести Олександра Мурашка, Федіра Кричевського, Олексу Новаківського, Анатолія Петрицького, Данила Нарбута, Михайла Бойчука, Опанаса Заливаху, Віктора Зарецького, Володимира Лободу, Василя Корчинського, Олександра Мельника, Олександра Юрченка, Ігоря Панейка, Бориса Негоду, Віктора Крижанівського, Юрія Гуменного, Володимира Колеснікова, Петра Бевзу, Андрія Блудова, Олега Денисенка, Романа Романишина, Володимира та Тетяну Бахтових, Миколу Журавля, Андрія Цоя, Олексія Малих, Олексія Анда, Дмитра Грека, Петра Антипа, Єгора Зігуру, Олексія Владімірова, Анатолія Фурлета, Юрія Вакуленка, Олександра Яновича, Марину Афанасьєву, Олександра Боба та ін.

Прикарпаття представлене в цій плеяді О. Сорохтеєм, М. Фіголем, В. Гуменюком, І. Переклітою, В. Гуменним, Б. Гуцуляком, В. Андрушком, М. Ясін-

ським, С. Хміль, О. Мельничуком. На творах деяких івано-франківських художників зупинимося зокрема.

Постать **Михайла Фіголя** асоціюється із утворенням в Івано-Франківську навчально-наукового мистецького та мистецтвознавчого осередку на базі тодішнього педінституту. Багатогранна творчість М. Фіголя, цілісні й самобутні риси особистості мистця, його індивідуальний стиль формувались на твердому ґрунті національної історії та народних традицій. Історія Галича послідовно та цілеспрямовано протягом усього життя змальована автором з широтою монументальних узагальнень та епічністю вираження. Загалом, мислення міфопоетичними образами-символами зближує твори М. Фіголя із творчістю видатних діячів української культури як пізній І. Франко, Л. Українка, М. Коцюбинський. Вся малярська образна тканина його полотен ніби виткана із системи образів-знаків. Це різного роду символи-пластичні, збірні та індивідуальні, метафори, алегорії, малярські натяки, образні уподобання. Всі ці види символіки співіснують у композиціях М. Фіголя, переплітаються, входять один в одного, створюючи складну семантичну структуру його образів – мінливих, недомовлених, піддатливих на розмаїті інтерпретації. Назвімо хоча б декілька найбільш вживаних художником образів-символів:

мотив плеса ріки або дороги – це у нього символ долі, «річища життя» («На Жаб'ївський перевал», 1966 р.; «Прут», 1976 р.; «Над Дністром», 1985 р.; серії Дністрових круч, висот, ярів протягом життя);

вогнище – символ «горіння серця» («Погарище в Крилосі», 1959 р.; «Галицька трагедія» (Настя), 1987 р.);

храм на горі – символ найвищих духовних та національних вартостей («Свідок сивої давнини», 1980 р.; «Крилоське успіння», 1987 р.; «Галицька трійця», 1988 р.; «Ярославна. Плач Ярославни», 1996 р.);

мури замку на горі – символ недоступності, нерозгаданої таїни людського серця («Галич 1221 р...», 1977 р.; «Полковник С. Височан», 1978р.; «Галич. Тривога», 1982 р.);

руїна замку на горі – мотив ностальгічного спогаду («Руїни Галицького замку», 1962 р.; «Тривога у Крилосі», 1997 р.);

човен – символплинності часу, скороминучості життя («Ярославна. Прощання в Галичі», 1996 р.);

гора, каміння – символ незламності людського духу, народу («Захар Беркут», 1981 р.; «Олекса Довбуш», 1979 р.; «Вернигора», 1993 р.).

Продовжує лінію галицького символізму учень М. Фіголя **Ігор Перекліта**. Митець впевнений, що все у цьому світі має свій знак, колір, геометрію і зв'язок із космосом. Його краєвид – як знак. Митець знаходить і фіксує кольоровий символ, код рідної землі («Котилева», «Земля», «Пейзаж з чайкою», серія ландшафтних композицій). Цим творам притаманні експресія і контраст кольорів як боротьба, рух, перетікання земного у небесне і навпаки. Майже абстрактні, яскраві, плоскі кольорові сполучення – це красиві розлогі оди рідній землі та пошуки натхнення в клаптиках її безконечності. З часом автор все активніше творить на історично-політичну тематику, Це радше іронічні та задерикуваті інтерпретації чи рефлексії минувшини і сьогодення з його позицій, що є проти-

лежним до нав'язуваного інформаційними ідеологіями («Деті», «Бандерівка», «Ісус-Христос-арієць», «1939. Схід і захід разом», «Пост здав. Пост прийняв», «Жертва гендерної політики» та інші).

Цікаво спостерігати за творчим втіленням символів у мистецтві викладачок кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації **Світлани Хміль** та **Оксани Мельничук**, котрі теж навчалися у М. Фіголя. Яскравий власний стиль, впізнавані колористика і манери письма, жіночий шарм – це все притаманно творам мисткинь. **С. Хміль** виходить в опрацюванні символізму на якісно новий філософський рівень, надає предметам та явищам у своїх творах широкий спектр звучань, дозволяє глядачеві подумати над «марнотою марнот», плином часу. Так, дзбанки, горнятка, ключі, старі кредитці, шахмати, іграшки оживають у композиціях на полотні та в графічних листах, алегорично розкривають відношення авторки до процесів буття, створюють ілюзію паралельності світів, зачаровують своєю казковістю («Фляшки і риби» 2005, «Натюрморт з перцем» 2009, «Етюд з яблуком» 2010, «Риба» 2012, «Станіславські вітражі» 2012, «Він» 2013, «Сад Гауді» 2013, «Жовтень» 2014, «Перший сніг» 2014, «Мамай» 2015). **О. Мельничук** прагне досконалості композицій, шукає змістове навантаження малярної площини, застосовує широкий спектр виражальних засобів та технічних прийомів. Амплітуда тем та уподобань авторки широка: від аскетичних образів святих – до романтичних постатей закоханих, від збереження народних традицій – до символів незламності духу борців за волю й незалежність України («Ангельські хори» 2008, «Ореля» 2011, «Христос-виноградна лоза» 2011, «Куфер» 2012, «В небі черкають крила об крила» 2012, «Пливе кача...» 2014 та ін.).

Було б справедливо згадати ще одного, *першого*, вчителя І. Перекліти – **Володимира Гуменюка**, непересічну творчу особистість. Родом з Хмельниччини, пройшов школу видатного рисувальника та колориста В. Гегем'яна, митець у 80-х роках ХХ ст. оселився у Косові, де донедавна викладав професійні образотворчі дисципліни у КТНХП ім. В. Касіяна, після реорганізації у КДІПДМ ЛНАМ – засновник відділення монументального мистецтва. Протягом творчої діяльності художник витворює свою образно-пластичну лінію живопису, відбувається закономірна трансформація академічних тем у потужну живописно-символічну мову знаків, кольору, площин, ритмів. Ранні символічні твори В. Гуменюка 80–90-тих років ХХ ст. означені великою барвистою площиною, доповненою незбагненим чергуванням з силуетами фігуративного характеру яскраво чистих кольорів. Темі творів здебільшого історичні («Велике забарвлення в малиновий колір», «Дівчина-калина», «Малинові вершники», «Земля», «Козак-Мамай», «Козаки йдуть», «Родина», «Сагайдачний», «Усмішка Семи-Яра» 1997 та ін.). З часом митець віддає перевагу біблійно-філософським сюжетам, зацікавлюється «Живою етикою», розвиваючи та вдосконалюючи власну манеру вираження на полотні через відбір ліній, символу кольорових площин, узагальнення атрибутів до знаку. Багато образів на полотнах майстра стають співзвучні з образами того ж М. Врубеля – портретною схожістю («Дівчина з калиною» 1989, «Карпатська мадонна» 1994, «Дівчина» 2006) та М. Рєріха – смисловим значенням (серія «Всеосяжність Тонкого Світу» 1991, «На

Спаса» 2008, серія «Ранок в Чорногорі» 2009, серія «Полудень» 2009 та сотні інших). Після перенесеного у 2012 р. інсульту (відмовила права робоча рука та відняло мову) В. Гуменюк розробив тисячі ескізів символічних композицій космічного, як автор сам пояснює жестами, характеру. Цей «загадковий світ» митець втілює у своїх полотнах через образи Христа, ангелів, храмів, зоряного простору, в якому торують шлях безкінечні потоки людей – символ незнищенності нації, відродження України (серія творів датованих 2014 р. та подальшими роками). Як і твори ранішого періоду, нові полотна зачаровують чистотою та дзвінкістю кольорів: синій кобальт, жовті, помаранчеві кадмії – символ оптимізму, надії та добра. Разом з тим, з'явився чистий білий колір площин, що символізує Віру та Любов, перевагу Духу над матерією.

Отже, зробивши короткий огляд творчості лише деяких митців Прикарпаття можемо прослідкувати розвиток чи радше продовження традицій символізму у малярстві, що ґрунтується на кращих надбаннях мистецтва різних епох. Допоки людина, митець буде тікати від сірої буденності чи солодкої реальності, доти шукатиме нових образів, створюючи мову знаків та символів не буквальних, проте багатозначних і утаємничених, завдяки чому образи набувають ознак недовимовленості й загадковості, закликаючи глядача до співтворчості в їх тлумаченні.

Звичайно, дослідження символізму в образотворчості прикарпатських мистців потребує подальших кроків до вивчення, адже список авторів та мистецтво їх символіки є набагато ширшим.

1. Символізм. *Bikinedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC>.

2. Павліченко О. Мова символів. День. Київ, 2019.

ТЕКСТИЛЬ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МАЙСТРІВ

Сандюк Л.П.,
старший викладач кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

Художній текстиль в наш час – дуже багатогранне явище. Адже він включає в себе гобелен, розпис на тканині, живопис, графіку, скульптурні об'єкти та популярну і креативну нині інсталяцію.

Ткацтво (гобелен та килимарство)- мистецтво рукотворне, неповторне, дуже древнє, але водночас вічно молоде.

Сучасний текстиль – складне художнє явище. Розвивається у трьох основних руслах: традиційне, професійне, самодіяльне.

Нині для художнього ткацтва характерні креативні, новаторські тенденції. У творчому тандемі працюють художники та виконавці, зберігаючи та розвиваючи віками надбані традиції та вміння розуміти, трансформувати справжню красу та гармонію.

За визначенням українських учених Я. Запаса, Р. Захарчук-Чугая, М. Станкевича, ткацтво – це сукупність виробничих процесів виготовлення тканини на ткацькому верстаті шляхом переплетення взаємно перпендикулярних текстильних ниток [1].

Одним із відомих та розповсюджених видів художнього ткацтва є гобелен. Існує поширена версія про те, що гобелен в Україні почали ткати з 1659 р. [2]. Раніше гобелени виконували в ручній техніці народного гладкого килима й за стилістикою імітували твори станкового живопису або кольорової графіки, але згодом діапазон гобелена розширився, збагатилися образні засоби, технічні можливості його створення.

В Україні на шлях новаторських підходів до створення та стилістики гобелена стали випускники Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва (нині Львівська академія мистецтв): М. Літовченко, Е. Фащенко, М. Токар, Н. Паук та ін.

Широко відомі сьогодні роботи художниці Л. Жоголь, започаткували розвиток та популяризацію національної школи ткання гобеленів. Також в галузі гобелена активно працюють: Б. Губаль (м. Івано-Франківськ); Т. Витягловська (Тернопільська обл.); Н. Борисенко, М. Базак, Н. Пікуш, Г. Грищенко, В. Васильченко, О. Марино (м. Київ); С. Джус (АР Крим); Г. Тищенко (м. Харків); Г. Параско (м. Хмельницький); В. Чугін (м. Херсон); І. Суржиков, Т. Сосуліна, Л. Шилімова-Ганзенко (м. Черкаси) та багато інших митців та дизайнерів.

Особливе місце в сучасному текстилі займає «мистецтво волокна» («Fiber Art»), або «мистецтво тканини» («Art Fabric, де домінантними є: сама тканина, якість волокна, структура й фактура, тобто ті чинники, які визначають «морфологію» виробу текстилю, Українські дизайнери текстилю освоїли цей напрям у 90-х рр., беручи участь спочатку в Міжнародній трієнале текстилю в Лодзі (Польща), у Міжнародній бієнале мистецтва льняної тканини в Кросно (Польща), а потім і Міжнародній бієнале експериментального текстилю «Текстильний шал», проведений вже у Львові в 2006 р., у I (2004 р.) та II (2007 р.) триєнале художнього текстилю в Києві [6] та ін. Дизайнерські твори сучасного текстилю стають експонатами традиційних і нетрадиційних мистецьких виставок та елементами інсталяцій, перформансів, проектів «Ленд-арту», без яких вже неможливо уявити культурну сферу життя нашого суспільства. До прикладу багато митців брали участь у другому етапі міжнародного бієнале «Скіфія», що проходило в Івано-Франківську, де був представлений 131 художник з 33 країн світу. Представлені 150 робіт у форматах 2D та 3D, що виконані за допомогою різноманітних технік, технологій та матеріалів. Виставка поєднала традиційні та інноваційні підходи до створення мистецьких об'єктів із текстилю, зокрема міні-гобелену в напрямку сучасного мистецтва. Це вже 8-а виставка художнього міні-текстилю, що її організували і що два роки проводять в Україні художники Людмила Єгорова та Андрій Шнайдер, члени Європейської текстильної асоціації та Національної спілки художників України. Серед учасників бієнале була також представлена робота «Небесне саяво» франківської художниці Оксана Бейлах.

1. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник / упор. : Я. Запаско, І. Голлод, В. Білик, Я. Кравченко, С. Лупій, В. Любченко, І. Мельник, О. Чарновський, Р. Шмагало. Львів, 2000. Т. 2.
2. Кусько Г. Біля джерел українського гобелена. *Жовтень*. 1985. № 11.
3. Яковец І. II триєннале художественного текстиля в контексте сучасного професійного мистецтва. *Вісник ХДАДМ*. Харків, 2008. № 4.

МАСОВІ СВЯТА У СИСТЕМІ ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Свирид І.Є.,
аспірантка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сьогодні подієвість рідко усвідомлюється як художнє явище, переважає ставлення до організації події як процесу, який не вимагає спеціальних умінь і навичок.

Метою статті є дослідження масових свят у системі івент-технологій, їх застосування в організації дозвілля.

Від часу проголошення незалежності України демократизація суспільства істотно позначилася на становленні та розвитку масових народних дійств як форми соціально-культурного дозвілля в системі івент-технологій, трансформувалися традиційні уявлення про роль та значення масових святкування в суспільстві, функції, принципи, методи та стереотипи організації масових свят. Свято – це невід’ємна частина народної культури, яке несе емоційне навантаження, забезпечуючи, при цьому, передачу традицій поколінь, зближення людей, на основі духовних, естетичних і творчих інтересів. Масові свята створюють широкі можливості спілкування, що є одним з видів духовної творчості людей. Організація масових свят ґрунтується на сприйнятті та активній дії. Масові свята – це комплекс культурних та мистецьких заходів, для яких характерна масштабність дії, вони є однією з форм проведення дозвілля у системі івент-технологій, що задовольняє потреби людини у відпочинку та розвазі, розвиває здібності.

Поняття «event» (з англійської – «подія») відображає характер певного заходу або події, що сприймається суб’єктивно. Виникає івент у свідомості та почуттях тих людей, які його переживають. Категорія «івент» з’явилася в українській науці порівняно недавно. Масове свято у системі івент-технологій означає перетворення заходу шляхом допоміжних ефектів в щось абсолютно виняткове. Ретельне планування та бездоганна організація масового заходу – це основа успіху івент-технологій. М. Пашкевич стверджує, що івент-технології перетворюють подію на щось абсолютно виняткове, з точки зору її відвідувачів. Завдяки івент-технологіям певна подія – ділова чи наукова конференція, захід для преси, політична акція – набуває розважального характеру. Це пояснюється інформаційним перенасиченням сучасного суспільства і тотальним поширенням у ньому елементів масової культури. Позитивне у цих технологіях – можливість планувати й організовувати події [1, с. 278]. Масове свято сприймається

як виняткова подія з точки зору відвідувачів. Позитивне сприйняття спонукає відвідувачів до активності. Порівняно з результатом, підготовка події набагато масштабніша як за витратами часу, так і за витратами коштів. Запорукою успіху є ретельна організація та сплановане інсценування, а результатом зусиль – сам захід. Для досягнення поставлених цілей при підготовці та проведенні масового свята, потрібно врахувати: вікові та психологічні особливості учасників; створення цілісності настрою, викликати переживання, спрямоване на формуванні певних установок; залучення в дію широкого кола учасників, щоб кожен зміг проявити свої знання, здібності і обдарованість; свято не повинно бути перевантаженим, і затягнутим в часі; захід повинен бути захоплюючим (це залежить від форми подачі, активності учасників); чим цікавіше і яскравіше поданий матеріал, тим ефективніший буде його вплив на почуття, свідомість та емоції глядача.

Види масових свят: суспільно-політичні; виробничо-трудова; сімейно-побутова; календарно-побутова; релігійні; свята мистецтв; спортивні свята; дитячі свята. Свято має гарантувати високу якість наданих населенню культурних послуг та демократичність умов включення особистості в активну культурну діяльність. Масове свято відокремлює глядачів від повсякденного життя, від виробничої діяльності, пробуджує інтерес до іншої людини, дає можливість поспілкуватися у неформальній обстановці, в цьому є ще одна специфіка його форми. Святкове дійство має бути не лише пасивно-видовищною формою, а більше активною формою масового дозвілля. Інтереси людей виступають першоосновою свята. Без вивчення запитів і знання інтересів населення, працівник закладу культури не може розробити дозвілєву програму, яка приведе до успіху. Інтереси населення змінюються швидкими темпами, тому менеджерам, які займаються організацією свята, потрібно систематично вивчати дозвілєві інтереси населення, слідкувати за їх рухом. Основою масового свята є глядач, тому необхідно орієнтуватися в захопленнях аудиторії, знати їх уподобання. Жодне масове свято, яке відбувається в наші дні не може обійтися без партнерів та спонсорів. Ними можуть виступати різні фірми, компанії, меценати і т. д. Всі вони надалі виконуватимуть свої функції в масовому святі. Наприклад, вручення подарунків, інформаційна підтримка, організація феєрверку і т. д. Головне, чим можна привернути увагу і зацікавленість партнера або спонсора – це реклама. При організації масового видовища ставиться акцент на масовості і популярності свята. Тому необхідно враховувати особливості реклами заходу. На думку М. Пашкевич, сучасні івент-технології містять елементи розваги, але більше спрямовані залучати, ніж розважати цільові аудиторії. Організація івентів – це не лише організація дозвілля представників цільової аудиторії, а й потужний інструмент впливу і формування громадської думки [1, с. 294].

Отже, менеджери та працівники закладів культури є основою організації масового свята. Вони виконують ряд функцій: створюють оргкомітет, складають план заходу, забезпечують виконавців, працюють з партнерами та спонсорами, займаються рекламою видовищного заходу та інше. Важливими елементами організації масового свята є підхід, форми, способи і методи.

1. Пашкевич М. Ю. Івент-технології у сфері дозвілля : колективна монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 328 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТЕХНІК НАРОДНИХ МАЙСТРІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

(на прикладі творчості Параски Гарасимів)

Сеник М.М.,
старший викладач кафедри методики викладання
образотворчого і декоративно-прикладного
мистецтва та дизайну

Естетичне виховання школярів є актуальною проблемою педагогічної теорії та практики. Його оптимальним результатом є цілісна, гармонійна, самоцінна та соціально цінна, творча, активна особистість, наділена високою індивідуальною естетичною культурою, що дозволяє людині повноцінно й духовно жити та діяти впевнено, продуктивно, практично й значимо [2, с. 80]. Одним із засобів естетичного виховання і розвитку дитини є використання духовного потенціалу національної культури. Як стверджує В. Бутенко, «Естетичне виховання завжди будується на традиціях національної культури. Воно цілісно виражає національний характер етнічної спільноти, риси психіки етносу, формується в структурі його культурно-історичного ґрунту» [3, с. 177]. Зміцнення національної спрямованості освіти стає можливим лише за умови глибокого й послідовного вивчення учнями національної історії, культури, народної художньої творчості. Людина, якій притаманний дар розуміти мистецтво, «стає морально кращою, а отже, й більш щасливою, оскільки збагачена через мистецтво даром доброго розуміння світу, минулого, вона легше розуміє інших людей, різні національні культури – їй легше жити» [5, с. 88].

Поряд з сім'єю та місцевою громадою особлива роль у формуванні особистості належить закладам середньої загальної освіти, закладам позашкільної освіти та мистецьким школам, які покликана збагачувати досвід школярів знаннями, уміннями і навичками з народного мистецтва. У Концепції загальної мистецької освіти, що спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в Україні підкреслюється, що «художня спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання естетичної культури, а також патріотичних почуттів, громадянської позиції особистості» [4, с. 2].

Пошук ефективних шляхів та засобів оптимізації естетичного виховання школярів є особливо актуальною проблемою сьогодення. Тому **метою статті** є висвітлення результатів дослідження проблеми використання засобів народного

мистецтва – художньої спадщини українського народу, оптимізації естетичного виховання учнів та сприяння духовного розвитку особистості в цілому.

Дослідники в галузі мистецької освіти неодноразово наголошували на необхідності вирішення проблем естетичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва, впровадження у початковий процес авторських технік народних умільців, адже образна конкретність і виразність виробів народних майстрів є емоційно сприйнятливою і зрозумілою дітям шкільного віку. Зокрема Є. А. Антонович у своєму дослідженні «Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва» підкреслює, що народна художня творчість є особливим типом естетичного освоєння дійсності, має широкі можливості художньо-образного відображення навколишнього середовища, впливу на почуття, смакові уподобання, ціннісні орієнтації та морально-естетичні ідеали особистості [1, с. 8].

Альтернативою універсальній системі художньої освіти Прикарпаття є практика освоєння місцевих художньо-образних і ремісничих традицій народного образотворчого мистецтва. Зокрема, учителями-новаторами Косівського району Івано-Франківської області спільно з методичним кабінетом відділу освіти Косівської райдержадміністрації та лабораторією дисциплін естетичного циклу Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти розроблено: «Регіональну програму з образотворчого мистецтва. 5–7 класи» (автори: В. Крутофіст, Я. Сверид, Я. Федірко, І. Фокшей) та «Регіональну програму з трудового навчання (різьба по дереву). 5–11 класи» (автори: П. Андріюк, П. Бурлаченко, Г. Вудвуд, П. Гавук, В. Крутофіст, В. Стеф'юк, В. Соківка, Я. Федірко, І. Фокшей). Вони затверджені науково-методичною радою ОППО і проходять апробацію у школах району. Поряд з цими розробками буде не зайвою програма, до якої варто включити авторські техніки з художнього текстилю Параски Гарасимів.

Народилась Параска Гарасимів 1924 року в селі Бортники Тлумацького району на Покутті. Змалку її оточувала казкова лісиста місцевість, народний фольклор та нелегкий побут селян. У ранньому віці втратила маму, тож навчитися бачити і творити красу довелося самотужки. Дивовижний світ краси природи вона зуміла перенести у витвори декоративного текстилю. Успіх майстрині – це результат складного процесу настирливих пошуків, копіткої щоденної праці. В асортименті її творів – рушники, наволочки, картини, накидки тощо. Особливої уваги заслуговують авторські техніки Параски. Окрім вишивання гладдю та хрестиком, вона створювала об'ємні настінні картини в техніці вирізанки, використовуючи квітково-рослинні композиції. Матеріалом для вирізок слугує краща тканина, що не торочиться, для ромашок білого кольору, для фону – чорного. Технологія нагадує аплікацію, але майстриня нічого не клеїть і не прошиває. Натомість, делікатно скіплює кілька шарів, різних за розміром декоративною вишивальною технікою. В одній картині використовує, так званий, синтез текстильних матеріалів, де присутня і ланцюжкова гладь, і вишивка хрестиком, і вирізанка. Крім того, майстриня виготовляла унікальні за технікою виконання накидки, що нагадують в'язання гачком, та, насправді виготовляються на спеціальній дошці з набитими по колу цвяшками. На них і

створюються окремі модулі, які вже потім зшиваються вручну. Більше можливостей навчання в цьому напрямку мають заклади позашкільної освіти. Вивчення народного мистецтва сприяє естетичному розвитку дітей через створення власних образів, втілення їх у свої творчі роботи. Художнє втілення ідеї в гуртках, студіях сприяє не тільки естетичному розвитку учнів, а й формує вміння і навички в роботі з матеріалом, інструментами, дозволяє удосконалювати творчі здібності, просторове уявлення і творчу уяву.

Регіональна програма з образотворчого мистецтва (5–7 кл.) передбачає системне розв'язання завдань стосовно збагачення уявлень підлітків про традиційне народне мистецтво рідного краю. Шкільні заняття з образотворчого мистецтва переростають в особливу форму входження учнівської молоді у світ народних художніх традицій, відкривають перспективу самостійного їх впровадження в практику сьогодення. Разом з тим виконуються вимоги щодо формування естетичної культури учнів.

Попередні результати апробації показали впливає на розвиток естетичної свідомості учнів, допомагає їм, що згаданий підхід позитивно у використанні практичних умінь і навичок у сфері народного образотворчого мистецтва, а також сприяє підвищенню загальної культури.

Отже, в умовах розбудови української національної культури й освіти виключно важливого значення набуває використання естетико-виховних можливостей народного образотворчого мистецтва. Його виразність, глибокий духовний зміст та поліфункціональність допоможе в передачі естетичного досвіду попередніх поколінь, формувати у школярів здатність сприймати, оцінювати та примножувати культурні традиції нашого народу.

Вирішенню проблеми естетичного виховання учнів підліткового віку сприяє спрямованість художньої освіти на ознайомлення їх із традиціями народного образотворчого мистецтва. Системне використання естетико-виховних можливостей народного образотворчого мистецтва передбачає активне звернення шкільної практики до традиційних видів народних художніх промислів.

1. Антонович Є. А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва : автореф. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 1997. 20 с.

2. Боров Ю. К. Эстетика. 4-е изд., доп. Москва : Политиздат, 1988. 310 с.

3. Бутенко В. Г. Формирование эстетического отношения к искусству : у 6 т. / редкол. И. А. Зязюн и др. Т. 1 : Теоретико-методологические вопросы формирования эстетического отношения к искусству / отв. ред. и сост. В. Г. Бутенко. Москва : АПН СССР, 1991. 236 с.

4. Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво та освіта*. 2004. № 1.

5. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном / сост., общ. ред. Г. А. Дубровской. Симферополь : Таврия, 1990. 176 с.

ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ АВТОРСЬКИХ СТИЛІВ У ДОРОБКУ МИТЦІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

Середюк І.М.,
викладач кафедри методики
музичного виховання та диригування

Мистецька самоідентифікація, співвіднесення особистості й образу творця, автора і його творіння, портрету та автопортрету, символу чи знаку його присутності, пізнаваність унікальності його постаті через комплекс семантично виразних рис індивідуального стилю чи умовних сигнатур формує унікальне та винятково багатовекторне поле дослідження. З цієї причини названі категорії постійно знаходяться у колі наукового зацікавлення музикознавців, спеціалістів у галузі музичної психології, філософії, естетики, педагогіки, інтерпретації тощо. Серед філософів-класиків, які торкалися проблематики самоусвідомлення особистості – Р. Декарт, Г.В. Лейбніц, Г. Фіхте, Г.В.Ф. Гегель, Ф. Шеллінг. Приховані послання в мистецтві – явище, яке має тривалу історію, різноманітну мотивацію і численні форми. Зміст кодованих послань також може поставати з засад масонської, герметичної, каббалістичної, езотеричної, розенкрейцерівської та іншої символіки, мати особистісну, автобіографічну природу тощо. Серед митців, які послуговувалися мовою таємних закодованих послань у своїх творах є Данте д'Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Уільям Шекспір, Едгар По, Джеймс Джойс, Умберто Еко, Томас Манн, Мікеланджело Буонарроті, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер та інші.

Музичне мистецтво постає як споріднене до систем кодування, оскільки сенс висловленого подає у вигляді, який потребує тлумачення (прочитання, інтерпретації). Нерідко серед композиторів спостерігаємо послідовно втілюване у творчості особисте зацікавлення системами тайнопису (Джованні П'єрлуїджі Палестріна, Джованні Тартіні, Міхаель Гайдн, Роберт Шуман та ін.). Достатньо численно представленими є коди-послання в музичному мистецтві, які позначають певні семантичні пласти, створюють додатковий змістовий ряд, маркують / вуалюють ім'я автора, образи осіб з його близького оточення, інших адресатів послання. Серед різновидів музичних графічно-інтонаційних символів, пов'язаних з проявом семантики авторської присутності найбільш поширеними є закодоване ім'я, монограма, анаграма, криптограма, аббревіатура імені чи життєвого гасла митця, енігма, які конкретизують філософські погляди автора, його переконання, позиції, знакові імена, місця чи дати у їх житті. Символьні чи змістові коди можуть також відтворюватися на підставі нумерологічної символіки, нотно й римічно-текстових шифрів або риторичних фігур.

Ідея використання елементів музики для передачі позамузичної смислової значущості (явної чи прихованої) може реалізуватися найрізноманітнішими способами. Слова, які потрібно акцентувати можуть відповідати складовим назвам нот: наприклад, «ге» для поняття «цар» («гех») чи «sol» як «сонце». Приклади подібних кодувань можна зустріти у творчості від Жокена де Пре до Генріха Шютца, їх доповнюють візуальні ознаки партитурного запису, які зустрі-

чаються в барокову добу, що несуть знаковість символіки жесту, руху чи цифри. З огляду на напрям дослідження, виокремлюються лише ті види музичної символіки та кодованих послань, які мають безпосередню дотичність до автора музичного твору та його безпосереднього тезаурусу, пов'язаного з позначенням власної присутності. Можна навести численні приклади, котрі демонструють цікавий аспект автомаркування композитора шляхом автобіографічної семантики, автоцитування, символічних цитат-алюзій, вписаного в груповий образ автопортрету крізь призму родинного кола, подружжя і найближчого дружнього оточення у вигляді багатозначних кодувань, які творять музичну енігму.

1. Афоніна О. С. Цитування як художній прийом «подвійного кодування» у музичному мистецтві постмодернізму. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2016. Вип. 36. С. 161–172.

2. Васильєва-Шляпина Г. Автопортретний жанр в мировом изобразительном искусстве. *Вестник КрасГУ. Серия : «Гуманитарные науки»*. 2006. № 6. С. 90–94.

3. Сильвестров В. Музыка это пение мира о самом себе. *Сокровенные разговоры и взгляды со стороны : Беседы, статьи, письма / автор статей, составитель, собеседница М. И. Нестьева*. Киев, 2004. 265 с.

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО ГУЦУЛЬЩИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ В. ШУХЕВИЧА

Скобель Ю.М.,
старший викладач кафедри
сценічного мистецтва і хореографії

Однією з найбільш яскравих частин карпатської зони західноукраїнського регіону є Гуцульщина. Ця територія захоплює східну частину Українських Карпат: теперішні Верховинський, Косівський (без північної смуги), південну частину Надвірнянського та Богородчанського районів Івано-Франківської області, суміжні Путильський, Сторожинецький і південну частину Вижницького районів Чернівецької та Рахівський – Закарпатської областей [1, с. 66].

Аналіз досліджень істориків, етнографів, письменників та хореографів показує, що цьому краю притаманна самобутня і неповторна культура, яка найшла своє відображення в побуті, звичаях, обрядах, усній народній творчості, декоративно-прикладному, музичному і танцювальному мистецтві.

Достеменно невідомо коли саме гуцули почали заселяти дану територію. Хоча археологічний матеріал зібраний на цій території і свідчить про те, що уже в найдавніші часи тут проживала певна група людей з ознаками початкової культури, вчені все ж таки не беруться достеменно сказати чи це були саме гуцули. Писемні відомості про цю етнічну групу до кінця XIX ст. дуже скупі, тому і згадки про хореографічне мистецтво Гуцульщини, та окремі описи можна знайти лише в деяких публікаціях тільки на початку XX ст.

Перші спроби опису танцювального мистецтва Гуцульщини зробив визначний український етнограф, фольклорист, педагог, культурно-освітній та громадський діяч В.О. Шухевич. У своїй п'ятитомній монографії «Гуцульщина», автор роблячи спробу дослідити матеріальну та духовну культуру цього регіону описує зразки традиційного танцювального мистецтва, розповідаючи про місце, причини, зміст та форму деяких гуцульських танців. Дослідник наводить також приклади та структуру окремих танцювальних рухів Гуцульщини, зазначаючи що: «В гуцульській танці добачаємо чотири рухи: тропата, гайдука, голубці (щібають) і перекручування».

1. Тропата ідуть в той спосіб, що парубок ударяє три рази одною ногою об землю, потім другою так само, при чім посуває ся легко в бік або наперед.

2. Гайдука йдуть двома способами: а) парубок підносить одну ногу високо до гори і так викрутиться у воздуху, присідає до землі, піднесе ся і тупне ногою – або б) парубок то присідає, то піднімає ся.

3. Голубці щабують – танцюють так, що вибивають одним обцасом до другого то в бік то в перед.

4. Перекручує ся – знов тоді як обертає ся на однім обцасі» [2, с. 89].

Саме в цій праці, поряд з короткими відомостями про самі танці даного регіону: Гуцулку, коломийку, Козак, Данець півторовий – піторак, Аркан, Шипітський танець, ми вперше знаходимо опис характерних рис в манері виконання чоловічого і жіночого танців: «Мущина танцює високо, а челядина – дрібно, бо мущини підносять ноги у гору, челядь ні, тому і танець мущинський – високий, а челядинський – дрібний» [2, с. 89].

Дослідження гуцульської танцювальної культури Василя Шухевича, яке майже на пів століття випередило дослідження наступних науковців, має неабияке значення для її збереження та розвитку. У самому описі автор розкриває неповторний колорит притаманний хореографії цього Карпатського регіону.

На підставі цих відомостей, що являють собою першоджерело фольклорного танцювального мистецтва, ми можемо засвідчити, що в зразках хореографічного мистецтва Гуцульщини закладено великий потенціал, який несе в собі самобутні та невичерпні національно-культурні танцювальні традиції цього краю.

1. Українське народознавство [текст] : навч. посібник / С. П. Павлюк, Г. Й. Горинь, Р. Т. Кирчів та ін. ; за ред. С. П. Павлюка. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Знання, 2004. 570 с.

2. Шухевич В. О. Гуцульщина. монографія : у 5-ти ч. 2-е вид. 1999. Ч. 3. Верховина : Журнал «Гуцульщина», 272 с.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО ЦИКЛУ КАФЕДРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО І ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА ТА РЕСТАВРАЦІЇ

Типчук В.М.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва

На сьогодні педагогічна праця із здобувачами вищої освіти в навчальних закладах вимагає пластичності у доборі методів навчання, особливо, коли йдеться про студентів із особливими освітніми потребами, з ширшим діапазоном навчальних відмінностей (слабочуючих і нечуючих). Навчання студентів, у яких виразніше простежуються особливості когнітивного, емоційного, фізичного та комунікативного розвитку змінює групу й впливає на сам процес викладання, вимагає диференційованого підходу.

У характері процесу навчання таких студентів під керівництвом викладача прослідковується подібність із «опосередкованим навчанням», «самостійною роботою», «прямим» навчанням, «тихою роботою», «індивідуальною роботою», «незалежним навчанням», що у свою чергу пов'язане із диференційованим викладанням [1].

Навичка самостійної роботи в опануванні таких студентів професійних знань та умінь є сильною стороною характеру й виступає провідною серед інших видів навчальної діяльності. Вона потребує розвитку і спрямування викладача. У самостійній роботі відмітимо найважливіші складові, це розуміти значення і мету навчання, мати сильну мотивацію, вміти організувати процес навчання, аналізувати й оцінювати власні здобутки. Не менш важливою є висока працездатність таких студентів з напруженням та великими затратами нервової енергії впродовж певного часу. Працездатність кожного студента має індивідуальний характер і залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів [2].

Іншим аспектом теоретичної основи диференційованого підходу у доборі форм організації навчального процесу для слабочуючих і нечуючих є вибір принципу візуальної складової як ключового. Використання мультимедійних засобів, що створюють зображення, візію, ілюструють сказане, дозволяють досягнути найбільш повного сприйняття навчального матеріалу слухачами.

Застосування зображальних слайдів має свої особливості. Текстові та графічні слайди, що ілюструють виклад матеріалу, повинні легко прочитуватися, містити марковані списки, комп'ютерні графічні елементи чи бути мультимедійними. В укладенні текстових слайдів важливо домагатися мінімального використання тексту. Створення кожного такого слайду, як «твору», має відбуватися із врахуванням психології сприйняття глядачем. Щодо зображальних засобів, має значення змістовий відбір, технічна обробка, а також носії інформації та різноманітні формати: множинні, друковані та інші матеріали, наприклад: фільми, відеозаписи, замальовки, ресурси, створені викладачем та студентами.

Викладання дисциплін професійного циклу на кафедрі образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації для студентів з ширшим діапазоном навчальних відмінностей потребує концептуального підходу і практичної форми в організації навчального процесу. Цей підхід дозволяє враховувати відмінності між студентами та досягати найбільшої ефективності під час навчання для кожного з них. Такий підхід до викладання сприяє студентам з особливими потребами навчатися успішніше, бути активними в ньому і, що найважливіше, досягати максимальних для кожного результатів. Отже, йдеться також про застосування індивідуального підходу, що полягає у викладанні навчального матеріалу в найбільш прийнятній формі, а саме: виділення найважливішої інформації, акцент на головних поняттях, ідеях, змісті, ілюстрація навчального матеріалу візуальними прикладами. Залишаючи незмінним основний зміст, моделювання складності викладу матеріалу, використовуючи спеціальні навчально-методичні матеріали в адаптованому до потреб студентів вигляді: вербальному, візуальному, електронному. При засвоєнні нового матеріалу користування системою розподілу на малі групи (пари), де студенти взаємодіють один з одним і спільно працюють. Надання інформації та завдань на роздавальних матеріалах, ведення конспекту під копірку, що зменшує витрати часу на переписування. В оцінці теоретичних знань з предмету слід дозволяти відповідати на меншу кількість запитань, залучати іншу особу для перекладу на мові жестів, давати контрольні завдання для виконання вдома.

Декілька зауваг щодо спілкування з слабочуючими і нечуючими. Візуальна природа мови жестів потребує очного контакту між співрозмовниками, і передбачає, що він триватиме довший час. Говорити зі студентами з порушеннями слуху рекомендується тоді, коли є очний контакт. При спілкуванні за допомогою перекладача жестової мови, слід звертатися безпосередньо до глухої особи і говорити у її напрямку, підтримуючи очний контакт з нечуючим [3].

Студенти з особливими потребами мають певні проблеми, які суттєво впливають на їхню пізнавальну активність, інтеграцію в освітнє середовище. Це часто труднощі у сприйнятті навчального матеріалу, підвищена вразливість, емоційна нестійкість, обмеженість спілкування з однолітками, які слід враховувати в початковому процесі викладачу [4].

Робота зі студентами з особливими освітніми потребами в досягненні певного навчального результату, вимагає організаційної й методичної підготовки та врахування їхніх індивідуальних потреб. Зусилля, спрямовані на розвиток художнього смаку і різноманітних талантів нечуючої особи, дають гарні плоди, про це яскраво свідчить історія спільноти нечуючих людей. Так у світовій культурі існує особливий пласт культури глухих – deaf-культура [5].

1. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37 / 38. С. 2004.

2. Кудряшова М. Е. О качественном и эффективном обучении в вузе и ключевых условиях качественного обучения в высшей школе. *Европейский журнал социальных наук*. 2013. Т. 2. № 8. С. 76–83.

3. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посібник. Київ : Пед. думка, 2007. 256 с.

4. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини психофізіологічний аспект : монографія. Київ : Максимум, 2004. 265 с.

5. Ledd Paddy. Understanding Deaf Culture : In Search of Deafhood : Multilingual Matters LTD. 2003. 502 p.

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ (СЛОВАЧЧИНА) В АСПЕКТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Фабрика-Процька О.Р.,
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри музичної україністики та
народно-інструментального мистецтва

Завдяки своєму розташуванню в центрі Європи Словаччина стала перехрестям культур та взаємовпливів, батьківщиною багатьох етнічних спільнот, зокрема і української етнічної групи, яка відома під різними історичними та сучасними назвами: русини, русини-українці, малоруси, карпаторусини, підкарпатські русини, лемки, українці і тому подібне. Спільно зі словаками русини-українці впродовж багатьох століть жили і творили в одному природно-географічному середовищі. Між ними, не існує практично жодного бар'єру, а історія поєднала їх спільною долею в боротьбі за збереження своєї самобутності й соціальної справедливості.

На сьогодні на території Словаччини нараховується десять музейних експозицій на відкритому повітрі. Однак одним з найвизначніших державних спеціалізованих національних музеїв на території Словаччини вважається Музей української культури у Свиднику, який належить до структури Словацького національного музею. Його головним завданням є документування основних періодів культурно-історичного та соціально-економічного розвитку українців Словаччини від найдавніших часів до сьогодні.

Музей був заснований в 1956 році в Пряшеві, за висловом М. Сополіги, як прояв толерантності, взаємного порозуміння та зразкового співжиття словацького народу з національними меншинами. Експонати музею зберігалися в Красному Броді, а з 1964 р. Музей було перенесено до Свидника, у якому на основі науково-дослідної роботи поступово почала розвиватися його збирацька, експозиційна, виставкова, культурно-виховна та фахово-методична діяльність.

Установа має відділи культури і письменства, історії, мистецтва, етнографії, фольклору та бібліотеку. Фонди музею налічують понад 70 тисяч експонатів матеріальної і духовної культури русинів-українців. Експонати є переконливими доказами, що це найзахідніша гілка українського народу. Багатогранна діяльність працівників українського музею полягає у поєднанні трьох основних функцій: культурно-виховної, колекціонерської та науково-дослідної, результати якої працівники музею опрацьовують та публікують у «Науковому збір-

нику Музею української культури у Свиднику». Збірник є міжнародним карпатознавчим виданням.

У центрі Свидника на площі 1700 квадратних метрів серед пішохідної зони знаходиться трьохповерховий головний корпус музею. Основну експозицію музею було відкрито у 1991 р. Її вважають однією з найрепрезентативніших музейних експозицій у Словаччині. Вона демонструє історичний, соціально-економічний та культурний розвиток карпатського населення русинів, руснаків, лемків, зокрема: культурно-історичні експозиції, найдавніші пам'ятки духовної культури, макети давніх архітектурних споруд, народний одяг, ремесла, народне мистецтво, галузь освіти національної меншини, книговидавництва. В усіх експозиціях переважає документальний матеріал, який представлено у виставкових залах. Багатогранні колекції музейних фондів представляють надзвичайно великий пізнавальний матеріал, без якого не можна було опрацювати історію українців на території Словаччини. Окремі рукописні матеріали, першодруки та фахова література зберігаються у фондах бібліотеки (близько 50 000 бібліографічних одиниць). Протягом десятиріч у стінах музею організовуються тематичні виставки.

Основою фахового опрацювання музейних матеріалів є тематичний розподіл по групах. Окрім тематичних каталогів, працівниками Музею створено місцевий (локальний) каталог за поодинокими українськими селами Східної Словаччини в алфавітному порядку. Така форма опрацювання та систематизації зібраних матеріалів дає можливість практичної орієнтації в окремих зібраннях та їх необмежене використання щодо наукового вивчення, культурно-виховної, публікаційної роботи та ін.

Картинна галерея одного з найвидатніших митців лемківського походження, живописця і мистецтвознавця Дезідерія Миллого також є в структурі Музею української культури у Свиднику. Її було відкрито у 1983 році. Незважаючи на те, що мистецькі критики визнавали його за словацького художника, ідентифікував себе як українець. У галереї в стилі бароко кінця XVIII ст., експонуються взірці іконописного мистецтва XVI–XIX століть, світського мистецтва XX с. русинів-українців Словаччини з домінуючою кількістю художніх творів Д. Миллого. Митець першим звернув увагу на багатство народної творчості українців Східної Словаччини, яке художньо осмислив та зобразив через призму свого світосприйняття.

До структури Музею відноситься *скансен*, який розташований у мальовничій гірській місцевості Свидника на площі понад 11 гектарів біля амфітеатру, де щороку, починаючи з 1954 р. відбувається традиційне Свято культури русинів-українців Словаччини. Працівникам музею вдалось перемістити туди близько 50 найтиповіших об'єктів народної архітектури та побуту: церкви, селянські дерев'яні хати під гонтовими та солом'яними стріхами, технічно-промислові споруди та понад 10 тисяч етнографічних предметів. Протягом тривалого часу на цій території в рамках міжнародних науково-практичних конференцій, презентацій виставок, фольклорних фестивалів проходить чимало цікавих програм. Музей співпрацює з науковими закладами Польщі, Чехії, Угорщини, Англії, Румунії, України та іншими країнами. Питому роль у становленні

та функціонуванні Музею відіграв відомий етнолог, доктор історичних наук, ексдиректор Музею Мирослав Сополіга. Отже, цей Музей для України і для світового українства є частиною національної пам'яті та однією з найдорожчих культурних інституцій. Лише глибоке почуття гідності сприяло тому, що в кількосторічному полоні чужих сусідніх культур східнославацькі русини-українці зуміли зберегти не лише свій етнічний характер, східнохристиянський обряд, а й самобутність культури та способу життя загалом.

МИРОН ФЕДОРІВ – КУЛЬТУРТРЕГЕР ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ)

Яців І.В.,
аспірантка кафедри музичної україністики та
народно-інструментального мистецтва

Серед розмаїття галузей, специфіки підходів й принципів наукового дослідження особистості в інтегрованому форматі найбільш концептуальною на сьогодні залишається персонологія. Як гілка філософсько-теоретичних дисциплін, ця наука розглядає механізми становлення творчої суб'єктності особистості, через погляд на неї, як на вершину соціальної ієрархії, що володіє унікальною здатністю створити нову соціокультурну реальність.

Відтак, погляд на мистецьку постать Мирона Федоріва¹, як на суб'єкта ретрансляції традицій національної культури в контексті розвитку музичного мистецтва західної діаспори ХХ ст., зумовив вибір *теми дослідження*. Варто зазначити, що в розрізі засад аксіологічних та праксеологічних досліджень поняття культуртрегер розглядається в колі питань буття людини, її фахової діяльності й узагальнюється як «спеціалізований або галузевий рівень культурної діяльності, що має суб'єкта – творця культурно-мистецького середовища, нового культурного посередника, професіонала-комунікатора, який безпосередньо пов'язаний з суто культурними практиками; <...> забезпечує функціонування та тяглість (у єдності спадкоємності та інновацій) гуманітарної культури в суспільстві. <...> Від здійснення культуртрегерами свого фахового соціального призначення – вироблення та трансляції культурних текстів, їх інтерпретації, – залежить не лише актуальний зміст соціалізації та інкультурації окремих осіб та вікових генерацій, а й цілісність суспільства, історична перспектива, й виміри життя прийдешніх поколінь» [2, с. 2, 11–12].

У рамках проблеми дослідження, також виокремлюється категорія персонологічної науки – культурний вимір життя, що характеризує певні соціальні

¹ Мирон Федорів (1907, Тернопільщина – 1996, Філадельфія, США) – український композитор, педагог, диригент й музикознавець. У 1926–1933 рр. він навчався у Крехівському та Лаврівських монастирях на Львівщині. В 1932-му році отримав священничий сан й до 1949-го року був служителем УГКЦ. М. Федорів – випускник Варшавської (1935) й Зальцбурзької (1944) консерваторій. В 1945 році він емігрував до США, де займався різнобічною культурно-мистецькою діяльністю, чим прагнув утвердити престиж української музики і культури в Америці, й в світі [1, с. 701; 3].

ролі, моделі поведінки, які обирає для себе особистість в процесі самоактуалізації. Цей аспект в життєписі митця відображений через його музикознавчу, композиторську та культурно-громадську діяльність. Шляхом мистецьких ініціатив Мирону Федоріву вдалося зреалізувати культуротворчу місію в полі служіння українській церкві. Як фаховий музикознавець, у 1966 році після конференції єпископату УКЦ в рамках Другого Ватиканського Собору, він стає учасником Літургійної комісії при Чиказькій кафедрі у США. Переслідуючи соціально-значущу й національно-ідеологічну мету (реформацію літургійного життя в українській церкві), М. Федорів довершує видання низки наукових праць, як-от: «Напрявні праці літургійної комісії для українського церковного співу й церковних практик» (1968), «Віднова, реформа чи змаг до справжнього українського обряду по формі і змісті» (1971), «Історія церкви в Україні» (1991), «Українські Богослужбові Співи з історичного й теоретичного огляду» (1997) та ін. Окрім цього, композитор збагатив видання нотної літератури, опублікувавши збірники обрядових Літургійних циклів, зокрема: «Єрусалимська утрєня» (1971), «Воскрєсна утрєня» (1967), «Велика Вечірня з Литією» (1986) та ін.) [1, с. 727, 1053; 3].

Таким чином, митцю вдалося створити міцний фундамент для розвитку української культури, адже в умовах еміграції ним було майстерно передано найтонші ознаки національно-літургійних традицій церковного співу та популяризацію відомостей про історичне підґрунтя й етапи становлення української хорової культури. Більше того, задля культивування українських традицій в контексті американської дійсності він був постійним представником координаційних рад в осередках Громадського Комітету Українців (ГКУ) в Детройті, входив до складу президій Спільки Української Молоді Америки (СУМА), Організації Українського Визвольного Фронту (ОУВФ) та молодіжної організації «Пласт» в Чикаго та Денвері [1, с. 209, 571].

Отже, зважаючи на реалії сьогодення, прерогативою впливу патріотично налаштованого суспільства на процес насильницької асиміляції української культури повинно бути відновлення історичної пам'яті й вивчення життєпису яскравих особистостей, які в своєму часовому періоді стали суб'єктами ретрансляції національних традицій. Позаяк, комплекс реконструйованих ідей високопрофесійних митців залишається надійним дороговказом у розвитку молодого покоління українців. Відтак, до галереї видатних постатей, культуртрегерів духовної спадщини українського народу вважаємо по-праву можна вписати й ім'я Мирона Федоріва, оскільки його біографія – яскравий приклад маніфестації національно-світоглядних і естетично-художніх принципів в різних видах мистецько-культурної діяльності.

1. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття : монографія. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 1164 с.

2. Кузнецова І. Аксіологічні та праксеологічні засади становлення особистості як суб'єкта культурно-освітньої діяльності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10. Київ, 2008. 18 с.

3. Кухар Р. Провідний сподвижник церковної музики. *Свобода*. 1997. 23 січ. № 15. С. 2–3.

ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ

Банасевич І.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

Дискусія щодо існування комплексних галузей права та комплексних правових інститутів бере свій початок ще із радянської теорії права. Першим ввів в науковий обіг поняття «комплексна галузь права» В.К. Райхер у праці «Общественно-исторческие типы страхования» (1947 р.). Учений навів умови, яким має відповідати сукупність правових, щоб називатись комплексною галуззю: 1) така сукупність правових норм повинна бути об'єднана самостійним предметом правового регулювання; 2) коло суспільних відносин, які регулюються такою галуззю, повинні володіти суспільною значимістю; 3) нормативно-правовий матеріал, який утворює таку галузь, має відрізнитись великим обсягом [1, с. 85]. Свій подальший розвиток теорія про комплексні (вторинні) утворення знайшла у працях С.С. Алексєєва, який виокремлював в ієрархії структур головну (норма, інститут, галузь) й одночасно допускав подвоєння і потроєння структури права, які як комплексні утворення нашаровуються над головною. [2, с. 110].

Оскільки дискусія щодо теоретичного розуміння таких понять як комплексна галузь права, комплексний чи міжгалузовий інститут права не становить предмет цього дослідження і його метою не є детальна оцінка переваг та недоліків різноманітних наукових концепцій, вважаємо за доцільне підтримати представників Одеської школи права, які висловили думку, що ознаки комплексності в правовому регулюванні мають ті галузі права, які органічно поєднують в собі публічні та приватні інститути; комплексність також характеризує матеріально-правові галузі права, які всередині своєї структури містять процесуально-процедурні інститути; до комплексних галузей права відносяться також ті галузі права, які об'єднують інститути, що мають спочатку різні предмети правового регулювання, однак – спільну мету та методи правового регулювання, а тому – однорідні функціональні характеристики. Комплексні галузі права – це системні нормативні комплекси в структурі права, які визначаються спільними метою та методами правового регулювання різних за своєю соціальною природою суспільних відносин, що виникають та існують в певній сфері суспільства [3, с. 134].

Правовий інститут – це невелика спільність норм, специфіка та автономність якої не виходять за рамки однієї галузі права. Деякі відносини не можуть бути врегульовані в межах однієї галузі права, оскільки, зважаючи на їх складність, потребують комплексного (складного) регулювання. У такому випадку норми, які спрямовані на регулювання таких відносин, утворюють комплексні

інститути чи комплексні галузі. Як бачимо, існування комплексних правових інститутів зумовлене об'єктивно. Основною метою таких інститутів є ефективне правове регулювання соціально значущих суспільних відносин.

Правові норми, які спрямовані на регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів, утворюють інститут захисту прав споживачів, комплексність якого полягає у поєднанні приватноправових та публічно-правових начал правового регулювання. Захист прав споживачів – це цілий комплекс заходів, які реалізуються державою, судовими органами, органами місцевого самоврядування, громадськими формуваннями, що спрямовані на регулювання відносин, які виникають між споживачем та суб'єктом підприємницької діяльності. Публічно-правові начала знаходять втілення у державному захисті прав споживачів, характерною ознакою якого є наявність органів державної влади, яким надані повноваження контролю у сфері захисту прав споживачів. Приватно-правові засади регулювання втілюються у нормах цивільного права, оскільки відносини, що виникають за безпосередньої участі споживача мають майновий характер, в яких споживач виступає стороною цивільно-правового договору.

Виходячи із ознак, що наводяться в теорії права та притаманні правовому інституту загалом [4], можна назвати *ознаки інституту захисту прав споживачів*: формується об'єктивно, а не створюється штучно; регулює суспільні відносини об'єднані окремою видовою особливістю – сторонами (однією із сторін виступає споживач – фізична особа, а іншою суб'єкт підприємницької діяльності), а також реалізовує особливе завдання – захист прав споживача; володіє відносною нормативною самостійністю, стійкістю та автономністю функціонування; характеризується особливими засобами правового регулювання, які забезпечують правову рівність економічно нерівних суб'єктів; володіє цілою низкою загальних понять у власних межах, які забезпечують належне (без прогалин) правове регулювання відносин за участю споживача.

Отже, «інститут захисту прав споживачів» є комплексним правовим інститутом, оскільки складається із сукупності відносно відособлених норм права різних галузей і спрямований на регулювання певного виду взаємозалежних суспільних відносин. Даний правовий інститут об'єднує правові норми конституційного, адміністративного, кримінального, екологічного, господарського та цивільного права. Об'єднуючим фактором виступають суспільні відносини за участю споживача, права та законні інтереси якого покликаний захищати даний правовий інститут.

1. Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования. Москва ; Ленинград, 1947. 284 с.
2. Алексеев С. С. Теория права. Москва : Бек, 1995. 320 с.
3. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : учебник / под. ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Феникс, 2011. 436 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-є вид. Київ : Алерта ; ЦУП, 2011. 524 с. URL: https://pidruchniki.com/1262091843012/pravo/teoriya_prava_i_derzhavi.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Башурин Н.Я.,
асистент кафедри судочинства

Оскільки одним із найбільш витребуваних об'єктів цивільного обороту в теперішньому суспільстві є інформація, а особливо та, яка є науково-технічною за своїм характером, виступаючи центром розвитку новітніх технологій, приносить значний прибуток, вона потребує особливої уваги у аспекті захисту.

Універсальним способом захисту прав визнано відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Даний спосіб захисту передбачений п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України, п. г) ч. 1; п. б), в), г) ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» і полягає у відновленні майнового стану постраждалої особи, тобто у виконанні компенсаційної функції цивільного права.

Способами відшкодування майнової шкоди у сфері захисту прав за ст. 52 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» є: **«відшкодування збитків**, завданих порушенням авторського права і (або) суміжних прав; **стягнення** із порушника авторського права і (або) суміжних прав **доходу**, отриманого внаслідок порушення; **виплата компенсації**. Крім того, за ч. 4 ст. 22 ЦК України майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (потерпіла особа може вимагати в порушника виготовити незаконно знищені примірники твору, що містить науково-технічну інформацію (далі – НТІ)). Кожна із цих сум (речей) зараховуються (передаються) на користь особи, чиї права порушені, а самі способи є альтернативними один до одного і використовуються за вибором позивача, з врахуванням обставин справи [2, с. 44].

За аналізом практики можна стверджувати, що найчастіше особа при порушенні прав на НТІ зазнає збитків у вигляді упущеної вигоди, але проблема з доказовою базою може бути причиною для обрання замість відшкодування збитків стягнення доходу чи виплати компенсації [2, с. 44].

Для задоволення вимоги про відшкодування матеріальної шкоди (стягнення доходу, одержаного внаслідок порушення авторського права) автору НТІ треба буде довести існування низки фактів: наявність в позивача авторського права (права звернутися з позовом), наявність порушення права чи реальної загрози такого порушення, настання шкоди, а також її розмір, причинний зв'язок (факт отримання доходу, його розмір, а також те, що цей дохід отримано саме завдяки вчинення діянь, які порушують право автора) [3].

Крім того, володілець авторських прав може вимагати виплати компенсації, яка хоча і відновлює майновий стан потерпілої особи, проте часто не в повній мірі. При цьому компенсація в основному використовується через спрощеність в доказуванні потреби стягнення певної суми, оскільки довести потрібно лише факт порушення права на НТІ певною особою; кожен факт незаконного використання НТІ може бути підставою для виплати компенсації [1, с. 102–103; 4, с. 135].

Крім відшкодування майнової шкоди автори часто вимагають **відшкодування моральної (немайнової) шкоди**, що передбачено п. 9 ст. 16 ЦК України, п. в) абз. 2 ч. 1, п. а) ч. 2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Загальновизнано, що під моральною шкодою розуміють «втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб» [3]. А спричинена шкода виявляється у пригніченому стані, певних хвилюваннях, безсонні, порушенні звичайного плину життя, нормальної життєдіяльності, збільшенні негативних переживань, погіршення відносин із оточуючими людьми тощо [1, с. 99; 4, с. 136].

Серед цікавих питань залишається і визначення форм компенсації: до них належать грошова, майнова або «в інших способів». У законодавстві не встановлено, що це за спосіб, проте, виходячи з практики, він може полягати у наданні потерпілому певних благ, які б принесли йому позитивні емоції та згладили наслідки негативного характеру, які зазнала ця особа. Так, позивач може запитувати у відповідача забезпечення анонсу твору, що містить НТІ, в ЗМІ, здійснення перекладу на певну іноземну мову і т. п. [1, с. 98–99; 4, с. 135–136].

Наступним проблемним питанням практичного характеру є визначення розміру такого відшкодування. Так, за ч. 3 ст. 23 ЦК України розмір грошової компенсації немайнової шкоди визначається судом з урахуванням усіх обставин, які мають істотне значення, виходячи з вимог розумності і справедливості.

Аналогічно проблемним нюансом для позивача є важкість доказування, адже перед судом за допомогою належних і допустимих доказів потрібно довести: факт авторства на твір; факт порушення; факт порушення саме відповідачем; факт вини; факт завдання позивачу моральної шкоди (із вказівкою на те, яку ж саме шкоду завдано); причинно-наслідковий зв'язок між порушенням, вчиненим відповідачем та наслідками. Статистика свідчить про переважну відмову чи лише часткове задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди [3].

Отже, нами визначено, що відшкодування збитків у різноманітних його формах є справді одним із універсальних і найефективніших способів захисту порушеного права на НТІ. Також погоджуємося із позицією ряду науковців, що доцільно було б визначити мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди внаслідок порушення права на НТІ, а також певну методику його обрахунку.

1. Посібник для суддів з інтелектуальної власності / І. М. Бенедисюк та ін. Київ : К.І.С., 2018. 424 с. URL: http://nsj.gov.ua/files/1541665727IntellProperty_Handbook.pdf.

2. Крижна В. М., Яркіна Н. Є. Право інтелектуальної власності України : конспект лекцій / за ред. В. І. Борисової. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. 112 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/acem/wp-content/uploads/sites/16/2017/06/IV_nav_case_1.pdf.

3. Тарасенко Х. Способи захисту авторського права. Юридичний холдинг. URL: <http://yurholding.com/news/94-sposobi-zahistu-avtorskogo-prava.html>.

4. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту : монографія / НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс». Київ, 2017. 150 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1hXjKWS60PvtPA_ei7Pln3UAB9uT1luGq/view.

ПОНЯТТЯ НАУКОВОГО ПАРКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УЧАСНИКІВ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Богатчук М.О.,
аспірантка кафедри цивільного права

На сьогоднішній день наука, науково-технічний потенціал держави стають основними чинниками її економічного розвитку та добробуту населення. Конкуренція на світовому ринку показує, що більш успішними виявляються країни, які не просто володіють потужним науково-технічним потенціалом, але і вміють найбільш ефективно його використовувати, тобто трансформувати нові наукові ідеї і відкриття у комерційну продукцію, з меншими витратами проходити цикл наука–виробництво–збут. Досвід індустріально розвинених країн показує, що ефективним інструментом, що дозволяє вирішувати ці завдання, є наукові парки [1].

Дослідженням у сфері питання форми наукового парку присвячено чимало праць, серед них праці таких науковців як Ю.Є. Атаманова, М.Д. Василенко, С.В. Глібо, Б.В. Гриньов, А.В. Зеліско, А.К. Митник, І.Ю. Підоричева, П.Ю. Сауха та інші.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукові парки»: науковий парк – це юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та / або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [2].

Цивільний Кодекс України (далі ЦК) такого виду юридичних осіб, як наукові парки, не передбачає. Необхідно погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що ЦК України не встановив вичерпного переліку юридичних осіб, а відтак вони можуть створюватися на підставі та у формах, передбачених окремими законами. До створення та діяльності таких юридичних осіб мають субсидіарно застосовуватися положення ЦК України щодо інституту юридичних осіб [3].

В. Александрова подає таке визначення наукового парку: «Науковий парк – це організація, що є юридичною особою або виконуюча за дорученням правомочності юридичної особи, що має тісні зв'язки з одним або кількома вищими навчальними закладами і здійснює діяльність щодо формування сучасного інноваційного середовища з метою підтримки інноваційного підприємництва шляхом створення матеріально-технічної, соціально-культурної, сервісної, фінансової та іншої бази для ефективного становлення, розвитку, підтримки і підготовки до самостійної діяльності малих і середніх інноваційних під-

приємств, комерційного освоєння наукових знань, винаходів, ноу-хау і наукомістких технологій та передачу на ринок науково-технічної продукції з метою задоволення потреби в цій продукції регіону та країни» [4, с. 10].

Щодо характеристик наукового парку, то варто наголосити, що, виходячи із закріпленого в Законі України «Про наукові парки» визначення, наукові парки є самостійним суб'єктом права – юридичною особою, яка характеризується такими ознаками, як: 1) створення і реєстрація у встановленому законом порядку; 2) можливість мати цивільну право- і дієздатність; право бути позивачем і відповідачем в суді; 3) наявність організаційної єдності (науковий парк виступає як єдине ціле з визначеною структурою, завдяки цьому воля окремих його членів переворюється на єдину волю юридичної особи, яка і виступає як єдиний суб'єкт цивільного права, що уособлює наміри осіб, які входять до його складу) [1, с. 45]; 4) можливість нести самостійно майнову відповідальність (тобто наявність відокремленого майна, яке є необхідною передумовою участі в цивільному обігу). Результатом майнової відокремленості наукового парку та його участі від свого імені у цивільному обігу є визнання за ним здатності відповідати за прийнятими на себе зобов'язаннями; 5) здатність виступати від свого імені в цивільному обороті (науковий парк від власного імені самостійно розпоряджається своїм майном, набуває цивільних прав та обов'язків.

Зважаючи на вищенаведені визначення, можна виділити загальні для всіх наведених характеристик наукових парків ключові критерії, а саме: зв'язок, із одного боку, з ВНЗ, державним науковим центром, науковими організаціями, а з іншого боку – з промисловими підприємствами; підтримка малих і середніх наукомістких фірм; передача технологій і обмін знаннями; виробництво комерційне освоєння нової продукції.

Варто також зазначити, що, роблячи загальну характеристику суб'єктів інноваційної діяльності, О.С. Олійник, зазначає, що до таких суб'єктів відносяться особи (фізичні, юридичні) незалежно від їх національної належності, їх об'єднання, які здійснюють будь-який із таких видів діяльності: 1) інноваційну діяльність; 2) залучають майнові та інтелектуальні цінності; 3) вкладають кошти в реалізацію інноваційних проектів [5, с. 105].

Крім того, як зазначає А.В. Зеліско, визначення наукового парку як юридичної особи, що створюється шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу реалізації інноваційних проектів, дозволяє стверджувати про наявність у засновників наукового парку права участі у ньому. А це означає, що для них характерними є ознаки, притаманні для товариств [6, с. 280].

Отже, науковий парк – це юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу, наукової установи та / або партнера наукового парку шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку.

Тому можна зробити висновок, що, хоча наукові парки є не найбільш поширеними суб'єктами, але зважаючи на вищевказані критерії визначення та ознаки наукових парків, вони є самостійними учасниками системи інноваційних правовідносин.

1. Митник А. К. Науковий парк як суб'єкт правовідносин інтелектуальної власності : дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2018. 260 с.
2. Про наукові парки : Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (дата звернення 05.04.2020).
3. Зеліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. *Підприємництво. Господарство і право*. 2010. № 7. С. 89–93.
4. Александрова В., Скрипниченко М., Федулова Л. Прогнозування впливу інноваційних факторів на розвиток економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2007. № 2. С. 9–27.
5. Олійник О. С. Інноваційна інфраструктура: проблеми та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ. 2017. № 43. С. 150–161.
6. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 445 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

Вівчаренко О.А.,
доктор юридичних наук, доцент,
заступник директора
Навчально-наукового юридичного інституту,
Заслужений юрист України

Право держави на примусове вилучення земельної ділянки обов'язково має бути закріплено в законодавчих актах. Законодавство усіх країн можна поділити на 2 види: такі, де умови примусового відчуження визначені загальними рисами, та інші – де існує детальне законодавство.

В Україні поняття відчуження ділянок з мотивів суспільної необхідності регулюється Конституцією, Цивільним та Земельним кодексами та Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності». Поняття «відчуження» розкривається у статті 140, глави 22 Земельного кодексу України, як одна з підстав припинення права власності. Таким чином, Земельний кодекс є документом, який дає визначення «відчуження», поділяє його на види, визначає повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування в цьому питанні і дає основні характеристики цього поняття. Дані питання викладені в ст. 146, 142, 149–151.

Як зазначалося раніше, загальні принципи відчуження земельних ділянок для суспільних потреб є схожими для усіх країн та їх законодавств, але також існують принципові розбіжності, які можуть як покращувати, так і погіршувати

процедуру вилучення земельних ділянок. Не тільки назва процедури може відрізнятися, можуть відрізнятися і назва цілей для вилучення, однак сенс процедури залишається ідентичним. Так, в Іспанії вилучення земельної ділянки можливе тільки якщо того вимагають суспільна доцільність або соціальні інтереси, у Швеції – важливі суспільні інтереси, в Італії – загальні інтереси, в Португалії – суспільні інтереси, в США – в суспільно-корисних цілях.

У Швеції існує триступеневий тест на визначення відповідності критеріям суспільних інтересів. Він полягає в тому, що вигоди експропріації мають переважати витрати на неї, цінність нового використання землі має бути вищою за цінність поточного використання і мета експропріації повинна бути важливою. Також обов'язковою умовою є те, що набувачеві необхідна певна, конкретна ділянка, продавець якої знаходиться у монопольному становищі. Такий підхід спрощує процедуру та зменшує можливості для свавільного трактування цілей вилучення.

Однією з країн, в якій питання вилучення вважається найбільш врегульованим, є Німеччина. Там експропріація передбачається або на федеральному рівні (регулюється Будівельним кодексом), або на рівні земель. Наприклад, для будівництва доріг або захисту пам'яток Конституція вимагає аби експропріація здійснювалася виключно у випадках, коли їх потребує загальне благополуччя. Правило про загальне благополуччя передбачає, що експропріація здійснюється у випадках, коли мета експропріації прямо передбачена законом, який визначає вид і розміри відшкодування (компенсації), і тільки в таких випадках, коли відсутні усі інші можливості досягнення мети з меншим ступенем втручання у приватне життя.

У загальному розумінні органом уповноваженим на відчуження є уряд, але в багатьох країнах ці повноваження передані іншим установам. Так, у Новій Зеландії органом, уповноваженим здійснювати примусовий викуп, є Земельно-інформаційна служба Нової Зеландії, яка також залучає до процесу акредитованих приватних підрядників. У більшості випадків згода (на викуп) досягається шляхом переговорів. У Швеції застосовують два методи: експропріація, здійснювана Земельним судом або експропріація, здійснювана для спеціальних цілей кадастровим землевпорядником засобами землеустрою. Але в обох випадках дозвіл на експропріацію надає Уряд.

Багато країн, бажаючи відійти від процедури примусового відчуження земельної ділянки, впроваджують інші інструменти набуття права власності на земельні ділянки громадян. Так, у Туреччині існує таке поняття як добровільний продаж. Така процедура зазвичай застосовується, коли землевласник бажає отримати від місцевої влади дозвіл на будівництво, але його ділянка не відповідає вимогам зонування (наприклад, вимогам щодо мінімальної довжини і ширини). У таких випадках землевласник зобов'язаний знайти альтернативне рішення для забезпечення відповідності вимогам зонування. У Фінляндії використовують практику примусового придбання частини ділянки, якої не вистачає. Ця процедура спрямована на забезпечення реалізації детальних планів землекористування для цілей забудови у тих випадках, коли реальних розподіл нерухомості і власності не відповідає плану. Фінські традиції експропріації на-

дають особам, які не є публічними органами влади, право примусової покупки долі земельної ділянки (що перебуває у спільній власності) або частини земельної ділянки (частини, що не вистачає). В усіх випадках експропріації вимоги щодо суспільної потреби та повної компенсації мають виконуватися.

Таким чином, земельне законодавство України розвивається зараз у тому ж напрямку, що й законодавство ринково-орієнтованих країн Східної Європи. Тут більш-менш збігаються і напрямки цього розвитку, пов'язаного з приватизацією земельної власності, перерозподілом державного земельного фонду, акціонуванням державних і паюванням колективних сільськогосподарських підприємств, формуванням приватнопідприємницьких структур у сфері агробізнесу, створенням ринкового механізму управління земельними ресурсами. Водночас, у процесі реалізації земельної реформи Україна зустрілася з певними труднощами і перешкодами. По-перше, основна частина земель одержавлених колективних сільськогосподарських підприємств і частини державних господарств розподіляється тільки між їх членами; по-друге, задоволення претензій колишніх власників ускладнено їх багаточисельністю і нечіткістю організаційно-правових механізмів приватизації; по-третє, при передачі сільськогосподарських земель у приватну власність у більшості східноєвропейських країн не завжди дотримувалися принципи послідовності, еволюційності процесу реформування земельних відносин, що породило серйозні порушення всього відтворювального процесу в сільському господарстві, викликало соціальну напруженість на селі. З цих позицій правовий досвід земельної реформи у західноєвропейських країнах є не тільки орієнтиром для створення дієвого механізму її регулювання в Україні, але і дозволяє уникнути багатьох помилок і прорахунків при моделюванні і прогнозуванні розвитку процесів по переведенню українського сільського господарства на ринкову основу.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Вовк А.А.,
аспірантка кафедри кримінального права

Хоч проблема відповідальності за домашнє насильство в українському законодавстві не нова, підписання 2011 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, відомої також як Стамбульська конвенція, викликала жваві обговорення, які з роками стають все бурхливішими. Довгий час Конвенція не знаходила свого законодавчого вираження в Україні. Існував закон, призначенням якого було попередження такого насильства, проте він не виконував належної функції.. У 2017 році Верховною Радою України було прийнято наближений до положень Конвенції Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з подальшими підзаконними актами, покликаними забезпечити безперешкодне та неухильне виконання новоспечених норм.

Нові положення не залишили байдужими ні громадянську спільноту загалом, ні наукові кола зокрема. Так думки щодо законодавчих змін розділились на полярно протилежні, і якщо одні вбачають в новелах потенційну перемогу над ганебним соціальним явищем, то інші переконані, що такі зміни є лише черговим невдалим актом імплементації норм права Європейського союзу.

Так, наприклад, Т.В. Миронюк стверджує, що законодавчі зміни «мають покращити ситуацію щодо запобігання насильству, передусім щодо жінок і дітей, оскільки передбачають жорсткіші покарання для кривдників і дають змогу Національній поліції контролювати поведінку порушника, аби уникнути повторного насильства» [1, с. 125]. М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров вважають, що «Просякнуті єдиною ідеєю та принципами, ці закони спрямовані на формування ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі згідно стандартів Стамбульської конвенції» [2, с. 5].

На противагу цьому, С.В. Дьоменко характеризує новели як зразок поширення гіпертрофованої юридіфікації, в її крайній та негативній для соціуму формі. При цьому простежується пряма залежність такої активності законодавця від побажань та рекомендацій різноманітних міжнародних організацій та органів влади деяких держав. Старанно виконуючи такі «закази» законодавець зовсім ігнорував принципи і традиції українського права, питання українського кримінально-правового менталітету, нормативно визначені правила і процедури, і таке інше, про що неодноразово робились зауваження науковцями-криміналістами [3, с. 65]. Подібної позиції притримується В.В. Шаблистий, вважаючи, що в ситуації, що склалась слід говорити про черговий приклад формального виконання вимог світового співтовариства, які лише зайвий раз стануть подразником для представників науки кримінального права та, цілком прогнозовано, непомітними через нереальність застосування для правозастосовників [4, с. 132]. Зазначене свідчить про те, що під час криміналізації цих діянь законодавцем було порушено основні принципи криміналізації, достатньо глибоко визначені у вітчизняній науці.

Можна виділити і третій підхід до розуміння даної проблеми. На думку В.В. Голіни, «для протидії злочинності недостатньо тільки кримінально-правових заходів. При всій важливості останніх, очевидно, що вони носять обмежений характер, бо повністю не зачіпають причин і умов злочинності» [5, с. 146]. Відповідно ефективність боротьби з домашнім насильством не може залежати виключно від формулювання нормативних приписів, проте їх регламентація все ж виконує ключову роль у викоріненні негативних суспільних явищ.

Отже, норми уже набули чинності, а думки щодо них науковців все ще неоднозначні. Це знаходить свій подальший вияв у незбалансованій правоохоронній та судовій практиці, що дискредитує норми, що покликані реалізовувати кримінально-правовий захист сім'ї.

1. Миронюк Т. В. Правове регулювання запобігання гендерному насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 121–132.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

3. Дьоменко С. В. Кримінально-правова протидія домашньому насильству: деструктивні нормативні тенденції сьогодення. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству : реалії та перспективи* : матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя : КПУ, 2019. 174 с.

4. Шаблистий В. В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до КК України. Продовження... *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах : вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 129–132.

5. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми злочинності*. 2015. Вип. 130. С. 145–154.

ЗАКРІПЛЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ СЬОГОДЕННЯ

Вовк У.О.,

аспірантка кафедри кримінального права

В останні роки ХХІ століття злочинність набуває все різноманітніших форм, з'являються нові типи (категорії) осіб, які іменуються «злочинцями», що призводить до пошуку світовим співтовариством нових шляхів боротьби із цим явищем, не є винятком і Україна.

Конституція України закріпила безпеку людини як одну із найвищих соціальних цінностей (ст. 3) [1]. Оскільки, це первинна, вихідна передумова існування та життєдіяльності кожного з нас. Включивши до найвищих соціальних цінностей, Конституція у такий спосіб начебто ієрархізує потреби людини, а тим самим – і її права та свободи, які цими потребами зумовлюються та покликані забезпечувати задоволення останніх [2, с. 20].

На сьогодні поняття «кримінальне правопорушення» не є чимось новим, однак чи не вперше згадується у нормах Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 року, зокрема відповідно до ст. 2 КПК України захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень є одним із завдань кримінального провадження [3]. Проте у КПК України дефініції цього виняття не визначено.

Це і стало відправною точкою початку дискусій серед науковців і практиків щодо смислового навантаження змісту «кримінального правопорушення», тому, що на той момент у нормах статей Кримінального кодексу України (далі – КК України) використовувався термін «злочин» (ч. 1 ст. 2 КК України).

У зв'язку із реалізацією інституту кримінального проступку, який сприятиме забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості та зменшення завантаження на слідчих органів досудового розслідування, розпочинається чи не новий етап розуміння змісту «кримінального правопорушення», його смислового навантаження, а також і майбутнього практичного застосування компетентними органами.

Так, Законом України від 22.11.2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон) було внесено зміни до смислового навантаження статей Кримінального кодексу України, наприклад, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад *кримінального правопорушення*, передбаченого цим Кодексом [4].

Нормативно поняття «кримінальне правопорушення» закріплюється у ст. 11 КК України. Так, *кримінальним правопорушенням* є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [4].

Слід відзначити і те, що на виконання вимог п. 28 ч. 1 ст. 108 Конституції України у 2019 році Президентом України було створено комісію з питань правової реформи (далі – Комісія) та Указом Президента України (далі – Указ) від 7 серпня 2019 року № 584 / 2019 було затверджено: 1) Положення про Комісію з питань правової реформи, 2) персональний склад Комісії з питань правової реформи. Відповідно до п. 9 Указу у складі Комісії було утворено робочу групу з питань розвитку кримінального права, членами якої є – Ю.В. Баулін, М.І. Хавронюк, П.П. Андрушко, В.М. Бурдін, О.П. Горох, Н.О. Гуторова, В.О. Навроцький, Ю.А. Пономаренко, Є.Л. Стрельцов [5].

Варто відзначити, що питання розуміння змісту «кримінального правопорушення» є доволі актуальним та сьогодні вивчається багатьма дослідниками у сфері юриспруденції (зокрема, В.С. Малишев, Н.М. Мірошніченко, М.І. Панов, С.О. Харитонов та ін.), розглядається у різноманітних публіцистичних статтях практичними працівниками (адвокатами, юристами), а також використовується у судовій практиці.

На підставі аналізу запропонованого законодавчого визначення можна виокремити наступні ознаки, які необхідні, щоб «вчинене» трактувалося як «кримінальне правопорушення» – діяння (дія або бездіяльність) і суспільна небезпека як складові об'єктивної сторони, вина – складова суб'єктивної сторони та суб'єкт.

Отже, на підставі вище викладеного, можна дійти до наступних висновків:

1) поняття «кримінальне правопорушення» нормативно закріплено законодавцем у 2012 році у нормах статей КПК України та до 2019 року по суті носить лише формальний характер;

2) фактично зрозуміти смислове навантаження вказаного поняття (в т. ч. з урахуванням наукових доробок, а також судової практики) вдасться лише після реалізації інституту кримінального проступку, як однієї з складових кримінального правопорушення.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141.

2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (гол. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. С. 88.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України. *Голос України*. 2019. № 79 (7085). URL: <http://www.golos.com.ua/article/316343>.

5. Положення про комісію з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 серпня 2019 року № 584 / 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019>.

ПИСЬМОВА ТА ЕЛЕКТРОННА ФОРМА ПРАВОЧИНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Гейнц Р.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права

Законом України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року [4] встановлено порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем та доповнено словом «електронний» ч. 1 ст. 205 ЦК України [5]. Сьогодні її положення викладені у такій редакції: «правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі».

Змінена законодавцем конструкція ч. 1 ст. 205 ЦК України дозволяє зробити висновок про рівнозначність письмової та електронної форм правочину. Такої думки притримується Т.В. Волинець, яка зазначає, що електронну форму правочину слід ототожнити з письмовою формою правочину [2, с. 152].

Внесені ж 3 листопада 2016 року зміни в Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [3] свідчать про дещо інший підхід законодавця до співвідношення електронної та письмової форм правочину, оскільки в частині 2 перше речення абз. 2 ст. 6 після слів «простій письмовій» було доповнено словами «або в електронній». Відповідно, зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. Відтак, у цьому законі закладена позиція щодо розмежування електронної та письмової форм правочину.

Відсутність єдиного законодавчого підходу щодо співвідношення понять «електронна» та «письмова» форма правочину сприяло пожвавленню наукових дискусій з даної проблематики, що і свідчить про її актуальність сьогодні.

Конструкція ст. 205 ЦК України «Форма правочину. Способи волевиявлення» свідчить, що законодавець розмежовує поняття «форма правочину» та «спосіб волевиявлення». Не вдаючись до дискусії, поділяємо висловлений в літературі підхід, відповідно до якого під формою правочину розуміють спосіб фіксації та закріплення волевиявлення сторін.

У правочині, що вчиняється в усній формі, закріплення волевиявлення сторін відбувається з допомогою усного мовлення, яке не передбачає фіксації умов правочину на матеріальному носії. Іншими словами, правочин вважається вчиненим в усній формі за відсутності фіксації умов договору на паперовому носії.

Натомість, письмова форма правочину передбачає обов'язкову фіксацію його умов на паперовому носії. При цьому, текст правочину може бути створений рукописним способом, надрукований на друкарській машинці або, якщо йдеться про сьогодення, створений з допомогою комп'ютерної техніки. Спосіб фіксації умов правочину не є визначальним для кваліфікації форми правочину як письмової. Важливо, щоб ці умови були зафіксовані на паперовому носії з дотриманням вимог, які законодавчо визначені для письмової форми правочину.

Час змінюється – сьогодні при вчиненні правочину за допомогою нових технологій текст документу можна не видруковувати, а зберігати в електронній формі. Іншими словами, технічний розвиток приводить до зміни форми представлення інформації. У цьому контексті заслуговує уваги позиція Ю. Борисової, яка ще у 2011 році прийшла до висновку, що здійснення поділу форм правочину на усну та письмову застарілим та пропонує поділяти форми правочину на зафіксовану та незафіксовану. Свою позицію авторка аргументує тим, що на практиці існує ряд випадків, які породжують виникнення цивільних правовідносин між сторонами, однак які за формою не можуть бути віднесені ні до усних, ні до письмових правочинів. Серед таких випадків авторка виділяє вчинення правочину із застосуванням відеозаписів, аудіозаписів, замовлення із використанням телефону шляхом натискання кнопок, перехід на сторінки веб-сайтів з метою підтвердження замовлення [2, с. 95].

Відтак, окрім технології, яка застосовується для фіксації умов правочину слід звертати увагу на форму представлення інформації. Паперова форма правочину передбачає фіксацію його умов на паперовому носії, електронна ж, відповідно, на електронному. І тут постає питання: чи можна документ у паперовій формі і документ, створений в електронній формі розглядати як рівнозначні? Видається, що ні, адже віддрукований примірник правочину, вчиненого в електронній формі не буде вважатися оригіналом. Так само, копія правочину, вчиненого у письмовій формі, зроблена з використанням копіювальної техніки, не є його оригіналом.

Відтак, електронна форма правочину не може ототожнюватися з письмовою формою правочину, але у правових наслідках може прирівнюватися до неї. Суть даного підходу полягає в тому, що існує фіксація умов договору, яка має два прояви – паперовий та електронний документ, які повинні бути вчинені з дотриманням вимоги про наявність підпису сторони (сторін), які його вчинили. Йдеться про підписання документу власноручно або шляхом застосування електронного цифрового підпису.

1. Борисова Ю. До проблеми входження «електронної» форми правочину в традиційну класифікацію форм правочину. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 88. С. 93–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2011_88_28.
2. Волинець Т. В. Правове регулювання вчинення електронних правочинів. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 152–156.
3. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. Дата оновлення: 13.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
4. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. Дата оновлення: 13.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2013 р. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-1>.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПАСАЖИРІВ ПРИ ОВЕРБУКІНГУ

Гришко У.П.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права

Поняття «овербукінг» (англ. overbooking) є порівняно новим явищем в галузі цивільної авіації, яке було започатковане у 1950-х роках в США. Практика застосування овербукінгу офіційно легалізована в Європі, США та багатьох інших країнах і закріплюється правилами перевезень. Є країни, де овербукінг поза законом, наприклад, Російська Федерація.

Виникнення даного явища пов'язане з тим, що на будь-який рейс завжди трапляється кілька відсотків пасажирів, які забронювавши політ, з особистих причин не приїжджають для відльоту на певну дату. Щоб не літати напівпорожнім літаком, авіаперевізники почали продавати квитків більше, ніж повітряне судно може вмістити. Поняття «овербукінга» має місце також у тому випадку, коли перед вильотом перевізники змінюють технічно несправний літак на новий, який найчастіше поступається пасажиромісткістю першому.

Таким чином, авіаперевізник при овербукінгу захищаючи себе від економічних втрат, порушує право пасажирів на перевезення до пункту призначення за договором перевезення пасажирів та багажу повітряним транспортом, адже при овербукінгу складається ситуація, коли на одне місце у транспортному засобі є два пасажирів, одному із яких авіакомпанія відмовляє у перевезенні. І. Лукасевич-Крутник розглядає *односторонню відмову від договорів перевезення* як правовий наслідок порушення договірних умов, що відображається у зміні або припиненні відносин між замовником та перевізником, є способом самозахисту та засобом охорони законного інтересу, яким сторона договору може скористатися як у разі порушення умов договору, так і незалежно від такого порушення [1, с. 34].

Національне законодавство розуміння «овербукінгу» закріплює в Авіаційних правилах України «Правила повітряних перевезень та обслуговування

пасажирів і багажу» від 08 лютого 2019 р. як «рейс з надлишком броні», – рейс, на який кількість пасажирів, які мають підтверджене бронювання і прибули на реєстрацію до закінчення остаточного часу оформлення пасажирів та багажу, перевищує кількість наявних місць на рейсі [2]. Тобто, законодавчо дозволеним в Україні є виникнення обставин, за яких деяким пасажирам буде відмовлено в наданні послуги перевезення через брак місць на рейсі.

Як же захистити права пасажирів, у разі виникнення ситуації, пов'язаної із овербукінгом (відмовою авіаперевізника у перевезенні пасажирів до пункту призначення)? З урахуванням положень ч. 1 ст. 906 ЦК України та ч. 2 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів» така відмова авіакомпанії з її вини у наданні послуги з перевезення є підставою настання цивільно-правової відповідальності у формі компенсації матеріальної шкоди пасажиром у разі скасування, відмови в перевезенні.

Відповідно до п. 1. глави 2 Розділу XV Авіаційних правил відмовляючи у повітряному перевезенні перевізник зобов'язаний спочатку знайти бажаючих пасажирів, готових відмовитися від свого підтвердженого бронювання в обмін на узгоджену між пасажиром, який добровільно відмовляється від посадки на рейс та авіаперевізником винагороди. Крім виплати винагороди авіаперевізник зобов'язаний запропонувати пасажирові на вибір:

- або відшкодування вартості повітряного перевезення впродовж семи днів у таких розмірах: 250 євро – для рейсів дальністю 1500 кілометрів або менше; 400 євро – для рейсів дальністю понад 1500 до 3500 кілометрів; 600 євро – для рейсів дальністю понад 3500 кілометрів;

- або зміну маршруту, яка має здійснюватися за відповідних транспортних умов: до кінцевого пункту призначення – за першої можливості чи до кінцевого пункту призначення – у пізніший час за бажанням пасажирів та за умови наявності вільних місць [2].

У разі скасування рейсу авіаперевізником застосовуються правила щодо компенсації такі ж як і у випадку відмови у перевезенні та додатково у випадку продовження пасажиром подорожі іншим рейсом (рейсами) або за іншим маршрутом. Зокрема, пасажиром має бути безкоштовно запропоновано та забезпечено: харчування та прохолодні напої відповідно до часу очікування нового рейсу; місця в готелі у випадках, якщо пасажир змушений чекати на відправлення впродовж однієї або більше ночей чи якщо час додаткового очікування пасажиром відправлення більший, ніж передбачалося; наземний трансфер за маршрутом аеропорт – готель – аеропорт; два телефонні дзвінки, або телекс-, факс-повідомлення, або повідомлення електронною поштою, якщо для цього є технічні умови.

Окрім відшкодування шкоди, майже кожен пасажир, рейс якого затримали або скасували, якому було відмовлено в посадці на рейс через відсутність вільних місць на борту літака, зазнає моральних страждань. Тому, під час звернення до суду, крім матеріальної, пасажир часто вимагає від авіаперевізника відшкодування моральної шкоди, посиляючись на положення статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів», який надає право вимагати відшкодування моральної шкоди за надання неякісних послуг споживачеві [3].

Проте, як засвідчує практика, суди у 99% випадків відмовляють у стягненні моральної шкоди з авіаперевізника на користь пасажирів, посилаючись на те, що ані Повітряний кодекс, ані Авіаційні правила, ані Монреальська чи Варшавська конвенції не містять положення про відшкодування моральної шкоди. Зазначені нормативно-правові акти передбачають відповідальність перевізника лише за доведені ним реальні збитки.

Таким чином, вітчизняне законодавство овербукінгом називає – «рейс з надлишком броні», виникнення якого пов'язане із відмовою авіаперевізником, від договору перевезення пасажирів та багажу, тим самим порушуючи основне, за даним договором право пасажирів, – «право на перевезення до пункту призначення».

1. Лукасевич-Крутник І. Одностороння відмова від договору перевезення як наслідок порушення договірних умов. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 30–34.

2. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу»: Наказ Державної авіаційної служби України від 26.11.2018 № 1239. Дата оновлення: 05.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-19> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Дата оновлення: 27.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 15.04.2020).

ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН ВИКОРИСТАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Данилюк Л.Р.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Зміст правовідносин використання мисливських природних ресурсів становлять права та обов'язки їх суб'єктів. Одними з основних суб'єктів таких відносин виступають власники та / або користувачі земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя. Вони, відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання», наділені переліком суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Практика свідчить про наступні проблемні аспекти в процесі реалізації і виконання окремих з них даними суб'єктами:

1. Переважне право на користування мисливськими угіддями.

Відомі випадки, коли власники земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя, не можуть реалізувати таке право. Наприклад, власник звернувся до суду з вимогою визнати право чинного користувача мисливськими угіддями користуватися ними протиправним та незаконним, натомість – визнати таке право за ним. Позов мотивований тим, що позивач є власником та на-

лежним землекористувачем земельних ділянок. Тому, згідно із законодавством, він сам має право користування мисливськими угіддями, розташованими на його землях, але не може скористатись цим правом через протиправну наявність його у відповідача. У відзиві на позов відповідач позовні вимоги вважав необґрунтованими та безпідставними посилаючись на те, що право користування мисливськими угіддями на момент прийняття рішення обласної ради про надання мисливських угідь у користування було погоджено з попередніми землекористувачами. За результатами розгляду справи рішення суду – залишено без змін, а апеляційну скаргу позивача – без задоволення [1].

2. Відшкодування шкоди заподіяної мисливськими тваринами власникам та / або користувачам земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2009 р. № 1472-р було зобов'язано Міністерство аграрної політики, з метою відшкодування збитків, завданих мисливськими тваринами агропромисловому комплексу та особистим селянським господарствам, розробити рекомендації щодо укладення договорів страхування сільськогосподарських посівів від збитків, завданих мисливськими тваринами. Однак зроблено це так і не було [2, с. 201].

3. Погодження надання в користування мисливських угідь з власниками та / або користувачами земельних ділянок, на яких вони знаходяться.

Хотілося б відзначити, що В.В. Овдієнко відносить здійснення погодження надання в користування мисливських угідь до обов'язків власників та користувачів відповідних земельних ділянок [3, с. 111]. З цього ж приводу Н.Р. Кобецька зазначає, що 2012 року до Верховної Ради України було подано законопроект «Про внесення змін до статті 22 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», яким передбачалось вилучити право погодження власників та користувачів земельних ділянок, на яких розташовані мисливські угіддя, і закріпити їх обов'язок надавати можливість займатися мисливством користувачам мисливських угідь, які набули таке право відповідно до норм закону. Про надання в користування на їх територіях мисливських угідь територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства повинні були повідомити власників та користувачів. Проте Головне управління Верховної Ради, яке провело юридичний аналіз законопроекту, вказало, що він підлягає відхиленню, як такий, що не узгоджується з положеннями щодо реалізації права власності, передбаченими Конституцією України та Цивільним кодексом України. Зміни внесені не були [2, с. 202]. Водночас слід взяти до уваги п. д) ч. 2 ст. 111 Земельного кодексу України, згідно із яким, одним з видів обмежень у використанні земель, які можуть бути встановлені законом, прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами, договором, рішенням суду є умови надавати право полювання на своїй земельній ділянці в установлений час і в установленому порядку.

Ми все ж вважаємо, що погодження подання, за яким приймається рішення про надання мисливських угідь у користування є правом власників та / або користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться мисливські угіддя. Тобто, якщо надання мисливських угідь в користування порушує інтереси власників та

користувачів відповідних земельних ділянок, чи створює загрозу їх інтересам, вони вправі не погоджувати відповідне подання. Водночас для уникнення зловживань з боку цих суб'єктів і для стимулювання їх до погодження надання в користування мисливських угідь, доцільно було б реалізовувати на практиці положення ст. 24 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» (Плата за користування мисливськими угіддями), яка набрала чинності з 1 січня 2015 року. Проте досі ні власники, ні користувачі земельних ділянок плати за користування мисливськими угіддями не отримують, оскільки нормативно-правовий акт, який би запустив дію відповідного механізму, на сьогодні відсутній.

1. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 16 грудня 2010 р., судова справа № 12 / 124 / 10. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13016431> (дата звернення: 20.06.2019).

2. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

3. Овдієнко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 211 с.

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ ЩОДО ІНТЕРЕСІВ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ УЧАСНИКАМИ ТОВАРИСТВ

Зеліско А.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права

Поміж тенденцій подальшої зміни законодавстві у сфері компаній як на рівні європейської спільноти, так і на рівні національних законодавств окремих держав слід відзначити зміщення акцентів з охорони і захисту суто прав учасників на охорони і захист прав самої компанії. Питання реалізації наданих учасникам повноважень в інтересах не лише особистих, але й інтересах товариства віднаходить своє відображення у доктрині та практиці в обов'язку добросовісності по відношенню до юридичної особи.

На нормативному рівні одним із механізмів забезпечення дотримання добросовісності щодо товариства є інститут виключення. Його не варто асоціювати лише із товариствами – об'єднаннями осіб, так як він притаманний і для конструкцій, що є об'єднаннями капіталів. А саме, аналіз Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» дозволяє виділити два випадки виключення із складу ТОВ: 1) не виконання обов'язку щодо сплати вкладу у визначені законом та статутом строки; 2) неподання правонаступниками учасника в разі його смерті чи оголошення померлим протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини заяви про вступ до това-

риства. Таким чином, законодавець відмовився щодо ТОВ від такої підстави виключення із складу товариства, як систематичне невиконання учасником обов'язків; неналежне виконання ним обов'язків; перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства. Видається, що така відмова має сумнівний характер, навіть попри існування у судовій практиці випадків недобросовісного виключення із складу учасників.

Однозначно, що чинне законодавство не містить і не має містити критерії ідентифікації дій учасників в якості таких, що суперечать інтересам та цілям товариства. Проблема застосування у законодавстві такої досліджуваної нами підстави виключення учасників як порушення принципу добросовісності щодо товариства знаходиться не в площині оціночної природи таких категорій, а в порядку їх застосування.

Судова практика виходить із того, що прийняття рішення про виключення із складу товариства є виключною компетенцією загальних зборів і суд не може підміняти своїм рішенням їх волевиявлення. Відповідно, справи про визнання недійсним рішення загальних зборів про це можуть бути визнані судом недійсними в силу порушення порядку їх прийняття і відсутності у протоколі рішення підстав виключення відповідно до п. 4. 24. постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 № 4 [1].

Варто зауважити, що зарубіжна практика часто виходить із встановлення саме судового порядку виключення учасників із товариства [2, с. 94; 3]. Відповідні пропозиції віднаходять своє відображення у останніх наукових працях. Зокрема, Н.А. Сліпенчук обґрунтовано положення про необхідність впровадження судового порядку виключення недобросовісного учасника [4, с. 4].

Однак, вважаємо, що доцільніше буде встановлювати виключення на основі підстав, пов'язаних із невиконанням учасником своїх майнових обов'язків щодо внесення вкладів за результатами рішення вищого органу управління товариства або ж одноголосного рішення учасників. З інших же підстав, пов'язаних із грубим порушенням учасниками обов'язків немайнового характеру, вчиненні дій або ж бездіяльності всупереч інтересам товариства, доречним є встановлення судового порядку виключення. Вказане дозволить уникнути можливих елементів суб'єктивізму та зацікавленості окремих учасників у певному вирішенні цього питання, адже підстави для виключення мають оціночний характер.

1. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 02.03.2018).

2. Ковалишин О. Р. Відкрите товариство. *Корпоративне право Австрії та України* : монографія / В. А. Васильєва, О. Р. Ковалишин, Вікторія Робертсон та ін. ; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. С. 86–96.

3. Kodeksspółekhandlowych. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. *Dz.U.* 2000. № 94. Poz. 1037. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20000941037>. (дата звернення: 11.08.2016).

4. Сліпенчук Н. А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Наук.-дослід. ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПН України. Київ, 2014. 19 с.

ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК САМОСТІЙНУ НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри судочинства

Запорукою успішної реалізації права на судовий захист, закріпленого у статті 55 Конституції України, є належне функціонування судової системи, невід'ємним елементом якої виступають адміністративні суди, які покликані здійснювати адміністративне судочинство.

Легальне визначення поняття «адміністративне судочинство» міститься у п. 5 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), під яким розуміється діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС України [1].

Одночасно, слід зауважити, що цією дефініцією розуміння поняття «адміністративного судочинства» не вичерпується. У юридичній літературі адміністративне судочинство різними вченими тлумачиться по-різному і розглядається у наступних значеннях: як спосіб реалізації права на судовий захист у публічно-правових відносинах; як окрема галузь правосуддя; як галузь юридичної науки; як самостійна галузь права; як навчальна дисципліна тощо.

У свою чергу адміністративне судочинство як окрема наука, галузь права та галузь правосуддя виступає предметом вивчення однойменної навчальної дисципліни.

Сьогодні навчальна дисципліна «Адміністративне судочинство» викладається у провідних ВУЗах України, наприклад, у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Ужгородському національному університеті тощо.

У деяких навчальних закладах ця дисципліна іменується «Судочинство в адміністративних справах».

Натомість у навчально-науковому юридичному інституті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» викладається навчальна дисципліна «Адміністративне процесуальне право України», перший змістовий модуль якої відводиться вивченню окремих видів адміністративних проваджень, а другий – адміністративному судочинству.

При цьому аналіз силабусів, розміщених на сайті кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, з таких дисциплін, як: «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративні по-

слуги», дозволяє констатувати факт вивчення окремих адміністративних проваджень на рівні окремих тем названих навчальних дисциплін». Наприклад, в «Адміністративному праві» 4 години лекцій і 6 годин практичних занять відводиться темі «Провадження у справах про адміністративні правопорушення, у курсі «Адміністративна відповідальність» на цю ж тему відведено 2 години лекцій і 4 годин практичних занять. Предметом вивчення курсу «Адміністративні послуги» виступають реєстраційні та дозвільні провадження.

Одночасно, слід зазначити, що названі вище адміністративні провадження вивчаються також студентами в рамках дисципліни «Адміністративне процесуальне право України».

З огляду на достатню увагу, яка приділяється окремим видам адміністративних проваджень у процесі вивчення адміністративно-правових дисциплін, видається доцільним викладання студентам кафедрою судочинства саме навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство» замість «Адміністративного процесуального права України», роблячи акцент на судовому механізмі вирішення публічно-правових спорів за аналогією з навчальними дисциплінами «Цивільне процесуальне право України», «Кримінальне процесуальне право України», предметом вивчення яких є окремі галузі правосуддя тощо.

Це дозволить зосередити увагу на особливостях процедури розгляду і вирішення адміністративних справ адміністративними судами на всіх стадіях судового адміністративного процесу [2, с. 123–124]. А також полегшить засвоєння матеріалу студентами, оскільки результати опитування останніх свідчать про те, що навчальна дисципліна «Адміністративне процесуальне право України» є досить складна для вивчення та занадто громіздка своїм тематичним наповненням, враховуючи у тому числі факт її вивчення лише протягом одного навчального семестру, на відміну від «Цивільного процесуального права України», «Кримінального процесуального права України», які викладаються протягом навчального року.

Більше того, аргументом на користь вивчення «Адміністративного судочинства» в якості самостійної навчальної дисципліни є наявність саме цієї навчальної дисципліни у списку базових правничих дисциплін, завдання з якої включені у програму фахового вступного випробування з права, яке студенти четвертого курсу проходять через систему ЗНО для вступу в магістратуру.

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 02.04.2020).

2. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Адміністративне судочинство: багатозначність поняття. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. Вип. 51. С. 118–127.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТАВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Кисилиця Н.Д.,
аспірантка кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

В умовах розвитку ринкових відносин оренда землі дозволяє отримувати корисні властивості землі не тільки їх власниками, а й іншими особами, які мають намір здійснювати підприємницьку чи іншу діяльність. Важливе значення при цьому має належне правове регулювання припинення правовідносин оренди землі. Механізм припинення відносин оренди землі є складним, що пов'язано з їх договірним характером. Тому дослідження підстав та особливостей припинення права оренди землі покликане сприяти вдосконаленню правового регулювання оренди землі в Україні.

Для того, щоб проаналізувати особливості підстав припинення права оренди землі, необхідно звернути увагу на загальні положення про припинення правовідносин та спеціальні дослідження відносин оренди. Представники теорії держави і права, аналізуючи припинення правовідносин, зазначають, що правовідносини припиняються на основі норм права у разі настання передбачених правовою нормою фактів. При аналізі правовідносин припинення права приватної власності на земельну ділянку, О.В. Єлісеєва зазначає, що результатом припинення правовідношення є настання правового наслідку у вигляді припинення суб'єктивного права на земельну ділянку або неможливості його настання [1, с. 31–32]. Деякі науковці розглядають зміст земельних правовідносин як сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків орендодавця і орендаря. Для прикладу, М.Я. Ващишин розглядає припинення права на землю як припинення суб'єктивного права конкретної особи [2, с. 149]. Такої ж думки притримується О.В. Єлісеєва, що розглядає припинення права приватної власності на земельну ділянку як припинення суб'єктивного права [1, с. 18]. Таким чином, можна дійти висновку, що кінцевим результатом припинення відносин оренди землі є припинення суб'єктивного права – права оренди землі.

Припинення правовідносин розглядається на науковому рівні через відповідні властиві йому функції, серед яких можна виокремити функцію припинення правового зв'язку [3, с. 340]. Зокрема, йдеться про розірвання правового зв'язку між учасниками конкретного правовідношення, тобто про вичерпання прав і обов'язків, що складають його зміст. Такий підхід є цілком логічним, оскільки після припинення правовідносин їх зміст теж припиняється у зв'язку із відсутністю об'єкта, з приводу якого вони виникли. Для прикладу, припинення права приватної власності О.С. Харченко розглядає як абсолютну і безповоротну втрату правового зв'язку між власником і належним йому майном, в результаті дії або настання різних юридичних фактів [4, с. 8]. Видається доцільним розглядати припинення права оренди землі як суб'єктивного права також з точки зору втрати правового зв'язку між орендарем та земельною ділянкою, що перебувала у його володінні та користуванні. Варто зазначити, що втрачається

сам правовий зв'язок – суб'єктивне право оренди землі, яке пов'язувало особу і земельну ділянку.

Для дослідження особливостей підстав припинення права оренди землі необхідно звернути увагу на таке поняття як «юридичний факт». У теорії держави і права юридичний факт визначають як підставу виникнення, зміни і припинення правовідносин [5, с. 8]. За характером причинно-наслідкового зв'язку між правоприпиняючим юридичним фактом і його наслідком А.В. Коструба розглядає необхідний і випадковий причинно-наслідковий зв'язок [6, с. 228]. У випадку припинення права оренди землі можна говорити про наявність між юридичним фактом (підставою) припинення договору оренди землі та наслідком – припиненням суб'єктивного права оренди землі необхідного причинно-наслідкового зв'язку. Це пояснюється тим, що припинення права оренди землі відбувається після припинення договору оренди землі на підставах, визначених у ст. 31 Закону України «Про оренду землі» (далі – Закон).

Варто зазначити, що деякі науковці вважають, що договір може розглядатись як юридичний факт. Відповідно до ст. 202 Цивільного кодексу України договір оренди землі можна вважати двостороннім правочином, що спрямований на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто є самостійним юридичним фактом. Можна вважати, що припинення орендних відносин відбувається шляхом припинення договору оренди землі за підставами, визначеними Законом, а припинення договору є підставою (юридичним фактом) для припинення права оренди землі.

Сукупність юридичних фактів іменують в науковій літературі фактичним складом або юридичним складом [5, с. 10]. Фактичний склад визначається як комплекс різнорідних, самостійних життєвих обставин, кожна з яких може мати значення самостійного юридичного факту. За цією ознакою фактичний склад варто відрізняти від складного юридичного факту, тобто від обставини, яка має складну будову і виражена у різних характеристиках, але залишається одним фактом [5, с. 10]. З огляду на це підстави припинення права оренди землі можна вважати юридичним складом, оскільки для припинення відносин необхідний комплекс життєвих обставин, які можуть бути самостійними юридичними фактами.

Таким чином, підставою припинення орендних відносин можна вважати юридичний склад, тобто сукупність юридичних фактів, які послідовно накопичуються та в сукупності слугують підставою для припинення відносин оренди землі.

У процесі дослідження виявлено різні погляди науковців на припинення відносин оренди, підстави припинення права оренди землі, а також встановлено необхідний зв'язок між припиненням суб'єктивного права оренди землі та підставами припинення договору оренди землі.

1. Єлісеєва О. В. Припинення права приватної власності на земельну ділянку за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 240 с.

2. Ващишин М. Я. Земельні правовідносини у селянських (фермерських) господарствах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2000. 193 с.

3. Кирєєва І. В. Щодо питання припинення екологічних правовідносин. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 340–343.

4. Харченко О. С. Підстави припинення права власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський ун-т права. Київ, 2007. 205 с.

5. Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Одеська національна юридична академія Міністерства освіти і науки України. Одеса, 2004. 19 с.

6. Коструба А. В. Системний підхід до класифікації правоприпиняючих юридичних фактів в механізмі правоприпинення. *Актуальні проблеми приватного права* : збірник наукових праць до 85-річчя з дня народження і 55-річчя науково-педагогічної та громадської діяльності Володимира Васильовича Луця. 2018. С. 227–248.

ПРОБЛЕМАТИКА КОНСТИТУЦІЙНИХ ДЕЛІКТІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Книш В.В.,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
конституційного, міжнародного та адміністративного права

Особлива роль у механізмі реалізації конституційно-правової відповідальності належить конституційним деліктам як невід'ємним елементам цього механізму у частині застосування негативної відповідальності.

Важливим питанням у сфері юридичного закріплення та застосування конституційно-правової відповідальності є склад конституційного правопорушення. Як всі інші види правопорушень, конституційні правопорушення (конституційні делікти) до свого складу включають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону.

Слід зауважити, що об'єкт конституційних правопорушень – це суспільні відносини, що регулюються нормами конституційного права.

Об'єктивною стороною конституційного правопорушення є протиправна поведінка суб'єкта, що не відповідає нормам конституційного права. У деяких складах конституційних правопорушень передбачається необхідність доведення факту настання шкоди та наявності причинного зв'язку між ним та порушенням норми. Особливістю об'єктивної сторони конституційного правопорушення є закріплення в конкретній регулятивній нормі, яка визначає правове положення винного суб'єкта.

Суб'єктами конституційного правопорушення та конституційно-правової відповідальності у ретроспективному аспекті є ті суб'єкти конституційного права України, які наділені конституційною деліктоздатністю. У конституцій-

ному праві конституційну деліктоздатність мають два види суб'єктів: 1) індивідуальні (громадяни України, депутати всіх представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування; посадові особи тощо); 2) колективні (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян та інші соціальні утворення, (наприклад, комітети та комісії представницьких органів, виборчі комісії тощо).

Суб'єктивною стороною конституційного правопорушення є вина, зміст якої залежить від характеру суб'єкта, що несе відповідальність. Так, якщо це індивідуальний суб'єкт, то у змісті вини важливе значення має психологічне ставлення особи до своїх протиправних дій та їх можливих наслідків. Щодо вини колективного суб'єкта, то вона визнається лише тоді, коли цей суб'єкт, маючи можливість вибору, обрав саме неправомірний варіант. При визнанні вини колективного суб'єкта конституційна відповідальність покладається саме на колективного суб'єкта, а не на окремих членів колективу чи керівників, які, при цьому, паралельно можуть нести особисту відповідальність за власні протиправні та винні дії, пов'язані із виною колективного суб'єкта. Чинне законодавство передбачає випадки, коли за протиправні та винні дії своїх працівників, що здійснювалися ними у межах службових обов'язків, відповідальність несуть колективні суб'єкти, відповідаючи за них як за власні діяння (ст. 56 Конституції України). У таких випадках відповідальність несуть обидва суб'єкта конституційного права: як член колективу, так і сам колектив.

Таким чином, для складу конституційних правопорушень характерні свої особливості, зокрема: 1) наявність власної специфіки об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони конституційного делікту; 2) юридичне закріплення на рівні Конституції України та окремих статусних законів, які визначають правове становище окремих суб'єктів конституційних правовідносин; 3) розміщення елементів складу конституційних правопорушень, як правило, у різних статтях конституційно-правових актів.

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОНІВ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ПРО ОХОРОНУ ДОВКІЛЛЯ (PRAWO OCHRONY ŚRODOWISKA) І ОХОРОНУ ПРИРОДИ (O OCHRONIE PRZYRODY)

Кобецька Н.Р.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Основним об'єктом еколого-правового регулювання в Україні традиційно визнається «довкілля» («навколишнє природне середовище»). Термін «навколишнє природне середовище» став базовим поняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р., а термін «довкілля» вперше вжитий у Конституції України 1996 р. та вважається змістовним відпо-

відником поняття «навколишнє природне середовище. Сучасна українська еколого-правова доктрина сходиться в думці, що використання категорії «природа» для позначення всієї сукупності природних та природно-антропогенних комплексів і систем сьогодні є щонайменше некоректним, зважаючи на фактичну відсутність первозданих природних територій, що не піддалися впливу людини.

Екологічне законодавство сусідньої Польщі, правова система якої має певні спільні з нашою риси, є цікавим об'єктом для порівняння, вивчення особливостей регулювання відповідних відносин, виявлення ефективних механізмів, форм, способів регулювання для впровадження в Україні. Однак, цьому має передувати детальний аналіз правових джерел сусідньої держави, їх правильне розуміння і тлумачення, знання контексту впровадження та динаміки формування. Аналіз окремих наукових публікацій українських науковців, пов'язаних з розуміння основ правового регулювання охорони довкілля в Польщі, показує, що дослідники часто плутають два закони Польщі, які регулюють охорону довкілля (*ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*) і охорону природи (*ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody*).

Закон про охорону довкілля 2001 року є базовим, основоположним в системі польського екологічного законодавства. Він прийшов на зміну першому такого характеру акту – Закону про охорону та вплив на довкілля (формування довкілля) (*ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska*). У ст. 3 (ч. 1 п. 39) Закону 2001 р. «довкілля» визначається як всі природні елементи, у тому числі змінені в результаті діяльності людини, зокрема, поверхня землі, надра, води, повітря, ландшафт, клімат та інші елементи біорізноманіття, а також взаємодія між цими елементами. Виходячи з цього, вважається, що поняття «довкілля» охоплює 4 елементи: 1) живі і неживі ресурси; 2) окремі елементи, створені людиною (культурна спадщина); 3) ландшафт і цінності природи (розмаїття природи); 4) взаємозв'язок між цими елементами. Відповідно до ст. 1 цього закону він встановлює приписи охорони довкілля та умови використання природних ресурсів, з урахуванням вимог сталого розвитку, зокрема: 1) засади регулювання: а) умов охорони природних ресурсів, б) умов привнесення речовин та енергії в навколишнє середовище, в) фінансування впливу на довкілля; 2) повноваження адміністративних органів; 3) відповідальність і санкції. Дефініція поняття «охорона довкілля» закріплена в ст. 3 (ч. 1 п. 13) Закону – це дії чи утримання від дій, що дозволяють зберегти або відновити природний баланс; ця охорона полягає, зокрема, у: а) раціональному управлінні довкіллям та використанні природних ресурсів відповідно з принципами сталого розвитку, б) запобіганні забрудненню, в) відновленні природних елементів до належного їх стану.

Що стосується Закону про охорону природи 2004 р., то він має тривалішу історію, яка включає три його попередні редакції: від 10 березня 1934 року, від 7 квітня 1949 року і від 16 жовтня 1991 року. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону 2004 р. «охорона природи» полягає в збереженні, сталому використанні та відновленні ресурсів, витворів та елементів природи: 1) дикорослих рослини, тварин та грибів; 2) особливо охоронюваних видів рослин, тварин та грибів; 3) бродячих тварин; 4) природного середовища існування; 5) середовища існу-

вання вимираючих, рідкісних і особливо охоронюваних видів рослин, тварин і грибів; 6) витворів живої і неживої природи, а також викопних залишків рослин і тварин; 7) ландшафтів; 8) зелених насаджень в містах і селах; 9) лісосмуг. Метою охорони природи є: 1) підтримання екологічних процесів та стабільності екосистем; 2) збереження біорізноманіття; 3) збереження геологічної та палеонтологічної спадщини; 4) забезпечення існування видів рослин, тварин та грибів разом із місцями їх існування, шляхом підтримання або відновлення їх належного стану; 5) охорона ландшафтних цінностей, зелених насаджень в містах і селах, а також дерев; 6) підтримання або відновлення природних місць існування, а також інших ресурсів, витворів та природних компонентів до належного їх стану; 7) формування позитивного ставлення людини до природи через освіту, інформацію та популяризацію в галузі охорони природи (ч. 2 ст. 2).

У польській науковій літературі підсумовується, що право охорони природи є окремою складовою права охорони довкілля та регулює питання охорони природи з акцентом на консервативну охорону. До того ж, законодавче поняття «довкілля» не тотожне поняттю «природа». Довкілля охоплює як елементи природні, так і ті, що зазнали впливу людини (змінені під її впливом), а поняття «природа» як об'єкт регулювання охоплює лише власне природні елементи, які є витворами самої природи, незалежні від впливу людини.

Таким чином, польське законодавство, що регулює охорону довкілля (в розумінні нашого Закон «Про охорону навколишнього природного середовища») сьогодні представлено Законом про охорону довкілля 2001 року. Природоохоронна ж його складова (на початку суто консервативна форма охорони, а пізніше в більш ширшому природоохоронному розумінні) має тривалішу історію становлення і представлена діючим сьогодні Законом про охорону природи 2004 року. За своєю сферою та предметом регулювання він відповідає сфері регулювання Законів України «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про Червону книгу України» та є спеціальним (секторальним) еколого-правовим актом.

COVID-19 ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ЗА ДОГОВОРМ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Костів І.Я.,
завідувач юридичної клініки

Сільськогосподарське виробництво є діяльністю, яка характеризується високим ступенем ризику. Насамперед це зумовлено непередбачуваністю погодних умов та природних катаклізмів. Тому тема форс-мажору є надзвичайно актуальною для сільськогосподарських товаровиробників, як підстава звільнення від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору контрактації.

Визначення форс-мажору закріплене в цілій низці нормативно-правових актів. Однак оскільки лише торгово-промислові палати України (ТПП) віднесені законодавством України до органів, наділених повноваженнями засвідчувати форс-мажор, то логічно буде застосовувати визначення форс-мажору, яким керуватиметься ТПП при його засвідченні.

Згідно ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [1].

Законом № 530-IX від 17.03.2020 р. [2] внесено зміни до даної норми, де до невичерпного переліку обставин непереборної сили було додано введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України.

Коронавірусна інфекція (COVID-19) є надзвичайною обставиною, оскільки носить винятковий загальнонаціональний характер і знаходиться поза межами впливу сторін договору. У той же час, ця пандемія та обмеження, запроваджені у зв'язку із нею органами державної влади та місцевого самоврядування, є і невідворотною (непереборною) обставиною, оскільки мають неминучий характер, зумовлений зовнішніми факторами.

Однак лише запровадження всеукраїнського карантину не є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання абсолютно всіх договірних зобов'язань. Зацікавлена сторона повинна довести, що вона не в змозі виконувати конкретні зобов'язання і що цю неможливість зумовив саме карантин, тобто повинен бути причинно-наслідковий зв'язок між запровадженням карантину та неможливістю виконання своїх зобов'язань за договором.

Виробнику сільськогосподарської продукції карантин шкоди не завдає, оскільки сільськогосподарське виробництво не підпадає під заборону, встановлену Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. [3]. Окрім цього дозволено працювати суб'єктам господарювання, які здійснюють продаж пального, деталей та приладдя для транспортних засобів та сільськогосподарської техніки, ветеринарних препаратів, кормів, пестицидів та агрохімікатів, насіння і садивного матеріалу, добового молодняка свійської птиці. Таким чином, для виконання виробником обов'язку за договором, а саме – виробництва сільськогосподарської продукції та передачі її заготівельнику, немає перешкод від введення карантину. Аналогічна ситуація з другою стороною договору – контрагентом. В обов'язки контрагента входить – прийняти продукцію та оплатити її, якщо договором не покладено додаткові (сприяння виробникові у виготовленні продукції шляхом надання авансу, насіння, паливно-мастильних матеріалів тощо). Дану продукцію контрагент отримує з метою подальшої переробки та / або збуту. Оскільки основним об'єктом договору контрактації сільськогосподарської продукції є продукти харчування, то збут такої продукції не обмежується на період карантину, та якзакладам торгівлі продуктами харчування працювати дозволено. Виняток становлять заклади громадського харчування, які не можуть приймати відвідувачів, однак постанова КМУ від 16.03.2020 р. № 215 [4] дозволяє надавати послуги з громадського харчування із застосу-

ванням адресної доставки замовлень за умови забезпечення відповідного персоналу засобами індивідуального захисту.

1. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%92%D0%A0>.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». *Офіційний вісник України*. 2020 р. № 23. Ст. 896.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2020 р. № 215 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-11-bereznia-t160320>.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кохан Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Зміни, що відбуваються в суспільстві, реформування основних сфер життєдіяльності потребують теоретичного переосмислення сутності, значення та природи правозастосовної діяльності. Це пов'язується з виникненням абсолютно нових суб'єктів правозастосування, трансформацією взаємовідносин його учасників, необхідністю теоретичного обґрунтування шляхів вдосконалення правореалізаційного процесу, підвищення його ефективності, необхідністю гарантування прав і свобод громадян, посиленням їх правової захищеності.

Наукові уявлення про природу та особливості правозастосування, що склалися в науці, можна поділити на такі етапи:

I – результативний, що припадає на кінець XIX – поч. XX ст., він пов'язується з розумінням правозастосування як засобу вирішення життєвих ситуацій;

II – діяльний, він припадає на XX ст., та пов'язує правозастосування з діяльністю владних органів держави;

III – плюралістичний, він припадає на кінець XX – поч. XXI ст., він характеризується багатоманітністю уявлень щодо категорії правозастосування та складається із діяльного, цільового, функціонального, результативного, управлінського та інших аспектів його розуміння [1, с. 10].

Питання природи та особливостей правозастосування досліджувались в результаті тривалих наукових дискусій, які в основному були присвячені проб-

лемам аналізу форм реалізації права. Серед вчених періоду кінця XIX – поч. XX ст., які займалися проблемами реалізації права, зокрема проблемами правозастосування потрібно назвати таких, як: Є. Васьківський, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, П. Любінський, Г. Шершеневич та багато інших.

Правозастосування визначалось в основному як проблеми «тлумачення законів» та «техніки права». Більшість авторів розуміли правозастосовну діяльність як підведення конкретного життєвого випадку під загальну норму права, вирішення на її основі реальної життєвої ситуації. Зокрема, загальновідомим є твердження Є. Васьківського, який стверджував, що така поведінка має вид силогізму, в якому великою посилкою є норма права, малою – фактичні обставини даного конкретного випадку, а випливає із них висновок, який дає відповідь на певне юридичне питання [2, с. 22–23].

В цілому, у вітчизняній юридичній літературі початку XX ст. – терміни «реалізація права», «здійснення права», «правозастосування», «використання», «виконання» розглядались як синоніми, класифікація форм правореалізації в юридичній літературі цього періоду не відбувалась. Зокрема, Н. Гредескул вважав, що під здійсненням права розуміється, головним чином, судове здійснення або так званий судовий захист прав [3, с. 147]. Зокрема, правозастосування не досліджувалось в якості однієї з форм реалізації права. З часом термін «застосування права» стає загальноживим, і згодом широкого використання набуває правова категорія «правозастосовна діяльність».

Досить активно проблеми застосування права обговорювались в радянській юридичній науці кінця 40-х – середини 60-х років XX ст. Зокрема, особливе значення в подальшому розвитку теорії і практики правозастосування мала наукова дискусія 1954–1955 років, яка відбулася в журналі «Советское государство и право». Так, в статті журналу «До підсумків дискусії щодо застосування норм радянського права» було зроблено основний висновок щодо юридичної природи правозастосування, який полягав у тому, що «застосування права» пов'язується з тим способом втілення юридичної норми, який характеризується владними діями компетентних державних органів стосовно інших державних органів, громадських організацій та громадян [4, с. 50–51].

На цьому етапі, правозастосування розуміється, як діяльності органів державної влади та управління, що має два напрямки – визначення правозастосування як особливої форми правореалізації та аналіз правозастосування в аспекті досліджень правотворчості, правового регулювання, правосвідомості, законності, ефективності права.

Із зміною економіко-політичного становища в країні, внесенням змін до основних Законів та КЗпП України зокрема, окрім юридичних осіб, суб'єктами владних повноважень, можуть бути й фізичні особи. Таким чином, відповідно до ст. 21 КЗпП України, роботодавцями, які наділені владними повноваженнями можуть виступати як юридичні так і фізичні особи.

Для прикладу, директор підприємства, застосовуючи дисциплінарне стягнення, передбачене нормою статті 147 КЗпП України, діє не від імені держави, а від свого імені, повноваження його щодо застосування цієї норми передбачені ст. 147-1 КЗпП України [5]. Також, ст. 46 Господарського кодексу України [6]

та ст. 21 КЗпП України, делегує роботодавцю право укладати договори з особами, щодо використання їх праці через трудовий договір, контракт.

Таким чином, на сьогоднішній день, розуміння терміну правозастосування знінюється, так як, розширюються можливі суб'єкти правозастосування.

1. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. наук. із теорії та історії держави і права; історія політичних і правових учень : 12.00.01 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016.

2. Васьковский Е. В. Руководство к толкованию и применению законов : для начинающих юристов. Москва : Юрид. бюро «ГОРОДЕЦ», 1997. 128 с.

3. Гредескул М. О. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс требующийся для осуществления права. Харьков : Тип. А. Дарре, 1900. 235 с.

4. К итогам дискуссии о применении норм советского права. *Советское государство и право*. 1955. № 3. С. 50–51.

5. Кодекс Законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

6. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

Кошелюк Т.В.,
аспірант кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Серед основних завдань, які покладаються на національні природні парки відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [1], – «створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів». До того ж, самі національні природні парки визначені (серед іншого) як рекреаційні установи.

Дослідники пропонують під «рекреацією» (у межах природно-заповідних територій та об'єктів) розуміти систему заходів, пов'язаних з відновленням витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини шляхом загальнооздоровчого і культурно-пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, аматорського та спортивного рибальства тощо [2]. В українському законодавстві достатньо широко представлені також суміжні до цього поняття. Насамперед, в ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] дається розуміння «рекреаційних зон» як ділянок суші і водного простору, призначених для організованого масового відпочинку населення і туризму. У За-

коні України «Про природно-заповідний фонд України» знаходимо поняття «рекреація» як вид господарської діяльності в п. 3 ч. 1 ст. 18 та похідні від нього – «рекреаційна діяльність» в ст. 20 і ст. 22, «рекреаційне використання» в ст. 20 і ст. 33, «природоохоронна рекреаційна установа» в ст. 20, с. 23 і ст. 37.

Рекреаційна діяльність на території національних природних парків здійснюється відповідно до Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 330 від 22.06.2009 р. [4]. Відповідно до п. 2.3 Положення рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків. Основними видами рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду відповідно до п. 2.5 Положення є: відпочинок, екскурсійна діяльність, туристична діяльність, оздоровлення.

На думку науковців, сучасний стан екотуристично-рекреаційної діяльності на територіях національних природних парків України вимагає застосування організаційно-господарських дій, які повинні включати визначення оптимальної рекреаційної місткості [5, с. 95]. Навантаження на рекреаційні ресурси знижують якість і ефективність відпочинку, веде до деградації самих ресурсів. До основних причин, що обумовлюють такий стан рекреаційного фонду, можна віднести недосконалість природоохоронної діяльності, єдиної системи і охорони раціонального використання природних ресурсів, що пояснюється недостатньою увагою до природних рекреаційних ресурсів України. Оскільки основною умовою розвитку рекреації є якість і кількість природних рекреаційних ресурсів, то одним із найважливіших завдань є її ефективна охорона і раціональне використання [6, с. 161].

Ст. 22 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» визначає, що «рекреаційна діяльність на території національних природних парків організовується спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією парку». Однак, на сьогодні доводиться констатувати, що питання рекреаційного природокористування, включаючи, зокрема, природно-заповідні території та об'єкти, законодавчо не врегульовані. На практиці відносини між національним природним парком та користувачами, що надають рекреаційні послуги, регулюються договорами про рекреаційну діяльність. Подібні договори передбачають, що можна і, що не можна робити в кожному конкретному випадку.

Попередження рекреаційної дигресії в умовах масового стихійного відпочинку та одночасний розвиток екотуристичної рекреації населення – завдання, яке в повному обсязі стоїть перед національними природними парками. Для цього слід застосовувати відповідні обмеження, згідно із чинним законодавством, та реалізовувати заходи, які базуються на екологічному моніторингу визначення рекреаційної місткості території [5, с. 98]. Погоджуємося з Н.В. Овсянніковою, яка вважає, що на сьогоднішній день потрібне реформування таких напрямків: 1) управлінської системи – за рахунок формування ефективного

організаційно-економічного механізму управління рекреаційним потенціалом має відбуватися через нормативно-правове регулювання умов здійснення рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду; 2) напрацювання взаємозв'язків рекреаційних підприємств з адміністраціями національних природних парків – за допомогою формування єдиного координаційного органу управління, через розробку нових організаційно-правових форм реалізації рекреаційної діяльності; 3) впровадження стратегічних механізмів і методів управління, розробка методичних положень і практичних рекомендацій з організації рекреаційного господарства в межах природно-заповідного фонду [8, с. 113].

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

2. Гетьман В. Правові засади рекреаційної діяльності в національних природних парках України. URL: https://dt.ua/ECOLOGY/rekreaciya-vidpochivaye-275805_.html (дата звернення: 11.04.2020).

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

4. Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 330 від 22.06.2009 р. *Офіційний вісник України*. 2009. № 57. Ст. 1997.

5. Морозюк О. П. Екотуристична рекреаційна діяльність на територіях національних природних парків: обмеження та розрахунок оптимальної рекреаційної місткості. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : збірник наукових праць. Луцьк, 2012. № 9. С. 95–99.

6. Палій Н. І. Особливості правової охорони об'єктів рекреаційного фонду України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 30. С. 160–163.

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ІЗ ТРЕТІМИ ОСОБАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Кузьмич О.Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судочинства

Незважаючи на те, що поняття третьої особи в юридичній літературі як і в цивільному законодавстві використовується в різних значеннях, при визначенні природи третьої особи слід виходити із того, що третя особа це не абстрактна фігура, а учасник, який вже бере участь у цивільних правовідносинах. Як наслідок, при визначенні природи третьої особи слід виходити із того, що це учасник, який уже перебуває у правовому зв'язку з одним із суб'єктів взятих за основу правовідносин. Тому при визначенні природи третіх осіб слід виходити, що це є учасники, які вже вступили у відповідні цивільні правовідносини у зв'язку із чим перебувають в юридично значимому правовому зв'язку з одним

із суб'єктів цивільних правовідносин, які беруться за основу, володіють самостійними суб'єктивними правами та / або обов'язками, виступають у цивільному обороті від власного імені чи найменування внаслідок чого своїми діями чи утриманням від учинення дій можуть створювати правові наслідки для динаміки основних цивільних правовідносин.

Проте треті особи є відомими не тільки у цивільному праві. Треті особи є суб'єктами є й цивільних процесуальних правовідносин. Так, на доктринальному рівні проблематикою третіх осіб у цивільному процесуальному праві займалися такі науковці, як С.С. Бичкова, Д.М. Сібільов, О.В. Бобровник та ін. Як зауважила С.С. Бичкова, ухвалене судове рішення за результатами розгляду спору між позивачем і відповідачем може вплинути на правовий статус інших осіб, зачепити їхні свободи чи інтереси, порушити їхні права або стати підставою для пред'явлення до них регресного позову. Щоби не допустити такого, у справах позовного провадження можуть брати участь треті особи – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів. При цьому під третіми особами авторка розуміє суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу, що розглядається в порядку позовного провадження, для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів сторін [1, с. 203].

У цивільному процесі треті особи традиційно поділяють на тих, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, і тих, які таких вимог не заявляють. Водночас, під третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, розуміють передбачуваних суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, що вступають у процес між іншими сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних прав та охоронюваних законних інтересів. У свою чергу, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, – це особи, які вступають у розпочату справу на боці позивача чи відповідача з метою захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів, якщо рішення щодо справи може вплинути на їх права та обов'язки стосовно до позивача або відповідача [3, с. 10, 12]. З огляду на відмінності в процесуальному становищі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору від третіх осіб, що таких вимог не заявляють, у юридичній літературі пропонується, замість поняття третьої особи, ввести поняття «третя сторона» [2, с. 13].

Таким чином, на відміну від цивільного права в якому поняття третьої особи може використовуватися у різних значеннях у цивільному процесуальному праві поняття третьої особи використовується у значенні суб'єкта права, який не є стороною, але при цьому, з метою захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів бере участь у цивільному процесі.

Порівнюючи кожен із видів третіх осіб у цивільному процесі привертає до себе увагу те, що питання виникнення правового зв'язку з однією із сторін спірних матеріальних правовідносин є актуальним тільки для третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Це пояснюється тим, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору є вже суб'єктами спірних матеріальних правовідносин, а третіми особами стають тільки тому, що

вступають у вже розпочатий цивільний процес. При цьому виникнення правового зв'язку з однією із сторін спірних матеріальних правовідносин як критерій, який є необхідним для залучення тих чи інших суб'єктів як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, має опосередковуватися нормами матеріального права, а не процесуального. Тобто він має матеріальний характер, а не процесуальний. Це свідчить про відсутність спільних рис, які можуть поєднувати третіх осіб у цивільному праві із третіми особами у цивільному процесі. Крім того, якщо треті особи у цивільному праві мають володіти характерними для них самостійними суб'єктивними правами та / або обов'язками, природа яких залежатиме від форми їх участі у цивільних правовідносинах, то треті особи у цивільному процесі не володіють самостійними суб'єктивними процесуальними правами та обов'язками. В останньому випадку такі особи володіють загальними процесуальними правами та обов'язками, якими володіють особи, які беруть участь у цивільній справі, а якщо йдеться про третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, то також і правами та обов'язками сторони у цивільній справі.

З іншого боку, учасники, які є третіми особами у цивільних правовідносинах у цивільному процесі можуть брати участь як сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, а також треті особи, які таких вимог на предмет спору не заявляють.

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атака, 2011. 420 с.

2. Бобровник О. В. Треті особи в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 20 с.

3. Сібільов Д. М. Участь третіх осіб у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1998. 18 с.

НЕДОПУСТИМІСТЬ ПОГІРШЕННЯ СТАНОВИЩА ВИПРАВДАНОГО ТА ЗАСУДЖЕНОГО В СТАДІЇ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Кульчак Л.С.,
старший викладач кафедри судочинства

Однією з важливих і невід'ємних рис касаційного провадження є недопустимість погіршення становища виправданого та засудженого. Теоретичне обґрунтування і правова регламентація поняття заборони повороту на гірше вдосконалювались по мірі розвитку суспільства, демократії, зміцнення законності на різних етапах формування і діяльності держави. Заборона повороту на гірше означає, що при оскарженні стороною захисту вироку (чи будь-якого рішення) у вищестоящу судову інстанцію становище засудженого (виправданого) не може бути погіршено.

Заборона повороту на гірше у кримінальному процесі має не лише правовий, але і глибокий моральний аспект. З позицій етичних і моральних засад неприпустимо погіршувати становище людини у відповідь на її прохання про допомогу.

Заборона повороту на гірше була відома ще у кримінальному процесі Стародавнього Риму, де існувало поняття REFORMATIONUS IN PEJUS (поворот на гірше) і NE PEJUS (не гірше).

З приводу цього в статті 437 КПК України проголошено принцип недопустимості погіршення правового становища виправданого та засудженого, який означає, що суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання [1].

Виходячи з вимог ст. 437 КПК України, межі заборони повороту на гірше в стадії касаційного провадження кримінальної справи поширюються тільки на кваліфікацію кримінального правопорушення і міру покарання. Проте, досліджуючи це питання, можна прийти до висновку про необхідність поширення вказаної заборони і на фактичні обставини обвинувачення, а також на вирішення судом інших кримінально-правових питань, якщо цим погіршується становище виправданого та засудженого і порушується їх право на захист.

Суд касаційної інстанції вправі скасувати обвинувальний вирок, постановлений апеляційним чи місцевим судом, ухвалу апеляційного суду щодо вироку місцевого суду у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, коли з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник (ч. 2 ст. 437 КПК України). Разом з тим, як слушно зазначає Ю.П. Ковбаса, було б логічно поширити вказані вище положення закону і на інших осіб, щодо яких винесено судові рішення судом першої чи апеляційної інстанції, зокрема, на осіб, щодо яких прийнято рішення про закриття справи, про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Проте, це положення не відображено в КПК України, тому доцільно внести відповідні зміни.

В юридичній літературі спірним залишається питання про місце інституту заборони повороту на гірше в системі кримінального процесуального законодавства. Вчені по-різному оцінюють роль і місце цього інституту у вирішенні завдань кримінального провадження.

Аналіз вітчизняної кримінально-процесуальної літератури свідчить про відсутність єдності в думках авторів щодо місця заборони повороту на гірше в системі правових гарантій. Одні вчені вважають заборону повороту на гірше принципом (засадою) кримінального процесу: Р.Д. Рахунов, Л.І. Лазарєва [2], А.А. Ривлін, І.Д. Перлов, Т.М. Мірошніченко [3, с. 152–154], В.Л. Познанський; інші – процесуальною гарантією: Н.Я. Калашнікова, Є.Ф. Куцова, П.Ф. Пашкевич); а ще інші поєднуючи обидва названі підходи, вважають, що заборона повороту на гірше виступає одночасно і як засада, і як процесуальна гарантія: Я.О. Мотовіловкер, М.А. Воробейніков; і нарешті, ще одні вчені називають її правилом: П.Ф. Пашкевич, Ф.Н. Фаткуллін.

Недопустимість погіршення становища виправданого та засудженого не можна вважати засадою, адже вона є складовою частиною засади забезпечення права на захист. Правилом її також назвати не можна, оскільки, таке розуміння є надто загальним і не дає змогу встановити його правовому природу.

Цілком погоджуюся з позицією вченого В.П. Бойка, який заборону повороту на гірше вважає процесуальною гарантією. Заборона повороту на гірше є лише конкретним елементом, одним із засобів реалізації засади забезпечення права обвинуваченого на захист, а тому не може виступати загальним, керівним положенням, що є характерною ознакою будь-якого принципу кримінального процесу [4, с. 504–512]. Враховуючи вище викладені положення, вважаю, що заборона повороту на гірше є суттєвою складовою права обвинуваченого на захист і гарантією свободи оскарження вироків.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-17. Редакція від 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Лазарева Л. И. Недопустимость поворота к «худшему» как одна из гарантий свободы обжалования приговора. *Сов. государство и право*. 1978. № 4. С. 106–109. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=189246>.

3. Мірошніченко Т. М. Поняття принципів і проблем реалізації прав особи у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні* : до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини і основних свобод : матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. Ч. 2 / за ред. С. І. Панова. Харків : Національна юридична академія України імені Я. Мудрого, 2000. С. 152–154.

4. Бойко В. П. Основні риси касації в світлі нового кримінально-процесуального законодавства України. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2004. Вип. 39. С. 504–512.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В ПОРЯДКУ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Логвінова М.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судочинства

Однією з істотних новел Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) в редакції від 03.10.2017 р. № 2147-VIII є запровадження в систему цивільного судочинства спрощеного позовного провадження.

Спрощене позовне провадження можна визначити як особливу форму розгляду та вирішення цивільних справ, яка ґрунтується на добровільному підході в його застосуванні, має певні процесуальні правила, відмінні від загального позовного порядку розгляду цивільних справ.

Аналіз сучасних наукових підходів до нового різновиду позовного провадження та узагальнення матеріалів судової практики за останні два роки, дозволили автору сформулювати наступні тези:

1. Основними ознаками спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві є: 1) особлива (спеціальна) процесуальна форма, що зумовлена потребами оптимізації цивільного судочинства; 2) добровільність застосування заінтересованими особами; 3) передбачені цивільним процесуальним законом особливі критерії допуску цивільних справ до розгляду в спрощеному провадженні: безспірність вимог та малозначність / незначної складності справи; 4) спеціальний режим застосування доказів (документарне провадження, неможливість застосування інституту забезпечення доказів). Особливості дії принципу змагальності у справах спрощеного позовного провадження проявляються зокрема в: обмеженні кола доказів; розгляді справи на підставі письмових пояснень, викладених у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з викликом учасників справи – заслуховування судом усних пояснень сторін та показань свідків; у відсутності судових дебатів; 5) особливий порядок перегляду судових рішень, що ухвалюються за результатами розгляду справи за спрощеною процедурою.

2. Спрощене провадження є ефективним засобом прискорення судового розгляду цивільної справи та необхідним елементом переходу до електронного судочинства. При цьому в порядку спрощеного провадження зменшуються можливості для зловживання процесуальними правами сторонами по справі та штучного затягування процесу вирішення справи по суті. Водночас є ряд відкритих питань, що вимагають свого вирішення. Зокрема, це стосується уточнення положень ч. 4 ст. 19, ст. 274 ЦПК щодо більш детального розмежування малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є як найшвидше вирішення справи. Також вимагають уточнення законодавчі положення щодо вирішення питання про призначення експертизи в порядку спрощеного провадження без переведення такого провадження в загальне позовне та без ускладнення процедур, передбачених у порядку спрощеного провадження. Цього можна досягти за рахунок з'ясування необхідності призначення судової експертизи та уточнення кола питань для неї в письмовому порядку, тобто через клопотання або заперечення у передбачених ст. 182 ЦПК процесуальних заявах та документах.

3. Серед суддів судів апеляційної інстанції дискусійним видається питання стосовно того, в якому процесуальному документі зазначати про спрощений порядок розгляду цивільної справи. Одні судді визначають процедуру розгляду справи за правилами спрощеного провадження в ухвалі про відкриття провадження у справі, інші – в ухвалі про закінчення підготовки до апеляційного розгляду та призначення справи до розгляду. При цьому ухвала про відкриття апеляційного провадження у справі направляється сторонам, у той час як ухвала про закінчення підготовки до апеляційного розгляду сторонам не направляється. У такій ситуації видається за доцільне встановити єдиний підхід в цьому питанні та визначитися, в якому саме процесуальному документі необхідно зазначати про апеляційний розгляд справи в порядку спрощеного провадження.

4. Національне законодавче обмеження права на касаційне оскарження судових рішень в малозначних справах саме по собі не порушує п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вказаний механізм переслідує мету розвантаження суду касаційної інстанції та прискорення розгляду окремих категорій справ в межах інстанційних циклів цивільного судочинства. Наведений підхід відповідає світовій практиці та узгоджується із положеннями Рекомендації R (95) 5 від 07.02.1995 року Комітету міністрів державам-членам щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних і торговельних справах. В окремих випадках він сприяє забезпеченню однакового застосування правових норм судами, коли касаційна скарга містить питання, що мають фундаментальне значення. При цьому аналіз практики застосування Верховним Судом положень п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК свідчить про наявність суперечливих підходів у розумінні таких категорій як «фундаментальне значення правового питання», «значний суспільний інтерес», «винятковість значення для учасника справи». Такий стан речей обумовлює потребу у виробленні рекомендаційних роз'яснень на рівні Пленуму Верховного Суду з метою формування уніфікованих підходів до застосування положень цивільного процесуального законодавства під час вирішення питання про відкриття касаційного провадження й, відповідно, дотримання вимог принципу правової визначеності.

5. Для ефективного розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження та уникнення порушення процесуальних норм, слід підтримати висловлені науковцями бачення щодо необхідності внесення змін до ЦПК в частині розширення повноважень судді. Зокрема, доцільно надати судові право: 1) за наявності клопотання позивача та з урахуванням заперечень відповідача вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження щодо тих категорій справ, які визначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК; 2) в певних випадках за клопотанням сторін чи з власної ініціативи переходити зі спрощеного позовного провадження в загальне; 3) в разі необхідності викликати учасників справи для вирішення процесуальних питань щодо підготовки справи до розгляду по суті, тобто проводити підготовче засідання.

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВОДНІ ОБ'ЄКТИ, ВІДНЕСЕНІ ДО КАТЕГОРІЇ ЛІКУВАЛЬНИХ

Махно Н.В.,
аспірантка кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Аналіз чинного законодавство України дає підстави для висновку, що перелік порушень вимог законодавства у сфері використання та охорони водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, є невичерпним та має різногалузеву прописку. Водний кодекс України передбачає, що порушення водного за-

конодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України ч. 1 ст. 110 Водного кодексу України. Це стосується, насамперед, поверхневих водних об'єктів (соляні озера (лимани)) загальнодержавного значення, які мають природне походження, та які включені до відповідного переліку. Частина 1 ст. 104 Водного кодексу України закріплює положення про те, що охорона водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, здійснюється в порядку, встановленому для санітарної охорони курортів.

Оскільки підземні лікувальні води підпадають під регулювання також і законодавства про надра, та включені до переліку корисних копалин, частиною 1 ст. 65 Кодексу України про надра передбачається можливість притягнення винних осіб до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової і кримінальної відповідальності за порушення законодавства про надра. Загальний перелік правопорушень у сфері надрових відносин встановлений ч. 2 ст. 65 Кодексу України про надра.

Кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля визначена Кримінальним кодексом України. Ч. 2 ст. 240 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Води, у тому числі і лікувальні, відносяться до корисних копалин загальнодержавного значення, тому виступають об'єктом даного злочину.

Адміністративна відповідальність встановлена Кодексом України про адміністративні правопорушення, і у випадку порушень законодавства про водні об'єкти, віднесені до категорії лікувальних, може кваліфікуватись за ст. 57–59, 60 цього кодексу.

Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення настає за вчинення дисциплінарного проступку під час виконання трудових обов'язків працівника, який порушує екологічне законодавство.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок понести несприятливі наслідки майнового характеру, що передбачені санкціями правових норм або у договорі. У розглянутих нами відносинах можуть застосовуватись: Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного від 20 липня 2009 року № 389 та Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29 серпня 2011 року № 303. На підставі аналізу цих Методик можна виявити особливості розрахунку розмірів збитків, заподіяних лікувальним водним об'єктам. Насамперед, Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами не застосовується до підземних (у тому числі лікувальних вод), які не включені в перелік мінеральних ресурсів щодо яких визначені базові ставки збитків (Додаток 1 до Методики). У цьому додатку, однак, визначена базова ставка щодо лікувальних

грязей, яка, щоправда, є одною з найнижчих і становить 0,96 м. з. пл. / т; куб. м; кг. Таким чином, ця Методика не враховує лікувальну цінність відповідних ресурсів, а лише їх економічне значення в порівнянні з іншими корисними копалинами (нафтою, газом тощо). Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, у формулі розрахунку розмірів збитків включає коефіцієнт, який залежить від категорії водного об'єкта. Ці коефіцієнти закріплені в Додатку 2 до Методики, серед яких коефіцієнт для підземних мінеральних вод є найвищим (5,0).

На основі проведеного дослідження можна зробити узагальнення, що інститут юридичної відповідальності за порушення законодавства про водні об'єкти, віднесені до категорії лікувальних, потребує удосконалення. Насамперед, це стосується посилення кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності за порушення режиму використання та охорони водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних; необхідності формування самостійних складів злочинів та адміністративних правопорушень, які б були достатньою підставою для притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері використання та охорони водних об'єктів, що віднесені до категорії лікувальних.

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА ТА ЗЛОЧИННІСТЬ

Медицький І.Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права

Україна, позиціонуючи себе як рівноправного партнера у стосунках із міжнародною спільнотою, прийняла на себе чисельні зобов'язання із протидії різновидам злочинності, які визначають її сучасні риси в усьому світі. Безперечно, негативні результати у справі стримування криміналітету будуть мати довготривалі негативні наслідки у вигляді погіршення її міжнародного іміджу, що, врешті-решт, визнається і національними органами влади. Іміджеві заходи юридичного спрямування містяться у цілій низці актів чинного законодавства: Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року; Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року; Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції; Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року; Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року.

Сучасний стан речей свідчить, що криміногенна ситуація у державі продовжує залишатися потужним дестабілізуючим чинником, перепорою на шляху встановлення та розвитку добросусідських стосунків із цивілізованими державами, завдаючи шкоди іміджеві України та тягнучи за собою конкретні не-

сприятливі наслідки у вигляді нереалізованих програм. Нижче наведено дані міжнародних рейтингів, що засвідчують необхідність актуалізації зусиль України у боротьбі з:

- *організованою злочинністю*. Станом на 2019, 2018, 2017 і 2016 роки Україна посідала, відповідно, 150-те, 152-те, 154-те і 156-те місця зі 163 позицій за міжнародним рейтингом найбезпечніших для життя країн Global Peace Index. У цьому рейтингу 2019 р. Україна посіла позицію між Північною Кореєю і Суданом. Для порівняння: 2015 р. наша держава посідала 152-те місце, 2014 року – 144-те, з 2010-го до 2013 року – 120-те, 2009 року – 118-те. Можна констатувати тенденцію до підвищення рівня небезпеки для життя людей в Україні [2, с. 61];

- *злочинами терористичного спрямування*. У міжнародному рейтингу Global Terrorism Index у 2015 р. Україна посідала 12 місце з індексом 7,2, П'яте місце за кількістю жертв одного теракту серед найбільш небезпечних країн (Ірак, Нігерія, Сирія, Південний Судан) через збитий літак Malaysia Airlines, де загинули 298 осіб [6, с. 383]. У 2019 р. Україна поліпшила свої позиції у рейтингу Global Terrorism Index, посівши 24-ту позицію із 163 держав із показником 5,547 бали з 10 (найвища оцінка – 0) [4];

- *корупцією*. За результатами дослідження, проведеного аудиторською компанією Ernst&Young, Україна опинилася на першому місці за рівнем корупції серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (ЕМЕІА). 51% респондентів, які брали участь у дослідженні EY Fraud Survey, досі вважають проблему хабарництва та корупції актуальною. 27% опитаних заявляють, що в бізнес-середовищі їхніх країн хабарництво є прийнятним засобом для отримання контрактів, включаючи 14% респондентів із Західної Європи [5];

- *відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом*. За даними Базельського індексу протидії легалізації (AML), розробленого Базельським інститутом управління, можна з'ясувати ризики відмивання коштів та фінансування тероризму 129 країн світу. Так 64% країн (83 / 129) у рейтингу 2018 р. мають оцінку ризику 5,0 або вище. Ці країни визначають як такі, що мають значний ризик відмивання коштів та фінансування тероризму. Середній рівень ризику у 2018 р. становить 5,63. Україна, згідно з вказаним рейтингом, належить до держав з високим рівнем ризиків у відмиванні грошей. Як стверджують експерти Базельського інституту управління, за останні сім років країни з високим рівнем ризику відмивання коштів та фінансування тероризму мають деякі особливості: слабкі державні інститути, політичні права та верховенство права; низький рівень фінансової/політичної прозорості; обмеження свободи преси; відсутність ресурсів для управління фінансовою системою; переважно готівкові економіки; високий рівень контрабанди та нелегальної торгівлі (наркотики, люди, продукція тваринного світу тощо) [3, с. 43];

- *порушенням інтелектуальної власності*. Згідно з даними Business Software Alliance, у 2017 р. 37% програмного забезпечення, встановленого на комп'ютерах по всьому світу, все ще було не ліцензованим, що спричинило \$ 46,3 млрд глобальних комерційних втрат. Україна перебуває в ТОП-25 країн із найвищим рівнем цифрового піратства: чотири з п'яти (80%) програмних компонентів на українських комп'ютерах встановлені нелегально [1].

1. Білоус К. Чому піратство збільшує експорт фільмів. URL: <https://voxukraine.org/uk/chomu-piratstvo-zbilshuye-eksport-filmiv/> (дата звернення: 17.01.2020).
2. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 60–71.
3. Венгерська Н. С., Удодова Я. В., Куценко В. І. Особливості боротьби з відмиванням грошей: міжнародний та національний рівні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 41–48.
4. Global terrorism Index 2019. Measuring the impact of terrorism. URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf> (дата звернення: 17.01.2020).
5. Україна очолила міжнародний рейтинг корупції. URL: <https://tyzhden.ua/News/189755> (дата звернення: 07.01.2020).
6. Щурко О. М. Динаміка образу України в міжнародних рейтингах (2014–2016 рр.). *Гілея : науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 382–386.

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕДУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЛЬГІЇ

Микитин Ю.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права

Основи правової політики Бельгії, в тому числі, кримінально-процесуальної політики, закріплені в Конституції Бельгії в редакції від 17 лютого 1994 р. з подальшими змінами і доповненнями [1]. Характерно, що після вступу цієї країни до ЄС у 1995 р. у ст. 34 Конституцію Бельгії було закріплено, що здійснення визначених повноважень може бути покладено договором або законом на установи міжнародного публічного права [2]. Тобто це свідчить про безумовний вплив джерел права ЄС.

Основи кримінально-процесуальної політики Бельгії знайшли своє відображення, зокрема, у ст. 12–15, 146, 148–151, 159 Конституції цієї країни-члена ЄС.

Аналіз положень Конституції Бельгії дає можливість виокремити наступні принципи кримінально-процесуальної політики цієї країни, закріплені в основному законі:

- 1) гарантованість особистої свободи. Ніхто не може піддаватися переслідуванню, окрім як в передбачених законом випадках і визначній формі. Крім випадків затримання на місці вчинення злочину, ніхто не може бути заарештований, інакше як в силу мотивованого рішення судді, пред'явленого в момент арешту або не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання (ст. 12);
- 2) непорушність права на судовий захист. Ніхто не може бути позбавлений проти своєї волі судового захисту, визначеного для особи законом (ст. 13);
- 3) законність. Жодне покарання не може бути встановлено чи засто-

совано, інакше ніж на підставі закону (ст. 14), а будь яке судове рішення має ґрунтуватися на законі (ст. 146);

4) недоторканість житла. Проведення обшуку може відбуватися виключно у передбачених законом випадках і у визначені формі (ст. 15);

5) відкритість судового провадження. Засідання судів є публічні, якщо це не загрожує правопорядку чи дотриманню моральним норм. Рішення про закритий судовий розгляд щодо політичних злочинів і злочинів преси може бути прийнято тільки одностайно (ст. 148). Будь яке судове рішення оголошується у відкритому судовому засіданні (ст. 149);

6) участь народу у здійсненні правосуддя через суд присяжних. Суд присяжних передбачений у всіх кримінальних справах, політичних злочинах і злочинах преси, за винятком деліктів, що пов'язані з расизмом або ксенофобією (ст. 150);

7) незалежність суду і прокуратури при здійсненні своїх повноважень. Судді незалежні при здійсненні своїх судових повноважень. Також прокурор незалежний при проведенні індивідуальних розслідувань і кримінального переслідування незалежно від повноважень профільного міністра здійснювати координацію цього напрямку та надавати обов'язкові вказівки щодо кримінальної політики, в тому числі, стосовно досудового розслідування (ст. 151).

Характерно, що незалежність суду і прокуратури забезпечується через єдину Вищу раду правосуддя. Структурно даний орган складається з двох колегій (франкомовної і голандомовної), які, у свою чергу, на паритетних засадах включають однакову кількість суддів і службовців прокуратури. Тобто Вища рада правосуддя Бельгії є органом, який поширює свої повноваження на відбір, підготовку, частково призначення на посади, організацію функціонування, нагляд за діяльністю, в тому числі, здійснення дисциплінарних проваджень, як щодо суддів, так і прокурорів. Вбачається, що такий досвід може бути цікавим для України для проведення комплексних реформ, «перенавантаження» судової системи і органів прокуратури;

8) преюдиційний принцип. Трибунали і суди застосовують загальні, регіональні, провінційні і місцеві (на рівні комуни) рішення тільки у тому випадку, якщо вони відповідають закону (ст. 159) [1].

Висновки:

1) основи кримінально-процесуальної політики Бельгії закладені в Конституції Бельгії;

2) конституційні принципи кримінально-процесуальної політики Бельгії зазнали модернізації після вступу цієї країни в ЄС;

3) досвід закріплення і реалізації окремих конституційних принципів кримінально-процесуальної політики Бельгії, зокрема незалежність суду і прокуратури при здійсненні своїх повноважень, може бути цінним для України.

1. Belgian Constitution. URL: https://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf (дата звернення: 25.01.2020).

2. Конституция Бельгии от 17 февраля 1994 г. (консолидированный текст). URL: <https://www.krugosvet.ru/node/42737> (дата звернення: 25.01.2020).

ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ ДОБРОСУСІДСТВА (ПРАВА СУСІДСТВА)

Мироненко І.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

У чинному українському законодавстві правове регулювання сусідських відносин в основному представлено положеннями глави 17 «Добросусідство» ЗК України. Визнання «добросусідства» («права сусідства») правовим інститутом породжує питання про його загальні засади (принципи). Їх слід розглядати як похідні від принципів щодо здійснення суб'єктивних прав. Наукові дослідження з даного питання здійснювали П.Ф. Кулинич [1], А.М. Мірошніченко [2, с. 279–280]. І.Б. Новицький [3] та ін.

Зважаючи на зміст сусідських відносин, цивілістичне походження і майнову природу права сусідства, а також приватноправовий характер сусідських відносин, принципи сусідського права (добросусідства) слід розглядати як похідні від принципів щодо здійснення суб'єктивних прав, насамперед – речових.

На нашу думку, з огляду на викладене вище можна виділити наступні принципи інституту права сусідства (добросусідства):

- непорушність меж земельної ділянки та збереження *межових знаків*. Це один з найголовніших принципів в даній сфері, оскільки чітке розмежування сусідніх земельних ділянок та встановлення межових знаків – це передумова для налагодження дійсно добросусідських відносин, оскільки усуваються передумови для виникнення спорів щодо фізичних (просторових) меж при здійсненні прав на земельні ділянки та користування ними;

- *правомірність здійснення допустимого опосередкованого сусідського впливу*. Сама суть сусідських відносин полягає в тому, що використання однієї земельної ділянки обумовлює певний ефект (як правило – негативний) на можливість користування іншою ділянкою. Уникнути існування таких впливів навіть за нормальної експлуатації сусідньої земельної ділянки неможливо [4, с. 138]. Тому на сьогодні загалом визнано неможливим повністю ізолювати певне володіння від сусідського впливу та визнано правомірним здійснювати такий вплив за умови його допустимості, тобто якщо він не виходить за встановлені межі [5, с. 223–224].

- *заборона недопустимого впливу на сусідні володіння*. Поряд з визнанням правомірності допустимого впливу на сусідні володіння, що передбачає обов'язок особи такий вплив терпіти, їй надається право забороняти сусідський вплив, що перевищує визначені межі. Це проявляється в існуванні положень права сусідства, які: надають право усувати недопустимий сусідський вплив (ст. 103 ЗК України); надають право вживати превентивних заходів для запобігання такому впливу (ст. 104 ЗК України);

- *забезпечення врівноважування інтересів (потреб) суб'єктів сусідських відносин*. Традиційна концепція регулювання сусідських відносин передбачає створення системи детальних правил, покликаних фізично розділити сусідську

власність (визначаються відстані між спорудами, стінами, деревами тощо, допустимі рівні шуму та ін.). Практика вказує, що при врегулюванні сусідських конфліктів доводиться керуватися не конкретними нормами, а загальними принципами (зокрема справедливості, добросовісності та розумності). Тому при оцінці правомірності сусідського впливу визначальну роль буде відігравати наявність достатнього інтересу в діях особи та його значимість;

- *обов'язковість взаємної поваги та співпраці власників та користувачів сусідніх володінь*. Взаємна повага сусідів передбачає необхідність врахування при здійсненні свого права чужого інтересу і є проявом добросовісності. Співпраця сусідів необхідна при об'єктивній потребі об'єднання їх зусиль при реалізації прав на землю та для захисту взаємних інтересів.

1. Кулинич П. Ф. Право добросусідства за земельним законодавством України. *Земельне право України*. 2006. № 1. С. 25–33.

2. Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. 678 с.

3. Новицкий И. Б. Общие пределы пользования смежными участками (Вторжение в соседскую сферу). *Право и жизнь*. 1924. Кн. 7 / 8. С. 10–21.

4. Халабуденко О. А. Имущественные права. Кн. 1 : Вещное право. Кишинев : Междунар. независимый ун-т Молдовы, 2011. 305 с.

5. Маттеи У., Суханов Е. А. Основные положения права собственности. Москва : Юристъ, 1999. 384 с.

СПОСОБИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВІДНОСИН

Мороз Г.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Спонукальною силою, мотиватором та найважливішим стимулом певної моделі поведінки виступають інтереси. Критерієм соціальної прийнятності екологічного законодавства є його здатність до ефективної охорони публічних та індивідуальних інтересів у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища. Гармонізація державних, громадських, індивідуальних і підприємницьких інтересів повинна стати визначальною ідеєю і спільною метою держави і громадянського суспільства в сфері екологічної політики та права [1, с. 83]. Безпосередня реалізація таких намірів є непростим завданням, з огляду на особливості екологічного права, а саме притаманне для даної галузі стремління до узгодження різнонаправлених, часто суперечливих, завідомо гостро конкуруючих інтересів його суб'єктів. По суті, весь механізм правового регулювання екологічних відносин повинен спрямовуватись на забезпечення інтересів окремої людини та всього суспільства загалом, при цьому усіх

об'єднує фактично єдина ціль – збереження природних основ свого існування. Щоб даний механізм був ефективним, слід ставити питання про формальну визначеність публічного та, безумовно, й інших видів інтересів.

З метою недопущення саморуйнування суспільства, важливо попереджати виникнення дисбалансу інтересів, забезпечувати їх співіснування і розумне співвідношення. Найбільш ефективним інструментом для цього є право. Цінніше призначення екологічного права, що відображає поєднання та втілення в ньому різного роду інтересів, визначає та зумовлює його сучасні цілі, тенденції розвитку [2, с. 40].

В ідеалі «позитивні» (законні) інтереси повинні знайти свою «підтримку» в праві, відображатись в одних нормах, захищатись в інших. Водночас, розуміємо, що правовим регулюванням неможливо охопити всі інтереси, тобто на пряму відобразити їх у праві.

Найбільш типовою та зручною формою закріплення інтересів є надання їм форми суб'єктивного права, що вносить визначеність в засоби і способи їх забезпечення та захисту. У випадку трансформації інтересу у суб'єктивне юридичне право, саме інтерес буде визначати характер заходів, необхідних для його досягнення. З іншої сторони суб'єктивне право визначаємо як засіб (механізм) реалізації інтересу, позаяк інтереси не охоплені правом, не визнані в об'єктивному і суб'єктивному праві, тобто жодним чином не відображені у праві, приречені залишитись незабезпеченими. Разом з тим, формалізація інтересу у якості суб'єктивного права – це тільки один із можливих способів юридичної інституціоналізації інтересів в екологічному праві. Багато потреб та інтересів суспільства й держави так і не набувають свого прямого нормативно-правового закріплення, залишаючись при цьому нереалізованими у відповідних правовідносинах. Причиною цього є низька організація та ефективність нормотворення.

Загалом, виокремлюють три варіанти деталізації існування інтересів у правовому полі. По-перше, коли окремий інтерес повністю відображається в праві, що спонукає до закріплення його в конкретних нормах – відображення охоронюваних законом інтересів в об'єктивному праві (наприклад, на рівні принципових положень галузі. – *Авт.*). По-друге, інтереси закріплюються і відображаються через суб'єктивні права. Проте може виникнути ситуація, коли інтерес повністю знаходить свою «підтримку в праві», відображається в одних нормах і захищається низкою інших, але в повній мірі реалізуватись не може, тому що знаходиться в обмеженому поєднанні з іншими законними інтересами різних суб'єктів права. По-третє, ситуація, коли інтерес із самого початку існує поза правом, або не повністю ним закріплюється, або є зафіксованим у праві, але в недостатньому чи небажаному для суб'єкта ступені [3, с. 64].

На рівні концептуальних уявлень можна вважати, що повноцінне відображення всієї палітри інтересів в соціальному та правовому бутті можливе через процес їх інституціоналізації. У літературі підкреслено, що інституціоналізація екологічних інтересів має розглядатись як сукупність правових явищ, до яких належать правосуб'єктність, система правових заходів, прийомів, механізмів, державно-правове регулювання, правовий захист, юридична відпо-

відальність та ін. [4, с. 548]. На прикладі природоохоронного законодавства М.І. Васильєва виділяє декілька способів формалізації екологічних інтересів, в яких у тій чи іншій мірі переважають особливості різних елементів класичної тріади: 1) дозволи, правомочності (з рос. – дозволения), які стосуються виключно громадян та громадських об'єднань – тобто їх можливості, які входять в зміст правосуб'єктності у правовідносинах з реалізації екологічних прав; 2) зобов'язання – обов'язкові до виконання приписи, адресовані державним органам, господарюючим суб'єктам, громадянам та їх об'єднанням; 3) заборони [5, с. 60–61]. У даному випадку йдеться про екологічний інтерес, який за характером здебільшого розглядається в якості публічного інтересу. Набагато складнішим є механізм інституціоналізації й інших, не лише суто екологічних інтересів, що виникають в процесі реалізації екологічних та пов'язаних із ними відносин. Відображення інтересу в нормах приватного права об'єктивно простежити неможливо. Під відображенням, скоріше, мається на увазі інтуїтивне відчуття. У цьому випадку доречно згадати диспозитивний цивілістичний принцип *infavorem* – дозволено все, що не заборонено законом, завдяки якому носій інтересу здатен його реалізовувати самостійно, не будучи залежним від рамок правового поля. Фактично, інтерес спонукає особу до його реалізації, а реалізація інтересу виливається в правовідносини, які вже передбачають суб'єктивне право та обов'язок, врегульовані нормою приватного права, якою опосередкований і завдяки якій охороняється приватний інтерес [3, с. 68–69]. Якщо інтерес (екологічний, економічний, майновий чи інший) не втілений напряму в правових приписах, проте за своїми властивостями та характеристиками відповідає основним принципам положенням галузі та забезпечується потенціалом об'єктивного права, вписується в базові критерії розвитку соціуму, держави, то такий інтерес має ознаки «охоронюваного законом інтересу», а отже підлягає визнанню, охороні та захисту.

1. Васильєва М. И. Правовое обеспечение экологической политики. Приоритетные направления. Москва : Институт стойчивого развития Общественной палаты Российской Федерации ; Центр экологической политики России, 2011. 90 с.

2. Кобецька Н. Р. Правовий режим використання природних ресурсів: поняття, особливості. *Екологічне право України*. 2016. № 3–4. С. 37–43.

3. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 430 с.

4. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.

5. Васильєва М. И. О методах, средствах и способах правового регулирования экологических отношений. *Экологическое право*. 2009. № 2 / 3. С. 56–67.

ІННОВАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ

Олійник О.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

Динаміка соціально-економічного зростання розвинених країн в останні роки свідчить про активізацію уваги до інноваційної сфери та широкого залучення напрацювань науково-технічного прогресу. Насичення економіки країни результатами інноваційної діяльності є одним з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні, які закріплені на законодавчому рівні і передбачають спрямованість на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [1].

Парадигма сучасного інноваційного розвитку сфери господарювання вимагає істотних перетворень правової, фінансової, матеріально-технічної підтримки. Тому, абсолютно зрозумілою виглядає увага науковців, теоретиків, практиків до інноваційної діяльності та її проявів. Наукові дослідження у зазначеній сфері представлені у роботах відомих представників науки господарського та цивільного права Ю.Є. Атаманової, О.А. Беяневич, А.І. Бобкової, О.М. Вінник, Д.В. Задихайла, О.Р. Зельдіної та багатьох інших. Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та права ЄС став предметом окремого дисертаційного дослідження Д.І. Адамюка [2]. Разом з тим, різноманітність проявів інновацій, форм здійснення інноваційної діяльності, особливості суб'єктного складу досліджуваних відносин тощо дають підстави зробити висновок про актуальність наукових досліджень у зазначеній сфері й надалі.

У контексті зазначеного важливою постає проблематика визначення інновації як правової категорії та проведення порівняльно-правового аналізу з категоріями, суміжними їй, мова йде, насамперед, про інноваційний продукт та інноваційну продукцію. Проаналізовані та об'єктивно сформульовані висновки щодо правової сутності перелічених явищ в подальшому сприятимуть спрощенню їх реалізації на практиці, підвищення конкурентоспроможності відповідної продукції, створять належні передумови для ефективного захисту.

Сучасна наука містить достатньо багато підходів до визначення інновацій, які в кінцевому вигляді можна звести до широкого і вузького. Широке розуміння категорії «інновацій» не обмежується рамками юриспруденції, а передбачає можливість їх залучення та прояву у різних аспектах життєдіяльності. З цієї точки зору інновації розглядаються як, «...прибуткове використання ідей, коли будь-які новаторські результати творчої інтелектуальної праці затребуються ринком і здатні нарощувати капітал [3, с. 25]. Вузький підхід до розуміння інновацій обмежується галузевою спрямованістю їх створення чи функціонування.

Ю.Є. Атаманова розглядає інновації як впроваджений суб'єктом господарювання у виробничий процес відповідно до інноваційного проекту результат інтелектуальної, в тому числі наукової та науково-технічної, діяльності, який оформлено в установленому законом порядку як об'єкт права інтелектуальної власності та доведено до рівня інноваційного продукту зі здійсненням науково-дослідних та/або дослідно-конструкторських робіт і виготовленням дослідних зразків, пробних партій продукції та/або запровадженням експериментального виробництва [4, с. 9]. Норми ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» розкривають інновацію як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Інноваційний продукт є результатом науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність» [5].

Застосування такої законодавчої ознаки як «новостворені (застосовані)» щодо інновацій дає підстави виокремити таку їх характеристику як кінцевий та реалізований (впроваджений) результат інноваційної діяльності. Водночас, інноваційний продукт, згідно поданого вище законодавчого визначення, також розцінюється як результат інноваційної діяльності. Таким чином, виникає проблема встановлення співвідношення між двома ключовими категоріями інноваційного права. Для того, щоб об'єкт інноваційної діяльності набув статусу інноваційного продукту, він має відповідати вимогам ст. 14 Закону України «Про інноваційну діяльність» [5], аналіз яких дає підстави зробити висновок, що в основі інноваційного продукту лежить об'єкт права інтелектуальної власності. Серед ознак інноваційного продукту, що виділяють в науковій літературі, є наукоємність, новизна, суспільна корисність, прогресивність, промислова придатність, конкурентоздатність, наявність підтверджених виключних прав на об'єкт інтелектуальної власності, універсальність [2, с. 108–109].

Подібні ознаки (новизна або істотне вдосконалення, покращення структури і якості виробництва чи соціальної сфери, практичне впровадження тощо) є характерні й для інновацій, одна вказана категорія є ширшою і її можна розглядати родовою по відношенню до інноваційного продукту. Поняття інновації розповсюджується на новий продукт або послугу, спосіб їх виробництва, нововведення у фінансовій, науково-дослідницькій та інших сферах, будь-яке інше вдосконалення, яке забезпечує економію витрат або створює умови для такої економії та є такими, що введені у ринковий обіг.

У цілому, аналізуючи законодавчі підходи в сфері інноваційної діяльності відзначаємо недосконалість формулювання дефінітивної складової, що спричиняє проблеми правового розмежування її основоположних категорій.

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 15.04.2020 р.).

2. Адамюк Д. І. Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Національний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 207 с. URL: file:// E:/ Адамюк%20Д.І.%20Інноваційний%20продукт%20(дисертація).pdf (дата звернення: 23.03.2020 р.).

3. Сімсон О. Е. Інноваційне і креативне право: Право знань і творчості : монографія. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 264 с.

4. Атаманова Ю. Є. Основні проблеми системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 р. Харків, 2009. 23 с.

5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 15.04.2020 р.).

ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ І НІМЕЧЧИНИ

Остап'як М.М.,
аспірант кафедри цивільного права

Цивільний процесуальний кодекс Німеччини (Zivilprozessordnung), як і ЦПК України не містять визначення «спрощеного позовного провадження». Проте, норми цих кодексів зазначають про можливість розгляду відповідних категорій справ у спрощеному судовому порядку. ЦПК Німеччини включає два процесуальні механізми розгляду цивільних справ у суді в порядку спрощеного провадження. Перший передбачений § 495 а ЦПК Німеччини, який регулює провадження у малозначних справах. Окрім того, у нормах ЦПК Німеччини закріплено європейську процедуру розгляду справ з невеликою ціною позову, запроваджену Регламентом (ЄС) № 861 / 2007 від 11.07.2007 р. [1, с. 121]. Останній механізм застосовується в цивільних та комерційних справах транскордонного характеру, ціна позову яких не перевищує 5 000 євро (з виключенням справ, зазначених у ст. 2 даного Регламенту) [2].

Відповідно до § 495 а ЦПК Німеччини, суд може на власний розсуд вирішити, чи здійснювати розгляд справи за правилами спрощеного провадження, якщо сума позову не перевищує 600 євро [3]. Український законодавець апriori визначає цивільні справи як малозначні, якщо ціна позову не перевищує 210 200 грн (7 055 євро), та передбачив можливість для суду кваліфікувати справу як малозначну, якщо вартість позову вище 210 200 грн, але не перевищує 525 500 грн (17 638,02 євро) [4].

ЦПК Німеччини надав можливість реєстрування позовну заяву усно в приміщенні місцевого суду (Amtsgerichte), розгляд справи відбувається письмово (без виклику сторін), однак на вимогу сторони, суд зобов'язаний розглядати справу усно [5]. ЦПК України передбачає подання позову в загальному порядку, а розгляд справи судом зазвичай відбувається за матеріалами справи без ви-

клику сторін. Сторони мають право клопотати про розгляд справи за їх участі, проте суд проводить таке засідання тільки за необхідності, відповідно до норм процесуального права України, а не у силу вимоги сторони як це має місце у Німеччині. У цивільному судочинстві Німеччини отримання доказів у справі, яка розглядається в порядку спрощеного провадження є гнучким, позаяк, суди уповноважені отримувати показання свідків не лише в письмовій формі, але й в телефонному режимі [5]. Натомість судочинство України у спрощеному провадженні обмежує участь експертів.

ЦПК Німеччини забороняє в апеляційному порядку оскаржувати справу, ціна позову в якій менша 600 євро, за винятком, якщо апеляція була дозволена рішенням суду першої інстанції або справа має принципове значення для вдосконалення законодавства та забезпечення єдиного прецедентного права [4]. ЦПК України забороняє касаційне оскарження справи, яка розглядалася у порядку спрощеного провадження, за винятком, якщо справа, має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу. Тобто, у національному законодавстві є більше можливостей для оскарження рішення по справі, яка розглядалася у спрощеному порядку.

Як висновок, український законодавець надає суду значно ширші повноваження щодо віднесення справи до категорії малозначних та можливості розгляду малозначної справи у письмовому провадженні. Натомість ЦПК Німеччини у своїх нормах намагається зменшити дискреційні повноваження суду у малозначних справах. Для оптимального збереження балансу між спрощенням судового провадження та ефективності розгляду справи відповідно до принципів цивільного судочинства, можна перейняти практику судів Німеччини, де показання сторін суд може отримувати засобами мобільного зв'язку.

1. Панич Н. Ю. Малозначні справи згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК України у порівнянні з § 495 а ЦПК Німеччини і ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861 / 2007 : чи вдалась реформа? *Малозначні спори : європейський та український досвід вирішення* : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 120–133.

2. Regulation (EC) № 861 / 2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02007R0861-20170714>.

3. Code of Civil Procedure Germany from 1 January 1980. Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

4. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/sp:wide#n8795>.

4. Smallclaims – Germany. *European Judicial Network in civil and commercial matters*. 2019. URL: https://e-justice.europa.eu/content_small_claims-297-de-en.do?member=1.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ТИПУ «КУРОРТОПОЛІС ТРУСКАВЕЦЬ»

Петровська І.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права

Вільна економічна зона (надалі – ВЕЗ) – це частина території держави, на якій встановлено вільний режим для іноземних інвестицій і пільгові економічні умови (податкові та митні пільги, сприятливий валютний режим, особливості трудового законодавства та ін.) [1, с. 253; 2]. Вони створюються як у розвинутих країнах, так і у країнах з перехідною економікою.

Загалом, метою їх створення є активізація інвестиційної діяльності та залучення іноземних технологій, валютних ресурсів, організація виробництва з використанням сучасного науково-технічного прогресу, розвиток експортного потенціалу, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури, що має прискорити соціально-економічний розвиток певного регіону чи території держави.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України станом на початок 2020 року в нашій державі функціонує 11 ВЕЗ: Азов, Донецьк, Закарпаття, Інтерпорт Ковель, Курортотоліс Трускавець, Миколаїв, Порто-франко, Порт Крим, Рені, Славутич, Яворів [3], а також 9 територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності в: Автономній Республіці Крим, Волинській області, Донецькій області, Закарпатській області, Житомирській області, Луганській області, Чернігівській області, м. Харків, м. Шостка Сумської області [3].

Розглянемо детальніше правову основу функціонування спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортотоліс Трускавець» (далі – Курортотоліс Трускавець). Вона створена у 2000 році Законом [4] на період 20 років (до 2020 року) у адміністративно-територіальних межах м. Трускавець Львівської області (774 га) з метою стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективне використання природних лікувальних ресурсів курорту Трускавець, прискорення економічних реформ у лікувально-оздоровчій галузі та розвиток туризму (ст. 2 Закону України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотоліс Трускавець» [4]). На території Курортотолісу Трускавець встановлюється та діє спеціальний правовий режим економічної діяльності, визначений Законом [2] з урахуванням особливостей, встановлених Законом [4]. Органами управління Курортотолісу Трускавець є: Трускавецька міська рада та її виконавчий комітет (у межах своїх повноважень, визначених Законом України «Про місцеве самоврядування»); орган господарського розвитку та управління, утворений Трускавецькою міською радою за участю суб'єктів підприємницької діяльності, які діють на його території (згідно Закону [4] та Положення про Курортотоліс Трускавець).

Органом господарського розвитку Курортополісу є юридична особа, утворена Трускавецькою міською радою за участю суб'єктів підприємницької діяльності, які діють на території Курортополісу Трускавець. Щодо суб'єктів, то ними є суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані на його території та реалізують на цій території затверджені виконавчим комітетом Трускавецької міської ради інвестиційні проекти кошторисною вартістю, еквівалентною не менше 500 тисяч доларів США, на підставі договору (контракту) щодо умов реалізації цього інвестиційного проекту та які зареєстровані органом господарського розвитку та управління Курортополісу Трускавець як суб'єкти Курортополісу Трускавець.

Особливі умови, за яких інвестори отримують пільги: реалізація суб'єктами підприємницької діяльності, що розташовані на території зони, затверджених виконавчим комітетом Трускавецької міської ради інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності кошторисною вартістю, еквівалентною не менше ніж 500 тисяч доларів США, на підставі договору з органом управління Курортополісу Трускавець [6]. Пріоритетні види економічної діяльності: лікувально-оздоровчі комплекси; виробництво мінеральних вод; рекреаційний туризм, асенізація, наукові дослідження у галузі охорони здоров'я [6].

Сучасне податкове законодавство (Податковий кодекс України) не передбачає ніяких пільг щодо оподаткування у вільних економічних зонах. Сам Кодекс орієнтований на спеціальні режими оподаткування окремих платників. Не передбачено їх і в спеціальному Законі про дану вільну економічну зону [4]. Пільговий режим оподаткування у СЕЗ Трускавець діяв фактично 5 років. Був запроваджений Законом України від 18.03.1999 р. № 515 «Про внесення змін до законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець» (втратив чиність 2005 року у зв'язку з внесення змін до Закону про державний бюджет на цей рік) [7], наприклад перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої були.

Сьогодні спостерігається спад інвестиційної діяльності в Трускавці, проте протягом 20 років функціонування дана СЕЗ зуміла стати однією з туристичних перлин Прикарпаття, розвинути інфраструктуру та сформувати свої особливості економічного розвитку. У 2020 році ця спеціальна економічна зона припиняє функціонування.

1. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини : підручник. 2-ге вид., перероб. й доп. Київ : Т-во «Знання», КОО, 1999. 305 с.

2. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (дата звернення: 07.04.2020).

3. Перелік СЕЗ та ТПР. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. *Офіційний вебсайт*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65af61ae-d9d8-48fc-b1f0-a8ee8094994b&title=PerelikSezTaTpr>.

4. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець» : Закон України від 18.03.1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-14> (дата звернення: 07.04.2020).

5. Петровський Б. Д., Петровський О. Б. СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» – реальна перспектива інноваційного розвитку міста. *Регіональна економіка*. 2010. № 4. С. 197–200.

6. Основні показники СЕЗ. *Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства. Офіційний вебсайт*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez>.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО РЕОРГАНІЗАЦІЮ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ

Погуць О.П.,
аспірант кафедри цивільного права

Споживчі товариства в умовах сьогодення виступають активними учасниками цивільних правовідносин. На сьогодні останні активно вступають у реорганізаційні процеси, особливо проблемним виступає можливість їх перетворення в організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб. Водночас положеннями ЦК України та профільними законами, якими регламентується правове становище споживчих товариств як організаційно-правової форми підприємницьких юридичних осіб неякісно врегульовано особливості реорганізації досліджуваних юридичних осіб. Наведене обумовлює доцільність розкриття проблем реорганізації споживчих товариств, що й становитиме мету цієї статті.

Національними основоположними актами у сфері кооперації є ЗУ «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 р., ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. та ЗУ «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. У наведених нормативах документах питанню реорганізації присвячено всього-на-всього по одній статті, окрім того, перший Закон вміщує в одній нормі регламентацію не тільки реорганізації, але й ліквідації.

Відповідно у ч. 1 ст. 18 ЗУ «Про споживчу кооперацію» закріплено правову норму наступного змісту: «Реорганізація та ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду, а в разі банкрутства – за рішенням господарського суду». З наведеного формулювання не до кінця зрозуміло, хто ж приймає рішення про реорганізацію: чи тільки Загальні збори його членів, чи таке рішення може прийняти і суд?

Ми вважаємо, що прийняття рішення про реорганізацію має залишатися виключно за Загальними зборами. Таким чином вбачається, що реорганізація споживчого товариства повинна здійснюватися у добровільному порядку.

Ст. 11 ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» встановлено, що рішення про реорганізацію приймається Загальними зборами.

У ст. 28 ЗУ «Про кооперацію» закріплено норму, згідно з якою рішення про реорганізацію кооперативу приймається Загальними зборами членів кооперативу, у порядку визначеному законодавством та статусом кооперативу. Також перелічено можливі шляхи реорганізації: злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення. Встановлено, що у випадку реорганізації права та обов'язки кооперативу переходять до його правонаступників. Ст. 15 зазначеного нормативно-правового акту визначає необхідність прийняття рішення про реорганізацію кваліфікованою більшістю (не менш як 75% членів кооперативу присутніх на Загальних зборах). Якщо з тлумачення відповідної норми ЗУ «Про споживчу кооперацію» не зовсім ясно хто приймає рішення про реорганізацію, то з аналізу правових норм ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» та ЗУ «Про кооперацію» чітко зрозуміло, що це Загальні збори. Відтак можна стверджувати, що ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про споживчу кооперацію» має бути редагована таким чином, щоб її тлумачення не мало під собою подвійного змісту. Та й взагалі вбачається логічним, щоб регламентація реорганізації та ліквідації здійснювалася окремими статтями.

Слід звернутися і до установчих документів кооперативу, можливо, саме в локальних актах діяльності процедура реорганізації врегульована детальніше. Статутом обслуговуючого кооперативу «Перша станція» встановлено, що реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення та виділення) може бути проведена за рішенням Загальних зборів членів кооперативу [1].

Статут автогаражного кооперативу «Бобік» також передбачає, що рішення про реорганізацію приймають Загальні збори. Закріплено положення, що реорганізація проводиться згідно із чинним законодавством та статутом кооперативу. При реорганізації всі права та обов'язки кооперативу переходять до правонаступників [2].

Статутом обслуговуючого кооперативу «Житлово-будівельний кооператив» визначено, що він може реорганізовуватися в підприємства інших форм господарювання відповідно до законодавства України [3]. З такого формулювання випливає, що засновники даного кооперативу встановили можливість реорганізації не тільки в інші види споживчих товариств, але і в підприємницькі юридичні особи. Аналогічне формулювання міститься і в Примірному Статуті сільськогосподарського виробничого кооперативу затвердженому Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 січня 2014 року № 1 [4]. Проте якщо за статутними положеннями обслуговуючий кооператив «Житлово-будівельний кооператив» є непідприємницьким та не має на меті отримання прибутку для наступного розподілу між учасниками, то другий таким не є.

Натомість у Примірному Статуті сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затвердженому Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 травня 2013 року № 315 вказується на неможливість такої реорганізації, адже визначено, що кооператив за рішенням Загальних зборів може бути реорганізовано тільки в інший кооператив [5]. Проте на прак-

тиці даний принцип не дотримується. Наведене підтверджується Статутом сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Трітон». Так, п. 17. 1 встановлено, що кооператив за рішенням Загальних зборів може реорганізовуватися в підприємства інших форм господарювання [6, с. 9]. Окреслене свідчить про декларативний характер примірної статуту, і хоча, його положення є диспозитивними, а засновники самі обирають використовувати його, чи ні, хотілося б висловити тезу про те, що все таки примірний установчий документ мав би бути більш близьким до практики.

З усіх аналізованих нами установчих документів кооперативних товариств в Статуті гаражного кооперативу «Залізничник – Бориспіль» процедура реорганізації приписана чи не найдетальніше. Так, Статутом останнього встановлено, що реорганізація кооперативу проводиться за рішенням Загальних зборів, прийнятим одностанно всіма членами кооперативу. Окрім того, зазначається й те, що для проведення реорганізації, рішенням Загальних зборів створюється комісія з реорганізації з числа членів кооперативу. Комісія з реорганізації розробляє план реорганізації, складає розділовий баланс та представляє ці документи на затвердження Загальним зборам [7].

На основі наведеного можна стверджувати, що в установчих документах споживчих товариств порядок реорганізації також не є належно визначеним. В основному, в статутах споживчих товариств, міститься відсилочна норма до чинного законодавства. Однак, у зв'язку із проведенням дослідженням національних нормативно-правових актів в сфері кооперації, також можна вести мову про те, що належний стан правового забезпечення реорганізації споживчих товариств, наразі, відсутній.

1. Статут обслуговуючого кооперативу «Перша станція». URL: https://pervaya.io.ua/s2375255/ustav_kooperativa.

2. Статут авто гаражного кооперативу «Бобік». URL: <http://pomichnyk.org/dlya-yurydychnyh-osib/derzhavna-rejestratsiya/statut-harazhnoho-kooperatyvu.html>

3. Статут обслуговуючого кооперативу «Житлово-будівельний кооператив». URL: http://investor182.at.ua/GSK/STATYT_JSK_INSAIT_PDF.pdf.

4. Примірний Статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затверджений Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 січня 2014 року № 1. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11261>.

5. Примірний Статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затвердженому Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 травня 2013 року № 315. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920>.

6. Статут сільського обслуговуючого кооперативу «Трітон». URL: <http://bashtanka.mk.gov.ua/store/files/1407141723.pdf>.

РОЛЬ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТІВ

Питльована В.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Ораторське мистецтво є прикладною дисципліною, яка являє собою комплекс знань, умінь і навичок оратора стосовно підготовки й проголошення переконуючої промови. Іншими словами, ораторське мистецтво – це діяльність, спрямована на переконання аудиторії засобами живого слова.

Ораторське мистецтво завжди відігравало велику роль у житті суспільства. Особливо це мистецтво притаманне судовому оратору, який має усвідомлювати, що його промова в суді – це не тільки виклад висновків у конкретній кримінальній і цивільній справі, а й засіб виховного впливу. Виступи в суд і допомагають формувати правильну суспільну думку про закони, правосуддя і демократію [3, с. 67].

Володіння ораторським мистецтвом має важливе значення в діяльності юристів. Виступи в судах – необхідна частина роботи прокурорів і адвокатів. Підвищення їхньої майстерності не мислиме без постійної роботи над загальною і юридичною культурою судових промов. Нині, коли юристи працюють в умовах розширення демократії та гласності, вміння володіти словом виходить на передній план.

Судова аудиторія віддає перевагу прокурорам і адвокатам, які використовують увесь арсенал ораторських засобів і способів, володіють ораторськими прийомами. Навчити спору, навчити говорити можна і потрібно. Саме для цього й існує ораторське мистецтво, що використовує досягнення філософії, логіки, психології, естетики, етики, мовознавства. Мета судового оратора переконати суд, присяжних засідателів у своїх доводах. Щоб цього досягти оратор повинен сам випробувати те, що говорить. Передання присяжним відповідного настрою і є та чарівна іскра, яка одухотворює справу і створює художню цінність промови. Для досконалості мови, за П. Пороховщikovим, «є дві зовнішні умови: чистота і точність складу, і дві внутрішні: знання предмета і знання мови» [4, с. 27].

Постійно зростаючий культурний рівень населення також зобов'язує юристів опановувати культурою мови. Юрист повинен його оголошувати промови грамотно, зізнанням справи, виразно, тобто вміти переконувати. Юристу слід бути гарним оратором. Це є однією із його головних професійних якостей.

Правильно вказують практичні працівники: *«Вчать студентів багато чому, але от як підготуватися до процесу, як побудувати промову, ораторському мистецтву вчать погано! Артистів вчать, як поводитися на сцені, як правильно говорити, а студентів-юристів – ні»*.

Ораторське мистецтво завжди визнавалося необхідною і складною творчістю. Воно вважалося навіть царицею мистецтв, настільки сильним був його вплив на вирішення державних справ, на розум людей. Адже живе слово

виконує не тільки утилітарну функцію передачі інформації – воно формує переконаність, готовність до певних конкретних дій. Слово має магічний вплив. *Ще Авіценна говорив: «Три зброї є у лікаря: слово, рослина, ніж». Зважте: «слово» – на першому місці»* [2, с. 15].

У суспільному житті без слова, без його впливу не обійтись. Навчитися переконливості, навчитися робити слабку думку сильною – таке завдання можна виконати за допомогою ораторського мистецтва, звертаючись і до розуму, і до почуття людей. Хто володіє таким мистецтвом, той може переконати будь-кого й добитися торжества своєї думки.

Ефективність діяльності юриста залежить від багатьох чинників. Поряд з якісною правовою освітою, знанням норм права та процесу він повинен мати необхідні ділові та моральні якості, певні організаторські здібності, відзначається загальною культурою, вмінням працювати з людьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку, справедливостю та відповідальністю» [1, с. 30].

Сьогодні неможливо виконувати жоден вид юридичної діяльності без знання та розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу. Адже юрист протягом одного дня вступає в спілкування з десятками осіб, різними за віком, інтелектом, за їх соціальним станом, інтересами та потребами. Саме ця діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва для впливу як на людей, які, наприклад, потрапили у сферу судочинства (свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.), на осіб, що безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (слідчий, прокурор, суддя, адвокат), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст і застосування законів, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування» [4, с. 22].

Справа ще й у тому, що специфіка особистості, в тому числі і юриста, впливає із сукупності певних елементів її соціальної якості: мети діяльності; соціального статусу та соціальної ролі; норми та цінностей, якими керується особистість в діяльності, сукупності знань, рівня спеціальної підготовки, активності, самостійності в прийнятті рішень і, нарешті, систем знаків спілкування, важливішою з яких є мова.

Процес удосконалювання ораторського мистецтва нескінченний. Варто постійно поповнювати отримані знання з ораторознавства.

1. Джеймс Борг Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Харків : Фабула, 2019.
2. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво : підручник. Київ : Алерта, 2014. 238 с.
3. Требін М. П., Клімова Г. П. Ораторське мистецтво : підручник. Харків : Право, 2013. 208 с.
4. Сергєйч П. Мистецтво промови в суді. Київ : Дакор, 2017.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

Стефанишин Н.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права

У часі активного розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій поява електронних грошей є очевидною. Сьогодні, все частіше ми чуємо про можливість використання фізичними та юридичними особами нових фінансових інструментів – криптовалюти, біткойнів, блокчейнів тощо.

Для того, щоб зрозуміти реальну можливість ведення в обіг криптовалюти в Україні пропонуємо дослідити її правову природу. Отже, чи можемо ми розглядати криптовалюту як платіжний засіб або ж як валютну цінність?

Згідно ч. 1 ст. 99 Конституції України – грошовою одиницею України є гривня [1]. Відповідно до п. 3.3 ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» – гривня як грошова одиниця України (гривня) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [2]. Згідно з п. п. 14.01.1993 р. п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, під коштами розуміється гривня або іноземна валюта [3].

Національний банк України у своєму роз'ясненні щодо правомірності використання в Україні віртуальної валюти – криптовалюти Bitcoin від 10.11.2014 року порівняв віртуальну валюту – криптовалюту Bitcoin з грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства. Окрім того, згідно ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» – випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 177 Цивільного кодексу України – об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [5].

Науковці, визначаючи ознаки грошей та характеризуючи їх функції, роблять висновок про те, що криптовалюта не може бути прирівняна до засобу платежу чи до валютної цінності.

Так, О. Шаров зазначає, що жодна з п'яти класичних грошових функцій криптовалютами не виконується. По-перше, криптовалюта не є мірою вартості, тобто, ціна товарів не виражається в них, оскільки вони самі не мають ні внутрішньої вартості, як металеві гроші, ні представницької, зумовленої сумарною вартістю товарів, які є в обігу, і крім того, ціна криптовалют постійно змінюється, що робить їх не придатними у ролі мірила вартості. По-друге, що стосується обігу біткойна, то, насправді, мається на увазі обсяг угод із самих біткойнів, а не оплата товарів новою криптовалютою. По-третє, криптовалюти не виконують ролі засобу платежу, тому що вони підлягають обготівкуванню

для наступної оплати необхідних товарів і послуг. Функцію утворення скарбів (накопичення вартості) криптовалюти, також, не виконують, оскільки утворення скарбів – це не просте накопичення цінностей; грошовою функцією таке накопичення стає вартості стає тільки тому, що воно слугує регулятором кількості грошей в обігу [6].

Сьогодні в Україні напрацьовано низку законопроектів про можливість введення в обіг криптовалюти, зокрема, проект Закону № 7183 від 06.10.2017 року «Про обіг криптовалюти в Україні», проект Закону № 7183-1 від 10.10.2017 року «Про стимулювання ринку криптовалют та її похідних в Україні», законопроект № 7246 від 30.10.2017 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України».

Проте, досліджуючи зміст вище згаданих законопроектів, аналізуючи положення чинного цивільного та фінансового законодавства України та правові ознаки грошей загалом, приходимо до висновку про те, що, криптовалюта, сьогодні, є нічим більшим як юридичною фікцією, яка не може бути втілена у сучасну правову дійсність.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., № 256 к / 96 – ВР із змінами і доповненнями станом на 01.01.2020 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. С. 141.

2. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-ІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. С. 137.

3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 13–17. С. 112.

4. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. С. 238.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р., № 435-IV із змінами і доповненнями станом на 18.04.2020 р. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 40–44. С. 356.

6. Шаров О. Криптовалюти: глобальні гроші чи глобальна піраміда. URL: https://dt.ua/finances/kriptovalyuti-globalni-groshi-chi-globalna-piramida-263545_.html.

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Стратій О.О.,
аспірантка кафедри цивільного права

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) учасниками цивільних відносин є фізичні особи, серед яких особливу категорію складають малолітні особи. Цивільна правосуб'єктність як передумова участі малолітніх осіб у цивільних правовідносинах включає в себе здатність мати цивільні права та обов'язки (правоздатність) (ч. 1 ст. 25 ЦК України), а також здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обо-

в'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їхнього невиконання (дієздатність) (абзац 2 ч. 1 ст. 30 ЦК України).

Отже, правосуб'єктність – це характеристика, якість правового статусу, яка включає в себе цивільну правоздатність та цивільну дієздатність, які виступають передумовами формування правового статусу фізичної особи.

Наділення цивільною дієздатністю є однією з основних соціальних і юридичних властивостей, які характеризують особистість у правовому суспільстві. Вона включає в себе наявність у суб'єкта волі та свідомості, достатніх для здійснення розумної, свідомої діяльності, а також наявність здатності усвідомлювати значення і наслідки вчинених ними дій.

Згідно з ЦК України кожна особа до досягнення повної дієздатності проходить два періоди: часткова цивільна дієздатність (до 14 років) і неповна цивільна дієздатність (від 14 до 18 років) (ст. 31 і ст. 32 ЦК України).

В юридичній літературі свого часу панувала думка, щоб усіх осіб до 14 років визнавати повністю недієздатними, так само як душевно хворих або розумово відсталих. Але на сьогоднішній час такої необхідності немає, та все ж не слід ототожнювати дієздатність особи віком, наприклад, до 5 років і дієздатність особи віком від 5 до 14 років і наділяти їх однаковою цивільною дієздатністю [1, с. 120].

Згідно зі ст. 31 ЦК України фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право:

1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [2, ст. 31].

Відповідно до ст. 31 ЦК України фізичні особи, які не досягли 14 років володіють частковою дієздатністю. Частковий рівень дієздатності малолітніх осіб означає, що вони можуть самостійно вчиняти лише незначний перелік правочинів. Ознаки таких правочинів, встановлено в ст. 31 ЦК України, це:

- 1) спрямованість на задоволення особою своїх побутових потреб;
- 2) відповідність фізичному, духовному чи соціальному розвитку особи;
- 3) невисока вартість предмета правочину.

При цьому, важливо, щоб усі ці ознаки характеризували даний правочин у сукупності. Автори науково-практичного коментаря вважають, що дрібний побутовий правочин має повністю виконуватися сторонами в момент його вчинення, а тому він може вчинятися або усно (ч. 1 ст. 205 ЦК України), або шляхом здійснення конклюдентних дій (ч. 2 ст. 205 ЦК України) [3, с. 100].

Слід зазначити, що законодавець не дає визначення поняттю «невисока вартість» предмета правочину, адже для сімей з різним рівнем матеріального забезпечення поняття невисока вартість буде набувати різного значення.

Ж.Л. Чорна пропонує для визначення вартості вчинюваного малолітнім правочину відштовхуватись від конкретної межі, наприклад взяти за основу неоподаткований мінімум доходів громадян [4, с. 61].

Правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, чи опікуном. Такий правочин вважається схваленим, якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні. У разі відсутності схвалення правочину він є нікчемним (ст. 221 ЦК України). Якщо буде встановлено, що правочин вчинений на користь малолітньої особи, то на вимогу зацікавленої особи суд може визнати його дійсним.

Отже, для визначення малолітньої особи суб'єктом права принципове значення мають теоретичне обґрунтування і юридичне закріплення обсяги її правоздатності та дієздатності, категорій від яких залежить не тільки потенційний об'єм прав та обов'язків, але й механізм їх реалізації.

1. Водоп'ян Т. В. Особливості дієздатності малолітніх у цивільному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право.* 2013. № 2 (8). С. 120–133.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 07.04.2020).

3. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій Міністерства юстиції, науковців, фахівців: правникам, нотарям, адвокатам, суддям, викладачам, студентам. Харків : Страйк, 2009. Т. 2 : Фізична особа / В. М. Кравчук та ін. 296 с. (Серія «Коментарі та аналітика»).

4. Чорна Ж. Л. Особливості дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України, Росії, Білорусі. *Університетські наукові записки.* 2010. № 3 (35). С. 60–64.

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ БІРЖЕЮ ТА ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ

Турияница М.-М.І.,
аспірант кафедри цивільного права

Важливим учасником цивільного обороту як у ретроспективі, так і за сучасних умов виступає юридична особа як універсальний, системоутворюючий, самостійний інститут галузі цивільного права. Впродовж історії виникнення ще з часів римського приватного права й до сьогодні юридична особа залишається у фокусі наукових досліджень та законодавчого регулювання. Така увага до інституту юридичної особи зумовлена її постійним розвитком та модифікацією проявів у цивільному обороті. Адже різноманітність видів, організаційно-правових форм юридичної особи, що ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 83 Цивільного кодексу України, зумовлює потребу їх постійного вивчення, аналізу задля ефективного застосування на практиці.

У сучасній розгалуженій системі юридичних осіб приватного права самотійне місце належить товарній біржі, яка є предметом наукових досліджень як представників юриспруденції, а саме науки цивільного та господарського права, так і теоретиків та практиків у сфері економіки. Мова йде про А.Г. Бобкову, В.С. Деревніна, Ю.О. Моїсєєва, О.С. Олійник, М.О. Солодкого та інших. Ефективним підґрунтям якісного розвитку товарної біржі мало б стати спеціальне правове регулювання щодо неї, прикладом якого є Закон України «Про товарну біржу» [1] чи норми Господарського кодексу України [2], на рівні якого товарна біржа навіть виокремлена серед інших юридичних осіб як особливий суб'єкт господарювання, однак аналіз чинного законодавства дозволяє констатувати недосконалість правової регламентації товарної біржі. Одним з таких питань, яке залишилося осторонь уваги законодавця є питання особливостей управління товарною біржею. Адже Закон України «Про товарну біржу» у ст. 11, 12 обмежується лише переліком органів управління, що можуть створюватися товарною біржею [1], а Господарський кодекс України у ст. 280, розкриваючи права та обов'язки товарної біржі, в контексті органів управління товарної біржі згадує лише про її правомочність засновувати арбітражні комісії для вирішення спорів у торговельних угодах [2].

Водночас управління в межах конкретної юридичної особи є важливим механізмом, завдяки якому відбувається цілеспрямований організуючий, регулюючий вплив на юридичну особу, що здійснюється її органами управління з розподілом повноважень між ними відповідно до вимог закону та статуту [3, с. 8]. Тому, дослідження системи органів управління товарної біржі видається цілком закономірним.

Управління є певною сформованою системою відносин, у межах якої визначено правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності товарної біржі, здійснення контролю, розподілу прав та обов'язків між органами товарної біржі та її учасниками щодо управління нею.

Управління товарною біржею спрямоване на збереження її організаційної єдності, досягнення цілей утворення, що здійснюється відповідно до законодавства, статуту, внутрішніх документів. Таким чином, «... управління – це не просто діяльність органів юридичної особи, а їх організаційно-правова діяльність, здійснювана в межах наданої їм компетенції, яка забезпечує участь товариства у господарському обігу з метою одержання прибутку» [3, с. 20].

Закон України «Про товарну біржу» закріплює тричленну систему органів управління товарною біржею. Зокрема, вищим органом управління товарної біржі є загальні збори її учасників. У період між загальними зборами членів товарної біржі управління нею здійснює біржовий комітет (рада біржі). Контролюючим органом товарної біржі є контрольна (ревізійна) комісія [1].

Таким чином, система органів товарної біржі є доволі традиційною для юридичних осіб, у тому числі тих, що створюються у формі товариства. Однак, недоліком, на нашу думку, є відсутність законодавчо передбаченого порядку формування органів управління товарною біржею. З одного боку, такий підхід видається виправданим, оскільки товарна біржа діє на засадах самоврядування, є самотійною у підходах до формування органів управління товарною біржею,

з іншого – не сприяє виробленню єдиної практики у формуванні органів управління товарних бірж в межах країни. Безперечно, зміст ст. 11 відповідного Закону орієнтує нас щодо складу вищого органу управління товарної біржі – загальних зборів, до складу яких входять учасники товарної біржі. Водночас, компетенція загальних зборів, особливості скликання, регламенту тощо залишаються на розсуд самої товарної біржі та на практиці є прописані на рівні локальних актів біржі. Подібний підхід застосовується й щодо інших органів управління товарної біржі – біржового комітету (ради біржі) та контрольної (ревізійної) комісії – правовий статус (особливості формування, компетенція, строк повноважень тощо) яких визначаються статутом товарної біржі. Іноді повноваження органів управління товарної біржі не обмежуються статутом, а деталізовані у окремих положеннях про органи управління товарної біржі. Однак часто аналіз відповідних положень дозволяє зробити висновок про дублювання у їх тексті норм статуту щодо органів управління товарної біржі та їх правомочностей, спостерігається складність у розмежуванні виключної компетенції органів управління товарної біржі.

З огляду на зазначене, вважаємо, що конкретизація правового статусу органів управління товарної біржі має залишатися на рівні локальних нормативно-правових актів біржі, однак єдині (універсальні) підходи щодо особливостей управління товарної біржі мають бути окреслені на рівні спеціального законодавства.

1. Про товарну біржу : Закон України від 10.12.1991 р. № 1956-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 10. Ст. 139.

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

3. Беяневич О. А., Мякий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ДОГОВОРУ ЯК СУМІЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ВИКОНАННІ ЙОГО УМОВ

Шиманська Н.С.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права

Рівень розвитку правової держави визначається реальною можливістю особи реалізовувати законодавчо закріплені права, а у випадку їх порушення захищати за допомогою дієвих правових механізмів.

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК України). Сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та ви-

значенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ст. 627 ЦК України).

Договір є обов'язковим для виконання сторонами. Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 525, 629 ЦК України).

Отже, чинне законодавство України не передбачає можливості односторонньої зміни або відмови від зобов'язання, навіть коли це необхідно з метою захисту прав та законних інтересів сторони. Однак в реальному житті досить часто складаються обставини, які не залежать від волі особи, однак змушують її до ненавмисного (невинного) невиконання взятих на себе зобов'язань. І в даному випадку доцільно закріпити в тексті договору суміжні способи захисту прав, які б не вносили змін до існуючих правовідносин, однак призупиняли б їх дію на певний строк, з метою запобігання заподіяння шкоди обидвом сторонам договору. Такою правовою конструкцією може бути право та можливість сторони призупинити дію договору на певний строк за умови наявності об'єктивних, обґрунтованих причин.

При чому слід відрізнити поняття «припинення» та «призупинення» дії договору. Припинення дії означає втрату договором юридичної сили з певної дати, тобто припинення зобов'язань сторін, які виникли на його підставі. Призупинення – це тимчасове невиконання сторонами своїх договірних зобов'язань, тобто тимчасове припинення дії договору. Призупинення дії договору можливе за наявності існування внутрішніх та / або зовнішніх підстав. До внутрішніх підстав призупинення дії договору можна віднести вихід з ладу машин, обладнання, капітальний ремонт виробництва, докорінна зміна технологічного процесу (з метою дотримання державних стандартів, технологічних умов та інших вимог у разі їх зміни на законодавчому рівні) тощо. До зовнішніх підстав призупинення дії договору слід відносити ті, які відбуваються поза впливом сторони договору, наприклад, істотне порушення умов договору іншою стороною, підпали, припинення постачання енергоресурсів, з вини постачальника, заборона імпорту товару, який використовується стороною при виконанні умов укладеного договору і т. д.

Оскільки невиконання та / або неналежне виконання умов договірних зобов'язань кваліфікується як порушення прав іншої сторони, на користь якої повинно було бути проведено виконання умов, в останньої виникає право на захист. У тому числі і застосування відповідальності передбаченої умовами укладеного договору. Однак, як зазначалось вище, на практиці часто трапляються випадки, коли таке неналежне виконання та / або невиконання взятих на себе зобов'язань відбувається поза волею сторони правочину і від неї не залежать. Дані обставини не можна кваліфікувати як форс-мажорні. Тому в сторони не буде права покликатись на них для обґрунтування ненавмисності порушення умов договору, як і добросовісності своєї поведінки, в тому числі з метою уникнення відповідальності. Власне наведене і спонукає до закріплення в тексті договору права та можливості сторони призупинити його дію. Таку можливість дають положення норм чинного законодавства, зокрема, загальні засади цивільного законодавства, в тому числі принцип свободи договору та принципи

справедливості, добросовісності та розумності (ст. 3.627 ЦК України). Тому вважаємо за необхідне передбачати в договорі право та можливість однієї сторони, у випадку виникнення непередбачуваних нею об'єктивних причини, призупинити дію договору без застосування до неї будь-яких штрафних санкцій. При чому таке призупинення слід розглядати як спосіб захисту прав та інтересів сторони договору.

Звичайно можливість використання даного суміжного способу захисту повинно відбуватись за наявності певних умов. З метою уникнення зловживання своїми правами та попередження недобросовісності поведінки контрагента, сукупність необхідних умов, яка дасть можливість призупинити дію договору, попередньо проговорюється сторонами і її застосування в будь-якому випадку має принести позитивний результат для обидвох сторін та мінімізувати для них настання негативних наслідків.

Наприклад, право на одностороннє призупинення дії договору можливе у випадку, коли обставини змінились настільки суттєво, що якби сторона – ініціатор призупинення, мала б змогу їх передбачити, то уклала договір на інших умовах. Також важливим є те, що зміна обставин зумовлена причинами, які сторона не могла передбачити та усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагаються.

Підсумовуючи наведене ми приходимо до висновку про доцільність та необхідність закріплення у тексті договору права та можливості сторони тимчасово призупинити дію договору через виникнення об'єктивних підстав (внутрішніх та / або зовнішніх). Таке призупинення дії договору повинно позитивно відобразитись на становищі сторін та мінімізувати для них настання негативних наслідків в тому числі і розмір можливої або фактично заподіяної шкоди. Негативний вплив на одну із сторін, спричинений призупиненням дії договору, повинен бути виправданий та меншим як продовження невиконання та / або неналежного виконання зобов'язань іншою стороною. Оскільки призупинення дії договору ми розглядаємо як суміжний спосіб захисту прав, при його застосуванні сторона – ініціатор тимчасового призупинення дії договору, повинна звільнятися від будь-якої відповідальності.

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.04.2020).

2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.04.2020).

3. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.04.2020).

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Яремак З.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права

Сучасна конфліктологічна наука в центр дефініції «конфлікт» ставить переважно проблему зіткнення інтересів, потреб і спричиненої цим зіткненням боротьби сторін. Конфлікт часто виникає через конкуренцію за доступ (до) або контроль над недостатніми ресурсами або можливостями. За своєю суттю конфлікти визначаються як специфічні соціальні взаємодії, що характеризуються переважно протиставленням, а не співробітництвом, із невизначеним колом суб'єктів, сторін, кожна із яких має самостійні інтереси, за визнання яких і бореться [1, с. 121]. На початку 60-х років американський соціолог Кеннет Боулдінг запропонував створення універсального вчення про конфлікт – «загальну теорію конфлікту» [2, с. 330]. У рамках цієї теорії конфлікт розглядається як загальна категорія. При цьому всі конфлікти мають спільні функції, властивості, детермінанти виникнення, тенденції розвитку та вирішення. З цього робимо висновок, що конфлікт виступає системоутворюючою категорією для еколого-правового конфлікту та здійснення функціонального аналізу даного виду конфлікту потрібно проводити крізь призму функцій конфлікту загалом.

Дослідження ролі та значення конфлікту в суспільному житті вбачаємо за необхідне проводити на основі вивчення його функцій. За своєю суттю конфлікти є поліфункціональними. Конфлікт можна розглядати як прогресивний або як регресивний залежно від того, якою мірою він несе у собі конструктивне чи деструктивне начало. Як зазначають науковці, складність конфлікту як суспільного явища зумовлюється виконанням ними подвійного роду функцій, одні з яких можна віднести до позитивних або конструктивних (виявлення і розв'язання за допомогою конфліктів суперечностей між учасниками суспільних відносин; активізація суспільного життя; стимулювання інновацій та соціальних змін; сприяння у формуванні соціально необхідної поведінки тощо), інші – до негативних або деструктивних, оскільки виникнення та розвиток конфліктів досить часто призводить до негативних наслідків – розколу соціальних груп або погіршення в них психологічного клімату, а в ряді випадків – погіршення індивідуальної діяльності суб'єктів конфлікту або закріплення соціальної пасивності особи [3, с. 11–13].

Аналогічної позиції дотримуються і українські вчені. Серед позитивних функцій конфлікту виокремлюють: попередження більш суттєвих і більш небезпечних конфліктів задля збереження соціальної системи в цілому (роль «запобіжного» клапана»); інформація про соціальне середовище, співвідношення силового потенціалу конкуруючих формувань; мобілізація внутрішніх ресурсів, створення та підтримання балансу сил (у тому числі й влади); зниження соціальної напруги, стабілізація та інтеграція внутрішньогрупових та між-

групових відносин; створення нових соціальних норм та інститутів, поновлення існуючих; стимуляція соціальних процесів, заохочення творчості та інновації. Конфлікт несе у собі негативні функції, коли: призводить до безладдя та нестабільності; суспільство неспроможне забезпечити мир та порядок; боротьба ведеться насильницькими методами; наслідком конфлікту є великі матеріальні та моральні втрати; виникає загроза життю та здоров'ю людей [4, с. 28–29].

Позитивний або негативний вплив конфлікту, як наголошує Г.І. Козирев, багато в чому зумовлений соціальною системою. У відкритих суспільствах, де конфлікт вважається нормою та існують різноманітні механізми його врегулювання, конфлікт, як правило, сприяє більшій життєздатності, динамізму, прогресу. У тоталітарному суспільстві, де соціальний конфлікт взагалі не визнається, а єдиним засобом його розв'язання є силовий, невирішені протиріччя нагромаджуються і призводять до значних соціальних потрясінь [5, с. 20–21].

Такий підхід до визначення функцій конфлікту є основою для функціонального аналізу еколого-правового конфлікту. Зважаючи на особливості виникнення екологічних конфліктів, які з одного боку, спричиняють негативний вплив антропогенної діяльності на навколишнє середовище, з іншого, спричиняють конфлікт інтересів (екологічних, економічних, естетичних, рекреаційних тощо) суб'єктів екологічних відносин, варто говорити про позитивні функції еколого-правового конфлікту. Адже такі конфлікти зумовлюють необхідність вироблення належного еколого-правового механізму їх врегулювання. При цьому, в нинішніх умовах зміни ціннісних орієнтирів державної політики України, в теорії та практиці еколого-правового регулювання намітились та реалізуються нові тенденції в розробці правових пріоритетів, форм, механізмів, способів і конкретних приписів регулювання відносин з урахуванням та поєднанням різного роду та характеру інтересів учасників еколого-правових відносин [6, с. 22]. Розуміючи значимість збереження природи для існування самої людини, сучасна екологічна політика спрямована на реалізацію концепції сталого розвитку з метою забезпечення рівнозначності екологічної, економічної та соціальної складових цієї концепції. Закріплені механізми в екологічному праві поєднання інтересів набувають практичного значення, коли мова йде про врегулювання екологічного конфлікту між конкретними суб'єктами конфліктної взаємодії.

1. Дубовик О. Л. Экологическое право и экологические конфликты. *Право и политика*. 2006. № 5. С. 116–136.

2. Boulding, Kenneth. *Conflict and Defense*. New York : Harper Torch books, 1962. 349 p.

3. Дмитриев А. В. Конфликтология : учеб. пособ. Москва : Гардарики, 2000. 320 с.

4. Иванов В. М., Иванова О. В. Юридична конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 224 с.

5. Козырев Г. И. Введение в конфликтологию. Москва, 1999. 220 с.

6. Kobetska N., Romanko S. Recent developments on Ukraine. *Environmental Mediation: An International Survey* / edited by: Catherine Choquette, Veronique Fraser. UK : Routledge, 2017. P. 22–44.

Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ

Боришкевич І.І.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри управління та бізнес-адміністрування

У сучасних умовах господарювання проблема мотивації праці набуває вагомого значення. Відсутність ефективних механізмів мотивації на підприємствах, належних умов праці, справедливої та гідної оплати праці зумовлюють виникнення у працівників незадоволення своєю роботою та як наслідок, зниження продуктивності праці. Неефективна система мотивації на підприємстві призводить до кризи в господарській системі загалом. Формування дієвого мотиваційного механізму, що відповідає умовам сучасності та є гнучким до швидких економічних змін є важливою умовою використання трудових ресурсів.

Вирішальним чинником результативності діяльності людей є їхня мотивація. Проблема мотивації була і залишається предметом дослідження багатьох вчених-економістів. Вперше термін «мотивація» використав у своїй статті «Чотири принципи достатньої причини» (1890–1910 рр.) А. Шопенгауер [1, с. 7]. Справедливою є думка О.В. Толмачової та Є.А. Бельтюкова щодо того, що «персонал є єдиним з усіх факторів виробництва, який несе в собі творчий складник та здатний створювати нові знання й активно їх використовувати» [2, с. 192].

За результатами проведеного нами соціологічного опитування було встановлено, що 79,4% респондентів віддають перевагу двом видам мотивації одночасно: матеріальній і моральній, 13,9% респондентів віддають перевагу моральній мотивації і тільки 6,7% (11 із 165 опитаних) – матеріальній мотивації (рис. 1).

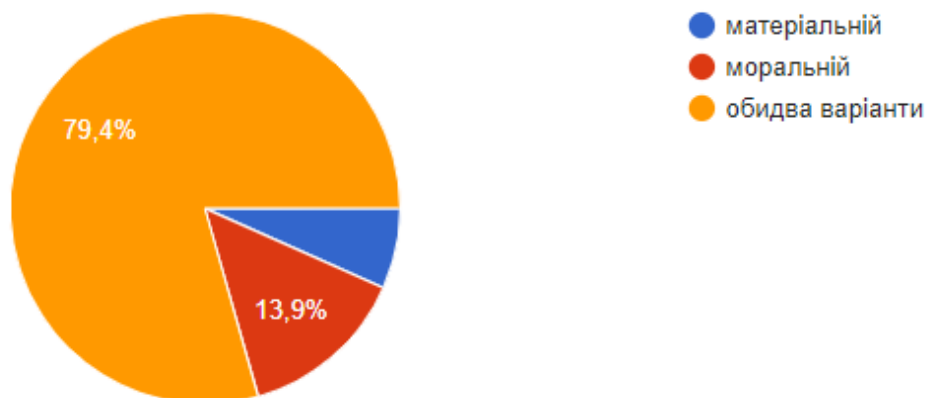

Рис. 1. Відповіді респондентів на запитання:
«Якому виду мотивації Ви віддаєте перевагу?»*

*Джерело: результати соціологічного опитування

Це є свідченням того, що керівництву підприємств слід розробляти такий механізм мотивації працівників, що включатиме обидва її види: матеріальну і моральну. Варто зазначити, що важливою умовою успішності такої стратегії мотивації є відкритість у відносинах між керівництвом і працівниками: залучення працівників до формування візії та місії підприємства, його стратегії розвитку, постійне інформування про поточну, в тому числі економічну, ситуацію на підприємстві, про перспективи, тактику досягнення сформованих стратегічних напрямів.

Виходячи із вищенаведеного, механізм мотивації працівників у сучасних умовах слід формувати відповідно до наступних етапів:

1. Проведення вхідного анкетування задля визначення впливу різних видів мотивації на його продуктивність праці, тобто встановлення, якому виду мотивації працівник віддає перевагу: матеріальній чи моральній. Результати такого опитування будуть важливі при нарахуванні винагороди за виконання KPI. Світова практика доводить, що використання системи KPI підвищує прибуток підприємств на 10–30% в залежності від досягнення працівниками поставлених цілей, а також сприяє підвищенню мотивації та лояльності персоналу [3, с. 108].

2. Створення комфортних умов праці, тобто підготовка робочого місця.

3. Адаптація працівника на робочому місці (закріплення ментора).

4. Проведення SWOT-аналізу працівника (використання сильних сторін, робота над слабкими сторонами).

5. Формування такої системи оплати праці, що включатиме як матеріальну, так і моральну мотивації із використанням партисипативного управління.

6. Проведення team building, що є одним із методів нематеріальної мотивації працівників. Основними видами team building є: корпоративні свята, програми (тури), бізнес-тренінги, активний, творчий, спортивний team building. Team building необхідно проводити на підприємстві регулярно чергуючи його різновиди.

Таким чином, формування ефективного механізму мотивації працівників у сучасних умовах слід здійснювати, починаючи від прийняття працівника на роботу та закінчуючи виплатою заробітної плати й інших бонусів. Даний механізм повинен включати не тільки матеріальну винагороду, але й моральну і бути варіативним до результатів роботи.

1. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегии становления. Ровно : Ред.-изд. отдел управлений печати, 1991. 146 с.

2. Толмачова О. В., Бельтюков Є. А. Мотивація інноваційної активності кадрової складової інноваційного потенціалу. *Економічні інновації*. 2013. № 52. С. 191–197.

3. Комлев М. К. Система ключевых показателей эффективности как инструмент совершенствования менеджмента организации. *Теория и практика общественного развития*. 2015. № 20. С. 107–109.

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЗМІН

Бурик З.М.,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри управління та бізнес-адміністрування

Впровадження цілей сталого розвитку вимагає від держави формувати та реалізовувати політику, що стосується сталого розвитку. Враховуючи те, що концепція сталого розвитку є системною концепцією, що включає, економічний розвиток, підвищення продуктивності праці, застосування інновацій, смарт розвиток міст і територій, забезпечення доступу до освіти та впровадження освіти упродовж життя, збереження здоров'я населення та покращення демографічної ситуації, ліквідації бідності, забезпечення миру на планеті, забезпечення екологічної безпечності та співпраці задля досягнення цілей сталого розвитку, важливим є вироблення системи базових принципів для ефективного державного регулювання сталого розвитку.

У процесі державного регулювання для досягнення сталого розвитку повинно забезпечуватись вирішення ключових проблем: забезпечити стабілізацію екологічної ситуації; домогтись докорінного поліпшення стану довкілля за рахунок екологізації економічної діяльності в межах інституціональних і структурних перетворень, що дасть змогу забезпечити становлення нової моделі господарювання і поширення екологічно орієнтованих методів управління; вести господарську діяльність в рамках застосовуючи інноваційні технології, відновні джерела енергії [1]. Ключові принципи сталого розвитку викладені у Порядку денному на XXI століття – глобальному плані дій в інтересах сталого розвитку і найбільшому досягненні у галузі забезпечення комплексного розгляду екологічних, економічних і соціальних проблем на основі єдиної стратегії [2]. Підходи до класифікації принципів сталого розвитку наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до класифікації принципів сталого розвитку*

Автор підходу	Зміст підходу
Проект Закону «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» від 19.12.2001 № 3234-1 [4]	Обов'язковість підпорядкування економічної та іншої діяльності законам природи і обмеженням, які ними визначаються; національна пріоритетність (інтересів, культури і національної ідентичності) у загально цивілізаційному просторі світового співтовариства; одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу; недопустимість екстенсивного використання природних ресурсів; природні ресурси України належать її народам і становлять матеріальну основу його існування; забезпечення здоров'я людини та її соціальної захищеності є пріоритетною політикою держави; усі перетворення мають бути спрямовані на утвердження засад гуманізму, демократії та цінностей громадянського суспільства [4].

Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки» від 26.04.2003 № 634 [3]	Ліквідація бідності; впровадження нових моделей сталого виробництва та споживання з метою підвищення якості життя; охорона та раціональне використання природних ресурсів країни та її регіонів [3].
Рутинський М.Й. [5]	Принцип обережності; принцип «передбачати і запобігати»; принцип балансу між ресурсами і забрудненням; принцип збереження природного багатства на нинішньому рівні; недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу; принцип «забруднювач платить» [5].
Стоян О.В. [6]	Принцип задоволення відтворювальних потреб; принцип встановлення відтворювальних обмежень на стан технологій і на розвиток людства; принцип обліку обмежень в відтворювальних можливостях біосфери [6].

Економічними принципами сталого розвитку можуть бути встановлені: обмеження і ліквідація нежиттєздатних моделей виробництва і споживання; нарощування національного потенціалу для забезпечення сталого зростання; створення сприятливої економічної системи, яка привела б до економічного зростання і сталого розвитку в усіх містах; сприяння інтерналізації екологічних витрат і використання економічних засобів. До соціальних принципів сталого розвитку варто віднести: турботу про людей, соціальний захист; забезпечення справедливого задоволення потреб поколінь у сферах розвитку і навколишнього середовища; викорінювання бідності. До принципів сталого розвитку з позицій раціонального природокористування можна віднести: принцип неперевищення темпів споживання відновлюваних ресурсів відносно їх відновлення; застосування більш активного споживання відновлювальних природних ресурсів; інтенсивність викидів забруднюючих речовин не повинна перевищувати можливості навколишнього середовища поглинати їх.

Наукові засади стратегічно адаптації України до принципів сталого розвитку опираються на властиві для неї геополітичні, географічні, демографічні, екологічні особливості.

1. Концепція сталого розвитку як основна теорія соціальної політики в умовах глобалізації. URL: <https://buklib.net/books/25519/>.

2. Повестка дня на XXI век принята конференцией ООН по окружающей среде и развитию. Июнь 1992 г. / Официальный перевод текста ООН. URL: org/russian/conferen/wssd/agenda21.

3. Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 634. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=634-2003-%EF>.

4. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку : Проект Закону України № 3234-1 від 19.12.2001 р. URL: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>.

5. Рутинський М. Й. Сталий розвиток: від вербальної концепції до концептуальної моделі. *Український географічний журнал*. 2000. № 1. С. 35–40.

6. Стоян О. В. Міська політика: сучасна економічна теорія і практика сталого розвитку. *Економіка будівництва і міського господарства*. 2007. Вип. 1. С. 5–15.

РОЛЬ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Горогоцька Н.І.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри управління та бізнес-адміністрування

У сучасних умовах господарювання зміна потреб ринку відбувається щораз швидше, що свідчить про необхідність швидкого їх визначення та аналізу, а також оперативної відповіді-пропозиції на них з боку підприємства. Саме бізнес-планування у стратегічному управлінні діяльністю суб'єкта господарювання уможливорює врахування ринкових тенденцій у плані його розвитку та застосування інноваційних підходів до управління.

Бізнес-планування дає можливість оцінити існуючу економічну ситуацію і власні інноваційні можливості, визначити перспективи ведення та розвитку бізнесу, встановити всі необхідні дії із досягнення встановлених цілей, адже у процесі змістовної підготовки бізнес-плану аналізуються ринкові тенденції, складаються прогнози звіти, порівнюються фактичні значення показників із запланованими, що у сукупності дає можливість виявити та усунути проблеми шляхом мінімізації ризиків в разі небажаного розвитку подій до того, як вони можуть виникнути в процесі реалізації підприємством інноваційного проекту. Таким чином бізнес-планування можна використовувати як інструмент контролю й стратегічного управління діяльністю підприємства.

Розглянемо основні завдання бізнес-планування:

- виявлення слабких місць у стратегічному плануванні та своєчасне здійснення необхідних коректив;
- оцінювання потенційних технічних, ресурсних та фінансових можливостей розвитку виробництва;
- оцінювання ефективності обраних шляхів розвитку, дохідності заходів та окупності коштів;
- чітке планування дії функціональних підрозділів та забезпечення їх взаємозв'язку;
- забезпечення гнучкості, мобільності та швидкої реакції на необхідність перебудови виробництва під впливом зовнішніх чинників [1, с. 79].

Розробка бізнес-плану вимагає визначення не тільки стратегічних напрямків і цілей діяльності, а й оперативних дій для досягнення таких. Тобто

бізнес-план є основою поточного планування всіх аспектів діяльності підприємства, він сприяє глибшому усвідомленню працівниками особистих завдань, пов'язаних зі спільним для них бізнесом. Бізнес-план дає змогу аналізувати, контролювати й оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу [5, с. 112].

Також варто розглянути типи бізнес-планів, які використовуються у процесі стратегічного планування як функції та базової технології управління бізнесом. Зокрема, можна виділити три типи бізнес-планів:

- корпоративні (управлінські) бізнес-плани застосовуються для управління поточною діяльністю та розвитком підприємства;
- бізнес-плани проектів спрямовані на планування та управління проектами, що реалізуються в рамках даного підприємства застосовуються для управління змінами на підприємстві;
- цільові бізнес-плани спрямовані на прийняття окремих великих рішень, пов'язаних з управлінням бізнесом застосовуються для управління специфічними разовими завданнями в діяльності підприємства [1, с. 81].

Розглянувши основну сутність бізнес-планування, стає зрозумілим, що даний процес відіграє важливу, а навіть ключову роль у процесі стратегічного управління діяльністю підприємства. Адже, бізнес-планування надає можливість аналізувати, здійснювати контроль та оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу.

1. Діденко Є. О., Нянчур Б. С. Бізнес-планування та його роль у стратегічному управлінні підприємством. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 78–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_12_19.

2. Карпов В., Матінян В. Розробка бізнес-плану проекту розширення діяльності підприємства (на прикладі ресторану «БРАЗЗАВИЛЬ» МНВІКП «СУЗІР'Я СТІЛЬЦЯ» ТОВ). *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 109–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_4_11.

АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Григорук І.І.,
викладач кафедри управління та бізнес-адміністрування

Розширення використання відновлюваних джерел енергії та розвиток біоенергетичного напрямку є стратегічними завданнями для побудови сучасної економіки. Зважаючи на обмежений обсяг природних ресурсів та тенденції до зростання кількості населення, існуюча лінійна модель економіки за принципом «взяти-зробити-використати-утилізувати» потребує переосмислення. Тому ак-

туальною є ідея, що лежить в основі циркулярної моделі економіки, згідно з якою, товари сьогодення мають стати ресурсами завтра. Це особливо важливо для галузі сільського господарства, де значна частина вторинних ресурсів використовується неефективно, що призводить до екологічних та економічних втрат. Тому питання переходу суб'єктів господарювання в аграрній сфері до безвідходного виробництва за рахунок переробки відходів та побічної продукції для цілей біоенергетики стає все більш актуальним.

Питаннями розвитку біоенергетики, оцінюванням потенціалу ресурсів та ефективності їх використання займається низка вітчизняних дослідників: Гелетуха Г., Железна Т. [1], Дубровін В. [2] та ін.

Відсутність методологічного консенсусу призводить до розбіжностей у оцінці обсягу біомаси, яка доступна для виробництва енергії. На думку деяких європейських дослідників, оскільки немає узгоджених стандартів та визначення понять «потенціалів», то теоретичні потенціали залишаються єдиною загальною корисною базою для порівняння [3].

Методика визначення потенціалу біомаси є одним з найважливіших інструментів у дослідженні біоенергетики, оскільки вона значною мірою визначає оцінку перспективи того чи іншого джерела енергії. Проте, як бачимо, відсутні єдині підходи до визначення потенціалу відходів сільськогосподарського походження, зокрема рослинних.

Мета нашого дослідження полягає в удосконаленні методики визначення наявного потенціалу біомаси сільськогосподарського походження. Акцент робимо на рослинних відходах (первинних та вторинних), оскільки саме рослинна біомаса завдяки своєму енергетичному потенціалу в Україні та доступності має можливість суттєво вплинути на енергетичну ситуацію у державі.

Відходи рослинної біомаси поділяються на первинні, тобто ті, що утворюються безпосередньо при збиранні врожаю сільськогосподарських культур, та вторинні, до яких належать відходи, які генеруються при обробці врожаю на підприємствах. Основою для дослідження є статистичні дані щодо виробництва основних сільськогосподарських культур Івано-Франківської обл. за 2018 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг виробництва рослинних культур Івано-Франківській обл. за 2018 р.

Види сільськогосподарських культур		Обсяг виробництва, тис. т
Культури зернові та зернобобові		804,5
з них	пшениця	323
	кукурудза на зерно	327,3
	ячмінь	114,7
	жито	6,5
	інші зернові	13,7
	культури зернобобові	19
Соняшник		57,6
Ріпак і кольза		74,7
Соя		88,6
Бурак цукровий фабричний		66,4

*Джерело: розраховано за даними Державного управління статистики

Для оцінки енергетичного потенціалу первинних відходів сільського господарства використовуємо статистичні дані по валовому збору сільськогосподарських культур, ввівши формулу для розрахунку:

$$E_n = B * K_e * K_m * K_e * K_n$$

де E_n – енергетичний потенціал, тис т. у. п.; B – валовий збір певної сільськогосподарської культури, тис. т; K_e – коефіцієнт відходів для кожного виду культур; K_m – коефіцієнт технічної доступності відходів, який характеризує кількість солом, котра може бути отримана при існуючій технології збирання сільськогосподарських культур; K_e – коефіцієнт енергетичного використання, що вказує, яку частину відходів можливо використати для отримання енергії; K_n – коефіцієнт перерахунку в умовне паливо.

Дослідження показало, що енергетичний потенціал рослинних відходів сільськогосподарського походження Івано-Франківської обл. становить 253,54 т. у. п. (з них 248,63 т. у. п або 98% – первинні та 4,91 т. у. п або 2% – вторинні рослинні відходи). Вагому частину становить солома зернових, яка залишається у значному надлишку не використаною, та відходи виробництва кукурудзи.

З огляду на світовий досвід можна очікувати стрімкого розвитку біоенергетичної складової аграрного сектору вже найближчими роками. Подальші розвідки у цьому напрямі варто зосередити на оптимізації використання рослинних відходів для енергетичних цілей та відтворення потенціалу родючості ґрунтів.

1. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Ч. 1 : Відходи сільського господарства та деревна біомаса / Г. Г. Гелетука, Т. А. Железна, М. М. Жовмір, Ю. Б. Матвеев, О. І. Дроздова. *Пром. теплотехника*. 2010. № 32 (6). С. 58–65.

2. Методика узагальненої оцінки технічно-досяжного енергетичного потенціалу біомаси / В. О. Дубровін, Г.А. Голуб, С. В. Драгнев, Г. Г. Гелетука, Т. А. Железная та ін. Київ : ТОВ «Віолпринт». 2013. 25 с.

3. Batidzirai B., Smeets E., Faaij A. Harmonising bioenergy resource potentials – methodological lessons from review of state of the art bioenergy potential assessments. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2012. № 16. P. 6598–6630.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У XX ст.

Джус О.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних технологій

Докорінні зміни у різних сферах суспільного життя в Україні актуалізують проблеми, пов'язані з увиразненням місця і ролі закордонних українців у процесах національного державотворення, демократичних соціальних перетвореннях, визначенні культурно-освітніх пріоритетів Української держави, що

зумовлює зміни у її ставленні до багатомільйонного зарубіжного українства як до невід'ємної складової українського народу.

На всіх етапах еволюції української діаспори провідними чинниками освітньої та педагогічно-професійної зорієнтованості закордонних українців були освітня політика держав нового громадянства та їхні освітньо-виховні традиції і пріоритети, прагнення до «безболісного» входження дітей і молоді у чинне соціально-економічне, політичне й культурне середовище, водночас потреба формування української еліти, збереження національної ідентичності поколінь українців, народжених поза межами України, віра у можливість бути корисними для майбутньої незалежної української держави та підготовка до цієї місії.

Аналіз конкретно-історичних умов і особливостей формування української діаспори в державах американського континенту, Центральної та Західної Європи і в Австралії уможливив виокремлення основних тенденцій і кількох періодів у розвитку організованих форм професійної підготовки молоді та формуванні теоретичних засад і практики їхнього функціонування. Головними напрямками професійної підготовки української молоді в діаспорі у ХХ ст. нами означено: хатнє (домашнє) господарство (Бразилія, Канада, Німеччина); духовна освіта (США, Канада, Італія); українознавчі студії (всі держави компактного проживання українців, особливо США й Канада); правничі студії (Австрія, Німеччина, Канада, США); педагогічна освіта (Чехо-Словацька республіка, Німеччина, Канада, США, Австралія); економічна освіта (Австрія Німеччина, ЧСР); торговельна освіта (всі держави масового осідку українців); медична освіта (Німеччина, Канада, США); мистецькі студії (Чехо-Словацька республіка, Франція, США, Канада); сільськогосподарська освіта (Канада, Німеччина, Австрія, США, Австралія).

Теоретико-методичними засадами функціонування інституцій із професійної підготовки молоді, які визначали їхні мету, зміст, методи і форми навчально-пізнавальної та виховної діяльності, були: ідеали й ідеї реформаторської педагогіки; пріоритет таких ціннісних орієнтирів, яке особистість, суспільство, держава, релігія, культура, нація; міжетнічна толерантність і релігійна терпимість як основа загальної шкільної та професійної освіти держав Заходу; єдність загальнолюдських і національних вартостей; гуманістична спрямованість; визнання права на вибір професії та забезпечення ціложиттєвої освіти як підстави для особистісного розвитку, кар'єрного зростання й активної участі в українському громадському житті діаспори й держави громадянства загалом.

Захищаючи та пропагуючи ідею рідномовної освіти і національного виховання молоді, українські освітні діячі й педагоги-іммігранти усвідомлювали недопустимість протиставлення їх загальнодержавним інтересам країн нового поселення. В імміграції отримали свій розвиток започатковані в Україні такі складові педагогіки, як її історія, дидактика, теорія виховання, школознавство, а також соціальна педагогіка та педагогічна психологія, методика викладання окремих дисциплін.

Перші інституції із професійної підготовки молоді (державні та приватні) у державах Північної Америки за обсягом знань були синтезом середніх загальноосвітніх і фахових шкіл, які забезпечували доступ української молоді до

університетів США й Канади. У них поєднувався державний (країни перебування) і національний (український) компоненти змісту освіти.

У другій половині ХХ ст. у змісті, методах і формах загальної та професійної підготовки молоді простежується тенденція до практичної спрямованості викладання й учіння, починаючи із загальнообов'язкової середньої школи, превалювання ідей педоцентризму, прагматизму, максимальної індивідуалізації навчання. Відповідно, впроваджуються нові для сучасної української освіти методи: індивідуальних і групових проектів, дослідів й експерименти. Зростає обсяг самостійної роботи, особливо при вивченні академічних дисциплін. У системі підготовки майбутніх педагогів поступово утверджується принцип узагальненої професійної підготовки як основа майбутньої роботи з будь-якими навчальними планами і шкільними навчальними програмами; спостерігається психологізація освіти у закладах педагогічного профілю.

Водночас, починаючи з 1970-х рр., увиразнюються особливості організації, структури, змісту й методики навчання та виховання дітей і молоді, які виявилися основою для формування двох освітніх систем і фахової підготовки молоді – європейської та американської, що стало важливим підґрунтям для визначення освітніх пріоритетів сучасної освіти в Україні.

Проведене дослідження дало змогу окреслити найсуттєвіші освітні ініціативи, визначити форми і засоби організаційно-практичної діяльності професійних, молодіжних і жіночих організацій у центрально-західноєвропейських державах, на американському й австралійському континентах, які сприяли удосконаленню професійної майстерності, розвитку ініціативи й громадської активності майбутніх фахівців, формуванню національно-державницького світогляду, пошуку свого місця в соціумі, усвідомленню потреби жити і працювати як для держави свого громадянства, так і для першобатьківщини своїх батьків.

1. Джус О. В. Теорія і практика професійної підготовки молоді у закладах освіти української діаспори (ХХ століття) : монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. 350 с.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Жук О.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування

Одним із найдієвіших факторів впливу державних органів на діяльність суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу є податкове регулювання.

Дискусії щодо створення ефективної системи спрощеного оподаткування, обліку та звітності тривають до сьогодні.

Відповідно до Податкового кодексу, суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу можуть обрати одну з двох систем оподаткування – загальну або спрощену.

Загальний податковий режим передбачає сплату всіх видів податків і зборів, передбачених податковим законодавством України, в залежності від наявності певних об'єктів оподаткування.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – це особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податковим кодексом, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [1].

Спрощена система оподаткування обліку та звітності є приваблива для суб'єктів малого та середнього бізнесу у першу чергу через простоту її застосування. Основні переваги та недоліки щодо застосування спрощеної системи оподаткування наведено на рисунку 1.

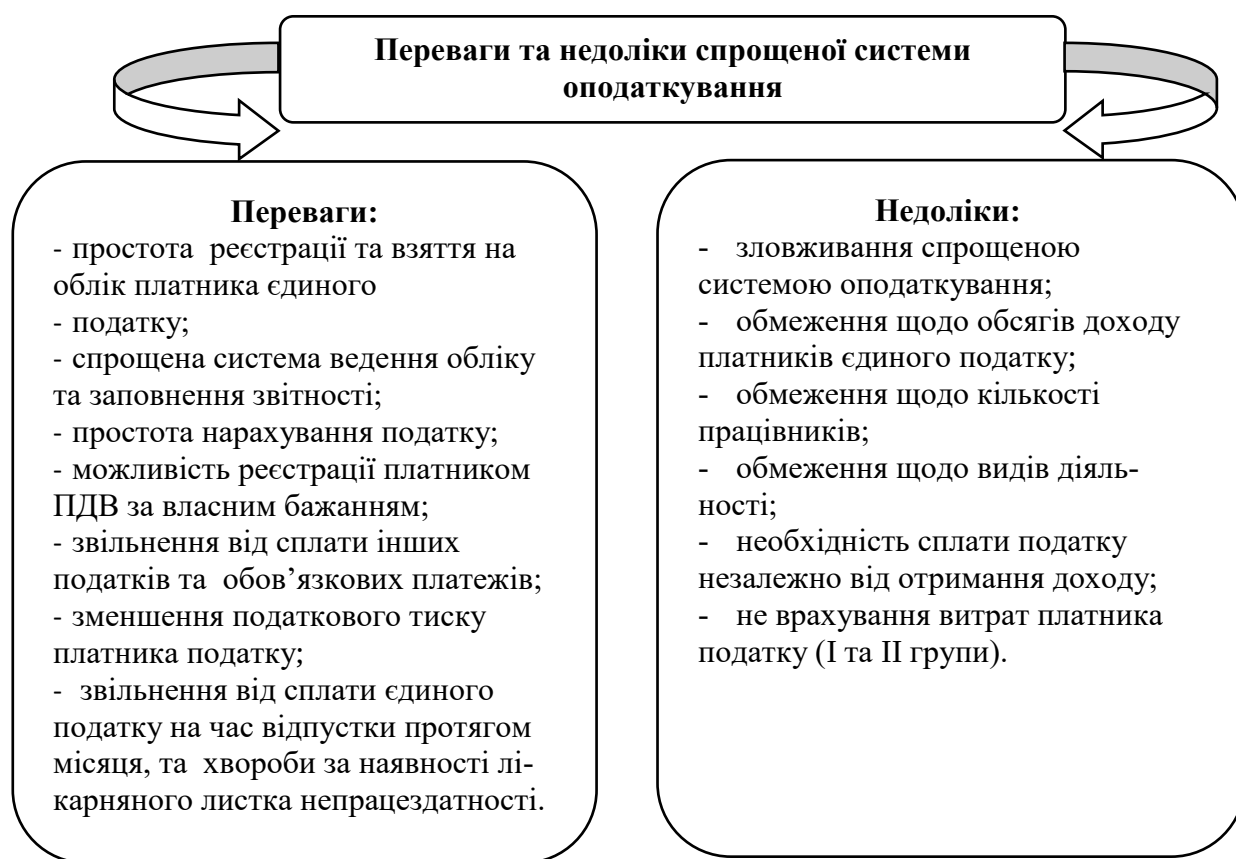

Рис. 1. Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування*

* Джерело: розроблено автором

Саме спрощена система оподаткування створює найбільш сприятливі умови податкового режиму для суб'єктів бізнесу, оскільки вона передбачає спрощену процедуру реєстрації та взяття на облік платника податку, забезпечує простоту нарахування єдиного податку, передбачає спрощені умови ведення податкового й бухгалтерського обліку та звільнення від сплати ряду податків й обов'язкових платежів, крім того платник податку має можливість зареєстру-

ватися як платник ПДВ за власним бажанням, також з боку контролюючих органів передбачено менший адміністративний тиск.

Окрім ряду позитивних сторін доцільно зазначити, що спрощена система оподаткування діяльності суб'єктів малого й середнього бізнесу також має ряд негативних сторін. До основних таких недоліків слід віднести можливість зловживання спрощеною системою оподаткування та зниження прозорості оподаткування діяльності суб'єктів господарювання, що важко проконтролювати податковими адміністраторами. Запровадження однакової ставки оподаткування для платників із різними обсягами доходу не відповідає забезпеченню соціальної справедливості, оскільки платники з вищим рівнем доходу мали б сплачувати більшу суму податкового зобов'язання.

За період становлення податкової системи спрощена система оподаткування перебуває у постійному процесі реформування. Перспективна система оподаткування малого та середнього бізнесу, потребує удосконалення та наближення до практики європейських країн оскільки євроінтеграційні процеси вимагають наближення законодавства до європейського, враховуючи особливості функціонування малого та середнього бізнесу в Україні. Основна мета реформування системи оподаткування малого та середнього бізнесу полягає у формуванні умов для стимулювання підприємницької діяльності й формування сприятливого середовища для її розвитку.

1. Податковий кодекс України від 23.12.2010 року № 2856-VI. URL: <http://sfs.gov.ua/nk>.

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ СПОРИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Карпа М.І.,
доктор наук з державного управління,
доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування

До публічно-правових спорів призводять публічно-правові конфлікти, які виникають між фізичними та юридичними особами з одного боку, та органами публічної влади з іншого. Держава як інститут гарантує вирішення конфліктів на запит суспільства, враховуючи його публічний інтерес та його публічні права. Тому питання формування та реалізації публічного права, у тому числі у сфері господарювання, економіки загалом на сьогодні перебуває в активному розробленні.

Наявні засади права безумовно враховують інтереси усіх сторін конфлікту, але розподіл права на приватне та публічне заклало основні відмінності у способах та суб'єктах розгляду спорів. Розгляд публічно-правових спорів передбачає наявність здійснення управлінських функцій суб'єктом владних повноважень, наявність статусу суб'єкта владних повноважень та його компетенцію, в межах якої виник конфлікт.

Базою для визначення предметів розгляду публічно-правових спорів стали методологічні матеріали, надані Міністерством юстиції (Наказ від 24.04.2017 № 1395/5 «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи») [1]. Доцільно привести такі сутнісні ознаки публічно-правових спорів, які визначені у ст. 4 КАСУ (Кодекс адміністративного судочинства України):

- хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій;

- хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг;

- хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [2].

На практиці до публічно-правових спорів відносять оскарження владних рішень, дій чи бездіяльності публічно-адміністративних інституцій фізичними чи юридичними особами, які в такий спосіб захищають свій права. Адже статтею 17 КАСУ визначено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.

Загальним завданням адміністративного судочинства є захист прав та свобод громадян від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Однак поряд із здійсненням адміністративної юстиції на адміністративні суди покладено ряд додаткових завдань. Зокрема, п. 3 ч. 1 ст. 17 КАСУ відніс до судової адміністративної юрисдикції спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції. На жаль, ні теорія матеріального адміністративного права, ані наука конституційного права не запропонували цілісного вчення про спори між органами влади.

Суб'єкти господарювання у разі виникнення публічно-правового спору, тобто спору з суб'єктом владних повноважень, мають права, що й інші учасники спору відповідно до КАСУ, зокрема як юридичні так і фізичні особи. Відповідно до статті 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Особливістю публічно-правових спорів у сфері господарських відносин є публічно-правові відносини між учасниками спору, а саме визначені нормами публічного права суспільні відносини, які проявляються у взаємних правах та обов'язках їх учасників у сфері господарювання.

1. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17/paran8>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ІННОВАЦІЇ ТА ДОСВІД

Кучерак І.В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри професійної освіти та інноваційних технологій

Поява браузерів в 1993 році спричинила цифрову революцію, забезпечивши доступність інтернету для кожного користувача [1]. Ця подія зумовила низку змін, перетворивши Всесвітню павутину із невідомості на звичну річ, що змінила своє локальне застосування на масове [2].

Цифрова революція змінила світ і, насамперед, систему освіти. Навчання втратило свою ізолюваність та лінійність. Знання, у свою чергу, позбулися статусу лімітованого та дефіцитного ресурсу із обмеженим рівнем доступу. Проте і досі, незважаючи на глобальні трансформації, функціонал цифрових інновацій використовується не в повній мірі.

Принципові зміни у навчальному середовищі забезпечують, зокрема, хмарні технології. Завдяки такому сервісу доступним стає віддалене використання засобів обробки та зберігання інформації та оптимізація процесу навчання.

Незважаючи на численні наукові розвідки, які стосуються проблем впровадження хмарних технологій в освіті (О. Адаменко, Б. Айзенберг, В. Биков, О. Качуровська, Т. Коваль, О. Легкий, С. Миронова, О. Самойленко та ін.), пи-

тання практичного впровадження сучасного програмного забезпечення та додатків у роботі майбутніх учителів розроблені недостатньо.

Натомість, переваги застосування хмарних технологій в навчальному процесі очевидні:

- зникає потреба в обов'язковому встановленні значної кількості програм на ПК, для ефективної роботи достатньо лише мати доступ до мережі Інтернет;
- є платні і безкоштовні варіанти – вибір великий, він залежить від вибору завдань, над якими потрібно працювати;
- завдяки хмарним технологіям з'являється можливість економного використання фінансових ресурсів, пов'язаних із потребою у придбанні, підтримці, модернізації і систематичного оновлення ПЗ та обладнання;
- віддалений доступ до даних у хмарі дозволяє працювати з інформацією з будь-якої точки на планеті, де є доступ в мережу Інтернет;
- для роботи не потрібні потужні комп'ютери;
- забезпечується практично необмежений обсяг збереження даних (масштабованість).

Хмарні технології забезпечують створення оптимальних умов для відкритого освітнього середовища, в якому кожний учасник навчального процесу може діяти самостійно і взаємодіяти із іншими ефективно, досягаючи цілей[3; 4; 5; 6].

Поміж інших аналогічних ресурсів виокремлюються сервіси Google та, зокрема пакет додатків Google Apps for Education. Переваги такого програмного забезпечення очевидні, зокрема:

- відсутністю оплати (багато безкоштовних можливостей, які можна використовувати тривалий період часу);
- принципом «один акаунт – всі сервіси» (достатньо зареєструвати один акаунт, все інше підключаємо, коли постає потреба);
- привабливим інтерфейсом (відповідає стандартним офісним програмам, наявністю україномовної версії);
- хмарним зберіганням інформації (виключена можливість втрати даних, редагування в режимі онлайн, доступ із різних гаджетів);
- мінімальними вимогами до доступу (немає потреби встановлювати додаткові програми, передбачена підтримка різними браузерами);
- спільним створенням документів (передбачена можливість об'єднання людей, які працюють над спільним проектом);
- збереженням історії змін (усі зміни відображаються в реальному часі, передбачена можливість відновити документ попередньої редакції);
- різними правами доступу (редагування, перегляд, коментування);
- розвитком і підтримкою (сучасний інтерфейс, інноваційність, інтегрованість, систематичне оновлення);
- доступом до спільноти однодумців та професіоналів (обмін думками, можливостями).

Завдяки активному впровадженню хмарних технологій навчальний процес стає більш динамічним, ефективним та цілеспрямованим. Проте все ще такі

технології перебувають на латентному етапі розвитку, у процесі формування попиту та акумулювання первинного досвіду впровадження.

1. Mark Pesce. A Brief History of Cyberspace. *ZD Net*. 1995. 15 жовтня.
2. Reid Robert H. Architects of the Web: 1000 Days That Built the Future of Business. *John Wiley and Sons*. 1997
3. Вакалюк Т. А. Хмарні технології в освіті : навчально-методичний посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир : ЖДУ, 2016. 72 с.
4. Семеріков С. О., Семеріков С. О., Стрюк А. М. Хмарні технології навчання: витоки. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. № 2 (46). С. 29–44. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1234/916#VfFO4NLtmko>.
5. Биков В. Ю. Хмарні технології, ІКТ-аутсорсинг і нові функції ІКТ підрозділів освітніх і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. № 10. С. 8–23.
6. Britto M. Cloud Computing in Higher Education. *Library Student Journal*. URL: <http://www.librarystudentjournal.org/index.php/ljsj/article/view/289/321>.

56 МЮНХЕНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ПО БЕЗПЕЦІ І НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Нагорняк М.М.,
доктор політичних наук, професор,
директор Інституту післядипломної освіти
та довузівської підготовки

Цьогорічна 56 Мюнхенська конференція по безпеці пройшла під темою «Світ без Заходу», що дає підстави говорити про втрату позиції Заходу як єдиної геополітичної конфігурації, яка закріпила модель глобального порядку. Значення Заходу все частіше піддається сумніву, а тому мотив єдності на основі європейських цінностей став основним на конференції. У руслі цього розглядалися такі питання, як: авторитарні тенденції і здатність демократії їм протистояти, європейська безпека, ідеологічна криза в США і консенсус у зовнішній політиці щодо політики КНР і РФ, протиріччя між США і ЄС та ін. Тому варто акцентувати увагу на тих тенденціях розвитку міжнародних відносин, які були озвучені політиками та експертами в ході їх виступів та в кулуарах конференції.

Основною із них є формування нового світового порядку. Аналіз представленої доповіді «Munich Security Report 2020 Westlessness» [1] дає підстави стверджувати, що сьогодні важко визначити яким буде новий світовий порядок до якого рухається постбіполярний світ. Проте з впевненістю можна сказати одне, нові правила в ньому будуть встановлюватися не однією державою, а декількома державами. З огляду на сьогоднішні обставини, епідеміологічну кризу і її майбутні наслідки, я свідомо уникаю тут конкретизації. Але, врахо-

вуючи наявні тенденції, хотів би звернути увагу на те, що в цьому русі кожна з держав, попираючи норми міжнародного права, прагнучиме посилити свій вплив. Глава конференції Вольфганг Ішінгер назвав нинішній час «епохою безкарності» [2]. Ми бачимо як нехтуються норми міжнародного права РФ для посилення свого впливу у світі, як США прагне зберегти свій статус гегемона і як інші явочним порядком освоюють нові сфери впливу і контролю у світі. Стурбованість викликає те, що в даному процесі наростає тенденція до ревізії життєздатності демократії, існуючих політичних структур і тих цінностей на яких протягом повоєнних років базувався світовий порядок. Щодо ревізії демократичних цінностей то тут варто нам визнати і той факт, що вони хоча і розділялися іншими, але не зуміли витіснити національні цінності, що протягом віків слугували опорами національного будівництва: конфуціанство в Китаї, османізм в Туреччині, індуїзм в Індії.

Щодо тенденцій російсько-європейських відносин, то вони простежуються у виступах президента Франції Е. Макрона та міністерки оборони ФРН А. Карренбауер. З одного боку, заклики до формування нової стратегії відносин, з другого, визнання РФ як однієї із головних загроз світу. Ця відсутність єдності ЄС щодо відносин з РФ і спричинила появу в колах конференції документу «Дванадцять кроків щодо зміцнення безпеки в Україні та в євроатлантичному регіоні» [3]. представлений як заява від імені структури під назвою Euro-Atlantic Security Leadership Group. Підписи під документом поставили 46 осіб, серед яких – високопоставлені американські військові, європейські експерти, колишній глава російського МЗС Ігор Іванов, троє українців, що надавало йому серйозного вигляду. Та поруч із цілком слушними пропозиціями на кшталт надання необмеженого доступу спостерігачам СММ або вирішення проблеми зниклих безвісти і розмінування, з подивом читаємо про те, що одним із фінансових донорів відновлення Сходу може стати Росія (саме так, донором, а не стороною, яка повинна відшкодувати завдані втрати), що варто було б створити зону вільної торгівлі як із ЄС, так і з Росією. А самій Україні радять... якомога швидше розпочати «інклюзивний національний діалог» з історії та національної пам'яті, мови та ідентичності, «з урахуванням думки сусідів України, особливо Польщі, Угорщини та Росії» [4]. За своїм змістом це був проросійський мюнхенський плану капітуляції та розділення України. Поява даного документу викликала критику не тільки української сторони, але й інших держав.

Поява цього документу засвідчила, що українське питання втрачає свою актуальність для Європи. Тому, попри проведення Норманських форматів та Мінських зустрічей конфлікт на Донбасі стає хронічним. У двосторонніх відносин Німеччини та Франції з Росією на перше місце виходять бізнесові інтереси, а отже, виходячи з неможливості досягнення компромісу у вирішенні українського питання конфлікт стане черговим замороженим конфліктом в Європі. Його вирішення можливе лише в разі зміни внутрішньополітичної ситуації в Росії, а до цього кожна із сторін втягнута в нього використовуватиме його в своїх цілях.

Росія намагається і на далі підтверджувати статус великої держави. Поворот Москви в Євразію супроводжується вибудовою нових відносин з Пекіном.

Дану політику російські аналітики визначають, як «стратегічного терпіння» і стримування. Така політика сформувала своєрідний механізм подолання протиріч у двосторонніх відносинах, а тому американо-китайська конфронтація сприятиме лише розбудові рівноправних відносин Москви і Пекіна. Це ставить під сумнів спроби США змусити Москву вступити у антикитайський блок держав. Продовжуючи тему російсько-американських відносин, відзначимо що політика санкцій не змусила послабила позиції Москви як на Близькому Сході, так і в інших стратегічно важливих для Вашингтону пунктах. Попри це стан цих відносин недоречно вважати «холодною війною», вона з розпадом СРСР завершилася, а тому варто характеризувати їх як конфронтаційні.

Проведений аналіз матеріалів конференції показує, що військові і безпекові питання визначатимуться не геополітичними, а економічними інтересами провідних держав світу.

1. Munich Security Report 2020. Westlessness. URL: https://security.conference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf.

2. УНН. У Мюнхені відкрилася Міжнародна конференція з безпеки. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1852310-u-myunkheni-vidkrilasya-mizhnarodna-konferentsiya-z-bezpeki>.

3. Новое время. Війна в Європі. Промова Зеленського, скандальний план щодо Донбасу та суперечка про РФ – головні підсумки Мюнхенської конференції. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/myunhenska-konferenciya-z-bezpeki-2020-pidsumki-promova-zelenskogo-novini-ukrajini-50070617.html>.

4. Українська правда. Росіяни та організатори Мюнхенської конференції склали план припинення війни в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/14/7240495/>.

ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ (за матеріалами освітньої галузі «Природнича»)

Покутнєва С.О.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник, доцент кафедри
професійної освіти та інноваційних технологій

Перебудова суспільства потребує переходу до оптимальних психологопедагогічних систем – креативних технологій навчання в системі освіти.

Учні з глибокими порушеннями зору, особливо в 1–2 класах, не володіють достатньою мірою способами обстеження предметів, а відсутність чи недостатність зорового сприймання ускладнюють формування предметних дій сліпих та слабоворих учнів. Тому виконання такими учнями завдань дослідження–рознання, дослідження–спостереження та дослідження–пошук мають певну специфіку, яка полягає в певних особливостях подання навчального матеріалу. Щоб скоротити розрив у знаннях, вміннях і досвіді сліпих та слабоворих учнів молодших класів, нормалізувати їхні можливості сприймати мате-

ріал шкільної програми, школярам надається допомога: проводяться спеціальні уроки компенсаторного розвитку дітей (раніше вони мали назву заняття з корекції пізнавальної діяльності – 2 години на тиждень). Такому спеціальному навчанню в освіті сліпих та слабозорих учнів, де використовують методи, прийоми та засоби, які допомагають опануванню освітніх завдань, які в умовах норми досягаються традиційними засобами, є місце в освітніх програмах здорових однолітків. Ці «обхідні» (термін Л.С. Виготського) шляхи допомагають ввести дитину з глибокими порушеннями зору в освітній простір, який формується культурними традиціями навчання в умовах спеціальних освітніх закладів.

В основі спеціальної освіти лежить знання про навколишню дійсність. Ця тематика дуже специфічна для сліпих та слабозорих. По-перше, формування поняття про предметний світ є істинною сферою компенсації зорових порушень; по-друге, знання з предметного світу найбільш складні для сприймання цієї категорії дітей і потребують спеціальних умов для роботи: а) збільшення часу на знайомство з матеріалом; б) обов'язкова наявність унаочнення; в) опанування школярами алгоритмом зорової і дотикової діяльності; г) керівництво вчителя процесом сприймання предметного матеріалу.

Сутність спеціального в навчанні дітей з глибокими порушеннями зору в опануванні способів і прийомів учбово-пізнавальних дій, що забезпечують відновлення порушеної взаємодії школяра з навколишнім середовищем. Навчальна діяльність учнів відбувається з використанням натуральних об'єктів чи малюнків та дидактичних ігор.

Завдяки роботі з малюнками, з якої завжди починається діяльність учнів з формування понять, діти розуміють зміст таких компонентів поняття, як загальне, особливе, одиничне. Дидактична гра в навчальній діяльності розглядається як педагогічна технологія, яка допомагає керувати навчально-пізнавальною діяльністю та взаємодією школярів. Контекстне навчання пропонує розробляти тексти підручника у формі контексту, тобто закінченні тексти в змістовому відношенні, які створюють умови для формування понятійного досвіду учнів з урахуванням його основних компонентів. Контекстне навчання обов'язково включає принцип провідної ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії і діалогічного спілкування, а також постійний контроль, які є необхідними умовами розвитку мислення та інших вищих психічних функцій. Під когнітивним підходом до побудови тексту розуміємо використання візуальної (графічної) мови (схеми), яка призначається для описання структури діяльності, для систематизації, структуризації, наочного подання і формалізації знань у навчанні. Завдяки схемам, учні не тільки краще та швидше запам'ятовують навчальний матеріал, а й отримують можливість самостійно мислити і аналізувати, планувати і контролювати свою інтелектуальну діяльність. Таким чином, підручник нового покоління для слабозорих учнів молодших класів, завдяки використанню нових креативних технологій, повинен розширювати можливості школярів у сприйманні текстового матеріалу, які стануть умовами їх подальшого розвитку.

Слід зауважити, що сліпі та слабозорі діти отримують освіту, яка, як і в масовій школі має розвиваючий характер. Цілі, завдання і очікування результату їх навчання в школі ідентичні з нормальнозорими однолітками. Тому сьогодні спеціальна освіта трансформується, засвоюючи кращі досягнення загальноосвітньої школи в переході до нової освітньої парадигми, до компетентнісного підходу. Тобто, в процесі навчання сліпі та слабозорі учні повинні набути конкретних практично-орієнтованих знань та розвинути певні соціально важливі якості, володіння якими допоможе їм стати успішними в житті. Зміст стандарту спеціальної освіти з галузі «Природнича» залишається незмінним із загальноосвітніми вимогами масової школи, змінюється лише порядок подачі матеріалу згідно особливостей навчання сліпих та слабозорих учнів в умовах спеціальних освітніх закладів.

1. Покутнева С. О. Науково-теоретичні засади формування змісту навчання в освітній галузі «Людина і світ» у школах для дітей з глибокими порушеннями зору : монографія. Київ, 2008. 204 с.

ЩОДО ПИТАННЯ МАРКЕТИНГУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Попадинець І.Р.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування

Система просування освітніх послуг вимагає проведення ряду маркетингових досліджень. Ефективним методом у даній роботі використаний метод анкетування, який дозволив дослідити потреби і поведінку споживачів для сегментування ринку освітніх послуг ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» [1, с. 313].

Розглянемо окремі сегменти споживачів освітніх послуг.

Рис. 1. Чи вибрали Ви навчальний заклад для продовження освіти?

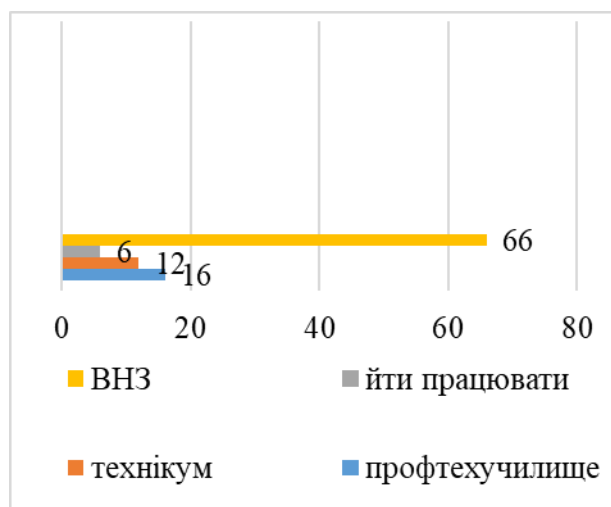

Рис. 2. Який шлях набуття освіти (професії) Ви обрали?

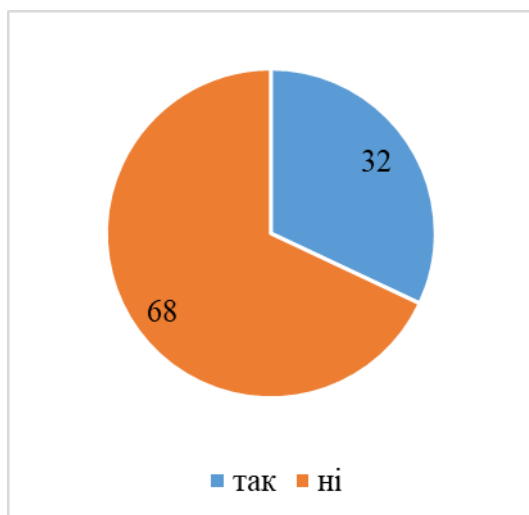

Рис. 3. Чи розглядаєте Ви Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника при виборі ВНЗ?

* Сформовано автором на основі власних досліджень

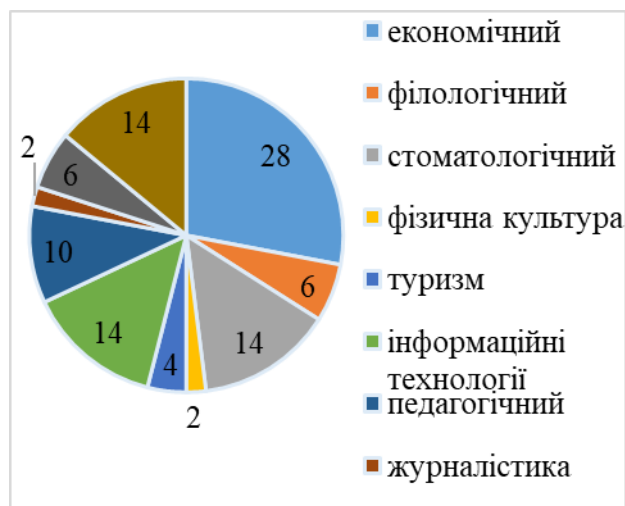

Рис. 4. На якому факультеті Ви б хотіли навчатися?

Отже, проведене дослідження демонструє наступні результати: серед 100% опитаних респондентів 70% жіночої статі, 50% опитаних; 46% респондентів вибрали ВНЗ, але ще вагаються, 34% – визначилися з вибором, 12% – знають, що треба вибирати, але ще не вибрали ВНЗ, 8% – не знають чи вибавати навчання у ВНЗ; 66% опитаних хочуть навчатися у ВНЗ, 16% – профтехучилища; 12% – технікум, і 6% – переконані, що необхідно йти відразу працювати; у 54% опитаних рішення щодо вибору закладу співпадає в основному з вибором ВНЗ батьками, 20% – повністю співпадає з вибором батьків, 22% – не співпадає з вибором батьків, у 4% – батьки не цікавляться вибором дитини; «Як Ви готуетесь до вибору майбутньої професії?»: 38% зорієнтовують на власну професію і традиції в сім'ї, 30% – влаштовують екскурсії на власну роботу, 26% – записуються у гуртки, 4% – пропонують роздаткову літературу, 2% – відвідують цікаві заходи; «Чи достатньо у Ваших батькам знань, щоб надати Вам кваліфіковану допомогу щодо вибору майбутньої професії?»: 48% не задумуються на цим, 28% – впевнені, що самі можуть підготувати дитину до вступу, 18 5 – стверджують, що не мають професійних знань, і 6% – педагогічних навиків. «Як Ви підвищуєте рівень знань і вмінь із сімейного виховання, профорієнтації?»: 54% відвідують батьківські збори, 24% – не займаються профорієнтаційною освітою, 20% – консультуються з педагогом, 2% – передплачують спеціалізовані журнали; 68% батьків хочуть щоб діти навчалися в Україні, і 32% – закордоном; 48% – респондентів хочуть щоб діти стажувалися за кордоном безкоштовно, 32% – згодні платити за стажування, решта – ні; 68% опитаних розглядає ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» при виборі ВНЗ; «На якому факультеті Ви б хотіли навчатися?»: 28% – економічний, 14% – туристичний, інформаційних технологій і стоматологічний, 10% – педагогічний, юридичний.

1. Попадинець, І. Р., Фудка М, Петриляк Я. Маркетинг освітніх послуг. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / гол. ред. Л. Є. Сімків. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. С. 313–314.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ COVID-19 В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Пронь Л.М.,
аспірантка кафедри управління
та бізнес-адміністрування

У ситуації світової пандемії COVID-19 в Україні та у світі на державному та на регіональному рівнях приймаються рішення для ефективної боротьби з поширенням цього вірусу. Щоб протидіяти поширенню коронавірусної хвороби з 12 березня 2020 року заборонили масові заходи, закрили навчальні заклади, ресторани, торговельні центри, бари і кав'ярні, салони краси, спортивні клуби, запровадили карантин. Після збільшення кількості підтверджених інфікованих вірусом 25 березня було запроваджено режим надзвичайної ситуації по всій території України з продовженням карантину до 24 квітня. Було запроваджено адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил карантину. 22 квітня карантин було продовжено до 11 травня 2020 року [4].

Вплив пандемії коронавірусу на малий та середній бізнес вивчали І. Соломніков, Г. Островерх [5]. Вони зазначили, що дій, зроблених урядом України щодо малих та середніх підприємств замало для запобігання та боротьби з економічною кризою. Вони розглядали три шляхи підтримки малого та середнього бізнесу: 1) активізувати заохочувальні кредити від банків, але при цьому науковець пропонував заборонити виплату дивідендів і скоротити заборгованість для усіх одержувачів підтримки; 2) реформувати судові процеси, які пов'язані з неплатоспроможністю підприємств, щоб розвивати кредитний ринок; 3) надати урядовим установам можливість бути лідерами у реструктуризації боргів тих підприємств, які отримують виручку. Якщо у підприємства, організації, яка отримуватиме виручку після карантину, є борги через обмежувальні заходи під час карантину, слід реструктуризувати борг.

У зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби було прийнято рішення створити у складі Державного бюджету України на 2020 рік «Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками» на період дії карантину для запобігання поширенню зазначеної хвороби, та 30 днів після відміни карантину. Кошти фонду спрямовуються на: заходи, які запобігають виникненню, поширенню, ліквідації спалахів, епідемій, пандемій, зокрема, на закупівлю медичних послуг за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення; на доплати до заробітної плати медичним та іншим працівникам, які безпосередньо

займаються ліквідацією коронавірусної хвороби; на грошову допомогу громадянам, зокрема, особам похилого віку; на надання одноразової грошової допомоги членам сімей медичних та інших працівників закладів охорони здоров'я, які загинули (померли) від коронавірусної хвороби, виконуючи роботи з ліквідації зазначеної хвороби; на трансферт Пенсійному фонду України; на надання фінансової допомоги на поворотній або безповоротній основі Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування та Фонду соціального страхування України на випадок безробіття; на поповнення резервного фонду державного бюджету; на відновлення видатків державного бюджету, скорочених у зв'язку зі створенням фонду боротьби з коронавірусом та її наслідками. Статтею 30 Державного бюджету України на 2020 рік встановлено, що субвенцію на заходи щодо соціально-економічного розвитку окремих територій можна використовувати на заходи, спрямовані на боротьбу з коронавірусною хворобою. Якщо через карантин призупинена діяльність малого та середнього бізнесу, то цим роботодавцям, при умові сплати ними єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування протягом останніх шести місяців, надається допомога для виплати працівникам допомоги по частковому безробіттю на період карантину і протягом 30 календарних днів після завершення карантину, але не більше 180 календарних днів протягом року. Допомога по частковому безробіттю надається територіальним органом центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, застрахованим особам у разі втрати ними частини заробітної плати внаслідок скорочення тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням або скороченням виробництва продукції без припинення трудових відносин. Також тимчасово, на період карантину, звільнено від нарахування пені та штрафних санкцій підприємства централізованого водопостачання та водовідведення, виробників теплової енергії, які користуються природним газом та електричною енергією [3].

На державному рівні прийнято зміни до Закону України «Про банки та банківську діяльність». Згідно цього закону забороняється підвищувати процентну ставку за кредитним договором в період здійснення заходів щодо запобігання виникненню, поширенню і розповсюдженню коронавірусної хвороби [2].

Для того, щоб стабілізувати світову, національну, регіональну економіку потрібно співпрацювати, обмінюватися досвідом, переймати досвід державного регулювання економіки в умовах пандемії коронавірусу інших країн, координувати дії органів влади, приватного сектору та населення України. Одним із кроків стабілізація економіки в регіонах України є проєкт «Велике будівництво», ініційований Президентом України та Урядом України, який має об'єднати зусилля органів виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, створити нові робочі місця, залучити необхідні фінансові ресурси, щоб активізувати економічні процеси в області [1].

1. Віталій Федорів: Проєкт Президента «Велике будівництво» ефективно вплине на активізацію економічних процесів на Прикарпатті від 29.04.2020 р.

URL: <http://www.if.gov.ua/news/vitalij-fedoriv-proekt-prezidenta-velike-budivnictvo-efektivno-vpline-na-aktivizaciyu-ekonomichnih-procesiv-na-prikarpatti>.

2. Закон України «Про банки і банківську діяльність». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 5–6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 13.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20>.

4. Карантин в Україні діє з 12 березня 2020 року. Від 22.04. 2020 року. 5 канал. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/v-ukraini-prodovzhyly-karantyn-po-11-travnia-ale-trokh-poslabyly-vsi-podrobytsi-213254.html>.

5. Соломніков І. В., Островерх Г. Є. Малий і середній бізнес України в умовах економічних кризи COVID-19: шляхи виживання. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol. 3. № 49. S. 19–21. URL: <http://european-science.org/wp-content/uploads/2020/04/VOL-3-No-49-2020.pdf>.

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОТГ

П'ятничук І.Д.,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування

Реалізацію економічних реформ в Україні, неможливо уявити собі без децентралізації, метою якої є наблизити владу до народу через створення сучасної системи місцевого самоврядування, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, надання якісних та доступних суспільних послуг громадянам. Здійснення практичної діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з надання таких послуг на місцевому рівні обумовлює необхідність врахування їх специфічних умов формування при розробці стратегії соціально-економічного розвитку ОТГ, науковим підґрунтям якої є концепція сталого розвитку, яка висуває нові вимоги до її проведення.

Варто відзначити, що з урахуванням реформ у економічній та правовій сфері країни забезпечення сталого економічного розвитку можна простежити на кількох його рівнях. Зокрема, це вплив на сталий розвиток окремого підприємства, ОТГ, регіону та національної економіки в цілому. Відомо, що сталий розвиток розглядають у розрізі трьох складових:

1) економічної, що передбачає у більшій мірі збереження сукупного капіталу, підвищення рентабельності;

2) соціальної – забезпечення соціальної захищеності людей через дотримання соціальної відповідальності;

3) екологічної – забезпечення захисту навколишнього середовища, зменшення використання природних ресурсів, зменшення відходів [1, с. 37].

Очевидно, що формування сталого розвитку ОТГ проявляється у трьох сферах: економічній, екологічній та соціальній, які взаємопов'язані між собою.

Доцільно відзначити, що згідно з Стандартом соціальної відповідальності ISO 26000 «соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство та навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, що сприяє сталому розвитку, враховуючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін та відповідає діючому законодавству; узгоджується з міжнародними нормами поведінки та інтегрована в діяльність всієї організації» [2].

У результаті проведеного дослідження [1; 3] сформовано авторське бачення загальної концепції соціальної відповідальності – це сукупність суспільно-економічних (соціальних) відносин, центральне місце у яких займає людина та її сфери життєдіяльності, і передбачають формування соціальної відповідальності на рівні країни, регіону ОТГ та окремого бізнесу (підприємства) і, результатом якої є соціальна захищеність населення як країни, регіону, ОТГ, так і працівників окремих підприємств.

Виявлено, що трактування терміну «соціальна відповідальність ОТГ» відсутнє, тому з метою дослідження окресленої проблематики, застосовано науковий підхід до вирішення практично значущих питань і сформовано авторське бачення трактування терміну, а саме: соціальна відповідальність ОТГ – це добровільно взятий на себе обов'язок відповідати за: певну ділянку роботи, справу, що безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, підвищення їх добробуту, споживання (освіта, культура, охорона здоров'я та ін.); вплив рішень та діяльності ОТГ на суспільство, працівників, партнерів та громадян ОТГ, як споживачів послуг, що реалізується через прозору систему мотивації, яка узгоджена із нормативно-правовими нормами з метою забезпечення сталого розвитку в межах таких трьох сфер: економічної, соціальної та екологічної.

У результаті вивчення спеціальної літератури виявлено, що основні дослідження щодо соціальної відповідальності проведені стосовно бізнесу (на рівні підприємства). Однак, функціонування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як суб'єкта економічної діяльності характеризується специфікою, яка відрізняє їх від підприємств, а саме: метою функціонування; організаційною структурою; джерелами фінансування; відповідальністю тощо. Врахування виявленої специфіки функціонування ОТГ є необхідним при побудові концепції соціальної відповідальності ОТГ з метою забезпечення сталого розвитку.

Практичне втілення концепції соціальної відповідальності ОТГ може розглядатись тільки через розробку програми соціальної відповідальності, побудова якої передбачає наступні етапи:

1. Визначення потреб громади у заходах, які можуть бути задоволені у рамках дотримання концепції соціальної відповідальності ОТГ.
2. Розробка програми соціальної відповідальності ОТГ.
3. Реалізація програми соціальної відповідальності ОТГ, наступний контроль і аналіз за реалізацією програми та рівня досягнення цілей стратегії розвитку ОТГ з метою забезпечення її сталого розвитку.

Таким чином, реалізація економічних реформ неможлива без децентралізації, метою якої є наблизити владу до народу через розвиток об'єднаних територіальних громад з розширенням повноважень для надання якісних соціально-економічних послуг, піклування про людей похилого віку. Тому, на наш погляд, змінити ситуацію на краще можна тільки через розробку концепції соціальної відповідальності в контексті сталого розвитку ОТГ та системи взаємоузгоджених управлінських заходів в частині кожної складової завдяки широкого залучення активних громадян ОТГ.

1. Пилипів Н. І., П'ятничук І. Д., Сологуб С. І. Концепція соціальної відповідальності ОТГ у контексті сталого розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Економіка*. 2018. С. 36–42.

2. ISO 26000 – Social responsibility. International Organization for Standardization. URL: <http://www.iso.org/iso/catalogue>.

3. Пилипів Н. І., Максимів Ю. В., П'ятничук І. Д. Концептуальний підхід до побудови обліково-інформаційного забезпечення соціальної відповідальності підприємства через призму системи ділового партнерства. *Збірник «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики»*. 2018. № 4 (27).

СУПРОВІД НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Труш Н.В.,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та інноваційних технологій

В Україні науковці, практики й управлінці проводять значну роботу задля оптимізації і підвищення ефективності процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами, забезпечуючи цей процес від концептуальних засад до навчальних і корекційних програм, видання підручників та посібників.

У вирішенні проблем студентів з особливими потребами важливим є здійснення активних заходів щодо поліпшення їхньої життєдіяльності, об'єднання зусиль держави та роботодавців, пріоритетною складовою яких є забезпечення права на освіту та всіх умов для її успішного здобуття.

Спеціальна освіта України має на меті забезпечити кожній дитині з особливими потребами доступність навчання, альтернативність форм та закладів освіти, здобуття надалі бажаного освітнього рівня і водночас забезпечення необхідного корекційно-реабілітаційного і психолого-педагогічного супроводу.

Супровід навчання студентів з особливими потребами – це система заходів, яка має забезпечити рівний доступ до навчання, тобто мінімізувати проблеми студентів з особливими потребами у навчанні.

Нині спеціальна освіта України реформується з урахуванням специфічних світових тенденцій змін від диференціації до інтеграції.

Спеціальна освіта базується на демократичних цінностях, серед яких виділяють:

- забезпечення рівного доступу до якісної освіти;
- право вибору різних типів навчальних закладів, форм навчання;
- зростання мережі навчально-реабілітаційних центрів;
- розширення практики інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах;
- посилення корекційно-розвивального компоненту в оновленому змісті навчання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до державних стандартів і програм.

Супровід навчання студентів з особливими потребами здійснюється за такими напрямками: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійна адаптація та реабілітація [1].

Стратегічним завданням залишається створення альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей з особливими потребами, рівня і діапазону освітніх потреб.

Супровід розпочинається з моменту звернення людини з особливими потребами до закладу вищої освіти й охоплює процеси підготовки до вступу та навчання. Всі складові системи супроводу вступають у дію поступово і можуть діяти одночасно, доповнюючи одна одну.

В Україні поступово впроваджується модель інтеграції осіб з особливими потребами в освітню сферу, що відбувається шляхом індивідуалізації та адаптації навчальних планів і програм до їхніх потреб та можливостей, пристосування навчального обладнання, підготовки професорсько-викладацького складу до роботи з студентами з особливими освітніми потребами, забезпечення фізичної доступності навчальних корпусів.

Реформування системи освіти для дітей з особливими потребами відбувається з урахуванням прогресивних світових тенденцій, від інституалізації до інклюзії.

Задля успішної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в сучасному освітньому просторі в закладах вищої освіти слід здійснити низку організаційних заходів, зокрема:

- створення спеціалізованої матеріально-технічної бази, безбар'єрного освітнього середовища, в якому приміщення, техніка і навчальний матеріал доступні для всіх студентів;
- надання можливості вибору форми навчання;
- наближення освітніх послуг до місць проживання маломобільних студентів;
- підготовка адаптованого навчально-методичного забезпечення для студентів різних нозологій;
- перепідготовка викладачів, упровадження спеціальних інформаційних і педагогічних технологій;
- адаптація викладачів і студентів до інтегрованого освітнього середовища;

– формування в колективі толерантного ставлення і розуміння проблем людей з особливими потребами.

В сучасних умовах особливо важливими є забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і підтримку, підготовка і перепідготовка педагогів для роботи з ними.

Для забезпечення інклюзії студента з особливими потребами у навчально-виховний процес слід, передусім, врахувати і максимально компенсувати труднощі сприймання навчального матеріалу, в кожному індивідуальному випадку уявляючи, яким чином студенту зручніше сприймати матеріал (візуально, на слух чи тактильно), відповідно готуючи методичне й дидактичне забезпечення навчального процесу.

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях : навч. посіб. Київ, 2003. 134 с.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ, 2016. 152 с.

3. Малишевська І. Право на вищу освіту осіб з особливими потребами та інвалідністю у законодавстві України. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 27–34.

ВЕЛИКА ВІЙНА КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІРШОВАНОЇ АВТОБІОГРАФІЇ ДАНИЛА ВАГИЛЕВИЧА (перші результати вивчення нововідкритого рукопису)

Васильчук М.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології

Цією публікацією ми вводимо у науковий обіг нове ім'я та новий документ, який має цінність як історичне джерело, і як пам'ятка літератури.

Походження історія рукопису. У жовтні 2019 р. мешканець м. Івано-Франківська, краєзнавець Онуфрій Обушак (1941 р. н.) [1, с. 66] у Коломії передав авторові цього дослідження рукопис [3], який містить віршовані тексти. У манускрипті не вказано ні автора тексту, ні назви (рукопис неповний). За словами Онуфрія Обушака, це твори Данила Вагилевича, який брав участь у Першій світовій війні і потрапив в італійський полон. Данило Вагилевич – уроженець с. Ясеня тепер Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл., належав до родини одного з діячів «Руської трійці» Івана Вагилевича. Онуфрій Обушак на початку 1970-х років якийсь час перебував у с. Ясені у службовому відрядженні, де й дізнався про цей рукопис. Після перемовин про умови (власне, про ціну), йому вдалося викупити рукопису старенької родички Данила Вагилевича; прізвища попередньої власниці він не пам'ятає.

Опис. Рукописом є зошит без палітурок. Розміри: ширина 123 мм, висота 195 мм (по суті, це формат 84x108/32 (130x200 мм), де фактичним є розмір 123x195 мм). Білий нелінований папір без водяних знаків, щільність близько 90 гр/м². Зшитки скріплені товстими білими нитками у палітурній майстерні (отже, це був стандартний, а не саморобний зошит).

Текст рукопису виконано чорним чорнилом, пером; подекуди є правки хімічним і простим олівцями; під останнім катреном тексту (с. 224) дописано ще вісім рядків кульковою ручкою (іншим почерком). Почерк, яким написано основний текст – каліграфічний. Пагінація – внизу праворуч сторінок, виконана разом із заповненням зошита текстом.

Рукопис неповний: у ньому відсутні перші 56 сторінок. Текст охоплює сторінки 57–224. Відсутні також сторінки: 85–94, 111–120, 149–150, 155–156, 183–184, 215–222. Сторінка 224 немає пагінації. Далі містяться ще 20 сторінок, не заповнених текстом. На останній сторінці відбилися контури якогось малюнка (можливо, дитячого): хата, криниця, стайня, копиця і купка сіна (очевидно, це був малюнок на сторінці, яку потім вирвали).

Датування. У тексті йдеться про період Першої світової війни та перші роки по її завершенні. Зокрема, є згадки про смерть Володимира Леніна, яка наставала 1924 року. На цій підставі ми відносимо час створення рукопису до першої половини 1920-х років. На це ж вказують і папір, почерк, особливості лексики і правопису.

Зміст. У віршованій формі дано опис перебування автора в італійському полоні (топоніми і гідроніми: Верона, Піява, Сант Вікторія, Іверо, Монте Грапо, Кавазо та ін.). Перебування в Австрії (Штирія) та Чехії (Ліберець та ін.). Змальовано таборовий побут, стосунки з місцевим населенням та військовою адміністрацією таборів. Дано оцінки т. зв. «патріотів», які задля власного зиску (уже по закінченні війни) вели агітацію серед полонених, а згодом, як закінчилось фінансування, залишили їх напризволяще. Показано прихильників різних політичних поглядів: австрофілів, полонофілів тощо. Текст рукопису також містить окремі твори: вірші з соціально-політичним підтекстом «На стійці» (с. 203), «Ще кусочок» (с. 204), «З таборових пісень» (с. 206), «Патріотам» (с. 207), «Кайзерівці» (с. 210).

Перспективи дослідження. З тексту випливає, що автор, Данило Вагилевич, у Чехії зустрічався з братом Костем (с. 168, 169, 176). Це дає підстави ідентифікувати постать брата. Йдеться про Костя Михайловича Вагилевича (1892–1974), учасника Першої світової війни і національно-визвольної боротьби українців (корпус УСС у Києві, хорунжий, старшина УГА, «чотирикутник смерті» і втеча з полону) [2, с. 215], випускника Карлового університету (Прага). Він учителював у селах Закарпаття (Новоселиця, Нересниця, Дубове, Бедєвль та Рахові), а також був асистентом кафедри педагогіки Українського вільного університету (Прага). Автор книжок «Україна непоборна» (1941), «Триєдиність» (1968), «Казки про золоту рибку» (1945) [4]. Отож, перспективною є реконструкція біографії Данила Вагилевича. Разом з тим його творчість як документальне джерело потребує розгляду і зіставлення з іншими джерелами (а загальна історія австро-італійського воєнного протистояння має велику літературу).

Також цікавим є дослідження власне літературної складової рукопису Данила Вагилевича і пошук інших зразків його творчості (можливо, вони були опубліковані).

1. Арсенич П., Гаврилів Б., Угорчак Ю. Краєзнавці Прикарпаття. Довідник (XX ст.). Івано-Франківськ : Плай, 2002. 116 с.
2. Західно-Українська Народна республіка. 1918–1923. *Енциклопедія*. Т. 1 : А–Ж. Івано-Франківськ, 2018. 888 с.
3. Вагилевич Данило. Рукопис. 1920-і рр. С. 57–224. Зберіг. в архіві Миколи Васильчука.
4. Вагилевич Данило. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вагилевич_Кость.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПЕРЕКЛАДАХ СВЯТОГО ПИСЬМА («КНИГИ ПСАЛМІВ» І «КНИГИ ПРИПОВІДОК») ПОЛЬСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

Волошук Г.М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології

Сьогодні у світовій культурно-науковій практиці Біблію розглядають як Великий Код Мистецтва, Код Історії та Культури, Код Буття. Переклад Біблії стає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше. І хоча різні мови є різними системами культур, різними способами й напрямками розуміння світу, система символів і є абеткою метамови, якою сотворена Біблія. Такої думки дотримувалися перші інтерпретатори Біблії – Св. Августин, Ф. Аквінський та ін.

Матеріалом для дослідження послужили тексти Святого Письма, зокрема «Книга Псалмів» та «Книга Приповідок», у перекладах польською (Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Poznań : Wyd-wo Pallottinum, 2002. 1454 s.) й українською мовами (Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Київ, 2001. 1070 с.).

Велику увагу вивченню мови й стилю українських перекладів «Книги Псалмів» приділив М. Лесюк, котрий стверджує, що оригінальні, влучні, високохудожні порівняння віддзеркалюють різні аспекти тодішнього життя, сферу навколишньої дійсності, демонструють світогляд і художню фантазію перекладачів [5, с. 133].

У «Книзі Псалмів» та «Книзі Приповідок» порівняння представлені у всій своїй різноманітності. Суб'єктами порівняння в цих книгах виступають:

1) Бог, якого наділено людськими почуттями:

Він гнівається, Він ревнивий. Псалмоспівці порівнюють його з витязем, орлом, який побивається за орлятами. Псалми Давидові – то найособистіше висловлення невимовної вічної туги й жадання людиною свого Творця і Господа: *Jak łania pragnie wody ze strumieni, tak dusza moja pragnie Ciebie, Boże (Ps. 42) / Як лань прагне до водних потоків, так душа моя прагне до Тебе, Боже!*

Постійними епітетами Бога фігурують такі слова, як скеля, твердиня, башта, охоронний щит. Усі засоби персоніфікації (олюднення, антропоморфізму) служать для того, щоб за змогою точніше уявити Божий чин серед людей:

Bog – jak s sędzia sprawiedliwy (Ps. 7). Бог – як суддя справедливий.

Bo Ty, Panie, będziesz błogosławił sprawiedliwemu, otoczysz go łaską jak tarczą (Ps. 9).

Bo ти, Господи, благословиш праведника і ласкою його оточуєш, немов щитом;

2) людина праведна.

Jest on jako drzewo zasadzone nad płynącą wodą (Ps. 1)

Він – мов те дерево, посаджене над водними потоками.

3) людина-грішник: *Złoczyńcy znikną tak prędko jak trawa, i zwiędną jak świe świeża zieleń (Ps.37(36)).*

Вороги-бо, як трава, швидко поникнуть, зів'януть, як яра рослина.

4) людські частини тіла:

Mój język jest jak rylec biegłego pisarza (Ps. 45). Язик мій – тростинка скорописця.

У цих двох книгах виділяємо сполучникові лінійно-динамічні структури порівнянь; це мінімальні тексти, в яких реалізується порівняння як процес: те, що порівнюється (суб'єкт), те, на підставі чого порівнюється (основа), те, з чим порівнюється (об'єкт). Вони характеризуються такими сполучниками: у польській мові – *jak, jako, jakby*, в українській – *як, мов, наче, начебто*.

Семантика порівняльних відношень ґрунтується на складних процесах розумової діяльності людини, невід'ємним складником якої є асоціації, що виникають унаслідок чуттєвого сприймання дійсності.

Порівняння в перекладах Книг Псалмів і Приповідок репрезентують конструкцію, що являє собою організований комплекс: предмет порівняння – основа порівняння – образ порівняння, компоненти якого становлять єдине структурно-семантичне ціле.

1. Антофійчук В., Нямцу А. Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX–XX ст. Чернівці : Рута, 1996. 206 с.

2. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця XIX – початку XX століття : монограф. дослідж. Київ : Zielona Góra, 1999. 160 с.

3. Качуровський І. Містична функція літератури та українська релігійна поезія. *Слово і час*. 1992. № 10. С. 33–45.

4. Лановик З. *Hermeneutica Sacra* / наук. ред. Р. Т. Гром'як. Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2006. 587 с.

5. Лесюк М. Мова і стиль українських перекладів Книги Псалмів. *Біблія і культура* : зб. наук. пр. Чернівці, 2000. № 2. С. 133–137.

6. Павленко Є. Порівняння як граматична і стилістична категорія. *Мовознавство*. 1970. № 3. С. 78–85.

7. Сулима В. Біблія і українська література : навч. посіб. Київ : Освіта, 1998. 399 с.

«БУКВАР, НОВИМ СПОСОБОМ УЛОЖЕНИЙ ДЛЯ ДОМАШНЬОЇ НАУКИ» ЙОСАФАТА КОБРИНСЬКОГО: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ

Ковальчук М.П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології

У життєписі кожного свідомого українця неоціненне значення має буквар. Історія української букваристики описана в численних дослідженнях, пев-

ним узагальненням яких, зокрема, можна вважати розвідки О.З. Климеко [2], Н.М. Халімон [4] та ін.

У 2017 р. виповнився 175-річний ювілей від часу виходу в світ «Букваря» Йосафата Кобринського. Це був перший у Західній Україні буквар, в якому було застосовано гражданський шрифт і звуковий синтетичний метод навчання грамоти. Був написаний живою українською мовою і містив фольклорні твори – загадки, байки, приказки, які подавалися як тексти для читання. У пропонуваній розвідці проаналізуємо цю оригінальну пам'ятку в лінгводидактичному аспекті.

Українська лінгводидактика як наука, що досліджує зміст, форми, принципи, способи і засоби навчання української мови як рідної і як державної, ґрунтується на вироблених ученими концептуальних загальнодидактичних основах, узагальнених у працях сучасних дослідників [див. 1; 3 та ін.]. М. Пен-тилюк, узагальнюючи напрацювання дослідників у цьому аспекті, до найголовніших концептуальних засад лінгводидактики відносить такі:

- українська мова як рідна і державна в усіх типах середніх і вищих навчальних закладів є засобом формування й розвитку мовної особистості, національно свідомого громадянина України;
- навчання української мови спрямоване на виховання мовної особистості – людини, яка любить, знає і береже рідну мову, з повагою ставиться до неї як до мови нашої держави, володіє її виражальними засобами, користується нею у своїй професійній діяльності й у повсякденному житті;
- формування й розвиток мовної особистості здійснюється у процесі оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, говорінням, читанням і письмом, сприйманням і продукуванням мовлення;
- навчання української мови здійснюється в особистісному, когнітивному, комунікативно-діяльнісному, компетентнісному, функціонально-стилістичному та інших аспектах;
- навчально-виховний процес мовної освіти забезпечується ефективним застосуванням традиційних та новаторських методик і технологій;
- навчання української мови спирається на українознавство, етнологію, етнокультурологію, етнопедагогіку та етнопсихологію [3, с. 124].

Ці визначальні ознаки характеризують і «Буквар, новим способом уложений для домашньої науки» Йосафата Кобринського. В основі цієї дидактичної праці покладено глибокий народнопедагогічний зміст, що підтверджується і визначається достатньо яскравим фольклорним матеріалом. Автор одним з перших в українському букваротворенні використав досить велику добірку прислів'їв, приказок соціального і дидактичного характеру (всього налічується 45 одиниць). З-поміж них можна виділити певні повчально-тематичні групи:

- популяризація народної мудрості, виховання морально-світоглядних засад та духовних цінностей (*«Без Бога, ані до порога»*, *«За сиротою Бог з калитою»*, *«Не то сирота, що родини не має, але то, що долі не має»*, *«Нім сонце зійде, роса очі виїсть»*, *«Велике дерево поволі росте»*, *«Волом заяця не догонии»*, *«Голого легко голити»*, *«Не втікає пес від калача, але від бича»*, *«Де*

не горить, там ся не курить», «Коло сухого дерева і мокре горить», «Не штука розкидати, але штука зібрати» та ін.);

- виховання працелюбності, або ж корисні життєві поради (*«Тогда коваль зелізо кує, коли горяче», «Нагинай гіляку доки молода», «Наука не йде до бука», «Ранок, панок», «Будеш дула, будеш іла, не будеш дула», «Конець вінець», «Купити не купити, торгувати можна», «На голій толоці тяжко ся доробити», «Лежачий камінь мохнатіє», «Хто борше насипле, той борше змеле» тощо);*

- осуд та висміювання негативних людських якостей чи суспільних явищ (*«І пес за ним не завіє», «Голова велика, а розуму мало», «Забагаємо ся печеного леду», «За моє жито, ще мене бито», «Надіявся циган на пироги, та борщу не їв», «Надіявся дід на мід, та без вечері ліг», «Маюся, як голий у терню», «Коли мід, то я ложкою», «Піди з дурним на раки, а він ловить жаби» та ін.).*

Після наведення прислів'їв та приказок автор, починаючи зі сторінки 19, подає інший ілюстративний матеріал, що, зокрема, містить різні структурні типи речень, а також поширені в народно-розмовному мовленні стійкі словосполучення. Опрацювання таких конструкцій, безумовно, сприяє розвитку логічного мислення, творчої уяви в дітей.

Й. Кобринський також одним з перших подає у букварі добірку загадок та шість байок, дві з яких є переспівами байок Езопа. У притаманному цьому жанрові стилі вміщені у «Букварі...» байки завершуються повчальною частиною: *«Іди, лінивче, до муравки и учися від неї працювати» («Муравель і Коник»), «Не вір бесідам улесників, вони хотять масною бесідою обманути тебе» («Лис і ворон»), «Лучиться, що чоловік неважненький (тут – непоказний) спасеть від напасті самого дужого і великого чоловіка» («Лев і миш»), «Богацтва нічого не стоять (не вартують – М. К.) і не приносять гаразду тому, що їх держить, коли не хоче ними добре робити людям» («Обкрадений скупець»).* Так звана «мораль», або «сила» кожної байки відіграє надзвичайно важливе виховне значення для дітей.

Новим і неординарним явищем у «Букварі» стали складені Й. Кобринським «Правила, як хранити здоров'є». Серед поданих у цьому розділі рекомендацій можна виділити різні поради, що стосуються повсякденної гігієни, правильного харчування, використання одягу, профілактики різних захворювань та лікування, режиму дня тощо.

У передостанньому розділі «Букваря...» вміщено слова з числовим значенням. При цьому автор подає цифри, їх скорочений запис (шифр), а після того числа зазначені прописом. Тут закладено лінгводидактичні основи вивчення числівника як частини мови. В кінці посібника подано послідовне розміщення й назви літер, які значною мірою відтворюють старослов'янську азбуку.

Таким чином, «Буквар новим способом зложений для домашньої науки» цікавий і як один з перших друкованих підручників для навчання грамоти, і як спроба використання фольклорних матеріалів у навчально-виховному процесі. У цьому підручнику Й. Кобринський вперше у світовій педагогіці застосував новий спосіб вивчення грамоти – від легкого до складного, а також поєднав навчання з вихованням, використав наочність.

1. Горбунова Н. В. Сучасні дослідження в галузі української лінгводидактики. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 40. С. 9–17.
2. Клименко О. З. Історичні витoki української букваристики. *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 1999. № 35. С. 276–284.
3. Пентилюк М. І. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 50. С. 123–130. URL: <http://eprints.ua.edu.ua/3533>.
4. Халімон Н. М. Ідея букваря в історії Української культури. Внесок Л. Деполович у розвиток національної букваристики. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 246–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_34_33.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИХОВАННЯ ШЛЯХЕТНОСТІ В КООРДИНАТАХ ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Лаппо В.В.,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і психології

Провідною ознакою вихованості людини в українському й європейському культурному просторі традиційно вважалась шляхетність.

На сьогодні термін «шляхетність» вживається у гранично вузькому значенні – як окрема моральна чеснота (синонімічна доброчесності, великодушності, порядності) [3, с. 1626]. Проблема виховання шляхетності як спрямованості особистісного становлення залишається невивченою. Насамперед нез'ясованою є низка питань:

- витoki інтерпретації шляхетності як комплексної характеристики особистості;
- взаємозумовленість понять «шляхетне виховання» й поняття «виховання шляхетності»;
- відродження педагогічних традицій українського народу, що сприяли вихованню шляхетної людини;
- виявлення інноваційних педагогічних технологій спрямованих на системне виховання шляхетної особистості з метою їх популяризації на загальнодержавному рівні.

Виховання шляхетності в умовах оновленої освіти незалежної України набуло особливої значущості з огляду на низку негативних чинників сьогодення: нівелювання духовних цінностей; низький рівень суспільної моралі; брак ідеалів гідних наслідування; споживацьке ставлення до оточуючого світу; відсутність стимулів до самовдосконалення; втрата чітких уявлень про зміст моральних чеснот.

Проблема набуває загострення ще й тому, що виховання шляхетності ґрунтується на традиціях шляхетного виховання, які було втрачено під час радянського панування та в процесі уніфікації масової культури. Важливо відзначити той факт, що виховні традиції, які були зароджені чи принесені чужоземцями на терени України, становлять вагому частку її національної культури. Отже, дослідження традицій шляхетного виховання дозволить визначити теоретичні засади й змістовне наповнення педагогічного процесу, а також сприятиме поверненню культурних надбань.

В усі часи шляхетне виховання було прерогативою родинного осередку. Проте на початку XIX ст. в Україні почали відкривати освітні заклади, виховання у яких передбачало формування високоморальної освіченої особистості з культурною вишуканою поведінки. Найбільш відомими були інститути шляхетних дівчат засновані у Харкові (1812 р.), Полтаві (1817 р.), Одесі (1829 р.), Керчі (1835 р.), Києві (1838 р.).

У Статуті навчального закладу були прописані норми поважного вигляду й шляхетної поведінки. На жаль, методика виховання у привілейованих освітніх закладах й до сьогодні залишається поза увагою історико-педагогічної науки. Відомості що дійшли до нашого часу здебільшого є суто історичними (роки заснування й закриття закладів, імена засновників та відомих випускниць) і не являють педагогічної цінності. Щоправда, існує низка автобіографічних спогадів про навчання у таких закладах, але попри всю свою унікальність вони несуть значне суб'єктивне навантаження і не можуть слугувати ґрунтовним джерелом до системного вивчення методичного наповнення шляхетного виховання.

Водночас навіть попереднє ознайомлення з традиціями шляхетного виховання дає змогу зробити кілька узагальнень щодо його самобутності: гендерний поділ (різні системи виховання дівчат і хлопців); наявність ретельної підібраної матеріальної бази; перевага родинного виховання над суспільним; формування моральних чеснот з оперттям на релігійне підґрунтя; виховання на засадах дисципліни і послуху; прищеплення господарності й ощадливості; спрямованість до вишуканості у зовнішньому вигляді й манерах поведінки; тяжіння до цінностей європейської культури.

Одним з негативних чинників притаманним історії української освіти є те, що шляхетне виховання ґрунтувалось на імперській ідеології, а відтак нівелювало українську культурну самобутність. Це добре усвідомлювали представники української культурної еліти, яка утворилась наприкінці XIX ст. М.В. Лисенко, С.Ф. Русова, М.П. Старицький, О.С. Пчілка відстоювали право української молоді на навчання рідною мовою, виховання у національному дусі, прищеплення поваги до культурних здобутків рідного народу. Своє переконання українські просвітники доводили самовідданою кропіткою працею, що полягала у піднесенні української культури на загальноєвропейський рівень, яка б стала гідною передумовою до створення системи національного виховання.

Ідеї українських просвітників набули нового розквіту на початку XXI ст., коли небайдужі представники української інтелігенції ініціювали відродження виховних традицій з метою виховання шляхетності. Насамперед, це створення

клубів шляхетних українок і шкіл шляхетного юнацтва. Традиції шляхетного виховання залишаються визначальним чинником у формуванні шляхетності, адже їх інтелектуальна, моральна, естетична й національна спрямованість не втратили своєї актуальності, а високий рівень культури поведінки залишається загальновизнаним зразком витонченості та респектабельності.

1. Алчевська Х. Д. Історія відкриття школи в селі Олексіївці Михайлівської волості : щоденник (1912). Луганськ : Світло, 2011. С. 201–205.

2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1719 с.

4. Шушара Т. І. З історії розвитку жіночої освіти. *Рідна школа*. 2015. № 6. С. 76–77.

ПЕРСПЕКТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ

Макарук О.Л.,
викладач кафедри філології

Реформування сучасної шкільної мовної освіти передбачає утвердження домінанти особистісно орієнтованого навчання, пріоритетними чинниками якого є ідея гуманізації освіти та принципи розвивального навчання, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб учнів і розвиток їхніх суб'єктних можливостей у процесі активного пізнання та міжсуб'єктної комунікації.

Інтенсифікація світових процесів культурної та інформаційної глобалізації визначає нові тенденції у розвитку сучасної шкільної освіти, зокрема й розвитку методики навчання української мови. Філософія людиноцентризму вмотивовує необхідність перебудови національної школи в контексті гуманізації, виведення її на якісно вищий рівень, що передбачає оновлення засобів навчання і виховання учнів. Потужні перспективи такого реформування мають інформаційно-комунікаційні технології навчання, стратегічне значення яких полягає у використанні кожною особистістю ресурсів світових інформаційних джерел, зіставлення власних світоглядних позицій із загальнолюдськими.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, зокрема і в методиці навчання української мови, набуває виразного культурологічного характеру, сприймається таким, що визначає розвиток суспільства в цілому, обумовлений рівнем та якістю інформатизації навчального процесу та відповідного суб'єктного потенціалу його учасників. Поняття інформаційної культури в широкому розумінні означає «здатність суспільства ефективно використовувати наявні в його розпорядженні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації та інформаційно-комунікаційних технологій» [1, с. 362].

У Державному стандарті базової повної загальної середньої освіти інформаційно-комунікаційна компетентність визначається як ключова, що передбачає «здатність учня використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільнозначущих завдань» та як предметна, формування якої відбувається у процесі вивчення всіх предметів із метою «реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві» [2].

В аспекті парадигми особистісно та компетентісно орієнтованого навчання використання інформаційно-комунікаційних технологій передбачає врахування здібностей, інтересів і суб'єктного досвіду учнів, надає можливості для їхньої самореалізації в пізнавальній діяльності, створює умови для особистісного самовизначення в сучасному інформаційному суспільстві загалом. Підґрунтям розкриття проблеми навчальної діяльності учнів із використанням засобів ІКТ є праці зарубіжних (О. Едвардс, К. Зубарев, Г. Лаврентьев, Н. Лаврентьева, М. Лебедева, О. Шилова) та українських (Ю. Бабаєва, В. Биков, Р. Гуревич, Ю. Жук, Н. Зубаль, М. Кадемія, Н. Луцук, В. Мадзігон, Є. Полат, І. Родигіна), зокрема у гуманітарній галузі (Т. Бабійчук, О. Бігич, Г. Бійчук, О. Борківська, С. Васюта, М. Вороліс, П. Гороль) та інших дослідників. Освітні інформаційні технології, стверджує А. Сбруєва, активно використовуються у шкільній практиці різних країн світу впродовж останніх десятиліть і пов'язуються з дидактичним програмуванням, модельованим навчанням та технічними засобами навчання, серед яких комп'ютер та Інтернет-мережа є найбільш ефективними [3, с. 197–198].

Практикування інформаційно-комунікаційних технологій у школі передбачає дидактичний вплив за допомогою комп'ютерної техніки, що застосовується для оперативного отримання, трансформації та передачі пізнавальної інформації. ІКТ мають широкий спектр функцій (когнітивну, комунікативну, мотиваційну, навчальну, розвивальну, виховну, контрольну) та зорієнтовані на інтенсифікацію навчально-виховного процесу.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології надають педагогічному процесу широкі можливості оптимізації, визначають нові якості його змісту та впровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на підвищення освітніх результатів, що вказує на виразну тенденцію шкільної освіти щодо інформаційного оновлення її комунікаційної перебудови як у змістовому, так і у формальному аспектах.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій істотно посилює продуктивність навчальної роботи, що сприяє підвищенню інформативності уроку мови, а також спрямовує звернутися вчителів та учнів до спеціальних ресурсів Інтернет-мережі:

- електронних версій науково-методичної та літературної періодики;
- бібліотек наукової та художньої літератури;
- авторських сайтів сучасних дослідників;
- електронних підручників, посібників, енциклопедій, словників та довідників;
- віртуальних методичних кабінетів, електронних портфоліо вчителів-словесників;

– колекцій кращих рефератів та учнівських творчих робіт. Таким чином, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає шкільному вивченню української мови особистісної зорієнтованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів.

1. Вернер И. Все о мультимедиа. Киев : ВНУ, 1996. 352 с.

2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392. URL: zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п.

3. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. 2-е вид., стер. Су-ми : ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с.

ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЦІ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Марчук М.В.,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічних
та природничих дисциплін

«Сучасність показала нам страшну язву нашого державного організму: здобувши собі політичну незалежність, державну суверенність і повну самостійність, ми не маємо для тієї державності твердого ґрунту ні в інтелігенції, що живе в містах, ні в сільському населенні» [1]

П. Антонович

У сучасній історичній науці освітня проблематика посідає досить значне місце, особливо з врахуванням тих суперечливих процесів, що відбуваються нині в цій сфері суспільного життя. Подолання русифікаторської спадщини минулого – завдання не одного дня, складне, проте життєво важливе як одна з засад націотворення. Однак доводиться констатувати, що проблема значною мірою залишається невирішеною. Тож закономірно, що наукова і практично-прикладна актуальність проблем національної освіти на етапі національно-державного відродження зумовлює неослабний інтерес з боку не лише істориків, а й педагогів, культурологів, філософів, соціологів, представників інших наук до всього, що лежить в площині теорії та практики розбудови національної освіти. Освітня проблематика, завдяки її важливості для суспільного буття, залишається однією з найактуальніших тем в історичних дослідженнях, що є предметом постійної наукової розробки.

Документи часів Директорії яскраво висвітлюють особливості її освітньої політики, насамперед ті якісні новації, що були обумовлені виразним національним спрямуванням дій нової влади. Адже якщо за формою урядова діяльність у сфері освіти залишалася, по суті, на тих самих засадах – українізація освіти, запровадження викладання українознавчих дисциплін в освітніх закладах всіх рівнів, утворення нових українських шкіл та закладів для

підготовки учителів для таких шкіл, українознавчих курсів тощо, то підхід до виконання поставлених завдань та методи їх втілення в життя зазнали серйозних змін. Вони ґрунтувалися насамперед на Законі Директорії УНР від 1 січня 1919 р. про державну українську мову та наказі Міністра народної освіти від 30 січня 1919 р. про обов'язкове викладання у всіх навчальних закладах українською мовою [2]. Знання української мови ставало умовою для вступу до гімназій та університетів.

Право викладати у школах, згідно з неодноразовими розпорядженнями міністерства, мали лише ті викладачі, які вільно володіли українською мовою, могли викладати нею і склали відповідні іспити з мови та предметів українознавства, інакше їх атестати вважалися недійсними (в разі як що вони не закінчили з достатньо високими результатами українські навчальні заклади для підготовки вчителів). Запроваджувалися спеціальні комісії для проведення таких іспитів. Як свідчать документи, за часів Директорії планувалося застосовувати більш дієві, ніж раніше, заходи для протидії опору українізації школи, який повсюдно мав місце з боку російських та русифікованих громадян.

Прихід до влади Директорії знаменував посилення національних пріоритетів в освітній політиці. Проте суб'єктивні наміри, як і раніше, наштовхувалися на об'єктивні перепони, про які вже не раз говорилося: дефіцит належно підготовлених педагогічних кадрів, відповідних підручників, матеріально-фінансові нестатки. Продовжував діяти і фактор супротиву національному реформуванню освіти з боку русифікованої частини суспільства [3].

Незважаючи на надзвичайні умови роботи, зокрема постійні переїзди, Міністерство народної освіти УНР працювало енергійно і відносно результативно. Вважаючи фундаментом своєї реформаторської роботи мовне питання, спираючись на закон від 1 січня 1919 р. про встановлення української державної мови, міністерство видало наказ, згідно з яким мовою викладання у школах всіх рівнів повинна бути українська мова. Викладання іншою мовою допускалося лише тимчасово, з дозволу відповідних освітніх органів. Зокрема, для розгляду таких питань міністерським розпорядженням від 5 лютого 1919 р. були створені спеціальні губернські і повітові комісії, до складу яких входили представники місцевих органів влади і самоврядування, «Просвіти», учительської спілки [4, с. 20].

Нова влада усвідомлювала, що її попередниками була напрацьована значна законодавча база, яка в своїй основі відповідала освітній концепції Директорії. Це стосувалося як мовних проблем, так і українознавчого спрямування освіти в цілому. Тож головна увага зосереджувалась на тому, щоб закони і розпорядження втілювалися в життя.

Основоположне значення для розбудови освітньої системи на національній основі мало завершення роботи над «Проектом Єдиної школи на Україні», розпочатої ще в 1917 р. У вересні 1919 р. Рада міністрів УНР ухвалила представлений їй варіант, який хоча і не був завершений остаточно, проте визначав основні засади розбудови національної школи в Україні. За проектом школа мала бути якомога більше наближена до життя, давати не лише теоретичні

знання, а й практичні навички, бути єдиною для всіх соціальних верств українського суспільства.

Як і за попередніх режимів, найбільша увага приділялася освітній першоснові – початковій школі. На цій ділянці одержували і найбільшу віддачу. За деякими оцінками, освіту в нижчій ланці початкової школи в 1919 р. мали можливість отримати понад 67% дітей [4, с. 60].

Порівнюючи з дореволюційним періодом це був видатний результат. Кількість вищих початкових шкіл зросла за роки української революції з 356 до 1210, причому на середину 1919 р. понад 90% вищих початкових шкіл утримувались за рахунок державного бюджету [4, с. 62; 5].

Долаючи труднощі переважно об'єктивного характеру, попри суперечливість і неоднозначність тих чи інших рішень і практичних заходів, уряди Директорії багато зробили для створення такої бази підготовки педагогічних кадрів, яка могла забезпечити докорінну реорганізацію системи народної освіти на національних засадах. Несприятливі для Директорії політичні події перервали цей процес.

Таким чином, зусилля Директорії в справі реформування освіти на національних засадах були заключним акордом в освітній політиці часів української революції. Говорячи образно, це був найголосніший акорд. Діяльність Міністерства народної освіти УНР в добу Директорії була найбільш національно активною, принаймні в намірах, оскільки політична ситуація в країні не дала можливості втілити їх у життя.

1. Антонович П. Педагогічні нариси. Виховання дітей у школах-захистках. Житомир, 1918. С. 16.
2. ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 14, 32.
3. Вісник УНР. 1919. 20 липня.
4. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. Київ, 1920. С. 20, 60, 62.
5. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. Київ, 1993. С. 411, 412.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Микитюк Г.Ю.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології

Викладачі вищої школи з тривогою відзначають, що значна частина студентів-випускників не бажає або не може працювати за тією спеціальністю, яка відповідає їх фаху за отриманим дипломом. Це може бути свідченням посилення розриву між основними функціями вищої школи: освітньою та функцією професійної підготовки.

У роботах Н.Ю. Волянчук, О.П. Ермолаєвої, Л.І. Кемалової, Г.В. Ложкіна, Ю.Д. Парунової, Ю.П. Поварьонкова, В.В. Пономаренко та ін. такий стан «проміжності» статусу майбутнього фахівця стали називати професійною маргінальністю. У сучасних умовах, на жаль, підвищується деструктивна спрямованість процесів професійної маргіналізації, що визначає актуальність її дослідження, форм прояву та чинників [1].

Ложкін Г.В. досліджує професійну мобільність у взаємозв'язку з професійною ідентичністю особистості та пропонує професійну мобільність розглядати як інтегративну якість, що поєднує в собі сформовану внутрішню потребу особистості у змінах, розвинені когнітивні здібності й певні особистісні якості, а також знання та вміння, що визначають готовність до прийняття рішень при змінах у професійній діяльності (таких категорій: «готовність» до діяльності й «адаптивність» – здатність до оперативної реалізації результатів підготовки), що надзвичайно важливо при існуванні в умовах конкурентного середовища [2].

Сучасні дослідники Г.В. Ложкін, Н.Ю. Волянчук, як особливе явище виокремлюють професійну маргінальність, визначаючи його як «професійно небезпечний соціально-психологічний феномен, який є поведінковим концептуальним антагоністом професійної ідентичності». Професійна ідентичність – це ставлення до себе як до професіонала, прийняття цілей і цінностей професії. Повною мірою вона є притаманною тій категорії осіб, для яких стрижневою основою ідентифікації є професійна діяльність, що виступає чинником психологічного благополуччя. Професійна маргінальність – це особистісна позиція непричетності та психологічної неналежності до суспільно-значущої для цієї професії моралі, до професійних норм, або внутрішнє прийняття професійних норм іншого професійного середовища. Переживання професійної маргінальності у суспільній свідомості, може бути чинником соціальної небезпеки, що руйнує соціально-значущі професійні структури та відносини. Професія для маргінала – лише засіб досягнення інших, поза професійних цілей, а не образ гармонійного існування людини у діяльності [3].

Важливе значення при вивченні проблеми професійної маргінальності має само ідентифікація, коли людина належить до однієї професії (реально працює або навчається з певного фаху), але ідентифікує себе з референтною для неї групою (зовсім іншою) та орієнтується на неї. Як відмічає український дослідник Г.В. Ложкін, «Проблема маргінальності, маргінальної особистості, яка, в принципі, завжди є значущою, набула гострої актуальності із-за різкого збільшення психологічної напруги. Масштабні кризи нездійснених кар'єр продукують професійних маргіналів, які заперечують або негативно оцінюють власну ідентичність» [2, с. 44]. Проблема на думку Г.В. Ложкіна, полягає в тому, що професійний маргінал діє не на «межі» професійного простору, а в середині нього, тому він може бути соціально небезпечним, оскільки не може бути нейтрального вчителя, психолога чи лікаря. Професійний маргінал перебуває на межі норми, що визначена суспільством у відповідності до певної сфери діяльності.

У вузькому розумінні професійна маргінальність студентства – це особливий стан не сформованості установки на професію, що зокрема, відобра-

жається у ставленні до навчання та рівні академічної успішності, а також в тенденціях до зміни профілю професійної підготовки. Маргінальний стан студента в професійній сфері на етапі перебування у ВНЗ виявляється в оцінених судженнях стосовно навчання та майбутньої професії, незацікавленості, пасивності та низькій академічній успішності, однак у реальній професійній діяльності поведінка може стати джерелом відкритих конфліктів та явного відчуження від професійної спільноти.

Молодь маргіналізується, оскільки виходить на ринок праці «неозброєною», з незначним набором ресурсів, які вона може використовувати у процесі адаптації в новому для неї професійному середовищі. Для сучасної студентської молоді і освітня, і професійна сфери виступають своєрідними агентами маргіналізації. Несформованість установки на засвоєння професії призводить до появи типових рис професійного маргінала: безвідповідальне ставлення до навчання (орієнтація на отримання диплому про вищу освіту); нерозуміння специфіки майбутньої професії; орієнтація на іншу професію; відсутність бажання працювати за спеціальністю після закінчення ВНЗ; нездатність (небажання) постійно збільшувати обсяг знань, набувати практичних навичок. Проте у суспільстві, що трансформується, в якому відбуваються значні соціально-економічні та політичні перетворення, формування професійної маргінальності є неминучим та може являти собою соціальну та психологічну проблему у підготовці фахівців у вищій школі. Формування установки на професію є одним із найважливіших засобів зниження професійної маргінальності студентства.

1. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність студентів. *Вісник Львівського університету. Серія : соціологічна*. 2012. Вип. 6. С. 81–87.

2. Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Соціальна психологія*. 2008. № 3 (29). С. 123–130

3. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2013. № 3 (32). 197 с.

ЕПІСТОЛЯРІЙ ОЛЬГИ ПЛЕШКАН ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ У 20–40-х РОКАХ ХХ ст.

Плекан Ю.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Коломийського ННІ

Ольга Іванівна Плешкан – українська художниця, музейний працівник, народилася 15 червня 1898 р у селі Чортовець (тепер Городенківський район Івано-Франківської області. – *Ю. П.*) у патріотично свідомій родині священика Івана Плешкана, який також був талановитим поетом. Матір Ольги –

Олена Плешкан, походила з родини пароха с. Стецева (Снятинський район Івано-Франківської лобасті. – *Ю. П.*) Кирила Гаморака, який був послом до Галицького сейму від IV курії у 1889 та 1895 роках. Олена Плешкан була рідною сестрою дружини Василя Стефаника Ольги та Ганни Гаморак, дружини відомого громадського діяча, засновника української радикальної партії Северина Даниловича.

Ольга навчалась в українській гімназії сестер Василиянок у Львові, а закінчила навчання у 1918 р. в українській гімназії у містечку Городенці. У період 1922–1925 рр. навчалась на філологічному факультеті Львівського університету. Мріяла стати професійною художницею, тому прагнула студіювати фак у Мистецькій школі Олексі Новаківського у Львові. Завдяки клопотанням своїх родичів – Василя Стефаника, Йоаникія Шимановича та самого О. Новаківського, які звернулися письмово до митрополита Андрея Шептицького з клопотанням про виділення грошової стипендії Ользі на навчання. І це їм вдалося. Ольга Плешкан успішно навчалась із перервами у Мистецькій школі у період 1925–1932 рр. та була однією із найбільш талановитих та відданих учениць [1].

З 1939 р. працювала вчителькою у с. Русів, потім перейшла працювати науковим працівником музею Василя Стефаника у Русові, де працювала до виходу на пенсію у 1957 р. Також співпрацювала з музеєм Марка Черемшини у Снятині до самої смерті у 1985 р.

У період навчання у Львові в досліджуваний період, Ольга Плешкан вела багатопланове листування з родиною у Русові, мамою Оленою, зокрема із вуйком – Василем Стефаником, його синами Кирилом, Семеном та Юрком, Іванною Стефаник та Євгенією Данилович та подругами. Вищевказані листи в даний період знаходяться в особовому архіві Юрія Володимировича Тимошенка у м. Коломия [2; 3].

Епістолярна спадщина художниці Ольги Плешкан містить чимало цікавої та важливої інформації, передовсім, про культурно-мистецьке життя Галичини 20–40-х рр. XX ст. у подальшому вивченні творчої та життєвої біографії О. Плешкан. Вона буде корисною для ширшого пізнання в культурно-мистецькому житті Східної Галичини досліджуваного періоду.

1. Любов Волошин. Ольга Плешкан, мистець меланхолійних пейзажів. URL: <https://zbruc.eu/node/87600>.

2. Степан Павчак. Культурно-мистецькі листи до Ольги Плешкан. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Uks_2012_21_80.pdf.

3. Особистий архів Юрія Володимировича Тимошенка (м. Коломия).

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Поясик О.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології

Реформи сучасної системи освіти в Україні, зокрема початкової, спрямовані на те, щоб створювати всі необхідні умови для розвитку здібностей, творчих обдарувань особистості школяра. Однією з основних концептуальних засад реформування в межах Нової української школи є створення сучасного освітнього середовища, що буде сприяти творчому розвитку, потреби в знаннях й мотивації учнів до навчання. Як спосіб організації навчання, виховання і розвитку здобувачів початкової освіти освітнє середовище у сучасному його розумінні здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Проблематику освітнього середовища вивчали як зарубіжні (Дж. Гібсон, Т. Менг, В.А. Ясвін та інші), так і вітчизняні (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Є.В. Бондаревська, С.Ю. Максимова, О.М. Пехота, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, В.В. Серіков, С.О. Сисоєва та інші) науковці.

Цікавим є підхід зарубіжного науковця Вітольда Ясвіна, який вважає, що освітнє середовище – це характеристика життя всередині освітнього закладу, система впливів і умов формування особистості, а також система можливостей для розвитку особистості, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні [1].

Освітнє середовище розглядають як сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [2].

Ювеналій Кулюткін під освітнім середовищем розуміє систему ключових факторів, що визначають формування й розвиток людини [5].

Освітнє середовище є просторовим і функціональним об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, де відбувається розвиток і становлення особистості. При цьому вчені зазначають, що освітнє середовище обов'язково має бути розвивальним.

Проблема формування освітньо-розвивального середовища в сучасній школі переконує, що необхідно системно застосовувати інноваційні педагогічні підходи до організації освітнього процесу. Нове освітнє середовище, нові форми роботи, нові освітні технології – все це вимагає змін світогляду вчителя. З цією метою в початковій школі створюють навчальні центри: центр відкриттів, центр новин, центр матеріалів, комунікативний центр, центр тиші, центр вчителя, тематичний центр та ін. Важливим чинником розвитку особистості учня та професіоналізму вчителів, який прискорює або гальмує процес розвит-

ку освіти в умовах інноваційних змін є освітній простір школи. Адже відповідно до Концепції «Нова українська школа» дизайн навчального середовища повинен враховувати характер діяльності та вікові особливості учнів [4].

Формування освітньо-розвивального середовища сучасної початкової школи у своєму розвитку здійснюється в три етапи: становлення, функціонування, удосконалювання. Етап становлення характеризується розробкою відповідної концепції й програми розвитку, формуванням необхідної документації, створенням органів управління, визначенням фінансових і матеріальних можливостей, пошуком додаткових джерел фінансування. Другий етап характеризується створенням необхідних умов для успішного функціонування освітнього середовища, залученням до роботи найбільш підготовлених і творчих кадрів, батьків, які розуміють і підтримують концепцію розвитку цього середовища. Етапу вдосконалення відповідає постійний пошук ефективних засобів його розвитку, проведення інноваційної дослідницької роботи, поширення додаткових освітніх послуг відповідно до потреб учасників педагогічного процесу [3].

У створенні та організації освітньо-розвивального середовища початкової школи важлива роль відводиться педагогу та його професійній підготовці, оскільки він формує майбутнє молоде покоління гуманного та демократичного суспільства. Тому оновленню на засадах особистісно-орієнтованого підходу підлягають пріоритети, мета, завдання, структура, зміст, організація і технології професійної підготовки вчителя початкової школи.

Організація освітньо-розвивального середовища визначається як система умов і впливів, які сприяють активному розвитку, навчанню, вихованню особистості дитини, її здатності до самостійної діяльності, умінню пристосовуватися до змін.

Отже, створення освітньо-розвивального середовища в початковій школі – багатоплановий процес, який є результатом думок, зусиль та дій різних суб'єктних сторін і потребує глибокого педагогічного дослідження.

1. Кодекс безпечного освітнього середовища. URL: <https://mon.gov.ua/app/bezpechnogo-osvitnogo-seredovishcha-140818>.

2. Освітнє середовище. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Освітнє_середовище.

3. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею. URL: <http://referatu.com.ua/newreferats/7569/183661>.

4. Про затвердження Примірного переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової школи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 лютого 2018 р. № 137. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli>.

5. Сучасні підходи до понятійно-термінологічного забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_31_27.

НАУКА НАВЧАТИ: ВИКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ

Русакова О.В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології

Наука навчати – це мистецтво, яким повинен володіти кожен сучасний викладач, щоб забезпечити ефективне навчання студентів. Педагоги, звісно, постійно перебувають у творчому пошуку нових методів, прийомів, способів та засобів навчання, опановують нові підходи до оцінювання результатів навчання. Свідченням цьому є чимала кількість викладацьких стратегій та методик [1; 2; 3; 4].

Завдання викладача – не тільки якісно подати матеріал освітнього компонента навчальної програми, а й забезпечити розвиток необхідних компетентностей, передбачених стандартами освіти. Досягнути цього, вважаємо, можливо завдяки розумінню, як працює людський мозок з погляду запам'ятовування нової інформації, зберігання та відтворення отриманих знань. Це важливо також і в аспекті того, що студенти повинні володіти певним обсягом знань (відповідною базою), щоб розуміти й засвоювати новий навчальний матеріал, пов'язувати свої знання з отриманими раніше, усвідомлювати місце того, що вивчають, у цілісній системі наукового пізнання.

Метою запропонованої розвідки є представлення ключових, на наш погляд, викладацьких стратегій, які допомагають студентам якісно опановувати навчальний матеріал на лекційних та практичних заняттях, а також під час самостійної роботи.

Аудиторне заняття повинно бути активним, зорієнтованим на взаємодії «викладач–студент», «студент–викладач», «студент–студент». Кожна з таких взаємодій актуальна і на лекційному, і на практичному занятті.

Доцільною, на наш погляд, є стратегія, відповідно до якої викладач перед лекцією подає матеріал, який студенти повинні опрацювати в доступний для них спосіб (створити рукописний чи друкований конспект, таблицю, схему, мапу ключових понять, ідей, термінів) («викладач–студент»). Безпосередньо на занятті відбувається активне обговорення лекційного матеріалу: студенти та викладач обмінюються запитаннями, створюють дискусію, опрацьовують проблемні та складні питання («викладач–студент», «студент–викладач», «студент–студент»). Цінним у взаємодії «студент–студент» є те, коли один зі студентів пояснює іншому незрозумілі моменти лекції, бере на себе роль викладача, при цьому намагаючись відшукати індивідуальні прийоми та методи пояснення навчального матеріалу. Викладач у такий спосіб має можливість відкоригувати хибні чи неповні думки та відповіді, контролювати увагу студентів, ступінь розуміння та засвоєння теми лекції.

Така робота на лекційному занятті дозволяє задіяти робочу пам'ять студентів, яка власне і забезпечує активне навчання, є важливою під час опрацювання нового матеріалу, однак має часові обмеження.

Надійними є знання, які студенти здатні утримувати в довготривалій пам'яті. Дослідники у сфері когнітивістики переконані, що тільки за умови

глибокого опрацювання інформації та обдумування розвивається довготривала пам'ять [4]. Досягнути цього можливо шляхом тривалих тренувань, повторень, міркувань, створення власних записів під час самостійної роботи та на практичних заняттях. Тому викладач повинен добирати різнотипні вправи, завдання, які стимулюють мислення, творчість студентів («викладач–студент»). Слід уникати завдань, розв'язок яких можна легко знайти, скопіювати тощо. Викладач рекомендує літературу чи подає покликання на джерела з Інтернету (словники, репозитарії, електронні бібліотеки) для ознайомлення з навчальним матеріалом, однак студенти повинні самостійно шукати відповіді на поставлені запитання, вирішувати проблемні питання чи виконувати запропоновані вправи. Ефективною також може бути взаємодія «студент–студент», коли студенти спілкуються між собою, перевіряють один одного. Варто звертати увагу й на те, чого саме хочуть навчитися студенти, які уміння та навички бажають розвинути в межах навчальної дисципліни («студент–викладач»).

Досить ефективним є інтервальне повторення попередніх тем дисципліни або тем, пов'язаних з тим, що вивчається на занятті. З метою повторення до переліку завдань на самостійну та практичну роботу викладач повинен включати додаткові питання для обговорення, тренувальні вправи, подавати орієнтовний перелік питань на контрольну роботу, для тестування («викладач–студент»). Якщо ж студенти зможуть утримувати попередні знання з дисципліни, яку вивчають, чи суміжних дисциплін, та демонструвати їх, вони значно легше та більш результативно навчатимуться і сприйматимуть новий матеріал, таким чином, формуючи необхідну базу знань. Вивчений матеріал у такому випадку формуватиме цілісну систему знань, яка й визначатиме фаховий рівень студентів.

Також важливо пам'ятати, що вагому роль у процесі навчання займає мотивація студентів та справедливе оцінювання їхніх знань.

Таким чином, процес навчання є складним та багатоаспектним. Для ефективного навчання викладач повинен послідовно дотримуватися стратегій викладання, які реалізуються через взаємодії «викладач–студент», «студент–викладач», «студент–студент». Перспективним, на наш погляд, є вивчення стратегій викладання окремих навчальних дисциплін.

1. Brown P. C., Roediger H. L. and Mc Daniel, M. A. *Make It Stick: The Science of Successful Learning*. Belknap Press. 2014.

2. Elyer R. Joshua. *How humans learn: The Science and Stories behind Effective College Teaching (Teaching and Learning in Higher Education)*. Virginia University Press, 2018.

3. Lang J. L. *Small Teaching: Everyday Lessons from the Science of Learning*. Jossey-Bass, 2016.

4. Оклі Б. *Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну*. Київ : Наш формат, 2018. 272 с.

ПОСТМОДЕРНІ МОДИФІКАЦІЇ ЕМБЛЕМАТИЧНОСТІ: ВІЗІЇ І СЕНСИ

Солецький О.М.,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології

Постмодернізм у культурологічних та літературознавчих студіях трактується як нова форма споглядальної та метафізичної зосередженості, що має децентрований, змінний фокус і пропагує смислову дискретність. Вона проявляється в особливій іконічно-конвенційній репрезентативності, яка нівелює традиційні відношення між споглядальним і усвідомленим, конкретним образом і його значенням, пропускаючи та зумисне видаляючи (перетасовуючи, підмінюючи) окремі ланки у звичних смислових структурах. Значною мірою це пов'язано зі спробами переглянути та модифікувати «межі мови», продемонструвати недосконалість, обмеженість та поверховість будь-яких намагань створення увиразнених та остаточних сенсів, або ж їх нового структурально-семіотичного поглиблення. Усе це вкотре підкреслює незмінну актуальність смислової «емблематичності», «мерехтіння значень», які відображають загадковість, певну непрозорість, вільну асоціативність, потребу і доречність констатування будь-яких значеннєвих виражень у закодованій, часом хаотичній співдії оптичних і вербальних перетинів.

Провідні категорії, які використовуються дослідниками для окреслення світоглядних та стильових параметрів постмодерну, вказують на потребу особливих іконічно-конвенційних стягнень для їх вираження. «Ризома», «складка», «фрактал», «симулякр», «лабіринт» вважаються лінгвофілософськими концептами нового типу, які дозволяють візуалізувати «хаос» культурних артефактів і феноменів. Олена Николаєва використовує математичні та гуманітарні конотації поняття «фрактал» як дескрипцію культури цифрової епохи, що об'єднує в собі якості ризоми та складки й опирається саме на додаткову наочну візуальну семантизацію. «Фрактал являє собою наочну і операційну візуалізацію ідеї «хаотичної» складності, безкінечного становлення незавершеності, процесуальності й іманентно «запрограмованої» динаміки багатьох соціокультурних феноменів» [3, с. 114].

За схожим «емблематичним» принципом структурують поняття «ризوما» Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, деталізуючи його наочну контурну множинність (кореневище, зграя щурів, цибулина, мурашник, гетерогенні оса і орхідея) та асоціативно-предметні втілення. Зміст поняття утворюється через особливу іконічно-вербальну доповнювальність, де саме візуальний елемент дозволяє ефективно констатувати особливості постмодерної естетики, які позначають її нелінійність, хаотичність, антиєрархічність, множинність, «шизоїдність» тощо. Концепт ризоми дозволяє авторам продемонструвати у емблематичній формі відмінності між постмодерною і класичною культурою – «культурою кореневища» і «культурою дерева». Остання, що є символом класичного мистецтва, опирається на теорію мімесису, калькує та наслідує природу. Дерево, його стов-

бур, корінь і крона відображають лінійну модель світу. «Уся логіка дерева – це логіка кальки і відтворення [...] Вона полягає в калькуванні чогось уже завершеного, виходячи з закодованої структури чи несучої осі. Дерево сортує, ієрархізує кальки, кальки схожі на листя дерев» [2, с. 304]. Ризома ж творить карти, а не кальки, вона сперечається з дійсністю, експериментує, має безліч варіативних «входів» і нагадує лабіринт [1, с. 16–22].

Концепція «лабіринту» у трактуваннях дослідників постмодерну теж опирається на емблематичну структуру. Зосібна, Олег Барма зазначає: «У своїх роботах У. Еко характеризує ризому як своєрідний прообраз лабіринту, що, на наш погляд, дозволяє представити цей концепт емблематичною фігурою постмодернізму» [1, с. 19]. Лабіринт конкретизує безкінечність простору, топосну множинність, відсутність єдиного вектора руху, багатство входів, відсутність центру і периферії, хаотичну потребу постійної динаміки та смислових «мандрів». Рух у координатах ризоморфного лабіринту «ілюструє» (унаочнює) домінанту постмодерної метафізики, що виражає складне балансування поміж «центром і розірваною окружністю; між точкою, яка зникає, і тією ж нескінченною сферою існування, центр якої всюди, а межі ніде» [4, с. 242].

Оглядаючи історію сенсостановлення у координатах західної культури, Мішель Фуко виокремлює чотири типи («фігури») функціональних проявлень категорії схожості (подібності): припасованість (*convenientia*), суперництво (*aemulatio*), аналогія і симпатія [5, с. 54–62] – та відзначає їх конструктивний вплив на інтерпретацію та тлумачення, організацію символічних переходів, загалом, підкреслює провідну роль у створенні можливостей пізнання речей. Визначення подібностей починається з особливої метафізичної візуальної сфокусованості, оптичного зосередження, що створює умови для розгортання зближень між «словом і річчю».

Зосереджуючись на природі утворення знаків, виявляючи форми їх структурно-семантичної динаміки, звертаючись до осмислення феномену мови, Мішель Фуко акцентує на особливій пропорційності візуальних аналогій та їх вербальних маркувань, що були однаково важливі «і для магії, і для ерудиції» [5, с. 68]. Візуальні подібності динамізують смислові увиразнення, вони утворюють підставу для логічного обґрунтування певних узагальнень, що висновуються з оптичних аналогій.

Симулятивність постмодерну пов'язана з новими візуальними актуалізаціями, з новою оптичною аксіологією, яка видозмінює окулографічний простір рецепції, встановлюючи нові координати розуміння та «прочитання» світу, що впливає на нові темпоритми та екзистенційні пріоритети. Така переорієнтованість цілком слушно увиразнила вагомість «штучності», «копійності», «віртуальності» як онтологічних властивостей та якостей нової доби, що по-різному увиразнюють нові комбінації смислових подібностей за старими схемами.

1. Барма О. Концепція ризоморфного лабіринту в культурі постмодерну. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2013. Вип. 9. С. 16–22.

2. Делез Ж., Гваттари Ф. Ризома. *Естетика и теория искусства XX века*. Москва : Прогресс-Традиция, 2008. С. 296–306.

3. Николаева Е. В. От ризомы и складки к фракталу. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки*. 2014. № 2. С. 114–120.

4. Стародубцева Л. Метафизика лабиринта. *Альтернативные миры знания*. Санкт-Петербург : Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2000. С. 238–296.

5. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой ; вступ. статья Н. С. Автономовой. Санкт-Петербург : А-сad, 1994. 407 с.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Чепіль М.В.,

старший викладач кафедри педагогіки і психології

Застосування ігрової діяльності в початкових класах Нової української школи є ключовим фактором формування фізичного і психологічного здоров'я дітей. У молодшому шкільному віці саме під час ігрової діяльності активізуються рухливість, розвиваються процеси мислення, пам'яті, уяви тощо. У процесі навчання школяр отримує багато емоцій, як позитивних так і негативних. Розумова діяльність цікава для дитини при умові, що вона буде викликати позитивні емоції. Гра є тим інструментом, який допомагає адаптуватися до навчального середовища. В ігровій діяльності виховується культура спілкування дитини з колективом, взаємодія між учнями і вчителем, гра потребує від учня зібраності, витримки, критичного мислення, вольових якостей. Таким чином ігрова діяльність сприяє розвитку молодших школярів.

Молодшим шкільним віком прийнято вважати вік дітей від 7 до 10–11 років, що відповідає рокам їх навчання в початкових класах. Це вік спокійного і рівномірного фізичного розвитку. Прихід до школи вносить найважливіші зміни у життя дитини. Різко змінюється весь уклад її життя. Її соціальний стан у колективі, родині. Основною, ведучою діяльністю стає відтепер навчання, найважливішим обов'язком – обов'язок вчитися. здобувати знання. А навчання – це серйозна праця, що вимагає організованості, дисципліни, вольових зусиль дитини. Школяр включається в новий для нього колектив, у якому він буде жити, учитися, розвиватися [3, с. 149].

Психологічний розвиток дитини у молодшому шкільному віці, який зумовлюється особливістю розвитку соціальної ситуації, а саме, навчанням у початковій школі. На цьому етапі навчання стає основною діяльністю, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, розвиваються основні пізнавальні властивості і процеси.

Рухливі ігри різної спрямованості є ефективним засобом комплексного вдосконалення фізичних якостей особистості. Фізичні якості у дітей проявляються через рухові навички та вміння, а вони в свою чергу, обумовлені

достатнім рівнем їх розвитку. Систематичне застосування ігор сприяє розширенню рухливих можливостей учнів, які перетворюються у необхідні життєві уміння та навички. На навчальних заняттях здоров'язбережувальних технологій гра є найпоширенішим методом навчання дітей молодшого шкільного віку, оскільки під час застосування спортивних і рухливих ігор спостерігається найбільша стійкість уваги у дітей. Молодші школярі охоче засвоюють навички і уміння на заняттях ігрового характеру з цільовою спрямованістю, оскільки у грі формуються не тільки особистісні якості, але й їх ставлення до реальної дійсності [2, с. 106].

У Новій українській школі основними формами організації рухової активності учнів є уроки фізичної культури, фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня, позакласна фізкультурно-масова робота, позашкільна спортивно-масова робота. На даний час у молодших школярів є три уроки фізичної культури на тиждень. Але вони не забезпечують потребу дітей у руховій активності. Тому важливою є позакласна робота з фізичного виховання.

Форми та методи проведення позакласної роботи з фізичного виховання характеризуються великою різноманітністю [4, с. 144]. Рухливі ігри, як метод, мають посідати провідне місце в роботі вчителів у початковій школі, вони сприяють поєднанню навчальних і позакласних занять, що сприяє удосконаленню рухових умінь і навичок дітей.

Ігри, як найпростіші за способом організації форми позакласної роботи з молодшими школярами, сприяють їх масовому залученню до цього виду роботи. Ігрова діяльність може проводитися як з невеликою кількістю школярів одного класу, так і з великими групами представників двох-трьох класів. Це може бути у вигляді «години гри», коли дітям пропонується набір ігор різного спрямування. Ігри, як правило, добираються прості за змістом, легко пояснювані, зрозумілі, цікаві, такі, що відповідають віковим особливостям і фізичній підготовленості дітей. На кожному занятті мають бути відносно спокійні, так і рухливі ігри з піснями й танцювальними рухами. Починаючи з третього класу особливо популярними в дітей є командні ігри, наближені за змістом до спортивних [1, с. 210–211].

Ігрова діяльність укріплює здоров'я дитини, розвиває її організм та є засобом виховання характеру, який впливає на всю поведінку. Під час занять з використанням рухливих ігор і забав діти вчаться підкорювати свої інтереси інтересам колективу, спільними зусиллями досягати поставленої мети, стають більш дисциплінованими, вчаться вірно оцінювати свої сили, почувають себе частиною спільного колективу.

1. Грицюк С. Особливості позакласної роботи з молодшими школярами, спрямованої на їх фізичний розвиток. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2015. № 2 (15). С. 208–212.

2. Мужичок В. О., Мосейчук А. В. Використання рухливих ігор у формуванні здоров'язбережувальної компетенції молодших школярів загально-освітньої школи. *Молодий вчений*. 2018. № 3.3 (55.3). С. 105–107.

3. Ткаченко Л. В. Психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів у процесі навчальної діяльності. *Збірник наукових праць Херсонського державного національного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 148–152.

4. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2008. Ч. 1. 272 с.

Загальноуніверситетська кафедра іноземних мов

ABBREVIATIONS OF CYBERSECURITY TERMS: FUNCTIONAL AND SEMANTIC APPROACHES

Магас Н.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

The problem of regulation and normalization of Ukrainian scientific and technical terminology remains one of the most urgent in modern linguistics. Not only linguists, but also specialists from other disciplines are interested in terminological standardization, who use particular terms in professional communication. Functioning, origin and peculiarities of technical terms translation are observed by M. Ginsburg, T. Kyiak, I. Kochan, O. Kocherga, L. Boyarova, Yel. Karpilovska, T. Panko and other Ukrainian scientists.

V. Leichyk classified abbreviations into letter, sound, compound, complex [4, p. 77–84]. Z. Potikha wrote about their three types: initial, constituent, changed [6, p. 273]. In O. Volokh's representation all abbreviations can be grouped into: private, initial, combined [1, p. 192].

The rapid development of science and technology requires technical protection of information in accordance with the linguistic process of nomination in this area. So the outlining features and structure of terminological units denoting technical protection of information (TPI), description of functions and semantics of cybersecurity term abbreviations are of paramount importance nowadays.

The object of the research are abbreviations of cybersecurity terms chosen from Dictionary of Computing [2] as well as the Online Dictionary Glosbe [5].

The usage of grammatical transformations that is the sentence structure transformation such as segmentation of the sentence, combining different sentences and their transposition, is carried out with the standards of target language.

The cybersecurity terms (abbreviations, acronyms) from English into Ukrainian are usually translated as:

1. Borrowing of the English abbreviation in Latin letters. For example, *WANs are used to connect LANs and other types of networks together so that users and computers in one location can communicate with users and computers in other locations. WAN використовується для поєднання мереж LAN та інших видів мереж разом, тому користувачі та комп'ютери з одного місця можуть з'єднуватися з користувачами та комп'ютерами з іншого* (<https://uk.glosbe.com/en/uk/LAN>).

2. Tracing is a means of translating the lexical unit of the original by replacing its constituent parts (morphemes or words) with their lexical correspondences in the language of translation, compare: *These operations include remote power up/down (via wake on LAN), remote / redirected boot (via integrated device electronics*

redirect, or IDE-R), console redirection (via serial over LAN), and other remote management and security features. Ці операції включають в себе дистанційне включення/вимикання (через Wake-on-LAN), дистанційне/перенаправлене завантаження (за допомогою вбудованої електроніки або IDE-R, integrated device electronics redirect), перенаправлення консолі (через послідовну передачу по локальній мережі), а також віддалене управління і функції захисту (<https://uk.glosbe.com/en/uk/LAN>).

3. Explication (descriptive translation) is a lexical-grammatical transformation in which the lexical unit of the original language is replaced by a phrase that gives an explanation or definition of this unit [3, p. 185], as in a sentence *LDAP (Lightweight Directory Access Protocol – полегшений протокол доступу до каталогу) Спрощений протокол служби каталогів у мережах TCP / IP. Базується на стандарті X.500* (Computer Science Glossary).

4. The way of transliteration is rarely, but still used? Compare: *Written in the Python programming language, it is able to run on POSIX systems that have an interface to a packet-control system or firewall installed locally, for example, iptables or TCP Wrapper.* *Написана мовою програмування Python, може працювати на POSIX-системах що мають інтерфейс до системи контролю пакетів або файрвола, наприклад, iptables або TCP Wrapper* (<https://uk.glosbe.com/en/uk/firewall>).

The research revealed that the most frequent method of translation of cybersecurity term abbreviations is translation by the lexical equivalent, being fixed equivalent to the micro-unit of translation with minimal dependence on context.

The use of English abbreviations in the scope of computer terms results globalization and tendency to use international expressions, scientific concepts in technical language.

1. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1996. 199 с.

2. Коллін С. М. Г. Англо-український словник комп'ютерних термінів : понад 10000 термінів / пер. з англ. В. В. Воробйов. Харків : Книжкове рекламне агентство «РА», 2002. 480 с. Альтернативна назва: Dictionary of Computing/S.M.H.Collin.

3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 368 с.

4. Лейчик В. М., Смирнов В. И., Сулова И. М. Терминология информатики : Теоретические и практические вопросы. *Информатика : Итоги науки и техники*. Москва : Наука, 1977. Т. 2. 138 с.

5. Онлайн словник Glosbe. URL: <https://uk.glosbe.com/en/uk>.

6. Потиха З. А. Современное русское словообразование. Москва : Просвещение, 1970. 384 с.

ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА У КОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Остапчук Я.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

У рамках когнітивної лінгвістики мова розглядається як механізм та інструмент смислотворення та репрезентації уявлень і знань людини про світ. Вітчизняні та зарубіжні представники когнітивної парадигми лінгвістичного дослідження О.С. Кубрякова, С.А. Жаботинська, О.А. Селіванова, Р. Ленекер, Дж. Лакофф, Ч. Філмор, Т.А. ванн Дейк та ін. ставлять за мету виявити ментальні структури, що існують у свідомості носіїв мови та представлені відповідним мовним знаком. Виділення структур ментального простору (фреймів, концептів, сценаріїв, блоків, скриптів, планів, схем тощо) дає змогу досліджувати не лише окремі мовні одиниці, а й корпуси лексики.

Провідним напрямом когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, що співвідносить мовні форми з їх ментальними репрезентаціями, встановлює способи втілення інформації у людській свідомості і описує відношення, що встановлюються між ними, таким чином когнітивну семантику можна потрактовувати як багаторівневу та багатовимірну теорію значення.

Одним з методів когнітивного дослідження, що дає змогу описати семантику мовних одиниць, поєднуючи мовну та немовну інформацію, є метод фреймової семантики, за допомогою якого можна відтворити когнітивну структуру – фрейм, що лежить в основі певної групи лексем.

Основоположник теорії фреймів М. Мінський визначає фрейм як внутрішню відкриту систему, що складається із терміналів, які містять основну типову та потенційну інформацію асоційовану з концептом. Зміст фрейма являє собою сукупність вершинних і термінальних компонентів. Верхні рівні фрейма є чітко визначеними, оскільки є типовими для стереотипної ситуації. На нижніх рівнях розташовані термінальні вузли – облігаторні компоненти, вербалізація яких залежить від мовленнєвої ситуації [5].

Фрейм визнається універсальною категорією, що інтегрує різноманітні знання людини і містить основну, базову та потенційно можливу інформацію структуровану одиницями репрезентації знань. Це організація уявлень, що зберігаються в пам'яті, структура знань про певний фрагмент людського досвіду, що включає як лексичне і енциклопедичне, так і екстралінгвістичне знання. З онтологічної позиції фрейм відображає структуру організації науково-практичної діяльності, з гносеологічної – відображення цієї діяльності в структурі її пізнання, в когнітивному плані – структуру організації отриманих знань в свідомості людини.

У лінгвістиці фрейм розглядають як систему вибору мовних засобів – граматичних правил, лексичних одиниць, мовних категорій, – пов'язаних із прототипом сцени (Ч. Філмор); сукупність стандартизованих дійсних і потенційних знань про явища, що мають складну багатокomпонентну структуру, цілісне

уявлення про багаторівневий концепт (З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.П. Бабушкін); когнітивну модель, що репрезентує знання й оцінки, пов'язані з конкретними, часто повторюваними ситуаціями (Ф. Унгерер, Х. Й. Шмідт); як одиницю знань, організовану навколо концепту, що містить відомості про суттєве, типові та можливі для цього концепту в межах певної культури (Т. А. Ван Дейк, Р. Богранд, В. Дреслер).

Фрейм розуміють як родові поняття для позначення різних типів когнітивних структур, що лежать в основі значення слова по аналогії з концептом, що позначає образи, уявлення і поняття. Однак якщо концепт може виражати будь-яку одиницю знання, в тому числі і неструктурованого (образу чи гештальту), фрейм використовується для позначення структурованих концептів – власне фреймів, сценаріїв, когнітивних моделей. Тобто фрейм – це завжди структурована одиниця знання, в якій виділяються основні компоненти і відношення між ними. Це когнітивна модель, що передає знання і досвід про певну визначену повторювану ситуацію.

Фрейм – репрезентація знань про типову ситуацію, яку формально можна представити через фіксований набір зумовлених нею змістових компонентів (вузлів, або слотів) та відношень між ними, причому верхні рівні фрейму завжди відповідають зафіксованій у свідомості ситуації, а нижні містять термінали, що можуть заповнюватися через поглиблення інформації про ситуацію, образного уявлення про неї. Один і той самий вузол може бути компонентом різних фреймів, які, поєднуючись, утворюють розгалужену міжфреймову мережу. Центральні вузли фрейму поєднані пропозитивно, причому пропозиція – не лише прообраз певної ситуації (диктум), а й її суб'єктивна модальність, стратегії суб'єкта, прагматика, емоційність тощо [4, с. 187]. Отже, пропозиція розглядається як конститутивний елемент фрейму [2, с. 14–15; 3, с. 259; 6, с. 25].

Фрейм – багатоаспектний когнітивний феномен, безпосередньо пов'язаний із процесами мовної категоризації, зберігання та представлення інформації, а також із продукуванням мовлення та організацією дискурсу. Фреймова семантика – метод дослідження взаємодії семантичного простору мови (мовних значень) та структур знання ментального простору, що моделює принципи структурування і відображення певної частини людського досвіду і знань в значеннях мовних одиниць, способи активізації загальних знань, що забезпечують розуміння в процесі мовної комунікації. Значення слів розглядають як структури знань – блоки інформації, що зберігаються в пам'яті або створюються в ній по мірі необхідності із заданих компонентів, що забезпечують обробку стандартних ситуацій.

За походженням виділяють первинні фрейми, що відповідають первинним схемам сприйняття та інтерпретації подій; вони дозволяють локалізувати, сприймати, визначати безмежну кількість подій та давати їм найменування і вторинні, такі, що трансформують діяльність, усвідомлену в термінах первинної системи фреймів [1, с. 81]. Відповідно до концептуального наповнення розрізняють статичний фрейм – структуру, що містить знання про певний стан речей, і динамічний (сценарій / скрипт) фрейм – структуру, яка репрезентує процедурні знання про перебіг подій. Відповідно до принципу репрезентації знань

статичний фрейм є «пакетом», «ланкою» схематизованого досвіду людини; динамічний фрейм відбиває категорійний досвід людини в процесі мовленнєвої діяльності як змістовий каркас її дискурсивної діяльності [2, с. 22]. За типом інформації, яку репрезентує фрейм, когнітивно-семантичний відбиває специфічні структури мислення і культурний, що застосовують для представлення інформації про особливі елементи культури.

Звернення до методу фреймової семантики пояснюється її інтердисциплінарним характером: інтегруючи різноманітні галузі лінгвістичних та нелінгвістичних знань вона, як універсальний метод наукового пошуку, дає змогу пояснити мовні феномени з позицій когнітивного аналізу.

1. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта. Москва : Ин-т социологии РАН, 2004. 752 с.

2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вісник Черкаського ун-ту. Серія : Філологічні науки*. Черкаси, 1999. Вип. 11. С. 3–20.

3. Козак С. В. Релевантність теорії фреймів у сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Волинського держ. у-ту ім. Л. Українки*. Луцьк, 2007. № 3. С. 257–260.

4. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. С. 186–189.

5. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1979. 152 с.

6. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней. Минск ; Москва : Минск. гос. пед. ин-т ин. яз., Ин-т языкознания РАН, 1992. 112 с.

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Турчин О.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов

Сучасне суспільство вимагає від викладача іноземної мови постійного вдосконалення певних знань, умінь та навичок, пошуку інноваційних методів викладання. У сучасних методиках викладання іноземної мови велика увага приділяється проблемі фасилітації невербальним компонентом (міміка, жести, погляд тощо) процесу вивчення іноземної мови, котрий дає викладачу можливість зробити передачу інформації не лише доступнішою та зрозумілішою, а й цікавішою.

У процесі навчання студентів іноземної мови важливо використовувати паралінгвістичні (темпо-ритмічні й мелодійно-інтонаційні особливості мовлення), екстралінгвістичні (сміх, зітхання тощо), проксемічні (просторове пересування під час занять), кінестетичні (міміка, жести, пантоміміка) засоби невербального спілкування.

Використання невербальних засобів у викладанні іноземної мови дає змогу підсилити дієвість вербальних засобів, захопити і утримати увагу студентів. Тому очевидним є той факт, що для підвищення результативності навчального процесу викладач повинен враховувати психологічні умови застосування невербальних комунікативних засобів, вміле використання яких оптимізує процес вивчення іноземної мови [4, с. 100].

Для викладача іноземної мови дуже важливо встановити контакт з аудиторією. Це можливо зробити за допомогою правильного темпу мовлення, інтонації, погляду, жестів, рухів тощо. Завдяки темпу мовлення та інтонації викладач може зробити свою мову зрозумілою навіть без перекладу. Інтонація англійського речення відіграє надзвичайно важливу роль у мовленнєвій поведінці в якості елемента спілкування. Її можна назвати однією з основних, якщо не головною, з екстралінгвістичних характеристик мовленнєвої комунікації.

Безсумнівно, для успішності професійної діяльності викладача необхідними є такі риси його мовлення, як бездоганна дикція, дотримання всіх орфоепічних норм іноземної мови, добре поставлений голос, уміння керувати диханням, тобто професійне володіння технікою мовлення [5]. Розвинене мовленнєве дихання, досконала дикція, поставлений голос додають слову педагога виразності, яка дозволяє передавати в мовленні багатство відтінків думок і відчуттів. Тому оволодіння технікою мовлення – одне з головних завдань викладача [1, с. 23].

Важливе значення мають також міміка та жести, які здатні наштовхнути студентів на правильне розуміння невідомих іншомовних слів, підштовхнути їх до розмови, заохотити до виконання завдання, зняти емоційне напруження та страх перед помилками. Не варто забувати, що міміка повинна бути природною, адже вона є органічною частиною психічного стану викладача. За допомогою міміки він може виражати почуття радості, задоволення, схвалення, гніву, невдоволення тощо. Таким чином, за допомогою міміки викладач іноземної мови може змусити студентів до діалогу та співпраці на занятті. За відсутності міміки у викладача вивчення іноземної мови стає неможливим, оскільки саме за її допомогою студенти мають можливість зрозуміти невідомий іншомовний матеріал.

У жестах, погляді, рухах викладача студенти мають відчувати впевненість у собі, доброзичливість та привітність. Жести викладача повинні бути органічними, без різких рухів і напруження, виправданими, доцільними. Під час використання жестів разом з вербальними засобами підсилюється ефект достовірності інформації, ступінь розуміння та запам'ятовування. Проте викладач завжди повинен пам'ятати, що надмірна і невиправдана жестикуляція здатна зробити процес комунікації зі студентами напруженим, незрозумілим, а подекуди і смішним. Тому завдання викладача – контролювати не лише вербальну складову педагогічного процесу, а й невербальну також. Жест має властивість «таємне робити явним», про що викладач завжди повинен пам'ятати [2].

Отже, говорячи про роботу викладача іноземної мови, необхідно відзначити її схожість з професією актора, адже обидві професії характеризуються творчістю. Для того, щоб мотивувати студентів до вивчення іноземної мови і

полегшити навчальний процес, необхідно створювати певну психологічну атмосферу, зацікавлювати студентів, сприяти розвитку їх творчих здібностей. [3, с. 184]. А це можливо зробити лише за умови доречного поєднання вербальних і невербальних засобів спілкування.

1. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача : навч. посібник. Харків, 2009. 140 с.

2. Петрова Е. А. Жесты в педагогическом процессе : учебн. пособие. Москва, 1998. 278 с.

3. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. *Психологія особистості* : науковий журнал. 2013. № 1 (4). С. 180–187.

4. Турчин О. В. Невербальна складова професійної майстерності викладача іноземної мови. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2013. 204 с. С. 100–101. (Спецвип. : Соціально-психологічні виміри професійної майстерності особистості в умовах глобалізованого світу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 травня 2013 року).

5. Федюк Г. М. Психологічні умови використання невербальних засобів спілкування на заняттях з іноземної мови. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Philologia/1_105298.doc.htm. (дата звернення: 01.05.2020).

Загальноуніверситетська кафедра безпеки життєдіяльності

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ ВИКИДУ ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН У НАУКОВИХ ФІЗИЧНИХ ЛАБОРАТОРІЯХ У ПРОЦЕСІ СИНТЕЗУ НЕОРГАНІЧНИХ СПОЛУК І ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ

Борик В.В.,
кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки життєдіяльності

Найскладнішими з точки зору потенційного впливу є етапи підготовки вихідних матеріалів для синтезу: отримання дрібнодисперсних порошків, їх зберігання, дезактивація, механічне очищення інструментів, ємностей, робочих поверхонь після роботи з матеріалом, його зберігання, термічний впливи на досліджуваний матеріал без застосування вакууму.

На сучасному етапі наукових досліджень в галузі матеріалознавства співробітники лабораторій можуть знаходитись під впливом хімічно небезпечних речовин надзвичайно широкого переліку як елементів так і їх сполук, різного класу токсичності, концентрацій, тривалості дії, наслідків впливу на організм людини та їх нащадків.

Згідно чинного законодавства, передусім в сфері охорони праці, такі впливи жорстко регламентуються як міжгалузевими, галузевим нормами гранично допустимих концентрацій шкідливих хімічних речовин у робочій зоні (Нормованими показниками концентрації хімічних речовин у повітрі робочої зони є гранично допустима максимальна разова концентрація $ГДК_{р.з.м.р}$ і гранично допустима середньозмінна концентрація $ГДК_{р.з.с.з}$ у повітрі робочої зони працівника).

Крім теоретичних обґрунтованих розрахунків потенційно можливих надходжень в повітря робочої зони хімічних речовин, у випадку наднизьких концентрацій досить складною є задача оперативного, безперервного моніторингу системами контролю з необхідним порогом чутливості, точністю вимірювань, похибкою. Проте такі прилади, як наприклад, елементний аналізатор навколишнього повітря на наявність важких металів (рентгенівський флуоресцентний спектрометр), є досить вартісним обладнанням, що в умовах реалій фінансування наукових досліджень в Україні становить певні труднощі в забезпеченні експериментальних лабораторій вимірювальним обладнанням такого класу. У таких випадках ефективним методом є регламентований періодичний відбір проб повітря для подальших лабораторних досліджень складу і концентрацій хімічних речовин. Також перспективним напрямком є розробка селективних індивідуальних накопичувачів по визначеним хімічним елементам.

У загальному, для забезпечування нешкідливих умов при здійсненні хімічного синтезу неорганічних матеріалів необхідно керуватись встановленими підходами:

- запровадження технологічних процесів, планувальних рішень, організаційних заходів, відповідного устаткування і матеріалів з метою виключення або зниження до мінімуму надходження шкідливих хімічних речовин у повітря робочої зони;
- застосування поблизу джерела небезпеки засобів колективного захисту, зокрема створення достатньої вентиляції;
- застосування засобів індивідуального захисту, якщо немає можливості усунути шкідливу дію хімічних речовин за допомогою заходів і засобів, про які йдеться вище;
- розроблення і впровадження інструкцій з практичного застосування запобіжних і захисних заходів і засобів та здійснення контролю за дотриманням їх положень;
- забезпечення співробітників аптечками з антидотами хімічних речовин.

1. Наказ МНС України № 627 від 22.03.2012 р. «Про затвердження Вимог до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу хімічних речовин». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20834.html.

ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ ПРИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Поплавський О.П.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки життєдіяльності

Оцінювання умов праці наукових працівників базується на диференційованому аналізі впливу окремих факторів виробничого середовища. При одночасній дії кількох шкідливих факторів необхідно проаналізувати їх інтегральну дію. У сучасних умовах велике значення має мінімізація професійних ризиків при дії на організм людини шкідливих і небезпечних факторів.

До початку роботи в лабораторії перевіряється: наявність заземлення в усіх електроприладів, робота системи вентиляції, водопостачання та каналізації. До початку роботи експериментальної установки перевіряється робота кожного приладу зокрема та включення їх на невеликий час для розігріву. Після закінчення роботи всі електроприлади вимикаються від мережі та перекривається водопостачання приладам.

Для нормальної роботи в лабораторії необхідно дотримуватись санітарно-гігієнічних норм. Температура повітря 20–24°C, відносна вологість 40–65%, швидкість руху повітря не більш 0,2 м/с. Для покращення умов праці і одночасно розв'язання деяких технологічних питань, використовується проточно-втяжна вентиляція. Освітлення лабораторії підбирається таким чином, щоб не викликати надмірної яскравості в полі зору працюючого і змінюється від 100 лк до 300 лк, в залежності від роду виконуваної роботи. Величина шуму в лабораторії не повинна перевищувати 60 дБ.

При виготовленні напівпровідникових приладів використовуються технології нанесення наноплівки, а також проводяться їх дослідження. У більшості

випадків науковці працюють з полікристалічними матеріалами, розміри кристаліків яких становлять десятки нанометрів, а в їхній склад входять такі елементи, як ртуть, свинець, хлор, фтор та інші. Ці речовини відносяться до надзвичайно і високонебезпечних класів небезпеки.

Технологічні процеси супроводжуються забрудненням повітря, робочих поверхонь, одягу, а враховуючи розміри наноматеріалів, кристалики можуть потрапити в організм через органи дихання, травлення, а також шкіру та слизову оболонку. У результаті створюються умови для потрапляння шкідливих речовин у кров, нервові клітини і лімфатичні судини.

У більшості випадків технологічні процеси отримання наноматеріалів і їх дослідження проводять на різних установках, переносючи вручну наноматеріали через повітря, або деякий час зберігаючи їх у лабораторії. При цьому спостерігається локальне забруднення, як повітря так і робочих поверхонь та одягу, яке може перевищувати гранично допустимі концентрації.

При використанні рідкого азоту слід враховувати те, що його температура рівна приблизно 77 К. Тому попадання його на відкриті частини тіла приводить до опіків. Не шкідливою нормою випаровування азоту в лабораторії вважають 4 літри в день. Рідкий азот необхідно зберігати в посудинах Дьюара. Всі роботи пов'язані з використанням і переливанням азоту проводяться в рукавичках, а для захисту очей використовують окуляри.

Захист від впливу радіоактивних речовин та іонізуючих випромінювань можна реалізувати використанням технічних та організаційних заходів. До технічних заходів відносяться екранування, герметизація, дистанційне керування. Установка екранів біля джерел випромінювання дозволяє істотно знизити дозу опромінення. Розміри, товщина та матеріал екрана залежить від виду випромінювання. Захистом від частинок є шар повітря товщиною кілька сантиметрів, одяг, рукавиці. Для захисту від рентгенівського випромінювання повинні прийматися такі міри:

- невикористані вікна рентгенівських трубок повинні бути закриті свинцевими шторками;
- для зменшення випромінювання, яке виникає в результаті розсіювання пучка променів на зовнішніх частинках рентгенівських камер, свинцеві діафрагми у вікнах повинні мати мінімальні отвори;
- проміжок між вікном і коліматором камери повинен бути надійно ізольований від зовнішнього середовища свинцем;
- під час роботи оператору забороняється знімати захисні шторки.

У деяких лабораторіях знаходяться два і більше робочих місць, проводяться заняття зі студентами, а це означає, що в шкідливих умовах знаходяться не тільки безпосередні виконавці наукових досліджень.

Для мінімізації впливу шкідливих і небезпечних факторів необхідно використовувати комплекс таких заходів, як оздоровлення повітря в середовищі, впровадження нової техніки і технологій, використання засобів індивідуального захисту. Особливу увагу потрібно приділити реалізації дистанційних технологій, а також виконанню робіт в закритих установках, не переносючи матеріали через повітря.

ЗМІСТ

Факультет природничих наук

Вітер Р.М. ЛІСІВНИЧО-ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БУКОВИХ ЛІСІВ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ.....	3
Глодан О.Я. ЗНАЧЕННЯ ПРОЛАКТИНУ В РЕГУЛЯЦІЇ РЕПРОДУКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ.....	5
Глуханюк В.І. ТАКСАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТИПІВ ДЕРЕВОСТАНІВ ВОЛОГОЇ ЯЛИЦЕВОЇ БУЧИНИ.....	7
Довганюк І.Я. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВТРАТ ЛУЧНО-СТЕПОВИХ ОСЕЛИЩ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»....	9
Івасюк І.Й. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЯКУЛЯТУ У ЧОЛОВІКІВ РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПАТОЛОГІЇ.....	11
Карбівська У.М. ВПЛИВ ВИРОЩУВАННЯ БОБОВО-ЗЛАКОВИХ ТРАВООСУМШОК НА ЗМІНУ ПОКАЗНИКІВ РОДЮЧОСТІ ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТОГО ҐРУНТУ ЗА РІЗНОГО УДОБРЕННЯ.....	12
Климчук М.М. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ КОРОТКОРОТАЦІЙНІ СІВОЗМІНИ В УМОВАХ ПРИКАРПАТТЯ.....	14
Кузишин О.В., Базюк Л.В., Буждиган Х.В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	16
Сабадах О.П. ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ТРИАЗЕНІВ АНТРАХІНОНОВОГО РЯДУ.....	18
Сав'юк М.І. ЛІТОЛОГО-СТРАТИГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА «БОРИСЛАВСЬКОГО ПІСКОВИКА»	20
Сливка Р.Р. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ОХОПЛЕНИХ КОНФЛІКТАМИ ПІВОСТРОВІВ.....	22
Шпарик Ю.С. ПРОГНОЗУВАННЯ ВСИХАННЯ ЯЛИННИКІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	24
Шупенюк В.І. СИНТЕЗ 4-ЗАМІЩЕНИХ ПОХІДНИХ 9,10-АНТРАХІНОНУ.....	26

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Березовська-Чміль О.Б. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	29
Біль В.С. ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	31
Геник М.А. ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА.....	33
Дерешук Т.М. ВПЛИВ БРЕКЗІТА НА ЕКОНОМІКУ ЄС.....	36
Доцяк І.І. ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ: МІЖ ЕЛЕКТРОННОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ І «ЦИФРОВОЮ ДИКТАТУРОЮ»	38
Дрогобицька О.Я. «НАЙ ВСЬО ДОБРО В ВАШІЙ ХАТІ СІДАЄ»: ХРАМОВЕ СВЯТО У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)	40
Климончук В.Й. ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (на прикладі Івано-Франківської області)	42
Кобець Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	45
Кобута С.Й. УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)	47
Когут-Ференс О.І. СВІТОВИЙ НАФТОВИЙ РИНОК В ПЕРЕДУМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2020 РОКУ.....	49
Марущенко О.В. 1941 РІК В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	50

Марчук В.В. ВИБОРЧА СИСТЕМА СЛОВАЧЧИНИ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	52
Масик Ю.Р. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ КРАЇН БАЛТІЇ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР.....	54
Матвієнків С.М. ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ СВОБОДИ СЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	56
Мельничук В.І. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	58
Міщук А.І., Міщук М.Б. ПОЛІТИКА В СОЦІАЛЬНІЙ ДОКТРИНІ КАТОЛИЦИЗМУ.....	60
Новосельський І.Ф. КОНВЕРГЕНТНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	62
Паска Б.В. ДІЯЛЬНІСТЬ ДИСИДЕНТА ОПАНАСА ЗАЛИВАХИ В УВ'ЯЗНЕННІ..	65
Присяжнюк Т.І. НОВІТНІ МАСМЕДІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ..	68
Родіна О.Г. ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	70
Сеньків (Соф'як) Н.В. ПОЛЬСЬКІ СТУДЕНТИ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА НА ПОЧАТКУ 1860-х рр.	71
Сталінська О.В. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	73
Стефанюк Г.В. ПЕРІОДИКА ВОЄННОГО ЧАСУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА СХІДНОГАЛИЦЬКОГО СОЦІУМУ В 1941–1944 рр.	76
Чорнописький В.І. МЕТОДИ ВПЛИВУ В ЛОБІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	78
Шологон Л.І. НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧНИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	79

Фізико-технічний факультет

Вакалюк А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВМІСТУ АЛЮМІНІЮ НА ТЕМПЕРАТУРНІ ЗАЛЕЖНОСТІ LI-КАТІОННОЇ ПРОВІДНОСТІ $Li_2O-Fe_2O_3-Al_2O_3$ КЕРАМІК.....	82
Возняк О.М. ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗВІДБИВНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ МЕТОДОМ ОБЕРНЕНОЇ ЗАДАЧІ РОЗСПІВАННЯ.....	84
Войтків Г.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ.....	86
Голота В.І. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ БУФЕРНИХ КАСКАДІВ ЯК ЄМНІСНИХ СЕНСОРІВ.....	88
Горічок І.В. ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНІ МАТЕРІАЛИ p-ТИПУ ПРОВІДНОСТІ НА ОСНОВІ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ $PbSnTe$	90
Грига В.М. МОДЕЛЮВАННЯ ТА СИНТЕЗ АПАРАТНИХ ПРИСТРОЇВ ПІДНЕСЕННЯ ЧИСЕЛ ДО КВАДРАТУ НА ПЛІС.....	92
Дзундза Б.С., Дейчаківський М.В. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПРОГРАМНО-АПАРАТНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НАПІВПРОВІДНИКІВ.....	94
Запукляк Ж.Р. ВПЛИВ НАНОВКРАПЛЕНЬ НА ОСНОВІ СПОЛУК II–VI НА ВЛАСТИВОСТІ ТОНКОПЛІВКОВИХ ГЕТЕРОСТРУКТУР НА БАЗІ $CDTe$ ДЛЯ ФОТОЕЛЕКТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ ЕНЕРГІЇ.....	96
Коцюбинський В.О., Бойчук В.М., Годлевська М.А., Годлевський М.А. ВИЗНАЧЕННЯ ПИТОМИХ ЄМНОСТЕЙ СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ З ЕЛЕКТРОДАМИ $LiCOO_2 / RGO$ І $Fe_2O_3-LiCOO_2 / C$ (2:1)	98

Ліщинський І.М. MICROPHASE SEPARATION IN SILVER-DOPED GERMANIUM SULPHIDE GLASSES.....	99
Мандзюк В.І. ТЕМПЛАТНИЙ СИНТЕЗ МЕЗОПОРИСТОГО ВУГЛЕЦЮ ЯК ЕЛЕКТРОДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ.....	102
Найдич Б.П., Яремій І.П., Возняк О.М., Никируй Л.І. СТРУКТУРА ТОНКИХ ПЛІВОК НА ОСНОВІ ТЕРНАРНИХ СПОЛУК PbCdTe.....	104
Салій Я.П. ТЕМПЕРАТУРНІ ЗАЛЕЖНОСТІ КІНЕТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ В ОБЛАСТІ ВЛАСНОЇ ПРОВІДНОСТІ ПРЕСОВАНИХ ЗРАЗКІВ PbTe.....	106
Яворський Р.С. СТРУКТУРНІ Й ОПТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕЛУРИДУ КАДМІЮ ЯК ФОТОЕЛЕКТРИЧНОГО АБСОРБЦІЙНОГО ШАРУ.....	108

Факультет математики та інформатики

Василишин Т.В. СИМЕТРИЧНІ ФУНКЦІЇ НА ДЕЯКИХ БАНАХОВИХ ПРОСТОРАХ.....	111
Горєлов В.О. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МЕТОДІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ У КОМП'ЮТЕРНИХ ІГРАХ.....	113
Дрінь Б.М. ВИВЧЕННЯ ОСНОВ МОДЕЛЮВАННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІНФОРМАТИКИ СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	115
Дутчак М.С. РОЗВИТОК МЕТОДІВ ТА ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ АДАПТИВНИХ СИСТЕМ ПЕРЕДАЧІ ТА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ.....	117
Ізмайлов А.В. ЦИФРОВА ОБРОБКА ДІАГНОСТИЧНИХ ДАНИХ НА ОСНОВІ ТРІЙКОВИХ СИМЕТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	119
Казмерчук А.І. РІЗНОТИПНІ МЕТОДИ АПРОКСИМАЦІЇ СИСТЕМ КВАЗІЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ ПЕРШОГО ПОРЯДКУ.....	121
Кашуба Г.І. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.....	123
Кланічка Ю.В. ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ».....	125
Костишин Л.П. МОДИФІКОВАНИЙ ДІАГОНАЛЬНИЙ БАГАТОПАРАМЕТРИЧНИЙ МЕТОД ІТЕРАТИВНОГО АГРЕГУВАННЯ.....	127
Кравців В.В. АНАЛОГ ФОРМУЛИ НЬЮТОНА ДЛЯ БЛОЧНО-СИМЕТРИЧНИХ ПОЛІНОМІВ НА $\ell_1(\mathbb{C}^n)$	129
Мазуренко В.В. ПРО ФУНКЦІЮ ГРІНА ОДНІЄЇ КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ З ІНТЕГРАЛЬНОЮ УМОВОЮ.....	131
Марцінків М.В. СИМЕТРИЧНИЙ ТЕНЗОРНИЙ ДОБУТОК МЕТРИЧНИХ ПРОСТОРІВ.....	133
Петришин Л.Б. ВИЗНАЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ КОНСТАНТИ КІЛЬКОСТІ ІНФОРМАЦІЇ.....	135
Семаньків М.В. ПЕРЕВІРКА ГЕНЕРАТОРІВ ВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ НА РІВНОМІРНІСТЬ ЗАПОВНЕННЯ БАГАТОВИМІРНОГО ПРОСТОРУ.....	138
Ткачук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ В РЕАЛІЗАЦІЇ КВАНТОВОГО ГЕНЕТИЧНОГО АЛГОРИТМУ ДО ЗАДАЧ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ.....	140
Федак І.В. ДЕЯКІ НОВІ ВЛАСТИВОСТІ ЧИСЕЛ ФІБОНАЧЧІ ТА ЛЮКА, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕРІВНОСТЯМИ.....	142

Філософський факультет

Гайналь Т.О. ФЕЙК ТА ПОСТПРАВДА В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ.....	145
Даниляк Р.П. СОЦІОЛОГІЯ ПАМ'ЯТІ.....	146
Карпенко Є.В. ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ ЖИТТЄЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ....	148
Макарова А.О. АРХЕТИП ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ.....	150

Матейко Н.М. ЗАСТОСУВАННЯ ГРУПОВОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З НЕВРОТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ..	153
Радченко О.Б. ПОТРЕБА ВІДНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНЦІВ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	155
Савчин О.В. СУБ'ЄКТИВНЕ ТЕПЕРІШНЄ З ПЕРСПЕКТИВИ РАДИКАЛЬНОГО БІХЕВІОРИЗМУ.....	157
Федик О.В. СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА: СВІДОМЕ СУСПІЛЬСТВО.....	159
Шкраб'юк В.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	161

Педагогічний факультет

Березовська Л.І. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	163
Борин Г.В. ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	165
Зозуляк-Случик Р.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ.....	167
Ілійчук Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	168
Качак Т.Б. ТЕМАТИКО-ПРОБЛЕМНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА.....	170
Качмар О.В. АГРЕСІЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ Й ПОДОЛАННЯ.....	172
Кирста Н.Р. ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ В ЗДО.....	174
Котик Т.М. КОМПОЗИЦІЯ СУЧАСНОГО УРОКУ ЗА УМОВ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	176
Луцан Н.І. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	178
Максименко Н.Б. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	180
Марчій-Дмитраш Т.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ 6–7 РОКУ ЖИТТЯ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	182
Мацук Л.О. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	184
Нагачевська З.І. ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – поч. ХХІ ст. У ПОСТАТЯХ ЇЇ ОРГАНІЗАТОРІВ І ВИЗНАЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАНТІВ.....	186
Наконечна Л.Б. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	188
Оліяр М.П. НАВЧАЛЬНО-МОВЛЕННЄВІ СИТУАЦІЇ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	190
Паска Т.В. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	192
Романишин Р.Я. ВИКОРИСТАННЯ ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНИХ ЗАСОБІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ....	195
Русин Г.А. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	197
Скоморовська І.А. ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	199

Стинська В.В. АКТУАЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	201
Струк А.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	204
Хімчук Л.І. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	206
Цюняк О.П. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НУШ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	209
Чупахіна С.В. ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІТ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	211
Юрченко С.Р. АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	215

Факультет фізичного виховання та спорту

Аравіцька М.Г. ЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ЗМІНІ ПАРАМЕТРІВ РУХОВОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ОСІБ З ОЖИРІННЯМ.....	217
Бирчак В.М. ДИНАМІКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ПЕРЕДПЛІЧЧЯ ТА КИТИЦІ У ПАЦІЄНТІВ З ТРАВМОЮ ДИСТАЛЬНИХ ВІДДІЛІВ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ ПІД ВПЛИВОМ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТЕСТУ ФУНКЦІЇ РУКИ ФРЕНЧАЙ.....	219
Войчишин Л.І. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА КОРЕКЦІЮ ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ У ФРОНТАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ.....	221
Земська Н.О. ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН СТУДЕНТОК...	222
Ковальчук Л.В., Локатир Л. ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ЕКСТРЕМАЛЬНИМИ ВИДАМИ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ.....	225
Курилюк С.І., Хлопецький В.М. СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	227
Лапковський Е.Й. РОЛЬ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ВІДНОВЛЕННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ КИСТІ ПІСЛЯ ЇЇ ТРАВМ.....	229
Маланюк Л.Б. ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ЮНИХ БОКСЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВІДБОРУ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ СПОРТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	231
Мочернюк В.Б. ВПЛИВ ТЕМПІВ СТАНОВЛЕННЯ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ НА ПОДАЛЬШУ СПОРТИВНУ КАР'ЄРУ (на прикладі важкої атлетики)...	233
Петрунів Х.В. ОЦІНКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ.....	236
Римик Р.В. СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ РЕСТОРАННОГО СЕРВІСУ І ТУРИЗМУ.....	238
Руда Т.М. ВПЛИВ ПСИХІЧНИХ І ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ НА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ПІДЛІТКІВ.....	240
Синиця А.В. ФОРМУВАННЯ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФУТЗАЛІСТІВ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ЗМАГАЛЬНОГО ПЕРІОДУ.....	241
Ткачівська І.М. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	243
Яців Я.М. КОРЕКЦІЯ СИЛОВОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЄДИНОБОРСТВ.....	245

Факультет філології

Барчук В.М. ДЕСАКРАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ МОВЛЕННІ.....	247

Бойчук І.В. СПЕЦИФІКА РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОЇ ТЕЛЕРАДІОСТУДІЇ В УМОВАХ КАРАНТИНУ.....	249
Брус М.П. ЗАРОДЖЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЖІНОЧОСТІ.....	251
Васильчук М.М. ДО ІСТОРІЇ САМВИДАВУ: АЛЬМАНАХ «КАРБИ ГІР»	253
Воробець О.Д. ПОШИРЮВАЧІ В СИСТЕМІ РЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	255
Гуся Л.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>MONTI / BERGE / ГОРИ</i> ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ (на матеріалах італійської, німецької та української мови)	256
Джочка І.Ф. УКРАЇНСЬКА ПАРТИКОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ПЕРСПЕКТИВИ.....	258
Дорогович Н.О. ОПАНУВАННЯ ДІЄСЛОВА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	260
Марчук Г.І. ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ.....	262
Марчук Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ PR В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	264
Мельник Я.Г. ФЕНОМЕН НАПІВПРАВДИ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ.....	266
Паньків У.Л. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ <i>ЩАСТЯ</i> В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....	269
Пелехата О.М. МОВНІ БІОГРАФІЇ МЕШКАНЦІВ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (на прикладі м. Калуш, Івано-Франківська обл.)	270
Пена Л.І. ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ ПРО СЛОВОТВІР.....	272
Пристаї Г.І. ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДІАОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	274
Рега Д.О. МИСТЕЦЬКЕ УГРУПУВАННЯ «SKUPINA 42» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ АВАНГАРДНОГО МИСТЕЦТВА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ.....	277
Савчук Р.Л. ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРОПЕЇЧНИХ ЗАСОБІВ У ЗАГОЛОВКАХ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ.....	278
Спатар І.М. ГРА З ЧИТАЧЕМ ЯК ПОЕТИКАЛЬНА ДОМІНАНТА У ТВОРАХ МАРЕКА БЕНЬЧИКА «ТЕРМІНАЛ» ТА ЮРІЯ ІЗДРИКА «ОСТРІВ КРК»	280
Струтинська Т.І. КОНТЕНТ-АНАЛІЗ: МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ АСПЕКТ.....	283
Тереховська О.В. ГАЛЕРЕЯ ПОРТРЕТІВ «СПРАВЖНІХ» ГУРАЛІВ У РОМАНІ Я.Л. ВИШНЕВСЬКОГО «ПОВТОРЕННЯ ДОЛІ»: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	285
Ткачук Т.О. АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТЕТРАЛОГІЇ «НА ВИСОКІЙ ПОЛОНІНІ» СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА.....	288
Холод О.М. СУГЕСТІЯ В МАСМЕДІА ЯК ФОРМА ІНМУТАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	290
Хороб С.С. ОКРЕМІ ШТРИХИ ДО ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДІВ.....	292
Шотурма Н.В. ПРИНЦИПИ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ.....	293
Щербій Н.О. ГІБРИДНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ.....	296

Факультет іноземних мов

Бойчук Н.В. ФОРМУВАННЯ АСОЦІАТИВНОГО МИСЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	299
Корольова Н.О. ПРИНЦИПИ СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	301
Липка С.І. ЕПІДИГМАТИКА ЯК ТРЕТІЙ ВИМІР ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	302
Маруневич Б.М. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ШТУЧНОГО СУБОРДИНАТИВНОГО БІЛІНГВІЗМУ.....	305

Мінцис Е.Є. ФУНКЦІЇ РЕАЛІЙ ТА ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У РОМАНІ РУДОЛФО АНАЙІ «BLESS ME, ULTIMA!»	307
Остапович О.Я. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНО ВАРІАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	309
Павлишинець О.О. ЕТНОСТЕРЕОТИПИ ЯК ПРИЧИНА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ПОВ'ЯЗАНОСТІ ЕТНОНІМІВ.....	311
Петришак Б.Я. ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	313
Скарбек О.Г. СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ВИД УЗУАЛЬНОЇ КОНВЕРСІЇ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ІРЕН НЕМИРОВСКИ «ВИНО САМОТНОСТІ» (Irène Némirovsky «Le Vin de la solitude»)	315
Ткачук Н.О. ДЕ ШУКАТИ ПРИХОВАНІ ОБСТАВИНИ ЧАСУ? (на матеріалі німецької мови)	317
Угринюк В.В. ОСНОВНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ SAUBERKEIT В НІМЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	318
Шацька Г.М. ПРОВОКАТИВНИЙ ХАРАКТЕР СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ КОРОТКОЇ ПРОЗИ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ..	320

Навчально-науковий інститут мистецтв

Борин О.В. ВПЛИВ ПРОДЮСЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВОКАЛЬНУ ТВОРЧІСТЬ ДІТЕЙ.....	322
Вишневська С.В. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АВТЕНТИЧНИХ КОЛЯДОК РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	324
Волощук Ю.І. СУЧАСНІ СВІТОВІ МЕТОДИЧНІ СИСТЕМИ У ПІДГОТОВЦІ СКРИПАЛІВ-ПОЧАТКІВЦІВ.....	326
Гіга С.С. ПОНЯТТЯ АРАНЖУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ МУЗИЧНОГО СТИЛЮ.....	328
Дяків М.В. ВИСТАВКОВИЙ, АГІТАЦІЙНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ ПЛАКАТ ГРИГОРІЯ МИХНЮКА.....	330
Дяків О.В. ЕТАПИ ПЕРЕХІДНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МИСТЕЦТВА ПРИКАРПАТТЯ (СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО)	332
Кирильчук Н.П. УКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕРНИЙ ТАНЕЦЬ У БАЛЕТНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ.....	334
Кузенко П.Я. ТВОРЧІСТЬ СКУЛЬПТОРА ПЕТРА КАПШУЧЕНКА.....	336
Лукань В.Г. КОСТЕЛ АВЕ МАРІЯ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ.....	338
Макогін Г.В. ДИЗАЙН ОДЯГУ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	340
Олексюк Г.В. ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРИ І МУЗИКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	342
Олійник А.В. СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФСЬКОГО ВИМІРУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ.....	344
Сандюк В.С. М. ВРУБЕЛЬ ТА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СИМВОЛІЗМ У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ ПРИКАРПАТТЯ.....	346
Сандюк Л.П. ТЕКСТИЛЬ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МАЙСТРІВ.....	349
Свирид І.Є. МАСОВІ СВЯТА У СИСТЕМІ ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	351
Сеник М.М. ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТЕХНІК НАРОДНИХ МАЙСТРІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ (на прикладі творчості Параски Гарасимів)..	353
Середюк І.М. ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ АВТОРСЬКИХ СТИЛІВ У ДОРОБКУ МИТЦІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ.....	356
Скобель Ю.М. ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО ГУЦУЛЬЩИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ В. ШУХЕВИЧА.....	357

Типчук В.М. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО ЦИКЛУ КАФЕДРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО І ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА ТА РЕСТАВРАЦІЇ.....	359
Фабрика-Процька О.Р. МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ (СЛОВАЧЧИНА) В АСПЕКТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	361
Яців І.В. МИРОН ФЕДОРІВ – КУЛЬТУРТРЕГЕР ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ)	363

Навчально-науковий юридичний інститут

Банасевич І.І. ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ.....	365
Башурин Н.Я. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ.....	367
Богатчук М.О. ПОНЯТТЯ НАУКОВОГО ПАРКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ УЧАСНИКІВ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	369
Вівчаренко О.А. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	371
Вовк А.А. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТББИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	373
Вовк У.О. ЗАКРІПЛЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ СЬОГОДЕННЯ.....	375
Гейнц Р.М. ПИСЬМОВА ТА ЕЛЕКТРОННА ФОРМА ПРАВОЧИНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	377
Гришко У.П. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПАСАЖИРІВ ПРИ ОВЕРБУКІНГУ.....	379
Данилюк Л.Р. ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН ВИКОРИСТАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	381
Зеліско А.В. ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ ЩОДО ІНТЕРЕСІВ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ УЧАСНИКАМИ ТОВАРИСТВ.....	383
Кернякевич-Танасійчук Ю.В. ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК САМОСТІЙНУ НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ.....	385
Кисилиця Н.Д. ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТАВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ.....	387
Книш В.В. ПРОБЛЕМАТИКА КОНСТИТУЦІЙНИХ ДЕЛІКТІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	389
Кобецька Н.Р. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОНІВ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ПРО ОХОРОНУ ДОВКІЛЛЯ (PRAWO OCHRONY ŚRODOWISKA) І ОХОРОНУ ПРИРОДИ (O OCHRONIE PRZYRODY)	390
Костів І.Я. COVID-19 ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ЗА ДОГОВОРОМ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	392
Кохан Н.В. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ	394
Кошелюк Т.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ.....	396
Кузьмич О.Я.ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ІЗ ТРЕТІМИ ОСОБАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	398
Кульчак Л.С. НЕДОПУСТИМІСТЬ ПОГІРШЕННЯ СТАНОВИЩА ВИПРАВДАНОГО ТА ЗАСУДЖЕНОГО В СТАДІЇ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ.....	400

Логвінова М.В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В ПОРЯДКУ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	402
Махно Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВОДНІ ОБ'ЄКТИ, ВІДНЕСЕНІ ДО КАТЕГОРІЇ ЛІКУВАЛЬНИХ.....	404
Медицький І.Б. МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА ТА ЗЛОЧИНІСТЬ.....	406
Микитин Ю.І. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕДУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЛЬГІЇ.....	408
Мироненко І.В. ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ ДОБРОСУСІДСТВА (ПРАВА СУСІДСТВА)	410
Мороз Г.В. СПОСОБИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВІДНОСИН.....	411
Олійник О.С. ІННОВАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ.....	414
Остап'як М.М. ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ І НІМЕЧЧИНИ.....	416
Петровська І.І. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ТИПУ «КУРОРТОПОЛІС ТРУСКАВЕЦЬ»	418
Погуть О.П. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО РЕОРГАНІЗАЦІЮ СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ.....	420
Питльована В.П. РОЛЬ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТІВ	423
Стефанишин Н.М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ...	425
Стратій О.О. ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ.....	426
Туряниця М.-М.І. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ БІРЖЕЮ ТА ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ.....	428
Шиманська Н.С. ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ДОГОВОРУ ЯК СУМІЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ВИКОНАННІ ЙОГО УМОВ...	430
Яремак З.В. ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ..	433

Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки

Боришкевич І.І. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ.....	435
Бурик З.М. ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЗМІН.....	437
Горогоцька Н.І. РОЛЬ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	439
Григорук І.І. АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	440
Джус О.В. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У XX ст.	442
Жук О.І. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	444
Карпа М.І. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ СПОРИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	446
Кучерак І.В. ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ІННОВАЦІЇ ТА ДОСВІД.....	448
Нагорняк М.М. 56 МЮНХЕНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ПО БЕЗПЕЦІ І НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	450
Покутнєва С.О. ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ (за матеріалами освітньої галузі «Природника»)	452

Попадинець І.Р. ЩОДО ПИТАННЯ МАРКЕТИНГУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ.....	454
Пронь Л.М. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ COVID-19 В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	456
П'ятничук І.Д. ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОТГ.....	458
Труш Н.В. СУПРОВІД НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	460

Коломийський навчально-науковий інститут

Васильчук М.М. ВЕЛИКА ВІЙНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІРШОВАНОЇ АВТОБІОГРАФІЇ ДАНИЛА ВАГИЛЕВИЧА (перші результати вивчення нововідкритого рукопису).....	463
Волощук Г.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПЕРЕКЛАДАХ СВЯТОГО ПИСЬМА («КНИГИ ПСАЛМІВ» І «КНИГИ ПРИПОВІДОК») ПОЛЬСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ.....	465
Ковальчук М.П. «БУКВАР, НОВИМ СПОСОБОМ УЛОЖЕНИЙ ДЛЯ ДОМАШНЬОЇ НАУКИ» ЙОСАФАТА КОБРИНСЬКОГО: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ.....	466
Лаппо В.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИХОВАННЯ ШЛЯХЕТНОСТІ В КООРДИНАТАХ ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ.....	469
Макарук О.Л. ПЕРСПЕКТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ.....	471
Марчук М.В. ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЦІ ДИРЕКТОРІЇ УНР.....	473
Микитюк Г.Ю. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	475
Плекан Ю.В. ЕПІСТОЛЯРІЙ ОЛЬГИ ПЛЕШКАН ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ У 20–40-х РОКАХ ХХ ст.	477
Поясик О.І. ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	479
Русакова О.В. НАУКА НАВЧАТИ: ВИКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ.....	481
Солецький О.М. ПОСТМОДЕРНІ МОДИФІКАЦІЇ ЕМБЛЕМАТИЧНОСТІ: ВІЗІЇ І СЕНСИ.....	483
Чепіль М.В. ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	485

Загальноуніверситетська кафедра іноземних мов

Магас Н.М. ABBREVIATIONS OF CYBERSECURITY TERMS: FUNCTIONAL AND SEMANTIC APPROACHES.....	488
Остапчук Я.В. ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА У КОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОВНИХ ОДИНИЦЬ.....	490
Турчин О.В. ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	492

Загальноуніверситетська кафедра безпеки життєдіяльності

Борик В.В. ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ ВИКИДУ ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН У НАУКОВИХ ФІЗИЧНИХ ЛАБОРАТОРІЯХ У ПРОЦЕСІ СИНТЕЗУ НЕОРГАНІЧНИХ СПОЛУК І ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ.....	495
Поплавський О.П. ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ ПРИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	496

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
звітної наукової веб-конференції
викладачів, докторантів, аспірантів
університету за 2019 рік
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

6–8 квітня 2020 р., м. Івано-Франківськ

Матеріали конференції видано в авторській редакції

Головний редактор *В. М. Головчак*
Літературне редагування і коректура *Л. М. Слободян*
Комп'ютерна правка, верстка *В. Д. Яремко*

Підп. до друку 21.08.2020. Формат 60х84/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times New Roman».
Ум. друк. арк. 38,4.

Видавець
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
Тел. 71-56-22. E-mail: vdvcit@pu.if.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006